

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 1843
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 959

AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ
OKULÖNCESİ ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS PROGRAMI

ANNE BABA EĞİTİMİ

Yazarlar

Prof.Dr. Gürhan CAN (Ünite 1)
Yrd.Doç.Dr. Adnan BOYACI (Ünite 2)
Yrd.Doç.Dr. Serap NAZLI (Ünite 3)
Prof.Dr. Zeynep HAMAMCI (Ünite 4)
Doç.Dr. Aydoğan Aykut CEYHAN (Ünite 5, 6, 10)
Doç.Dr. Esra CEYHAN (Ünite 7)
Prof.Dr. Fidan KORKUT OWEN (Ünite 8)
Doç.Dr. Filiz BİLGE (Ünite 9)
Doç.Dr. Tuncay ERGENE (Ünite 11)

Editör

Prof.Dr. Ayşe Sibel TÜRKÜM

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2008 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı

Yrd.Doç.Dr. Jale Balaban Salı

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Televizyon Programları Yöneticisi

Prof. Yalçın Demir

Dil ve Yazım Danışmanları

Yrd.Doç.Dr. Hülya Pilancı

Okt. Ferdi Bozkurt

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Ayfer Çolak Turban

Kitap Koordinasyon Birimi

Yrd.Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Uzm. Nermin Özgür

Fotoğraf

Mustafa Deniz

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Anne Baba Eğitimi

ISBN
978-975-06-0540-6

6. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 7.600 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Haziran 2012

İçindekiler

Önsöz	x
Kullanım Kılavuzu	xii

Sosyal Yapı, Kültür ve İnsanın Sosyal Gelişimi.....	I
GİRİŞ	3
SOSYAL YAPI NEDİR?.....	3
Sosyal Yapıyı Tanımlama Çabaları	4
Sosyal Yapının Temel Öğeleri.....	4
Aile Kurumu	5
Eğitim Kurumu	5
Din Kurumu.....	5
Ekonomi Kurumu.....	6
Siyasal Kurum.....	6
KÜLTÜR	7
Kültür Nedir?.....	7
Kültürün Öğeleri	8
Kültürün Özellikleri.....	9
Kültürün İşlevleri.....	9
İNSANIN SOSYALLEŞMESİ.....	10
Temel Kavramlar	10
Olgunlaşma	10
Sosyalleşme	10
Kültürleme	11
Kültürlenme.....	11
Kişilik Gelişimi	11
Sosyalleşmeyle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar	11
Freud'un Yaklaşımı	12
Piaget'in Yaklaşımı	12
Erikson'un Yaklaşımı	12
Kohlberg'in Yaklaşımı.....	13
Gillian'ın Yaklaşımı	14
Mead'ın Yaklaşımı	14
Sosyalleşme Araçları.....	14
Sosyalleşme Süreci	14
Özet.....	16
Kendimizi Sınayalım.....	18
Yaşamın İçinden.....	19
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	19
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	19
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	21

I. ÜNİTE

Yapı ve Süreçleri ile Aile	23
GİRİŞ	25
AİLE KURUMUNUN EVRİMİ.....	25
İlkel Dönem Ailesi (Anaerkil Aile).....	25
Ataerkil Aile	25
Sanayi Devrimi Sonrası Kent Ailesi.....	26

2. ÜNİTE

Günümüz Çekirdek Kent Ailesi.....	26
AİLE KURAMLARI.....	27
Sosyal Değişim Kuramı.....	27
Sembolik Etkileşimcilik.....	27
Çatışma Kuramı.....	28
Yapısal İşlevselci Kuram.....	29
Aile Gelişim Kuramı.....	30
Sistem Kuramı.....	30
Feminist Kuram.....	31
BİR SİSTEM OLARAK AİLENİN İŞLEVLERİ.....	31
Ailenin Sosyal İşlevleri.....	32
Ailenin Ekonomik İşlevleri.....	32
Ailenin Psikolojik İşlevleri.....	32
AİLE BİÇİMLERİ.....	34
EVLİLİK VE BOŞANMA.....	36
Evlilik.....	36
Aile Birliğinin Sona Ermesi (Boşanma).....	37
AİLE KURUMUNA ALTERNATİF YAPILAR.....	38
Tek Ebeveynli Yapılar.....	38
Yasal Olarak Evlenmemiş Çiftlerin Oluşturdukları Yapılar.....	38
Kibutz Yapısı.....	38
ÇOCUĞUN SOSYALLEŞMESİNİ ETKİLEYEN AİLESEL ETMENLER.....	39
Ebeveynlerin Çocuklarına Karşı Tutumları.....	39
Aile İçi Çatışmalar.....	41
Aile İçi Şiddet.....	41
Özet.....	43
Kendimizi Sınayalım.....	45
Okuma Parçası.....	46
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı.....	47
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı.....	47
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar.....	49

3. ÜNİTE

Aile Danışmanlığı Kuramları.....	51
GİRİŞ.....	53
PSİKOANALİTİK AİLE DANIŞMASI.....	53
Kuramın Aileye Bakışı.....	53
Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri.....	54
YAPISAL AİLE DANIŞMASI.....	55
Kuramın Aileye Bakışı.....	55
Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri.....	56
YAŞANTISAL/İNSANCIL AİLE DANIŞMASI.....	56
Kuramın Aileye Bakışı.....	56
Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri.....	58
STRATEJİK AİLE DANIŞMASI.....	58
Kuramın Aileye Bakışı.....	58
Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri.....	59
BİLİŞSEL-DAVRANIŞÇI AİLE DANIŞMASI.....	60
Kuramın Aileye Bakışı.....	60
Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri.....	61

Özet	63
Kendimizi Sınayalım	64
Yaşamın İçinden	65
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	65
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	66
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	66
Türkiye’de Uygulanan Aile Rehberliği Programları	69
GİRİŞ	71
ERKEN DESTEK ARAŞTIRMA PROJESİ	72
ANNE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI	73
Programın İçeriği	74
Anne Destek Programı	74
Zihinsel Eğitim Programı	74
Kadın Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması	74
Programın Uygulanması	74
Programın Sonuçları	75
ANA-BABA OKULU	75
Programın İçeriği	75
Programın Uygulanması	76
Programın Sonuçları	76
0-4 YAŞ ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ PROJESİ	76
ANNE EĞİTİMİ PROGRAMI	76
Programın İçeriği	77
Programın Uygulanması	77
Anne Eğitim Programı	77
Gelişimsel Eğitim Programı (GEP)	78
Programın Sonuçları	78
BENİM AİLEM ANNE VE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI	79
Programın İçeriği	79
Programın Uygulanması	79
Programın Sonuçları	80
OKULÖNCESİ VELİ-ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI (OVÇEP)	80
Programın İçeriği	80
Programın Uygulanması	81
Programın Sonuçları	81
BABA DESTEK EĞİTİM PROGRAMI (BADEP)	82
Programın İçeriği	83
Programın Uygulanması	83
Programın Sonuçları	83
YAZ ANAOKULLARI VE ANNE DESTEK PROGRAMI	83
Programın İçeriği	84
Okulöncesi Eğitim Programı	84
Anne Destek Programı	85
Programın Uygulanması	85
Programın Sonuçları	85
Özet	86
Kendimizi Sınayalım	88
Yaşamın İçinden	89
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	89

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	89
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	90

5. ÜNİTE

Yetişkin Psikolojisi	93
GİRİŞ	95
YETİŞKİN KİMDİR?	95
YETİŞKİNLİK GELİŞİM DÖNEMLERİ	97
YETİŞKİNLİK DÖNEMLERİNDE GELİŞİM GÖREVLERİ	98
YETİŞKİNLİK YILLARINDA FİZİKSEL DEĞİŞİM	99
YETİŞKİNLİK YILLARINDA BİLİŞSEL DEĞİŞİM	103
YETİŞKİNLİK YILLARINDA PSİKOSOSYAL DEĞİŞİM	106
Gelişim Krizi Görüşü	107
Yaşam Olayları Görüşü	109
YETİŞKİNLİK YILLARINDA SOSYAL YAŞAM	111
Yetişkinlik Yıllarında Aile Yaşamı	111
Yetişkinlik Yıllarında Çalışma Yaşamı	115
Özet	118
Kendimizi Sınayalım	120
Yaşamın İçinden	122
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	122
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	123
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	124

6. ÜNİTE

Yetişkin Eğitimi	125
GİRİŞ	127
YETİŞKİN EĞİTİMİ KAVRAMI	127
YETİŞKİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ VE AMACI	130
YETİŞKİN EĞİTİMİNİN KAPSAMI	134
YETİŞKİN EĞİTİMİNİN İLKELERİ	136
YETİŞKİN EĞİTİMİNDE YETİŞKİNLERİN ÖZELLİKLERİ	138
YETİŞKİN EĞİTİMİ PROGRAMLARININ GELİŞTİRİLMESİ	139
İhtiyaç Saptama	139
Planlama	140
Uygulama	143
Değerlendirme	144
Özet	145
Kendimizi Sınayalım	147
Yaşamın İçinden	148
Okuma Parçası	149
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	150
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	150
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	152

7. ÜNİTE

Eğitim Sürecinde Aile Katılımı ve Aile Rehberliği	153
GİRİŞ	155
ANNE BABALARIN DESTEK ALMA GEREKSİNİMİ	155
AİLE KATILIMI	157
AİLE REHBERLİĞİ	160
Anne Baba Eğitimi	161

Anne Babalar İle Konsültasyon	164
Aile Danışması.....	166
AİLE KATILIMI VE AİLE REHBERLİĞİNDE ÖĞRETMENLERİN ROLÜ	169
Özet	171
Kendimizi Sınayalım	173
Yaşamın İçinden	174
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	175
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	175
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	176

8. ÜNİTE

Aile İçi İletişim	177
GİRİŞ	179
İLETİŞİM VE KİŞİLER ARASI İLETİŞİM	179
İletişim Modelleri.....	180
Sağlıklı İletişimin İlkeleri	181
İLETİŞİMDE MESAJ VERME YOLLARI	182
İLETİŞİMİN GELİŞTİRİLMESİNE YARAYAN BAZI BECERİLER.....	183
Etkili Dinlemek.....	184
Etkili Tepki Vermek	184
İLETİŞİMİ ENGELLEYEBİLECEK TEPKİ TÜRLERİ	187
İLİŞKİLERDE SIK YAŞANAN BİR OLGU OLARAK ÇATIŞMA.....	189
Çatışma Çözme.....	190
Çatışma Durumlarıyla Başa Çıkımda Kullanılan Yollar.....	191
OKULÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ ROL VE SINIRLILIKLARI...	193
Özet.....	194
Kendimizi Sınayalım.....	195
Yaşamın İçinden.....	196
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	196
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	196
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	197

9. ÜNİTE

Aile İçi Demokrasi, Çocuk Hakları, İstismar ve İhmal	199
GİRİŞ	201
AİLE İÇİ DEMOKRASİ.....	201
ÇOCUK HAKLARI	203
Çocuk Haklarının Dünyadaki Gelişimi	203
Çocuk Haklarının Ülkemizdeki Gelişimi	204
Türk Hukuk Sisteminde Çocuk Hakları	204
Çocuk Haklarının Günümüzdeki Durumu	206
Türkiye'den Manzaralar	206
ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ.....	207
Çocukların İstismar ve İhmal Edilme Nedenleri	208
Çocukların İstismar ve İhmal Edilme Biçimleri.....	210
2-5 Yaşlarındaki Çocuklarda İstismarın Yol Açabileceği	
Ciddi Ruhsal Bozuklukların İşaretleri ve Nedenleri.....	217
Çocuk İstismarı ve İhmali Durumunda Öğretmenlere Düşen Görevler....	217
Özet	220
Kendimizi Sınayalım	222
Yaşamın İçinden	223
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	223

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	223
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	224

10. ÜNİTE

Ailede Cinsel Eğitim.....	227
GİRİŞ	229
CİNSEL GELİŞİMİN DOĞASI	229
Cinsel Gelişim ve Belirleyicileri	229
Cinsel Gelişimi Açıklayan Görüşler.....	232
Psikanalitik Yaklaşım	232
Sosyal Öğrenme Yaklaşımı	233
Bilişsel Yaklaşım.....	233
CİNSEL EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ.....	234
GELİŞİM SÜRECİNDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM	237
Bebeklik Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim	237
İlk Çocukluk Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim	238
İkinci Çocukluk Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim	242
Ergenlik Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim.....	243
CİNSEL EĞİTİMDE DİKKAT EDİLECEK İLKELER	245
CİNSEL EĞİTİM PROGRAMI GELİŞTİRME SÜRECİ	247
İhtiyaç Saptama	247
Planlama	248
Uygulama	249
Değerlendirme	249
Özet	250
Kendimizi Sınayalım	252
Yaşamın İçinden	253
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	254
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	254
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	256

11. ÜNİTE

Travmatik Yaşantı Geçiren Çocuklarla Çalışma	257
GİRİŞ	259
TRAVMA VE ÇOCUK	259
Travma	259
Doğal Afetler ve İnsan Eliyle Gerçekleşen Travmalar	261
Çocukların Travmatik Olaylardan Etkilenmelerini Belirleyen Faktörler	262
Travma Sonrası Stres Tepkileri.....	263
Travmadan Çocukların Etkilenme Süreci.....	264
Travma Sonrası Çocukların Tepkileri.....	264
Travmatik Yaşantı Geçiren Bir Çocuğun Normalleşme Süreci.....	266
ÇOCUKLAR VE ÖLÜM	266
Çocuklarda Ölüm Kavramı	266
Çocuklar Yası Nasıl Yaşarlar?	267
TRAVMATİK YAŞANTI GEÇİREN ÇOCUKLAR VE ÖĞRETMENLER	268
Travmatik Bir Olaydan Sonra Çocukların Normal Yaşama	
Dönemlerinde Okulların Rolü	268
Travmatik Yaşantı Geçirmiş Çocuklarla Çalışmada Öğretmenlerin Rolü...	269
Öğretmen Olarak Travmatik Yaşantı Geçirmiş Olan	
Öğrencilerle İletişim.....	269

Okulöncesi Dönemde Travmatik Yaşantı Geçiren Çocuklarla Çalışma ...	270
Travmatik Yaşantı Geçiren Çocuklar İçin Okulu Nasıl Çekici Bir Ortam Hâline Getirebilirsiniz: Oyunun Rolü Nedir?	272
Öğretmen Olarak Travmatik Yaşantı Geçiren Çocukların Anne Babalarına Nasıl Yaklaşabilirsiniz? Onlara Nasıl Destek Olabilirsiniz?.....	272
Öğretmenin Görevi Nerede Başlıyor ve Nerede Bitiyor? Destek Alınabilecek Diğer Meslek Elemanları Kimlerdir?	273
Çocuklarla Çalışırken Kendi Psikolojik Hijyeninizi Nasıl Koruyabilirsiniz?	273
Özet	275
Kendimizi Sınayalım	276
Yaşamın İçinden	277
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	278
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	278
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	280
Sözlük	281

Önsöz

Sevgili Öğrenciler,

Öğretmenlik, anne ve babalık, güçlükler ve sürprizlerle dolu, sorumlulukları ağır ve bir o kadar da zevkli rollerdir. Devam etmekte olduğunuz program, etkili ve yeterli bir öğretmen olabilmemiz için size bir çok bilgi ve beceri kazanma fırsatı sundu. Şimdiye kadar almış olduğunuz dersler, öğrencilerinize-öğretim ortamına bilgilerinizi uyarlamak içindi. ‘Anne Baba Eğitimi’ başlıklı bu dersle ve kitapla da eğitim-öğretim etkinliklerinizde anne babalarla işbirliğinizi kolaylaştırmak amaçlanmaktadır.

Anne ve babalar, sahip oldukları kişilik özellikleri, geçmiş yaşantılarından kazandıkları deneyimler, eğitim düzeyleri, geleceğe ve çocuklarına ilişkin beklentileri ile zengin bir çeşitlilik sunarlar. Bu çeşitlilik öğretmenlerin hem avantajı, hem de dezavantajı gibidir. Gelecekte sınıfınızdaki öğrencilerin eğitimi ve öğretimiyle ilgili olduğunuz kadar, anne babalarının eğitimiyle de meşgul olacaksınız. Aksi takdirde eğitsel hedeflere ulaşmak olası değildir. Anne babalarla etkili bir işbirliği oluşturmanın anahtarlarından biri; her biri kendine özgü birer sistem olan aileleri tanımak ve dinamiklerini anlamaktır. Uzmanlaşmanın giderek geliştiği günümüzde, bir öğretmen, öğrencileri ve aileleri ile ilgili olarak karşılaştığı her gereksinimi karşılamak, her sorunu çözmek gibi bir sorumluluğu taşımamaktadır. Ancak öğretmen olarak, öğrencilerinizi ve ailelerini iyi tanımak, gereksinimlerini gerçekçi biçimde değerlendirmek, olası destek kaynakları hakkında bilgi sahibi olmak ve gerektiğinde ailelere bu kaynaklar konusunda rehberlik etmekle yükümlü olacaksınız. Bu işlevi yerine getirebilmesi için bir öğretmenin mesleki sınırları ve sınırlılıklarını, aile sistemini ve de yardım kaynaklarını ve bunlara ulaşma yollarını bilmesi gerekmektedir.

Bu kitapta geleceğin okulöncesi öğretmenlerinin anne babalarla çalışırken gereksinim duyabilecekleri temalara yer vermeye çalışılmıştır. Kitapta yer alan ünitelerin bir bölümü bir sistem olarak aileyi anlamayı kolaylaştırıcı, bir bölümü de aile üyeleri ile iletişiminizi kolaylaştırıcı içeriğe sahiptir. Kitapta yer alan travma, ihmal ve istismar gibi temaları içeren üniteler de ilerde karşılaşılabileceğiniz olağandışı durumlara sizi hazırlama amacıyla hazırlanmıştır.

Kitaptaki yetişkin psikolojisi ve eğitimi ile cinsel eğitim gibi ünitelerde birer yetişkin olarak anne babaların eğitsel gereksinimlerini nasıl karşılayabileceğiniz, gelecekte anne babalara yönelik eğitim programlarını nasıl hazırlayabileceğinize ilişkin ipuçları verilmeye çalışılmıştır.

Bir uzaktan eğitim materyali olarak bu kitaptan en üst düzeyde yararlanabilmek için, her ünitenin başında yer alan o üniteyi okuduktan sonra ulaşılması beklenen amaçları dikkatle okumanızı öneririm. Metin içinde zaman zaman karşılaşılabileceğiniz “Sıra Sizde” uyarıları birlikte yol almamızı sağlayacaktır. Bu uyarılarda si-

ze sunulan soruları yanıtlamaya ve her bir ünite sonunda bulacağınız yanıtlarıyla karşılaştırmaya özen gösteriniz. Böylece ilerleme veya geriye dönüp tekrar okuma kararları alabileceksiniz. Kitabın sonunda geniş biçimde hazırlanmış olan özet, ünite başında sıralanan amaçlarla bağlantılı olarak hazırlanmıştır, size ünitenin özüne ulaşma fırsatı verecektir.

Kitabın ortaya çıkmasında çok önemli katkıları olan yazarlara çok teşekkür ederim. Okulöncesi öğretmenleri sınıf öğretmenleri gibi, bir insanın yaşamında çok özel bir yeri olan meslek elemanlarıdır. Böylesi özel bir mesleği yerine getirirken, sizlere başarılar ve mutluluklar dilerim.

Editör

Prof.Dr. Ayşe Sibel Türküm

Sosyal Yapı, Kültür ve İnsanın Sosyal Gelişimi

Bu ünite de sosyal yapı kavramı temel kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınarak sosyal yapının başlıca öğeleri ve işlevleri üzerinde durulmuş, ardından kültür ve insanın gelişimi incelenmiştir. Kültür konusunda kültürün tanımına, öğelerine, özelliklerine ve işlevlerine değinildikten sonra insanın sosyal gelişimi hakkında temel kavramlar, başlıca kuramsal yaklaşımlar, sosyalleşme araçları ve sosyalleşme süreçlerinden söz edilmiştir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Sosyal yapıyı tanımlayabilecek,
- 👁️ Sosyal yapı ile ilgili kuramsal yaklaşımları açıklayabilecek,
- 👁️ Sosyal yapının temel öğelerini sıralayabilecek,
- 👁️ Kültürü tanımlayabilecek,
- 👁️ Kültürün öğelerini özellikleriyle ve işlevleriyle açıklayabilecek,
- 👁️ İnsanın sosyal gelişimiyle ilgili temel kavramları listeleyebilecek,
- 👁️ Sosyalleşmeyle ilişkili önemli kuramsal yaklaşımları açıklayabilecek,
- 👁️ Sosyalleşme araçlarını özetleyebilecek,
- 👁️ Sosyalleşme sürecini değerlendirebilecek

bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Örnek Olay

Eğitim fakültesinde öğretim üyesi olan Sibel Hanım öğrencilerinin ilgilerini canlı tutmaya özen gösterir, dersten önce hazırlamış olduğu günlük yaşam örnekleriyle derslerini zenginleştirmeye çaba gösterirdi hep. Yine bir gün böyle bir hazırlık içinde, ertesi gün anlatacağı sosyal yapı konusuna uygun bir örnek bulmaya çalışıyordu. Toplum biliminin en soyut konularından biri olan bu konu, ancak örneklerle somutlaştırılabilirdi ona göre...

Ne var ki, Sibel Hanım, uygun bir örnek bulmakta zorlanıyordu bu kez. Konu karmaşık olduğu kadar, örneklendirilmesi de kolay değildi. Çalışmaya ara verip, bastı televizyonun düğmesine... Bir futbol maçı vardı kanalda. Aslında Sibel Hanım pek ilgilenmezdi futbol ile. Aklını o haftaki dersin konusundaydı hala, izlemeye çalışırken maçı. Birden bir fikir geldi aklına. "Oyuncular arasındaki ilişkileri düzenleyen yapıları olmalı bu takımların da" diye bir süre düşündü. Sosyal yapı demek "bir toplumun ya da belirli bir amaç için bir araya gelmiş bir grubun öğeleri ile, bunların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen kuralları" da belirleyen bir "bütün" olduğuna göre işte burada iki ayrı bütün vardı. Takımların her biriydi elbet bunlar ve bu bütünlerin öğelerinin her biri, savunma oyuncuları, kaleci, sağ açık, sol açık ve santrfor gibi belirli pozisyonları üstlenmiş futbolcular olmalıydı. Gerçekten de öyle görünüyordu. Belirli bir pozisyonu işgal eden her oyuncunun o pozisyona özgü bir amacı vardı. Kimileri karşı takımın ataklarını önlemeye çalışıyor, kimileri gol atmak için atağa kalkmış arkadaşlarına pas vermeye çalışıyor, kaleci de var gücüyle golleri önlemeye çalışıyordu. Daba da ilginç futbolcuların bu tür davranışları ve birbirleriyle olan ilişkileri belirli bir düzen ve eşgüdüm içeriyordu. Oyunun kuralları vardı ve takımların öğelerinin birbirleriyle olan ilişkileri belirli kurallara bağlıydı, tıpkı "sosyal yapı" kavramının tanımında belirtildiği gibi... Sibel Hanım, bulmuştu aradığı örneği. Sosyal yapıya iyi bir örnekti bir futbol takımı. Bastı bir kez daba TV'nin düğmesine ve yazmaya başladı, sosyal yapı ile ilgili örnek olayı...

Anahtar Kavramlar

- Sosyal Yapı
- Kültür
- Sosyalleşme
- Sosyalleşme Araçları

İçindekiler

- GİRİŞ
- SOSYAL YAPI NEDİR?
- KÜLTÜR
- İNSANIN SOSYALLEŞMESİ

GİRİŞ

Sosyal yapı, kültür ve sosyalleşme gibi kavramlar toplum biliminin inceleme alanına giren belli başlı temel konulardan bazılarıdır. Bu kavramlardan birincisi, toplum bütünü içinde yer alan aile, eğitim, din, ekonomi ve siyaset gibi temel toplumsal kurumların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkileriyle işlevleri üzerine odaklaşır. Aynı zamanda sosyal yapı, toplum bütünü oluşturur bu temel öğelerin giderek nasıl değişmekte olduğunun incelenmesi ile de ilgilenir.

Kültür kavramı ise günlük yaşamdaki anlamından farklı olarak bir toplumun ya da grubun yaşam biçimini, eski kuşakların yeni kuşaklara devretmiş oldukları maddi ve manevi olan her şeyi ifade eder. Dil, değerler, normlar, inançlar gibi manevi öğelerle toplumun sahip olduğu bütün teknolojilerden ve araç-gereç gibi maddi öğelerden oluşan kültür, bireyin sosyalleşmesi ile ilişkili bir toplumsal mirastır. Zira bireyin sosyalleşmesi demek, içinde bulunduğu kültürü özümseyerek bir sosyal varlık olarak topluma katılması ve kendine düşen rolü oynaması demektir.

Sosyal yapı, kültür ve bireyin sosyalleşmesi ile ilgili temel kavram ve konuların ele alındığı bu ünite, önce sosyal yapı kavramına ilişkin kuramsal yaklaşımlara kısaca değinilerek sosyal yapının tanımı, temel öğeleri ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra kültür kavramı tanımlanarak kültürün öğeleri, özellikleri ve işlevleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ünite, son bölümünde ise insanın sosyalleşmesi, sosyalleşmeye ilişkin temel kavramlar, ilgili kuramsal yaklaşımlar, sosyalleşme araçları bağlamında açıklanarak, sosyalleşme sürecinin nasıl gerçekleştirildiğine değinilmiştir.

SOSYAL YAPI NEDİR?

Sosyal yapının ne olduğuna açıklık getirebilmek için önce toplum bilminde yapı kavramının ne olduğunu açıklayalım. Toplum bilminde yapı parçaları ve öğeleri arasında kurallılık, belirli bağlar ve karşılıklı ilişkiler bulunan bütün anlamında (Püsküllüoğlu, 2003, s.1444). Bu tanımda geçen bütün kavramının parçalarının ya da öğelerinin her biri aile, eğitim, din, ekonomi ve siyaset gibi temel kurumlarla toplumda varlığını sürdürmekte olan ve türlü etkileşimlerle sürekli olarak bir arada tutulan birden çok sayıda bireyden kurulu ve toplumsal birim olarak tanımlanan (Ozankaya, 1977, s.329) toplumsal gruplardan oluşmaktadır. Ancak tanımda da vurgulandığı gibi, sosyal yapıyı oluşturan kurum ve grupları birbirleriyle ilişkili olmayan öğeler olarak anlamamak gerekir. Herhangi bir şeyin yapısı o şeyin amaçlarını gerçekleştirmek için temel işlevler üstlenmiş olan başlıca öğeler ve bu öğeler arasındaki karşılıklı bağlar ve öğeler bütünü (Ozankaya, 1977, s.43) demek olduğuna göre, toplum yapısının başlıca öğeleri olan toplumsal kurumlarla gruplar arasında görece de olsa durağan bağlar ve devamlılık arz eden karşılıklı ilişkiler vardır. Bu nedenle sosyal yapıyı salt kendini oluşturan öğelerin aritmetik toplamından oluşan bir bütün olarak değil; fakat öğeleri arasındaki mevcut bağlar ve karşılıklı ilişkiler ile birlikte oluşmuş bir bütün olarak anlamak gerekir.

Sosyal yapı için geniş bir tanım örneği vermek gerekirse şöyle tanımlayabiliriz: *Toplumsal yapı (sosyal yapı); içinde toplumsal ilişkilerin, olayların olduğu, toplumsal grupların, kurumların yer aldığı, nüfus ile yerleşim tarzlarının biçimlendiği bir toplumsal varlıktır* (Erdem, 2007, s.55). Daha öz bir deyişle toplumsal yapı bir toplumun ya da toplumsal grubun durağan bağlar ve karşılıklı ilişkilerden oluşan yerleşik iç örgütleniş biçimi demektir (Ozankaya, 2000, s.43).

Sosyal Yapıyı Tanımlama Çabaları

Sosyal yapı, sosyolojinin temel kavramlarından biri olmakla birlikte, henüz toplum bilimlerinin üzerinde fikir birliğine ulaştıkları bir kavram olamamıştır. Bu güne değin sosyal yapı kavramına farklı açılardan yaklaşan toplum bilimcilerin konuyu kişiler arası ilişkiler, toplumsal sistemin ögeleri arasındaki karşılıklı ilişkiler, toplumdaki belli başlı gruplarla kurumların durağan yapıları ya da bireylerin toplumda üstlenmiş oldukları roller açısından irdelemeye çalıştıkları görülmektedir. Bunlar arasında Rodellife-Brown'ın toplumdaki kişi-kişiye olan ilişkilerin tümünü toplumsal yapının bir bölümü olarak gören yaklaşımı, toplumsal faaliyetteki tali ögelerle kalıcı ögeler arasında bir ayırım yapmaması ve toplum yapısı fikri ile **toplum totalitesi** arasındaki farklılığı dikkate almaması nedeniyle eleştirilmiştir (Bottomore, 2000, s.120).

Öte yandan toplumsal yapı kavramını daha kalıcı, sürekli ve örgütlü ilişkiler için kullanmak gerektiğini vurgulayan toplum bilimcilerden M. Ginsberg, toplumsal yapıyı, toplumu oluşturan temel grupların ve kurumların meydana getirdiği bir kompleks olarak görür. Bu yaklaşım soyut toplumsal ilişkilerle bu ilişkilerin oluşturduğu toplumsal gruplar arasındaki bağıntıyı vurgulaması açısından dikkate değer bir yaklaşım olarak görülmüş ise de toplumda varlığını sürdürmeye devam eden ve yapısal biçimlerde değişik görünüm taşıyan diğer ilişkileri ve grupları göz ardı etmesinden dolayı eleştirilmiştir. Bununla birlikte bu görüş, toplum bilimci Bottomore (2000, s.119) tarafından en yararlı bir toplumsal yapı yaklaşımı olarak değerlendirilmiştir. Zira ona göre, toplumun fonksiyonel ön gereklilikleri olarak da nitelendirilebilecek olan aile, eğitim, ekonomik sistem, otorite sistemi gibi temel kurumlarla grupları belirlemek güç değildir (Bottomore, 2000, s.122).

Bu görüşlerden farklı olarak Gerth ve Mills, toplumsal yapıyı rol kavramı ile açıklamaya çalışmıştır. Ne var ki rollerin bireyler arasındaki dağılımını belirleyen toplumsal etkenlere yer vermeyen bu anlayış da oldukça dar bir toplumsal yapı anlayışı olmakla eleştirilmiştir (Ozankaya, 1977, s.109). Toplumsal yapının başlıca **toplumsal küme** ve kurumlardan oluştuğunu ifade eden kimi toplum bilimcilerin ise toplumsal yapının kurucu ögeleri sayılan nüfus, çevre ve yerleşim, ekonomi, toplumsal sınıflar, eğitim, siyaset, hukuk, aile ve din gibi ögeleri toplum bütünlüğü içinde, yapının işleyişini açıklayacak biçimde ele almadıkları belirtilerek bu yaklaşımların da durağan bir yapı anlayışını yansıttığı ifade edilmektedir (Ozankaya, 1977, s.101).

Sosyal Yapının Temel Ögeleri

Bottomore (2000), insan toplumunun oluşumunun, toplumun fonksiyonel ön gereklilikleri olarak da adlandırılacak belirli düzenlemeleri ya da süreçleri gerektirdiğini ileri sürmektedir. Bottomore (2000, s.122), bunların en azından, bir haberleşme sistemi, üretim ve dağıtımla ilgili ekonomik sistemi, yeni kuşakların sosyalizasyonu ile ilgili düzenlemeleri, otoriter sistemi ve **ritüeller** sistemini içerdiğini belirtmektedir.

Benzer şekilde Ozankaya (2000, s.43) da her toplumda değişik biçim ve özelliklerde olmak üzere, neslin sürdürülmesi, yeni üyelerin toplumsallaştırılması, bireylerin o toplumdaki yaşama anlamlı ve amaçlı olarak bağlanmasının sağlanması, gerek duyulan mal ve hizmetlerin üretim ve dağılımının sağlanması ve güvenlik, adalet ve bağımsızlığın sağlanmasına yönelik zorunlu toplumsal işlevleri yerine getirmek üzere belirli yapısal ögelerin bulunduğunu belirterek bunları sağlayan ku-

Toplum Totalitesi: Toplum bütünü. Toplumsal yapıyı oluşturan ögeler topluluğudur.

Toplumsal Küme: Toplumda benzer özellikleri ve amaçları olan bireylerden oluşan gruptur.

Ritüel: Ayin, adet haline gelmiş olandır.

rumların, *aile, eğitim, din, ekonomi ve siyaset* gibi temel kurumlar olduğunu belirtir. Aşağıda bu kurumlar kısaca tanımlanmıştır.

Sosyal yapıyı tanımlayarak öğelerini sıralayınız. Bu öğeler arasında ilişki var mıdır?

1

SIRA SİZDE

Aile Kurumu

Aile, aralarında evlilik ve kan bağı bulunan karı, koca, çocuklar, kardeşler v.b.nin oluşturduğu toplum içindeki en küçük bütün (Püsküllüoğlu, 2003, s.47) olarak tanımlanır. Bir diğer tanımda ise konuya ailenin işlevleri açısından yaklaşmaktadır. Bu tanıma göre aile içinde insan türünün yetiştirildiği, toplumsallaşma sürecinin ilk ve en etkili biçimde yer aldığı, cinsel ilişkilerin düzenlendiği, ana babalar (duruma göre başka akrabalar) ile çocuklar arasında **birincil ilişkilerin** kurulduğu, ekonomik etkinliklerin yapıldığı bir toplumsal kurumdur (Ozankaya, 2000, s.110).

İkinci tanımdan da anlaşılabilceği gibi, ailenin belli başlı temel işlevleri arasında, çocukları toplumun cinsel düzenlemelerine duyarlı olarak yetiştirmek, insan soyunun devamını sağlamak, çocukların bakılıp büyütülmesi, beslenmesi ve temel gereksinimlerini karşılamak ve toplumsallaşmalarını sağlamak, toplumun değerlerini ve kültürünü çocuklara aktarmak, çocukların sevgi gereksinimlerini doyurarak sağlıklı ve mutlu bireyler olarak yetişebilmelerine katkıda bulunmak ve aile içinde ekonomik iş birliğini ve iş bölümünü gerçekleştirmek gibi işlevler yer almaktadır.

Birincil ilişki: Ailede gibi yüz yüze olan içten ve samimi ilişkilerdir.

Sosyal yapıyı oluşturan temel öğelerden ailenin işlevlerini açıklayınız.

2

SIRA SİZDE

Eğitim Kurumu

Toplumu oluşturan bireylerin eğitim gereksinimlerini karşılayan temel toplumsal kurum, eğitim kurumudur. Eğitim kurumunu yeni kuşakları gerekli bilgi, beceri, tutum ve davranışlarla donatmak, kişiliklerini geliştirmek ve böylece onları toplum yaşamına hazırlayabilmek için gerekli olan kurallı, bilinçli, amaçlı ve sistemli düzenlemeler ve ilişkiler bütünü olarak tanımlamak olasıdır. Böyle bir bütün içinde yer alan çeşitli kurum ve kuruluşlar vardır. Bir üst yapı kurumu olarak nitelendirilen eğitim kurumunun alt öğelerinden bazılarını sıralamak gerekirse, okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumları ile MEB, YÖK ve eğitimle ilgili diğer kurum ve kuruluşlardan söz edebiliriz.

Bir toplumsal kurum olarak **açık sistem** özelliği taşıyan eğitim kurumunun (kurumları) bireyselleştirme, toplumsallaştırma, akılcı, üretici, tüketici ve iyi yurttaş yetiştirme gibi temel işlevleri bulunmaktadır (Erkılıç, 2006, s.308).

Geçmişin ilkel toplumlarında olduğu gibi, günümüz çağdaş toplumlarında da bireyin eğitimi artık tamamen aile içinde gerçekleştirilememektedir. Bireye toplumsal yaşamda yer alarak rolünü oynayabilmesi için gerekli bilgi, beceri, tutum ve davranışların kazandırılması, aileden sonra artık neredeyse tamamen okul denilen eğitim kurumlarında gerçekleştirilmektedir. Bu durumda günümüz sanayi toplumlarında okul denilen eğitim kurumu toplum ve birey açısından toplumsallaştırma, kültürel mirasın aktarılması, siyasi düzeni koruma, seçme ve yöneltme, toplumsal kalkınma gibi işlevleri üstlenmiş bulunmaktadır (Tezcan, 2006).

Açık Sistem: Çevreden girdiler alan, aldığı girdileri işleyerek tekrar dışarıya veren sistematik işleyiştir.

Din Kurumu

Din, tanrı düşüncesine dayalı toplumsal kurum ya da insanların doğüstü güçlere, kutsal saydıkları türlü varlıklara, tanrılara ya da Tanrı'ya inanma, tapınma biçiminde katıldıkları gizemsel olgu olarak tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2003, s.928).

Auguste Comte'a göre din, bireyin kişilik ve karakterini düzenleyen bir güçtür. Durkheim ise dinin toplumu bir arada tutan şeylerin en önemlilerinden birisi olduğunu belirtir (Tezcan, 1995, s.152).

Müslümanlıkta din, müminleri dünya ve ahirette mutluluk ve kurtuluşa ulaştırmanın inanışlar ve davranışlar bütünü olarak algılanır (Erdem, 2007, s.167). Bununla birlikte tüm dinlerde kutsallık, doğaüstülük, inançlar, değerler, ayinler, dini ekoller (tarikatlar) ve mezhepler gibi ortak öğeler yer alır (Tezcan, 1995, s.152). Toplum bilim dinsel inançların doğruluğu ya da yanlışlığı ile ilgilenmez. Bir toplumsal kurum olarak din kurumu ile diğer toplumsal kurumlar arasındaki ilişkiler üzerinde incelemeler yapar.

İlkel toplumlarda toplumsal yaşam dini inanç ve ayinlerle yürütülürken benzer biçimde teokratik toplumlarda da toplumsal yaşamın düzenlenmesi ve yönetilmesi dini kurallara göre belirlenir. Buna karşın çağdaş demokratik devlette din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır (Erdem, 2007, s.170).

Dinin işlevleri, modern toplum yaşamında dinin görevlerinin ise gönül rahatlığı ve huzur sağlama, toplumsal denetim sağlama ve yol gösterme, refah ve dinlenme sağlama ve değerleri formüle etme olduğu ifade edilmektedir (Tezcan, 1995, s.156).

Ekonomi Kurumu

Ekonomi kurumu, toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtım, bölüşümü ve tüketimini düzenleyen öğelerden oluşur. Toplumda bireylerin gereksinimleri çok fazla, bu gereksinimleri giderecek kaynakların ise az olduğu bilinmektedir. Toplumun giderek çeşitlenen gereksinimleri ile sınırlı kaynaklar arasında bir denge oluşturabilmesi gerekir. Bu amaçla bireylerin gerçekleştirdikleri her türden etkinliğe ekonomik etkinlik denir. Ekonominin temel öğeleri ise üretim, tüketim ve bölüşümdür (Ozankaya, 2000, s. 136). Bunlardan *üretim*, toplumun gereksinim duyduğu tüm mal ve hizmetlerin karşılanması amacı ile yapılan ekonomik faaliyetler bütünüdür. Üretim mal ve hizmetlerin etkin ve verimli biçimde üretilmesini sağlayacak araç ve gereçleri kullanmayı gerektirir ki buna rasyonellik denir (Ozankaya, 2000, s. 134). Üretimin gerçekleştirilmesini sağlayan temel öğeler vardır. Bunlar ise **doğa, emek, sermaye** ve **teşebbüstür**. *Tüketim*, ihtiyaçların karşılanması amacıyla üretilen mal ve hizmetlerin kullanılması iken tüketilen mallara da tüketim malları denir. Bireylerin yer aldıkları toplumsal tabakalar, değerler sistemleri, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyleri gibi etkenler onların tüketim alışkanlıklarını da biçimlendirir. *Bölüşüm*, üretim sonunda elde edilen malın ya da değerlerin, üretimin gerçekleşmesini sağlayan üretim öğeleri arasında paylaşımına verilen addır. Bunlardan iş gücünün gelirin maaş ya da ücret, toprak sahibinin gelirin rant ya da kira, teşebbüs sahibinin gelirin kar, sermayenininkine ise faiz denir (Ozankaya, 2000, s.139; Erdem, 2007, s.183).

Siyasal Kurum

Toplumda iktidarın dağılımı ile ilgili kurumlara siyasal kurumlar denmektedir (Bottomore, 2000, s.165). Siyasi iktidarın kimlerce nasıl kullanılacağı sürecinin belirlenmesine ise siyaset denir (Ozankaya, 2000, s.156). Siyasetle ilgili temel kurum ve kavramlardan kimileri ulus, ülke, anayasa, özgürlük ve insan hakları, hükümet, siyasi partiler, **baskı grupları**, seçim ve parlamento gibi kavramlardır (Erdem, 2007; Ozankaya, 2000).

Doğa: Kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların hepsidir.

Emek: Bir şeyin yapılması için harcanan beden ve kafa gücüdür.

Sermaye: Bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken anapara ve paraya çevrilebilir malların tamamı, anamal, kapitaldir.

Baskı Grupları: Bir işin yapılmasında gerçekleştirilmesinde veya tamamlanmasında baskı oluşturan güçlerdir.

Siyasetle ilgili temel kurumlardan devlet, hükümet, siyasi partiler ve parlamentoya aşağıda kısaca değinilmiştir (Erdem, 2000, s.194).

Devlet: Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal örgütlü bir ulusun ya da uluslar topluluğunun oluşturduğu tüzel varlıktır (Püsküllüoğlu, 2003, s.371). Devletin kurucu üyelerini ise yurttaşlardan oluşan halk, bu halkın yurt edindiği ülke ve egemenlik oluşturmaktadır (Ozankaya, 2000, s.147).

Hükümet: Tüm idari örgütü, yürütme gücünü elinde tutan organ olan hükümet, devletin yürütme organı olup devletin yönetme, güvenlik, savunma ve vergi toplama gibi işlerini yapar (Ozankaya, 2000, s.147).

Siyasi Parti: Siyasi partiler, bir program çerçevesinde siyasal kararları etkilemek ve bu amaçla seçim yolu ile siyasi iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenmiş kuruluşlar olarak tanımlanmıştır (Ozankaya, 2000, s.147). T.C. Anayasasında siyasi partiler, demokratik ve siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak nitelendirilmiştir (Madde, 68). Siyasi partilerin başlıca işlevleri ise farklı çıkar ve görüşler arasında uzlaşabilenlerin birleştirilmesini sağlamak, seçimlerde aday saptamak, yönetenlerle yönetilenler arasındaki boşluğu doldurmak olarak sıralanmaktadır (Erdem, 2007, s.199).

Parlamento: Devletin en üst siyasi organı olan parlamento, **yasama** görevini yerine getirmekle yükümlüdür. Parlamentonun en önemli işlevi millet adına yasa çıkarmak ve hükümeti denetlemektir.

Yasama: Yasa yapma, yasa koymadır.

KÜLTÜR

Kültür sözcüğü günlük yaşamda bireyin sanat, edebiyat, felsefe, müzik, resim ve buna benzer kimi konularda sahip olduğu bilgi düzeyini ya da bu konulardaki donanımını anlatmak için kullanılır. Örneğin, *kültürlü adam* ifadesi yukarıdaki alanlardan bir kaçında kayda değer bir yetkinliğe ulaşmış kişiyi betimlemek için kullanılır. Kültür sözcüğünün toplum bilimdeki anlamı ise günlük yaşamdakinden farklıdır. Bu anlamda kültür, yukarıda sıralanan etkinliklerin yanı sıra, bir toplumun üyelerinin ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerini, yani nasıl giyindiklerini, evlilik gelenekleri ile aile yaşamlarını, çalışma örüntülerini, dinsel törenlerini ve boş zaman etkinliklerini içerir (Giddens, 2005, s.22).

Kültür Nedir?

Kültür kavramı yeni kuşakların önceki kuşaklardan devraldıkları maddi ve manevi olan her şeyi ifade etmekle birlikte toplum bilimciler kültürden söz ettiklerinde insan toplumlarının devralınan özelliklerini değil, öğrenilen özelliklerini esas alırlar. Toplum bilimdeki en kısa anlamıyla bir toplumun ya da grubun yaşam biçimini ifade eden kültür kavramı, toplum bilimcilerce farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Edward Tylor, kültürü, toplumun bir üyesi olarak insanın elde ettiği bilgi, inanç, sanat, **moral**, hukuk, **alışkı** ve diğer yetenek alışkanlıklarını kapsayan karmaşık bir bütün olarak tanımlamıştır (Fichter, 2000, s.154).

Moral: Ahlak, ahlak ile ilgili olandır.

Alışkı: Görenektir.

Sezal (1991) ise kültürü, en basit ve toplu olarak toplumların tarihlerinde devir aldıkları maddi ve manevi mirasların toplamı olarak tanımlamanın mümkün olduğunu belirtir (Akt., Doğan, 2007, s.396). Gökalp'e göre ise kültür, bir milletin kendine özgü dil, ahlak, hukuk, din, **estetik**, ekonomi, fikir ve fen hayatlarının ahenkli bir bütünüdür (Erdem, 2007, s.126).

Estetik: Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimidir.

Bunların yanı sıra, ilgili alan yazında kültüre ilişkin insan davranışlarının öğrenilen kısmı, beşeri öğrenmenin paylaşılmış ürünleri, doğanın yarattıklarına karşı insanoğlunun yarattığı her şey (Erdem, 2007, s.127; Tezcan, 1995, s.165) gibi tanım

örneklerine de rastlanmaktadır. Ancak tanınmış antropologların, kültürü kısa bir tanıma sığdırmaya olanak bulunmadığını belirtmiş oldukları da ifade edilmektedir (Ozankaya, 2000, s.91). Bu anlayış doğrultusunda kültürün başlıca öğelerine dayalı bir tanım vermek gerekirse *kültür, insanların toplu yaşama süreci içinde yapıp edinerek birbirlerine ve sonraki kuşaklara ilettikleri maddi nesnelere bilgi, sanat, beceri, inanç ve değerler, toplumsal kurumlar, alışkanlık, gelenek ve görenekler gibi manevi öğelerin uyumlu bütünlüğünü anlatır* (Ozankaya, 2000, s.91) biçimde tanımlanmaktadır.

SIRA SİZDE

3

Kültür sözcüğünün günlük yaşamdaki anlamı ile toplum bilimindeki anlamını tartışınız.

Kültürün Öğeleri

Kültürü oluşturan birtakım öğeler vardır. Bunlar bireylerin bildikleri, inandıkları, değer verdikleri ve davranışlarında norm olarak kabul ettikleri belli şeylerdir. Sosyal bilimciler kültürü bilgi, değerler, normlar gibi kategorilere ayırırlar (Direnzo, 1990, s.94). Dönmezer'e (1982) göre kültürün unsurları, inançlar, sanat, ahlak, hukuk, örf ve âdetler, semboller ve insanın toplumun bir üyesi olarak bu niteliği ile elde ettiği bütün yeteneklerdir. Bir başka yazar (Macionis, 2001, s.62) ise kültürün öğelerini semboller, dil, değerler, inançlar ve maddi kültür ile ilgili teknoloji olarak sıralar. Bu öğelerden kimileri kültürün maddi öğelerini, kimileri de manevi öğelerini oluşturur. *Maddi öğeler*, toplumun ya da herhangi bir grubun herhangi bir aşamasındaki teknolojik ilerlemesini, üretimini, teknik hüner ve becerilerini, insanların maddi ürünler elde etme ve yapmadaki deneyimlerini yansıtır ve bütün teknolojiyi araç ve gereçleri kapsar (Ozankaya, 2000, s.92). Kültürün *manevi öğeleri* ise toplumun ya da grubun yaşamını düzenleyen değerler, yasalar, inançlar, gelenekler, görenekler ve ahlak kurallarından oluşur (Ozankaya, 2000, s.92).

Dil: İnsanların birbirleriyle iletişim kurabilmeleri kültürün en temel ögesi olarak kabul edilen dil ile mümkün olur. Dilin sadece bir iletişim aracı olmaktan daha da öte bir diğer önemli işlevi de önceki kuşakların oluşturmuş oldukları kültürü sonraki nesillere aktarmaktır. Hiç kuşkusuz toplumların kültürlerini birbirlerine aktarabilmeleri de dil aracılığı ile olur.

Değerler: Kültürün bir diğer önemli ögesi olan değerler nelerin iyi, kabul edilebilir, önemli ya da arzu edilir bir şey olduklarına dair sahip olduğumuz kavramlardır. Bir başka deyişle değerler, bireylerin doğru olarak kabul ettikleri ve inançlarından güç alan kabullerdir (Macionis, 2001, s.66). Bireyin kendi dışındaki dünyayı nasıl algılayacağını ve kişiliğinin oluşumunu etkileyen değerlerden kimileri tüm insanlık için evrenseldir. Kimi değerler ise belli bir kültüre özgü olup o toplumun ya da grubun bireylerince benimsenmişlerdir. Demokrasi kültürü gelişmiş toplumlarda eşitlik önemli bir toplumsal değer olarak algılanırken otoriter toplumlarda aynı biçimde algılanmaz. Bir toplumda tüm insanların ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı yapmaksızın eşit olduklarını kabul eden demokrasiye inanan bireyler olabileceği gibi, erkeklerin ya da belirli bir etnik grubun üyelerinin daha üstün olduklarını değer olarak özümsemiş bireyler de olabilir. Toplumdaki bireylerin çoğunluğu tarafından paylaşılan değerlere *baskın değerler*, toplumun bir bölümü tarafından değer olarak kabul edilen; fakat diğer bölümü için değer ifade etmeyen değerlere ise *değişken değerler* denir (Direnzo, 1990, s.96).

Normlar: Normlar genel anlamıyla belirli bir durumda toplumdaki bireylerin nasıl davranmaları gerektiğini ya da nasıl davranmamaları gerektiğini tayin eden kurallardır. Belli bir yerde ya da durumda bireyin nasıl yapması gerektiğini tayin

eden normlar, nesilden nesile devam eden zamanla kazanılmış olan normlardır ki bunlara *gelenekler*, *görenekler* denir. Bireylerin yapmamaları gereken davranışları tayin eden normlar ise genel ahlaka aykırı olan ya da törelere uygun düşmeyen davranışları kontrol ederler.

Kültürün Özellikleri

Kültür kavramının ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği konusunda daha yeterli bir anlayış geliştirebilmek açısından kültürün özelliklerinden de söz etmek yararlı olacaktır. Kültürün sembolik, düşüncenin oluşuyla ilişkili, öğrenilmiş, paylaşılr ve normatif olduğu ifade edilirken bunların her biri şu şekilde açıklanmaktadır (Direnzo 1990, s.92):

Kültür semboliktir. Kültürün bu özelliği, kültürün insan davranışı olmadığını; fakat bireyin sembol oluşturma kapasitesine dayalı şeylerden ve olaylardan yapılmış kendine özgü bir insani olgu olduğunu vurgular. Değerler ve inançlar gibi semboller gerçek şeylerdir ve bu sembolleştirme içinde insanoğlu yeni bir çevre oluşturmuştur. Kültürün sembolik özelliğine ilişkin en iyi bir örnek ise bir semboller sistemi olan dildir.

Kültür düşünce yapısı ile ilişkilidir. Kültürün bu özelliği onun fiziksel ve soyut ya da maddi şeyler olmaktan öte, gerçekte kendine özgü düşünceler içerdiğini vurgular. Kültür; bilginin, inançların ve toplumun normlarının kalıplarını sembolize eden düşünceler ve kavramlar içinde oluşmak zorundadır.

Kültür öğrenilir. Kültür bireyden diğere aktarılan, sosyal etkileşim süreci içinde öğrenilen bir olgudur. Bu nedenle kültür, nesilden nesile geçen sosyal bir miras olarak betimlenir.

Kültür paylaşılr. Bireyin yaşam biçiminde sembolleri, düşünceleri ve bilgilerini karşılıklı olarak paylaşması, kültürün bir diğere özelliğidir. Bu durumda kültür, sadece bireyin davranışlarını etkilemez; fakat aynı zamanda bireyin başkalarının davranışlarına ilişkin beklentilerini de etkiler. Kültürün paylaşılan yönleri, bireyler arasındaki anlamsız etkileşimden ziyade, toplumun ve sosyal yaşamın temellerini oluşturan sosyal ilişkileri ve sosyal iletişimi mümkün kılar.

Kültür normatiftir. İdeal kültürü temsil eden kültürün normatif olma özelliği, bireyin gerçek davranışını kısıtlayarak onu sosyal yönden kabul edilebilir davranışlar yapmaya zorlar. Toplumda bireylerin paylaşılmış oldukları sosyal davranışların temelleri olan normlar, standartlar ve kurallar kültürün belirlemiş olduğu normatif öğeler arasında yer alır.

Kültürün burada ele alınan özellikleri dışında başka özellikleri de bulunmaktadır. Nitekim bu konuda daha detaylı açıklamalarda bulunan toplum bilimciler, kültürün başka özelliklerine de değinmektedirler. Bunlardan Ozankaya (2000, s.92), her toplumun kültürünün maddi ve manevi öğelerden kurulu olduğunu, her toplumda egemen kültürün yanı sıra kimi alt kültür gruplarının da bulunduğunu, kültürün tarihsel bir süreç içinde ortaya çıktığını, kültürün süreklilik özelliği taşıdığını, kültürün toplumdan topluma zamanla değiştiğini ve toplumların sürekliliği sağlayan az ya da çok kökleşmiş kültür öğelerine sahip olduklarını belirtir.

Kültürün temel öğeleriyle, özelliklerini sıralayınız.

4

SIRA SİZDE

Kültürün İşlevleri

İnsanoğlu da tüm diğere canlı varlıklar gibi dünyaya gelişiyile birlikte çevresine uyum sağlamak zorundadır. Yaşam döngüsü içinde bireyin çevresine uyum sağla-

masını sağlayacak olan uyum araç ya da mekanizması ise kültürdür. Bu bakış açısından kültürün birincil işlevi, bireyin fiziksel ve sosyal çevresiyle ihtiyaçları arasında aracılık etmektir (Direnzo, 1990, s.90). Bir bakıma bireyi içinde yaşadığı çevreye uyumlu bir birey haline getirme işlevi, toplumun kültürünün bireylerce edinilme süreci olup toplumsallaşma adını almaktadır (Ozankaya, 2000, s.98).

Kültürün bir diğer işlevi ise bireyi doğal çevre üzerinde egemen kılmaktır (Ozankaya, 2000, s.98). Toplumlar ancak gelişme ve ilerleme süreci boyunca yaratmış oldukları maddi kültür öğelerinin gelişmişliği ölçüsünde doğal çevrelerini kontrol edebilirler. Yeni teknolojik araç ve gereçlerin işe koşulması ile birlikte insanlığın doğal çevreyi denetim altına alabilmesi giderek kolaylaşır. Bu işlevlere ek olarak kültürün toplumsal dayanışmanın temel öğelerinden biri olma gibi bir işlevi de vardır. Zira, belirli bir toplumda aynı kültürel değerleri benimsemiş olmak, o toplumu bireyler arasındaki dayanışmayı kolaylaştırmaktadır.

SIRA SİZDE

5

Kültürün belli başlı işlevleri nelerdir?

İNSANIN SOSYALLEŞMESİ

Sosyal etkileşim süreci içinde kuşaktan kuşağa aktarılan kültür, bireyin sosyal gelişimine (toplumsallaşmasına) hizmet eden ve öğrenilen bir olgudur. Bir bakıma bireyin toplumun kültürünü kazanarak topluma katılma süreci olan sosyalleşme, insanlığın bebeklik döneminden itibaren içinde yaşadığı toplumun yaşam biçimini öğrenme sürecidir. Bir başka deyişle sosyal öğrenme süreci anlamına da gelen sosyalleşme süreci, bireyin içinde yaşadığı topluma uyum sağlamasını amaçlar.

Temel Kavramlar

İnsanın sosyal gelişimini, sosyalleşme sürecinin alt süreçleri ile birlikte ele almak, bu süreci daha anlaşılır kılacaktır. Bu nedenle aşağıda sosyal gelişimin alt süreçlerini oluşturan olgunlaşma, sosyalleşme, kültürlenme, kültürlenme ve kişilik gelişimi kavramlarına ilişkin açıklamalar özetlenmiştir (Can, 2006; Direnzo, 1990, Ozankaya, 2000).

Olgunlaşma

Bireyin psikolojik ve biyolojik gelişimini anlatan olgunlaşma, bireyin sosyal gelişiminin psikolojik ve biyolojik temellerini oluşturur. Olgunlaşma olmadan sosyalleşmenin gerçekleşebilmesinin olanaklı olamaması, olgunlaşmayı sosyalleşmenin bir ön koşulu haline getirmektedir. Örneğin, ağır zeka geriliği neredeyse sosyalleşmeyi büsbütün olanaksız kılmaktadır. Bunun yanı sıra zihinsel kapasitesi yeterli olsa bile, ciddi duygusal bozukluklara sahip olmak da bireyin sosyalleşmesini önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Sosyalleşme

Sosyalleşme kavramı, en basit anlamı ile bireyin bulunduğu toplumun kültürünü özümseyerek o topluma katılma sürecini betimler. Bireyin doğumu ile birlikte başlayan bu süreç, yaşam boyu devam eder. Sosyalleşme sürecinde birey içinde yaşadığı grubun ya da toplumun kültürünü öğrenip benimseyerek toplumla bütünleşir. İçinde yaşadığı toplumda o topluma özgü davranış kalıplarını kendi kişiliğine mal ederek o toplumun bir bireyi haline gelir.

Kültürleme

Sosyologların sosyalleşmeden kastettiklerini, sosyal antropologlar *kültürleme* (enculturation) ve *kültürlenme* (acculturation) kavramları ile açıklamaktadırlar. Bu görüşlere göre, kültürleme kavramı kültür aktarımı anlamı taşıyıp bireyin ya da bir grubun toplumun kültür kalıplarını edinmesi sürecidir (Ozankaya, 2000, s.98). Kültürleme çok erken yaşlardaki sosyalleşmeyle ya da henüz tamamen kültürden bağımsız olan bireylerin ilk sosyalleşme süreçleriyle ilişkili ve sadece tek bir kültürde yer alan bir durumdur (Direnzo, 1990, s.125). Kültürlemeye maruz kalan birey söz konusu süreç içinde pasif bir alıcıdır.

Kültürlenme

Kültürel etkileşim anlamına gelen kültürlenme, birey ve grupların belirli bir etkileşim sürecinde, kendi kültürlerinde bulunmayan yepyeni bir kültürel sentezi oluşturmalarıdır (Ozankaya, 2000, s.98). Birçok kültürün bir araya gelmesi ile yeni bir kültür sentezi oluşturmuş olan günümüz Amerikan toplumunun durumu, kültürlenmeye verilebilecek iyi bir örnektir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi ikincil kültür aktarımı anlamına gelen bu durum, belirli bir kültür içinde kültürel gelişimini tamamlayan bireyler için söz konusu olmaktadır. Öte yandan bu süreç içinde yeniden sosyalleşmekte olan bir birey sosyal gelişimini tamamlarken *kültürleme* sürecinde olduğu gibi pasif bir kültür alıcısı durumunda değildir. Zira kültürlenmede oldukça yoğun bir öğrenme ve öğretme süreci ile kayda değer ölçüde anlamlı ve seçici bir sosyalleşme söz konusudur (Direnzo, 1990, s.125).

Kişilik Gelişimi

Kişiliği bireyi diğer bireylerden ayırt eden, tutarlı olarak sergilenen, bireye özgü özellikler bütünü olarak tanımlayabiliriz (Can, 2006, s.113). Kişilik gelişimi denildiğinde ise kişiliğin bütün boyutlarının gelişimi anlatılmak istenir. Fiziksel gelişim, psikolojik gelişim, bilişsel gelişim ve ünitenin bu bölümüne konu olan sosyal gelişim gibi kavramlar ise kişiliğin temel öğelerinin gelişimini betimlerler.

Bilişsel Gelişim: Olgunlaşma ile birlikte bireyin zihinsel yapısında gözlenen değişimlerdir.

Fiziksel Gelişim: Beden gelişimi, gelişim süreci boyunca bireyin fiziksel yapısında gözlenen değişimlerdir.

Psikolojik Gelişim: Bireyin duygusal ve ruhsal gelişimidir.

Olgunlaşma, sosyalleşme, kültürleme, kültürlenme ve kişilik gelişimi ne demektir?

SIRA SİZDE

6

Sosyalleşmeyle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Sosyologlara göre sosyalleşme bireyin insani potansiyellerini geliştirmesi için yaşamı boyunca geçirmiş olduğu sosyal deneyimleri ifade eden bir terimdir. Sosyal deneyimlerimiz ise oldukça tutarlı olarak sergilemekte olduğumuz duygu, düşünce ve davranış kalıplarımızın, bize özgü bir bileşimi olarak beliren kişiliğimizin temelini oluştururlar. Oldukça karmaşık bir süreç olan sosyalleşme hem insanın kendisi hem de içinde yaşadığı toplum ile ilişkili bir kavramdır. Sosyalleşme sürecinin, bireyin kişiliğini oluşturan öğelerden birinin gelişimini de yakından ilgilendirmesi nedeniyle hem sosyolojik ve antropolojik hem de psikolojik açıdan ele alınması gerekli olmaktadır.

Bu ünite, bu konudaki kuramsal yaklaşımların tümünü ele almanın olanaksız ve gereksiz olması nedeniyle bu bölümde sosyalleşmeyle ilgili önemli olduğu düşünülen bazı yaklaşımlara değinilerek konu ile ilgili olarak Freud, Piaget, Erikson, Kohlberg, Gillian ve Mead'ın görüşleri kısaca özetlenmiştir.

Haz İlkesine Göre Hareket Etmek: Beklemeye tahammül edemeyip arzu ve isteklerini derhal karşılamak için harekete geçmektir.

Ahlak İlkesine Göre Hareket Etmek: İhtiyaçların karşılanabilmesinde ya da herhangi bir davranışın gerçekleştirilebilmesinde toplumun ahlaki değerlerini ölçüt almaktır.

Freud'un Yaklaşımı

Sigmund Freud geliştirmiş olduğu Psikanalitik Kuramda, erken çocukluk yıllarında özümsemiş olan sosyal normların ve özellikle de çocuğun ana, babası ile olan ilişkileriyle ilgili çocukluk deneyimlerinin, yetişkinlik yıllarında da onun kişiliğini önemli ölçüde etkilediğini ısrarla vurgulanmıştır. Bu görüş, Freud'un kişiliğin gelişimine ilişkin yaklaşımının sosyolojik açıdan önemini yansıtmaktadır.

Kişiliğin id, ego ve süperego olmak üzere üç ana sistemden oluştuğunu belirten Freud'a göre *id* toplumun değerleriyle uyuşmayan biyolojik kökenli temel dürtüleri, *süperego* kültürel değerlerle ilgili ahlaki normları, *ego* ise kişiliğin gerçeklik ilkesine göre hareket eden, kısmen bilinçli bölümünü temsil eder. Egonun temel görevi, haz ilkesine göre hareket eden id'in toplumsal değerlere ve normlara uygun olmayan istekleriyle ahlak ilkesine göre çalışan süperegonun, id'in bu isteklerinin karşılanmasına koyduğu yasakları arasında bir orta yol bularak id ile süperego arasındaki çatışmayı çözüme kavuşturur. Ayrıca Freud topografik kişilik kuramında bireyin zihinsel etkinliklerinin farkında olup olmadığına da açıklık getirmiştir. Buna göre bireyin belli bir anda farkında olduğu yaşantılar *bilinç* bölgesinde, dikkatini zorlayarak bilince getirdiği olaylar ve yaşantılar *bilinç öncesi* bölgede, bireyin farkında olmadığı yaşantılar ise *bilinç dışında* bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi Freud'un bu yaklaşımı, bireyin toplum değerlerine uygun bir kişilik geliştirerek sosyalleşebilmesinde, süperego biçimine dönüşen kültürün işlevini betimlemektir.

Örneğin 3,5 yaşındaki İpek, annesiyle birlikte gitmiş oldukları bir dost evinde, o güne değin annesinin hiçbir zaman onaylamadığı bir eylemi yapmaya yönelmektedir (idin harekete geçişi). Annesinin bu konudaki ödün vermez tavrını bilen İpek bir yandan da bu hareketin uygunsuzluğunu bildiğini yansıtan cümleler üretmektedir (süperegonun yansımaları). İpek, o sırada buldukları evde birlikte oyun oynadığı akranı Ceyda'ya *bazı fikirler!* vererek onun aracılığıyla yasakları aşip niyetine ulaşma yollarını dener (egonun, id ile süperego arasındaki uyuşmazlığı çözümlenme çabası).

SIRA SİZDE

7

Freud'un sosyolojik açıdan bireyin sosyal gelişimine ilişkin temel görüşü nedir?

Piaget'in Yaklaşımı

Zihin gelişimine ilişkin çalışmaları ile ünlenen ve Freud'dan farklı olarak insan zihninin yaratıcı ve etkin olduğunu belirten Piaget, sosyalleşmenin biyolojik olgunlaşma ve sosyal deneyimler sonucu gerçekleştiğini belirtir. Piaget'e göre bebeklikten itibaren giderek hızlanan biyolojik olgunlaşma ve çocuğun diğer bireylerle olan etkileşimler sonucunda edinilen sosyal deneyimler, çocuğun giderek artan bir biçimde kendi dışındaki dünya ile bütünleşerek sosyal gelişim çizgisinde ilerlemesine hizmet eder.

Erikson'un Yaklaşımı

Erikson bireyin psiko-sosyal gelişimini sekiz gelişim dönemi içinde inceleyerek bireyin dönemler boyunca karşı karşıya kaldığı karmaşaları çözerek giderek sosyalleştiğini ileri sürmüştür. Çocuğun bebeklik, ilk çocukluk, okul öncesi yıllar ve ilköğretim yıllarına denk düşen ilk dört dönemde sırası ile güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı utanç ve kuşku, girişkenliğe karşı suçluluk ve başarıya karşı yetersizlik karmaşalarını çözmek zorunda kaldığını belirten Erikson bu dönemler

içinde çocuğun sosyalleşmesinde birinci derecede rol oynayan temel sosyal öğelerin ana baba ya da onların yerine geçen kişilerle okul öncesi ve ilköğretimdeki öğretmenler olduğunu belirtmiştir. Erikson'un son dört gelişim dönemi ise ergenlik, genç yetişkinlik ve yaşlılık yılları ile örtüşmektedir.

Erikson'un kimlik kazanma dönemi olarak adlandırdığı ergenlik dönemi içinde giderek aileden bağımsızlaşmaya yönelen çocuk, kendi cinsiyetine uygun sosyal rolleri de edinmekte ve kendine özgü bir değerler sistemi oluşturarak toplumsal rollerini belirlemeye başlamaktadır. Bu dönemde ergenin sosyal gelişiminde aile ve okul gibi temel kurumların etkileri devam etmekle birlikte sosyalleşmeye etki eden bir diğer temel sosyal öge de akran grupları olmaktadır. Ergenlik dönemini izleyen yıllarda üç farklı gelişim dönemi daha yaşayan bireyin sosyalleşmesi genç yetişkinlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde de devam etmektedir. Bu dönemler içinde sırası ile yakınlığa karşı yalıtılmışlık, üretkenliğe karşı durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk karmaşasını çözmesi gerekmektedir. Bireyin bu dönemlerdeki sosyal gelişimi üzerinde etkili olan temel sosyal öğeleri ise sırası ile yakın arkadaşları, eşi, iş dünyası ve geçmiş sosyal deneyimleriyle ailesi ve arkadaşları oluşturmaktadır.

Kohlberg'in Yaklaşımı

Kohlberg, Piaget'in ahlak gelişimine ilişkin çalışmalarını temel alarak geliştirmiş olduğu ahlak gelişimi kuramında, bireyin sosyal gelişimine bu sürecin önemli bir boyutu olan ahlak gelişimini inceleyerek önemli bir katkıda bulunmuştur. Kohlberg'in bireyin çocukluktan itibaren toplumun ahlaki standartlarını gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası olarak adlandırdığı her biri iki alt evreden oluşan üç farklı dönem içinde kazandığını ileri sürer. Başkalarının geliştirmiş olan kuralların varlığının tam olarak kavranmadığını on yaşına dek süren gelenek öncesi dönemde, çocuğun ahlaki yargıları, dönemin ilk yarısındaki **ben merkezci düşünce** ile ikinci yarısındaki *bireyselcilik* ve *çıkarcılık* doğrultusunda biçimlenir.

Örneğin, bu dönem içindeki çocuk, bir davranışından dolayı cezalandırılmış ise o davranışın doğru olmadığını, cezalandırılmayı gerektiren bir davranış olsa bile cezalandırılmamışsa doğru olduğunu düşünür. Yaklaşık yirmi yaşa değin süren ve geleneksel dönem olarak adlandırılan ikinci dönemde ise bireyin ahlaki yargıları, başkalarının beklentileriyle toplumun gelenek ve göreneklerine göre biçimlenir. Bu dönemin ilk evresindeki çocuk, diğerlerinin kendisinden beklenen davranışı göstermiş olmanın doğru olduğu yargısındadır. Dönemin ikinci evresindeki bireye göre, toplumun yasal kurallarına ve normlarına uygun olan bir davranış doğru, aksi durumdaki bir davranış yanlıştır.

Kohlberg, *sosyal sözleşme* ve *evrensel ilkeler* evrelerinden oluşan gelenek sonrası olarak adlandırdığı üçüncü dönemin birinci evresindeki bireyin toplumsal normlara ve değerlere uygun davranışlar sergilemekle birlikte ahlaki yargılarını insani değerlerle çatışan yasal düzenlemelerin sorgulanması gerektiği düşüncesi doğrultusunda biçimlendirdiğini belirtmiştir. Kohlberg'e göre bu dönemin ikinci evresindeki bireyin ahlaki yargıları da toplumsal normlarla yasaların da ötesinde, bunlardan daha yüce olarak algılanan evrensel ahlaki ilkelere ve kavramlara göre şekillenir.

Benmerkezci Düşünce: Başkalarının düşüncelerini, görüşlerini v.b. dikkate almayan ve tek doğru olarak kendi düşüncesini esas alan bir düşünce biçimidir.

Kohlberg sosyal gelişimin hangi boyutunu kaç dönem içinde incelemiştir? Tartışınız.

Gillian'ın Yaklaşımı

Carol Gillian, Kohlberg gibi, bireyin sosyalleşme sürecini, ahlak gelişimi açısından ele almıştır. Geliştirmiş olduğu ahlak gelişim kuramında kızlarla erkeklerin ahlaki standartlarının birbirlerinden farklı olduğunu ileri sürerek erkeklerin doğruya ya da yanlışa ilişkin yargılarını formal kurallara göre, kızların ise kişisel ilişkilerle sadakate göre oluşturduklarını belirtmiştir.

Mead'ın Yaklaşımı

George Herbart Mead, bireyin sosyal deneyimlerinin kişiliğini nasıl oluşturduğunu açıklamak amacıyla *Sosyal Davranışçılık* kuramını geliştirmiştir (Macionis, 2001, s.122). Mead bireyin sosyalleşmesinde biyolojik etmenlerin rolünü dışlayarak sosyalleşmeyi tamamen sosyal etkileşime bağlaması açısından farklılaşır. Bireyin benliğinin ancak sosyal deneyimler içinde gelişebileceğini belirten Mead, sosyal deneyimi bir tür **sembol değişimi** olarak görmüştür.

Mead, bireyin kendisi hakkında geliştirmiş olduğu tepkilerin, doğrudan diğer insanların ona bakış biçiminden kaynaklandığı görüşünü savunmuştur. ... Bireyin bir sosyal çevre içinde etkileşimde bulunduğu kişilerin ona karşı tepkileri, birey tarafından algılanmakta, değerlendirilmekte ve özümsemektedir. Bireyin **benlik tasarımı** da bu değerlendirmelerin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır (Stagner, 1961, s.185).

Mead'a göre belirli bir durumda başkalarının niyetlerini anlayabilmesi için ise bireyin durumu ya da olayı, onların bakış açısından zihninde canlandırması gerekmektedir.

Sosyalleşme Araçları

Çağdaş toplum yaşamında bireyin sosyalleşmesine hizmet eden pek çok etmen olmakla birlikte *sosyalleşme araçları* terimi, bireyin toplumsallaşması üzerinde güçlü etkileri olan ya da sosyalleşmeden birinci derecede sorumlu olan kişileri, kurumları, kuruluşları ve toplulukları anlatmak için kullanılır. Bunlardan en önemlileri, başlıca işlevleri çocuğun sosyalleşmesini sağlamak olan aile ve okuldur. Tüm toplumlar için evrensel olan bu iki temel toplumsallaşma kurumunun yanı sıra esas amacı sosyalleşmeyi gerçekleştirmek olmamakla birlikte dolaylı da olsa bireyin toplumsallaşması üzerinde önemli etkileri olan *akran grupları* ile *kitle iletişim araçları* da temel toplumsallaşma araçları olarak nitelendirilirler.

Sosyalleşme Süreci

Sosyalleşmeyi belirli bir grup ya da toplum içinde gerçekleşen *kültürleme* ve *kültürlenme* süreçleri açısından ele alarak yeni doğan bir çocuğun doğumdan başlayarak ve sosyalleşme araçları ile etkileşerek bu süreci nasıl yaşadığını daha da somutlaştırmaya çalışalım. Çocuk, ilk sosyalleşme deneyimlerini ailesi, oyun grupları ve arkadaş grupları gibi birincil gruplar içinde yaşamaktadır. Birincil ilişkiler çocuğun aile içinde anne babası, kardeşleri ve yakınları ile olan toplumsal ilişkileridir. Bu ilişkiler sayesinde çocuk, aile içinde anne, baba, ağabey, abla ve küçük kardeşlerin yerlerini ve rollerini öğrenir (Ozankaya, 2000, s.99). Erken çocukluk yıllarında çocuğun sosyalleşmesinden birinci derecede sorumlu olan aile, giderek genişleyen toplumsal ilişkiler ağı içinde çocuğa ana baba, kardeşler ve ailedeki diğer kişilerin yanı sıra başkaları ile etkileşebilme olanağı da hazırlar. Aile içindeki ilişkiler, toplumsal bir varlık olarak bireyin yetişkinlik yıllarındaki sosyal gelişimini

Sembol Değişimi: Herhangi bir davranışa, o davranışın altında bulunan niyeti algılayarak tepkide bulunmadır.

Benlik Tasarımı: Bireyin kendini ilişkin görüşleri duyguları ve beklentileridir. Oluşturulan bu fikirler nesnel olmak zorunda değildir. Örneğin çok uzun boylu akranın yanında o ülkenin ortalamaları içinde bir boya sahip olan bir ergen kendini çok kısa boylu biri olarak görebilir.

önemli ölçüde etkiler. Freud, Adler ve Erikson gibi bireyin psiko-sosyal gelişimini derinlemesine inceleyen kuramcılarının da belirtmiş oldukları gibi ilk çocukluk yıllarındaki aile içi ilişkilerin olumlu ya da olumsuz etkileri, bireyin yetişkinlik yıllarındaki yaşantılarında da kendini gösterir. İlk çocukluk yıllarında çocuğun beslenmesi, bakılması, fiziksel gereksinimlerinin ve sevgi gereksiniminin yeterince karşılanamaması, özerk ve özgürce davranışlarının kısıtlanması gibi kusurlu anne baba tutum ve davranışları; çocuğun sosyalleşme yaşantıları ile ilişkili belli başlı olumsuz örneklerden kimileridir. O nedendir ki birincil gruplardaki toplumsal ilişkilerin niteliği, çocuğun sosyalleşmesini olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyen çok önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar.

Çocuk, okulla birlikte kendisini daha da genişlemiş olan bir sosyal ilişkiler ağı içinde bulur. Bu dönemde çocuğun oyun ve akran grupları gibi birincil gruplar içindeki sosyalleşme deneyimleri devam etmekle birlikte artık yavaş yavaş sosyalleşme sürecine ikincil gruplar da katılmaya başlar. Bunlar; çocuğun okul yaşamında katıldığı gruplar ve etkileştiği bireylerle daha sonraki yaşam dönemlerindeki mesleki örgütler, dinsel kuruluşlar gibi bireylerin yaşamları boyunca geçici ya da sürekli bir biçimde katıldıkları çok çeşitli gruplardan oluşur. Bütün bu gruplar içinde temel işlevi bireyi toplumsallaştırmak ve örgün eğitim görevini gerçekleştirmek olan okullar, sosyalleşme sürecinin en önemli ve etkili kurumlarıdır. Okul öncesi döneminden itibaren birey, katıldığı tüm gruplar içinde toplumun kültürünü görenek, yaşayarak ve deneyerek öğrenir ve içselleştirir. Artık birincil gruplardan olan ailesi ve oyun arkadaşlarına olan bağımlılığı azalırken ikincil gruplar içinde öğretmenleri, okul arkadaşları gibi kendisi için önemli kişilerle oldukça yoğun ilişkiler gerçekleştirir. Bu türden toplumsal ilişkiler sürecinde etkileşimde bulunduğu öğretmenleri ve arkadaşları gibi kendisi için önemli olan kişilerin kendisi için yaptıkları değerlendirmelerden etkilenerek, kendisi hakkında yeni değerlendirmelerde bulunarak benliğine ilişkin görüşler oluşturmaya başlar. Kişilik gelişiminin ana etmenlerinden biri olarak kabul edilen bu oluşuma ise benlik kavramı denir. Bu dönemde çocuk için önemli olan ana baba, arkadaş ve öğretmen gibi kişilerin çocuk hakkındaki değerlendirmeleri ne denli olumlu ise çocuk da bu değerlendirmeler doğrultusunda daha olumlu bir benlik kavramı geliştirebilir.

Birincil ve ikincil grupların insanın sosyalleşmesine ilişkin yukarıda özetlemeye çalıştığımız bu işlevlerine ek olarak sosyalleşme sürecinde bu gruplardan farklı olan etkenlerin de önemli işlevleri vardır. Bunlar; sinema, televizyon, radyo, bilgisayar ve internet, gazeteler ve dergilerle sanat ve tiyatro gibi sanatsal etkinliklerdir. Bireyin kendisinden bağımsız ve yakın çevresi dışındaki tüm bu etmenler, toplum kültürünü bireye aktaran ve bireyin sosyal gelişimine çok önemli katkıları olan etmenleri oluşturur.

Özet

Sosyal yapıyı tanımlamak

Toplumsal yapı (sosyal yapı); içinde toplumsal ilişkilerin olayların olduğu, toplumsal grupların, kurumların yer aldığı, nüfus ile yerleşim tarzlarının biçimlendiği toplumsal bir varlıktır.

Sosyal yapıyla ilgili kuramsal yaklaşımları açıklamak

Sosyal yapıyla ilgilenen kimi kuramcılar arasında, sosyal yapının ne olduğuna ilişkin ortak bir görüş yoktur. Örneğin Rodeliffle Brown'a göre sosyal yapı, toplumdaki kişi kişiye olan ilişkilerin tümüdür. M. Ginsberg ise toplumsal yapının, toplumu oluşturan temel grupların ve kurumların meydana getirdiği bir bütün olduğunu belirtir. Bunların yanı sıra Gerth ve Mills ise sosyal yapıyı, bireylerin toplumsal rolleri ile açıklar.

Sosyal yapının temel öğelerini sıralamak

Sosyal yapıyı oluşturan temel öğeler (kurumlar); aile, eğitim, din, ekonomi ve siyasettir. Ailenin en önemli işlevleri çocukları yetiştirmek, insan soyunun devamını sağlamak, toplumun değerlerini ve kültürünü çocuklara aktarmaktır. Aileden sonra çocuğu toplumsallaştırma görevini devralan eğitimin başlıca görevi; yeni kuşakları gerekli bilgi, beceri ve tutumlarla donatmak, onların kişiliklerini geliştirmek ve onları toplum yaşamına hazırlamaktır. Din kurumu, Tanrı düşüncesine dayalı toplumsal kurumdur. Modern toplum yaşamında din kurumunun bireye gönül rahatlığı ve huzur sağlama, toplumsal denetimi sağlama, değerleri formüle etme gibi işlevleri vardır. Toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretimini, dağıtımını, bölüşümünü ve tüketimini düzenleyen ekonomi kurumunun temel öğeleri; üretim, tüketim ve bölüşümdür. Toplumda iktidarın dağılımı ile ilgili temel kurum ise siyaset olup devlet, hükümet, siyasi partiler ve parlamento gibi öğelerden oluşur.

Kültürü tanımlamak

Kültür, insanların toplumsal yaşam sürecinde birbirlerine ve sonraki kuşaklara devrettikleri bilgi, beceri, inançlar, değerler, toplumsal kurumlar, alışkanlıklar, gelenek ve görenekler gibi manevi öğelerle teknoloji ve araç gereçler gibi maddi öğelerin tümüdür. Bunlar arasında dil, değerler ve normların özel bir yeri vardır.

Kültürün özelliklerini ve işlevlerini açıklamak

Kültürün öğrenilmesi, sembolik olması, düşünce yapısı ile ilişkili olması, paylaşılması ve normatif olması gibi özellikleri vardır. Kültürün birinci işlevi bireyin fiziksel ve sosyal çevresi arasında aracılık etmek, ikinci işlevi ise bireyi doğal çevre üzerinde egemen kılmaktır. Bu işlevlere ek olarak kültür, toplumsal dayanışmayı sağlayan öğelerden birisidir de.

İnsanın sosyal gelişimiyle ilgili temel kavramları listelemek

İnsanın sosyalleşmesi, içinde yaşadığı toplumun kültürünü kazanarak topluma katılması demektir. İnsanın bebeklik döneminden itibaren toplumun yaşam biçimini öğrenme süreci olan sosyalleşme, en kısa anlatımla bireyin eğitimi demektir. Bireyin sosyalleşmesi ile yakından ilişkili kavramlardan bazıları olgunlaşma, kültürleme, kültürlenme ve kişilik gelişimidir. Olgunlaşma, bireyin psikolojik ve biyolojik gelişimi olup sosyalleşmenin ön koşulunu oluşturur. Kültürleme, bireylerin ya da grupların kendi kültürleri dışındaki kültürlerle etkileşerek yeni bir kültür sentezi oluşturmasıdır. Kişilik gelişimi ise kişiliğin bütün boyutları ile gelişerek bireyin olgunlaşmasını anlatır.

Sosyalleşmeyle ilişkili önemli kuramsal yaklaşımları açıklamak

Sosyalleşmeye ilişkin kuramsal yaklaşımlardan Freud'un kuramı, erken çocukluk yıllarında çocuğun özümsemiş olduğu sosyal normların, yetişkinlikteki kişiliği üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu vurgular. Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı ise bireyin sosyalleşmesini, biyolojik olgunlaşmayla ve sosyal deneyimlerle açıklar. Piaget'e göre çocuk, biyolojik olgunlaşma süreci içinde başkaları ile etkileşerek yeni deneyimler kazanır, ve böylece giderek dış dünya ile bütünleşir. Kohlberg sosyalleşmeye ahlak gelişimi açısından yaklaşarak kuramında bireyin yaşamı boyunca ahlaki gelişimin üç dönem içinde tamamladığını anlatır. Kohlberg gibi sosyalleşmeyi ahlak gelişimi açısından inceleyen Gillian, kızlarla erkeklerin ahlaki standartlarını birbirlerinden farklı ölçütlere dayandırdıklarını ileri sürer. Mead ise sosyalleşme sürecinde biyolojik etmenlerin rolünü göz ardı ederek sosyalleşmeyi tamamen toplumsal ilişkiler ile açıklar.

Sosyalleşme araçlarını özetlemek

Bireyin sosyalleşmesinde önemli derecede belirleyici rolü olan etmenler vardır. Bunlara sosyalleşme araçları denir. Belli başlı sosyalleşme araçlarını ise aile, okul, akran grupları ve kitle iletişim araçları oluşturur.

Sosyalleşme sürecini değerlendirmek

Sosyalleşme süreci, bireyin erken çocukluk döneminden başlayarak sosyalleşme araçları ile etkileşimi sonucunda toplumun kültürünü öğrenme sürecini ifade eder. Sosyalleşme sürecinin ilk aşamasında aile içindeki birincil ilişkiler temel etmendir. Çocuğun okula başlaması ile birlikte giderek genişleyen bir çevrede öğretmen, akranlar ve okuldaki klüpler, kuruluşlar, kurslar gibi topluluklardaki ilişkiler de devreye girer. Daha sonraları ise dernekler vb. bireylerin katıldıkları çeşitli topluluklardaki toplumsal ilişkilerle bireyin sosyalleşmesi sürüp gider.

Kendimizi Sınavalım

1. Kişi kişiye olan ilişkilerin tümünü toplumsal yapının bir bölümü olarak gören bilim adamı kimdir?

- Rodellife-Brown
- M. Ginsberg
- Bottomore
- Gerth
- Mills

2. Aşağıdakilerden hangisi sosyal yapının tanımlarından biri **değildir**?

- Toplumu oluşturan temel grupların ve kurumların meydana getirdiği bir kompleks.
- Parçaları arasında kurallılık, belirli bağlar ve karşılıklı ilişkiler bulunan bir bütün.
- Aralarında geçici, süresiz ve örgütsüz ilişkiler bulunan toplumsal kurumlar bütünü.
- Bir toplum ya da grubun durağan bağlar ve karşılıklı ilişkilerden oluşmuş yerleşik iç örgütleniş biçimi.
- Başlıca toplumsal küme ve kurumlardan oluşan bir bütün.

3. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal yapının **en küçük** ögesidir?

- Ekonomi
- Din
- Siyaset
- Aile
- Eğitim

4. Aşağıdakilerden hangisi kültürün içeriğinde yer alan öğelerden biri **değildir**?

- İnançlar
- Değerler
- Ahlak kuralları
- Doğa
- Teknoloji

5. Aşağıdakilerden hangisi kültürün özelliklerinden biri **değildir**?

- Sembolik olması
- Öğrenilir olması
- Normatif olması
- Paylaşılır olması
- Değişmez olması

6. Bir toplumdaki bireylerin doğru olduğuna inandıkları kabullere ne ad denir?

- Değerler
- Töreler
- İnançlar
- Gelenekler
- Görenekler

7. Aşağıdakilerden hangisi kültürün bir semboller sistemi olduğu görüşünü **en iyi** örnekleyen bir kültürel öğedir?

- Değerler
- Dil
- Gelenekler
- Görenekler
- Teknoloji

8. Aşağıdakilerden hangisi sosyalleşme için gerekli olan **en önemli** bir ön koşul niteliği taşır?

- Kültürleme
- Olgunlaşma
- Kültürlenme
- Kişilik gelişimi
- Dil gelişimi

9. Freud'a göre, toplumun kültürel değerlerini temsil eden kişilik sistemi aşağıdakilerden hangisidir?

- İd
- Ego
- Süperego
- Bilinç
- Bilinç dışı

10. Aşağıdakilerden hangisi çocuğun sosyalleşmesinde diğerlerine göre **öncelikli** bir işlevi bulunan sosyalleşme aracıdır?

- Akran grupları
- Televizyon
- Okul
- Meslek örgütleri
- Dinsel kuruluşlar

Yaşamın İçinden

Sosyalleşme

Bir sosyal hizmet uzmanı 1938'de soğuk bir kış günü Pensilvanya'daki bir çiftlik evinin kapısına doğru hızla yürüyordu. Olası bir çocuk istismarını araştırmak üzere eve girdiğinde, ikinci kattaki depoda beş yaşında bir kız çocuğunu gizlediklerini fark etti. Anna adındaki bu çocuk eski bir sandalyeye oturtulmuş, başını hareket ettirmesin diye kollarından yukarıya bağlanmıştı. Giysileri kirliydi. Kol ve bacakları ise kibrit çöpü gibi inceydi.

Anna'nın durumu sadece trajik olarak nitelendirilemezdi. 1932'de doğan Anna, otoriter baba ile birlikte yaşayan 26 yaşındaki evli olmayan zihinsel özürlü bir kadının çocuğu idi. Kızının yasa dışı anneliğine kızan büyük babası Anna'yı evinde istemiyordu. Bu yüzden Anna altı ay boyunca çeşitli sosyal yardım kurumlarında bakılmıştı. Annesi onun bakımı için artık para ödeyemez duruma düşünce, Anna büyük babasının evine geri döndü.

Büyük babanın kızgınlığını azaltmak için annesi onu depoya koydu ve ona ancak hayatta kalmasını sağlayacak kadar süt verdi. Anna insanlarla hiç ilişkiye girmeksizin beş yıl boyunca orada kaldı. Anna'nın bulunduğu haberini alan sosyolog Kingsley Davis, derhal onu görmeye gitti. Onu kır evinde yerel otoritelerle birlikte buldu. Davis beslenme yetersizliğinden çok zayıf düşmüş, gülmeyi, konuşmayı, hatta gülümsemeyi bile bilmeyen çocuğun bu durumu karşısında şok oldu.

Anna bomboş bir dünyada tek başına kaldığı için tamamen tepkisiz bir çocuk haline gelmişti...

Kaynak: Macionis, J.J. (2001). *Sociology*. s.115.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise "Kuramsal Yaklaşımlar" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise "Sosyal Yapı Nedir?" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise "Sosyal Yapının Temel Öğeleri" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise "Kültürün Öğeleri" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise "Kültürün Özellikleri" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise "Kültürün Özellikleri" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise "Kültürün Özellikleri" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise "İnsanın Sosyal Gelişimi" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. c Yanıtınız yanlış ise "Sosyal Gelişimle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlış ise "Sosyalleşme Araçları" başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Parçaları öğeleri arasında kurallılık, belirli bağlar ve karşılıklı ilişkiler bulunan bir bütün anlamına gelen yapı kavramı, sosyal yapıyı anlayabilmemizi kolaylaştıran bir tanımdır. Sosyal yapı, bir toplumun ya da grubun sürekli devam eden bağlar ve karşılıklı ilişkilerle beslenen örgütleniş biçimi olarak tanımlanabilir. Sosyal yapının temel öğeleri aile, eğitim, ekonomi, din, siyaset gibi kurumlardır. Bu öğeler arasında görece olarak durağan bağlar ve devamlılık arz eden karşılıklı ilişkiler vardır.

Sıra Sizde 2

Sosyal yapının öğelerinden aile kurumunun işlevleri şunlardır: 1) İnsan soyunun devamını sağlamak, 2) Erken çocukluk yıllarından başlayarak okul dönemine değin çocuğun sosyalleşmesini tek başına üstlenmek, 3) Çocuklara bakıp onları büyütmek, çocukların beslenmesini ve temel gereksinimlerini karşılamak, 4) Toplumun değerlerini ve kültürünü çocuklara aktarmak, 5) Çocukların sevgi gereksinimlerini karşılamak.

Sıra Sizde 3

Kültürün günlük yaşamdaki anlamı, kültürün bazı öğelerinin birey tarafından ne denli özümsemiş olduğunu ifade eder. Kültür; günlük konuşmalarda bireyin sanat, edebiyat, felsefe, müzik ve resim gibi alanlardan ne ölçüde haberdar olduğunu ya da bunlar hakkında ne denli bilgili olduğunu ifade eder. Toplum bilimciler göre kültür; yeni kuşakların eski kuşaklardan devralmış oldukları, toplumun maddi ve manevi olan her şeyi demektir.

Sıra Sizde 4

Kültürün temel öğeleri dil, değerler, gelenek, görenek ve töre gibi normlar; inançlar, sanat, ahlak, hukuk, gelen ve görenekler, semboller, teknoloji ve araç gereçlerdir. Bundan teknoloji ve araç gereçler, kültürün maddi öğeleri, diğerleri ise manevi öğeleri olarak adlandırılır. Kültürün belli başlı özellikleri ise sembolik olması, düşüncenin oluşumuyla ilişkili olması, öğrenilen bir olgu olması, paylaşılabılır olması ve normatif olmasıdır.

Sıra Sizde 5

Kültürün belli başlı işlevleri şunlardır: 1) Kültür, bireyin yaşamı boyunca çevresine uyum sağlamasında araç olma işlevi görür. 2) Kültür, bireyin fiziksel ve sosyal çevresiyle ihtiyaçları arasında aracılık eder. 3) Kültür, bireyi doğal çevresi üzerinde egemen kılar. 4) Kültür, toplumsal dayanışmayı sağlar.

Sıra Sizde 6

Bireyin sosyal gereksiniminin biyolojik ve psikolojik temelini oluşturan olgunlaşma olmaksızın bireyin sosyalleşebilmesi olanaksızdır. Kültürleme süreci, kültür aktarımı anlamına gelir ve bireyin içinde bulunduğu toplumun ya da grubun kültür kalıplarını edinmesi anlamına gelir. Kültürlenme ise kültürel etkileşim demek olup bireylerin ya da grupların etkileşim yolu ile kendi kültürlerinde bulunmayan kültürel özellikleri özümseyerek yepyeni bir kültür sentezi oluşturmalarını betimler. Kişilik gelişimi; kişiliğin sosyal, psikolojik, fiziksel, bilişsel olan bütün boyutları ile birlikte gelişimini ifade eden bir kavramdır.

Sıra Sizde 7

Kişiliğin gelişimi konusunda Freud'un sosyoloji bilimine yapmış olduğu katkı, kişiliğin oluşumunda çocuğun sosyal çevresindeki kişilerle olan etkileşimine gönderme yapmasıdır. Freud'a göre çocukluk yıllarında, özellikle anne baba ile olan etkileşimin niteliğine bağlı olarak, çocuk toplumun normlarına ilişkin deneyimler kazanır. Freud'a göre ilk beş yılda edinilen sosyal deneyimlerin izleri ise bireyin yaşamı boyunca kişiliğini şekillendirir ya da böyle etkiler.

Sıra Sizde 8

Kişiliğin gelişimini ahlak gelişimi açısından inceleyen Kohlberg, bireyin çocukluktan yetişkinliğe değin oluşturmuş olduğu ahlaki standartları, üç dönem içinde kazandığını vurgular. Kohlberg'e göre onlu yaşlara değin gelenek öncesi dönem içinde olan çocuğun bu dönemde oluşturmuş olduğu ahlak anlayışı, başlarda çocuğun benmerkezci düşüncesinde şekillenir. Bu durumda çocuk herhangi bir davranışından dolayı cezalandırıldığında yapmış olduğu davranışın ahlaki olmadığını, cezalandırılmamış ise ahlaka uygun olduğunu düşünür. Yaklaşık on ile yirmi yaş arasında gözlenen geleneksel dönemde hakim olan ahlak anlayışı ise, başkalarının beklentilerine ve toplumsal göreneklere uygun davranışlar göstermeye dayalıdır. Bu dönemin başlarında, önceki dönemde bireyin sosyal yapı içindeki yaşamına yön veren benmerkezci duygular yerini, sosyal kabul duygusuna bırakır. Bu dönem içindeki bir birey, kendisi için önemli olan kişilerin kendisinden beklediği davranışı göstermesinin doğru olduğu düşüncesine sahiptir. Bu şekilde davranarak ebeveynlerinin, öğretmenlerinin ve akranlarının sevgi ve onayını almayı amaçlar. Ancak bu dönemin ikinci evresinde geleneksel dönem içindeki birey; toplumsal yasalara uygun davranmanın daha doğru olduğu düşüncesini benimser, davranışlarını sosyal yapı içindeki toplumsal kurallara göre düzenler. Kohlberg'in ahlak gelişimi modelinde son dönem ise gelenek ötesi dönemdir. Bu dönem bireyin sosyal sözleşmeler ve evrensel ilkeleri benimseydiği ve davranışını bu ilke ve sözleşmelere göre düzenlediği dönemdir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Bottomore, T.B. (2000). **Toplumbilim** (Çev: Ünsal Öskay). İstanbul: Der Yayınları.
- Can, G. (2006). Kişilik Gelişimi. İçinde **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi** (Ed: Binnur Yeşilyaprak). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Direnzo, G.J. (1990). **Human Social Behavior: Concepts and Principles of Sociology**. Florida: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Doğan, İ. (2007). **Sosyoloji**. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Dönmezer, S. (1982). **Sosyoloji**. Ankara: Savaş yayınları.
- Erdem, S. (2007). **Sosyoloji Ders Kitabı**. İstanbul: Fil Yayınevi.
- Erkılıç, T.A. (2006). Eğitimin Hukuksal Temelleri. İçinde **Eğitim Bilimine Giriş**. (Ed: Veysel Sönmez). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fichter, J. (2000). **Sosyoloji Nedir?** (Çev: Nermin Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Giddens, A. (2005). **Sosyoloji**. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Macionis, J.J. (2001). **Sociology**. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Ozankaya, Ö. (2000). **Sosyoloji Ders Kitabı**. Ankara: Doğan Yayıncılık.
- Ozankaya, Ö. (1977). **Toplumbilimine Giriş**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). **Türkçe Sözlük**.
- Sezal, İ. (1991). **Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar**. Ankara.
- Stagner, R. **Psychology of Personality**. USA: Wayne State University, Mc Graww Hill Book Company.
- Tezcan, M. (1995). **Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar**. Ankara: Feryal Matbaa.
- Tezcan, M. (2006). Eğitimin Toplumsal Temelleri. İçinde **Eğitim Bilimine Giriş** (Ed: Veysel Sönmez). Ankara: Anı Yayıncılık
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Md: 62.

Yapı ve Süreçleri ile Aile

2

Kaynak: <http://www.getting-divorced.co.uk/images/stones/family%20web%20image.jpg>
Erişim Tarihi: 29.05.2008

Aile, kişilik özelliklerinin, benlik algısının ve çeşitli tutumların edinilmesine ilişkin bireysel özelliklerin şekillenmesinde etkin olan temel değişkenlerden biridir. Aile; yapısı, işlevleri ve üzerine kurulduğu toplumsal yapının varlığını sürdürmesinde de önemli bir role sahiptir. Aile, yüzyıllardır farklı toplumsal yapılarda bireyler ve topluma yönelik sunduğu farklı işlevlerle bireysel ve sosyal gerçekliğin yaratılması ve yeniden üretilmesinde etkili olmuştur. Ailenin bir sosyal grup, kurum ve sistem olarak anlaşılması, bireylerin yetiştirilmesinde aile süreçleriyle ilgili sosyal ve psikolojik süreçlerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Aile kurumunun tarihsel süreç içinde evrimini açıklayabilecek,
- 👁️ Aileye ilişkin temel kuramları açıklayabilecek,
- 👁️ Ailenin işlevlerini sıralayabilecek,
- 👁️ Aile biçimlerini açıklayabilecek,
- 👁️ Evlilik ve evliliğin sona ermesine ilişkin süreçleri açıklayabilecek,
- 👁️ Alternatif aile yapılarını tartışabilecek,
- 👁️ Çocukların sosyalleşmesine etki eden ailesel etmenleri açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacağız.

Örnek Olay

Şirket toplantısı sonrasında, müdür beyin beni odasına çağırması beni tedirgin etmişti. Müdür bey, odasına gidip oturduktan sonra, gergin ve rahatsız bir tavırla doğrudan konuya girdi: “Bizim işimizde çalışanların kendine güvenmesi ve inisiyatif alması çok önemlidir. Her çalışan kendi başına sorunları tanımlar, çözüm üretir ve uygular. Bunu yaparken de her defasında başkalarının kendisine yardım etmesini beklemez. Açıkça söylemek gerekirse üzerinize aldığımız bemen hemen tüm işlerde çevreden yardım bekliyorsunuz ve müşterilerle olan ilişkilerinizde tujuk ya da çekingensiniz. Takım çalışmalarında size açıkça bir görev verilmedikçe, kendiliğinizden bir görev almayı tercih etmiyorsunuz. İyi bir eğitim geçmişiniz var. Ancak iş yaşamında başarı; bağımsız karar alma becerisi, etkili iletişim ve inisiyatif almakla yakalanabilir. Bu söylediklerimi bir uyarı olarak kabul edin ve kuruma katkılarınızı bu çizgide sağlamaya çalışın.” Konuşmayı büyük bir tedirginlik ve huzursuzlukla dinledikten sonra, hiçbir şey söylemeden odadan çıktım. Ofise doğru giderken aklımdan müdür beyin söyledikleri geçiyordu. Aslında benim hakkımda söylediklerinde gerçeklik payı yok değildi. İyi bir eğitim almıştım ama iş yaşamımın pek de iyi olduğu söylenemezdi. Geçmişe bakarak nedenlerini düşünmeye başladım. Aileme geçirdiğim yıllar gözümün önünden geçti. İlkokul yıllarında annem sürekli beni okula götürmüş, çıkışta almaya gelmiş ve ödevlerimi yaptırmıştı. Okuldan arta kalan zamanlarda sokakta oynamamın tehlikeli olabileceğini düşündükleri için evde onlarla vakit geçirmiştim. Onlara sormadan hemen hemen hiçbir şey yapmamıştım. Tüm ödevlerime yardım etmişler ve okulda karşılaştığım tüm sorunları onların yardımıyla çözmüştüm. Hatta hangi okula gideceğime ve ne üzerine öğrenim göreceğime bile onlar karar vermişti. Geçen onca yıldan sonra iyi bir diplomayla yaşamın içinde bocalıyordum. Yolculuk için tek başına bir bavul bile hazırlamamış olan ben, kimseden yardım almadan, ailem olmadan tüm bunlarla başa çıkmakta zorlanıyordum. Evet, gerçekten ailem benimle çok ilgilenmişti. Ancak onların ilgileri yaşamda çok önce karşılaşmam gereken sorunları ve çözümleri sadece ertelemiş, beni yaşamdaki problemlerle baş etmek için yardım bekleyen bir insan hâline getirmişti.

Anahtar Kavramlar

- Ailenin Evrimi
- Aile Kuramları
- Ailenin İşlevleri
- Aile Biçimleri
- Aileye Alternatif Yapılar
- Aile Tutumları
- Aile İçi Şiddet

İçindekiler

- GİRİŞ
- AİLE KURUMUNUN EVRİMİ
- AİLE KURAMLARI
- BİR SİSTEM OLARAK AİLENİN İŞLEVLERİ
- AİLE BİÇİMLERİ
- EVLİLİK VE BOŞANMA
- AİLE KURUMUNA ALTERNATİF YAPILAR
- ÇOCUĞUN SOSYALLEŞMESİNİ ETKİLEYEN AİLESEL ETMENLER

GİRİŞ

Topluma ve bireye sunduğu işlevlerle aile, çağlar boyu bireysel ve sosyal gerçekliğin şekillendiği bir sosyal grup ve kurum olmuştur. Aile, tarihsel evrimi sürecinde farklı yapılarla ortaya çıkmış ancak sunduğu sosyal, ekonomik ve psikolojik işlevleriyle bireyin ve toplumun varlığını sürdürmesinde her zaman temel bir yapı, sistem ve kurum olarak tanımlanmıştır. Ailenin yapısı; niceliksel büyüklüğü, yerleşim yeri, ekonomik olarak artı değer yaratma biçimi, normları, değerleri ve yaşam biçimi gibi farklı değişkenlere göre şekillenirken, aile süreçleri; evlilik, çiftler arasındaki etkileşimin niteliği, çocuk yetiştirmede benimsedikleri tutumlar ve aile yaşam döngüsündeki farklı evreleri kapsamaktadır. Aile bir yapı olarak; özellikle eğitim sürecinde çocukların yetiştirilmesi aile, süreçleriyle merkezde tanımlanmaktadır. Toplumsallaşma, ekonomik roller, kültür, evlilik, ebeveynlik rolleri, çocuk yetiştirme, benlik algısı ve kişilik gelişimi bağlamında ailenin anlaşılması, eğitim sürecinin amaçlarının daha etkin bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

AİLE KURUMUNUN EVRİMİ

Toplumsal sistemlerin mikro modelleri olan aileler, birer sosyal yapı olarak toplumların tarihsel süreçler içinde geçirdikleri dönüşümlerden etkilenmiştir. Bu anlamda aile, gerek bir toplumsal kurum olarak, gerekse bir sosyal ve psikolojik yapı olarak içinde bulunduğu toplumun tarihsel ürünü olmuştur. Bu durumun en belirgin göstergesi tüm tarihsel zamanlar ve toplumlar için geçerli olacak tek tip bir aile kurumunun var olmamasıdır. Anaerkil aile, ataerkil aile, sanayi devrimi sonrası kent ailesi ve günümüz çekirdek ailesi, içinde bulunduğu toplumsal yaşayışın özelliklerine göre şekillenmiştir.

Tarih boyunca aileler, anaerkil aile, ataerkil aile, sanayi devrimi sonrası kent ailesi ve günümüz çekirdek ailesi biçiminde yapılanmıştır.

İlkel Dönem Ailesi (Anaerkil Aile)

İlkel toplumda aileler kendi kendilerine yeten ve üyelerinin gereksinmelerini karşılayabilen birimlerdir. Ailenin temel geçim kaynağı avcılık ve toplayıcılıktır. Ebeveynler ve yaşlılar, çocuklar yetişkinliğe adım attıkça onlara doğru ve yanlış kavramları olduğu kadar, gelecekte gereksinme duyacakları becerileri de öğretirlerdi. Dinî etkinlikler ailenin günlük yaşam kalıpları içerisinde örülürdü. Aile reisi ise bu uyumlu bütünde kimin ne yapacağına karar verirdi. İnsanbilim araştırmalarının anaerkil dönem olarak isimlendirdiği bu dönemde temel özellik, soyun anaya göre belirlenmesi olmuştur. Erkek, büyük ölçüde oturma yerinden uzaklarda yapılması zorunluluğu bulunan ve uzun süreler alan avcılık işini yapmaktadır. Kadın ise bir yandan konuttan fazla uzaklaşmayı gerektirmeyen bitki toplayıcılığıyla uğraşmakta diğer yandan da çocukların beslenmesi, bakımı ve korunması görevini yerine getirmekteydi. Anaerkil aile yapısı içerisinde kadının rolünün erkeğe göre daha etkin oluşu ve soyun anaya göre belirlenmesi kadınlara oldukça yüksek bir toplumsal statü kazandırmaktaydı (Ozankaya, 1994).

Ataerkil Aile

İnsanoğlunun teknolojik araç ve gereçlerde yarattığı gelişimler ve değişimler başta iş bölümü olmak üzere tüm toplumsal yapıda bir dönüşüm yaratmıştır. Avcılık ve toplayıcılık dönemi sona ermiş; yerleşik hayata geçilmiş ve tarım ve hayvancılık temel ekonomik etkinlik olarak belirlemiştir. Bu dönemde bakır, demir, bronz keşfedilip bu madenlerden çeşitli araç gereç ve silahlar yapılırken kadın ve erkek arasındaki eski iş bölümü de tarihe karışmıştır. Bu yeni toplumsal düzende erkek,

madenleri çıkaran, işleyen, araç gereç ve silah yapan, servetini ve ailesini korumak için savaşan taraf olarak artı değerın temel yaratıcısı ve yöneticisi durumuna gelmiştir. Kadın ise değişen iş bölümü nedeniyle toplumsal olarak daha az önemli olarak tanımlanan konumu nedeniyle aile içinde belirleyici konumunu yitirmiştir. Evlilikler duygusal bir bağın yarattığı yapılar olmanın ötesinde ekonomik varlığın kazanılması, korunması ve miras yoluyla aktarılmasında ekonomik bir varlık olarak önem kazanmıştır. Mirasın çocuklara aktarılmasında erkek temel alınmıştır. Bunun için özellikle kadının evlilik dışı ilişkileri töre ve hukukla yasaklanmıştır (Ozankaya, 1994).

Sanayi Devrimi Sonrası Kent Ailesi

Sanayi devrimi sonrasında aile yapılarıyla beraber kadın ve çocukların statüleri de değişim sürecine girmiştir. Sanayi devrimi sonrası gelişen seri üretimin, artan ve değişen tüketim kalıplarının şekillendirdiği ekonomi, tüm toplumsal yapıyla birlikte aile kurumunda da bir dönüşüm yaratmıştır. Bu dönüşümle birlikte aile coğrafi olarak kırdan kente taşınmış, yapısı, işlevleri ve iş bölümü kent yaşamına ve ekonomisine göre yeniden düzenlenmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte seri ve çok miktarlarda üretim o ana kadar hiç duyulmadığı kadar büyük ölçülerde emek talebi yaratmış ve bu emeğin karşılanmasında toplumdaki erkek nüfusu yeterli olmamıştır. Aile bireylerinden kadın ve çocuklar ilk kez yaygın bir şekilde ücretli emek statüsünde çalışma yaşamına katılmışlardır (Giddens, 2005). Ancak bu durum ailenin o ana kadar toplumsal açıdan dezavantajlı üyeleri olan kadın ve çocukların sosyal ve ekonomik statülerini yükseltmek yerine onları değişen toplum yapısında daha da aşağılara çeken bir gelişme olmuştur. Fabrikalarda üretim sürecinde ücretli emek statüsünde yer alan ilk çekirdek kent ailesinin üyeleri olan kadınların ve çocukların uygunsuz çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri ve erkeklere göre daha düşük ücret almaları nedeniyle yaşam süreleri erozyona uğramış, toplu kadın ve çocuk ölümleri o dönemin olağan olayları arasında yer almıştır.

Günümüz Çekirdek Kent Ailesi

Günümüz kent aileleri ekonomik ve toplumsal yapının gereği olarak genellikle çekirdek ailelerdir. Kent ailesinin görevleri kır ailesinin görevlerine göre farklılaşarak azalmıştır. Kent ailesi artık tarıma ya da hayvancılığa dayalı bir ekonomik işletme ya da bir üretim birimi olmaktan çıkmış, ücretli emek statüsünde çalışan anne ve babadan oluşan bir yapı hâline dönüşmüştür. Aile üyelerinin çalışma yerlerinin evin dışına taşınması ve her aile bireyinin farklı bir çalışma yerinde bulunması günün önemli bir bölümünü birbirlerinden ayrı geçirmelerine neden olmuştur. Günümüzün modern karmaşık kent toplumlarında aile, kıra göre özelleşmekte, daha az miktarda işlevi yerine getirmektedir. Aile bireylerinden kadın ve erkeğin aynı anda çalışma yaşamına katılımı, kent ailesinin genç neslin eğitime ve öğretimine ilişkin görevlerini sınırlamış ve bu görev aile yerine okullar tarafından üstlenilmiştir. Öte yandan sosyalizasyon, neslin devamı, ekonomik etkinliklerin yürütülmesi ve güven duygusunun karşılanması gibi temel işlevler bugün çağdaş toplumların vazgeçilmez işlevlerindedir. Ailenin sosyal ve psikolojik yapısı, işlevleri ve aile davranışlarına ilişkin farklı kuramlar farklı bakış açıları sunmaktadır. Bu kuramların irdelenmesi bütüncül bir bakış açısının geliştirilmesi açısından önemlidir.

AİLE KURAMLARI

Aileyi sosyal, psikolojik ve ekonomik bir sistem olarak açıklamaya çalışan kuramlar temelde aile davranışının yapısını irdelemeyi amaçlarlar. Sosyal Değişim Kuramı, Sembolik Etkileşimcilik, Çatışma Kuramı, Yapısal İşlevselci Kuram, Aile Gelişim Kuramı, Sistem Kuramı ve Feminist Kuram ortaya koydukları yaklaşımlarla aile sisteminin üzerine kurulduğu sosyal ve psikolojik **paradigmayı** irdelemeye çalışırlar.

Paradigma, sistemlerin üzerine kurulduğu düşünce sistemi olarak tanımlanabilir.

Sosyal Değişim Kuramı

Bu kuramın kökeni yapısal antropolojiye, davranışçı psikolojiye, yararçı ekonomiye, sosyolojiye ve sosyal psikolojiye dayanır (Witth, 2007). Temelde yararçılık (utilitarianism) ilkesinin şekillendirdiği kuram; bireyin “gerçek” olduğunu ve grup olgusunun, sosyal yapının ve normatif kültürün bireyin eylemlerince yapılandırıldığı görüşünü savunur (White ve Klein, 2002). Bu anlamıyla aile gibi makro sosyal olguların anlaşılabilmesi için öncelikle bireyin eylemlerinin anlaşılması gerekir. Bireyler kendi ilgi ve çıkarları doğrultusunda güdülenir ve davranır. Bu çerçevede bireyin davranışları şu biçimde formüle edilebilir (Witth, 2007):

Sosyal Değişim Kuramı, Sembolik Etkileşimcilik, Çatışma Kuramı, Yapısal İşlevselci Kuram, Aile Gelişim Kuramı, Sistem Kuramı ve Feminist Kuram aile kuramlarından en temel olanlardır.

Bireylerin davranışları = Bireyler arası etkileşimle ortaya çıkan ödül - Etkileşimin maliyeti

Bu kuramcılar, aile gibi sosyal grupların varlığını ve kendilerini sürdürebilmelerini, aile bireylerinin kendilerine yönelik ürettikleri yararlar ve bireysel çıkarlarla açıklar. Sosyal değişim kuramında güdülenme temel kavramlardan birisidir ve bireylerin kendi ilgi ve çıkarları doğrultusunda güdülendikleri kabul edilir. Ailenin bir sosyal grup olarak oluşmasındaki temel nedenlerden biri, aileyi oluşturan bireylerin bu birliktelikle elde edecekleri yararların artacağına ilişkin temel güdüsüdür. Kuşkusuz aile grubunun bir üyesi olmanın getirdiği bir maliyet de vardır. Eğer ailenin bir bireyi olmanın getireceği maliyet, bireylerin elde edebilecekleri yararları aşarsa o zaman ailede kalmayı tercih etmek akılcı (rasyonel) bir tercih olmaktan çıkar (Macionis ve Plumber, 1998). Ancak bu kurama yöneltilen en önemli eleştiri, bireyin aileden sağlayacağı yararın ve buna karşın ailenin bir bireyi olmanın getirdiği maliyetin nasıl tanımlandığıdır. Kişi, ailenin bireyi olarak elde ettiği yarara sembolik bir anlam yükler. Bireyin davranışları ve elde ettiği yararlar bu sembolik anlamlar çerçevesinde birbirinden bağımsız değildir. İşte bu noktada sembolik etkileşimci yaklaşım, sosyal değişim kuramına bütüncü bir bakış açısı sunar (Witth, 2007).

Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik Etkileşimci Kuram, bireylerin olay, olgu ve süreçlere ilişkin anlamları fiziksel ve sosyal çevreleriyle girdikleri etkileşimle kazandıkları varsayımı üzerine kurulur. Bu çevre; aileyi, akranları, sosyal grupları, görsel ve yazılı medyayı vb. kapsar. İnsan akli bireylerin kavramsallaştırma, tanımlama, sembolleştirme, değerlendirme ve yansıtma aracılığıyla gelen nesnel uyarıcılara öznel olarak yanıt vermeye ilişkin kapasitesini temsil eder. Bu nedenle davranış; sadece dışsal uyaranlara verilen mekanik bir yanıt olmaktan çok, yaratıcı ve seçici bir biçimde oluşturulan bir yapıdır. Etkileşim, sembollerin yorumlanması ve anlamların filtrelenmesi sonucunda, bireylerin kendilerine ve çevreye ilişkin anlamları oluşturmaları biçimi-

minde açıklanır (DeGenova ve Rice, 2006). Bireyin kendisine ilişkin oluşturduğu anlamlar, onun başkaları tarafından nasıl anlaşıldığının bireyce algılanmasının bir sonucudur.

Bireyler sosyal dünyada, kendilerini ve diğer insanları roller aracılığıyla konumlandırırlar. Roller basitçe bütünleşmiş sosyal normlar olarak tanımlanabilir. Rollere ilişkin beklentiler, normlar ve davranışlar sosyal çevrede bir etkileşim içinde öğrenilir. Baba, öğretmen ve eş gibi farklı roller aynı anda gerçekleştirilmeye çalışılır. Başka bir ifade ile Sembolik Etkileşimcilik Kuramı, Sosyal Değişim Kuramı'nın aile üyesi olmanın yarar ve maliyetine ilişkin değer ve anlamların nasıl oluşturulduğuna yönelik eksikliğini, bütünleyici bir yaklaşımla açıklar. Bu çerçevede; bireylere ailenin bir üyesi olmanın getirdiği yarar, bireyin sosyal çevresiyle etkileşimi sonucunda elde edilen ödüllerin yorumlanarak anlamlandırılması sonucunda öğrenilir. Ailenin bir üyesi olmanın getirdiği maliyet ise yine etkileşim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bireyler gelişimleri süresince aile grubunun yanı sıra başta akran grupları olmak üzere başka grupların da üyesi olurlar. Bireyler bu gruplarda girdikleri etkileşimle yeni anlamlara ilişkin sembollerini öğrenirler ve yararın ve maliyetin ne olduğuna ilişkin kavramsallaştırmaları değişebilir (Rank ve LeCroy, 1983). Aile bireyi olmanın getirdiği yararlarla ve bireysel doyuma karşın, ailenin bir üyesi olarak yerine getirilmesi gereken sorumluluklar ve uyulması gereken kuralları vardır. Sosyal Değişim Kuramı, aile grubu içinde kalmayı, bireyin yaptığı fayda-maliyet analizine dayandırırken, Sembolik Etkileşimciler fayda ve maliyete ilişkin anlam ve sembollerin nasıl oluştuğunu açıklar.

Bireylerin farklı sosyal gruplarda etkileşim sonucunda öğrendiği yeni anlamlar, değerler ve semboller aile bireyleri arasında algılanan roller, sorumluluklar ve haklara yönelik bir çatışma yaratabilir. Rank ve LeCroy (1983)'a göre Çatışma Kuramı bu anlamıyla ailenin anlaşılmasına ilişkin bir diğer bütünleyici yaklaşımdır.

Çatışma Kuramı

Çatışma kuramının klasik örnekleri Marks'ın sınıfsal çatışma analizine dayanır. Çatışma, en basit anlamıyla tüm insan etkileşimlerinde kaçınılmaz ve doğal bir süreçtir. Çatışmayı "kötü" ya da "sorun" olarak tanımlamak yerine, aile sisteminde ve evlilik yapılarında beklenen ve varsayılan öğeler olarak görmek gerekir (Esherman, 1981, s.54). Aile durağan bir yapı değildir. Eşlerin birbirleriyle ve ebeveynlerin çocuklarıyla istekleri ve amaçları sıklıkla çatışabilir. Bu durumda asıl "sorun" çatışmanın nasıl yönetileceği ya da çözüleceğidir. Dahrendorf (1965)'a göre aile çatışmalarının yönetildiği bir sistemdir. Aile ve evlilik süreçleri, "alınan" ve "verilen" bir durumu temsil eder. Belli bir düzen ve kişiler arası uyum içinde sürdürülmeye çalışılan ilişkiler ancak bireyler arası uzlaşıyla sürdürülebilir (Sprey, 1979).

Aile içinde çatışmanın kaynağına ilişkin birçok kuramı çeşitli yorumlar üretmiştir. Tüm bu üretilenlerin ortak paydası çatışmanın birden fazla kaynağı olabileceği fikridir. Ancak aile bireyleri arasında algılanan eşitsiz ilişkiler çatışmaların temel kaynağı olarak tanımlanabilir (Macionis, 1997). Diğer bir deyişle aile bireylerinin aile içerisindeki ilişkiler ağında verdiklerine karşılık aldıkları, bireyin algıladığı düzeyin altında kalırsa çatışma kaçınılmaz olur. Çatışma çiftler arasında ortaya çıkıyorsa, çiftler ayrılma gibi alternatifleri düşünebilecekleri gibi çatışmayı çözme-yi ya da yönetmeyi de seçebilirler. Beckman (1978)'a göre ailede çatışmanın çözülmesi için 3 temel gereklilik söz konusudur. Bunlar:

- Açık iletişim
- Çatışmanın doğası ve derecesine ilişkin kesin bir algı.
- Çatışmanın çözülmesine ilişkin yapıcı bir çaba. Bu çabalarda çiftler birbirlerinin bakış açısından olayları değerlendirebilmelidir.

Yapısal İşlevselci Kuram

Aile; toplumun belli işlevsel gereksinmelerini karşılayarak toplumun varlığını sürdürmesini sağlayan bir sosyal bir kurum olarak tanımlanır. Bütün sistemlerde olduğu gibi aile sisteminin de bir dengesi vardır. Bu dengenin bozulması durumunda aile; yüklendiği toplumsal işlevleri yerine getiremeyeceğinden, toplumsal yapı ve sistemde dengesizlik yaratacaktır. Bu bağlamda kuram, daha çok ailenin örgütlenmesi ve toplumsal gereksinmelere yönelik işlevleri üzerine odaklanır. Kuramın konu aldığı aile tipi çekirdek ailedir. DeGenova ve Rice (2006)'a göre aile bireylerinin, aile işlevlerini daha etkin gerçekleştirebilmeleri için farklılaşmış ve özelleşmiş rolleri vardır. Özellikle ebeveynler ve çocuklar arasında var olan yönetim kılıpları; hakları, rolleri ve toplumsallaşma yönelik ortak değer ve normları belirler (Witth, 2007). Murdock (1949); ortak yaşam alanı sağlama, ekonomik iş birliği, nesillerin yeniden üretimi ve cinsellik olmak üzere aileye ilişkin dört temel işlev tanımlamıştır. Modernizmle birlikte özellikle sanayileşmiş batı toplumlarında aile bir kurum olarak erozyona uğrarken, atfedilen kimi işlevler aile sınırlarının dışında alternatif biçimlerde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ancak Murdock (1949)'un sınıflandırması hâlen işlevselliğini korumaktadır.

Ortak Yaşantı Alanı Sağlama: Aile, bireyleri için ortak bir yaşantı alanı sağlar. Toplumsallaşma, duygusal doyum, psikolojik ve fiziksel güven bu ortak yaşantı alanı içerisinde bireylerin girdikleri etkileşimle ortaya çıkar ve bireyler için işlevseldir. Ancak modernizmle birlikte ortaya çıkan kent tipi yaşam tarzı; bireylerin zamanlarının sadece kısıtlı bir bölümünü bu ortak yaşantı alanı içerisinde geçirmelerine neden olurken, bireyler iş yaşamından arta kalan zamanlarını farklı mekânlarda ve farklı sosyal gruplarda değerlendirmektedir.

Ekonomik İş Birliği: Ekonomik iş birliği; yemek pişirmekten, ev işlerinin yapılmasına ve para kazanılmasına kadar çok çeşitli etkinlikleri kapsayan geniş bir kavramdır. Üretim; zaman, para ve enerjinin tahsisi; bölüşüm; para, gereksinmeler, yiyecek, içecek, beceri ve ilgi gibi sosyal, duygusal ve materyal kaynakların yönetimi bu iş birliği içinde düşünülür. Modern toplumlarda sosyal güvenlik kurumlarıyla birlikte sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri kamusal alanda kurumsallaşmış olmasına karşın, hâlen ailenin ekonomik işlevlerini bir bütün olarak gerçekleştiren tek bir alternatif yapı yoktur.

Nesillerin Yeniden Üretimi: Ailenin önemli işlevlerinden bir diğeri de yeni nesillerin fizyolojik olarak yeniden üretilmesidir. Toplumsal yapının devamının sağlanması yeni nesillerin doğmasıyla olanaklıdır. Aile ve evlilik; geleneksel olarak toplumda sosyal, ahlaki, dinî ve hukukî açıdan yeni nesillerin üretildiği tek kurum olarak tanımlanmaktadır. Ancak özellikle endüstriyel batı toplumlarında modernizmle birlikte evlilik dışı çocuk sahibi olma ve tek ebeveynlilik sosyal bir olgu olarak yaygınlık kazanmakta ve kamusal alanda bu durumdaki tek ebeveyne yönelik koruyucu yasal düzenlemeler yapılmaktadır. ABD'de toplam doğum oranları içinde evlilik dışı çocukların oranı yaklaşık % 25'tir (U.S Bureau of the Census, 1999). Ailenin çözülmesi anlamına gelen bu durum bireylerin psikolojik gelişimlerine ve ruhsal açıdan sağlıklı bireyler olarak var olmalarına ilişkin çeşitli sakıncalar oluşturan etmenlerden biridir.

Modernizm: 19. yüzyılın sonlarında 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan batı merkezli sosyal, kültürel ve siyasal bir düşünce hareketidir. İnsanın çevresini yeniden şekillendirdiği ve bu yolla yeni bir yaşam ve düşünce tarzı yarattığı fikri üzerine kuruludur.

Murdock'a göre ailenin dört temel işlevi; ortak yaşam alanı sağlama, ekonomik işbirliği, nesillerin yeniden üretimi ve cinsellikdir.

Cinsel İşlev: Ailenin sosyal bir sistem olarak diğer işlevi ise yeni nesillerin üretilmesi ve cinsel ilişkilerin düzenlenmesidir. Doğal bir gereksinme olan cinsel gereksinmelerin karşılanması diğer tüm canlılardan farklı olarak aile yapısı içinde hukuk, din, ahlak gibi diğer toplumsal kurumların belli kuralları dahilinde belli biçimlerde düzenlenir. Bu tip bir düzenlemedeki amaç ahlaki, dinî ve kültürel anlamlarla neslin devamının sağlanmasıdır.

Aile Gelişim Kuramı

Aile gelişim kuramı; aile yaşam döngüsü ve gelişimsel görevler olmak üzere iki temel kavram üzerine kurulur. Aile gelişim döngüsü ailenin yaşam deneyimlerini dönemlere böler ve her döneme ilişkin süreçte ailenin yapısı ve rollerine ilişkin değişimleri tanımlar. Geleneksel bir aile yaşam döngüsü evlilikle başlar, çocuk sahibi olunması ve çocuklarının yetiştirilmesine adanan yıllar, emeklilik ve eşlerden birinin ölümü ve dulluk dönemleri bu döngünün temel dönemleridir. İkinci kavram ailenin yaşamında belli dönemlerde artan sorumluluklarını tanımlayan gelişimsel görevlerdir. Ailenin gelişimsel görevleri beş kategoride gruplanabilir (Mattessich ve Hill, 1987);

- ailenin fiziksel devamını sağlama,
- ailenin içinde ve dışındaki rollere ilişkin sosyalizasyon (toplumsallaşma),
- görevlerini sürdürebilmek için ailedeki güdülemenin devam ettirilmesi,
- sosyal kontrol
- yeni aile bireylerinin katılması ve yetişkin olduklarında ayrılımlarıdır.

Bu görevlerin başarılması ailede bir doyum yaratırken, diğer gelişimsel dönemlerdeki görevlerin başarılmasına da katkı sağlar. Buna karşın bu görevlerin yerine getirilmesindeki başarısızlık ailede mutsuzluk, toplumsal açıdan dışlanmışlık ve diğer gelişimsel görevlerde başarısızlığı da beraberinde getirir. Ailenin sürekli olarak büyümesi ve gelişmesi için aile yaşam döngüsünün her döneminde biyolojik gereklilikler, kültürel zorunluluklar ve bireysel gereksinimler doyurulmalıdır (DeGenova ve Rice, 2006).

Sistem Kuramı

Ailenin ve aile davranışlarının açıklanabilmesi için aile üyelerinin her birinin ayrı ayrı incelenerek anlaşılmasına çalışılması bütüncül bir bakış açısının geliştirilmesini olanaksız kılar. Sistem kuramı, bütüncüllük (holism) ilkesini temel alarak aile yapısına ve davranışlarına bütüncül bir sistem içinde bakılması gerektiğini savunur. Sistem yaklaşımına göre aileyi anlamada kullanılan temel benzetimlerden (anology) birisi de “kek” benzetimidir. Bir kek fırından çıktığında yumurta, un, yağ, şeker ve kabartma tozu gibi kendisini oluşturan öğelerin toplamından daha farklı ve daha fazla bir şeydir. Ailede kendisini oluşturan öğelerin toplamından daha farklı ve fazla bir sistem olarak tanımlanabilir. Aile Sistem Kuramı temel olarak altı öğeden oluşur (DeGenova ve Rice, 2006). Bu öğeler aşağıda açıklanmıştır:

İlişkili Öğeler ve Yapılar: Ailede sistemin öğeleri aile bireyleridir. Her öğenin kendisine özgü özellikleri vardır ve belli bir ilişki yapısı içinde etkileşim hâindedir. Her bireyin rollerinin tanımladığı işlev bir diğer aile bireyi için işlevsel olduğundan ilişkiler karşılıklı bağımlılık ilkesi üzerine kurulur. Tüm bu işleyişin ortaya koyduğu bir yapı vardır ve bu yapı belli bir sistem içinde bir sosyal çevrede işler.

Birbirini Etkileyen Etkileşim Kalıpları: Aile sisteminde öngörülebilir etkileşim kalıpları vardır. Eşler arasındaki etkileşim, ebeveynler ve çocuklar arasındaki etkileşim ve ailenin dış çevresiyle olan etkileşimi kendisini yineleyen bir döngü yaratır. Bu etkileşim döngüsü ailenin dengede kalmasını sağlar.

Sınırlar: Her sistemde olduğu gibi aile sisteminin de sınırları vardır. Bu sınırlar açık ya da kapalı olabilir. Açık sınırlara sahip bir aile sisteminde, aile bireyleri çevreden gelen etkilere açıktır. Dış çevreden gelen uyaranlarla sürekli olarak değişirler ve uyum sağlamaya çalışırlar. Kapalı sınırlara sahip bir aile sistemi üyelerini dış çevreden gelen etkilerden soyutlamaya çalışır. Ancak hiçbir aile sistemi tamamen kapalı ya da açık sınır sistemine göre şekillenmez.

Bileşim Yasası: Her bir aile sistemi bireylerden oluşmasına karşın, sosyal, psikolojik ve ekonomik bir bütünü temsil eder. Bütünlük, bireysel ve sosyal bir algıdır. Bireysel ve sosyal anlamda işlevler sunar.

Mesajlar ve Kurallar: Ailede mesajlar ve kurallar bireyler arasındaki ilişkilere ilişkin uzlaşmaları temsil eder ve aile bireylerinin davranışlarına ilişkin bir norm oluşturur.

Alt Sistemler: Her aile sisteminde alt ilişki sistemleri vardır. Örneğin ebeveynler, ebeveynler ve çocuklar, çocuklar ve büyükanneler, büyükbabalar arasındaki alt sistemlerin kendine özgü kuralları, sınırları ve özellikleri vardır. Alt sistemlere ilişkin aile bireylerinin üyelikleri zaman içinde değişebilir.

Feminist Kuram

Toplumda ve aile yaşamında kadın ve erkek arasındaki eşitliklilikleri odaklanan kuram, alan yazında kimi yazarlarca daha çok bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Feminist yaklaşımda farklı bakış açıları olmasına karşın, cinsiyete dayalı geleneksel roller, eşitsizliğin temel nedeni olarak tüm bakış açılarında kabul görmektedir. Cinsiyet basitçe öğrenilmiş davranışlar ve kadın ya da erkek olmayla ilişkilendirilen özellikler olarak tanımlanmaktadır. Feminist kuram cinsiyete dayalı farklılıkların kadın ve erkek arasındaki güç farklılıklarıyla ilişkilerini inceler (Osmond ve Thorne, 1993).

Aile ve cinsiyete dayalı rollerin biyolojik bir kökeni yoktur. Toplum tarafından yapılandırılır ve toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenilir. Erkek egemen bir toplumda bu eşitsiz cinsiyete dayalı rol dağılımı ailede; erkeğin kadın üzerinde egemenliğinin devamını sağlarken, kadın üzerinde değersizleştirme, sömürü ve baskı yaratır. Ailede cinsiyete dayalı öğrenilmiş kadın ve erkek rolleri ailenin dinamik yapısının özüne aykırıdır. Ailenin yapısı ve bireyleri çevresel koşullara bağlı olarak sürekli değişir ve ailedeki roller kadın ya da erkek olmayla ilişkilendirilemez (Thomson ve Walker, 1995). Erkeğin ailede karar verici ve gelir sağlayıcı rolü ve kadının çocuklarıyla ve eviyle ilgilenen geleneksel rolleri, toplumsal süreçler içinde öğrenilmesine karşın artık modern kent yaşamında işlevsizdir. Kadın ve erkeğin aile yaşamında kendilerine özgü çeşitli rolleri vardır ve bu roller aile için işlevseldir. Bu rollerin bir güç ekseninde eşitsizliğin kaynağı olması düşünülemez. Feminist bakış açısı, ailede kadın ve erkek arasında geleneksel olarak belirlenmiş roller yerine daha esnek ve eşitlikçi bir rol yapısını benimser.

Aile davranışını açıklamaya çalışan kuramların ortak olarak üzerine odaklandıkları temel kavramlar neler olduğunu tartışınız.

SIRA SİZDE

2

BİR SİSTEM OLARAK AİLENİN İŞLEVLERİ

Sistem bir amacı yerine getirmek üzere çeşitli öge ve süreçlerden oluşan, amacı doğrultusunda belli girdileri, sahip olduğu süreçler aracılığıyla işleyen, böylece edindiği amaca uygun çıktılar üreten, çevresini etkileyen ve çevresinden etkilenen bir yapıdır. Sistemin, dinamik yapısı, amacının öngördüğü çıktıyı üretmesi

noktasında sistemi, çevrenin değişen koşullarına göre yapısını ve süreçlerini sürekli yenilemesine dönük olarak zorlar. Sistemler, dinamik yapılar olarak zaman içinde buldukları çevrelerini de etkileyerek değiştirir. Bu çerçevede bakıldığında aile tanımı, yapısı ve işlevleriyle sosyal, ekonomik ve psikolojik bir sistem olarak tanımlanabilir.

Ailenin Sosyal İşlevleri

Aile bir sosyal sistem olarak tüm toplumlarda evrensel bir özellik gösterir. Ailenin evrensel bir kurum olarak var olması onun sosyal bir sistem olarak üstlendiği roller ve sorumluluklardan kaynaklanır. Ailenin sosyal işlevlerine ilişkin rol ve sorumlulukları aile kuramları bölümünde yapısal işlevsel kuram içinde detaylarıyla açıklanmıştır.

Ailenin Ekonomik İşlevleri

Aile grupları tüm toplumsal yapılarda ekonomik etkinliklerin düzenlendiği ya da ekonomik çıktının beraber paylaşıldığı birimler olmuştur. Köyden kente göç olgusuyla birlikte, ailelerin kent yaşamına taşınmaları onları ekonomik işletme ya da üretim birimleri olmaktan çıkarmıştır. Yaygın olarak aile bireyleri ücretli emek kategorisi içinde yer almış ve aile ekonomik sistemin içinde sermaye yapısı ve emeğin yenilenmesine ilişkin ciddi bir işlev üstlenmiştir. İlk sosyologlardan Engels'e (2001) göre aile özel mülkiyetin korunması ve zarar görmeden miras yoluyla yeni nesillere aktarımı noktasında sistemin önemli bir yapı taşı olarak tanımlanmıştır. Diğer yandan ekonominin temel değişkenlerinden biri olan emeğin tekrar kullanılabilmesi için yeniden üretiminde, aile toplumsal sistem içinde kritik bir işlevi üstlenir.

Ailenin Psikolojik İşlevleri

Psikolojik bir sistem olarak aileyi bir *Gestalt* olarak tanımlamak olasıdır; yani aile, üyelerinin toplamından daha fazlasını ifade eder. Birbirinden bağımsız ve kendine özgü özellikleriyle bir araya gelen bireyler, aile olarak adlandırılan yeni yapı içerisinde yeni bir yaşam ve ilişkiler örüntüsü kurarlar (Gülerce, 1996). Aile psikolojik bir sistem olarak; çocukların kişilik özelliklerini kazanmasında, benlik algısının oluşmasında, kişilerarası iletişimde olumlu tutum ve becerilerin kazanmasında, kısaca olumlu bir ruh sağlığının kazandırılmasında önemli bir yapıdır. Ailede çocuklar sevildikçe güven duygusu gelişir, desteklendikçe öz saygısı artar, anlayış gördükçe hoşgörülü olmayı, sorumluluk aldıkça bağımsız davranmayı öğrenir. Yaşam ve ilişkiler örüntüsü içinde aile; ebeveynler, çocuk, büyükanne ve büyük babalarla psikolojik bir yapı olarak ortaya çıkar. Bu yapı ortaya koyduğu işlevleriyle; yeni roller, sorumluluklar ve çatışmayı da beraberinde getirir. Bu psikolojik yapının temel özelliklerinden bazıları (Aydoğmuş ve diğerleri, 2004; Özgüven, 2001; Salk, 1990; Yavuzer, 2004; Yörükoğlu, 1992) aşağıda özetlenmiştir

Rol Örüntüleri: Yaşam ve ilişkiler örüntüsü içerisinde ortaya çıkan yeni roller ve bu rollerin gerektirdiği sorumluluklar bireyleri, aile sisteminde yer alan diğer bireylerle olan ilişki, rol ve sorumluluklarına göre yeniden tanımlar. Böylece tek tek gereksinmelerine ve özelliklerine göre bireysel düzeyde değerlendirilen kişiler, artık grup düzeyinde oluşturdukları ilişki örüntüleriyle tanımlanır.

Rol Örüntülerinin Oluşturduğu Sosyal Grup Olarak Aile: İlişki örüntüleri içinde oluşan roller ve sorumluluklar çerçevesinde aile belli amaçları olan psikolojik bir yapı hâline dönüşür. Psikolojik bir yapı olarak aile sisteminin amacı tek

Ailenin psikolojik işlevleri; rol örüntüleri, bu rol örüntülerinin oluşturduğu sosyal grup, merkezde yer alan çocuk ve ailenin onunla ilgili psikolojik işlevleri, ailede anne ve babanın roller, birinci kuşak, ailedeki psikolojik örüntüler ve çocuk yetiştirmede kuşak çatışması gibi alt başlıklarda irdelenebilir.

tek bireysel gereksinimleri ve istekleri karşılamanın ötesinde, üyelerinin aynı anda ve karşılıklı bir biçimde sosyal, psikolojik ve fizyolojik gereksinmelerinin karşılandığı bir yapı oluşturmaktır. Aile sistemi; anne, baba, çocuk ya da çocuklar ve bazen de büyükanne, büyükbaba ve akrabalarından oluşur.

Ailenin Merkezinde Yer Alan Çocuk ve Psikolojik İşlevler: Aile sistemi içerisinde merkezde bulunan üye çocuktur. Çünkü çocukların yeni üyeler olarak aile sistemine katılmalarıyla birlikte, artık ebeveynlerin üstlenecekleri roller ve sunulan psikolojik işlevler değişir. Eş rolüne ek olarak anne ve baba rolleriyle ailenin psikolojik işlevleri derinleşerek artar.

Aile ve Anne Rolü: Aile sistemi içerisinde bulunan kadın çocuğun aileye katılımıyla birlikte eş rolüne ek olarak anne rolünü de benimser. Çocukların özellikle iki yaşına kadar en temel sosyal çevresi olarak tanımlanan anne, bir yandan çocuğun temel fizyolojik gereksinmelerini karşılarken, diğer yandan çocukla derin ve güçlü bir psikolojik iletişim sürecine girer. Bu iletişim süreci yukarıda ifade edildiği gibi tek yönlü bir işlevin ötesinde hem anne hem de çocuk için aynı anda gereksinmelerin karşılandığı bir süreçtir. Anne; çocuğa ilişkin temel fizyolojik gereksinmelerin karşılanması ve koruma, güven verme, şefkat ve sevgi gibi psikolojik gereksinmelerin karşılanmasında çocuk için birincil çevreyi oluşturur. Anne bu süreçte annelik duygularını tatmin ederken, çocuk temel fizyolojik gereksinmelerini ve özellikle sevgi, güven, şefkat gibi psikolojik gereksinmelerini anneye kurduğu özel ilişkide sağlar. Bu çerçevede çocukların kişilik gelişimi, benlik tasarımları ve ileri yaşlara ilişkin davranış örüntülerinin belirlenmesinde anne, ilk karşılaşılan yetişkin olarak rolleri ve bu rollerin öngördüğü sorumluluklar açısından aile sistemi içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Aile ve Baba Rolü: Aileye yeni bir birey olarak çocuğun katılımıyla birlikte erkek eş rolünün yanında baba rolünü de edinir. Babanın aile içerisinde çocukla etkileşiminin önemi özellikle bebeklik dönemi sonrasında, anneye fizyolojik bağımlılığın azalmasıyla birlikte ortaya çıkar. Aile sistemi içerisinde sevgi ve şefkate ilişkin rollerinin yanında baba, güç imgesinin getirdiği güven, saygınlık ve otorite gibi çeşitli imgelerin yarattığı rolleri de temsil eder. Özellikle okulöncesi ve ilköğretim döneminde çocuklar babalarının fizyolojik özelliklerini, becerilerini ve sahip oldukları meslekleri karşılaştırarak kendilerine pay çıkarmaya çalışırlar. Baba, aile sistemi içerisinde aile bireylerine ilişkin sevginin yanında gücü, güveni, otoriteyi temsil eden, diğer aile bireyleriyle birlikte çocuğu yaşamda karşılaştığı güçlüklerle karşı koruyan ve destekleyen ve bu özellikleriyle çocuk için model oluşturan bir üyedir.

Birinci Kuşak, Aile ve Psikolojik Örüntüler: Büyükanne ve büyükbabalar aile sistemi içerisinde yer alabilecek diğer üyelerdir. Bazen sisteme yakın akraba çevresi de katılabilir. Böylece aile sistemi içerisinde üç nesil aynı anda bulunur ve yaşar. Özellikle modern endüstriyel kent yaşamındaki aile sistemlerinde, anne ve babanın her ikisinin de çalışması çocukların bakımında ve yetiştirilmesinde büyükanne ve büyükbabaları aile sistemi içerisinde daha etkin bir konuma taşımıştır. İlk nesil olarak tanımlanabilecek büyükanne ve büyükbabalar bu etkin konumlarıyla ailenin saygın üyeleri olmalarının ötesinde, anne ve babanın işlevlerinin bir kısmını da üstlenmiş olurlar. Kent yaşamı içinde ebeveynler çalışma yaşamının yarattığı zorunluluklar dahilinde çocuklarını kreş gibi para karşılığı temel fizyolojik ve sosyal gereksinmelerine ilişkin hizmetlerin verildiği yerlere bırakmak ya da bakıcı tutmak gibi bu hizmetleri eve getiren kişilere emanet etmek yerine, olanaklı olduğu takdirde büyükanne ve büyükbabalara emanet etmeyi tercih edebilmektedir.

Çocuk Yetiştirmede Kuşak Çatışması: Çatışmalar, genellikle kuşak farkı nedeniyle çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlar konusunda ortaya çıkar. Büyükanne ve büyükbabaların bakacakları çocukların ebeveynlerini yetiştirmiş olmaları ve aile sistemi içindeki saygın statüleri onların kendilerini ebeveynlerden çok daha bilgili ve tecrübeli olarak görmeleri sonucunu doğurabilir. Çatışmalar genellikle bu noktada ebeveynlerin koymuş oldukları kuralların büyükanne ve büyükbabalarca zorlanmasından doğar. Yörükoğlu'na (1992) göre büyükanne ve büyükbabalar, kendi çocuklarını yetiştirirken tüm sıkıntı ve mutlulukları tadarlar. Yıllarla beraber yetişen çocuklar, aileye yeni katılan ve kendilerinin de bir parçası olan torunlarla birlikte kendilerinin başlattığı aile sisteminin genişlemesi onlara zevk ve gurur verir. Bu bağlamda, ebeveynler tarafından koyulan kuralları esneterek ya da torunlarının her istediklerini vererek paylaşmak isterler. Bu durum ise zaman zaman ebeveynlerin çocuklarını yetiştirmeye ilişkin prensiplerinin uygulanması noktasında sıkıntı yaratabilir.

SIRA SİZDE

Çocuk yetiştirmede kuşak çatışmasına neden olan sosyal etmenleri açıklayınız.

AİLE BİÇİMLERİ

Bir kurum, bir grup ve sosyal bir yapı olarak aile, içinde bulunduğu toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıda farklı değişkenlere göre şekillenmiştir. Aile biçimleri; ailenin yapısına, evlilik biçimlerine, soyun ana ya da babaya göre belirlenmesine, ailenin yerleştiği çevreye ve ailedeki otorite kaynağına göre farklı kategorilerde tanımlanabilir.

Yapılarına Göre Aile Biçimleri: Aileler yapılarına göre geniş aile ve çekirdek aile olmak üzere iki gruba ayrılabilir.

Geniş Aile: Aile bireylerinden üç kuşağın bir araya gelerek oluşturduğu bir aile yapısıdır. Geniş ailenin kendi içinde klasik geniş aile ve değişmiş geniş aile olmak üzere iki farklı biçimde oluşabilir (Browne, 1998). Klasik geniş aile; akrabalık çizgisinin babaya göre belirlendiği, anne, baba, evlenmiş çocuklar, evlenmemiş çocuklar ve torunlardan oluşan üç neslin bir arada yaşadığı, geniş ölçüde kırsal kesimde gözlenen bir aile tipidir. Klasik geniş ailenin özellikleri şu biçimde sıralanabilir:

- Otorite egemenliğinin yaşça büyük erkekte veya onun seçtiği kişidedir.
- Aile ekonomik bir işletme, üretim birimidir ve bir mülkiyet ortaklığı vardır. Ailede iş bölümü öncelikli olarak cinsiyete, daha sonra yaşa göre yapılır.
- Erkek tarlada çalışır ve ekonomik karar alma süreçlerinin temel belirleyicisidir.
- Kadın ise ev içi işler, çocuk bakımı ve ev bahçesindeki hayvanların ve sebzelerin bakımı gibi doğrudan ücretlendirilmeyen etkinliklere emek harcar.
- Geniş akrabalık ilişkileri ve bu ilişkilerin yarattığı güçlü bir sosyal kontrol ve sosyal güvenlik sistemi vardır.
- Akrabalar arasında güçlü bir dayanışma vardır.
- Sosyal güvenlik sistemi akrabalık ilişkileri içerisinde kurgulanan sosyal dayanışma içerisinde yapılandırılır.
- Geniş aile yapıları içerisinde çocukların bakımı ve yetiştirilmesi kolektif bir etkinliktir. Çocuğun sosyal davranışlarından ve yetiştirilmesinden birinci derecedeki tüm akrabaları sorumludur
- Çocuğun sosyal ve psikolojik gelişiminde birinci derecedeki akrabalar, ebeveynler kadar, çocuğa ilgi ve destek sağladığı gibi çocuğun etrafında bir sosyal güvence sistemi oluştururlar.

Değişmiş geniş aile ise çekirdek aile şeklinde örgütlenmesine karşın, farklı kuşaklar ve akrabalar arasındaki ilişkilerin halen devam ettiği bir aile biçimidir. Bu aile biçiminde aile bireylerinin coğrafi olarak farklı yerlerde yaşamalarına karşın, kısa ziyaretler, telefon görüşmeleri ve diğer iletişim araçları aracılığıyla ilişkileri sürdürürler.

Çekirdek Aile: Anne, baba ve çocuklardan oluşan ve büyük ölçüde kentsel alanlarda gözlenen bir aile yapısıdır.

- Çekirdek aile üyeleri ücretli emek statüsünde çalışan bireylerin oluşturduğu bir yapıdır.
- Çekirdek ailede geniş akrabalık ilişkileri ve sorumlulukları yoktur. Bu nedenle akrabaların birbirleri üzerinde değer ve ahlaki kontrolleri daha azdır.
- Duygusal ve ekonomik açıdan da akrabalar arasında geniş ailede olduğu ölçüde büyük destek yoktur. Bu sebeple aile bireyleri resmî bir sosyal güvenlik sisteminin üyesidir.
- Kadının etkinlik alanı evin dışındaki ekonomik etkinlik alanında tanımlandığı için kadın ev içi karar alma mekanizmalarına daha etkin katılabilir.
- Kent çekirdek aile sistemleri çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde geniş ailelerde olduğu gibi akrabalık ilişkilerinin verdiği güven ve destekten yoksundur. Ebeveynler çocuklarını kendi kişisel çabaları ve ilgileriyle yetiştirir.
- Kent yaşamı içerisinde kadının da çalışma hayatına katılması, aile içinde çocukların yetiştirilmesini daha da güç kılar.
- Ücretli kreşler ya da özel bakıcılar, geniş ailelerdeki akrabalık ilişkilerinin kolektif desteğinin yerine alternatif olarak çekirdek kent aileleri tarafından kullanılır.

Evliliklere Göre Aile Biçimleri: Aile biçimini belirleyen değişkenlerden bir diğeri de evlilik biçimleridir. Buna göre günümüze değin geçen zaman içerisinde aile yapıları iki tip evlenme üzerine kurulmuştur. Bunlar monogami (tek eşlilik) ve poligami (çok eşlilik) dir.

Monogamik Evliliklerle Kurulan Aile Biçimleri: Monogamik evliliklerle kurulan ailelerde bir kadının bir erkekle evlenmesi söz konusudur. Monogamik evlilikler “seri” ve “düzenlenmiş” evlilikler olmak üzere iki alt grupta tanımlanabilir. Modern kent yaşamında özellikle batı toplumlarında bireyler yaşamları boyunca birden fazla evlenip boşanabilirler. Birden fazla evlenme ve boşanma seri bir yapı oluşturduğundan bu evliliklere seri monogamik evlilikler adı verilir. “Düzenlenmiş evliliklerle” kurulan aile biçimlerinde ise evlilik daha çok aileler tarafından düzenlenir. Benzer sosyo-ekonomik statülerdeki aileler çocuklarını tanıştırmak için evlenmelerini ve aile kurmalarını amaçlarlar, böylece var olan statü korunmasını ve sosyal ilişkilerin devamı amaçlanır (Browne, 1998).

Poligamik Evliliklerle Kurulan Aile Biçimleri: Poligamik evlilikler üzerine kurulan ailede çok eşlilik söz konusudur ve kendi içerisinde ikiye ayrılır. Bunlar polijini ve poliandiridir. Polijinik evlilikler üzerine kurulan ailelerde bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi söz konusudur (Giddens, 2003). *Poliandirik evlenmelerle* kurulan ailelerde ise bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi söz konusudur. Savaş gibi nedenlerle erkek nüfusunun büyük ölçüde azaldığı toplumlarda görülmüştür (Ozankaya,1994).

Soyun Belirlenmesinde Göz Önüne Alınan Kaynağa Göre Aile Biçimleri: Ailede soyun belirlenmesinde göz önüne alınan kaynağa göre aile biçimleri iki kısmada incelenir. Bunlar *baba soyuna* göre belirlenen (patrilinal) aile biçimleri, *ana soyuna* göre belirlenen (matrilinal) aile biçimleridir (Macionis ve Plumber, 1998).

Yapılarına göre aile biçimleri geniş aile ve çekirdek aile olmak üzere iki çeşit olmakla birlikte; çekirdek ailenin, özellikle kentsel alanlarda geniş aile ilişkilerini sosyal kontrolden bağımsızlaştırarak kullanması değişmiş geniş aile olarak tanımlanabilecek yeni bir aile biçimini yaratmıştır.

Evliliklere göre aile biçimleri; evliliklerin monogamik veya poligamik oluşuna göre şekillenir.

Soyun belirlenmesinde göz önüne alınan kaynağa göre aile biçimleri; ailenin baba veya ana soyuna belirlenmesine göre oluşur.

Ailenin Yerleştiği Çevreye Göre Aile Biçimleri: Toplumsal yapıda evlilik sonrası kurulan ailelerin yerleştikleri çevre ailenin yapısını belirleyen temel değişkenlerden biridir. Bu değişkene göre incelendiğinde aileler üç kısımda incelenebilir. Bunlar *patrilokal aile* (Evli çiftin oluşturduğu aile erkeğin ailesinin evine yerleşir ve onlarla beraber yaşar), *matrilokal aile* (Evli çiftin oluşturduğu aile kadının ailesinin evine yerleşir ve onlarla beraber yaşar) ve *neolokal ailedir* (Evli çiftin oluşturduğu aile bağımsız bir çevreye yerleşir) (Browne, 1998).

Aile İçerisinde Otoritenin Kaynağına Göre Aile Biçimleri: Aile içerisinde otoritenin kimde toplandığına göre, aileler üç grupta incelenebilir. Bunlar babaerkil (patriarkal) aile, anaerkil (matriarkal) aile, eşitlikçi (egaliter) ailedir. Babaerkil ailede otoriteyi elinde tutan en yaşlı erkek aile içi karar alma süreçlerinin de en güçlü belirleyicisidir. Babaerkil ailede kadınların etkinlik alanı evle sınırlıdır. Kadınlar, ancak ev işleri, çocuk bakımı gibi alanlarda otorite sahibidirler. Bu yapılar, günümüz endüstriyel kent yaşamındaki çekirdek aile yapılarıyla da eklenerek varlıklarını devam ettirmektedir. *Anaerkil (Matriarkal) ailede* ise otorite kaynağı kadındır. *Eşitlikçi (Simetrik ya da Egaliter) aile* yaygın olarak günümüz modern endüstriyel toplumlarında görülmektedir. Bu tip aile yapısı içerisinde kadın ve erkek karar alma süreçlerine eşit biçimde katılırlar. Otorite, aile içinde eşler tarafından eşit bir biçimde paylaşılır (Ozankaya,1994).

Eşitlikçi (Simetrik ya da Egaliter) aile biçiminin kent yaşamında yaygınlaşmasının nedenlerini tartışınız.

EVLİLİK VE BOŞANMA

Evlilik ve boşanma aile birliğinin kurulması ve sona ermesine ilişkin toplumsal ve bireysel süreçleri içerir. Aile bireylerinin kendilerini gerçekleştirme, sosyal ve duygusal gereksinimlerin karşılanması, ruhsal açıdan sağlıklı bireyler olması, toplumsal açıdan kabul görmesi ve sağlıklı yeni nesiller yetiştirilmesi açısından evlilik ve boşanma aile kurumuna ilişkin irdelenmesi gereken iki temel süreçtir.

Evlilik

Evlilik, farklı toplumlarda iki farklı cinsin yaşamda ortak mücadele vermek adına bir araya gelerek bir sözleşme üzerine kurdukları birlik olarak tanımlanmaktadır. Bu birlik, ortak bir yaşam yolu olarak toplum adına yasalarca onaylanarak toplumsal ve hukuki bir meşruiyet kazanır. Bu anlamda evlilik kurumunun gerçekleşmesinde üç taraf vardır bunlar; ortak yaşam yolunu seçen karı ve koca ile bu birliğe toplumsal ve yasal onay vererek meşruiyet kazandıran devlettir. Bu bağlamda evlilik kurumunun özellikleri şöyle sıralanabilir (Giddens, 2003, Macionis ve Plumber, 1998; Baker, 1990; Ozankaya, 1994):

- Aile bir kurum, bir sosyal grup ve hatta bir sosyal alt sistem, evlilik ise kadın ve erkeğin yaşamı paylaşma adına yaptıkları bir sözleşmedir.
- Evliliğin bir kurum olarak hemen hemen tüm toplumsal yapılarda evrensel olarak karşımıza çıkması, bireysel ve toplumsal olarak üstlendiği işlevlerinden kaynaklanmaktadır.
- Evlilik her ne kadar bir erkek ve kadının yaşamı paylaşma adına yaptıkları ikili bir sözleşme gibi görünse de yasalar, ahlaki normlar, dinî kurallar ve toplumsal yapılar tarafından düzenlenir ve kontrol altında tutulur.
- Din hemen hemen tüm toplumlarda evliliğin gerçekleşmesi ve toplumsal kabul sürecinde önemli bir değişken olarak kabul edilir.

- Evlilik, aile kurumunun başlangıç noktası olarak aile içinde birçok toplumsal ve bireysel sorumluluğu da düzenler.
- Ülkemizde evlilik kurumu tek kadının tek erkekle evlenmesi biçiminde Türk Medeni Kanunu'nca düzenlenmektedir. Evlilik; ancak, yasal yetkiye sahip olan evlendirme memuru ve şahitler huzurunda yapıldığında geçerli kabul edilmekte geleneksel imam nikâhı yasal olarak geçerli kabul edilmektedir. 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu'ndan uyarlanarak hazırlanan Türk Medeni Kanunu'nda kadın ve erkeğin hak ve sorumluluklarını düzenleyen bazı maddeleri değiştirilmiştir.

Aile Birliğinin Sona Ermesi (Boşanma)

Evliliğe ilişkin beklentilerin karşılanamaması ve bireysel farklılıklardan doğan anlaşmazlıklar nedeniyle çiftlerin her ikisi ya da biri evlilik sözleşmesini bozmak isteyebilir. Boşanma sadece evlilik aracılığıyla kurulan aile birliğinin hukuksal açıdan sona ermesinin ötesinde o ana kadar üyeleri için çeşitli işlevleri yerine getiren bir yapının artık varlığının sona ermesi anlamına gelir. Macionis ve Plummer (1998)'in Bohannan (1970)'dan aktardığına göre boşanmış çiftlerin, boşanma sürecine ilişkin başa çıkmaları gereken altı durum söz konusudur. Bunlar:

- *Duygusal Boşanma:* Çiftler arasındaki duygusal mesafe genellikle yasal boşanmadan önce başlar ve artarak devam eder. Boşanmayla sonuçlanan evlilik rahatsız edici ve düşmanlığa varacak nitelikte hayal kırıklıklarıyla doludur.
- *Yasal Boşanma:* Evlilik yasal bir sözleşme olduğundan, boşanma yasal olarak çiftlerin statüsünün değişimini ifade eder. Yasal statünün değişimi kimi zaman kaygı yaratan bir durum olabilir.
- *Rubsal Boşanma:* Birçok boşanmış çift yalnızlıktan yakınır ve evliliğin bitmesinin kendi hatası olduğunu düşünür.
- *Sosyal Çevrenin Yeniden Düzenlenmesi:* Evliğin sona ermesi çiftlerin arkadaş çevresini yeniden düzenlemelerini ve çiftleri bir arada görmeye alışmış aile çevresiyle ilişkilerini yeniden gözden geçirmelerini gerektirir.
- *Ekonomik Yapının Yeniden Düzenlenmesi:* Boşanan çiftler gelir ve gider dengelerinin tek başlarına tekrar sağlamak durumundadır. Bu durum kimi zaman kadından daha fazla geliri olan erkeğin özellikle çocukların giderlerini kısmi olarak üstlenmesiyle sonuçlanabilir.
- *Ebeveynliğe İlişkin Rollerin Yeniden Düzenlenmesi:* Boşanan çiftlerin çocukların velayeti ve sonrasındaki ebeveynlik rollerini ve sorumluluklarını yeniden düzenlemesi gerekir. Kadınların erkeklerden daha iyi ebeveynlik yapabileceği düşüncesinden hareketle çocukların velayetleri genellikle annelere verilmekte, baba ise ekonomik olarak destek vermektedir. Ancak ebeveynlik rolleri pek çok boşanma sonrasında sorunlu bir durum yaratmaktadır.

Türkiye'de kaba boşanma oranının batı ülkelerinden az olduğu gözlenmektedir. Bunun en önemli nedeni; Türkiye'de dinî ve ailevi bağların sağlamlılığı ve geleneklere bağlılığın yanında, kırsal kesimde dinî nikâhla meydana gelen evliliklerdeki ayrılıkların istatistiklere yansımamasıdır. Demografik göstergelerden biri olan kaba boşanma oranlarının son on yıllık dağılımı incelendiğinde, 1996 yılına kadar değişmeyen bir yapı, 1997 yılından 2000 yılına kadar bir azalma, 2000 yılında ise bir artış olduğu görülmektedir. 2000 yılı verilerine göre kaba boşanma oranı binde 0.53'tür. Nedenlere göre boşanma yüzdesinin son on yıllık dağılımı incelendiğin-

de, Türkiye’de boşanmaların en önemli nedeninin geçimsizlik olduğu görülmektedir. Boşanma nedeni olarak ikinci ve üçüncü sırada terk ve zina gelmekte olup her iki nedende de dalgalanmalarla birlikte azda olsa bir düşüş olduğu görülmektedir (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2000). Türkiye’de 18 ve daha yukarı yaştaki evlilik yapan bireylerin % 95,7’si bir kez, % 4 iki kez % 0,3 üç ya da daha fazla sayıda evlilik yapmıştır. Evlilik yapan kadınların % 58,7 erkeklerin %58,2 ilk evliliklerini 18-24 yaş arasında yapmıştır (TUİK, 2006).

SIRA SİZDE

5

Boşanmanın toplumsal nedenlerini tartışınız

Aile kurumuna alternatif yapılar; tek ebeveynli yapılar, yasal olarak evlenmemiş çiftlerin oluşturdukları yapılar ve kibutzlardır.

AİLE KURUMUNA ALTERNATİF YAPILAR

Dünyada 1960’lı yıllardan sonra, özellikle gelişmiş endüstriyel ülkeler başta olmak üzere, egemen çekirdek kent ailesi dışında alternatif aile türleri belirlemeye başlamıştır. Bu yapılar; kadınlara, çocuklara, aile ilişkilerine ve iletişimine ilişkin yaratıkları alternatif yaklaşımlarla aile sosyologları, psikologlar ve eğitimciler tarafından uzun süre tartışma konusu edilmiştir. Tek ebeveynli yapılar, yasal olarak evlenmemiş çiftlerin oluşturdukları yapılar ve kibutzlar günümüz toplumlarında yaygın olarak görülen alternatif yapılardan bazılarıdır.

Tek Ebeveynli Yapılar

Ailenin sona ermesi ile birlikte çiftlerden biri çocuk ya da çocuklarını alarak tek başına bir aile oluşturur. Bu durum bazen yasal bir evliliğin sona ermesi sonrasında gerçekleşebileceği gibi bazen de aralarında yasal bir evlenme süreci hiç yaşamamış çiftler için geçerli bir durum olmaktadır. Tek ebeveynli ailelerde kadın ya da erkek çocuğa ilişkin hem anne hem de baba rolünü üstlenmektedir. Özellikle kadınların çoğunlukla kurdukları bu aile biçimi, kadınların iş yaşamına katılarak ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte artmıştır. Yapılan araştırmalar bu tür ailelerde büyüyen çocukların sosyal ve psikolojik açıdan dezavantajlı grup içerisinde yer aldıklarını belirlemiştir (Macionis, 1997). Bu durumun temel nedeni çocuğun sosyal ve psikolojik gelişimine anne ve babanın ayrı ayrı katkılarının olmasıdır.

Yasal Olarak Evlenmemiş Çiftlerin Oluşturdukları Yapılar

Bu yapılar nikâhsız aile yapıları olarak da adlandırılmaktadır. Evlenmemiş çiftleri aynı evi paylaşarak oluşturdukları yapıdır. Bir nesil önce ahlaki ve dinî olarak büyük bir tabu olan bu yapılar günümüz toplumlarında geçmişe oranla yaygınlık kazanmıştır. Daha çok gençler arasında kurulan bu yapılarda cinsellik temel belirleyici olmaktadır (Giddens, 2003). Ancak günümüz toplumsal yapısı içerisinde ekonomik şartların yarattığı güçlükler özellikle iyi bir kariyere sahip olmayan yaşamın başındaki gençler için ekonomik giderlere dönük bu yapıyı tercih edilebilir kılmaktadır. Bu yapı dünya genelinde İsveç ve İskandinav ülkeleri gibi nüfus artışının düşük olduğu ülkelerde yaygınlıkla, İtalya gibi tutucu Katolik mezhebinin olduğu ülkelerde nadiren görülmektedir.

Kibutz Yapısı

Alternatif aile yapılarından bir diğeri ise İsrail’de kurulan kibutz aile yapısıdır. Toplumcu akımlardan etkilenecek kurulan kibutzlarda bir araya gelen aileler beraberce çiftçilik ziraat ve hayvancılıkla uğraşmakta, birlikte ürettiklerini ortaklaşa ve eşitçe paylaşmaktadır. Özellikle çocuk eğitimi noktasında çok tartışılan kibutzların ai-

le ve kadın olgularına ilişkin yaklaşımları da dikkat çekmiştir. Kibutzların alternatif bir aile yapısı olarak temel özellikleri ve işlevleri şöyle sıralanabilir (Browne, 1998; Popenoe, 1986; Yörüköğlu, 1992):

- Kibutzlarda ailenin bir bireyi olan kadının toplumsal yaşamda ailenin bir diğer bireyi olan erkekle hukuksal eşitliğin ötesinde sosyal açıdan da eşit olabilmesi için kadının çalışması tek çözüm olarak düşünülmüştür. Bu durum kadınların etkinlik alanlarını çocuk bakımı ve ev işlerinin ötesinde hane dışında tanımlamıştır.
- Kibutzlardaki çocukların bakımı ve eğitimi özel eğitimcilere bırakılmıştır. Çocukların bakımından ve eğitiminden sorumlu olan bu eğitimciler, iş saatlerinde çocuklarla birlikte ayrı bir evde yaşamakta ve onların eğitim dâhil tüm gereksinimlerini karşılamaktadırlar. İş saatlerinin sonunda anne ve babalar çocuklarını almakta, yatma zamanı gelinceye kadar birlikte zaman geçirdikten sonra yatmaları için toplu bakım yerlerine götürmekte ve diğer çocuklarla uyumalarını sağlamaktadır. Bu yapı içerisinde çocuklar, tüm kadınları anne ve tüm erkekleri baba diye çağırmakta, kibutzun yetişkin üyeleri ise kendi çocuklarının dışında kibutzdaki tüm çocuklara karşı bir sorumluluk taşımaktadır.
- Çocukların eğitiminin tek bir eğitimcinin başarısına bağlı olmasının yarattığı sakınca, özellikle çocukların küçük yaşta anne ve babalarından koparılmasının yarattığı duygusal yönden içe kapanık kişilik yapıları, kibutz aile yapılarının en çok eleştiri alan yönleri olmuştur.
- Öte yandan çocukların bencillikten uzak gelişmiş toplumsal yönleri, kardeşlik ve dayanışma duygusunun küçük yaşlarda kazanılması ise, kibutz tipi aile yapılarının ön plana çıkan olumlu yönleridir.
- Kibutzlarda 1950'lerden sonra anne babalarla çocukların etkileşimi artırılmaya çalışılmış, bu yönde çocukların boş vakitleri ve geceleri anne ve babalarıyla geçirmeleri sağlanarak eğitimlerinde ebeveynlerinin etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır. Bugün özellikle kadınlara ve çocuklara ilişkin yaklaşımlarıyla kibutz tipi aile yapısı alternatif aile yaklaşımları arasında yapısal olarak en başarılı olanlar arasında tanımlanmaktadır.

Aile kurumuna alternatif yapıların ortaya çıkış nedenlerini tartışınız.

ÇOCUĞUN SOSYALLEŞMESİNİ ETKİLEYEN AİLESEL ETMENLER

Ebeveynlerin çocuklarına ilişkin tutumları, aile içi tartışmalar ve aile içi şiddet çocukların sosyalleşmesini etkileyen bazı temel değişkenler olarak çocukların sağlıklı bireyler olmasına yönelik süreçleri de yapısal olarak etkilemektedir.

Ebeveynlerin Çocuklarına Karşı Tutumları

Aile sistemi içerisinde anne babaların çocuklara olan tutumları onların sosyalleşmelerinde, kişilik gelişimlerinde ve benlik algılarının şekillenmesinde önemli bir yer tutar. Ebeveynlerin çocuklara karşı geliştirdikleri tutumlar, çocukların bağımlı, edilgen, içedönük, uyumsuz kişilik özelliklerine sahip olmalarına neden olabileceği gibi bağımsız, etken, dışadönük, uyumlu bireyler olmalarını da etkileyebilir. Ebeveynlerin çocuklarla ilişkileri daha çok duygusal boyutta ve denetim boyutunda gerçekleşmektedir. Bu anlamda ebeveyn tutumları çocukla kurulan ilişkide çocuğu merkeze alan ya da reddeden bir yapıda gelişebileceği gibi, kısıtlayıcı ya da

Çocuğun sosyalleşmesini ailesel etmenler; ebeveynlerin çocuklarına karşı tutumları, aile içi tartışmalar ve aile içi şiddet gibi etmenler etkiler.

hoşgörülü de olabilmektedir (Özgüven, 2001; Salk, 1990; Yavuzer, 2004; Yörükoğlu, 1992).

Ailede ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları; demokratik, otoriter, ilgisiz, tutarsız ve aşırı koruyucu tutumlar olarak sınıflanabilir. Bu tutumların özellikleri aşağıda belirtilmiştir (Çağdaş, 2003, s. 169-183; Özgüven, 2001, s. 211-216):

Demokratik Tutum: Demokratik tutumda önemli olan çocuğun aile sistemi içerisinde belirlenen kurallara ebeveynlerinin yardımıyla uymasının sağlanmasıdır. Demokratik tutuma sahip ailelerde çocuğun yaşantılarında çocuğun duygu ve düşüncelerini merkeze alınır. Ebeveynlerle çocuk arasında otoriteden kaynaklanan mesafe ortadan kaldırılır ve ilişkilerde mutlak itaat yerine çocukların duygu ve düşüncelerini ifade edebilecekleri bir ortam yaratılır. Çocuğa doğrudan yasaklar ve kurallar koyarak bunların denetleyicisi rolü yerine, kuralların nedenleri açıklanır ve diğer ebeveyn stratejileriyle çocukların kurallara uymaları desteklenir. Olumsuz davranış gösteren çocuklar için doğrudan ceza sürecini uygulamak yerine, olumsuz davranış ya da tutumun nedenleri araştırılır ve çocuğun yaşantılarında bu olumsuz tutumun ne tür bir gereksinmeyi karşılayarak, işlevsellik kazandığı bulunmaya çalışılır. Çatışmaları azaltmak için çocukla olan ilişkilerinde, yetişkinlerle kurulan karşılıklı haklara saygı ilkesini benimser ve daha çok olumlu davranışlar üzerine odaklanılır.

İlgisiz Tutum: İlgisiz aile tutumunda aile çocuğun olumlu ya da olumsuz yaşantılarıyla ilgilenmez. Aile çocuğun olumsuz tutumlarını kontrol etmediği gibi olumlu tutumlarını da pekiştirmez. İlgisiz ebeveynler çocukların temel fizyolojik gereksinmelerini karşılasalar bile, çocukların psikolojik gereksinmelerinin üzerinde durmazlar. İletişimsizlik ve ilgisizlik kavramlarının biçimlendirdiği ebeveynler ile çocuk arasındaki ilişkide, aile çocuğu birçok bakımdan reddeder. Böyle bir yapıda yetişen çocuğun sosyalizasyon süreci sağlıklı bir biçimde gelişmediği gibi ebeveynlerin ilgisiz tutumları ve kendi hakkındaki olumsuz görüşleri nedeniyle benlik tasarımlarında da sorunlar olabilir.

Otoriter Tutum: Otoriter tutumları benimseyen anne ve babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin temel yaklaşımları, çocuklarını kendilerinin mutlak otoriteleri altında disipline etmeleri üzerine odaklanır. Çocukların anne babalarıyla olan ilişkileri daha önceden belirlenmiş yapısal kurallar üzerinden gerçekleşir. Çocukların anne babalarına itaat etmeleri, onların istek ve beklentilerini tartışmasız yerine getirmeleri gerekir. Çocuğa karşı ilgi ve duyarlılıktan öte, katı bir denetim egemendir. Aile ile çocuk arasındaki olumlu ilişki, ancak çocuk olumlu tutum ve davranışlar gösterdiğinde kurulur. Çocuğun her türlü özerk tutum ve davranışı daha önceden koyulmuş kurallara itaatsizlik ve kendi başına buyrukluğ olarak değerlendirilir ve bu durum çoğu kez çocukların cezalandırılmasıyla sonuçlanır. Otoriter tutumlar doğrultusunda yetişen çocuklar girişimcilik yeteneklerinden uzak, bağımlı birey özellikleri gösterirler. Çocuklar baskılanmış kişilik yapılarıyla kendi duygu ve düşüncelerine yabancılaşmış, benlik saygıları düşük, öz denetimden yoksun kişilik özellikleri gösterebilirler. Otorite ve otoritenin yarattığı şiddete maruz kalan çocuklar bazı durumlarda saldırgan kişilik yapıları geliştirebileceği gibi bazı durumlarda ise aşırı hassas, duygusal ve içe dönük kişilik yapılarına da bürünebilirler.

Tutarsız Tutum: Aile sistemi içerisinde çocuklarıyla olan ilişkilerde kimi zaman demokratik, kimi zaman, otoriter kimi zaman ise ilgisiz ebeveyn rollerini benimser. Tutarsız tutumlar çocukların davranış ve tutumlarına rehberlik edecek değer sistemlerini oluşturmalarında olumsuz sonuçlar yaratır. Çocuk bir davranışı için bazen ödüllendirilir, bir başka zaman cezalandırılabilir, bazen ise görmezlik-

ten gelinebilir. Davranışları için farklı zamanlarda farklı tepkiler alan çocuk, yaşamın gerçeklik alanında hangi davranışların doğru, hangi davranışların yanlış davranışlar olduğuna ilişkin bir değerler sistemi oluşturamaz. Çocuk zaman içinde önce kendi içinde daha sonra ise ebeveynleriyle çatışır. Bu çatışma daha sonra ebeveynlerini dikkate almama tutumuna dönüşebilir.

Aşırı Koruyucu Tutum: Bu tutumda ebeveynlerce çocuklarının dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı aşırı ölçülerde korunmaya gereksinme duyduklarını düşünülür. İlgi ve sevgi aşırı bir denetimle birleşir ve çocuğun her türlü gereksinimleri ebeveynlerce karşılanır. Çocuk anne ve babaya bağımlı yetişir. Özellikle kendi çocukluk dönemlerinde sevgi ve şefkatten uzak büyüyen, ilk çocukları ölen ya da eşyle doyumsuz ilişkiler yürüten ebeveynlerde sıkça gözlenen bu tutum içinde yetişen çocuklar, aileleri dışında başka bireylerle sağlıklı ilişkiler kuramayabilirler. Bu yapılar da yetişen çocukların bağımlı, girişimci olmayan ve zaman zaman iletişim bozuklukları gösteren ve kendine güvensiz kişilik özellikleri sergiledikleri gözlenmiştir.

Aile İçi Çatışmalar

Aile içerisinde, yaşamda olduğu gibi; şaşkınlık, hayranlık ve sevgiye ilişkin duyguların yaşanması ne kadar doğal ise öfke ve öfkenin yarattığı tartışma sürecinin yaşanması da o ölçüde doğal olarak kabul edilmektedir. Aile içi çatışmaların çocuklar için işlevsel ve işlevsel olmayan yönleri vardır (Salk, 1990):

Aile İçi Çatışmaların Çocuk İçin İşlevsel Yönleri: Aile yapısı içerisinde tartışmaya varan kızgınlıklar kavgaya dönüşmediği ve söylemi açısından kontrol altında tutulduğu sürece, ailenin yeni bireyleri olan çocukların duygusal gelişimlerine ilişkin olumlu bir işlevsel nitelik taşır. Ayrıca, “Birbirimize kızgın olduğumuz için tartışıyoruz ancak buna karşın birbirimize sevmekten vazgeçmiyoruz” tarzında bir açıklamadan sonra gerçekleşecek tartışmaya çocuğun tanık olması, çocuk için yararlı bir yaşantı olacaktır. Böylece anne ve babanın tartışırken ve sonrasında birbirlerine olan sevgi duygularını gören çocuk kendisiyle ilgili öfke ve hırçınlıklarının üstesinden daha kolay gelebilecektir.

Aile İçi Çatışmaların Çocuk İçin İşlevsel Olmayan Yönleri: Çoğu zaman aile içerisinde gerçekleşen tartışmalar kapalı kapılar ardında tutulmaya çalışılmasına karşın, çocuklar tartışma sonrası evin içinde ebeveynleri arasındaki huzursuzluk ve gerginliği hissederler. Tartışmanın neden olduğu gerginliği fark eden çocuk, huzursuzluğun nedeni üzerinde düşünmeye başlayacaktır. Saklanan huzursuzlukların yarattığı ikilem içinde uyumsuz tutumlara sahip çocuklara sahip olmaktansa çocukların aile içinde ebeveynleri arasında ölçülü tartışmalara tanık olmaları, çocukların ruh sağlığı açısından daha olumlu sonuçlar yaratacaktır. Aynı zamanda çocuğun hissettiği gerçekle uyumsuz ebeveyn tutumlarınca yaratılan ortam çocuğun duygularına ilişkin bir uyumsuzluk oluşturabilir.

Aile içi çatışmalarda çatışma nedenine ilişkin eşlerin algılarının önemini tartışınız.

SIRA SİZDE

7

Aile İçi Şiddet

Aile, bireyleri için güvenli bir sığınak olabileceği gibi, aynı zamanda tehlikeli bir yer de olabilir. Roesch (1984)' göre, aile oldukça vahşi bir sosyal grup olarak da tanımlanabilir. Bireylerin ailede yaralanabilme, saldırıya uğrayabilme ya da öldürülebilme olasılıkları kimi zaman herhangi bir yerde yaralanma olasılıklarından fazla olabilir. Modern endüstriyel kent yaşamında, özellikle çekirdek aile yapılarında;

köyden kente göç, yoksulluk, kültürel uyumsuzluk, kuşaklar arası çatışma, kent yaşamının neden olduğu psikolojik gerilim ve diğer birçok nedenden dolayı aile içi şiddet hızla artış göstermektedir.

Aile içi şiddet; *duygusal, fiziksel ve cinsel şiddet* olmak üzere üç grupta değerlendirilebilir. Bu şiddet türleri alanyazında kadına ve çocuğa yönelik şiddet olmak üzere iki gruba yönelik olarak tartışılmaktadır (Macionis ve Plumer, 1998, 487). Vahip ve Doğanavşargil'in (2006) Krug ve diğerlerinden (2002) aktardığına göre, son 15-20 yılda, dünyanın her yerinde, eş şiddetiyle ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Tüm dünya nüfusunu temel alan 48 çalışmanın verilerine göre, Dünya Sağlık Örgütü kadınların eşleri ya da partnerleri tarafından şiddete uğrama oranını % 10-69 arasında bildirmiştir. Türkiye'de ise Aile Araştırma Kurumu (1995); ailelerin %34'ünde fiziksel şiddet, % 53'ünde sözel şiddet olduğunu ve çocukların % 46'sının fiziksel şiddet görüldüğünü bildirmiştir. Geçmişte sosyal ve yasal boyutta aile içi şiddet daha çok aile içi bir geçimsizlik olarak tanımlanmasına ve aileyi ilgilendiren özel bir konu olarak algılanmasına karşın, günümüzde kamusal alanda, yasal düzlemde ve sivil toplum örgütleri bağlamında aile içi şiddet bir sorun olarak tanımlanmakta ve ceza gerektiren bir eylem olarak görülmektedir.

Aile içi şiddet çocuklar üzerinde derin psikolojik etkiler yaratır. Bu etkiler yaş gruplarına göre farklılaşmasına karşın, şiddete tanık olan ve üzerinde şiddet uygulanan çocuklarda korku, kronik ağlama davranışı, suskunluk ve saldırganlık en çok gözlenen olumsuz davranışlar arasında tanımlanabilir (Özguven, 2001).

Özet

Aile kurumunun tarihsel süreç içinde evrimini kavramak,

Anaerkil aile ve ataerkil aile, sanayi devrimi sonrası kent ailesi ve günümüz çekirdek ailesi içinde bulunduğu tarihsel dönemlerde, toplumsal yaşamın özelliklerine göre şekillenmiş ve çeşitli işlevler üstlenmiştir. İlkel toplumda aileler kendi kendilerine yeten ve üyelerinin gereksinmelerini karşılayabilen birimlerdir. Ataerkil aile yapılarında, teknolojik araç ve gereçlerdeki gelişimler ve değişimler başta iş bölümü olmak üzere tüm toplumsal yapıda bir dönüşüm yaratmıştır. Yerleşik hayata geçilmiş; tarım ve hayvancılık temel ekonomik etkinlik olarak belirlemiştir. Sanayi devrimi sonrası kent ailesinde kadın ve çocuklar ilk kez yaygın bir şekilde ücretli emek statüsünde çalışma yaşamına katılmışlardır. Ancak uygunsuz çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri ve erkeklerle göre aldıkları daha düşük ücretler nedeniyle yaşam süreleri erozyona uğramış, toplu kadın ve çocuk ölümleri o dönemin olağan olayları arasında yer almıştır. Günümüz çekirdek kent ailesi ücretli emek statüsünde çalışan anne ve babadan oluşan çekirdek bir yapı haline dönüşmüştür. Ailenin eğitim ve dine ilişkin işlevleri ise okullar tarafından üstlenilmiştir.

Aileye ilişkin temel kuramları açıklamak,

Sosyal değişim kuramında, aile gibi sosyal grupların varlığını sürdürebilmesi, aile bireylerinin kendilerine yönelik ürettikleri yararlar ve bireysel çıkarlarla açıklar. Kuşkusuz aile grubunun bir üyesi olmanın getirdiği bir maliyet de vardır. Eğer ailenin bir bireyi olmanın getireceği maliyet, bireylerin elde edilecekleri yararları aşarsa o zaman ailede kalmayı tercih etmek akılcı (rasyonel) bir tercih olmaktan çıkar. Sembolik etkileşimci kuram, sosyal değişim kuramının aile üyesi olmanın yarar ve maliyetine ilişkin değer ve anlamların nasıl oluşturulduğuna yönelik bıraktığı eksikliği bütünleyici bir yaklaşımla açıklar. Bu çerçevede, bireyler ailenin bir üyesi olmanın getirdiği yarar, bireyin sosyal çevresiyle etkileşimi sonucunda elde edilen ödüllerin yorumlanarak anlamlandırılması sonucunda öğrenilir. Çatışma kuramı aile içinde çatışmanın kaynağına odaklanır. Aile, bireyleri arasında algılanan eşitsiz ilişki-

ler çatışmaların temel kaynağı olarak tanımlanabilir. Yapısal işlevselci kuramda aile; toplumun belli işlevsel gereksinmelerini karşılayarak toplumun varlığını sürdürmesini sağlayan sosyal bir kurum olarak tanımlanır. Ortak yaşantı alanı sağlama, ekonomik iş birliği, nesillerin yeniden üretimi ve cinsellik temel işlevler olarak tanımlanır. Aile gelişim kuramı, aile yaşam döngüsü ve gelişimsel görevler olmak üzere iki temel kavram üzerine kurulur. Aile gelişim döngüsü ailenin yaşam deneyimlerinin dönemlere böler ve her döneme ilişkin süreçte ailenin yapısı ve rollerine ilişkin değişimleri tanımlar. Gelişimsel görevler ise ailenin yaşamında belli dönemlerde artan sorumluluklarını tanımlar. Sistem kuramı ise aileyi kendisini oluşturan öğelerin toplamından daha farklı ve fazla bir sistem olarak tanımlar. Feminist kuram, toplumda ve aile yaşamında kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklere odaklanır. Ailede cinsiyete dayalı öğrenilmiş kadın ve erkek rolleri ailenin dinamik yapının özüne aykırıdır. Ailenin yapısı ve bireyleri çevresel koşullara bağlı olarak sürekli değişir ve ailedeki roller kadın ya da erkek olmayla ilişkilendirilemez.

Ailenin işlevlerini kavramak,

Ailenin sosyal, psikolojik ve toplumsal rolleri vardır. Ailenin toplumsal işlevlerinden ilki toplumsallaşmadır. Toplumsallaşma; örfler, âdetler, ahlaki ve dinî kurallar, toplumsal yasaklar, sosyal beğeniler ve sosyal kurallar gibi bireyin toplumsal yaşamın bir parçası olmasına ilişkin bilgi, beceri ve tutumların kazandırılması sürecidir. Ailenin sosyal bir sistem olarak diğer işlevi ise yeni nesillerin üretilmesi ve cinsel ilişkilerin düzenlenmesidir. Aile grupları tüm toplumsal yapılarda ekonomik etkinliklerin düzenlendiği ya da ekonomik çıktının beraber paylaşıldığı birimlerdir. Psikolojik bir sistem olarak aileyi bir gestalt olarak tanımlamak olasıdır; yani aile, üyelerinin toplamından daha fazlasını ifade eder. Birbirinden bağımsız ve kendine özgü özellikleriyle bir araya gelen bireyler, aile olarak adlandırılan yeni yapı içerisinde yeni bir yaşam ve ilişkiler örüntüsü kurarlar. Bu örüntüler içinde aile; çocuk, anne, baba, büyükanne ve büyükbabalar için yeni roller ve işlevler tanımlar.

Aile biçimlerini açıklamak,

Aile biçimleri; ailenin yapısına, evlilik biçimlerine, soyun ana ya da babaya göre belirlenmesine, ailenin yerleştiği çevreye ve ailedeki otorite kaynağına göre farklı kategorilerde tanımlanabilir. Aileler yapılarına göre geniş aile ve çekirdek aile olarak sınıflanabilir. Geniş aile ise klasik geniş aile ve değişmiş geniş aile olmak üzere iki farklı biçimde oluşabilir. Aile biçimini belirleyen değişkenlerden bir diğeri de evlilik biçimleridir. Buna göre günümüze değin geçen zaman içerisinde aile yapıları iki tip evlenme üzerine kurulmuştur. Bunlar monogami (tek eşlilik) ve poligami (çok eşlilik) dir. Monogamik evlilikler “seri” ve “düzenlenmiş” evlilikler olmak üzere iki alt grupta tanımlanabilir. Poligamik evlilikler üzerine kurulan ailede çok eşlilik söz konusudur ve kendi içerisinde ikiye ayrılır. Bunlar polijini ve polianidir. Ailede soyun belirlenmesinde göz önüne alınan kaynağa göre aile biçimleri üç kısımda incelenir. Bunlar baba soyuna göre belirlenen (patrilineal) aile biçimleri, ana soyuna göre belirlenen (matrilineal) aile biçimleridir. Otoritenin kimde toplandığına göre ise, aileler üç grupta incelenebilir. Bunlar babaerki (patriarkal) aile, anaerki (matriarkal) aile ve eşitlikçi (egaliter) ailedir.

Evlilik ve evliliğin sona ermesine ilişkin süreçleri kavramak,

Aile bir kurum, bir sosyal grup ve hatta bir sosyal alt sistem, evlilik ise kadın ve erkeğin yaşamı paylaşma adına yaptıkları bir sözleşmedir. Evlilik her ne kadar bir erkek ve kadının yaşamı paylaşma adına yaptıkları ikili bir sözleşme gibi görünse de yasalar, ahlaki normlar, dinî kurallar ve toplumsal yapılar tarafından düzenlenir ve kontrol altında tutulur. Boşanma, evlilik akdinin feshi olarak aile birliğini sona erdirirken, evli çiftler için sadece mutsuz bir evlilikten çıkış olmanın ötesinde çocukları için daha karmaşık sonuçlar doğurmaktadır. Boşanma sadece evlilik aracılığıyla kurulan aile birliğinin hukuksal açıdan sona ermesinin ötesinde o ana kadar üyeleri için çeşitli işlevleri yerine getiren bir yapının artık varlığının sona ermesi anlamına gelir.

Alternatif aile yapılarını tartışmak,

Dünyada 1960'lı yıllardan sonra, özellikle gelişmiş endüstriyel ülkeler başta olmak üzere, egecek çekirdek kent ailesi dışında alternatif aile türleri belirlemeye başlamıştır. Tek ebeveynli yapı-

lar, ailenin sona ermesi ile birlikte çiftlerden biri çocuk ya da çocuklarını ararak tek başına bir aile oluşturur. Bu durum bazen yasal bir evliliğin sona ermesi sonrasında gerçekleşebileceği gibi bazen de aralarında yasal bir evlenme süreci hiç yaşanmamış çiftler için geçerli bir durum olmaktadır. Yasal olarak evlenmemiş çiftlerin oluşturdukları yapılar, evlenmemiş çiftleri aynı evi paylaşarak oluşturdukları yapıdır. Bir nesil önce ahlaki ve dinî olarak büyük bir tabu olan bu yapılar günümüz toplumlarında geçmişe oranla yaygınlık kazanmıştır. Alternatif aile yapılarından bir diğeri ise İsrail’de kurulan kibutz aile yapısıdır. Çocukların bakımı ve eğitimi özel eğitimcilerle bırakılmıştır. Bu yapı içerisinde çocuklar, tüm kadınlara anne ve tüm erkekleri baba diye çağırmakta, kibutz’un yetişkin üyeleri ise kendi çocuklarının dışında kibutz’daki tüm çocuklara karşı bir sorumluluk taşımaktadırlar.

Çocukların sosyalleşmesine etki eden ailesel etmenleri açıklamak

Ailede ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları; demokratik, otoriter, ilgisiz, tutarsız ve aşırı koruyucu tutumlar olarak sınıflanabilir. Demokratik tutumda önemli olan çocuğun aile sistemi içerisinde ebeveynleri tarafından koyulan bu kurallara yine ebeveynlerinin yardımıyla uymasının sağlanmasıdır. İlgisiz aile tutumunda aile çocuğun olumlu ya da olumsuz yaşantılarıyla ilgilenmez. Aile çocuğun olumsuz tutumlarını kontrol etmediği gibi olumlu tutumlarını da pekiştirmez. İlgisiz ebeveynler çocukların temel fizyolojik gereksinmelerini karşılasalar bile çocukların psikolojik gereksinmelerinin üzerinde durmazlar. Otoriter tutumları benimseyen anne ve babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin temel yaklaşımları, çocuklarını kendilerinin mutlak otoriteleri altında disipline etmeleri üzerine odaklanır. Tutarsız ebeveyn tutumlarında ise aile sistemi içerisinde çocuklarıyla olan ilişkilerde kimi zaman demokratik, kimi zaman, otoriter kimi zaman ise ilgisiz ebeveyn rollerini benimsenir. Tutarsız tutumlar çocukların davranış ve tutumlarına rehberlik edecek değer sistemlerini oluşturmalarında olumsuz sonuçlar yaratır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi ilkel dönem (anaerkil) ailesinin özellikleri arasında **yer almaz**?

- Aile kendine yeten bir birimdir.
- Çocukların eğitimi yaşlı ve ebeveynlerce verilir.
- Cinsiyete dayalı bir iş bölümü vardır.
- Kadının toplumsal statüsü da düşüktür.
- Soy anaya göre belirlenir.

2. Ailenin en küçük kızı Zeynep on dokuz yaşındaydı ve ailesiyle birlikte yaşamaktan mutluymuştu. Sorunlarında onu destekleyen, güven duyabileceği ve yaşamı onun için kolay kılan sevdiği insanlarla yaşamak onu mutlu ediyordu. Ancak ailesi onun yaşam tarzı, tercihleri ve sorumlulukları konusunda uyarıyor ve eleştiriyordu. Zeynep ailesinden ayrılıp kendisine bir ev tutmayı ve bağımsız yaşamayı düşünmeye başlamıştı. Ancak bir ikilem içindeydi: ailesiyle birlikte yaşamının ona sağladığı yararlar ve ailesinin onu sınırlayan talepleri. Zeynep tercihini yaşamını en kolay kılacak ve ona en fazla yarar sağlayacak biçimde kullandı. Zeynep'in içinde bulunduğu duruma kuramsal olarak odaklanan kuram aşağıdakilerden hangisidir?

- Sosyal Değişim Kuramı
- Feminist Kuram
- Sistem Kuramı
- Yapısal İşlevselci Kuram
- Aile Gelişim Kuramı

3. Aileyi denge üzerine kurulan bir sistem olarak tanımlayarak ailenin nasıl örgütlendiği ve ne tür toplumsal işlevler üstlendiği sorularını yanıtlamaya çalışan aile kuramı aşağıdakilerden hangisidir?

- Sosyal Değişim Kuramı
- Çatışma Kuramı
- Sistem Kuramı
- Yapısal İşlevselci Kuram
- Aile Gelişim Kuramı

4. Aşağıdakilerden hangisi ailenin psikolojik işlevleri arasında **yer almaz**?

- Çocuğun benlik algısına yönelik sağladığı işlevler
- Çocuğun toplumsallaşması yönelik sağladığı işlevler
- Çocuğun kişilik özelliklerine ilişkin sağladığı işlevler
- Çocuğun iletişim becerilerine yönelik sağladığı işlevler
- Çocuğun ruh sağlığına ilişkin sağladığı işlevler

5. Aşağıdakilerden hangisi klasik geniş aile ile çekirdek aile arasındaki farklardan birine işaret **etmez**?

- Aynı evde yaşayan aile bireylerinin sayısı
- Çocukların bakımı
- Çocuğun toplumsallaşması
- Kadının iş hayatında yer alması
- Bir sosyal güvenlik sisteminin üyesi olma

6. Aşağıdakilerden hangisi boşanma sonrasında çiftlerin başa çıkması gereken durumlardan biri **değildir**?

- Duygusal boşanma
- Yasal boşanma
- Sosyal çevrenin yeniden düzenlenmesi
- Siyasal tutumların yeniden düzenlenmesi
- Ekonomik yapının yeniden düzenlenmesi

7. Ali'nin ailesi çocuklarıyla kurdukları iletişimde; Ali'nin duygularını ve düşüncelerini merkeze almakta, Ali'nin duygu ve düşüncelerini ifade edecek ortamlar yaratmaya çalışmakta, kuralları nedenlerini açıklamakta ve kurallara uyulmadığı durumlarda bunun nedenleri araştırmaktadır. Ali'nin ailesinin benimsediği tutum aşağıdakilerden hangisidir?

- İlgisiz Tutum
- Tutarsız Tutum
- Otoriter Tutum
- Aşırı Koruyucu Tutum
- Demokratik Tutum

8. Aşağıdakilerden hangisi aile kurumuna alternatif yapıların ortaya çıkış nedenleri arasında **sayılamaz**?

- Modernizm
- Kent yaşamı
- Aile kurumunun işlevsiz hâle gelmesi
- Kadınların ekonomik açıdan daha bağımsız oluşu
- Sosyal değerlerin, normların ve inançların belirleyicilik rolünün azalması

9. Aralarında kan bağı olmayan ailelerin çiftliklerde bir arada yaşadığı, kadınların daha eşitlikçi bir yapıda yaşamasının amaçlandığı, çocukların bakımın özel eğiticilere bırakıldığı ve çocukların tüm kadınlara 'anne ' ve tüm erkeklere 'baba' olarak hitap ettiği aile yapısı aşağıdakilerden hangisidir?

- Kibutz aile yapısı
- Tek ebeveynli yapılar
- Nikahsız aile yapıları
- Kent tipi çekirdek aile
- Değişmiş geniş aile

10. Aşağıda verilen ifadelerden hangileri otoriter ebeveyn tutumlarını temsil eder?

- Çocuklarından mutlak itaat beklerler.
- Çocukların duygularını göstermeleri için ortamlar sağlarlar.
- İlişkilerden daha önceden belirlenmiş yapısal kurallar vardır.
- Çocuk bir davranışı için bazen ödüllendirilir bazen de cezalandırılır.
- Katı bir denetim vardır.
- Çocuk dış çevreden gelen tehditlerden korunmak için izole edilir.
- Çocuğa karşı olumlu tutum ancak çocuk olumlu davranışlar gösterdiğinde gösterilir.
 - I, II, III ve IV
 - I, III, V ve VI
 - III, IV, V ve VI
 - IV, V, VI ve VII
 - II, III, VI ve VII

Okuma Parçası

Stresli aile hasta ediyor

Stres içindeki anne babaların hem kendilerini hem de çocuklarını hastalıklara açık hâle getirdikleri ortaya çıktı ABD'deki Rochester Üniversitesince yapılan araştırma, kaygılı ve yılgın bir yaşam tarzı süren anne babanın çocuklarının daha sık hasta olduklarını ortaya koydu. Araştırmada ailedeki stres ile çocukların bağışıklık sistemi aktivitesi arasında ilişki olduğu da saptandı. Stresin bağışıklık sistemini etkilediği ve kişiyi enfeksiyon ve hastalıklar karşısında güçsüz kıldığı daha önceden biliniyordu. Ancak "Beyin, Davranış ve Bağışıklık" adlı tıp dergisinde yayımlanan son araştırma, sorunun ebeveynlerden çocuklara transfer edildiğini gösterdi. Dr. Mary Caserta liderliğindeki araştırma grubu, 3 yıl boyunca 169 çocuğun ebeveynini izledi. Ebeveynleri stres altındaki çocukların ötekilere göre çok daha fazla hastalandıkları belirlenirken bu çocukların kanlarındaki bağışıklık hücrelerinin daha çok olduğu da görüldü.

Kaynak: 20.3.2008 Milliyet Gazetesinden alınmıştır.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız doğru değilse “Aile Kurumunun Evrimi” bölümünü gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız doğru değilse “Aile Kuramları” bölümünü gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız doğru değilse “Aile Kuramları” bölümünü gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız doğru değilse “Bir Sistem Olarak Ailenin İşlevleri “ başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız doğru değilse “Aile Biçimleri “ bölümünü gözden geçiriniz.
6. d Yanıtınız doğru değilse “Evlilik ve Boşanma” bölümünü gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız doğru değilse “Çocuğun Sosyalleşmesini Etkileyen Ailesel Etmenler” bölümünü gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız doğru değilse “Aile Kurumuna Alternatif Yapılar” bölümünü gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız doğru değilse “Aile Kurumuna Alternatif Yapılar” bölümünü gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız doğru değilse “Aile Kurumuna Alternatif Yapılar” bölümünü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Aile kurumu; tarihsel süreçler içinde, farklı toplumsal koşullarda, farklı yapılarda ortaya çıkmasına karşın, kimi işlevleri hemen hemen tüm toplumsal koşullarda ortak bir nitelik taşımıştır. Ailenin ekonomik bir birim olması, yeni nesillerin üretiminde merkezi bir yapı olarak tanımlanması, toplumsal rol, değer, norm ve inançların toplumsallaşma sürecinde öğretildiği bir yapı niteliğini taşıması ve bireylerin başta sevgi, ilgi, saygı ve güven gibi kimi psikolojik gereksinmelerinin karşılandığı bir birim olması ortak işlevler olarak gözlenmiştir.

Sıra Sizde 2

Aile davranışını açıklamaya çalışan kuramların tümü ailenin yapısı ve işlevleri üzerine odaklanmıştır. Bireylerin ailenin bir üyesi olarak elde ettikleri işlevsel yararlar, bu yararların birey ve toplum için önemi, kadın ve erkeğin aileye ilişkin rolleri ortak olarak tartışılan kimi konuların başında gelmektedir.

Sıra Sizde 3

20. yüzyılın başlarına kadar toplumsal değişme sadece bir kuşağı kapsayan göreceli olarak yavaş bir süreçti. Ancak günümüzde toplumsal değişme, tüm kuşakları kapsayan daha hızlı ve kapsamlı bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum; kuşaklar arasında, temelde yaşam tarzları bağlamında bir çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, çatışma yaratan sosyal etmenlerin başında değişen toplumsal normlar, değerler ve inançlar gelmektedir. Sosyal değişme doğrusal (lineer) bir süreç değildir. Dolayısıyla farklı kuşaklar değişmeyi aynı anda yaşar ve farklı anlamlar yüklerler. Buda kuşaklar arasındaki çatışmaya kaynaklık eden bir süreç yaratır. Bunun yanı sıra; iş, eğlence, boş zamanları değerlendirme etkinlikleri, akrabalık ilişkileri ve eğitim gibi toplumsal yaşama katılım biçimleri ve bu biçimlerle yüklenen anlamlarda toplumsal değişimle birlikte dönüşür. Bu dönüşüm özellikle çocuk yetiştirmeye ilişkin kuşaklar arasındaki çatışmaya kaynaklık eden sosyal etmenleri açıklayan temel süreçlerden biridir.

Sıra Sizde 4

Batı tipi bir modernleşmeyle birlikte toplumda birçok kurum yapısal bir dönüşüm geçirirken, aile gibi toplumsal kurumları tanımlayan normlar, inançlar ve değerlerde yeniden tanımlanmaktadır. Bu yeniden tanımlama sürecinde bireysel özgürlüklerin artması, modern kent yaşamının bireyin yaşam tarzı üzerindeki dayatmaları, kadınların sosyal ve ekonomik statülerinin erkekten ve toplumsal normlardan daha bağımsız hâle gelmesi, geleneksel toplum yapılarında “sapkın” olarak tanımlanan ve kabul görmeyen alternatif aile yapılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yapılar; topluma ait sosyal ve kültür değerlerin modern kent yaşamında bireyler tarafından daha özgürce yeniden yorumlanmasıyla gittikçe yaygınlık kazanmaktadır.

Sıra Sizde 5

Geleneksel toplumlarda modern kent toplumlarına göre boşanma oranları daha düşüktür. Ancak dünyadaki küresel değişim eğilimleri tüm toplumları yapısal olarak etkilemekte, özellikle Türkiye gibi Batı tarzı sosyo-ekonomik kalkınma modelini benimsemiş toplumlarda boşanma ve boşanmaya ilişkin yüklenen anlamlarda değişmektedir. Kadının erkeğe olan ekonomik bağımlılığının azalması, toplumsal anlamda tek başına ebeveynlik yapmaya ilişkin sosyal kabulün göreceli olarak artması, özellikle kent yaşamında bireyler üzerindeki sosyal denetimin zayıflaması ve küreselleşme süreciyle birlikte daha bireyselci değerlerin benimsenmesi günümüzde boşanma sürecini açıklayan temel nedenlerden bazıları olarak kabul edilmektedir.

Sıra Sizde 6

Modern endüstriyel toplumlarda egemen yaşam biçimi genelde kentsel alanlarda kurulmaktadır. Kentler yerleşim alanı olmanın ötesinde sosyal, ekonomik ve kültürel olarak toplumsal yaşama katılım biçimlerini belirler. Toplumsal yaşamda kentsel alanlarda; ailenin sadece babanın gelirin'e bağlı olarak sürdürülmesindeki güçlükler ve kadının işgücü piyasasında daha fazla yer alması, kadın haklarına ilişkin daha eşitlikçi hukuki ve sosyal bir yapının ortaya çıkması kadının aile içindeki statüsünü artırmış ve karar alma süreçlerinde daha etkin hale getirmiştir. Bunun yanı sıra, kadının statüsündeki artışın toplumsallaşma süreçlerinde öğrenilmesi daha eşitlikçi bir aile yapısına ilişkin sosyal bir kabul yaratmıştır.

Sıra Sizde 7

Aile içi çatışmalarda eşler için çatışma konusunun anlamı öncelikle duruma ilişkin nedensel yüklemelerle belirlenmekte ve eşler istekleri ve beklentileri doğrultusunda çatışma konusuna farklı anlamlar yükleyebilmektedirler. “Yükleme Kuramı” olarak adlandırılan kurama göre bireylerin çatışma duruma ilişkin nedensel anlam yüklemeleri çatışmayı algılama düzeyini belirlemektedir. Örneğin birey çatışma durumunun nedenini ‘eşine’ ya da “kendisine” yükleyebilir. Çatışma durumuna ilişkin algılarına bağlı olarak nedenleri sürekli ‘eşine’ yükleyen birey, ilişkilerinde kendi isteklerini daha ön planda tutar. Öte yandan nedenleri ‘kendine’ yükleyen birey çatışma konusuna yönelik daha kontrollü olma eğiliminde olabilir. Çiftler arasındaki etkili iletişim çatışmalarda ortak bir algı yaratmadaki en önemli değişkenlerden biridir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2000). **Aileye İlişkin Genel İstatistik Veriler**. Erişim: <http://www.aile.gov.tr/sabit/aileist.htm#05>
- Aydoğmuş, K., Baltas, A., Davaslıgil, Ü. ve diğerleri (2004). **Ana-Baba Okulu**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995). **Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları**. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Beckman, L. J. (1978). Couples **Decision Making Process Regarding Fertility**. In K.E. Tauber, L.L. Bumpass and J. A. Sweet (Eds.) Social demography. New York: Academic Press.
- Bernardes, J. (1997). **Family Studies**. London: Routledge Press.
- Bohannon, P. (1970). **Divorce and After**. New York: Doubleday.
- Browne, K. (1998). **An Introduction to Sociology**. Malden: Blackwell Publisher.
- Dahrendorf, R. (1965). **Society and Democracy in Germany**. London: Weidenfeld & Nicolson.
- DeGenova, M. K., & Rice, F. P. (2006). **Intimate Relationships, Marriages, & Families**. Boston: McGraw Hill.
- Engels, F. (2001). **The Origin of the Family, Private Property, and the State**. London: Electric Book Co.
- Esherman, J. R. (1981). **The Family: An Introduction** (3rd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Giddens, A. (2005). **Sosyoloji**. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gülerce, A. (1996). **Türkiye'de Ailelerin Psikolojik Örüntüleri**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kammeyer, K. C. W. (1987). **Marriage and Family**. Boston: Allyn and Bacon, Inc.
- Krug E. G., Dahlberg L. L, Mercy J. A ve diğ. (2002). **World Report On Violence And Health**. Geneva, World Health Organization.
- Macionis, J. J. ve Plumer, K. (1998). **Sociology Global Introduction**. New York: Prentice Hall.
- Macionis, J. J. (1997). **Sociology**. New York: Prentice Hall.
- Mattessich, P. ve Hill, R. (1987). "Life Cycle and Family Development." In: M.B. Sussman and S.K. Steinmetz, eds. **Handbook of Marriage and the Family**. New York: Plenum Press, pp. 437-470.
- Murdock, G. P. (1949). **Social Structure**. New York: Macmillan Co.
- Osmond, M W., & Thorne, B. (1993). The Social Construction of Gender in Families and Society. In P. G. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, & S. K. Steinmetz (Eds.), **Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach** (pp. 591-625).New York: Plenum Press.
- Ozankaya, Ö. (1994). **Toplumbilim**. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Özgülven, E. (2001). **Ailede İletişim ve Yaşam**. Ankara: PDREM Yayınları.
- Parsons, T. (1956). **Family: Socialization and Interaction Process**, London: Routledge and Kegan.
- Proper, A. (1990). **Patterns of Family Violence**. Baker, M (edt.) Families. Toronto: Mcgraw- Hill Ryerson Limited
- Popenoe, D. (1986). **Sociology**. London: Prentice-Hall.
- Rank, M. ve LeCroy (1983). Toward a Multiple Perspective in Family Theory and Practice: The Case of Social Exchange Theory, Symbolic Interactionism and Conflict Theory. **Family Relations**, 32, 441-448.
- Salk, L. (1990). **Bebeklikten Yetişkinliğe Çocuğun Duygusal Sorunları**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Skolnic, A. ve Skolnic J. (1992). **Family in Transition**. The Meaning of Sociology .
- Smelser, J. N. (1998). **Handbook of Sociology**. London: Sage Publications, Inc.
- Sprey, J. (1979). **The Conflict Theory and the Study of Marriage and Family**. In W.R. Burry, R. Hill, F.I. Nye, and I. L. Reiss (eds.). Contemporary Families about the Family. Vol. II. New York: The Free Press.
- Thibault, J. W., ve Kelley, H. H. (1952). **The Social Psychology of Groups**. New York: John Wiley & Sons.
- Thomson, L ve Walker, A.J. (1995). The Place of Feminism in Family Studies. **Journal of Marriage and the Family**. 57, 847-865
- TÜİK (2006). **Aile Yapısı Araştırması**, <http://www.aile.gov.tr/images/arastirmalar/AileYapisi.pdf>
- Vahip, I. ve Doğanavşargil, Ö. (2006). Aile İçi Fiziksel Şiddet ve Kadın Hastalarımız **Türk Psikiyatri Dergisi** 2006; 17(2):107-114
- White, J. M. ve Klein D. M. (2002). **Family Theories**. London: Sage Publications.
- Witth, D. (2007). **Family Crisis**. Erişim: <http://www3.uakron.edu/witt/fc/fc.html>

- Zembat, R. Unutkan, Ö. (1999). **Okul Öncesinde Çocuğun Sosyal Gelişiminde Aile Katılımının Önemi.** Marmara Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı. İstanbul: Ya-Pa Yayınevi.
- Zembat, R., Unutkan, Ö. (2001). **Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Yeri.** İstanbul: Ya-Pa Yayınevi
- Yavuzer, H. (2004). **Çocuğu Tanımak ve Anlamak: Ana-Babaların En Çok Sorduğu Sorular ve Cevaplarıyla.** İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1990). **Yaygın Anne Baba Tutumları.** Anne Baba Tutumları. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (1992). **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk.** İstanbul : Özgür Yayın-Dağıtım, U.S Bureau of the Census, (1999). Erişim: http://www.census.gov/population /www/socdemo/hh-fam/p20-537_99.html

Aile Danışmanlığı Kuramları

3

Aile toplumun en küçük sosyal birimidir. Anne baba ve çocuklardan oluşan aile, ilk sevginin, şefkatin, saygının, güvenin tadıldığı; acıların, sıkıntıların paylaşıldığı kutsal bir ortamdır. Ancak son zamanlarda değişen toplumsal değerler, yaşam koşulları maalesef aile yapımızı olumsuz etkilemektedir. Araştırmalarda ülkemizde aile yapımızda sıkıntıların olması, boşanma oranlarının arttığı belirlenmesi üzüntü vericidir. Değişen toplumsal yaşama uyum sağlayabilmesi, gelecek kuşakları daha sağlıklı yetiştirebilmesi için ailelerin profesyonel olarak desteklenmesi gerekmektedir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Aile danışmanlığı alanının ortaya çıkmasına etken olan faktörleri sıralayabilecek,
- 👁️ Psikoanalitik aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini açıklayabilecek,
- 👁️ Yapısal aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini açıklayabilecek,
- 👁️ Yaşantısal-insancıl aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini açıklayabilecek,
- 👁️ Stratejik aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini açıklayabilecek,
- 👁️ Bilişsel-davranışçı aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini değerlendirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Örnek Olay

AB'de boşanma oranı % 40...

AB istatistik kurumu Eurostat tarafından açıklanan son verilere göre üye ülkelerde ortalama boşanma oranı %40... Belçika'da her 100 evlilikten 75'i boşanma ile sonuçlanıyor. İstatistiklerde Belçika'yı, %70 boşanma oranıyla Estonya ve % 67 ile Çek Cumhuriyeti izliyor. AB ülkelerinde boşanma ortalaması %40 olarak belirlendi.

Kaynak: 10 Ekim 2007 tarihinde www.google.com.tr adresinden alınmıştır.

Ülkemizde de boşanma oranı % 80 arttı!

Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre, 1993 yılında 27 bin 725 olan boşanma sayısı, 2003 yılında yüzde 80.7 oranında artarak 50 bin 108'e ulaştı. 2003 yılındaki 50 bin 108 boşanmadan yüzde 93'üne geçimsizlik gerekçe gösterildi. Boşananların 46 bin 615'i geçimsizlik, 2 bin 119'u diğer, 708'i terk, 194'ü zina, 173'ü cana kast ve fena muamele, 166'sı akıl hastalığı ve 133'ü de cürüm ve hayyetsizlik gerekçelerini gösterdi.

Kaynak: 19 Ekim 2007 tarihinde www.burriyet.com.tr adresinden alınmıştır.

Anahtar Kavramlar

- Aile Sistemi
- Aile Fonksiyonu
- Aile Homeostazisi
- Aile Yaşam Döngüsü

İçindekiler

- GİRİŞ
- PSİKOANALİTİK AİLE DANIŞMASI
 - Kuramın Aileye Bakışı
 - Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri
- YAPISAL AİLE DANIŞMASI
 - Kuramın Aileye Bakışı
 - Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri
- YAŞANTISAL/İNSANCIL AİLE DANIŞMASI
 - Kuramın Aileye Bakışı
 - Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri
- STRATEJİK AİLE DANIŞMASI
 - Kuramın Aileye Bakışı
 - Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri
- BİLİŞSEL-DAVRANIŞÇI AİLE DANIŞMASI
 - Kuramın Aileye Bakışı
 - Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri

GİRİŞ

Toplumun en küçük sosyal birimi olarak kabul edilen ailenin insan yaşamında vazgeçilmez bir önemi vardır. Ailenin bu önemi, aile üzerinde pek çok araştırma yapılmasına ve çok çeşitli tanımlar yapılmasına neden olmuştur. Aile bir geçmişi paylaşan, duygusal bağı olan, hem her bir aile üyesinin hem de ailenin tümünün ihtiyaçlarını karşılamak için stratejiler planlayan bireylerden oluşmuş kompleks bir yapı olarak tanımlanabilir (Sabatelli & Bartle, 1995). Aile sistemi birbirini etkileyen öğelerden oluşmuş bir takımdır (Frude, 1991); aile bir Gestalttır (Gülerce, 1996) vb. tanımlamalarda yapılmaktadır. Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu aileyi evlilik ve diğer yasal yollardan, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan; bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir birimdir (akt. Bulut, 1990).

Ailelere profesyonel olarak hizmet vermek için aile danışmanlığı bilim alanı geliştirilmiştir. 1950'li yıllarda aile danışmanlığının ortaya çıkmasında etken olan bir çok faktör vardır. Bunlardan bazıları şunlardır (Fennell & Weinhold, 1989; Gladding, 1998; Nichols & Shwartz, 1998): Ailelerle ilgilenen profesyonel merkezlerin açılma başlaması; şizofreni hastası olan ailelerle yapılan araştırmalarda, şizofreni hastalığında ciddi hasar görmüş aile iletişimin önemli rol oynadığının anlaşılması; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra aile içinde yaşanan sıkıntılar ailelerle ilgilenilmesi gerekli kılması; eşlerin her ikisinin de çalışmasının getirdiği problemler (ev işlerinin paylaşımı, çocuk bakımı, evin bütçesini düzenleme vb. gibi); boşanma oranlarında artış yaşanması; tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları problemler; ilaç ve alkol bağımlılığının tüm aile bireylerini etkilemesi; çocukların eğitimi ve yönlendirmesinde desteğe ihtiyaç duyulması; yaşlı anne babanın bakımıyla ilgili yaşanan stresler.

Sizce ülkemizde aile danışmanlığını gerektiren ne gibi etkenlerden söz edebiliriz? Araştırınız.

SIRA SİZDE

1

20. yüzyılın ortalarına doğru toplumsal etkenler ailelerin profesyonel olarak desteklenmesi, aile üyelerinin sağlıklı bir ortamla yaşayabilmeleri zorunlu hâle gelmiştir. Ailelere profesyonel hizmet sunabilmek için bilimsel çalışmalara hız verilmiştir. Aile danışmanlığı alanı pek çok kuramla desteklenerek ailelere hizmet vermeye devam etmektedir. Kitabın bu ünitesinde, beş aile danışması kuramı üzerinde durulmuştur. Her bir kuramın aileye bakış açısı, kuramın sınırlı ve güçlü yönleri kısaca okuyucuya aktarılmıştır.

PSİKOANALİTİK AİLE DANIŞMASI

Kuramın Aileye Bakışı

Aile dinamikleri hakkında ilk dikkati çeken kişi Sigmund Freud olmuştur (Türkçapar, 1991). Psikoanalitik kuram, kişilik gelişiminde ailenin önemine dikkat çekmektedir. Freud bireyin kişilik yapısında ailenin anahtar rol oynadığına inanır (Goldenberg & Goldenberg, 1996). İnsanlar yaşamlarının ilk yıllarında aileleriyle *ortak yaşam* ilişkisi geliştirirler. Bu dönemi başarı ile tamamlayabilenler kendilerine tutarlı benlik algısı geliştirirler. Tutarlı benlik algısı da bireylerin sağlıklı gelişmesini, kendisini gerçekçi biçimde algılamasını sağlar. Tam aksine bireyler bu evreleri başarı ile tamamlayamaz ve tutarlı benlikler geliştiremezlerse kendilerine bağımsız kimlik geliştiremezler ve bağımlı ilişkiler kurarlar (Fennell & Weinhold, 1989).

Freud 0-6 yaşlarını çok önemser ve bireylerin bu yaşlarda geçirdiği yaşantıların kişiliklerinin temellerini oluşturduğunu savunur. Bu yaşları oral dönem (0-1 yaş), anal dönem (1-3 yaş), fallik dönem (3-6 yaş) diye üçe ayıran Freud, çocukların ebeveynleri ile birlikte geçirdiği yaşantılarını kalitesine dikkat çeker.

Psikoanalitikçi aile danışmanları *iç ruhsal* ve *kişiler arası* güçlerin karşılıklı nasıl bir etkileşim içinde olduğunu araştırırlar. Aile içinde duygusal karışıklığı olan birkaç üye vardır. Gerçekler, bu duygusal karışıklığı olan üyelerin ihtiyaçları nedeni ile bozulur. Bireyler evliliğe doyuma kavuşmamış ihtiyaçları ile başlarlar ve evlilikleri aracılığıyla ihtiyaçlarını doyuma ulaştırılmaya çalışılır. Çocuklar da ebeveynlerinin doyurulmamış ihtiyaçlarını giderecek birer obje olarak algılanırlar. “Ben doktor olamadım çocuğum doktor olacak”, “Ben okumayı çok istemiştim gerçekleştiremedim, evladım okuyup büyük adam olacak” vb. cümleler doyurulmamış ihtiyaçları yansıtır. Oysa, çocuklar ebeveynlerin ihtiyaçlarını karşılayamazlar. Oluşan bu kısır döngü kuşaklar boyu devam eder (Fennell & Weinhold, 1989; Goldenberg & Goldenberg, 1996).

SIRA SİZDE

2

Çocukluk yıllarınızda ailenizle etkileşiminizin şu an sizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?

Çocukluk yıllarında ailede yaşanan etkileşimin kalitesi kişilik gelişiminde önemlidir. Freud kişiliğin ruhsal aygıtını üç bölüme ayırmıştır: İd, ego ve süperego. Freud’a göre, çocuklar id bölgelerindeki istekleri doyuma kavuşturmaya çalışırken bir taraftan da ebeveynlerinin etkileriyle oluşmaya başlayan süperegolarının ahlaki engellemeleri ile karşılaşır. Çocuklar ebeveynlerinin otoritesinden ya da sevgisini kaybetmekten korkarak içgüdülerini sahiplenmeyebilirler. Bu şekilde çocuğun idinden gelen isteklerle ebeveynlerinin istekleri birbiri ile çatışır. Diğer bir ifade ile *iç ruhsal* ve *kişiler arası* ihtiyaçlar çatışırsa problemler ortaya çıkar (Nelson-Jones, 1995).

Psikoanalitik kuramın temel kavramlarını aile danışmanlığı alanına aktaran Ackerman’a (1967) göre, ailedeki kişiler arası çatışmalar çocuktaki sabit ruhsal çatışmaların ortaya çıkmasına öncülük eder. Ailedeki çatışma ile çocuktaki çatışma birbirine benzediğinden, çocuğun çatışması aileye döndürülerek ailenin daha az hastalıklı çözüm yolları bulmasına yardım edilebilir. Diğer bir ifade ile, çocukların problemlerinin kaynağı ailede olduğu için, ailedeki problemlerin ortadan kalkması ile beraber çocuklarında problemleri çözüme kavuşur.

Psikoanalitik aile danışması günümüzde *nesnel ilişkiler* esasına dayanır. Nesnel ilişkiler anlayışına göre, bireylerin çocukluk yıllarındaki ilk temel ihtiyaçları olan *sevgi ve bağlılık* ihtiyaçları oldukça önemlidir. Bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çocukların içselleştirdikleri nesnelere analiz edilmelidir (Goldenberg & Goldenberg, 1996). Psikoanalitik aile danışmasının amacı aile üyelerinin bilinç dışının sınırlandırılmasından kurtararak birbirleriyle bir bütün olarak etkileşimde bulunmalarına yardım etmektir (Nichols & Schwartz, 1998). Aile üyelerinin işlev bozukluğunun ilk çocukluk döneminden kaynaklandığı kabul edildiğinden, danışma süreci geçmişe yöneliktir. Aile üyeleri geçmişte yaşadıkları bir olayı bastırıyorsa aile danışmanı değişimi sağlamak için aile üyeleri üzerinde etkili olan olumsuz yaşantıları aile ile birlikte ele alıp inceler (Fennell & Weinhold, 1989).

Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri

Psikoanalitik aile danışmasının güçlü yönlerini şöyle sıralayabiliriz (Gladding, 1998):

- İnsan davranışlarını etkileyen bilinç dışı güçlerin evlilik ve aile hayatına etkisine dikkati çekmiştir.
- Aile üyeleri arasındaki etkileşimin anlaşılır olmasını sağlar.

Freud, eğer çocuk bilinçli ebeveynlerle bu dönemi sağlıklı geçirebilirlerse sağlıklı kimlik geliştirdiklerini; tam tersine geçiremezlerse ruh sağlıklarının bozulacağını ve sağlıklı kimlik geliştiremeyeceklerini savunur (Nelson-Jones, 1995).

- Şu anki fonksiyonelsizliğin geçmiş menşesine, özellikle çocukluk yıllarına dikkati çekerek aile üyelerinin bu konuda bilinçlenmesini sağlar.

Psikoanalitik aile danışmasının sınırlı yönlerini şöyle sıralayabiliriz (Gladding, 1998):

- Bu kuramda her ne kadar aile sistemine bakılsa, genellikle ailedeki bir birey üzerinde çok fazla durulduğu için danışma süreci uzun zaman alır. Bu durum danışma hizmetinin pahalı olmasına neden olur.
- Psikoanalitik aile danışması ile ilgili araştırmalar sınırlı olduğu için etkililiği konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

YAPISAL AİLE DANIŞMASI

Kuramın Aileye Bakışı

Salvador Minuchin tarafından 1970'li yıllarda geliştirilen yapısal aile danışması, en çok sözü edilen kurumlardan biri hâline gelmiştir. Minuchin'e (1981) göre aile bir sosyal sistemdir. Aileler, sosyalleşme sürecinin başlarında yetiştirdikleri çocuklarının kimlik duygularını şekillendirirler. Aile birimi toplumun isteklerini, değerlerini çocuklarına kazandırarak toplumun devamlılığını sağlar.

Yapısal aile danışması kuramı, aile sisteminin parçalarının nasıl etkileşime girdiği, dengeyi nasıl sağladığı, dönüt mekanizmasının nasıl işlediği, fonksiyonel olmayan iletişim kalıplarının nasıl geliştiği üzerinde durmaktadır. Aileler *alt sistemler* yolu ile görevlerini yerine getirir. Çekirdek ailenin en az üç alt sistemi vardır. Bunlar: eş, ebeveyn ve kardeş alt sistemleridir. Her alt sistemin birbirinden farklı fonksiyonları vardır. Her aile üyesinin farklı alt sistemlerde farklı düzeyde güçleri, rolleri vardır ve farklı görevler yerine getirir. Alt sistemler zorunlu fonksiyonları yerine getirmek için bir araya gelmiştir (Minuchin, 1981).

Aile içinde eş, ebeveyn ve kardeş alt sistemleri çok önemlidir. Fonksiyonel bir ailede bu üç alt sistemin bütünlük içinde hareket etmesi gerekir (Aponte & Vandusen, 1981; Goldenberg & Goldenberg, 1996; Perosa, 1996; Lester, 1997; Gladding, 1998; Nichols & Schwartz, 1998). Eş alt sisteminin güçlü ve devamlı olması ailenin istikrarında önemlidir. Eşler birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılar, rollerini tamamlarlarsa ailenin devamlılık olasılığı yükselir. Çocukların olmasıyla ebeveyn alt sistemi eklenir. Böylece eşler yeni sorumlulukları için çaba harcarlar birbirlerinin rollerini tamamlarlar, farklı ebeveyn tutumları hakkında görüşürler. Ebeveyn alt sisteminin görevi çocukların fiziksel olarak iyi olması için gerekli imkanları hazırlamak çocuklarının sosyal becerilerinin gelişmesine yardımcı olarak öz güvenin oluşmasına yardım etmektir (Türkçapar, 1991; Goldenberg & Goldenberg, 1996). Kardeş alt sistemi, bireyin bir gruba ait olma duygusunu yaşadığı ilk alt sistemdir. Bu sistem çocuklara birbirini desteklemeyi, iş birliği yapmayı ve korumayı öğretir (Minuchin, 1981).

Aile en küçük sosyal sistemdir. Ailede üç ana alt sistem vardır: Eş alt sistem, ebeveyn alt sistemi ve kardeş alt sistemi.

Her ailenin bir hiyerarşisi olduğunu düşünen Minuchin, sizce “Ben çocuğumla arkadaş gibiyim, ben onun ebeveyni değil arkadaşım.” diyen ebeveynlere nasıl yanıt verirdi? Çocukların arkadaşına mı yoksa onları anlayan, destekleyen yetişkinlere mi ihtiyaçları var?

3

SIRA SİZDE

Yapısal aile danışması alt sistemlerden oluşmuş bir aile sisteminin nasıl etkileşimde bulunduğu, denge ve hemeostazisini nasıl başardığı, hangi dönüt mekanizmalarını kullandığı ile ilgilidir. Bazı ailelerin yapısı daha fonksiyoneldir. Her ailenin bir hiyerarşisi vardır. Yani iyi organize olmuş, alt sistemleri arasında dengeli

Aile üyeleri bir arada yaşamaktan kaynaklanan sistematik davranış kalıpları geliştirirler. Bu kalıplar aile sistemini dengede tutmaya çalışarak sistemin yapısını ve bütünlüğünü korur. Aile dengesinin ve devamlılığının sağlanmasına *homeostazi* denir (Frude, 1991).

ilişkileri olan aileler çevrelerine daha iyi uyum sağlarlar. Krizde olan aileler ise iyi fonksiyonda bulunamaz ve çevrelerine uyum sağlayamaz (Gladding, 1998). Fonksiyonel olmayan bir aile, üyelerinin sağlıklı gelişimi için yapması gereken fonksiyonları yerine getiremez. Fonksiyonel olmayan beş tip aile yapısı belirlenmiştir. Bunlar: İç içe aileler, kopuk aileler, evine bağlı olmayan kocanın olduğu aileler, ilgisiz ebeveynli aileler ve olgunlaşmamış ebeveynli aileler. Minuchin bu beş aileyi sağlıksız olarak değerlendirir. Bu aileler stresli durumla karşılaşırlarsa sınırlarını ve transaksiyonel kalıplarını daha çok katılaştırır. Sağlıklı aileler ise aile yapısını yapılandırabilecek esnekliğe sahiptirler (Goldenberg & Goldenberg, 1996).

Yapısal aile danışması kuramı, ailenin yapısını ve transaksiyonel kalıplarını değerlendirmeye çalışır. Ailenin değişime uyum sağlayabilmesi, beklenmedik krizlere nasıl uyum sağlayabileceğini, çatışmalarını daha iyi çözmek için nasıl birlikte çalışabilecekleri konularında aileye yardımcı olunur (Goldenberg & Goldenberg, 1996). Başarılı bir danışma süreci ile ailenin bütün yapısı değiştirilir ve yeniden düzenlenir (Gladding, 1998).

Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri

Yapısal aile danışmasının güçlü yönlerini şöyle sıralayabiliriz (Fenell & Weinhold, 1989; Gladding, 1998):

- Yapısal aile danışması aileler için tasarlanmış bir kuramdır. Aile danışmanlığı gibi bir alanın varlığını kabul ettirmede etkili olmuştur.
- Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki aileler için geliştirilmiş bir kuramdır ve oldukça pragmatiktir.
- Teknikleri açıkça belirlenmiştir.
- Madde bağımlılığı, yeme bozukluğu ve intihar eğilimli üyesi olan ailelerde oldukça etkili sonuçlar alınmıştır.
- Danışma süreci oldukça sistemlidir, probleme odaklanılmıştır ve kısa sürelidir.
- Kuramın etkililiği pek çok araştırma ile desteklenmiştir.

Yapısal aile danışmasının sınırlı yönlerini şöyle sıralayabiliriz (Fenell & Weinhold, 1989; Gladding, 1998):

- *Geçmiş* üzerinde değil, *şimdi* üzerinde durduğu için oldukça yalındır.
- Feministler tarafından cinsiyet basmakalıp rollerini vurgulamakla eleştirilmektedir.
- Ailenin dinamiklerini açıklamakta sıkıntı çeker.
- Aile sistemi üzerinde fazla odaklandığından, tek tek bireylere çok az dikkat eder.
- Bazı teknikleri samimi olarak algılanmayabilir.

YAŞANTISAL/İNSANCIL AİLE DANIŞMASI

Kuramın Aileye Bakışı

Whitaker ve Bumberry *insancıl/varoluşçu danışma kuramını*, aile danışmanlığı alanına uyarlamışlardır. Yaşantısal/insancıl aile kuramına göre, ailedeki bireyler duygularının farkında değildir. Aileler duygularını fark ederse, onları bastırır. Duygular bastırıldığında da ailenin bir ya da birkaç üyesinde duygusal rahatsızlık ortaya çıkar. Böyle bir aile atmosferinde de, aile üyeleri birbirlerinden uzaklaşır ve başka meşguliyetler, aile dışı aktiviteler edinir. Bu tür davranışlar ailede fonksiyonelsizliğe yol açar (Gladding, 1998).

Yaşantısal/insancıl aile danışmasına göre, aile üyelerinin kendilerini gerçekleştirme eğilimlerinde özgürlük varsa aile etkili ve *tam olarak işlev* yapabilir (Nystul, 1993). Aile danışmanları bireylerin seçme hakkı ve özellikle de bireylerin kapasitelerine önem verirler. Duygusal sıkıntılar ya da davranışlardaki fonksiyonelsizlik, gelişim sürecindeki bir aksaklıktan kaynaklanır. Her bireyin yegane, biricik olduğuna inanılır (Goldenberg & Goldenberg, 1996).

Ailede problem, bireylerin sosyal ya da aile baskısı ile kendini gerçekleştirme ihtiyacı doymaya ulaştırılmadığı zaman ortaya çıkar. İdeal şartlarda çevredeki ve ailedeki kontrol mekanizmaları çocuğun gelişimini ve duygularını ifade etmesine engel olmaz. Ebeveynler çocuklarını dinlerlerse ve onları olduğu gibi kabul ederlerse çocuklar da sağlıklı gelişir ve kendilerini ifade etmeyi öğrenirler (Nichols & Schwartz, 1998).

Benlik kavramı bireyin bireylerin kendileri ile ilgili algılamalarının bir takımıdır. Benlik kavramı “ben iyi bir öğrenciyim”, “dondurmayı severim” gibi bireyin kendine ilişkin tanımlamalarından oluşur. Çocukluk dönemi yaşantıların benlik gelişiminde etkisi fazladır. Özellikle ebeveynler çocuklarının benlik gelişiminde önemli bir role sahiptir. Ebeveynlerin benlik kavramlarının yeterliliği, onların çocukları ile ilişki kurma şekillerini etkiler. Ebeveynlerin kendilerine saygı ya da kendini kabul etme düzeyi, çocuklarının davranışlarını kabul etme düzeyi ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Rogers, ebeveynlerin kendilerinin koşulsuz saygıyı yaşadıkları ölçüde, çocuklarına karşı koşulsuz olumlu saygı hissedebileceklerini ve kendilerine sağlıklı benlik kavramı geliştirdiklerini gözlemlemiştir (Nelson-Jones, 1995).

Ailede bastırılan ve doymaya ulaştırılmayan duyguların fonksiyonelsizliğe neden olduğuna inanılır. Ailede özgürlük varsa bireyler *kendilerini gerçekleştirme* eğilimine girerler (Nelson-Jones, 1995, s.18).

Kendini gerçekleştirme insancıl kuramın literatüre kazandırdığı kavramlardan biridir. Kendini gerçekleştirme temel bir güdüdür. Organizmanın kendi kapasitesi yönünde gelişmesi, devam etmesi, zenginleşmesi ve üretmesi için doğasından gelen aktif bir süreçtir (Nelson-Jones, 1995, s.18).

Sizce okul öncesi dönemde, öğretmenlerin hangi konularda ebeveyn seminerleri düzenlemeleri yararlı olur?

Sağlıklı aile, bireylerin gelişimini ve yaşantılarını destekleyen ailedir. Aile bir bütündür, bireylerin toplamından oluşmamıştır. Aile üyeleri birbirlerini dinlerler, saygı gösterirler, sevdiklerini ve değer verdiklerini hissettirirler. Sevgi, özgürce verilir ve alınır. Aile üyeleri birbirlerine karşı açık ve samimidir. Aile içinde korkular, kızgınlıklar, kırgınlıklar vb. rahatça konuşulabilir. Aile içinde hiyerarşi, kuşaklar arasında sınırların gerekliliği vurgulanır ancak, esneklikte önemsenir. Sağlıklı aileler stresle kendi olanakları ve yaratıcılıkları ile baş ederler. Problem, ailede yalnızca bir bireye mal edilmez (Nichols & Schwartz, 1998).

Bu kuramın liderlerinden olan Virginia Satir'a (1981) göre, sağlıklı ailelerde bireyler kendi kendilerini yönlendirirler, kuralların belirlenmesine bütün aile üyeleri katılır. Ailede alınan kurallar ve beklentiler katı değildir, duruma göre ayarlanabilir. Sağlıklı bir aile üyelerine beş alanda özgürlük verir. Bunlar: 1.Olanları görme ve söyleme, 2. Hissettiklerini ve düşündüklerini söyleme, 3. İstedğini hissetme, 4. İstediklerini söyleme, 5. Risk alma (Satir, 1981).

Yaşantısal/ insancıl aile danışmanları, aile üyelerinin *şimdi ve burada* davranışlarını sağlayarak benlik farkındalıklarını artırmaya çalışırlar. Aile üyelerine duygularını ifade etmeleri öğretilir (Gladding, 1998). Danışma sürecinde her bir aile üyesinin kendi potansiyelini keşfetmeleri ve bunlar hakkında bilinçlenmeleri için yardım edilir. Aile danışmanları, aile üyelerinin doğal büyüme dürtülerinin ortaya çıkmasına ve potansiyellerini tamamlamalarına yardım ederler (Goldenberg & Goldenberg, 1996).

Benlik kavramı Rogers'a göre bireyin algıladığı benliktir ya da kişinin *ben* veya *benim* olarak ifade ettiklerine denir (Nelson-Jones, 1995, s.21). İnsancıl danışmanlar aile bireylerinin benlik farkındalığını artırmaya ve duygularını bastırmadan ifade etmeyi öğrenmelerine yardımcı olmaya çalışırlar.

Aile içi iletişim kuramın çok önemsedığı konuların başında gelir. Etkili iletişim ile bireylerin kendilerini daha iyi fark ettikleri, duygularını bastırmadıkları, sevgi-saygı alışverişinde bulduklarına ve bunun neticesinde de kendilerini gerçekleştirme eğilimlerini girdikleri vurgulanır.

Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri

Yaşantısal/insancıl aile danışmasının güçlü yönleri aşağıda verilmiştir (Fenell & Weinhold, 1989; Gladding, 1998):

- Aile üyelerinin kendi davranışlarının sorumluluklarını almaya çalışması, bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olması, ailelerin birçok problemini kendilerinin çözebilmesi gücüne kavuşmasını sağlar.
- Tekniğe çok fazla önem vermemesi, tekniklerin kötüye kullanılmasını önler.
- Ailede *şimdi ve buradaya* odaklanılması, geçmiş üzerinde duran yaklaşımlara nazaran danışma sürecinin kısalmasına neden olur.

Yaşantısal/insancıl aile danışmasının sınırlı yönleri aşağıda verilmiştir (Fenell & Weinhold, 1989; Gladding, 1998; Nichols & Schwartz, 1998):

- Yaşantısal/insancıl aile kuramı *aile sistemi* üzerinde odaklanmaz. Duyguları çok fazla önemseydiği için, bireyler üzerinde tek tek durur.
- Kuram kendi tekniklerini geliştirmek yerine, diğer kuramların tekniklerinden faydalanmaktadır.
- Aile danışmanları bu kuramın dilini ve kavramlarını anlamakta zorlanmaktadır.
- Bu kuram krizdeki ailelerle çalışırken etkili olmamıştır.

STRATEJİK AİLE DANIŞMASI

Kuramın Aileye Bakışı

Stratejik aile danışması, *sağlıklı ailenin* özellikleri üzerinde durmayı tercih eder. Bu kurama göre, sağlıklı aileler aile yaşam döngüsünün çeşitli evrelerinden geçebilirken sağlıksız aileler problemlerle karşılaşır. Bu nedenle stratejik aile danışmanları, ailenin yaşam döngüsü evrelerine uyum sağlamasına yardım ederler (Stanton, 1981). Aile yaşam döngüsü, ailenin zaman içinde gelişimini betimlemek için kullanılan bir kavramdır. Genel olarak dört evresi vardır: Evli çiftler, küçük çocuklu aileler, ergenlik döneminde çocuğu olan aileler ve yetişkin çocuklu aileler (Glick, 1989).

Stratejik aile danışması kuramının öncülerinden olan Jay Haley'e göre, aile yapısındaki hiyerarşi çok önemlidir. Aile problemlerinin çoğu hiyerarşideki bozuluktan ve fonksiyonelsizlikten kaynaklanır (Baker, 1992). Haley, ailedeki bireylerin değil aile sisteminin patolojik olduğunu söyler. Problemlili bireyler ailenin *şamar oğlanı*dır. Bu hasta aile bireyi iyileşirse aile tehlikeye girer. Çünkü bir üye diğer üyeye bağlıdır, birinin değişimi diğerlerini de etkiler. Şamar oğlanı konumundaki hasta aile üyesi, aileyi bir arada tutar (Kalk, 1985).

Stratejik aile danışmasına göre ailede problem üç şekilde gelişir. Birincisi sibernetiktir, yani bir aile üyesinin probleminden (örneğin madde bağımlılığı gibi) ortaya çıkan ve tüm aileyi etkileyen ve kronik hâle dönüşebilen problemlerdir. İkincisi yapısaldır, burada problem ailenin hiyerarşisi ya da sınırlarındaki bir bozuluktan kaynaklanır. Üçüncüsü *fonksiyoneldir*, problem bireylerin dolaylı olarak birbirini koruma ya da kontrol etmeye çalışmalarından kaynaklanır (Nichols & Schwartz, 1998).

Aile üyelerinden herhangi birinin davranışlarındaki bir değişiklik, ailedeki diğer kişilerin davranışları etkiler. Bu nedenle aile, sibernetik bir sistemdir. Bir aile sistemindeki üyelerin her biri, diğerinin davranışlarını denetlemeye ve yönetmeye çalışır. Aile sistemindeki iki özellik önemlidir. Bunlar: 1. Aile üyelerinden birinin davranışlarındaki bir değişiklik belirli bir sınırı aştığında, diğer aile üyeleri buna tepki

Stratejik aile danışması sağlıklı aile üzerinde odaklanmakta, ailelerin bir yaşam evresinden diğerine geçişte zorluklarla karşılaşarak problem yaşayabileceklerini vurgulamaktadır.

gösterirler. 2. Aile üyelerinin her birinin yönetici durumunda olması, onları belirli durumlarda güç savaşına girmeye zorlayabilir (Haley, 1988).

Stratejik danışmanlara göre ailede problem sevgi ile şiddet arasındaki ikilemden ortaya çıkar. Cloe Madanes bunu dört grupta toplamıştır (Nichols & Schwartz, 1998):

- Birincisi *başatlık* ve *kontrol* isteğidir. Suç ve davranış problemleri bu güdüden dolayı ortaya çıkar.
- İkincisi *sevilmeye* güdüsüdür. Depresyon, kaygı, yeme bozuklukları bu güdüden dolayı ortaya çıkar.
- Üçüncüsü *sevme* ve başkalarını *koruma* güdüsüdür. Bununla ilgili semptomlar intihar girişimi, zarar verme, obsesyon ve düşünce bozukluklarıdır.
- Dördüncüsü *pişmanlık* ve *bağışlama* güdüsüdür ki bu ailede ensest, cinsel taciz ve sadist davranışlar saptanmıştır.

Sizce “otoriter”, “koruyucu” ve “ilgisiz aileler” ile okulöncesi öğretmenler neler yapabilirler?

SIRA SİZDE

5

Stratejik aile danışmasında, danışmanlar aile fonksiyonları üzerinde odaklanırlar. Danışma sürecinde fonksiyonelsizliğin üstesinden gelmek için çaba harcarlar (Bodin, 1981). Stratejik aile danışmasına göre, aileler kurallarla idare edilen sistemlerdir. Şu anki problem ailede bir fonksiyona hizmet eder. Semptomları aile sistemi devam ettirerek ailenin temel amaçlarını gerçekleştirmesine engel olur (Carlson, Sperry & Lewis, 1997). Danışma sürecinin birinci amacı ailenin şu anki problemlerini çözmektir. Bir diğer amaç ise, aile üyelerinin aile yaşam döngüsünün bir sonraki evresine uyum sağlamasına yardımcı olmaktır (Carlson, Sperry & Lewis, 1997). Stratejik aile danışmasının örtük amacı ise, probleme neden olan davranışları değiştirmektir (Stanton, 1981).

Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri

Stratejik aile danışmanlığının güçlü yönleri aşağıda verilmiştir (Gladding, 1998; Nichols & Schwartz, 1998):

- Çok çeşitli hasta aile ile olumlu sonuç alınması, kuramın en güçlü yönlerindenidir. Yeme bozukluğu, madde bağımlılığı gibi problemlerde başarılı sonuçlar alınmaktadır.
- Stratejik aile danışmasının yenilik ve yaratıcılığa açık olması, açıkça belirlenmiş hedeflerinin olması, aile üyelerinin müdahaleleri anlayabilmeleri ve tekrar edebilmeleri güçlü yönleri arasındadır.
- Stratejik aile danışmanlarının aile ile sıcak iletişim kurmaya çaba göstermesi, istenen değişimin oluşmasını kolaylaştırmaktadır.

Stratejik aile danışmanlığının sınırlı yönleri aşağıda verilmiştir (Goldenberg & Goldenberg, 1996; Gladding, 1998; Nichols & Schwartz, 1998):

- Oldukça yönlendirici, otoriter olması ve aileyi bir makine gibi algılaması eleştirilmektedir.
- Kuramın tekniklerini uygulamak için iyi bir eğitim gerekir.
- Danışma süreci kısadır. Aile çalışmak için güdülendiği hâlde, oturum sayısı azdır.
- Ciddi ve kapsamlı problemlerle yeterince ilgilenilmez. Yalnızca bir spesifik problemle ilgilenilir.
- Danışmanlar aile ile yeterince iş birliği kurmazlar, tekniklerin gücüne önem verirler.

BİLİŞSEL-DAVRANIŞÇI AİLE DANIŞMASI

Kuramın Aileye Bakışı

20. yüzyılın başlarında etkili olan davranışçı psikolojinin, aile danışmanlığı alanına uyarlanması son 40 yıldır olmuştur. Davranışçı kuramın *öğrenme ilkeleri* ailedeki uyumsuz davranışların tedavisinde sistematik biçimde uygulanmaktadır (Gambrill, 1981; Jones, 1989; Ivey, 1987; Uçman, 1987; Corsini & Wedding, 1989; Corey, 1991; Nystul, 1993). Son yıllarda davranışçılar kişiler arası etkileşimde bilişsel faktörlerin önemini kabul etmişlerdir. Geçmişe oranla bugün davranışçılar, insanların ne içsel çatışmalar ne de dış güçler tarafından yönlendirildiğine inanırlar. Bunun yerine bilişsel faktörlerinde hesaba katılması gerektiğini savunurlar. Önceleri istenmeyen davranışların ortadan kalkması için çevre koşullarının değişmesi gerektiğini savunan davranışçılar, günümüzde davranışların değişmesi için *kendi kendini düzenleme* ve *kendi kendini yönlendirmenin* önemini vurgulamaktadırlar. Bilişsel-davranışçı kuram, insanın şimdiki düşünce kalıplarını etkileyerek onun düşünce ve davranışlarını değiştirmeye çalışır (Goldenberg & Goldenberg, 1996).

Bilişsel-davranışçı aile kuramına göre, ailedeki bir problem yanlış öğrenmelerden kaynaklanır. Yanlış öğrenmeler, yeni öğrenmelerle değiştirilebilir (Gabbrill, 1981). Bilişsel-davranışçı aile danışmanları kompleks insan davranışlarını değiştirmede, yalnızca davranış değiştirme stratejilerinin yeterli olmadığını kabul etmişlerdir. Bu nedenle *akılcı-duygusal yaklaşım* ve *sosyal öğrenme* kuramının görüşlerini aile danışmanlığı alanında kullanmaya başlamıştır (Goldenberg & Goldenberg, 1996; Nichols & Schwartz, 1998).

Akılcı-duygusal yaklaşım, aile üyelerinin mantıksız inançlarının duygusal rahatsızlıklara neden olduğunu fark etmelerine yardım eder (Nichols & Schwartz, 1998). A-B-C kişilik kuramı bu yaklaşımın merkezini oluşturur. Burada "A" harekete geçiren olayları, "B" inançları, "C" sonuç ve tepkileri içerir (Jones, 1989). Aile üyeleri belli olaylarda (A), problemi suçluyorsa (C), mantık dışı inançları hakkında (B) eğitilirler. Burada amaç, insanları ve beklentileri daha rasyonel hâle getirmektir. Aile üyeleri duygusal problemlerinin mantıkdışı inançlarından kaynaklandığını öğrenirler (Fenell & Weinhold, 1989).

Sosyal öğrenme kuramı, insan davranışlarının çevrenin belirleyicisi olduğu kadar, çevrenin de insan davranışlarının belirleyicisi olduğunu kabul etmektedir. Gözlem ve model alma aracılığı ile edinilen *ilk yaşantılar*, sonuçları olan tepkilerle öğrenilmektedir (Jones, 1989). Sosyal öğrenme kuramına göre, insanlar ve içinde yaşadıkları çevre birbirlerinin *karşılıklı belirleyicileridir*. Bu nedenle fonksiyonel olmayan davranışlar, aile sistemindeki olası pekiştireçlere karşı bir tepkisi olarak görülür. Fonksiyonel olmayan davranışları değiştirmek için karşılıklı etkileşime önem verilir. Örneğin çocuğun fonksiyonelsiz davranışları için yalnızca ebeveynleri suçlamak, bu davranışlardan ebeveynleri sorumlu tutmak doğru değildir. Çocuğun annesine karşı gösterdiği davranışlarda annenin davranışlarını belirler. Ailedeki her bir üye diğerinin davranışını etkileyebilir, onlardan etkilenebilir (Fenell & Weinhold, 1989).

Bilişsel-davranışçı aile danışması günümüzde üç uygulama alanında daha fazla uygulanmaktadır. Bunlar davranışçı evlilik danışması, davranışçı ebeveyn eğitimi ve cinsel danışmadır (Goldenberg & Goldenberg, 1996). *Davranışçı evlilik danışmasında* evlilik ilişkilerinde problem yaşayan eşlere yardım edilmektedir. Eşler arasında uygun olmayan iletişimi değiştirme, eşlere etkili problem çözme yollarını öğretme, yanlış davranış kalıplarını doğruları ile yer değiştirmeyi öğretme, eşler arasında kontrat yapmayı öğretme vb. davranışçı evlilik danışmasının amaçlarıdır. *Davranışçı ebeveyn eğitiminde*, ebeveynlere çocuklarını yönlendirirken davranışçı ilkelerden nasıl yararlanacakları öğretilir. Çünkü ebeveynlerin hatalı tutumlarının değişmesiyle, çocuklarında değişeceğine inanılır. Eğitim programlarında ebeveynlere kendi çocuklarının davranışlarını inceleme becerisi, etkili ceza yöntemlerini kullanma becerisi ve etkili davranışları pekiştirme becerileri öğretilir. *Cinsel danışmada* ise eşler arasındaki cinsel problemler azaltılmaya çalışılır. Aile danışmanı eşlere cinsel teknikler konusunda eğitim verir (Heiman & diğ., 1981; Bentovim, 1989; Baker, 1992; Goldenberg & Goldenberg, 1996; Nichols & Schwartz, 1998).

Kuramın Güçlü ve Sınırlı Yönleri

Bilişsel-davranışçı aile danışmasının güçlü yönleri aşağıda verilmiştir (Harper, 1975; Fenell & Weinhold, 1989; Gelder, 1989; Gladding, 1998):

- Bilişsel-davranışçı aile danışması birçok araştırma ile etkili bir aile danışması kuramı olduğu belirlenmiştir.
- Aile danışmanı, danışma sürecinde aktif rol alarak aileye davranışları ile model olur.
- Gözle görülür davranışlar üzerinde durması, sözleşme yapması aile üyelerinin danışma sürecinin hedeflerini ve gidişatını anlayabilmesine yardımcı olur.
- Kullandığı teknikler çok sayıdaki aile üyesine etkili biçimde uygulanabilir.
- Aile üyelerinin geçmiş hikayelerine odaklanmaması, danışma sürecinin kısa olmasını sağlar.

Bilişsel-davranışçı aile danışmasının sınırlı yönleri aşağıda verilmiştir (Fenell & Weinhold, 1989; Gladding, 1998):

- Diğer aile kuramlarına oranla daha az *sistem* anlayışını benimser. Bütün aile üyelerinden ziyade, birkaç aile üyesi danışma sürecinden yarar sağlar.
- Danışma sürecinde somut davranışlar üzerinde odaklanılır. Aile üyelerinin duygu ve düşünceleri ikinci planda kalır.
- Danışmanlar tekniklere çok bağlı kaldıkları için, spontan olmakta ve aile üyeleri ile ilişki kurmakta güçlük çekerler.
- Ailenin geçmiş hikayesinin alınmaması, aile dinamiklerinin ve aile kalıplarının anlaşılmasını engeller.
- Danışma süreci çok yönlendiricidir.
- Kullanılan teknikler çok fazladır ve birbirlerinden kopuktur.

Sonuç olarak, 20. yüzyılın ikinci yarında mevcut psikolojik danışma kuramları ile başlatılan aile danışmanlığı uygulamaları, zamanla aileler için geliştirilen kuramlarla etkili bir hizmet alanı olmuştur. Her bir aile danışması kuramının aileye bakış açısı, aileye katmak istedikleri birbirinden farklılık göstermekle beraber birbirini destekleyen, tamamlayan yönleri de mevcuttur. Aile danışması kuramlarının her biri kendi perspektiflerinden ailenin nasıl geliştiği, nasıl etkileşimde bulunduğu, ai-

leyi olumsuz etkileyen faktörlerin neler olduğu ve bu olumsuzlukları kaldırmak için neler yapılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Aile danışması kuramlarının ortak amacı, ailedeki sağlıksız atmosferi ortadan kaldırarak tüm aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılandığı, sevgi ve saygının paylaşılarak çoğaltıldığı ve gelecek nesilleri sağlıklı olarak topluma kazandırıldığı bir ortak yaşam alanını oluşturmaya yardımcı olmaktır.

Özet

Aile danışmanlığı alanının ortaya çıkmasına etken olan faktörleri sıralamak

1950'li yıllarda önemli bir hizmet alanı olmaya başlayan aile danışmanlığının ortaya çıkmasına pek çok faktör vardır: II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan sıkıntıların aile yapısını zorlaması, eşlerin her ikisinin de çalışması, tek ebeveynli ailelerin problemleri, bağımlılık problemlerinin tüm aileyi etkilemesi, çocukların yetiştirilmesinde yaşanan problemle ve yaşlı anne babaya bakımla ilgili problemler, aile ile ilgilenen merkezlerin açılmaya başlaması, şizofreni hastaları ile yapılan araştırmalarda ailenin rolünün anlaşılması.

Psikoanalitik aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini açıklamak

Psikoanalitik aile danışması kişilik gelişiminde ailenin önemine dikkati çeker. Aile içinde iç ruhsal ve kişiler arası güçlerin etkileşim içinde olduğunu ve bu etkileşimde yaşanacak karışıklığın problemlere neden olacağı düşünülür. Aile dinamiklerini ele alması kuramın güçlü yönü olarak görülürken, danışma sürecinin uzun zaman alması, aile sistemi üzerinde az durması sınırlı yönleri arasında sayılır.

Yapısal aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini açıklamak

Aileyi bir sosyal sistem olarak görür. Ailede üç ana alt sistem vardır: Eş, ebeveyn ve kardeş alt sistemleri. Alt sistemler çeşitli görevler yerine getirirler. Aile danışmanlığı alanı için geliştirilen bir kuram olması, sistemli- açık danışma sürecinin olması, kuramın güçlü yönlerindedir. Ancak geçmiş üzerinde durmaması, aile dinamiklerini araştırmaması, aile sistemi üzerinde çok durması ise kuramın sınırlı yönlerindedir.

Yaşantısal-insancıl aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini açıklamak

Ailede bastırılan ve doyurulmamış ihtiyaçların probleme neden olduğuna inanılır. Ailede bireylerin özgürce kendilerini ifade etmeleri ve kendileri hakkında farkındalık geliştirmelerinin önemine dikkat çeker. Aile üyelerinin gücüne inması, tekniklere çok fazla önem vermemesi, kısa süreli olması kuramın güçlü yönleri iken, aile sistemi üzerinde az durması, duyguları çok önemsemesi, kendine özgü teknikler geliştirmemesi sınırlı yönleri arasındadır.

Stratejik aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini açıklamak

Kuramda sağlıklı aile kavramı önemsenmektedir. Kurama göre ailenin fonksiyonlarını yerine getirmemesi problemlere neden olur. Hasta üyesi olan ailelerle etkili sonuçlar alınması, açık-somut hedeflerinin olması, iletişime önem vermesi kuramın güçlü yönleri; oldukça yönlendirici olması, çok kısa sürmesi, aile ile yeterince iş birliğinin yapılmaması ise sınırlı yönleri arasındadır.

Bilişsel-davranışçı aile danışmanlığı kuramının aileye bakış açısını, kuramın güçlü ve sınırlı yönlerini değerlendirmek

Öğrenme ilkeleri ile aileyi yönlendirmeye çalışır. Ailedeki yanlış öğrenmelerin problemlere neden olduğuna inanılır. Kuramın çok fazla araştırma ile desteklenmesi, somut davranışlar üzerinde durması, danışma sürecinin kısa olması güçlü yönleri; sistem odaklı çalışmaması, duygu ve düşünceler üzerinde az durması, çok fazla teknik kullanması, yönlendirici olması ise sınırlı yönleri arasındadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi aile danışmanlığının önemli bir hizmet alanı olarak algılanmasında bir etken **sayılmaz**?

- Boşanma oranlarındaki artış
- Şizofreni hastaları ile yapılan araştırmalar
- Yaşlı ebeveynlerin bakım zorlukları
- Kadınların ekonomik hayata katılmamaları
- Tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları problemler

2. Çocukluk yıllarında ebeveyn-çocuk etkileşiminin kişilik gelişimindeki etkisini önemseyen, iç ruhsal ve kişiler arası çatışmaların ailede probleme neden olduğu- nu savunan kuram aşağıdakilerden hangisidir?

- Psikoanalitik aile danışması kuramı
- Stratejik aile danışması kuramı
- Yaşantısal/insancıl aile danışması kuramı
- Bilişsel-davranışçı aile danışması kuramı
- Yapısal aile danışması kuramı

3. Ailenin bir sosyal sistem olduğunu ve alt sistemleri ile fonksiyonlarını yerine getirdiğini savunan kuram aşağıdakilerden hangisidir?

- Psikoanalitik aile danışması kuramı
- Stratejik aile danışması kuramı
- Yaşantısal/insancıl aile danışması kuramı
- Bilişsel-davranışçı aile danışması kuramı
- Yapısal aile danışması kuramı

4. Danışma sürecinde geçmiş üzerinde odaklaşan, iç-görü ve yorumlamayı ön plana çıkaran ve bu nedenle uzun zaman almakla eleştirilen kuram aşağıdakilerden hangisidir?

- Psikoanalitik aile danışması kuramı
- Stratejik aile danışması kuramı
- Yaşantısal/insancıl aile danışması kuramı
- Bilişsel-davranışçı aile danışması kuramı
- Yapısal aile danışması kuramı

5. Ailede bireylerin özgürlüklerinin kısıtlandığında, duyguların ifade edilmediğinde problemler ortaya çıkacağını ve bireylerin kendilerini gerçekleştirme eğilimlerinde engel olduğunu düşünen kuram aşağıdakilerden hangisidir?

- Psikoanalitik aile danışması kuramı
- Stratejik aile danışması kuramı
- Yaşantısal/insancıl aile danışması kuramı
- Bilişsel-davranışçı aile danışması kuramı
- Yapısal aile danışması kuramı

6. Aşağıdakilerden hangisi "stratejik aile danışması"nın önemsendiği temel kavramdır?

- Sağlıklı aile
- Kendini gerçekleştirme
- Aile içi iletişim
- Alt sistemler
- Aile homeostazisi

7. Yapısal aile danışması kuramının temsilcisi kimdir?

- Watson
- Freud
- Minuchin
- Whiaker
- Bandura

8. Aşağıdakilerden hangisi bilişsel-davranışçı aile danışması kuramının uygulamalarından birisi **sayılmaz**?

- Bireylere evlilik öncesi hizmet verme
- Ebeveynlere çocuklarını yönlendirmeleri için destekleme
- Oyun odaları ile küçük çocukların ruh sağlığını destekleme
- Eşlere problem çözme yollarını öğretme
- Eşler arasındaki cinsel problemlerde yardımcı olma

9. Öğrenme ilkeleri ile ailedeki yanlış öğrenmeleri değiştirmeye çalışan ve ailenin üyelerinin duygu-düşüncelerini de önemseyen kuram aşağıdakilerden hangisidir?

- Psikoanalitik aile danışması kuramı
- Stratejik aile danışması kuramı
- Yaşantısal/insancıl aile danışması kuramı
- Bilişsel-davranışçı aile danışması kuramı
- Yapısal aile danışması kuramı

10. Yapısal aile danışmasında çeşitli alt sistemler vardır. Kuramın ailenin devamını sağlayan **en önemli** alt sistemi aşağıdakilerden hangisidir?

- Ebeveyn alt sistemi
- Kardeş alt sistem
- Eş alt sistemi
- Akraba alt sistemi
- Kuzen alt sistemi

Yaşamın İçinden

“

Terlik Fırlatan Eşin Yuvası Yıkılır!

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, kocasına terlik fırlatan kadını kusurlu bularak eşlerin boşanmasını hükmetti. Karara giden süreç şöyle gelişti: Yakın arkadaşlarının verdiği bir davette, karısının kendisini terlik fırlatarak kovduğunu belirten K.M. boşanma talebi ile dava açtı. Yerel mahkeme, terlik fırlatmanın boşanma gerekçesi sayılmayacağına karar vererek davayı reddetti. Davanın temyiz incelemesini yapan Yargıtay 2. Hukuk Dairesi ise yerel mahkemenin kararını bozdu. Daire, terlik fırlatmanın müşterek hayatı temelinden sarsacak bir davranış olduğuna karar vererek “Bu şartlar altında eşleri birlikte yaşamaya zorlamak artık kanunen mümkün değildir” dedi.

Kaynak: Star Gazetesi, 19 Kasım 2007, s.3.

SMS'lerle Eşinin Sadakatini Denedi, Kaybetti!

Bilecik Pazaryeri Cumhuriyet Başsavcılığı'na ilginç bir suç duyurusunda bulunuldu. Pazaryeri'nde yaşayan A.L. eşinin kendisine sadık olup olmadığını anlamak için ilginç bir yola başvurdu. Adını gizleyip bir GSM hattı satın alan A.L., bu hattan eşine cinsel içerikli mesajlar gönderdi. Eş K.L. de soluğu Cumhuriyet Başsavcılığı'nda aldı. K.L., mesajları çekenden şikayetçi olduğunu belirtti. Savcılık, yaptığı soruşturmada bu kişinin kocası olduğunu tespit etti. K.L. eşinden şikayetçi olmaktan vazgeçmedi, Eşinin sadakatini ölçmek için kimliğini gizleyerek cep telefonundan cinsel içerikli mesajlar çeken koca mahkemelik oldu.

Kaynak: Hürriyet Gazetesi, 16 Kasım 2007, s.16

Aile, iyi ya da kötü tohumun yeşerdiği ortamdır...

On yaşından beri kendimi yalnız hissediyorum. Bu duygu bazen beni çok etkiliyor. İçimden ağlamak geliyor. Annem, beni illa okuyacaksın diye zorlamıyor. Hatta bana, “Senin sağlığın önemli” diyor. Ama bu bana yetmiyor. Ondandır biraz daha şefkat istiyorum. Annem, on yaşından beri çok sinirli oldu. Eve gittiğimde bir işi tam yapamazsam, karşımdaki komşunun kızlarını bana örnek gösteriyor. İşte o zaman çok sinirleniyorum ve üzülüyorum. O, beni seviyor mu bilmiyorum ama ben onu yine de çok seviyorum. Şimdilik olanak olsa, bir tek şey var değiştirmek istediğim. O da, annemin bize daha ilgi göstermesi ve başkalarını bize örnek göstermemesi.”

Kaynak: Yavuzer, 1993, s.125

Bir öğrencimin paylaşımı...

Sınıf Yönetimi dersinde, ailenin çocuk üzerindeki etkisini tartıyorduk. Boşanmış ailelerin çocuklar üzerinde etkisini tartışırken bir öğrencim söz aldı:

“Ben boşanmış aile çocuğuyum. Kendimden örnek vermek istiyorum. Annem babam boşandı ancak, ben bunu liseye giderken öğrendim. O zamana kadar babamın öldüğünü biliyordum. Duyunca şok oldum. Ona bir türlü ısınamadım. Annem tekrar evlenmedi. Ben çok şımarık büyüdüm. Annem bir dediğimi iki etmiyordu, aşırı serbest büyüdüm. İstediklerim her şeyi yapardım, kurallara bir türlü uyamazdım. Evin tek çocuğuyum annem bana çok düşkün. Şimdi düşünüyorum da, keşke annem beni bu kadar serbest büyütmeseydi. Nişanlıyım ama bir türlü nişanlımla yalnız kalamıyorum. Bir yere gitsek, örneğin kafeye, sinemaya annemde bizimle birlikte geliyor. Bu işin sonu ne olacak bilmiyorum.”

Yer: Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi.

”

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise “Giriş” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise “Psikoanalitik Aile Danışması” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
3. e	Yanıtınız yanlış ise “Yapısal Aile Danışması” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise “Psikoanalitik Aile Danışması” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise “Yaşantısal/İnsancıl Aile Danışması” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise “Stratejik Aile Danışması” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise “Yapısal Aile Danışması” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise “Bilişsel-Davranışçı Aile Danışması” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
9. d	Yanıtınız yanlış ise “Bilişsel-Davranışçı Aile Danışması” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
10. c	Yanıtınız yanlış ise “Yapısal Aile Danışması” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bu sorudaki amaç, ülkemizde aile danışmanlığı hizmetine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaya çalışmaktır. Değişen toplumsal koşullar, aile yapısındaki değişimler ailelerin uzman desteği gereksinimi artırmıştır.

Sıra Sizde 2

Bu soruda amaç, çocukluk yıllarındaki yaşantıların ileri yaşlar üzerindeki etkisine dikkat çekmektir. Psikoanalitik kuram 0-6 yaş arasındaki yaşantıların bilinçaltına kodlandığını ve ileriki yıllarda farkında olsak da olmasak da bizleri etkilediğini savunmaktadır.

Sıra Sizde 3

Bu soruda amaç, günümüzde yaygın bir şekilde ifade edilen bir düşünceye dikkati çekmektir. Çocuklarımız kendilerini seven, destekleyen, yüreklendiren, şefkat gösteren, anlayan vb. yetişkinlere ihtiyaç duyarlar. Arkadaş daha çok "akran"lardır. Çocuklarımız akranları ile arkadaşlık kurmayı ve onlara bilinçli yaklaşan yetişkinlere (anne-baba-öğretmen) gereksinim duyarlar.

Sıra Sizde 4

Bu soruda amaç, ebeveyn eğitimlerinde okulöncesi kurumlarının sorumluluğuna dikkat çekmektir. Eğitimli ebeveynler çocuklarının sağlıklı gelişimlerini destekleyen en önemli faktördür. Bu nedenle ebeveyn seminerlerinin sıkça düzenlenmesi, sağlıklı nesillerin yetişmesine katkı sağlayacaktır.

Sıra Sizde 5

Bu soruda amaç, hatalı ebeveyn tutumlarının ailenin sağlığını bozabileceğini vurgulamaktır. Ebeveyn eğitimlerinde okulöncesi öğretmenlerin eğitici rolleri artırılarak, aileler güçlendirilmelidir.

Sıra Sizde 6

Bu soruda amaç, okulöncesi eğitim kurumlarının aileyi etkileyen bir kurum olduğunu vurgulamaktır. Aile-okul arasındaki etkili iş birliği, iletişim önemsenmeli ve bunun için öğretmenler çaba harcaması önemlidir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Ackerman, N. (1967). **The Psychotherapies of Marital Disharmony**. The Free Press.
- Aponte, H.J., & Van Deusen, J.M. (1981). Structural Family Therapy. S. Gurman & D. Knistern (Eds.). **Handbook of Family Therapy**. Vol 1, Brunner/Mazel.
- Baker, P. (1992). **Basic Family Therapy**. New York: Oxford University Press.
- Bentovim, A. (1989). Aile Terapisi. S.Bloch. (Ed.). **Psikoterapilere Giriş**. İstanbul: Cerrahpaşa Yayın Birliği.
- Bloch, S. (ed.) (1989). **Psikoterapilere Giriş**. İstanbul: Cerrahpaşa Yayın Birliği.
- Bodin, A. (1981). The interactional view: family therapy approaches of the mental research institute", Editor S. Gurman & D. Kniskern, **Handbook of Family Therapy**. Vol.1, Bristol: Bruner/Mazel.
- Bulut, I. (1993). **Ruh Sağlığının Aile İşlevlerine Etkisi**. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Yayınları.
- Carlson, J., Sperry, L., & Lewis, J. (1997). **Family Therapy**. CA:Brooks/Cole Publication Company.
- Corey, G. (1991). **Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy**. CA: Brooks/Cole Publication Company.
- Corsini, R., & Wedding, D. (1989). **Current Psychotherapies**. Illinois: F.E. Peacock Publication Inc.
- Fenell, D., & Weinhold, B. (1989). **Counseling Families**. Colorado: Love Publication Company.
- Frude, N. (1991). **Understanding Family Problems**. Chister: John Wiley and Sons.
- Gambrill, E.D. (1981). A Behavioral Perspective of Families. W.Reid & E.Tolson. (Eds.). **Models of Family Treatment**. Colombia: Colombia University Press.
- Gelder, M. (1989). Kognitif (Bilişsel) ve Davranışsal Terapiler. S.Bloch. (Ed.). **Psikoterapilere Giriş**. İstanbul: Cerrahpaşa Yayın Birliği.
- Gladding, S.T. (1998). **Family Therapy: History, Theory and Practice** (2nd ed.). Merrill Prentice Hall.
- Glick, P. (1989). The Family Life Cycle and Social Change. **Family Relation**. April.
- Goldenberg, I., & Goldenberg, H. (1996). **Family therapy** (4th ed.). Brooks/Cole Publication Company.

- Gülerce, A. (1996). Aile terapisinin psikolojiye getirdiği epistemolojik yenilik. **Psikoloji Dergisi**, 7, 25-32.
- Haley, J. (1988). **İletişim**. (Çev. A. Uzunöz), Ankara: Çark Kitapevi.
- Haley, J. (1988). **İletişim**. (Çev. A. Uzunöz). Ankara: Çark Kitapevi.
- Harper, R. (1975). **The New Psychotherapies**. New Jersey: Prentice Hall.
- Heiman, J.R. & diğ. (1981). The Treatment of Sexual Dysfunction. S.Gurman & D. Kniskern (Eds.) **Handbook of Family Therapy**. Vol.1, Bristol: Bruner/Mazel.
- Ivey, A. (1987). **Counseling and Psychotherapy**. New Jersey: Prentice Hall.
- Jones, R.N. (1989). **The Theory and Practice of Counseling Psychology**. Rinehard & Winston Ltd.
- Kalk, C. (1985). **Introduction to Group Counseling and Psychotherapy**. Columbus: Hawel Company.
- Lester, D. (1997). Toward a system theory of mind. **Psychological Reports**. June, vol.3.
- Minuchin, S. (1981). Constructing a therapeutic reality. Editör G. Brenson & H. White, **Annual Review of Family Therapy**. New York. Human Sciences Press.
- Nazlı, S. (2007). **Aile Danışmanlığı** (4. Baskı). Ankara: Anı Yayınevi.
- Nelson-Jones, R. (1995). **Danışma Psikolojisi Kuramları**. F.Akkoyun (Ed.). Ankara: TDFO.
- Nichols, M., & Schwartz, R. (1998). **Family Therapy** (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Nystul, M.S. (1993). **The Art and Science of Counselling and Psychotherapy**. New York.
- Perosa, L. (1996). Relations between Minuchin's structural family model and Kohut's self psychology constructs. **Journal of Counseling and Development**. March/April, vol.74.
- Sabetelli, R., & Bartle, S. (1995). Survey approaches to the assessment of family functioning: conceptual, operational and analytical issues. **Journal of Marriage and Family**, 57, 34-48.
- Stanton, D.M. (1981). Strategic Approach to Family therapy. S. Gurman & D.Kniskern. (Eds.). **Handbook of Family Therapy**. Vol.1, Bristol: Bruner/Mazel.
- Türkçapar, N. (1991). Aile Ruh Sağlığı ve Normaldışı Davranışlar. **Türkiye Aile Yıllığı**. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Uçman, P. (1987). Davranış Tedavileri. **Psikoloji Dergisi**, 6,21.
www.google.com.tr
www.hurriyet.com.tr
- Yavuzer, H. (1993). **Ana-Baba ve Çocuk** (10. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yavuzer, H. (1993). **Çocuk ve Suç** (5. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yavuzer, H. (Ed.) (1993). **Ana-Baba Okulu** (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Türkiye’de Uygulanan Aile Rehberliği Programları

4

Kaynak: <http://www.cygm.meb.gov.tr>

Anne baba olmak dünyanın hem en mutluluk verici hem de en zor ve stresli bir mesleğidir. Bu mesleği bir kez seçtiniz mi hayat boyu devam eder. Dünyada hiç kimse anne babalık becerilerine sahip olarak dünyaya gelmez ve anne babalık ehliyetini almak için de sınava girmez. Anne baba olmak öğrenilen bir şeydir ve bunun için ana baba okulundan mezun olmanız gerekmektedir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- *Aile rehberliğinin ortaya çıkma gerekçelerini tartışabilecek,*
- *Aile rehberliği kavramını tanımlayabilecek,*
- *Aile rehberliğinin uygulamalarının genel amaçlarını açıklayabilecek,*
- *Erken destek araştırma projesinin uzun dönemli sonuçlarını açıklayabilecek,*
- *Anne-Çocuk Eğitim Programının amacını açıklayabilecek,*
- *Ana-Baba Okulunda anne babaları hangi konularda bilgi verildiğini açıklayabilecek,*
- *0-4 Yaş Erken Çocukluk Eğitimi Projesinin sonuçlarını tartışabilecek,*
- *Anne Eğitimi Programının içeriğini açıklayabilecek,*
- *Benim Ailem Anne ve Çocuk Eğitim Programının hedef kitesini açıklayabilecek,*
- *Okulöncesi Veli-Çocuk Eğitim Programının uygulama sonuçlarını tartışabilecek,*
- *Baba Destek Eğitim Programının amaçlarını açıklayabilecek,*
- *Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programının hangi ibtiyaçtan geliştirildiğini değerlendirebilecek*

bilgi ve becerilere sahip olacağız.

Örnek Olay

Mobil Anaokulu Projesi

Okulöncesi eğitimi yaygınlaştırmak, özellikle varoşlarda yaşayan aileleri okulöncesi eğitimi hakkında bilinçlendirmek amacıyla 2004 yılında hazırlanan bir projeye, içi bir anasınıfında olması gereken malzemelerde donatılmış otobüslerde eğitim veriliyor. Mobil Anaokulu Projesi, bugüne kadar 13 ilde uygulandı. Mobil anaokulunda, 3-6 yaş arasındaki çocuklara eğitim veriliyor. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığının görevlendireceği öğretmenler veya usta öğreticiler eşliğinde çocuklar bu sınıflardan ücretsiz olarak belli saatler arasında yararlanabilecek. Çocuğunu bu "okula" getiren veliler de çocukların eğitimi ve sağlık gibi konularda bilgilendirilecek. Şu an Aydın'ın Nazilli ilçesi, Antalya, Balıkesir, Bayburt, Bursa, Gümüşhane, Konya, Malatya, Sakarya ve Van'da birer, Denizli ve Gaziantep'te ikişer, İstanbul'da 8 ve Ankara'da açılacak okulla birlikte toplam 23 mobil anaokulunda okulöncesi eğitimi veriliyor. Varoşlarda da mobil anaokulu açılacak. 2012 yılına kadar okulöncesinde okullaşma oranını yüzde 50'ye çıkarmayı hedefleyen MEB, Türkiye genelinde hizmet verecek gezici otobüslerle çocukları ve annelerini eğitecek. 20 öğrenci kapasiteli otobüslerde 2 öğretmen bulunacak. Öğretmenlerden biri, öğrencilerle ilgilenirken diğer öğretmen de aynı zamanda velilere çocuklarıyla iletişimlerini konusunda psikolojik destek sağlayacak.

Kaynak: Mobil Anaokulu Projesi. 30 Aralık 2007 tarihinde <http://www.burriyet.com.tr> adresinden alınmıştır.

Anahtar Kavramlar

- Aile
- Aile Rehberliği
- Aile Rehberliği Programları
- Anne Çocuk Eğitimi
- Baba Eğitimi

İçindekiler

- GİRİŞ
- ERKEN DESTEK ARAŞTIRMA PROJESİ
- ANNE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI
 - Anne Destek Programı
 - Zibinsel Eğitim Programı
 - Kadın Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması
- ANA-BABA OKULU
- 0-4 YAŞ ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ PROJESİ
- ANNE EĞİTİMİ PROGRAMI
 - Anne Eğitimi Programı
 - Gelişimsel Eğitim Programı
- BENİM AİLEM ANNE VE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI
- OKULÖNCESİ VELİ-ÇOCUK EĞİTİMİ PROGRAMI
- BABA DESTEK EĞİTİM PROGRAMI
- YAZ OKULLARI VE ANNE DESTEK PROGRAMI
 - Okulöncesi Eğitim Programı
 - Anne Destek Programı

GİRİŞ

Anne babalar çocukların bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönden gelişimlerini etkileyen en önemli kişilerdir. Çocukların her yönden sağlıklı olarak yetiştirilmesi anne babaların çocuğun gelişimi, bakımı ve eğitimi konularında bilgi ve beceri sahibi olmalarına bağlıdır. Ancak bireyler doğuştan anne babalık becerilerine sahip değildir. Anne babalar genellikle kendi ailelerinden ve yakın çevrelerinden öğrendiklerini uygulayarak ya da kişisel yaşantılarından kazandıkları deneyimlerle, çoğu zaman da deneme yanılma yöntemi ile çocuklarını yetiştirmektedir. Oysa bu yöntemlerle elde edilen bilgi ve beceriler her zaman çocuk yetiştirmek için yeterli ya da doğru olmayabilir. Ayrıca son yıllarda toplumlarda görülen sosyal ve ekonomik değişimler aile üyeleri arasındaki etkileşimleri, ana babanın çocukla ilgili düşüncelerini ve çocuk yetiştirme tarzlarını etkilemektedir. Ayrıca artan endüstrileşme ve kentleşme ile birlikte kendini gösteren boşanma oranlarının ve tek ebeveynli ailelerin artması, evlilik ve aile rollerindeki değişiklikler ailelerde çatışma, kaygı ve gerilimlere neden olabilmektedir. Aile üyelerinin ortaya çıkan bu değişimlere uyum sağlayabilmeleri için desteklenmeleri gerekmektedir. Ülkemiz koşulları düşünüldüğünde ise geleneksel bakış açısından çocukların eğitimlerini üstlenen annelerin eğitim düzeyleri düşük ve genç yaşta anne olanların oranı da yüksek oldukça yüksektir.

Belirtilen bu nedenlerle modern toplumlarda anne babalara ihtiyaç duydukları bu yardımı sunacak ve onlara gerekli desteği sağlayacak hizmetler oluşturulmuştur. Bunların başında da *Aile Rehberliği* gelmektedir. Aile rehberliği ana babalara bireysel ya da gruplar hâlinde çocuk eğitimi konusunda *bilgi verme* hizmetidir (Kuzgun, 1994).

Anne babalara yönelik eğitim programlarının genel amacı, anne babalara çocuklarını yetiştirebilmeleri için gereken bilgi ve becerileri kazandırmak, anne babaların anne babalıkla ilgili düşünceleri, görüşleri ve inançlarında değişim sağlamaktır (Compell & Palm, 2004). Aile rehberliği hizmeti sunulurken anne babaların bilgi beceri ve tutumları üzerinde istenen değişimin sağlanabilmesi için kullanılabilecek farklı yöntemler bulunmaktadır. Ancak ülkemizde aile rehberliği uygulamaları incelendiğinde genellikle anne babaların halk eğitim merkezlerinde ya da okullarda grup toplantıları şeklinde eğitildiği görülmektedir. Bununla birlikte aile rehberliği uygulamalarında anne babaların eğitim düzeyi ve sosyoekonomik koşulları, anne babaların içinde buldukları yaş döneminin özellikleri gibi faktörler dikkate alınarak en uygun eğitim yöntemi seçilmeli, eğitim sırasında yetişkin eğitimi ilke ve tekniklerinden yararlanılmalıdır.

Ülkemizde aile rehberliği çalışmaları ilk kez sistemli olarak 1962-1963 yıllarında İstanbul Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi ve Askeri Tıbbiyede haftalık sohbet toplantılarıyla başlatılmıştır (Aydoğmuş & Ark., 2001). Son yıllarda ise ailelere çocuk yetiştirme konusunda aile rehberliği uygulamalarının arttığı gözlenmektedir. Ailelere sunulan eğitim hizmetlerinin bir kısmı, özürlü çocuğu olan ana babalara yönelik olarak uygulanmaktadır (Akkök, 1984; Dikici, 1990; Sucuoğlu, Küçükler & Kanık, 1992). Özel eğitime muhtaç çocuğu olan anne babalarla yapılan aile rehberliği gruplarında anne babalara özrün niteliği hakkında ayrıntılı bilgi verilmekte, anne babaların özürlü bir çocuğa sahip olma ile ilgili duyguları ele alınmakta ve daha sonra çocukla ilişkilerinde ya da çocuklarının eğitimlerinde uygulayacakları yöntemler hususunda açıklamalar yapılmaktadır. Ayrıca okulöncesi ve okul çağında normal gelişim sürecinde çocuğu olan anne babalara yöne-

Aile Rehberliği: Bir başka ifade ile anne babalara ana baba olmaya ilişkin konularda bilgi, farkındalık ya da beceri kazandırmayı amaçlayan sistemli programlardır (Fine, 1980).

lik sistemli uygulanan aile eğitim programları bulunmaktadır. Seksenli yıllardan sonra başlayan ve hâlâ yaygın olarak yürütülen bu programlar genellikle okullarda, rehberlik araştırma merkezlerinde ve halk eğitim merkezlerinde yaygın şekilde uygulanmaktadır.

Bu ünite de ülkemizde okulöncesi ve okul çağında çocuğu olan anne-babalara yönelik olarak uygulanan **aile rehberliği** programları geliştirilme sırasına göre tanıtılmaktadır. Ünite de yer alan programlar seçilirken programların ülkemizde kapsamlı olarak uygulanmış ya da uygulanıyor olmasına ve uygulanan programların sonuçlarının anne babalar ve çocuklar üzerinde etkilerinin bilimsel olarak değerlendirilmesine dikkat edilmiştir. Bu programların içerikleri incelendiğinde ise, aile rehberliği programlarında genellikle okulöncesi yaşta çocukları olan anne babalara yönelik olduğu, programların ağırlıklı olarak annelerin eğitimini hedeflediği görülmektedir. Babalar için, yalnızca 2-10 yaş arası çocuğu olan babalara yönelik olarak uygulanan Baba Destek Eğitimi Programı bulunmaktadır. Benim Ailem Eğitim Programı gibi bazı programlarda da babalar eşleri vasıtası ile gönderilen mektuplar ya da sınırlı sayıda yapılan toplantılarla eğitim almaktadır. Çocukların eğitiminde ve yetiştirilmesinde babaların etkisi düşünüldüğünde ülkemizde babalara yönelik daha fazla eğitim programının düzenlenmesi gerekmektedir.

ERKEN DESTEK ARAŞTIRMA PROJESİ

Boğaziçi Üniversitesinde Kağıtçıbaşı, Sunar ve Bekman tarafından geliştirilen ve 1982-1986 yılları arasında yürütülen Erken Destek Araştırma Projesi, okulöncesi eğitim olanaklarından yararlanamayan düşük gelirli ailelerden gelen çocukların annelerini eğiterek bu çocukların çok yönlü gelişmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Kağıtçıbaşı, 1997). Erken Destek Projesinde yetersiz çevrede yetişen çocuğun gelişiminin eksik kaldığı bulgularından yola çıkarak erken yaşta çocuğa destek sağlamanın etkisi incelenmiştir. Projede sözü edilen erken destek, çocuğun okulöncesi eğitimi ve anne eğitimi şeklinde oluşturulmuştur. Çocuğa sağlanan desteğin etkilerini incelemek amacıyla İstanbul'un düşük gelirli 5 ayrı semtinde uygulamalı saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Dört yıl süren projenin ilk yılında anneler ve çocuklarla yapılan mülakat, gözlem ve test sonuçlarına dayalı durum saptayıcı bilgiler toplanmıştır. Projenin 2. ve 3. yıllarında anne eğitimi programı uygulanmıştır. Anne eğitimi bir taraftan annenin çocuğun zihinsel gelişimini desteklemesini sağlayan, diğer taraftan da onu çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı kılan bir programdan oluşturulmuştur (Sucuka, Özkök & Vardar, 1997).

Programda, annelere haftada iki kez yapılan ev ziyaretleri ile iki haftada bir gerçekleştirilen grup toplantıları yoluyla eğitim verilmiştir. Ev ziyaretlerinde, çocukların bilişsel gelişmelerini desteklemek için hazırlanan materyaller annelere dağıtılarak çocuklarına nasıl uygulayacakları onlara öğretilmiş, grup toplantılarında ise annelerin çocuklarının kişilik ve sosyal gelişmelerine duyarlılıklarını artırmıştır. İki yıl süreyle yapılan toplantılarda, çocuk sağlığı ve beslenmesi, erken çocukluk gelişim özellikleri, oyunun çocuk gelişimindeki yeri gibi konular ele alınmıştır, ikinci yılda ise daha çok, anne çocuk ilişkileri üzerinde durularak okulöncesinde kişilik gelişimi, disiplin ve istenmeyen davranışları değiştirme konuları tartışılmıştır (Kağıtçıbaşı, Bekman & Sunar, 1993).

İki yıl süre ile verilen anne eğitiminin sonunda, dördüncü yılda annelerle ve çocuklarla mülakat yapılmış, gözlem ve test teknikleri uygulanmıştır. Böylece eğitimi olan ve olmayan anne grupları karşılaştırılmış ve anne eğitiminin çocuk-

lar ve anneler üzerinde etkileri saptanmıştır. Annelere uygulanan eğitimin bitiminden hemen sonra gerçekleştirilen ölçümler programın kısa dönemdeki etkilerini göstermektedir. Programın uzun dönemdeki etkilerini görmek için projenin bitiminden altı yıl sonra izleme araştırması gerçekleştirilmiştir (Sucuka, Özkök & Vardar, 1997).

Erken Destek Araştırma Projesi kapsamında uygulanan programın anneler ve çocuklar üzerinde uzun dönemli etkilerini ölçmeyi amaçlayan çalışmalarda anneleri eğitim alan çocukların eğitim almamış gruba göre, okula devam edenlerin sayısının daha fazla olduğu, bilişsel gelişimlerinin olumlu yönde etkilendiği, okul başarılarının yüksek olduğu, okula karşı daha olumlu tutuma sahip oldukları ve kendilerini okula karşı daha hazırlıklı ve akademik olarak daha yeterli gördükleri bulunmuştur (Kağıtçıbaşı, Bekman & Sunar, 1993). Eğitim programının anneler üzerinde etkileri incelendiğinde iki yıl süreyle program katılan annelerin, çocuklarıyla olan ilişkilerinde farklılık gösterdikleri, onlarla daha çok konuştukları, çocuklarını disiplinle cezalandırmadan önce onlara neyin doğru olduğunu açıkladıkları saptanmıştır. Ayrıca eşleriyle ilişkilerinin değiştiği, hali hazırdaki durumlarıyla ilgili daha olumlu değerlendirmelerde buldukları belirlenmiştir. Araştırmada beklenmeyen bir veri olarak, programa katılan annelerin, katılmayan annelere oranla, çocuklarının daha itaatkar, söz dinler olmalarını arzu ettikleri saptanmıştır (Özdemir, 1991).

ANNE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI

Anne Çocuk Eğitim Programı 1981-1992 yılları arasında uygulanan *Erken Destek Projesinde* elde edilen veriler sonucunda Kağıtçıbaşı, Bekman, ve Sunar tarafından geliştirilmiştir. Program daha sonra Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) uzmanları Özkök, Kuşçul ve Sucuka tarafından yeniden düzenlenmiştir (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2007). Bu program 1991 yılında MEB ile yapılan iş birliği çerçevesinde İstanbul'da dört halk eğitim merkezinde yürütülmeye başlanmış ve iki yıl içinde 700 anneye bu programdan yararlanmış. 1992-1993 öğretim yılında ise AÇEV'in UNICEF ile iş birliğinde yürüttüğü Eğitici Anne Programı kapsamında Anne Çocuk Eğitimi Programının Anne Destek Bölümü Şanlıurfa'da 700'ün üstünde anneye ve genç kıza uygulanmıştır. 1993 yılında da Anne Çocuk Eğitim Programı desteklemek amacıyla Anne Çocuk Vakfı kurulmuştur. Dolayısıyla geniş uygulamalar bu tarihten sonra gerçekleştirilmiştir. 1993-1994 öğretim yılında 10 ilde, 1994-1995 tarihleri arasında da 20 ilde, 1995-1996 yıllarında da 24 ilde program uygulanmıştır (Sucuka, Özkök & Vardar, 1997). AÇEV uygulamaları uzun bir süre yürütüldükten sonra, programın uygulanmasını Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğüne devretmiştir. Hâlen, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir eğitim programı olarak uygulanmakta olan Anne Çocuk Eğitim Programı, sivil toplum kuruluşları ve devlet iş birliğinin en başarılı örneğidir. Bu program, özellikle, okulöncesi eğitim alma imkânı bulamayan 5-6 yaş grubundaki çocukları ve annelerini hedeflemektedir. Programda, doğrudan annelere ulaşılarak, 5-6 yaş okulöncesi eğitimi konusunda bilinçlendirmeye yönelik eğitimler verilmektedir. Bu program, Milli Eğitim Bakanlığı dışında, T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu ile iş birliği çerçevesinde Toplum Merkezlerinde de uygulanmaktadır (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2007). Anne Çocuk Eğitim Programı halk eğitimi merkezlerinde öğretmen ve kadrolu usta öğreticiler tarafından uygulanmaktadır. 1993-2004 yılları arasında 75 ilde 426 öğretmenle 147.856 anneye-çocuk ikilisine ulaşılarak eğitim sürdürülmektedir (MEB Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 2007).

Programın İçeriği

Anne Çocuk Eğitim Programının üç temel unsuru bulunmaktadır. Bunlar anneleri çocuğun bütün gelişimsel yönleri konusunda duyarlılıklarını arttırmayı amaçlayan Anne Destek Programı, bilişsel gelişimini destekleyen Zihinsel Eğitim Programı ve anneleri üreme sağlığı ve aile planlaması konusunda bilgilendiren Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Programıdır (Bekman, 1996-1999). Aşağıda bu programların içeriği sunulmaktadır:

Anne Destek Programı

Bu program annenin çocuğun bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimine duyarlılığı arttırmayı, anneyi çocuğun gelişimine destekleyici bir ev ortamı hazırlamada yardımcı olmayı ve anne babayı tutarlı ve olumlu bir anne-çocuk etkileşimi yaratma konusunda desteklemeyi hedeflemektedir (Bekman,1996-1999). Programın ilk bölümünde annelere çocuk gelişimi, sağlıklı beslenme ve oyun konuları tartışılmakta, ikinci bölümünde ise anne baba çocuk ilişkileri, iletişim, duyguları ifade etme ve annenin ihtiyaçları gibi konulara değinilmektedir (Sucuka, Özkök & Vardar, 1997).

Zihinsel Eğitim Programı

Annelere, çocukları için verilen sekiz hikâye kitabı ve her biri 20 sayfadan oluşan 25 adet çalışma formuyla desteklenen Zihinsel Eğitim Programı, çocuğun zihinsel gelişiminin desteklenmesini ve okula iyi hazırlanmasını hedeflenmektedir. Bu formlarla sözel becerilerin gelişmesi için; kavramlar, el-göz koordinasyonu, hikâye anlama ve anlatma, yazma öncesi harfleri tanıma ve sıralama, görsel ve işitsel belleğin geliştirilmesi, dil kurallarının kullanılabilmesi konularında çocukla çalışmalar yapılmaktadır. Sayısal becerilerin geliştirilmesi için; rakamları ve geometrik şekilleri tanıma, sayma, eşleme ve okulöncesi aritmetik konuları ele alınmaktadır (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2007). Programda çalışma formlarına ek sekiz resimli öykü kitabı kullanılmaktadır. Bunlardan temelde dinleyerek anlama, sözel anlatım, sözcük dağarcığı, soru cevap etkinlikleri ve muhakeme becerileri için yararlanılmaktadır (Bekman, 1996-1999).

Kadın Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması

Bu program 23 ayrı konuyu içermektedir. İlk bölümde üreme sağlığının önemi ve onu etkileyen faktörleri tartışmayı amaçlayan 14 konu ele alınmaktadır. Bu bölüm anneleri kendi üreme sistemlerine ve üreme sisteminin basit hastalıklarının nasıl önlenebileceği konusunda duyarlı kılmayı, sağlıklı gebeliği ve güvenli annelik hakkında anneleri bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. İkinci bölümde gerçekleştirilen dokuz ayrı toplantı ile aile planlamasının değişik yöntemleri tartışılmaktadır (Bekman, 1996-1999).

Programın Uygulanması

Anne Destek programı eğitilmiş grup lideri tarafından grup tartışması şeklinde işlenmektedir. Program 25 hafta sürmekte ve haftalık toplantılar şeklinde uygulanmaktadır. Yaklaşık 3 saat süren grup toplantıları 20-25 anneden oluşmaktadır. Haftalık toplantıların ilk bölümünde bir buçuk saat boyunca anne destek programında o günkü oturumun konusu tartışılmakta, grup toplantılarının sonunda annelere evde uygulayacakları ev ödevleri verilmektedir. Haftalık toplantıların ikinci bölümü Üreme sağlığı ve Aile Planlaması Programı'nın tartışılmasına ayrılmakta ve yaklaşık 15 dakika sürmektedir (Bekman, 1996-1999). Zihinsel Eğitim Programı uygu-

lanırken anneler dört-beş kişiden oluşan küçük gruplara ayrılmaktadır. Anneler bu gruplarda hafta içinde çocuklarına çalışma formunu nasıl uygulayacaklarını öğrenmektedir. Her haftanın formu annenin çocuğuyla yapacağı değişik faaliyetleri içermektedir. Grup lideri belli aralıklarla ev ziyaretleri de gerçekleştirilmektedir. Grup lideri bu ziyaretler sırasında annelerin programı doğru uygulayıp uygulamadığını gözleyerek, karşılaştıkları problemlerde onlarla birlikte çözüm yolları bulmaktadır (Sucuka, Özkök & Vardar, 1997).

Programın Sonuçları

Ege, Trakya, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu olmak üzere dört farklı coğrafi bölgeden iki küçük, iki büyük il olmak üzere toplam 16 ilde Anne Çocuk Eğitimi Programının anneler ve çocukları üzerinde kısa süreli etkilerinin incelendiği bir araştırmada, anneleri eğitim almış çocukların, anneleri eğitim almamış çocuklara göre daha önce okumaya başladıkları, özel ve sayısal becerilerinin ve okul başarılarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Öğretmen görüşlerine göre ise, programa katılan çocukların okulda daha uygun davranışlarda bulduklarını, daha ilgili, daha yaratıcı, daha meraklı oldukları belirlenmiştir. Ayrıca programa katılmış anneler okulda olup bitenlere daha fazla ilgilendikleri ve çocuklarının okulda başarılı olmaları için daha fazla bir çaba sarf ettikleri bulunmuştur (Bekman, 1996-1999). Bursa ilinde eğitim alan anneler üzerinde yapılan bir başka araştırmada ise, programın çocukların okulöncesi sözel ve sayısal becerilerini harekete geçirerek onları okula hazırladığı ve böylece çocukların bilişsel gelişimlerinin desteklendiği görülmüştür. Ayrıca annelerle yapılan görüşmelerde annelerin çocuklarına daha fazla zaman ayırdıkları, ev işlerinde onlara daha fazla sorumluluk verdikleri, onlarla daha iyi anlaştıkları, çocuklarını daha iyi anladıkları ve onların isteklerine karşı daha duyarlı oldukları belirlenmiştir (Kartal, 2003).

Anne Çocuk Eğitimi Programı hangi kurum ve kişiler tarafından geliştirilmiştir?

SIRA SİZDE

1

ANA-BABA OKULU

Bir diğer aile rehberliği programı da, İstanbul ilinde oturan anne babalara yönelik olarak, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü öğretim üyeleri tarafından geliştirilmiş olan ve 1-30 Ocak 1989 tarihleri arasında programlı olarak uygulanan Ana-Baba Okuludur (Yavuzer, 1993). Bu programın hedef kitlesi erken çocukluktan ergenliğe kadar çocuk sahibi olan anne babalardır. Bu program, anne babaların, çocuklarına karşı olumlu tutum ve davranışlar geliştirebilmelerine yardımcı olmak, çocukları ile nasıl iletişim kurabileceklerini anlatmak, çocuklarda gelişim dönemlerinde gözlenen değişimlere ilişkin bilgiler aktarmaktan cinsel eğitime kadar çocuk ve genci ilgilendiren farklı konularda anne babaları bilgilendirmeyi amaçlamaktadır (Aydoğmuş & Ark., 2001).

Programın İçeriği

Ana-Baba Okulunda bebeklik ve çocukluk döneminin gelişimsel özellikleri ve bu çocukların eğitimi, son çocukluk döneminin gelişim özellikleri ve eğitimi, çalışan anne ve çocuğu, ergenlik dönemi gelişim özellikleri, eşler arasında problem çözme, karıkoca ilişkilerinden doğan problemler, yaygın anne baba tutumları, çocukla sağlıklı iletişim, çocuklarda uyum ve davranış bozuklukları, çocuğun başarısını yükseltmede ailenin rolü ve çocuğun cinsel eğitimi gibi konulara değinilmektedir (Yavuzer, 1993).

Programın Uygulanması

Program önce Cumartesi ve Pazar günleri 9.30-13.30 saatleri arasında üniversite bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Daha sonra İstanbul'daki çeşitli eğitim kurumlarında uygulanmıştır. Toplam 33 saatlik bu programda öncelikle yukarıda bahsedilen konularla ilgili kuramsal bilgi aktarılmış ardından sorun çözme aşamasının yaşandığı bir grup tartışmasına yer verilmiştir (Aydoğmuş & ark., 2001).

Programın Sonuçları

1989 yılından itibaren gerçekleştirilen 30 kursta 3000 anne babanın bu programdan yararlandığı belirtilmektedir. Programın etkililiği ile ilgili olarak programa katılan anne babalar, uygulanan eğitimlerden sonra aile içindeki tutum ve davranışlarında belirgin değişiklikler olduğunu ifade etmişlerdir (Yavuzer, 1993). Pari Tutum Ölçeğinin ön test ve son test olarak uygulanmasıyla elde edilen değerlendirmelerde de program sonunda uygulamalara katılan ana-babaların aşırı koruyucu ve baskıcı-otoriter tutumlarında azalma, buna karşın *eşitlik ve paylaşma* tutumlarında artma olduğu saptanmıştır (Aydoğmuş & Ark., 2001).

SIRA SİZDE

Ana-Baba Okulu hangi ilde yaşayan anne babalara uygulanmıştır?

0-4 YAŞ ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ PROJESİ

Bu proje 1988 yılında Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesinde Ankara sınırları içindeki gecekondu bölgelerinde oturan 0-4 yaş grubu çocuklara yönelik olarak geliştirilmiştir. Bu projenin amacı, anneleri ev ziyaretleri yoluyla eğiterek çocukların gelişimini ve eğitimini desteklemektir. Program ev ziyaretleri yoluyla anne eğitimi şeklinde düzenlenmiştir. Araştırmaya yeni doğmuş 48 bebekle başlanmış, çalışma devam ederken bir yıl sonra 44 bebek daha araştırmaya dahil edilmiştir. Bebekler deney ve kontrol grubu olarak ayrıldıktan sonra deney grubundaki annelere çocukların psikomotor gelişmeleriyle ilgili bir eğitim programı uygulanmış, kontrol grubundakilere uygulama yapılmamıştır. Anne baba eğitim programı annelerin ve çocukların birlikte oynayabilecekleri oyun etkinlikleri şeklinde düzenlenmiştir. Program haftada bir yarım gün şeklinde ev ziyaretleri yöntemiyle uygulanmıştır. Programın bir parçası olarak iki defa annelerle grup toplantıları düzenlenmiştir. Bu araştırmanın ilk üç yılına ait bulgular (1989-1991) annelere ev ziyaretleri vasıtasıyla uygulanan erken çocukluk eğitiminin, çocukların gelişim düzeyleri, anne çocuk ilişkilerini ve iletişimlerini olumlu yönde etkili olduğunu saptanmıştır (Temel & Ömeroglu, 1991; 1993).

ANNE EĞİTİMİ PROGRAMI

0-4 Yaş Erken Çocukluk Eğitimi Projesi araştırmanın bulguları doğrultusunda, M.E.B. Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, UNICEF ve Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi iş birliği yapılmış Anne Eğitimi Programının yaygınlaştırılması çalışmaları başlatılmıştır. Projenin yaygınlaştırma çalışmasına, 1993 yılında 0-2 ve 2-4 yaşında çocuğu olan annelerle halk eğitim merkezlerinde anne eğitim kursları ile başlanılmıştır (Ömeroglu, Aksoy & Turla, 1997). Program önce 1993'te Ankara'da 35 ilden gelen Halk Eğitim Başkanları ve Halk Eğitim Müdürlerine tanıtılmış ve pilot olarak 12 ilden ikişer öğretmen bu program için eğitilmek üzere çağırılmıştır. Halk Eğitim Merkezlerinde öncelikle çocuk gelişimi ve ev ekonomisi branşında çalışanlar, bu branşlardan olmadığı takdirde diğer öğretmenlerden seçil-

miş öğretmenlere yoğun bir hizmetiçi eğitim programı ile Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi öğretim elemanları tarafından programın nasıl uygulanacağı öğretilmiştir. Program Ankara, İstanbul, Hatay, Antalya, Çorum, Muş, Aydın, Bayburt, Kars ve Şanlıurfa illerinde 1993-1995 yılları arasında uygulanmıştır (Ömeroğlu, 1999). Türkiye genelinde 1993-2004 yılları arasında toplam 248 öğretmen ve kadrolu usta öğretici eğitim seminerlerine katılmış, Anne Eğitimi Kursları açarak 33.034 anne çocuk ikilisine eğitim hizmeti sunmuştur. Bu program günümüzde 4-6 yaş çocuklarını ve annelerini içerecek şekilde genişletilmiş ve 2003 yılında *0-6 yaş Aile Çocuk Eğitimi Programına* dönüştürülerek 6 pilot ilde (Ankara, İstanbul, İzmir, Mersin, Samsun ve Diyarbakır) bir yıl süreyle uygulanarak, uygulamada yenileme gerektiren konu ve yöntemler belirlenmiştir (MEB, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 2007).

Anne Eğitim Programının hedef kitlesi 0-4 yaş çocukları olan annelerdir. Bu program gecekondulu bölgede yaşayan okulöncesi yaş grubundaki çocuklarının ev ziyaretleri yoluyla annelerini eğitilerek çocuğun zengin uyarıcı bir ev ortamı içerisinde gelişiminin ve eğitiminin desteklenmesi amaçlanmaktadır (Ömeroğlu & Can-Yaşar, 2002).

Programın İçeriği

Programı Anne Eğitim Programı ve Gelişimsel Eğitim Programı olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır (Ömeroğlu, 1999; Ömeroğlu, Aksoy & Turla, 1997; Ömeroğlu, Yaşar-Can, 2002). Anne Eğitim Programı annenin 0-6 yaş çocuğunun gelişimi, sağlığı ve beslenmesi konularında bilgilendirilmesi ve bu bilgilerini günlük yaşama uygulaması amaçlanmaktadır. Gelişimsel Eğitim Programı ise çocuğun gelişim özelliklerine göre hazırlanan, gelişimi destekleyici oyunlardan oluşmaktadır. Bu oyunlarla anne çocuk etkileşiminin sağlanması, çocuğun gelişiminin desteklenmesi ve yaşadığı çevrenin, ev ortamının zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca anne babaya sağlık, beslenme ve kazalar konusunda bilgi veren yazılar da verilmektedir. Eğitici anneler, bu program süresince artık malzemelerle annelere çocukları için yapabilecekleri oyuncak ve eğitim malzemelerinin yapımını da öğretmektedir (Ömeroğlu, 1999; Ömeroğlu, Aksoy & Turla, 1997; Ömeroğlu & Yaşar-Can, 2002).

Programın Uygulanması

Bazı uygulama farkları bulunan iki alt programın (Anne Eğitim Programı ve Gelişimsel Eğitim Programının) nasıl uygulandığına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır:

Anne Eğitim Programı

Anne Eğitim Programı 0-2 yaş grubunda çocuğu olan anneler için ev ziyaretleri yolu ile bireysel olarak uygulanmaktadır. 2-6 yaş çocuğu olan anneler için program Halk eğitim Merkezlerinde en fazla yirmi kişiden oluşan grup toplantıları şeklinde uygulanmaktadır. Konular ele alınırken tartışma, rol oynama, soru-cevap ve gösteri teknikleri kullanılmaktadır. Eğitim sırasında konuları destekleyici broşür, kitapçık, dergi vb. görsel araçlardan da yararlanılmaktadır. Bu program 25 hafta süre ile uygulanmaktadır (Ömeroğlu, Aksoy & Turla, 1997; Ömeroğlu, 1999; Ömeroğlu & Yaşar-Can 2002).

Gelişimsel Eğitim Programı (GEP)

Bu program 0-2 yaş için evde ve 2-6 yaş çocukları ve Halk Eğitim Merkezlerinde uygulanmaktadır. Annelere eğitici oyunların amacı açıklanarak oyunun nasıl uygulanacağı gösterilmekte ve uygulama yaptırılmaktadır. Ayrıca annelerden her hafta oyunu en az dört kez çocuğuyla uygulaması ve uygulamanın sonucunu kaydetmesi istenmektedir (Ömeroğlu, Aksoy & Turla, 1997; Ömeroğlu, 1999; Ömeroğlu & Yaşar-Can 2002).

Program; 0-2 yaş grubu çocuğu olan annelere uygulanması biçiminde, eğitimcinin haftalık ev ziyaretleri ile bu yaşa ait program dikkate alınarak sürdürülmektedir. Ortalama 40 dakika olan ev ziyaretlerinin 20 dakikası Anne Eğitim Programı, 20 dakikası ise Gelişimsel Eğitim Programına ayrılmaktadır. Program 2-6 yaş grubunda çocuğu olan annelere ise halk eğitim merkezinde uygulanmaktadır. Bu yaş grubunda çocuğu olan anneler haftada bir kez 40'ar dakikadan oluşan iki ders saati eğitim almaktadır. Annelere verilen eğitimin ilk 40 dakikası Anne Eğitim Programına, daha sonraki 40 dakika ise Gelişimsel Eğitim Programına ayrılmaktadır. Program 2-6 yaş grubu çocuğu olan annelere uygulanırken eğitici ayda en az bir kere gruptaki tüm annelerin evlerini ziyaret ederek ev ortamını izlemekte ve çocukları için gerekli düzenlemelerin yapılıp yapılmadığını gözlemektedir (Ömeroğlu, 1999; Ömeroğlu, Aksoy & Turla, 1997;).

Programın Sonuçları

Ankara'daki gecekondularda yaşayan ve ev ziyaretleri yoluyla eğitim alan 0-3 yaş çocuklar ve anneleri üzerinde yapılan bir araştırmada, hem haftada bir ev ziyareti yolu ile eğitim alan hem de kurumda grup tartışmaları yoluyla eğitim alan annelerin, sadece ev ziyaretleri yolu ile eğitim alan annelerle karşılaştırıldığında annelere göre çocuklarına karşı hem daha ilgili ve sevecen oldukları, çocukları ile daha iyi iletişim kurdukları, çocukları için uygun çevre düzenlemesi yaptıkları ve çocukları için oyuncak teminini ve seçiminde daha başarılı oldukları ve çocukları için oyun oynamak için daha çok zaman ayırdıkları bulunmuştur. Aynı araştırmada ev ziyareti ve kurumda grup tartışmaları yoluyla eğitim alan anneler hiç eğitim almamış annelerle karşılaştırıldığında ise, eğitim alan annelerin çocuklarının davranışlarını kabul ettikleri, onlara sözel ve duygusal tepkide buldukları ve çocuklarına karşı daha ilgili oldukları, çocuğun çevresini düzenledikleri, çocuklarına oyun araçları temin ettikleri belirlenmiştir (Ömeroğlu & Yaşar-Can, 2002).

Bu programın etkisini incelemek için yapılan bir başka çalışmada Anne Eğitimi Programının annelerin çocuk yetiştirme tutumları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmaya 2004-2005 öğretim yılında Ankara'da halk eğitim merkezlerinde eğitim alan anneler katılmıştır. Yapılan incelemede annelerin eğitim sonrasında aşırı koruyucu annelik davranışlarının ve baskı/disiplin davranışlarının olumlu yönde azaldığı belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca eğitim sonrasında annelerin demokratik tutum ve eşitlik davranışlarının olumsuz yönde değişerek azaldığı bulunmuştur (Erkan & Durmuşoğlu, 2006).

BENİM AİLEM ANNE VE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI

Benim Ailem Anne ve Çocuk Eğitim Programı, Erken Çocukluk Gelişimi Programlarının günümüz ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmiş en son hâlidir. *0-6 yaş Aile Çocuk Eğitimi Programı* üzerinde 2005 yılında yeni gereksinimler doğrultusunda MEB, UNICEF ve bir eğitim ve danışmanlık merkezi ile iş birliği yapılarak yenileme çalışmaları başlatmış, program çocukların annelerin dışında diğer aile bireylerini de katacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Böylece Benim Ailem Anne ve Çocuk Eğitim Programı olarak adlandırılan yeni program 2005 Temmuz ayı itibari ile uygulanmaya başlanılmıştır. Bu programın hedef kitlesi çocuğu okulöncesi eğitim olanaklarından yararlanamayan ve sosyal desteğe ihtiyacı olan 0-6 yaş çocuğu olan ailelerdir. Programda 0-6 yaş çocuğu olan ve okulöncesi eğitim olanaklarından yararlanamayan çocukların aileleri, anneleri ya da bakıcıları aracılığıyla desteklenmesini amaçlanmaktadır. 2005-2006 eğitim öğretim yılı verilerine göre 33 ilde MEB bağlı öğretmenler ve kadrolu usta öğreticiler tarafından açılan kurslarda toplam 13880 anne eğitim almıştır (MEB Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 2007).

Programın İçeriği

Programda annelerle yapılan toplantılarda her hafta farklı bir konu ele alınmaktadır. Bu toplantılarda iletişim, çocuğun gelişim dönemleri ve eğitimi gibi konularda annelere eğitim verilmektedir. Programda ayrıca babalara toplantılarda anlatılan konuların özetini içeren ekler göndererek ve babalara mesajlar içeren baba mektuplarını sunarak ve onlarla iki toplantı yaparak, her iki ebeveynin de çocuklarının eğitim ve gelişiminde bilgi sahibi olmaları amaçlanmaktadır. Baba toplantılarında, babaların çocuğun yaşamında babanın yeri ve önemi, aile tutumları, etkin dinleme ve iletişim yöntemleri, aile yaşam döngüsü konularında bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır (MEB Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 2007).

Programın Uygulanması

Program 16 hafta süreyle haftada bir kez annelerle grup toplantılarının düzenlenmesi, program süresince iki kez de babalarla olmak üzere 18 oturum şeklinde düzenlenmektedir. Program gelişimsel eğitim programı ve ev ziyaretleri şeklinde uygulanmaktadır. Gelişimsel eğitim programı çocukların gelişim alanlarını desteklemek amacıyla hazırlanmış etkinlikleri içeren dokümanlardan oluşmaktadır. Gelişimsel eğitim programında her oturumun sonunda eğitimci rehberliğinde anneler çocuklarının yaşına uygun etkinliği grup içinde çalışmaktadır. Daha sonra annelerden bu etkinliği bir hafta süreyle evde çocukları ile birlikte uygulamaları istenmektedir. Anneler bu uygulamaya ilişkin gözlem ve deneyimlerini de bir sonraki oturum grupla paylaşmaktadırlar. Ev ziyaretlerinin amacı ise gelişimsel eğitim programı etkinliklerinin nasıl uygulandığını ev ortamında izleyerek olası hataları düzeltilmesine yardımcı olmak ve anneye ev ortamında tamamlayıcı bilgiler vermektir. 0-3 yaş grubu çocuğu olan ailelere program süresince 4 defa, 3-6 yaş grubu çocuğu olan ailelere program süresince 2 defa ev ziyareti yapılmaktadır. Ev ziyaretleri annelerle yapılan toplantıların beşinci konusu olan davranış değiştirme bölümünde başlanılmaktadır. Baba oturumlarından ilki programın 6. ya da 7. haftasında, ikincisi ise 12. ya da 13. hafta da yapılmaktadır (MEB Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 2007).

Programın Sonuçları

2005-2006 döneminde Ankara, Antalya, Aydın, Çanakkale, Elazığ, İçel, Manisa ve Nevşehir olmak üzere sekiz ilde programa katılan anneler üzerinde yapılan değerlendirmeler sonucunda, programda en çok faydalandıkları ve gündelik hayatta en çok kullandıkları konuların çocuğu dinleme ve olumlu-olumsuz disiplin yöntemleri olduğu bulunmuştur. Programın sonunda anneler çocuklarına karşı tutumlarının değiştiğini, ilişkilerinin daha iyi olduğunu ve kendilerinin daha yeterli olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Aynı araştırmada annelerden, programda dağıtılan baba mektupları ile ilgili olarak, eşlerinin baba mektuplarını ne kadar sıklıkla okudukları ve bu mektuplardan ne kadar etkilendiklerini değerlendirmeleri istenmiştir. Annelerin % 10,5'i eşlerinin baba mektuplarını hiç okumadıklarını belirtirken % 30,6'sı çoğunu ve % 18,8'i hepsini okuduklarını belirtmişlerdir. Babaların mektuplardan ne kadar etkilendikleri incelendiğinde annelerin % 18,2'si mektupların babanın davranışını hiç etkilemediğini belirtirken % 31,7'si bazılarını uyguladıklarını, % 31,4'ü de olabildiğince uyguladıklarını belirtmişlerdir. Annelere programa katılmalarının çocuklarında fark ettikleri hangi değişimlere yol açtığı sorulduğunda, annelerin % 97,3'ü çocuklarının daha meraklı ve ilgili olduğunu, % 69'u çocuklarının kendileri ile daha çok oyun oynamak istediklerini, % 68,1'i kendileri ile daha çok konuşup sohbet ettiğini, % 65,8'i çocuklarının derdini daha rahat anlattığını ve % 62,2'si de daha çok soru sorduğunu belirtmişlerdir (MEB Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 2007).

SIRA SİZDE

4

Benim Ailem Anne ve Çocuk Eğitim Programının amacı nedir?

OKULÖNCESİ VELİ-ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI (OVÇEP)

Okulöncesi Veli-Çocuk Eğitim Programı, 1999 yılında MEB Okulöncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü ile yapılan iş birliği çevresinde, Bekman danışmanlığında AÇEV uzmanları Şenocak ve Erdoğan tarafından geliştirilmiştir. Bu programın hedef kitlesi okulların anasınıflarında okuyan altı yaşındaki çocuklar ve velilerinden oluşmaktadır. Okulöncesi Veli-Çocuk Eğitim Programı, çocukların zihinsel gelişimini, sözel ve sayısal becerilerini destekleyerek, okula hazır başlamalarını sağlamak ve çocuğun içinde yaşadığı iki ana ortam olan okul ve evin iş birliğinde olması yoluyla okul aile iş birliğini güçlendirmek amacıyla hazırlanmış bir eğitim programıdır (AÇEV, 2007). Okulöncesi Veli-Çocuk Eğitim Programı 2000-2001 yılları arasında pilot uygulaması yapılan İstanbul dışındaki diğer illere de yaygınlaşması çalışması başlatılmış, program Ankara, İzmir, Samsun ve Gaziantep illerinde de uygulanmaya başlatılmıştır (Bekman & Topaç, 2007). Programın uygulamaları günümüzde de sürdürülmektedir.

Programın İçeriği

Program iki bölümden oluşmaktadır. Birincisi çocuğun okuma-yazma hazırlık çalışmalarına desteklemek amacıyla Çocuk Eğitim Programı ve Sınıf formları (Sınıf ÇEP), ikincisi okul-aile iş birliğini güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilen Veli Destek Programından oluşmaktadır (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2007).

Programın Uygulanması

28 hafta boyunca süren programda hem çocuğa hem de anneye yönelik faaliyetler yer almaktadır. Çocuğa yönelik faaliyetlerde, özellikle çocuğun okuma yazma becerisini geliştirmesine yönelik uygulamalar yapılmaktadır. Bu kapsamda çocukların zihinsel gelişimini, sözel ve sayısal becerilerini destekleyerek okula hazırlıklı başlamalarını sağlamaya yönelik çalışmalar yürütülmektedir. AÇEV tarafından hazırlanmış özel çalışma formları her gün, anasınıfı öğretmenleri tarafından *okuma-yazmaya hazırlık* saatlerinde uygulanmaktadır. Bu formlarda, okuma yazma öncesi, aritmetik öncesi, sosyal-duygusal gelişim, sıralama, sınıflandırma, kavramlar, genel yetenek ve el-göz koordinasyonuna yönelik faaliyetler bulunmaktadır. Ayrıca, sınıfta öğrenilen bilgilerin kalıcılığını sağlamak ve aileyi çocuğun eğitimine dahil etmek amacıyla anne ve çocuk için hazırlanmış *Ev Formları* ile 25 hafta süre ile evde velilerin de çocuklarıyla birlikte çalışması istenmektedir. Annelere yönelik faaliyetler ise, anneyi çocuk gelişimi konusunda desteklemeyi amaçlamaktadır. Anasınıfı öğretmenleri, velilerle, her ay veli destek programı toplantısı düzenlemektedir. Yaklaşık 2 saat süren bu toplantıların hedefi, velileri, çocuk gelişimi, disiplin yöntemleri, iletişim ve ders çalışma alışkanlıkları gibi konularda bilgilendirmesini sağlamaktır. Programda ailenin rolü, önemi ve aile tutumları, aile çocuk ilişkileri ve olumsuz disiplin şekilleri, çocukla iletişim, etkin dinleme ve ben dili, olumlu disiplin yöntemleri, gelişim özellikleri ve gelişim alanları ve ders çalışma alışkanlıkları gibi konuların kapsandığı sekiz veli toplantısı gerçekleştirilmektedir (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2007).

Ben dili, benle başlayan ve benle biten, bireyi rahatsız eden davranışın somut olarak tanımını ve o davranışın birey üzerindeki etkisi içeren, yaşanan duygu ve düşünceleri ortaya koyan bir dildir.

Programın Sonuçları

Programın çocuklar ve veliler üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla yaygınlaştırılan illerden Gaziantep ve Samsun seçilerek programın Anadolu'daki pilot uygulamasının sonuçları incelenmiştir. Bu amaçla araştırmada anasınıfına giden çocuklardan programa katılan ve katılmayan olarak iki grup oluşturulmuştur. Programın etkilerinin görülmesi için ölçümler iki gruptaki çocuklar ve velilerle, sene başında ve sene sonunda uygulanmıştır. OVÇEP'e katılan ve katılmayan anasınıfı öğrencilerinin okula başladıkları sene başında okulöncesi sözel ve sayısal beceriler ölçümünden aldıkları puanlar karşılaştırıldığında, iki grup arasında bir fark bulunmamasına rağmen sene sonunda tekrarlanan ölçümde OVÇEP'e katılan öğrencilerin, OVÇEP'e katılmayan öğrencilerden istatistiksel anlamlılık düzeyinde daha yüksek puanlar aldıkları bulunmuştur. Bu bulgu OVÇEP'e katılmış olan çocukların, katılmayan çocuklara göre sözel ve sayısal becerilerini sene boyunca daha fazla ilerleme göstermiş olduğu olarak yorumlanmıştır. Velilere, yapılan toplantıların ne kadar faydalı buldukları sorulduğunda velilerin % 51.3'ü programın çok faydalı olduğunu, % 46.2'si oldukça faydalı olduğunu belirtmişlerdir. OVÇEP'e katılan velilerin, katılmayanlara kıyasla, çocuklarının gelişimini yönlendirmek konusunda öğretmenlerden daha çok destek aldıklarını, öğretmenle daha çok iş birliği içinde oldukları ve öğretmeni danışabilecekleri biri olarak daha çok gördükleri bulunmuştur. Yine OVÇEP'e katılan veliler olumsuz disiplin yöntemlerini azaltırken yerine olumlu disiplin yöntemlerini kullanmada bir artış göstermişlerdir. Veliler ile yapılan mülakatta, OVÇEP hakkında velilerin değerlendirmelerini almak için çeşitli sorular sorulmuştur. Toplantılarda işlenen konuları günlük hayatta uygulayıp uygulamadıkları sorulduğunda, veliler en yoğun olarak yanlış davranışta daha sakin olduklarını, sinirlenmediklerini, çocuğu dinlediklerini ve ben dilini kullandıklarını

belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra veliler çocuklarına daha fazla sorumluluk verdikleri, etkin dinlemeyi kullandıklarını ve olan problemlerini toplantıda konuşulanlarla çözdüklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler ile yapılan mülakatta, yapılan uygulamalar sırasında karşılaşılan zorluklar, programın çocuklara ve veliler ile ilişkilerine etkisini değerlendirilmiştir. Veli Destek Programını çok faydalı olarak değerlendiren öğretmenler, özellikle veli ile yakınlaşmaları, velinin öğretmeni tanınması, öğretmene karşı belirgin bir güven oluşması yönünden çok önemli faydaları olduğunu vurgulamışlardır. Toplantılar sayesinde velilerin, çocuklarına karşı hangi davranışlarının nasıl sonuçlar doğurabileceğini görebildiklerini, problemler konusunda ortak kararlar alarak ortak uygulamalar yapabildiklerini, çocuklardaki problemlerin bu iş birliği sayesinde çok daha kolay çözümlendiğini ifade etmişlerdir (Bekman & Topaç, 2007).

SIRA SİZDE

5

Okulöncesi Veli-Çocuk Programı hedefleri nelerdir?

BABA DESTEK EĞİTİM PROGRAMI (BADEP)

Baba Destek Eğitim Programı, Bekman ve Kağıtçıbaşı danışmanlığında Anne Çocuk Eğitim Vakfı tarafından geliştirilmiştir (Kimmet, 2003). BADEP'in başlıca hedef grubu alt sosyo-ekonomik ortamlardan gelen ve 2-10 yaş arası çocuğu olan babalardır. Anne Çocuk Eğitim Vakfı 1996'da Baba Destek Programı'nı bir pilot proje bağlamında başlatmıştır. İlk pilot proje İstanbul'da bir Halk Eğitim Merkezinde 1996 yılının 14 Nisan -26 Mayıs tarihleri arasında beş haftalık bir program olarak, 11 babanın katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu pilot uygulama sonunda program süresinin kısa olduğuna karar verilmiş, 12 haftaya çıkarılmıştır. On beş babanın katıldığı ikinci pilot proje Türk-İş'e bağlı Kristal-İş Sendikasıyla yapılan anlaşma sonucunda Paşabahçe Cam fabrikasında gerçekleştirilmiştir. Üçüncü pilot proje İstanbul'da dört ayrı semtte, beş ayrı grup hâlinde, 1998 yılının Şubat ile Temmuz ayları arasında gerçekleşmiştir. Gruplar, farklı sosyo-ekonomik düzeylerin yaşadığı bölgelerden seçilmiştir. Bu uygulamalar programın farklı ekonomik ve eğitim gruplarından babalara uygulanabildiğini, her grup için etkilerin benzer olduğunu göstermiştir. Programın uygulanmasında ilkokulların en etkili kurumlar olacağına, buralarda çalışan gönüllü öğretmenlerden faydalanılmasına karar verilmiştir. Buna bağlı olarak İstanbul ve Kocaeli'nden 33 gönüllü öğretmen Ocak 2001'den itibaren liderlik eğitimi modeli dahilinde eğitim almaya başlamış, bir yıl eğitim aldıktan sonra grup lideri olma hakkını kazanmışlardır.

2001 yılında ilkokullarda ve Halk Eğitim Merkezlerinde Milli Eğitim İl Müdürlüğünün izniyle ve bu öğretmenler vasıtasıyla 89 uygulama gerçekleştirilmiş, programa 928 baba katılmıştır. Ocak 2002'de, İstanbul'da ve Kocaeli'nde 1799 baba bu hizmetten faydalanmıştır.

(Atmaca-Koçak, 2004). 2003 yılı itibari ile 276 uygulama yapılmış, 2973 baba katılım belgesi almıştır. Program İstanbul, Kocaeli ve Muğla'da uygulanmıştır (Kimmet, 2003). Programın uygulamaları hâlâ devam etmektedir. Baba destek programı; babanın çocuk gelişimindeki öneminin farkına varması, çocuk gelişimi konusunda bilgi edinmesi, edindiği bilgiler ışığında çocuğun gelişiminde uygun beklentiler içine girmesi, çocuk gelişiminde daha etkili bir rol oynayabilmesi için gerekli desteği alması, çocuk yetiştirmeye dahil edilmesiyle cinsler arası bir denge sağlanması, demokratik yöntemler hakkında bilgi edinip bunları evde, eşi ve çocuklarıyla yaşama geçirmesi, böylece daha demokratik, daha mutlu bir aile ve toplum yapı-

sının desteklenmesini ve çocuk istismarının önlenmesi amaçlamaktadır (Atmaca-Koçak, 2004).

Programın İçeriği

Baba destek programında babanın rolü, önemi ve çocuğun üzerinde etkileri, ailedeki davranış modellerinin ve yaklaşımlarının çocuğun üzerindeki etkisi, iletişim becerileri, olumlu disiplin yöntemleri, çocuğun bedensel, sosyal, duygusal gelişim özellikleri, zihinsel gelişim ve çocuklara kitap okumanın önemi, çocukla oyun oynama ve birlikte vakit geçirmenin önemi konularını içermektedir (Kimmet, 2003).

Programın Uygulanması

Program 15 babanın katılımı ile 13 hafta uygulanmaktadır. Her oturum iki buçuk saat sürmektedir. Programda konular grup tartışması, oyun ve canlandırma gibi tekniklerden yararlanılarak uygulanmaktadır. Programda her hafta babaya çocuğu ve ailesi ile birlikte yapacağı, çocuğu ile kitap okumak gibi etkinlikler verilmektedir. Baba bu etkinliği evde uyguladıktan sonra, sonuçlarını bir sonraki hafta grupla paylaşmaktadır (Kimmet, 2003).

Programın Sonuçları

2001-2002 döneminde İstanbul ve Kocaeli'nde bu programa katılmış tüm babaların değerlendirmelerine göre, babaların çocukları ile geçirdikleri zamanın ve kitap okuma, birlikte oyun oynamak gibi etkinliklerin arttığı, sözlü ve fiziksel ceza, tehdit, çocuğu umursamama, ihtiyacı ile ilgilenmeme gibi davranışların azaldığı, olumlu iletişim becerilerinin arttığı ve ihtiyaçların çatışması durumunda anlaşma yöntemini tercih etme davranışının arttığı bulunmuştur (Kimmet, 2003). Babalarla yapılan mülakatlardan elde edilen bulgulara göre ise, babalar, çocukları ile konuşmaya ve onu dinlemeye başladıklarını, çocuklarıyla daha fazla vakit geçirdiklerini, daha fazla sevgi gösterdiklerini ve bu değişimin çocuklarındaki olumlu yansımalarını görebildiklerini ifade etmişlerdir. Babalar ayrıca ceza ve dayak yerine alternatif disiplin yöntemleri kullandıklarını bildirmişlerdir. Babalardaki bu değişiklikler babaların çocuklarıyla ilişkilerine olumlu yansımış, babalar ile çocuklar yakınlaşmıştır. Babalar ayrıca eşlerine yönelik davranışlarındaki değişiklikten de bahsetmiş, daha hoşgörülü olduklarını, eşleriyle konuşmaya, onlara bazı şeyleri anlatmaya ve uyarılarda bulunmaya başladıklarını söylemişlerdir. Tüm bu değişimler, çiftin arasındaki iletişimi iyileştirmiştir. Babalar kendilerini nasıl algıladıkları konusunda da değişiklikler olduğunu söylemişler, çocuk gelişimi hakkında bilgi edinmiş, yeni bir bakış açısı kazanmışlardır (Atmaca-Koçak, 2004).

Baba Destek Eğitim Programı hangi illerde uygulanmıştır?

SIRA SİZDE

6

YAZ ANAOKULLARI VE ANNE DESTEK PROGRAMI

1999-2000 yıllarında, AÇEV ve Boğaziçi Üniversitesi iş birliği ile kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada İstanbul, Diyarbakır ve Van illerinde 5-6 yaşlarında çocuğu olan annelerin erken çocukluk eğitimine ilişkin ihtiyaçları ile ilköğretim ve anasınıfı öğretmenlerinin erken çocukluk eğitiminin önemi ve amacı ile ilgili görüş ve beklentileri belirlenmiş ve çocukların dil kullanım becerileri değerlendirilmiştir. Bulgular özellikle Diyarbakır ilinde okulöncesi eğitim olanaklarının yetersiz olduğunu, bu yetersizlik nedeniyle çocuğun okul başarısının olumsuz etkilendiğini ve çocukların okula başlarken kendi yaş grubundaki diğer çocuklarla eşit

fırsata sahip olmadığını göstermiştir. Ayrıca çocuğun içinde bulunduğu elverişsiz şartların çocuğun gelişimini olumsuz etkilediği de bulunmuştur. İşte bu nedenlerle çocuğun gelişimini desteklemek, okula hazırlayabilmek ve ona eğitiminde eşit fırsat tanıyabilmek amacı ile bir eğitim programı uygulamanın yararlı olacağı düşünülmüştür. Ayrıca, annelerin çocuğun gelişimi ve eğitimine katkıda bulunmaları için annelere destek verecek bir programın uygulanmasının da gerekli olacağı öngörülmüştür. Bu doğrultuda, birbirini destekleyen iki farklı eğitim programı, Okulöncesi Eğitimi Programı ile Anne Destek Programı geliştirilmiştir. Okulöncesi Eğitimi Programı, Bekman, Aksu-Koç ve Erguvanlı-Taylan danışmanlığında AÇEV uzmanları Uzuner ve Şenocak tarafından geliştirilmiştir. Anne Destek Programı ise Bekman, AÇEV uzmanları Sucuka ve Özdemir tarafından geliştirilmiştir. Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programı sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerde yaşayan ve erken çocukluk eğitiminden yararlanmayan 5 ile 6 yaşındaki çocukları ve annelerini hedeflemektedir (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2007). Program 2003 tarihinde Güneydoğu Anadolu bölgemizin Diyarbakır ilindeki dört ilköğretim okulu ile AÇEV'in anaokulunda ilk kez uygulanmıştır. Dört okulda düşük sosyo-ekonomik çevrelerden gelen, okulöncesi eğitim kurumlarına ulaşma olanağı çok az veya hiç olmayan çok çocuklu ailelerin yaşadığı mahallelerde bulunmaktadır. Okulöncesi Eğitimi Programı'nın öğretmenleri yerel Meslek Liselerinin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü mezunlarından oluşmuştur. Anne Destek Programı'nın öğretmenleri ise, Akşam Kız Sanat Okullarının Çocuk Gelişimi Bölümü mezunları arasında iki dilli olanlardan seçilmiştir. Programlara 360 çocuk ve 320 anne katılmıştır. AÇEV'in Baba Eğitimi Uzmanı tarafından yürütülen bu toplantılara toplam 64 baba katılmıştır (Bekman, Aksu-Koç & Erguvanlı-Taylan, 2004). Ağustos ayı sonunda tamamlanan yaz uygulamalarının ardından Ekim ayı itibarıyla AÇEV Aile ve Çocuk Eğitim Merkezinde kış dönemi programları başlamış bulunmaktadır. 20'şer kişilik üç sınıfta 60 çocuğun eğitim gördüğü bu dönem 2004 Mayıs sonunda tamamlanmıştır (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2007). Bu program 2005 yılında Diyarbakır, İstanbul, Bursa, Adana, Urfa, Elazığ'da 2006 yılında da Adana, Batman, Hakkari, Muş ve Ağrı da uygulanmıştır.

Programın İçeriği

İçerdiği farklılıklar nedeniyle, iki alt programın içerikleri alt başlıklar hâlinde aşağıda sunulmuştur:

Okulöncesi Eğitim Programı

Okulöncesi Eğitim Programı herhangi bir okulöncesi eğitim kurumuna gitmeyen ve elverişsiz şartlarda yetişen çocukların tüm gelişimini (zihinsel, sosyal, duygusal ve fiziksel) ve dil kullanım becerilerini okula başlamadan önce desteklemeyi amaçlamaktadır (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2007). Okulöncesi eğitim programı yaratıcılığı, kişisel ifadeyi ve etkin/katılımcı öğretimi vurgulamakta ve bedensel, bilişsel, dilsel ve sosyal-duygusal gelişim modüllerini içermektedir. Bedensel modül spor yapma, temizlik ve sağlıklı beslenme alışkanlıkları gibi özbakım davranışlarını geliştirmeyi hedeflerken bilişsel modül kavram gelişimini okuryazarlık-öncesi becerilerini ve sayı bilgisi-öncesi becerilerini destekleyerek çocukları okula hazırlamayı amaçlamaktadır. Dil becerileri modülü sözcük bilgisini, dil yapılarını, eylem ekleri, isim tümceleri, emir ve dilek tümceleri, soru ve kıyaslama tümceleri, benzer ve karşıt eylemli tümceler, belirteç, tümleç ve söylem düzenini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Programın sosyal-duygusal ögesi ise duyguları tanıyıp bunları uygun

şekillerde aktarabilmeyi, akranlarla ve yetişkinlerle olumlu ilişkiler kurmayı ve sosyal etkileşimde bulunmanın yollarını öğretip geliştirmeyi hedeflemektedir (Bekman, Aksu-Koç & Erguvanlı-Taylan, 2004).

Anne Destek Programı

Anne Destek Programı Okulöncesi Eğitim Programı'na katılan çocukların annelerini çocuk gelişimi ve eğitimi konularında desteklemeyi hedeflemektedir. (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2007). Programda beslenme, koruyucu sağlık, anne ve çocuk sağlığı, çocuğun okula hazırlanması ve olumlu disiplin yöntemleri gibi konular ele alınmaktadır (Bekman, Aksu-Koç & Erguvanlı-Taylan, 2004).

Programın Uygulanması

Okulöncesi Eğitim Programı 15 kişilik sınıflarda, hafta içi, günlük beş saat olmak üzere, on hafta süreli hafta içi her gün yarım gün uygulanmaktadır. On iki hafta süren Anne Destek Programı, her hafta, iki buçuk saatlik grup toplantıları ile uygulanmaktadır. Grup toplantılarına gelen anneler o günün konusunu grup lideri ile birlikte tartışır. Ayrıca programda annelerin çocukları ile evlerinde yapmaları için faaliyetler de yer almaktadır. Anne Destek Programı'nın eğiticileri bu faaliyetler ve grup çalışmalarında tartışılan konular hakkında geribildirimde bulunmak ve çocuğun eğitimi desteklemek amacıyla ev ziyaretleri de bulunmaktadır (AÇEV, 2007). Programın geçmiş uygulamalarında babaları da programa dahil etmeye çalışılmış, bu amaçla Diyarbakır'daki uygulamalarda programın başında amaçları, içeriği ve annelerle çocuklara sağlayacağı yararlar hakkında bilgi veren mektuplar babalara gönderilmiştir. Uygulama sona ermeden önce de babalar bir toplantıya davet edilmiş, annelere aktarılan bilgilerin en önemli noktaları babalara da sunulmuştur (Bekman, Aksu-Koç & Erguvanlı-Taylan, 2004).

Programın Sonuçları

Diyarbakır ilinde 2003 yılında uygulanan programın değerlendirme araştırmasının sonuçları, Okulöncesi Eğitimi Programı'nın çocukların bilişsel ve dil becerileri üstünde etkili olduğunu göstermiştir. Eğitim programı sözel ve sayısal becerilerin gelişimine katkıda bulunmuş ve çocukları, programa katılmamış olduklarında ulaşabilecekleri düzeyin ötesine taşımıştır. Program bir yandan da çocukların dil becerileri üstünde etkili olmuş, hem dil bilgisi becerileri hem de hikâye anlama düzeylerine katkıda bulunmuştur. Sözcük bilgisi konusunda aynı etkiler gözlenmemiştir (Bekman, Aksu-Koç & Erguvanlı-Taylan, 2004). Programın anneler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar hâlen devam etmektedir.

Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programının hangi eğitim programlarını içermektedir?

Özet

Aile rehberliğinin ortaya çıkma gerekçelerini tartışmak

Anne babalar genellikle kendi ailelerinden ve yakın çevrelerinden öğrendiklerini uygulayarak ya da kişisel yaşantılarından kazandıkları deneyimlerle çocuklarını yetiştirdikleri için bu yöntemlerle elde edilen bilgi ve beceriler her zaman çocuk yetiştirmek için yeterli ya da doğru olmayabilir. Toplumlarda görülen sosyal ve ekonomik değişimler aile üyeleri arasındaki etkileşimleri, ana babanın çocukla ilgili düşüncelerini ve çocuk yetiştirme tarzlarını etkilemektedir. Ayrıca artan endüstrileşme ve kentleşme ile birlikte kendini gösteren boşanma oranlarının ve tek ebeveynli ailelerin artması, evlilik ve aile rollerindeki değişiklikler ailelerde çatışma, kaygı ve gerilimlere neden olabilmektedir. Ayrıca ülkemizde annelerin eğitim seviyeleri düşük ve genç yaşta anne olma oranı yüksektir. Aile üyelerinin bu gerekçelerle desteklenmeleri gerekmektedir.

Aile rehberliği kavramını tanımlamak

Aile rehberliği, ana babalara bireysel ya da gruplar hâlinde çocuk eğitimi konusunda bilgi verme hizmetidir. Bir başka ifade ile aile rehberliği anne babalara nasıl anne baba olacağını öğretmesidir.

Aile rehberliğinin uygulamalarının genel amaçlarını açıklamak

Anne babalara yönelik eğitim programlarının genel amacı, anne babalara çocuk yetiştirmek için gereken bilgi, beceriler kazandırmak, anne babaların anne babalıkla ilgili düşünceleri, görüşleri ve inançlarında değişim sağlamaktır.

Erken Destek Araştırma Projesinin uzun dönemli sonuçlarını açıklamak

Erken Destek Araştırma Projesi kapsamında uygulanan programın anneler ve çocuklar üzerinde uzun dönemli etkilerini ölçmeyi amaçlayan çalışmalarda da anneleri eğitim alan çocukların eğitim almamış gruba göre daha yüksek oranda okula devam ettikleri, bilişsel gelişimlerinin olumlu yönde etkilendiği, okul başarılarının yüksek olduğu, okula karşı daha olumlu tutuma sahip ol-

dukları, kendilerini okula karşı daha hazırlıklı ve akademik olarak daha yeterli gördükleri bulunmuştur. Eğitim programının anneler üzerinde etkileri incelendiğinde iki yıl süreyle program katılan annelerin, çocuklarıyla olan ilişkilerinde farklılık gösterdikleri, anlarla daha çok konuştukları, çocuklarını disiplinle cezalandırmadan önce onlara neyin doğru olduğunu açıkladıkları saptanmıştır. Ayrıca eşleriyle ilişkilerinin değiştiği, hâli hazırdaki durumlarıyla ilgili daha olumlu değerlendirmelerde buldukları belirlenmiştir. Araştırmada beklenmeyen bir veri olarak, programa katılan annelerin, katılmayan annelere oranla, çocuklarının daha itaatkar, söz dinler olmalarını arzu ettikleri saptanmıştır.

Anne-Çocuk Eğitim Programının amacını açıklamak

Anne-Çocuk Eğitim Programının okulöncesi eğitim olanaklarından yararlanamayan düşük gelirli ailelerden gelen çocukların annelerini eğiterek bu çocukların çok yönlü gelişmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Ana-Baba Okulunun anne babalara hangi konularda bilgi verdiğini açıklamak

Anne Baba Okulunda bebeklik ve çocukluk dönemi ve gelişim özellikleri ve bu çocukların eğitimi, son çocukluk döneminin gelişim özellikleri ve eğitimi, çalışan anne ve çocuğu, ergenlik dönemi gelişim özellikleri, eşler arasında problem çözme, karıkoca ilişkilerinden doğan problemler, yaygın anne baba tutumları, çocukla sağlıklı iletişim, çocuklarda uyum ve davranış bozuklukları, çocuğun başarısını yükseltmede ailenin rolü ve çocuğun cinsel eğitimi gibi konulara değinilmektedir.

0-4 Yaş Erken Çocukluk Eğitimi Projesinin sonuçlarını tartışmak

Bu projenin elde edilen veriler, annelere ev ziyaretleri vasıtasıyla uygulanan erken çocukluk eğitiminin, çocukların gelişim düzeyleri, anne çocuk ilişkilerini ve iletişimlerini olumlu yönde etkilediğini saptanmıştır.

Anne Eğitimi Programının içeriğini açıklamak

Anne Eğitim Programı annenin 0-6 yaş çocuğunun gelişimi, sağlığı ve beslenmesi konularında bilgilendirilmesi ve bu bilgilerini günlük yaşama uygulaması amaçlanmıştır. Gelişimsel Eğitim Programı ise çocuğun gelişim özelliklerine göre hazırlanan, gelişimi destekleyici oyunlardan oluşmaktadır. Bu oyunlarla anne çocuk etkileşiminin sağlanması, çocuğun gelişiminin desteklenmesi ve yaşadığı çevrenin, ev ortamının zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır. Gecekondu bölgesinde yaşayan okulöncesi yaş grubundaki çocuklarının ev ziyaretleri yoluyla annelerini eğitilerek, çocuğun zengin uyarcı bir ev ortamı içerisinde gelişim ve eğitiminin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Benim Ailem Anne ve Çocuk Eğitim Programının hedef kitlesini açıklamak

Bu programın hedef kitlesi çocuğu okulöncesi eğitim olanaklarından yararlanamayan ve sosyal desteğe ihtiyacı olan 0-6 yaş çocuğu olan anne babalardır.

Okulöncesi Veli-Çocuk Eğitim Programının uygulama sonuçlarını tartışmak

OVÇEP’e katılmış olan çocukların, katılmayan çocuklara göre sözel ve sayısal becerilerini sene boyunca daha fazla ilerleme göstermiş olduğu gözlenmiştir. Velilere, yapılan toplantıların ne kadar faydalı buldukları sorulduğunda velilerin yarısından çoğu, programın çok faydalı olduğunu, yarısına yakını da oldukça faydalı olduğunu söylemişlerdir. OVÇEP’e katılan velilerin, katılmayanlara kıyasla, çocuklarının gelişimini yönlendirmek konusunda öğretmenden daha çok destek aldıklarını, öğretmenle daha çok iş birliği içinde oldukları ve öğretmeni danışabilecekleri birisi olarak daha çok gördükleri bulunmuştur. Yine OVÇEP’e katılan veliler olumsuz disiplin yöntemlerini azaltırken yerine olumlu disiplin yöntemlerini kullanmada bir artış göstermişlerdir. Veliler ile yapılan mülakatta, OVÇEP hakkında velilerin değerlendirmelerini almak için çeşitli sorular sorulmuştur. Toplantılarda işlenen konuların günlük hayata uygulanması açısından, veliler yanlış davranışta daha sakin olduklarını, sinirlenmediklerini, çocuğu dinlediklerini ve ben

dilini kullandıklarını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra veliler çocuklarına daha fazla sorumluluk verdikleri, etkin dinlemeyi kullandıklarını ve olan problemlerini toplantıda konuşulanlarla çözdüklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler ile yapılan mülakatta, yapılan uygulamalar sırasında karşılaşılan zorluklar, programın çocuklara ve veliler ile ilişkilerine etkisini değerlendirilmiştir. Veli Destek Programını çok faydalı olarak değerlendiren öğretmenler, özellikle veli ile yakınlaşmaları, velinin öğretmeni tanınması, öğretmene karşı belirgin bir güven oluşması yönünden çok önemli faydaları olduğunu vurgulamışlardır. Toplantılar sayesinde velilerin, çocuklarına karşı hangi davranışlarının nasıl sonuçlar doğurabileceğini görebildiklerini, problemler konusunda ortak kararlar alarak, ortak uygulamalar yapabildiklerini, çocuklardaki problemlerin bu iş birliği sayesinde çok daha kolay çözümlendiğini ifade etmişlerdir

Baba Destek Eğitimi Programının amaçlarını açıklamak

Baba destek programı; babanın çocuk gelişimindeki öneminin farkına varması, çocuk gelişimi konusunda bilgi edinmesi, edindiği bilgiler ışığında çocuğun gelişimine uygun beklentiler içine girmesi, çocuk gelişiminde daha etkili bir rol oynayabilmesi için gerekli desteği alması, çocuk yetiştirmeye dahil edilmesiyle cinsler arası bir denge sağlanması, demokratik yöntemler hakkında bilgi edinip bunları evde, eşi ve çocuklarıyla yaşama geçirmesi, böylece daha demokratik, daha mutlu bir aile ve toplum yapısının desteklenmesini ve çocuk istismarının önlenmesi amaçlanmaktadır.

Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programının hangi ibtiyaçtan geliştirildiğini değerlendirmek

Diyarbakır ilinde yapılan bir araştırma sonucunda okulöncesi eğitim olanaklarının yetersiz olduğunu, bu yetersizlik nedeniyle çocuğun okul başarısının olumsuz etkilendiğini ve çocukların okula başlarken kendi yaş grubundaki çocuklarla eşit fırsata sahip olmadığını göstermiştir. Ayrıca çocuğun içinde bulunduğu elverişsiz şartların çocuğun gelişimini olumsuz etkilediği de bulunmuştur. Bu gerekçe ile Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programı geliştirilmiştir.

Kendimizi Sınavalım

1. Ülkemizdeki uygulanan aile rehberliği programlarında daha çok kimler eğitilmektedir?
 - a. Babalar
 - b. Anneler
 - c. Çocuklar
 - d. Anne ve babalar birlikte
 - e. Babalar, çocuklarıyla
2. Ülkemizdeki aile rehberliği uygulamalarında **en sık** kullanılan yöntem aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Ev ziyaretleri
 - b. Konferans ve seminerler
 - c. Grup toplantıları
 - d. Dergi, kitap ve benzeri yayınlar
 - e. Radyo ve televizyon programları
3. Ülkemizde aile rehberliği programları daha çok hangi yaş grubunda çocukları olan anne babalara yönelik olarak uygulanmaktadır?
 - a. Bebek sahibi olan anne babalar
 - b. Okulöncesi dönemde çocuğu olan anne babalar
 - c. Çocukluk döneminde çocuğu olan anne babalar
 - d. Ön-ergenlik döneminde çocuğu olan anne babalar
 - e. Ergenlik döneminde çocuğu olan anne babalar
4. Ülkemizdeki sistemli olarak uygulanan aile rehberliği programının **ilk** başarılı örneği aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Ana-Baba Okulu
 - b. Baba Destek Eğitimi Programı
 - c. Anne-Çocuk Eğitim Programı
 - d. Okulöncesi Veli Çocuk Eğitim Programı
 - e. Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programı
5. Ana-Baba Okulunun hedef kitlesi hangi yaş grubunda çocuğu olan anne babalardır?
 - a. Sadece bebek sahibi olan anne babalar
 - b. Sadece okulöncesi dönemde çocuğu olan anne babalar
 - c. Sadece çocukluk döneminde çocuğu olan anne babalar
 - d. Sadece ergenlik döneminde çocuğu olan anne babalar
 - e. Bebeklik, okulöncesi, çocukluk veya ergenlik döneminde çocukları olanlar
6. 0-4 Yaş Erken Çocukluk Projesinin sonuçları aşağıdaki hangi aile eğitimi programının ortaya çıkmasına yol açmıştır?
 - a. Baba Destek Eğitimi Programı
 - b. Anne Eğitim Programı
 - c. Okulöncesi Veli Çocuk Eğitim Programı
 - d. Ana-Baba Okulu
 - e. Benim Ailem Anne ve Çocuk Eğitim Programı
7. Benim Ailem Anne ve Çocuk Eğitim Programı ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Ergenlerin anne ve babalarının eğitimi içermektedir.
 - b. Özellikle sosyal desteğe ihtiyacı olan ebeveynler hedeflenmiştir.
 - c. MEB'e bağlı öğretmenler ve usta öğreticiler aracılığıyla eğitim verilmiştir.
 - d. Babalara sınırlı sayıda toplantı ile eğitim verilmiştir.
 - e. Annelerle her hafta farklı bir konuda çalışılmıştır.
8. Okulöncesi Veli-Çocuk Eğitim Programının uygulanmasında velilerle kaç toplantı yapılmaktadır?
 - a. 10
 - b. 8
 - c. 6
 - d. 4
 - e. 2
9. Baba Destek Eğitimi Programı ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
 - a. 0-2 yaş grubunda çocuğu olan babaları kapsar.
 - b. Orta ve üst sosyoekonomik düzeyden babaları kapsar.
 - c. Bu konuda özel eğitim almış öğretmenlerle yürütülmüştür.
 - d. Bir yıl boyunca devam eden bir programdır.
 - e. Program sonunda babaların davranışlarında anlamlı bir değişiklik gözlenmemiştir.
10. Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programı **ilk** kez hangi ilimizde uygulanmıştır?
 - a. Diyarbakır
 - b. Batman
 - c. İstanbul
 - d. Elazığ
 - e. Mardin

Yaşamın İçinden

18.01.2005

Babalık Eğitimi Dayağı Bitirdi

Bakanlık destekli eğitim programına katılan babalar, çocuklarıyla iletişim kurmayı, eşleriyle iyi geçinmeyi, ve “öfkeyle kalkıp zararlar oturmamayı” öğreniyorlar.

Kırsal kesimde ya da büyük şehirlerin gecekondular semtlerinde yaşayan babalara yönelik gerçekleştirilen ‘babalık eğitimi’, olumlu sonuçlar verdi. Babaların çoğu, 13 haftalık eğitimin ardından dayağı ve bağırımı bıraktı, eşleriyle ilişkilerini de düzeltti.

Anne Çocuk Vakfı’nın (AÇEV), Milli Eğitim Bakanlığı ile yaptığı iş birliği sonucu 21 ilde hayata geçirdiği “Babalara Destek Eğitimi Programı” kapsamında 5 bin baba eğitimi aldı. Bu yıl da 2 bin babaya, çocuklarıyla iletişimde temel bazı kurallar öğretilen.

AÇEV, 1996’da İstanbul’da başlattığı babalık eğitimini geçen temmuzdan bu yana Türkiye çapında uyguluyor. Bu yıl içindeki katılımcıların arasından rasgele seçilen bin 379 babaya, program başladığında ve bittiğinde iki ayrı anket uygulandı. Sonuçta, eğitim alan babaların iş, aile ve özel hayatlarında ciddi değişim ve gelişmeler gözlemlendi.

Kaynak: Babalık Eğitimi Dayağı Bitirdi. 18 Ocak 2005 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr> adresinden alınmıştır.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise “Giriş” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Giriş” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız yanlış ise “ Giriş “ başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Anne Çocuk Eğitim Programı” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise “Ana-Baba Okulu “ başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
6. b Yanıtınız yanlış ise “Anne Eğitimi Programı” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
7. d Yanıtınız yanlış ise “Benim Ailem Anne ve Çocuk Eğitim Programı” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Okulöncesi Veli Çocuk Eğitim Programı” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
9. c Yanıtınız yanlış ise “Baba Destek Eğitimi Programı” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlış ise “Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programı” başlıklı bölümü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Anne Çocuk Eğitim Programı Bogaziçi Üniversitesi öğretim üyeleri Kağıtçıbaşı, Bekman, ve Sunar tarafından geliştirilmiştir. Program daha sonra Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) uzmanları Özkök, Kuşçul ve Sucuka tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Sıra Sizde 2

Anne Baba Okulu İstanbul’da yaşayan düşük sosyoekonomik düzeyde olan anne babalara uygulanmıştır.

Sıra Sizde 3

Anne Eğitim Programı 2003 yılında 0-6 yaş Aile Çocuk Eğitimi Programına dönüştürülerek 6 pilot ilde (Ankara, İstanbul, İzmir, Mersin, Samsun Diyarbakır) bir yıl süreye uygulanmıştır.

Sıra Sizde 4

Bu program; çocuğu okulöncesi eğitim olanaklarından yararlanamayan ve sosyal desteğe ihtiyacı olan 0-6 yaş çocuğu olan ailelerin, anneleri ya da bakıcıları aracılığıyla desteklenmesini amaçlanmaktadır.

Sıra Sizde 5

Okulöncesi Veli-Çocuk Eğitim Programı, çocukların zihinsel gelişimini, sözel ve sayısal becerilerini destekleyerek, okula hazır başlamalarını sağlamak ve çocuğun içinde yaşadığı iki ana ortam olan okul ve evin iş birliğinde olması yoluyla okul aile iş birliğini güçlendirmek amacıyla hazırlanmış bir eğitim programıdır (AÇEV, 2007).

Sıra Sizde 6

Baba Destek Eğitim Programı İstanbul, Kocaeli ve Muğla illerinde uygulanmıştır.

Sıra Sizde 7

Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programı birbirini destekleyen iki farklı eğitim programı, Okulöncesi Eğitim Programı ile Anne Destek Programından oluşmaktadır. Herhangi bir okulöncesi kurumuna gitmeyen ve elverişsiz şartlarda yetişen çocukların tüm gelişimini (zihinsel, sosyal, duygusal ve fiziksel) ve dil kullanım becerilerini okula başlamadan önce desteklemeyi amaçlamaktadır. Anne Destek Programı Okulöncesi Eğitim Programı'na katılan çocukların annelerini çocuk gelişimi ve eğitimi konularında desteklemeyi hedeflemektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV). (2007). **Anne Çocuk Eğitimleri: Anne Çocuk Eğitim Programı**. 16.12.2007 tarihinde <http://www.acev.org/egitim/ace.asp> adresinden alınmıştır.
- Akkök, F. (1984). **Davranışsal Yaklaşımla Aile Rehberliğinin Öğretilabilir Çocukların Özbakım Becerilerine Etkisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atmaca-Koçak, A. (2004). **Baba Destek Programını Değerlendirme Raporu**. AÇEV Yayınları. 16.12.2007 <http://www.acev.org/egitim/ace.asp> adresinden alınmıştır.
- Aydoğmuş, K., Baltaş, A., Baltaş, Z., Davaslıgil, Ü., Güngörmüş, O., Konuk, E., Korkmazlar, Ü., Köknel, Ö., Navaro, L., Oktay, A., Razon N. & Yavuzer, H. (2001). **Ana-Baba Okulu**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bekman, S. (1996-1999). Anne Çocuk Eğitim Programı'nın okul başarısına etkisi. **Eğitim Dergisi**, 17, 17-35.
- Bekman, S. & Topaç, B. (2007). **OVÇEP İstanbul Pilot Projesi Değerlendirme Araştırması** 16.12.2007 <http://www.acev.org/arastirma/arastirmalar.asp> adresinden alınmıştır.
- Bekman, S., Aksu-Koç, A. & Erguvanlı-Taylan, E. (2004). **Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bir Erken Müdahale Modeli: "Yaz Anaokulu" Pilot Uygulaması**. 16.12.2007 tarihinde <http://www.acev.org/arastirma/arastirmalar.asp> adresinden alınmıştır.
- Compell, D. ve Pall, G.F. (2004). **Group Parent Education**. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Çağdaş, A. & Şahin-Seçer, Z. (2006). **Anne-Baba Eğitimi**. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Dikici, A. (1990). **Zihinsel Engeli Olan Çocukların Annelerine Yönelik Grup Rehberliğinin Tutum Değişimi Açısından Etkililiği**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkan, S. & Durmuşoğlu, M.C. (2006). Anne eğitimi programının annelerin çocuk yetiştirme tutumları üzerine etkisinin incelenmesi. **Avrupa Birliği Sürecinde Okul Öncesi Eğitimin Geleceği Sempozyumu**. Ankara: Yapa- Yayınları
- Fine, M. (1980). **Handbook on Parent Education**. New York: Acadmic Press.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1997). The Turkish early enrichment project and mother-child education program. **Journal of Adolescent & Adult Literacy**, 41, 470-474.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S. & Sunar, D. (1993). **Başarı Ailede Başlar**. İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- Kartal, H. (2003). Bursa'da AÇEP'e katılan bir grup anne ve çocuğun profilleri ile programın anne ve çocuklar üzerindeki etkileri. **OMEP Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı**. İstanbul: Yapa Yayınları.
- Kimmet, E. (2003). Erken çocukluk eğitiminde farklı yaklaşımlar ve uygulamalar: Baba destek programı. **OMEP Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı**. İstanbul: Yapa Yayınları.
- Kuzgun, Y. (1994). Aile eğitimi ile ilgili psikolojik hizmetler. **Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları**. Ankara
- Kuzgun, Y. & Hamamcı, Z. (2007). **Anne Baba Eğitimi Programları**. Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım.
- MEB Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü. (2007). **Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Programları**. 16.12.2007 tarihinde <http://cygm.meb.gov.tr/halkegitim/index.html> adresinden alınmıştır.
- Ömeroğlu, E. (1999). MEB Halk Eğitim Merkezlerinde **Uygulanan Anne Eğitim Kurslarına Gelen Bir Bakış**. Milli Eğitim Dergisi 17.12.2007 <http://www.yayim.meb.gov.tr> adresinden alınmıştır.
- Ömeroğlu, E., Aksoy, A. & Turla, A. (1997). Anne çocuk eğitim programı. **Okulöncesi Eğitim Sempozyumu**, 51-83. Türkiye Okul Öncesi Eğitimi Geliştirme Derneği. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ömeroğlu, E. & Can-Yaşar, M. (2002). Ev merkezli aile çocuk eğitimi programının ev ortamına etkisi, 34-51. **Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Sempozyumu**. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Özdemir, A. (1991). **A Study on the Effectiveness of Mother Training on Mothers**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Sucuka, N., Özkök, S., & Vardar, B. (1997). Anne çocuk eğitim programı: Uygulama ve değerlendirme. **Okulöncesi Eğitim Sempozyumu**, 51-83. Türkiye Okul Öncesi Eğitimi Geliştirme Derneği. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sucuoğlu, B., Küçükler, S. & Kanık, N. (1992). Özel eğitimde anne-baba eğitimi programları (örnek çalışma). **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 25(2), 521-538.
- Şahin, A. (2007). **Yaratıcı Drama Yöntemi ile Anne-Baba Eğitimi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Temel, F. & Ömeroğlu, E. (1991). 0-3 yaş erken çocukluk eğitimi araştırmasının psikomotor yönden incelenmesi. Ya-Pa 7. **Okul Öncesi Eğitim ve Yaygınlaştırılması Semineri**. İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- Temel, F. & Ömeroğlu, E. (1993). Türkiye'de okulöncesi eğitimin yaygınlaştırılmasında aile eğitime dayalı modeller. **Okul Öncesi Eğitimi I. Sempozyumu**, Ankara.
- Varol, N. (2005). **Aile Eğitimi**. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Yavuzer, H. (1993). **Ana-Baba Çocuk**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yetişkin Psikolojisi

5

Yukarıdaki fotoğrafta, ileri yetişkinlik döneminde bulunan 65 yaşlarındaki evli bir çift yer almaktadır. Bu yetişkinler, yaklaşık 65 yıl önce dünyaya geldikten sonra geçen zaman içerisinde bebeklik, çocukluk, ergenlik yıllarını geçerek yetişkinlik yıllarına ulaşmışlardır. Genç yetişkinlik yıllarında birlikte yaşamaya karar vererek evlenmişler, bu yıllarda iş yaşamını sürdürmüşler ve iki çocuk sahibi olmuşlardır. Bu çocukları yetiştirirken ve iş yaşamında diğer insanlara hizmet üretirken ileri yetişkinlik yıllarına ulaşmışlardır. Artık onlar iş yaşamında emekli olmuş, ortaya çıkan sağlık problemleri ile uğraşan ve yaklaşık 42 yıldır birlikte yaşamlarını sürdüren bir çifttir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Yetişkin kimdir? sorusunu açıklayabilecek,
- 👁️ Gelişim süreci açısından yetişkinlik yıllarındaki gelişim dönemlerini betimleyebilecek,
- 👁️ Yetişkinlik gelişim dönemlerindeki gelişim görevlerini özetleyebilecek,
- 👁️ Yetişkinlik yıllarındaki fiziksel gelişimi açıklayabilecek,
- 👁️ Yetişkinlik yıllarındaki bilişsel gelişimi açıklayabilecek,
- 👁️ Yetişkinlik yıllarındaki psikososyal gelişimi değerlendirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Örnek Olay

Ali ile Veli çok yakın arkadaşları. Onlar, aynı mahallede birlikte büyümüşler, aynı ilköğretim ve liseye devam etmişlerdi. Liseyi bitirdikten sonra farklı yerlerde üniversite eğitimlerine devam etmek için ayrılmışlar, bu ayrılık sonrasında da ailelerinin de taşınması nedeniyle bir daha uzun süre görüşme fırsatları olmamıştı. Üniversiteye devam ettikleri ilk yıllarda mektuplar ile haberleşmişler; ancak daha sonraki yıllarda birbiri ile bağlantıları kopmuş ve birbiri ile hiç karşılaşmamışlardı. Aradan yaklaşık kırk yıl geçtikten sonra bir tatil yöresinde tesadüfen karşılaşmışlar ve her ikisi de birbirini yaşlanmış bulduklarını itiraf ettiler. İki arkadaş, özlemle geçen uzun yıllardan sonra âdeti etraflarındakileri unutarak koyu bir sohbet dalmışlardı ve heyecanla aradan geçen zaman içerisindeki yaşamlarını paylaşıyorlardı. Ali, üniversite yıllarında hem çalışarak hem eğitimini sürdürerek zorlu bir yaşam geçirdiğini, üniversitede okurken tanıştığı ve sevdiği sınıf arkadaşı Ayşegül ile evlendiğini, üniversiteyi bitirdikten sonra sınıf öğretmeni olarak uzun yıllar köylerde çalıştıklarını ifade etti. Daha sonra ikiz kız çocuğu olduğunu, onların da öğretmen olarak anne babasının mesleğini seçtiğini, onların da evli olup çocukları olduğunu belirtti. Ayrıca, kırk yıl hizmetten sonra birkaç yıl önce emekli olduğunu ve artık eşi ile torunlarına baktığını, zamanın büyük çoğunluğunu okuyarak, bir dernekte okuma-yazma bilmeyen yetişkinlere kurs vererek, şiir yazarak geçirdiğini, emekliliğe ve hastalıklara alıştığını ifade etti. Ali bunları ifade ederken, Veli arkadaşını heyecanla ve biraz da imrenerek dikkatle dinledi. Veli söz kendisine geldiğinde kendisinin onun gibi hayatta pek başarılı olmadığını söyledi. Üniversite yıllarında pek dersler ile ilgilenemediği için okulunu bitiremediğini, daha sonra babasının yanında ticarete başladığını, anne babasının seçimi ile evlendiğini ve bir kız çocuğu olduğunu ifade etti. Daha sonra beş yıl evli kaldıktan sonra eşi ile anlaşamadığı için ayrıldığını, işleri iyi gitmediği için bir kez iflas ettiğini ifade etti. Şimdi ise işlerini biraz topladığını; ancak hastalıkları nedeniyle sağlığının iyice bozulduğunu ve çocuğu ile de iyi bir iletişim kuramadığından söz etti. Artık, geçmişe dönüp baktığında ne kadar çok yanlış kararlar verdiğini belirterek pişmanlıklarını ve şu andaki yaşamına ilişkin umutsuzluklarını paylaştı...

Anahtar Kavramlar

- Yetişkin
- Psikoloji
- Fiziksel Değişim
- Bilişsel Değişim
- Psikososyal Değişim
- Gelişim Ödevi

İçindekiler

- YETİŞKİN KİMDİR?
- YETİŞKİNLİK GELİŞİM DÖNEMLERİ
- YETİŞKİNLİK DÖNEMLERİNDE GELİŞİM GÖREVLERİ
- YETİŞKİNLİK YILLARINDA FİZİKSEL DEĞİŞİM
- YETİŞKİNLİK YILLARINDA BİLİŞSEL DEĞİŞİM
- YETİŞKİNLİK YILLARINDA
 - Gelişim Krizi Görüşü
 - Yaşam Olayları Görüşü
- YETİŞKİNLİK YILLARINDA SOSYAL YAŞAM
 - Yetişkinlik Yıllarında Aile Kavramı
 - Yetişkinlik Yıllarında Çalışma Yaşamı

GİRİŞ

İnsan gelişimi, doğum öncesinde döllenmeden başlayarak yaşamın sonuna kadar devam eden bir süreç içermektedir. Bu süreç içerisinde insanlar fiziksel, bilişsel ve psikososyal olarak gruplanabilecek çok çeşitli yönlerden bir bütün olarak gelişmektedirler. Bu gelişim ise kalıtım ve çevrenin zaman içerisinde etkileşimi sonucunda büyüme ve olgunlaşma ile öğrenme süreçleri yoluyla ortaya çıkmaktadır. Gelişim psikologları yaşam boyu gelişim kapsamında insanın doğum sonrası gelişimini bebeklik, ilk çocukluk veya okulöncesi, ikinci çocukluk veya okul, ergenlik, genç yetişkinlik, orta yetişkinlik ve ileri yetişkinlik gibi gelişim dönemlerine ayırarak açıklamaktadırlar. Böylece, yaşamın ergenlik sonundan itibaren başlayan ve ölüme kadar devam eden zaman dilimi yetişkinlik yılları olarak adlandırılmaktadır. Yetişkinlik yıllarında da, insanlar yaşamın diğer dönemleri gibi fiziksel, bilişsel ve psikososyal yönlerden değişmekte ve gelişmektedirler. Ancak, yetişkinlik yıllarındaki gelişim özellikleri, bir çocuğun veya bir gencin gelişim özelliklerinden farklılıklar göstermekte olup, insan yaşamının en uzun zaman dilimini kapsamaktadır. Ayrıca, yetişkinlik yıllarının başlangıcı, ortaları ve sonundaki gelişimsel örüntü veya özellikler de birbirinden farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla, insan gelişimini anlamak, çevremizdeki yetişkinlerin davranışlarına ilişkin bilgi sahibi olmak ve böylece onlara katkı getirebilmek ve geliştirici etkinlikler düzenleyebilmek için yetişkin yıllarındaki gelişimin bilinmesine ve kavranmasına ihtiyaç vardır. İşte, bu ünite de sizlerin yetişkinlik yıllarındaki insan gelişimini ve bu gelişimsel süreç içerisindeki yetişkin davranış biçimlerini kavramanız için gelişim psikologlarının ortaya koyduğu gelişimsel normlara ve açıklamalara yer verilmektedir.

YETİŞKİN KİMDİR?

İnsanlar, yaşam boyu gelişirler ve bu gelişim sürecinde çevreleri tarafından çeşitli kavramlar ile betimlenirler. Örneğin, yeni doğmuş veya birkaç aylık olmuş bir insan yavrusu anne babası veya bakıcıları tarafından ismi ile hitap edilmekle birlikte bebek kavramı ile de betimlenir. İlerleyen yıllarda bu bebeğin yürümeye başlaması ve hareketliliğinin artmasını takiben çoğunlukla çocuk kavramının kullanıldığı gözlenir. Benzer biçimde, bu çocuk erenlik yıllarından itibaren beden yapısının değişmesini takiben ergen, delikanlı gibi kavramlar ile anne baba, öğretmen veya çevre tarafından betimlenir. Bu ergenin liseyi bitirmesinden sonra genç veya genç yetişkin olarak betimlenirken 40-50 yaşlarında orta yaşlı veya yetişkin ve 65-70 yaşlar gibi ilerleyen yıllarda ise yaşlı veya ihtiyar gibi kavramların çevre tarafından kullanılabilmesine tanık olunabilir. Bu kavramlar, bireyin doğduğu andan itibaren gelişim sürecinde ilerlediği yaşa bağlı olarak yapılan ve bireylerin içinde o anda bulunduğu zamana özgü gelişimsel özellikleri, yeterlilikleri ve çevrenin bireyi algılayışını içeren anlamlar ve yüklemeler de taşır. Örneğin, kendisinden beklenen davranışları yerine getiren 20-22 yaşlarındaki kızına/oğluna karşı bir anne baba, “aferrin sana, şimdi büyüdüğünü ve bir yetişkin gibi davrandığını bize gösterdin” gibi sözler ile onun büyüdüğünü ve yetişkin davranışlarına sahip olduğunu vurgulayabilmektedir. Ayrıca, bireyin içinde bulunduğu zamana özgü gelişimsel özelliklere yeterince sahip olmaması veya sergilememesi de bu gelişimsel kavramlar ile ifade edilebilmektedir. Örneğin, henüz yedi yaşına gelmiş bir çocuk süt dişleri düşmeye başlayıp kalıcı dişleri henüz çıkmadığı için arkadaşları tarafından “bebe” diye çağrılabilir. Ya da istediğini elde etmek için tepinen ve ağlayan 5-6 yaşındaki bir çocuk, anne babası tarafından “bebek gibi davranıyorsun!” diye uyarılabilir. Bir ergen veya bir genç çevre tarafından istenen davranışları sergilemedi-

İnsanların doğumundan itibaren geçirdiği bebeklik, çocukluk ve ergenlik yılları sonrasında yaşadığı yıllar genel olarak yetişkinlik yılları olarak ifade edilmektedir.

Yetişkin kavramı, bireyin sadece sahip olduğu takvim yaşını ve fiziksel özelliklerinin büyüklüğünü içermemekte, aynı zamanda bireyin psikolojik ve toplumsal yönlerini de kastetmektedir.

Yetişkin kavramına ilişkin yapılan farklı yüklemeler ve beklentiler nedeniyle tam olarak bir tanım yapmak oldukça zor olup, kullanılan ölçüte göre farklı tanımlamalar yapmak olasıdır.

ğinde “aynı çocuk gibisin!” gibi ifadelerle betimlenebilir. Yine; 25-30 yaşlarındaki veya 40-50 yaşlarındaki bir birey, bazı davranışlarından dolayı “koskocaman adam oldun, hâlâ çocuk gibi davranıyorsun!” diye azarlanabilir.

Sonuç olarak; insanların yaşamlarının bebeklik, çocukluk ve ergenlik yıllarını takip eden zaman dilimi genel olarak yetişkinlik yılları olarak kabul edilmekte ve bu yıllar içerisinde bulunan kişilerde *yetişkin* olarak adlandırılmaktadır. Ancak, yetişkin kavramı bireyin sadece içinde bulunduğu zamanı ifade eden bir kavram olmayıp bireyin bir bebekten, çocuktan ve ergenden beklenen davranışlardan daha farklı davranışlar göstermesini içermektedir. Örneğin; bir çocuktan genellikle anne babanın kararları doğrultusunda okula devam etmesi ve evdeki sorumlulukları yerine getirmesi beklenirken, 25-30 yaşındaki yetişkin bir bireyden bir iş sahibi olması, geleceğini planlaması ve kendi davranışlarının ve kararlarının sorumluluğunu alması beklenmektedir.

Gelişimsel süreç açısından bireyin fiziksel özelliklerinin büyük olması da onun yetişkin olduğu anlamına gelmemektedir. Bireyin yetişkin olup olmadığını ifade ederken bireyin fiziksel, toplumsal ve psikolojik özelliklerini veya davranışlarını birlikte dikkate alarak değerlendirmek gerekmektedir (Onur, 1995). Bununla birlikte, yetişkin bir bireyin sahip olması gerekli fiziksel, toplumsal ve psikolojik özellikler farklı biçimlerde ifade edilebildiği için yetişkin kavramının tam olarak bir tanımını yapmak da oldukça güçtür. Çünkü, yetişkin kavramına ilişkin betimlemeler toplumdan topluma, kurumdan kuruma, kişiden kişiye farklılıklar gösterebilmektedir (Onur, 1995; Bülbül, 1991). Örneğin; bir toplum veya kişi için bireyin yetişkin olmasının tek ölçütü olarak yaş dikkate alınabilmektedir. Bu toplum veya kişi için bireyin 15 yaşında olması yetişkin sayılmak için yeterli iken başka bir toplum veya kişi için ise bu yaş 18 veya 20 olabilmektedir. Yine, bir toplum veya kişi için ergenlik yıllarında cinsel olgunlaşmanın sağlanması yetişkinlik için temel bir göstere iken, bazı toplum ve kişiler için bu gelişimsel yeterlilik önemli olmakla birlikte yeterli ve tek bir ölçüt olarak değerlendirilmemektedir. Dolayısıyla, yetişkin kavramının tanımlanmasında dikkate alınan ölçüte göre farklı biçimlerde tanımlama yapabilmek olasıdır. Bu çerçevede, genel olarak yetişkin kavramının biyolojik, yasal, toplumsal ve psikolojik tanımlarının yapılabileceği ifade edilmektedir.

Biyolojik özellikler dikkate alındığında yetişkin kavramı, bireyin cinsel yönden olgunlaşmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla, bireyin erinlik yıllarında ilk üreme hücrelerini üreterek kendi türünü sürdürebilir duruma gelmesi, yetişkin bir birey olduğunu göstermektedir. *Yasal bazı ölçütler* dikkate alındığında yetişkin kavramı, bireyin seçmen olabilme, sürücü belgesi alabilme, başkalarının izni olmaksızın evlenebilme, yasal olarak sorumlu olan bir büyüğün izni gereksiz istediklerini hukuki olarak gerçekleştirebilme gibi davranışları yapabilecek yaşa geldiğini ifade eder. Bu yaş, bir toplum için 18 olurken başka bir toplum için daha aşağı veya yukarı olabilir. *Toplumsal roller ve beklentiler* dikkate alındığında yetişkin kavramı, bireyin askere gitmesi, bir işte çalışması, ayrı bir evde yaşamaya başlaması, evlenmesi, anne baba olması gibi toplumsal rolleri gerçekleştirmesini anlatır. *Psikolojik özellikler* dikkate alındığında yetişkin kavramı ise, bireyin kendi yaşamından kendisinin sorumlu olması, davranışlarında bağımsız olması, kendi kararlarını kendisinin vermesi, kendine özgü bir kimlik geliştirmesi gibi özellikleri belirtir (Duman, 2000, s.102-103; Knowles, 1996, s.55).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, yetişkin kavramı farklı ölçütler açısından değişik biçimlerde ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte, gelişim süreci açısından yetişkin kavramı değerlendirildiğinde, bireyin fiziksel, bilişsel ve

psikososyal özelliklerini birlikte dikkate almak gerekir. Bu çerçevede, bireyin beklilikten çocukluğa, çocukluktan ergenliğe ve sonra yetişkinliğe geçerek yetişkin olduğu ve fiziksel, bilişsel ve psikososyal özelliklerinin büyüme, olgunlaşma ve öğrenme süreçleri yoluyla çocuk ve ergenlerden daha ileri düzeylere ulaştığı belirtilebilir. Dolayısıyla; birey gelişimsel süreç içerisinde fiziksel olarak büyüyerek fiziksel olgunluğa ulaşmakta, düşünce ve kavrama sisteminde ilerlemeler gerçekleştirmekte, toplumun kendisinden beklediği rolleri ve sorumlulukları yerine getirerek kendi kararlarını kendisi verebilen ve sorumluluğunu alan bağımsız yetişkin bir birey olmaktadır. Bu çerçevede, yetişkinlik bağımsızlıkla ilgili bir kavram olarak değerlendirilmekte, “bir toplumda, kendi yaşamlarını yönetme sorumluluğunu üzerine alan bireylerin yetişkin olarak kabul edilmesi” yönünde genel bir eğilim olduğu ve genel olarak yetişkini tanımlamada takvim yaşı ile toplumsal rollerin birlikte kullanıldığı belirtilmektedir (Bülbül, 1991, s.44).

Sonuçta, yetişkinlik genel olarak olgunlaşma, bağımsızlaşma ve kendisine ilişkin uygun kararları verebilmeyi ifade eden bir kavram olup yetişkinin hem fiziksel hem de psikolojik yönlerden olgunlaşmış olduğunu kastetmektedir (Duman, 2000; Onur,1995). Aynı biçimde UNESCO sözlüğünde de, yetişkin birey beden ve düşünce yapısı bakımından olgunluğa ulaşmış kişi olarak ifade edilmektedir (Kurt, 2001).

Yetişkin kavramı, genel olarak bireyin yaşının gereği olarak fiziksel olarak olgunlaştığını ve kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olarak kendi kararlarını verebildiğini, kendini yönetebildiğini ve böylece bilişsel ve toplumsal özellikler açısından da olgunlaşarak bağımsızlaştığını belirtmektedir.

Bir kişinin biyolojik, yasal, toplumsal ve psikolojik ölçütlere ve özelliklere göre yetişkin olarak tanımlanması onun ne gibi özelliklere sahip olduğuna işaret eder?

SIRA SİZDE

1

YETİŞKİNLİK GELİŞİM DÖNEMLERİ

İnsanlar, yaşam boyunca gelişmektedir. Bu gelişim süreci içerisinde bireyler yaşamın başlangıcında yaklaşık bir nokta büyüklüğünde iken daha sonraki yıllarda giderek bir bebek, bir çocuk, bir ergen ve bir yetişkin durumuna gelmektedirler. Dolayısıyla; insan gelişimi yaşamın başlangıcından sonuna kadar devam eden değişimleri içermektedir. Böylece, insan yaşamının yetişkinlik yıllarında da fiziksel, bilişsel ve psikososyal yönlerden değişim sürmektedir.

Yaşam boyu devam eden bir süreç içerisinde insan gelişiminde belirli zaman aralıklarında bazı gelişimsel özellikler daha belirgin olarak ortaya çıkar. Örneğin, 20'li yaşlarda üniversitede öğrenim yaşamı ve karşı cinsle yakın arkadaşlık ilişkileri söz konusu iken 30-40'lı yaşlarda iş yaşamı, evlilik yaşamı ile eş ve çocuklar ile ilişkiler daha ön planda yer alır. Bu çerçevede gelişim psikologları, yaşam boyu gelişimi çeşitli yaşam dönemlerine ayırarak betimlerler ve açıklarlar. Bu yaşam dönemleri, her bir döneme özgü belirli gelişimsel özellikler taşımakla birlikte, aynı zamanda belirli yaş dilimlerini de ifade ederler. Gelişim psikologları gelişim dönemlerinin başlangıç ve bitiş yaşları ile dönem isimlerini belirlemede tam bir fikir birliğine sahip bulunmamakta ve farklılıklar gösterebilmektedirler. Yetişkinlik yılları da, bireylerin sahip olduğu gelişimsel özellikler dikkate alınarak değişik biçimlerde dönemlere ayrılabilir (Onur, 1995). Örneğin; Levinson, yetişkinlik yıllarını birbiri arasında geçiş dönemleri de içeren ilk yetişkinlik (17-45 yaş aralığı), orta yetişkinlik (40-65 yaş aralığı) ve son yetişkinlik (60 yaş ve yukarısı) olarak üç dönem biçiminde ifade etmektedir (Feldman,1990; Onur,1995). Baymur (1994) ise yetişkinlik yıllarını genç yetişkinlik çağı (18-35 yaş aralığı), orta yaşlılık çağı (35-60 yaş aralığı), yaşlılık çağı (60 yaş ve yukarısı) olarak belirtmektedir. Onur (1995) ise yetişkinlik gelişim dönemlerinin ve bu dönemlerin yaş sınırlarının değişik biçimlerde ifade edilebildiğini belirterek yetişkinlik yıllarını genç yetişkinlik, orta yıllar

Yetişkinlik yıllarında da bireyler fiziksel, bilişsel ve psikososyal yönlerden gelişmektedirler.

(orta yetişkinlik) ve ileri yıllar (yaşlılık) dönemleri çerçevesinde açıklamaktadır. Bunların yanı sıra yetişkinlik yıllarına ilişkin benzer başka gruplamalara da rastlanmakla birlikte, genel olarak yetişkinlik yıllarının üç döneme ayrılarak açıklanmakta olduğu, yetişkinlik dönemlerine ilişkin adlandırmalarda bazı küçük farklılıklar olabildiği, ancak yaş aralıklarında farklılıkların olabildiği söylenebilir.

Yaşam boyu gelişim çerçevesinde, ergenlik döneminin 18-19 yaşlarına kadar sürdüğü ve ortalama yaşam süresinin 70 yaşları dolayında olduğu düşünülürse yetişkinlik yıllarının yaklaşık 50 yıllık gibi bir süreyi kapsadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, ilerleyen yıllarda insanların yaşam sürelerinin daha da artması sonucu yetişkinlik yıllarının genişliği de artabilecek, yaşam biçimleri ve koşulları gittikçe değişecek, ve bunları sonucu olarak da belki burada bahsedilen yetişkinlik dönemleri ve yaşları daha farklı ifade edilir hâle gelebilecektir. Dolayısıyla, günümüzde bireylerin yaşamının yaklaşık üçte ikisinden fazlasının yetişkinlik yılları olarak yaşandığı ve bu uzun zaman diliminin başlangıcı, ortası ve sonu arasında da gelişimsel özellikler açısından önemli farklılıkların gözlenebileceği belirtilebilir. Örneğin; yetişkinliğin ilk yıllarında birey hem kendi hem karşı cinsiyet yakın ilişkiler geliştirme ve bir mesleğe hazırlanma uğraşı içinde iken yetişkinliğin son yıllarında birey emekliliğe alışma ve sağlık durumundaki değişmelere uyum sağlama çabası içerisinde bulunabilmektedir.

Yukarıda da ifade edilen bütün bu açıklamalar çerçevesinde, yetişkinlik yılları genel olarak gelişimin doğası açısından şu şekilde üç döneme ayrılabilir (Baymur,1994; Santrock & Barlett, 1986; Hoffman & Ark., 1988):

- **Genç Yetişkinlik Dönemi:** Bu dönem, yaklaşık on dokuz-yirmi yaşlarından başlayarak otuzlu yılların ortalarına kadar devam eden yetişkinlik yıllarını içerir. Bu dönem içerisinde birey, hem kendi cinsiyeti hem karşı cinsiyet ile yakın ilişkiler geliştirmekte, bir mesleğe hazırlanarak meslek sahibi olmakta, kişisel bağımsızlığını kazanmakta ve bir aile kurmaya yönelmektedir.
- **Orta Yetişkinlik Dönemi:** Bu dönem, yaklaşık otuzlu yaşların ortalarından altmışlı yaşlara kadar devam eden yetişkinliğin orta yıllarını kapsar. Bu dönem, orta yaş olarak da ifade edilebilmektedir. Bu dönemde bireyin üretkenliği, sorumluluklarının gelişmesi, farklı alanlara yönelik ilgilerinin artması, mesleki doyumun aranması, gelecek kuşakların yetişmesine yardım edilmesi gibi gelişimsel özellikler ön plana çıkar.
- **İleri Yetişkinlik Dönemi:** Bu dönem, yetişkinlik yıllarının yaklaşık altmışlı yaşlardan başlayarak yaşamın sonuna kadar devam eden dönemini içerir. Yaşlılık dönemi olarak da nitelendirilebilen bu dönemde, bireyler azalan güce, bozulan sağlığa, emekliliğe uyum sağlamaya çalışırlar.

Yetişkinlik yılları, insan yaşamında oldukça uzun bir zaman içermekte olup genel olarak üç temel döneme ayrılmaktadır. Bu yetişkinlik gelişim dönemleri

- genç yetişkinlik,
- orta yetişkinlik ve
- ileri yetişkinlik olarak belirtilebilir.

YETİŞKİNLİK DÖNEMLERİNDE GELİŞİM GÖREVLERİ

Bireyler, gelişimlerinin doğası gereği yaşam boyunca her yaş döneminde kazanmak, gerçekleştirmek veya başarmak durumunda oldukları yeni özellikler ve davranış biçimleri vardır. Havighurst tarafından bireyin yerine getirmek durumunda olduğu bu özellikler ve davranış biçimleri gelişim görevleri veya ödevleri olarak nitelendirilir. Her yaşam döneminde karşılaşılan gelişim görevlerinin başarılması, bireyin mutluluğunu ve sonraki gelişim dönemi görevlerine ilişkin başarısını olumlu yönde etkileyebilir. Ancak, gelişim görevlerinin başarılamaması bireyin mutsuzluk yaşamasına ve sonraki gelişim dönemi görevlerine ilişkin başarısızlığa yol açabilir.

Gelişim dönemlerindeki gelişim görevlerinin bazıları (yürüme, diş çıkarma gibi) evrensel nitelikler taşıırken bazıları toplumdaki topluma, kültürden kültüre değişiklikler gösterebilmektedir. Bu gelişim ödevleri yaşamın ilk yıllarında çoğunlukla büyüme ve olgunlaşmaya dayalı iken yetişkinlik yıllarında fiziksel yeterliliklerin doruk noktasına ulaşması nedeniyle çoğunlukla toplumsal istek ve beklentileri yerine getirme ile ilgilidir (Baymur, 1994; Erden & Akman, 1988; Onur, 1995).

Yetişkinlik yıllarındaki gelişim dönemlerinde yetişkinlerin karşılaştıkları başlıca gelişim ödevleri şu şekilde belirtilebilir (Baymur, 1994, Bacanlı, 1997, Onur, 1995):

Genç Yetişkinlik Dönemi Gelişim Ödevleri: (a) Bir mesleğe hazırlanma ve öğrenimini tamamlama, (b) çalışma hayatına atılma, bir işe girme ve bu işte ilerleme, (c) toplumun onayladığı bir sosyal gruba girme, (d) kendine uygun bir eş seçme ve eşyle birlikte yaşamını sürdürebilme, (e) evin yönetimine katılma ve sorumluluklar üstlenebilme, (f) çocuk sahibi olma ve çocuklarını yetiştirme, (g) toplumsal sorumluluklarını yerine getirme.

Orta Yetişkinlik Dönemi Gelişim Ödevleri: (a) Yetişkinlere özgü toplumsal sorumluluklarını üstlenebilme, (b) bedeninde ve sağlık durumunda oluşmaya başlayan değişimleri kabullenme ve uyum sağlama, (c) yaşlanan anne babaya gerekli desteği ve yardımı verebilme, (d) belli bir ekonomik yaşam standardına ulaşma ve bu standardı sürdürme, (e) büyüyen çocuklarının yetişmesinde gereken desteği ve rehberliği yapmak, (f) serbest zamanlarını değerlendirecek kendilerine uygun etkinlikler gerçekleştirme, etkinliklere katılma.

İleri Yetişkinlik Dönemi Gelişim Ödevleri: (a) Yaşlanmanın getirdiği fiziksel yeterliliklerin azalmasını ve artan sağlık problemlerini kabullenme ve uyum sağlama, (b) çalışma yaşamının bitirilmesi ve emekli olunması ile oluşan değişimlere uyum sağlama, (c) kaybedilen eşin yokluğuna alışma ve yeni yaşam koşullarına uyum gösterme, (d) yaşına özgü toplumsal sorumlulukları yerine getirme, (e) fiziksel yetersizliklerinden kaynaklanan yaşam güçlükleri ile baş edebilme, (f) yaşlıları ile yakın ilişkiler kurma.

Siz de yetişkinliğin herhangi bir evresinden çevrenizdeki bir yetişkini gözleyerek, o döneme özgü gelişim ödevlerini ne derece gerçekleştirip gerçekleştirmediğini inceleyebilirsiniz.

Tüm gelişim dönemlerinde olduğu gibi; bireyler genç, orta ve ileri yetişkinlik dönemlerinde de kendilerine özgü bir biçimde gelişirler ve çeşitli değişimler sergilerler. Aşağıda yetişkinlik yıllarında gelişimsel süreçte ortaya çıkan değişimler fiziksel, bilişsel ve psikososyal gelişim boyutlarında ele alınarak açıklanmaktadır

YETİŞKİNLİK YILLARINDA FİZİKSEL DEĞİŞİM

Fiziksel gelişim, bireylerin vücutlarının fiziksel yapısındaki değişimler ile motor (hareketle ilgili) becerilerdeki ilerlemeleri ifade eder. Gelişim sürecinde birey doğum öncesinde ve doğumu takip eden yıllarda oldukça hızlı bir biçimde büyür ve gelişir. Böylece, yaşamın ilk yıllarından itibaren fiziksel gelişim çerçevesinde bebeklerin, çocukların ve ergenlerin bedenleri genişler ve büyür. Bununla birlikte, sadece vücut organlarında fiziksel büyüme ve gelişme gerçekleşmez; aynı zamanda bu organların kullanım biçimleri ve motor becerileri de düzenli bir biçimde gelişir. Özellikle ergenlik yılları sonrasına kadar fiziksel gelişimin oldukça önemli gelişim ve değişim gerçekleştirdiği gözlenebilir. Ergenin bedensel özellikleri bir yetişkin görünümüne ulaşır.

Fiziksel büyüme, genellikle ergenliğin sonunda büyük ölçüde tam olup fiziksel yeterlilikler 18 ile 25/30 yaş arasında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu nedenle, ilk

veya genç yetişkinlik yıllarında çoğu bireyin fiziksel yeterlilikleri ve sağlığı en üst düzeydedir. Örneğin, ilk yetişkinlik yıllarında bireyin gücünün en fazla, reflekslerinin en hızlı, üreme kapasitesinin en yüksek olduğu ifade edilmektedir (Feldman, 1990). Aynı zamanda, bireysel farklılıklar gözlenmekle birlikte ilk yetişkinlik yıllarında genel olarak bireylerin boy uzunluğu çok az artarken ağırlık ise gittikçe artma eğilimi göstermektedir (Westen, 1996).

İlk yetişkinlik yıllarının sonlarına doğru veya yaklaşık 25/30 yaşlarında itibaren yaşlanma süreci ile fiziksel yeterlilikler gittikçe azalmaya ve beden daha az etkili biçimde çalışmaya başlar (Carlson & Buskist, 1997). Hatta bedenin bazı kısımlarının yaşlanma sürecinin çok daha erken başladığı ifade edilir. Örneğin, bireyin göz merceklelerinin yaklaşık 12-13 yaşlarından itibaren esnekliğini kaybetmeye başladığı belirtilmektedir. Dolayısıyla, fiziksel yeterliliklerdeki değişme veya yaşlanma, büyüme gibi yaşamın ilk yıllarından itibaren başlayan bir süreklilik göstermektedir (Baron, 1996; 1998). Örneğin, kas gücü, tepki zamanı, duyuşal keskinlik ve kalp etkinliği, 25-30 yaş arasında en üst düzeyde iken otuzlu yılların ortasında zayıflamaya başlar ve gitgide gücü azalır. Pek çok insan da kırklı, ellili veya atmışlı yıllara kadar kendilerinde oluşan bu değişimi hissetmezler veya fark etmezler (Baron, 1998; Onur, 1995; Westen, 1996). Ancak, bu fiziksel yeterliliklerdeki azalma biçimindeki eğilim genellikle yetişliğin ilk yıllarında oldukça yavaş iken, artan yaşla birlikte orta yetişkinliğin sonları ve ileri yetişkinlikte gittikçe hızlanır.

Orta yetişkinlik yıllarına ulaşıldığı zaman çoğunlukla bireyler, bedenlerindeki değişmelerin farkına varırlar. Örneğin, yaklaşık 40 yaşlarında orta yaşlı bireyin kalbin performansı azalır, kasların çalışması yavaşlar, hareketlilik azalır, tepki gösterme süresi uzar, duyuşların gücü azalır, cinsellik azalır ve sindirimde güçlükler ortaya çıkar ve böylece vücut organlarının işlevlerinde azalmalar veya yavaşlamalar dikkati çeker. Aynı zamanda, dışarıdan bakıldığında saçlarda beyazlıklar ve dökülmeler, deride buruşmalar gözlenebilir (Baron,1998; Kurt,2000). Örneğin, ünitenin başındaki ileri yetişkinlik dönemi içerisinde bulunan kişilerin fotoğrafı dikkatle incelirse, bireylerin yüz hatlarındaki ve saçlarında zaman içerisinde ortaya çıkan fiziksel değişim gözlenebilir. Dolayısıyla, yetişkinlik yıllarında genel olarak fiziksel yeterliliklerde azalma yönünde bir değişim yaşanmakta olduğu, bunun da zaman içerisinde ortaya çıktığı belirtilebilir.

Doğal olarak, yetişkinlik yıllarında yukarıda bahsedilen fiziksel değişim de bireysel farklılıklar görülebilir. Örneğin bir orta yaşlı veya ileri yetişkin yaşlılarına göre oldukça dinç ve genç gözükür iken, yaşıtı olan diğer kişiler ise oldukça yavaşlamış hareketliliğe ve bozulmuş sağlığa sahip olabilir. Nitekim, zaman zaman çevremizde yaş itibari ile orta veya ileri yetişkinlik yıllarında olup ancak çok fazla yaşını göstermeyen kişiler ile tanıştığımızda ve bu durumu öğrendiğimizde büyük ihtimalle “ne kadar gençsiniz!” gibi şaşkınlık ifadesi gösterebiliriz. Hatta, bu kişilere çoğunlukla imrenerek “bunu nasıl başardınız?” ve “gençliğinizi neye borçlusunuz” gibi sorular yöneltildiğini de iştebiliriz. Bireyler arasında yetişkinlik yıllarında bu ölçüde fiziksel açıdan bireysel farklılığa yol açan faktörler neler olabilir?

Yukarıda bahsedilen oldukça genç gözükken orta yaşlı veya ileri yetişkin kişinin genç göstermesinin nedeni büyük olasılıkla bireyin yaşam biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu kişi küçüklüğünden itibaren düzenli olarak spor yapmakta, beslenmesine dikkat etmekte ve dengeli beslenmekte, sigara gibi fiziksel olarak zarar verici alışkanlıklara sahip olmamakta, yaşamında daha az stres yaşamakta veya stresi için uygun başa çıkma becerileri sergileyebilmekte olabilir. Bunun sonucunda, yaşına göre oldukça sağlıklı ve genç gözükmektedir. Bu durum bireyin yaşam sü-

Ergenlik sonunda fiziksel yeterlilikler tam olup, ilk yetişkinlik yıllarında da en üst düzeydedir. Ancak birey ileri yetişkinlik veya yaşlılık yıllarına geldiğinde ise fiziksel yeterlilikler oldukça zayıflamış durumdadır.

Yetişkinlik yıllarında fiziksel yeterliliklerde oluşan değişimlerde bireysel farklılıklar gözlenebilir.

resini ve ileriki yıllarda hastalıklara yakalanma olasılığını da düşürecektir. Nitekim çok uzun süre yaşayan kişilerin bu kadar uzun yaşamalarının temel nedeninin onların bu tür yaşam biçimlerinden kaynaklanma olasılığı yüksektir.

Yetişkinler arasında fiziksel açıdan bireysel farklılıkların gözlenmesinde kuşkusuz genetik faktörlerin etkisi olmakla birlikte, çevresel faktörler veya yaşam biçimi oldukça belirleyici olabilmektedir. Örneğin, bir görüş insanların genetik olarak önceden programlandığını ileri sürer. İnsan hücrelerinin üretiminde sınırlı bir zaman olduğunu, bu belirli zamandan sonra hücrelerin bölünmediğini ve bedenın içsel biyolojisinin kendini yok etmeye başladığını belirtir. Bir diğer açıklama ise yaşlanmaya yönelik fiziksel azalmaları bedenın mekanik fonksiyonlarının çalışmasını durdurması, bedenın eskimesi veya bozulması ile açıklar. Bu açıklamalar çerçevesinde fiziksel olarak yaşlanmanın doğal bir süreç olduğu belirtilebilir (Feldman, 1990). Bununla birlikte, yetişkinler dengeli beslenerek, düzenli spor/egzersiz yaparak, sigara, içki, uyuşturucu gibi maddeler kullanmayarak, yoğun stresli yaşantılardan uzak durarak ve kendilerine gerekli özeni göstererek fiziksel dinçliklerini ve gençliklerini uzun yıllar iyi bir şekilde koruyabilirler. Ancak, yetişkinlerin yaşamlarında bu belirtilen davranışların göstermeleri onlardaki fiziksel değişimin tamamen ortadan kalkacağı anlamı taşımaz (Carlson & Buskist, 1997).

Örneğin, 60 yaşında olan Mehmet Bey, küçüklüğünden beri annesinin de yardımı ile beslenmesine özen gösteriyor, dengeli besleniyor, kahvaltıyı etmeden güne başlamıyor, mümkün olduğunca öğün atlamamaya gayret ediyordu. Lise yıllarından beri spor yapıyordu ve son on yıldır da en az haftada iki üç gün egzersiz yapmayı ihmal etmiyordu. Mehmet Bey hiç sigara kullanmamıştı ve mümkün olduğunca yanında sigara içilmesine de izin vermiyordu. Şiddetli bir biçimde sigara yasağını savunuyor ve bu konudaki çalışmalarını etkin bir biçimde destekliyordu. Ayrıca, mümkün olduğunca yaşamında stresli durumlardan uzak kalmaya çalışıyordu. Ancak, on yıl önce çok yoğun iş temposunda çalışırken oldukça stresli zamanlar geçiriyordu ve bu durumda bile bu yoğun stres ile başa çıkabilmişti. Çünkü stresle başa çıkma konusunda seminer çalışmalarına katılmış ve yaşadığı stres ile nasıl başa çıkabileceğini biliyordu. Her zaman yaşamında sağlığını ön planda tutmuş ve kendisine özen göstermişti. Arkadaşlarının deyimi ile bedenini hor kullanmamış, incitmemişti. Bu nedenle, Mehmet Bey, oldukça genç bir görünüme sahip olup sağlık sorunları ise hemen hemen yok gibiydi. Çevresindekiler tarafından ihtiyar delikanlı olarak çağrılıyordu. Ancak, yine de zaman zaman yaşlandığını hissediyordu. Torunları ile oynarken, araba kullanırken gençliğindeki gibi tez canlı, dikkatli ve hareketli olmadığını fark ediyordu. Bu yaşam biçimi ona uzun yıllar daha dinç, sağlıklı ve genç görünüm sağlayacaktı. Oysa, 50 yaşında olan Şahin Bey, küçüklüğünden beri bu tür davranışları sergilemeyip aksine tam tersi davranışlar sergilemişti ve sergilemeye devam ediyordu. Henüz yaşlı olarak sayılamayacak olmasına rağmen fiziksel görünümü çok yaşlanmış gözüküyor ve oldukça çok sağlık problemleri ile baş etmek zorunda kalıyordu. Kendini oldukça yorgun hissediyor ve herhangi bir yere yürümek zorunda kaldığında çabucak yoruluyordu. Arkadaşları onu *bizim ihtiyar* diye çağırıyorlardı.

Yetişkinlik yıllarına ilişkin ortaya çıkan fiziksel yapıdaki değişmelere ilişkin yukarıda yapılan açıklamaları sizler de çevrenizdeki yetişkinlerin görünümlemlerini gözleyerek veya onlar ile konuşarak fark edebilirsiniz. Bunun için, çevrenizdeki yetişkinlerin veya anne babanızın bebeklikten başlayarak özellikle gençlik yıllarından itibaren yetişkinlik yıllarına kadar olan fotoğraflarına bakabilir ve onların kendilerindeki bu değişime ilişkin açıklamalarını dinleyebilirsiniz.

Menapoz: Orta yetişkinlik yıllarında genel olarak 45-50 yaş dolaylarında kadının âdetinin durmasını ifade eder.

Fiziksel değişim açısından orta yetişkinlik yıllarında üreme kapasitelerinin fonksiyonlarında da önemli değişikliklerin ortaya çıktığı görülür. Bu açıdan orta yetişkinlikte üretici sistemin fonksiyonlarına ve cinsel etkinliklere ilişkin değişmelerin yaşandığı birkaç yıllık bir zaman dilimi (climacteric) vardır. Bu duyarlı zaman dilimi her iki cinsiyet açısından yaşanmakla birlikte, bu değişmelerin etkisi kadınlarda daha belirgin olarak ortaya çıkar. Kadınlar, ortalama olarak kırklı yaşların sonu veya ellili yaşların başlarında âdet döngüsünün durması sonucunda **menapozu** yaşarlar. Menapoz süresince kadınların üreme sisteminde değişmeler oluşur. Örneğin, kadınlar yumurta üretemezler, rahim duvarları zayıflar, yumurtalıkların östrojen hormonu salgılamasındaki azalan değişme sonucunda bazen terlemeler, ani sıcaklık artışları, sıcaklık hissi, ağrı çekmeler, yorgunluk, sinirlilik yaşanabilir (Baron, 1998; Feldman, 1990, Onur, 1995).

Menapoz, fiziksel değişmeler içermekle birlikte önemli psikolojik etkileri de olan bir değişimdir. Çünkü, bazı kadınlar için menopoz, stresli bir değişim olarak yaşanabilmekte ve bunun sonucu olarak çeşitli psikolojik belirtiler sergilenebilmektedir. Örneğin, çocuk yapma kapasitesinin kaybının ortaya çıkardığı psikolojik sıkıntılar, depresyon yaşama, aşırı sinirlilik ve öfke hâli, çevreye karşı uyumsuz davranışlar sergileme gibi belirtiler yaşanabilir (Westen, 1996). Araştırmalar, menopozun yaşandığı zaman ortaya çıkan belirtilere veya sorunlara menopozun kendisinden çok menopozu ve onun etkilerine karşı kültürel faktörlerin veya çevrenin yaklaşımının sebep olduğunu göstermektedir. Örneğin, kadının içinde yaşadığı kültürde doğurganlığa önem ve değer vermek, kadının menopozu olumsuz bir olay olarak değerlendirilmesine, o toplumda yaşlı bir kişi olarak kendini algılamasına ve depresyon yaşamasına sebep olur. Yine, bir toplumda menopozun yaşlanan kadını ifade ettiği ve cinselliği azaltan bir olay olduğu yargısı kadının menopozu stresli bir biçimde beklemesine ve yaşamasına yol açar (Feldman, 1990; Westen, 1996). Bu nedenle, menopozdan kaynaklanan olumsuz psikolojik yaşantıların etkisini ortadan kaldırmak için kadınların ve toplumun bilgilendirilmesine, özellikle kültürel faktörlerin egemen olduğu toplumlarda büyük önem taşımaktadır. Günümüzde, kadınların bilinçlenmesi, toplumların gelişmesi, teknolojik iletişim araçlarının yaygınlaşması ve eğitim hizmetinin artması sonucunda menopoz artık çoğu kadın için yoğun bir rahatsızlık ve sıkıntı veren sorun olarak yaşanmamaktadır. Ayrıca, bu değişimin yaşamın doğal ve kaçınılmaz bir gerçeği olduğunu eskisine oranla çoğu toplum ve birey kabul etmekte olup menopozun rahatsızlık veren belirtileri de tıbbi olarak tedavi edilebilmektedir.

Orta yetişkinlik yıllarında yaşanan menopozu bireyler ve toplum doğal karşılamalı, ve toplum bu değişimin birey üzerinde baskı ve stres yaratmasına yol açmamalıdır.

Yetişkinlik yıllarında beden yapısında, harekete ilişkin (motor) becerilerde, duyuusal yeterliliklerde zamanla azalmaların veya bozulmaların ortaya çıktığı, bu değişimin yarattığı güçlüklerin ve yetersizliklerin ileri yetişkinlik yıllarında yoğun olarak yaşandığı görülür.

Orta yetişkinlikte erkeklerin üretici yeterliliği kadınlardaki gibi sınırları belli bir fiziksel değişim içermemekte ve âdetin durması gibi bir fiziksel durum içermediği için değişim süreci kolayca fark edilmemektedir. Fiziksel değişim açısından, erkeklerde testosteron salgısının üretilmesi düşmeye başlamaktadır. Erkekler yaşadığı kadar uzun süre üreticiliğini sürdürebilmekte, ancak, yaşın artışı ile birlikte gittikçe cinselliğe ilişkin fiziksel fonksiyonlarda azalmalar yaşanmaktadır. Örneğin, sperm üretimi azalabilir, prostat bezleri genişleyebilir, cinsel dürtü ve etkinlik azalabilir (Baron, 1998; Feldman, 1990; Onur, 1995; Westen, 1996). Bu tür fiziksel değişmeler bazı erkeklerde olumsuz psikolojik etkiler yaratabilir, ancak genel olarak bu psikolojik etkinin kadınlarda olduğu gibi yoğun olmayabilir.

Yetişkinlik yıllarında zaman içerisinde duyuusal özelliklere ve psikomotor becerilere ilişkin yeterliliklerde de azalmalar yaşanır. Örneğin, bireysel farklılıklar olmakla birlikte zaman içerisinde yetişkinlerin görme duyusuna ilişkin kapasitelerinin azaldığı, gözlüğe ihtiyaç duyabildiği, işitme kaybının arttığı, kokulara ve tatla-

ra duyarlılığın azaldığı, çevredeki uyarıcıları algılama kapasitesinin düştüğü, kas gücünün azalması ve kemik yapısının zayıflaması nedeniyle hareketliliğin azaldığı görülebilir (Carlson & Buskist, 1997, Onur, 1995; Kurt, 2000). Nitekim psikomotor yavaşlama bireyden bireye farklılıklar gösterebilmekle birlikte, genel olarak genç yetişkinlik yıllarından itibaren psikomotor yavaşlama başlamakta, 50-60 yaşlarına kadar dikkati çekmeyecek derecede yavaşlama sürmekte ve daha sonra tepki verme hızındaki yavaşlama artmaktadır. Böylece, yaşlıların psikomotor yavaşlama sonucunda hareket becerileri oldukça sınırlanmaktadır. Bununla birlikte, yaşlıların sağlığının iyi olması ve hareketlilik düzeyinin yüksekliği onun tepki zamanının daha hızlı olmasını sağlayabilmektedir (Westen, 1996). Bu tür değişimlerin belirgin olarak gözleendiği yıllar ileri yetişkinlik veya yaşlılık yıllarıdır. Örneğin, bireysel farklılıklar olmakla birlikte, yaşlılık döneminde bulunan 65-75 yaşındaki bir kişi gözleendiğinde büyük olasılıkla gençlere oranla reflekslerin, yürüme, konuşma, el-kol hareketleri gibi motor becerilerini yavaşladığı görülecektir. Görme ve işitme gibi duyuşsal ve algısal yeterliliklerinin azalmış olduğu fark edilecektir. Sağlık problemlerinin yaşanmakta olduğu anlaşılacaktır. Böylece, yetişkinlik yıllarından başlayarak devam edip süregelen yaşlanmanın ve yaşam biçiminin etkilerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak yaşlı bireyler fiziksel değişimlerdeki azalma ve yetersizlikleri yoğun olarak yaşamaktadırlar. Bu nedenle, yaşlı bireyler fiziksel değişimin yaşamlarına getirdiği sınırlılıklar ve güçlükler ile başa çıkmaya çalışmaktadırlar.

Yetişkinlik yıllarında bireyin fiziksel değişimini hangi çevresel faktörler etkileyebilir?

YETİŞKİNLİK YILLARINDA BİLİŞSEL DEĞİŞİM

Yetişkinlerin zaman içerisinde artan yaşla birlikte fiziksel yeterliliklerinin azaldığını veya yavaşladığını genel olarak rahatlıkla gözlemek mümkündür. Çevremizdeki orta yaş sonlarına yaklaşmış veya ileri yetişkinlik yıllarındaki bireyleri gözleendiğimizde bu yetersizlikleri gözleyebiliriz. Bununla birlikte, yetişkinlik yıllarında zamanla ortaya çıkan bilişsel değişimleri ise kolaylıkla gözlemek güçtür. Çünkü yetişkinlik yılları genellikle bireyin bilişsel açıdan en üretken olduğu yıllardır. Genç yetişkinlik yıllarında bir mesleğe hazırlanan ve bunun eğitimini alan birey, orta yetişkinlik yıllarında bu mesleği gerçekleştirmekte; mesleğinde ilerlemek ve üretmek için çabalar sergilemektedir. Çalışma yaşamı kapsamında bilişsel faaliyetler oldukça zengin bir biçimde yaşanmaktadır. Özellikle orta yetişkinlik yılları birey açısından bilişsel yönden en üretken olunan yıllar olarak düşünülebilir. Hatta bazı yetişkinler için bu üretkenlik ileri yetişkinlikte yoğun bir biçimde sürebilmekte ve emeklilik yılları mesleki ve sosyal anlamda oldukça üretici faaliyetler ile sürdürülebilmektedir. Bu geçirilen yaşantılar neticesinde yetişkinlik yıllarında, özellikle yetişkinliğin orta ve ileri yıllarında bireyde mesleğine ve sosyal yaşamına ilişkin bir bilgi birikimi oluşmakta ve tecrübeye sahip olunmaktadır. Örneğin, eskiden bilgi elde etmek veya bir olayı açıklamak için toplumda en yaşlı kişilere sorularak onların düşünceleri alınır ve uygulanırdı. “Eskiler daha iyi bilir” düşüncesi hakimdi. Çocukların düşüncesinden ziyade büyüklerin düşüncesi önemli idi. Anne babandan veya büyüklerinden daha mı iyi bileceksin gibi.

Bilimsel düşüncenin ve yöntemin gelişmesi ile günümüzde artık bireyin yaşından geçirdiği bilişsel faaliyetler ve ortaya koyduğu ürünler dikkate alınmaktadır. Bireyin bilimsel bilgileri üretme, bu bilgileri kullanma ve geçirdiği öğrenme yaşantıları temel olmaktadır. Dolayısıyla, “akıl yaşta değil, baştadır” anlayışı çerçevesinde yetişkinlik yıllarında bireyin bilişsel kapasitelerini kullanması, öğrenme yaşan-

tıları geçirmesi, bilgi birikiminin olması, deneyimlere sahip olması ve öğrendiklerini paylaşması beklenmektedir. Böylece, yetişkinlik yılları bireyin bilişsel faaliyetler açısından oldukça yoğun olduğu yaşantılar içermektedir. Yetişkinlik yıllarında bireylerin gittikçe yaşantıları artmakla ve zenginleşmekle birlikte, bu durum bilişsel yeterlilikler açısından herhangi bir azalmanın veya yavaşlamanın yaşanmadığı anlamına da gelmemelidir. Çünkü, yetişkinlik yıllarında bilişsel yeterliliklerde ve faaliyetlerde de fiziksel fonksiyonlardaki azalma kadar olmasa da bazı değişimlerin ve bir yaşlanma sürecinin yaşanmakta olduğu belirtilebilir.

Araştırmalar yetişkinlik yıllarında insanların zihinsel becerilerini kaybetmeksizin yaşlanabildiğini, yaşlanma ile zihinsel fonksiyonlarda biraz azalmaların yaşandığını ve yaşlanma sürecinin çeşitli zihinsel yeterlilikleri farklı derecelerde etkilemekte olduğunu işaret etmektedir.

Araştırma sonuçları yetişkinlerin bilişsel becerilerini kaybetmeksizin yaşlanabildiklerini (Carlson & Buskist, 1997), yaşlanma ile zihinsel fonksiyonlarda biraz azalmaların yaşandığını (Feldman, 1990) ve bilişsel açıdan yaşlanmanın etkilerinin de bilişsel fonksiyonun farklı yönlerine göre değiştiğini (Baron, 1996; 1998) göstermektedir. Böylece, yetişkinlik yıllarında yaşanan yaşlanma sürecinin çeşitli zihinsel yeterlilikleri farklı derecelerde etkilemekte olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, araştırma bulguları, zihinsel yeterliliğe ilişkin sözel anlam, mekânsal yönelim, tümevarımsal muhakeme, sayı ve kelime akıcılığı gibi yeterliliklerin 40'lı yılların başına kadar arttığı, 50'lilerin ortası ile 60'ların başında durağan kaldığı ve sonra gittikçe azalmaya başladığı, bu azalmaların derecesinin ise her bir yeterlilikte farklılaştığını ortaya koymaktadır (Carlson & Buskist, 1997).

Zekâ, akıcı zekâ ve kristalize (birikimli) zekâ olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir.

Yetişkinlik yıllarında ortaya çıkan yaşlanma ile zekânın değişimi de incelenmiştir. Araştırma sonuçları zekânın yaşla birlikte keskin bir azalma yerine, zekânın göstergesi zihinsel yeterliliklerin 60, 70 ve sonrası yaşlara kadar oldukça az değişme gösterdiğine, hatta bazı yeterliliklerin arttığına işaret etmektedir (Baron, 1998). Bu çerçevede bazı araştırmacılar zekâyı, akıcı zekâ ve kristalize (birikimli) zekâ gibi iki kategoriye ayırarak incelemişlerdir. Akıcı zekâ, eğitim ve deneyimden bağımsız olup soyut muhakeme yapma, karmaşık ilişkileri kavrama kapasitesidir. Yeni problemlere ve durumlara ilişkin bilgiyi işlemede kullanılan zihinsel kapasite ve yeterliliklerdir. Örneğin, bireyin bulmacalar çözmesi, matematiksel hesaplamalar yapması gibi. Kristalize zekâ ise bir kişinin yaşantıları yoluyla edindiği belirli bilgilerin, becerilerin, stratejilerin biriktirilmesini içeren bir bilgi deposu olup, eğitime ve yaşantıya bağlı yeterliliklerdir. Örneğin, bireyin sözcük dağarcığı ve genel bilgi düzeyi gibi kapasiteleri birikimli zekânın göstergeleridir. Araştırmalar, akıcı zekânın ilk yetişkinlikten itibaren başlayarak, yaşla birlikte yaşam boyunca azaldığını gösterir. Buna karşılık, kristalize zekânın azalmak yerine, yaşam boyunca genişlemeye devam ederek yaşla geliştiği görülür. Dolayısıyla, genel olarak yaşlı kişilerin kristalize zekâsının üstün iken, gençlerin akıcı zekâsının daha üstün olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu durum, sınırlardaki duyarlılıktan veya yaşam boyunca kullanma derecesinden kaynaklanabilir (Carlson & Buskist, 1997; Feldman, 1990, Onur, 1995). Nitekim, yukarıda değinilen orta yetişkinlik ve ileri yetişkinlik yıllarında çoğunlukla yetişkinlerin oldukça üretici oldukları, bilgi birikimlerinin ve deneyimlerinin olduğu yönündeki açıklamayı hatırlarsak bu yetişkinlerin bilişsel yeterliliklerinin kristalize ya da birikimli zekâlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Pek çok meslek alanında başarılı olmuş ve eserler vermiş aydınları, bilim adamlarını düşünürsek çoğunluğunun orta ve ileri yetişkinlik yıllarında olduğu ve ürünlerinin/eserlerinin kristalize (birikimli) zekâlarının bir sonucu olduğu belirtilebilir.

Bellek üzerinde yaşlanmanın etkileri de araştırılmıştır. Araştırma bulguları, kısa süreli bellek açısından yaşlıların gençler kadar bilgiyi hatırladıkları; ancak kısa süreli bellekte bilginin işlenmesi durumunda gençlerden daha zayıf olduklarını göstermektedir. Uzun süreli bellek açısından ise gençlerin hatırlamalarının yaş-

lılardan daha kolay olduğu ve belleğe, yeni bilgi depolama yeteneğinin de yaşla azaldığı bulunmuştur (Baron,1996,1998). Dolayısıyla, araştırma bulguları bazı bellek yeterliliklerinin yaşla azaldığını göstermekle birlikte yaşlanma sürecinde oluşması kesin ve kaçınılmaz bir durum değildir. Çünkü, bellekteki yetersizlikler ve performans azalmaları bazen yaşlı yetişkinin kişisel durumundan veya yaşantısından kaynaklanabilir. Zihinsel süreçler ne kadar etkin kullanılırsa azalması daha az olabilecektir (Feldman, 1990). Nitekim, zihinsel etkinliklerde bulunmayan kişilerin zihinsel etkinliklerde bulunanlardan daha çok beyin hücreleri kaybettiği belirtilmektedir (Cüceloğlu, 1997). Böylece, ileri yetişkinlik yıllarında bulunan bir kişi etkin bir biçimde zihinsel yeterliliklerini ve belleğini kullanmalıdır. Bunun içinde sıklıkla çevresi ile etkileşebilir, kitaplar okuyabilir, bulmacalar çözebilir, bilgi yarışmalarını takip edebilir ve benzeri zihinsel etkinlikler sergileyebilir. Bu etkinlikler onun hatırlama düzeyinin ve bellek gücünün azalmasını engelleyebilecek veya geciktirebilecektir.

Örneğin, Metehan Bey, uzun yıllar sınıf öğretmenliği yapmış emekli bir kişiydi. 38 yıl boyunca öğrencilerini geliştirmek için çok yoğun bir çaba harcamıştı ve artık çok yorulmuştu. Emekli olduktan sonra, artık eğitimle ilgilenmez olup zamanının çoğunluğunu evde geçirmekteydi ve ev ile bahçe işlerine kendini vermişti. Bazen torunu ondan derslerine yardım etmesini istediğinde zorlanıyordu. Eski bilgilerinin bazılarını hatırlamakta güçlük çekiyordu. Hatta, bazı zamanlar ondan duyduğu yeni bilgileri anlamakta ve kavramakta sıkıntı yaşıyordu. Bazen kendi kendine “yaşlanıyorum herhalde, eskisi gibi çok hızlı ne hatırlayabiliyor ne de öğrenebiliyorum. Eskiden öyle miydi? Ah gençliğim!” diye söyleniyordu.

İleri yetişkinlik yıllarında bellekte yoğun bir azalma sonucunda yaşlılık bunaması ortaya çıkabilir. Yaşlılık bunaması, yaşlılıkta ortaya çıkan ve bellek kaybı, zaman ve yere ilişkin yönünü kaybetme, şaşırma ve genel karışıklıklar içeren zihinsel yeterliliklerin ilerleyen kaybını veya bozulmasını ifade eder. Yaşlılıkta rastlanan bunama belirtilerine sebep olan bir faktör veya bunamanın genel bir biçimi ise Alzheimer hastalığıdır. Alzheimer hastalığı, gittikçe ilerleyen bir biçimde bellek ve diğer zihinsel fonksiyonların kaybına ve ölümcül derecede bozulmasına yol açan bir beyin hastalığıdır. Yaşlılıkta yaşanan bunamanın belirtilerinin genel bir sebebi de yaşanan psikolojik sıkıntılar, kaygı ve depresyon olabilir (Carlson & Buskist, 1997; Feldman, 1990; Onur, 1995).

Sonuç olarak, araştırma bulguları bazı bilişsel yeterliliklerin yaşla azaldığını ortaya koymakta olup kristalize (birikimli) zekâ gibi bilişsel yeterliliklerin ise yaşantılar sonucu yetişkinlikte geliştiğini, arttığını göstermektedir. Dolayısıyla, yaşlanma kaçınılmaz olup yaşlanmanın etkileri bireysel farklılıklara bağlı olarak çeşitli bilişsel fonksiyonları farklı biçimlerde etkileyebilmekte ve genel olarak yetişkinler bilişsel becerilerini kaybetmeksizin yaşamın sonuna kadar etkin kalarak yaşlanabilmektedirler.

İleri yetişkinlik yıllarında bellekte ortaya çıkan yoğun bir biçimde azalmalar yaşlılık bunamasına yol açabilir.

Emeklilik yıllarında oldukça üretken olan ve çok sayıda kitap yazarak topluma katkıda bulunan ve sürekli faaliyetlerde bulunarak paylaşımlar gerçekleştiren 65 yaşındaki Seda Hanım'ın zekâ durumuna ilişkin neler söylenebilir?

4

SIRA SİZDE

YETİŞKİNLİK YILLARINDA PSİKOSOSYAL DEĞİŞİM

Yetişkinlik yıllarında artan yaşla birlikte bir yaşlanma süreci yaşanmaktadır. Bu yaşlanma sürecinde bireysel farklılıklar gözlenmekle birlikte genel olarak yukarıda açıldığı üzere bireyler kaçınılmaz bir biçimde fiziksel ve bilişsel yönlerden bir değişime uğramakta ve bazı yeterliliklerinde azalmalar ortaya çıkmaktadır. Peki, yetişkinlik yıllarında psikososyal yönden bir değişim yaşanmakta mıdır ve yaşanıyorsa nasıl bir değişim yaşanmaktadır?

Yetişkinler, yetişkinlik yıllarında psikososyal yönden de bazı değişimler yaşamaktadırlar. Bu değişimleri çevremizde gözlemek oldukça kolaydır. Örneğin, çevremizdeki insanları düşünelim. Acaba, sahip oldukları meslekler yerine başka meslekler seçmiş olsalar davranış biçimleri ve olayları açıklama biçimi açısından farklılıklar olur muydu? Ya da uzun yıllardır evli olan bir çifti düşünelim. Bu çiftin yaşam biçimi ve davranışları hiç evlenmemiş olsalardı nasıl farklılık gösterirdi? Ya da evli çiftin bir ya da birden fazla çocuk sahibi olması onların yaşamını nasıl etkilerdi? Ya da meslek sahibi kişinin işsiz kalması veya evli çiftin ayrılık kararı alması onların yaşamında nelere yol açardı? İşte, bütün bu ve benzeri sorulara vereceğimiz yanıtlar yetişkinlik yıllarında insanların yaşamında oldukça önemli değişikliklerin olduğunu ve bunların kaçınılmaz bir biçimde bireyin sosyal yaşamını da etkilediğini göstermektedir. Çünkü yaşam içerisinde yetişkinlik yıllarında anne baba olmak, bir işte çalışan veya yönetici olmak gibi çok çeşitli rolleri toplumsal yaşamda üstlenmek ve başarmak durumunda kalırız. Bu rolleri yerine getirirken de yaşam içerisinde psikososyal yönden değişimler geçiririz. Örneğin, Buğra Bey gençlik yıllarında oldukça sorumsuz bir biçimde yaşıyordu. Yaşamında hiçbir planlama yapmıyor, kendisince günlük yaşıyordu. Çok sıklıkla işini ihmal ediyor, ben hiç kimseye hesap vermem diyerek başta anne babasını ve onu sevenleri üzüyordu. Kendisine bir şey söylendiği zaman ise “ben çocuk muyum” ve “ben sizlerden akıl alacak değilim” diye şiddetle tepki gösterebiliyordu. Oysa ilerleyen yıllarda Buğra Bey’in Sevda Hanım ile tanışması, birkaç yıllık arkadaşlığı sonunda onunla evlenmesi ve çocuklarının olması onun yaşam biçimini oldukça değiştirmişti, yukarıda bahsedilen özelliklerin hiçbir artık yoktu. Sevda Hanım, yaşamında oldukça sorumluluk sahibi olan, planlı yaşayan ve çevresi ile son derece paylaşımcı ve iş birlikçi bir insandı. Sevda Hanım’la evlendikten sonra Buğra Bey’in, onun gençlik yıllarını bilen arkadaşları “vay be! Bizim Buğra da nasıl da değişmiş, onun değişeceğini görsem inanmazdım, o da oldu” diyerek şaşkınlıklarını dile getiriyorlardı.

Gelişim psikologları, yetişkin yaşamında gerçekleşen psikososyal değişimi değişik biçimlerde açıklamaktadırlar. Bu açıklamalar çerçevesinde bazı psikologların yetişkinlik yıllarını birbirini izleyen gelişimsel dönemlere veya evrelere ayırarak açıkladıkları görülmektedir. Örneğin, Erikson’un psikososyal gelişime ve Levinson’un yetişkinlikteki gelişim evrelerine ilişkin görüşleri gibi. Erikson ve Levinson’un görüşleri yetişkinlik yıllarındaki gelişimin doğasına ilişkin önemli katkılar ve içgörüler getirmiştir. Bazı psikologlar ise tüm insan yaşamının bir dizi farklı dönem veya evreden geçtiğine ilişkin yaklaşımları yoğun bir biçimde eleştirmektedirler. Bu psikologlar yaşam olaylarını veya gelişimsel düzenlemeyi vurgulayan yaklaşımları benimserler (Baron, 1996; 1998).

Yetişkinlik yıllarında ortaya çıkan psikososyal gelişim, yetişkinlikteki gelişimi açıklayan Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramı’nın yetişkinlik yıllarını kapsayan son üç dönem ve yaşam olayları yaklaşımı çerçevesinde aşağıda açıklanmaktadır. (Bu üniteye yer verilemeyen Levinson’un yetişkinlikteki gelişim evrelerine ve diğer kuramcılarının açıklamaları hakkında bilgi edinmek için gelişim psikolojisi ve ye-

Yetişkinlik yıllarındaki gelişim, çeşitli kuramcılar tarafından farklı biçimlerde açıklanabilmektedir.

tişkinlik psikolojisi gibi ilgili kaynaklar incelenebilir). Bu yaklaşımları takiben yetişkinlerin psikososyal gelişiminde temel olan yaşam olayları da, aile yaşamı ve çalışma yaşamı temelinde ele alınarak aşağıda açıklanmaktadır

Gelişim Krizi Görüşü

Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı, insanların kişilik gelişimini birbirini izleyen sekiz farklı psikososyal gelişim dönemi çerçevesinde açıklamıştır. İnsan gelişimini yaşam boyunca devam eden bir süreç içerisinde ele alan Erikson, insan gelişiminde sosyal ve kültürel çevrenin önemli etkileri olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede, Erikson, çocukluk ve ergenliğin yanı sıra yetişkinlik yıllarındaki gelişim üzerinde de önemle duran kuramcılardan biridir.

Erikson, gelişim dönemlerinin her birini bir gelişim krizi ya da gelişim karmaşası ile açıklamıştır. Gelişim krizlerinin her biri iki karşıt özellik arasındaki bir çatışmayı içermekte olup, bireyler her bir gelişim döneminde farklı bir gelişim krizi ya da çatışma ile karşı karşıya kalmaktadır. Belli bir gelişim döneminde bireyin o döneme özgü gelişimsel görevlerini yerine getirme derecesi, bireyin karşılaştığı gelişim krizini çözümülemesini ve dolayısıyla, bireyin kişiliğinin alacağı biçimi belirlemektedir (Dacey & Travers, 1996). Örneğin, Erikson'a göre belli bir dönemde karşılaşılan gelişim krizinin çözülmemesi ya da üstesinden gelinememesi, bireyin olumsuz kişilik özellikleri geliştirmesine neden olmakta ve sonraki dönemlerdeki başarısını engelleyebilmektedir. Ancak, belli bir dönemde yaşanan gelişim krizinin çözülmemesinin bireyin kişiliği üzerinde olumsuz etkileri, daha sonraki dönemlerde uygun çevresel koşullar sağlanarak ortadan kaldırılabilmektedir (Erden & Akman, 1998)

Erikson, Psikososyal Gelişim Kuramında, bireylerin yetişkinlik sürecince üç temel psikososyal dönemden geçtiğini belirtmiştir. Erikson'a göre, yetişkinlik gelişim dönemlerinde yaşanan gelişim krizleri şu şekilde belirtilebilir: Genç yetişkinlik yıllarında *yakınlığa karşı yalıtılmışlık (uzaklık/yalnızlık)*, orta yetişkinlik yıllarında *üretkenliğe karşı durgunluk*, olgunluk veya ileri yetişkinlik yıllarında *benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk*. Yetişkinlik yıllarında karşılaşılan bu gelişim krizlerinin çözülme biçimi ve derecesi de, bireyin psikososyal gelişimini belirleyici olmaktadır. Bu çerçevede, Erikson'un üç psikososyal evrede yetişkinlik yıllarının gelişim krizlerinin nasıl yaşandığına ilişkin görüşleri kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Yakınlığa karşı Yalıtılmışlık (Uzaklık): Erikson, genç yetişkinlik yıllarında karşı karşıya kalınan gelişim krizini yakınlığa karşı yalıtılmışlık (uzaklık) olarak betimlemiştir. Ergenlik yılları sonunda kimliğini kazanmış genç yetişkinler, yetişkinliğin ilk yıllarında başkaları ile yakın ilişkiler kurmaya hazırdırlar ve bu beceriyi geliştirme durumu ile karşı karşıya kalırlar. Yakın ilişkiler kurma ve geliştirme, sadece cinsel yakınlık kurmayı ifade etmemekte, aynı zamanda başkaları ile yoğun duygusal ilişkiler geliştirme becerisini ve yaşantılarını başkaları ile paylaşabilme yeteneğini de kastetmektedir. Böylece, birey başkaları ile kurduğu yakınlık çerçevesinde beklentilerini, duygularını, düşüncelerini paylaşabilmekte ve başkalarının yakınlık ihtiyacını kabul edebilmekte ve aynı ya da karşıt cinsten arkadaş, sevgili, iş arkadaşı gibi yakın çevreden kişilerle derin dostluklar geliştirebilmektedir (Baron, 1998; Dacey & Travers, 1996; Öztürk, 1988; Westen, 1996).

Erikson, bu dönemde yakın ve köklü dostlukların kurulduğunun gözlemlendiğini ve bireyin başkalarını derinden ve kararlı bir biçimde beğenmesini, hoşlanmasını, özen göstermesini içeren sevgi kavramı üzerinde yoğunlaştığını belirtir. Birey; bu yönde karşı cinsle ilişkiler geliştirir. Ergenlik dönemi sonunda ben kimliğini geliş-

Erikson'a göre bireyler yetişkinlik yıllarının ilk yıllarında yakınlığa karşı yalıtılmışlık, orta yetişkinlik yıllarında üretkenliğe karşı durgunluk, olgunluk yıllarında benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk gibi gelişim krizleri ile karşılaşmaktadır.

Erikson'ın kuramının Yakınlığa karşı Yalıtılmışlık Evresinde yakın ilişkiler kurma ve geliştirme ifadesi, sadece cinsel yakınlık kurmayı ifade etmemekte, kişinin diğer insanlarla yoğun duygusal ilişkiler geliştirme becerisini ve yaşantılarını başkaları ile paylaşabilme yeteneğini de kastetmektedir.

tirmiş genç yetişkinler, bu dönemde yaşanan gelişim krizini yakın ilişkiler kurma becerisi yönünde başarılı bir biçimde geçirebilirler. Ancak ergenlik dönemindeki sorunları aşamamış ve kimlik karmaşası yaşayan bireyler, genç yetişkinlikte başarılı bir şekilde gelişim krizini çözemeyebilirler. Böyle genç yetişkinler ilişkilerinde kimliğini kaybetme kaygısı yaşayarak başkaları ile yakın ilişkiler geliştirmekten kaçınır ve çevresindeki bireylerden uzaklaşırlar. Bunun sonucunda başkaları ile güvenli, yakın, sürekli ilişkiler, dostluklar kuramadıkları için yüzeysel ilişkiler geliştirirler ve benliklerine yalnızlık duygusu egemen olur. (Baron, 1998, Erden & Akman, 1998; Onur, 1995; Öztürk, 1988).

Örnek, Ada, lise yıllarında sınıf arkadaşları ve öğretmenleri ile sürekli çatışan, kavgacı ve onlarla iyi ilişkiler kuramayan bir öğrenci olmuştu. Özellikle, anne babasıyla bir türlü anlaşamamış, yakın ilişkiler kuramamıştı. Ayrıca, lise yıllarında fiziksel görünüşünü hiç beğenmemiş ve beden yapısının değişmesinden sürekli şikayet etmişti. Kendini hiç kimsenin sevmediğini düşünmüş ve meslek tercihini yaparken de kendine uygun bilinçli kararlar verememişti. Banu, bu yoğun sorunlar ve çatışmalar nedeniyle ergenlik döneminde bir karmaşa içerisinde olmuş ve üniversiteye başladıktan sonra da eskiden yaşadığı sorunları ve çatışmaları sürdürmüştü. Üniversite öğrenimine başlayalı üç yıl olmasına rağmen çevresindekilerle yakın ilişkiler, dostluklar geliştirememişti. Sınıf arkadaşlarının sosyal etkinliklere katılmasına yönelik isteklerini geçirtiyor ve sürekli yalnız kalmaktan istiyordu. Böylece, Banu, içine kapanık, kendi hâlinde çevresindekilerle yakın ilişkiler geliştirmekten uzak duran bir üniversite öğrencisi olmuştu. Bu örnekten de görülebileceği gibi, Ada genç yetişkinlik döneminde gelişim krizini yalıtılmışlık (uzaklık) yönünde aşmaktadır.

Üretkenliğe karşı Durgunluk (Kendini Soyutlama): Erikson, yetişkinlik yıllarında karşılaşılan gelişim krizini üretkenliğe karşı durgunluk olarak tanımlamıştır. İlk yetişkinlikten sonraki orta yaş yetişkinlik yıllarında bireyler üreticilerdir. Bu üreticilik, anne baba olma, çocuk yetiştirme, bir meslek sahibi ve iş sahibi olma ve bu meslekte üretim yapma, yeni düşünceler, görüşler oluşturarak, yaratıcılığı kullanarak üretken olma gibi yaşantıları içermektedir. Böylece, bireyler üretken bir birey olarak kendilerine, ailelerine, topluma katkıda bulunacak ve yaşama ilişkin doyum elde edeceklerdir. Yetişkinlikte bireyler; toplumda değer verilen bir şeyi üretmeye ve gelecek kuşaklara yardım ve rehberlik ederek üretken olmaya çalışırlar. Dacey & Travers, 1996; Onur, 1995; Öztürk, 1988; Westen, 1996) Örneğin; yetişkin anne babalar çocukları üzerinde odaklaşırlar ve onların yetişmelerine ve bakımlarına yardım ederler. Çocukları büyüdükten sonra anne babaların üreticiliğe yönelik eğilimi genç kuşakların yaşamlarında onlara rehberlik ve danışmanlık yapmayı, onların mesleki eğitimlerine yardım etmeyi kapsar. Anne baba olmayan insanlar ise genç bireylere yardım ve rehberlik sağlayarak üreticiliğini ifade edebilirler.

Erikson'ın kuramının Üretkenliğe karşı Durgunluk Evresinde genç yetişkinlikten sonraki yetişkinlik yıllarında karşılaştıkları krizi başarılı bir şekilde çözen bireylerin yaşamdan kendilerini soyutlamadan üretken biçimde yaşamlarından doyum sağladıklarını belirtir.

Genç yetişkinlikten sonraki yetişkinlik yıllarında karşılaşılan krizi başarılı bir şekilde çözen ve yaşamdan kendilerini soyutlamaktan uzaklaşarak üretken olan bireyler, yaşamlarından doyum sağlarlar. Oysa bu gelişim krizini başarılı bir biçimde çözemeyen bireyler yaşamlarında üretken olmadıkları için yaşamlarından yeterince doyum sağlayamazlar ve kendilerini yeterince geliştiremezler. İçinde yaşadıkları topluma katkı sağlayamazlar ve çocuklarına karşı gerekli rehberliği yapamazlar. Bireyin aile yaşamında başarısız olması, çocuk sahibi olmaması, meslek veya iş yaşamında başarısız olması gibi üretkenlik içermeyen yaşantıları onların yaşamlarının durgunluk, verimsizlik ve kendini soyutlayan özellikler taşımasına yol açar.

Örneğin Burak Bey, 45 yaşlarında serbest işle uğraşan bir kişiydi. İş yaşamında hedeflediği gibi başarılı olamamış, istediği düzeyde işlerini geliştirememişti. Kendini alkole vermiş, evine karşı sorumluluklarını iyice ihmal etmeye başlamıştı. Bu yüzden, eşiyle şiddetli geçimsizlik yaşamış ve eşinden ayrılmıştı. Bu durum içerisinde Burak Bey, içine kapanık, belli bir işle uğraşmayan, kendi hâlinde yaşamını sürdürmekteydi. Bu örnekten de görülebileceği gibi Burak Bey yetişkinlik yıllarında gelişim krizini durgunluk yönünde yaşamaktadır.

Benlik bütünlüğüne karşı Umutsuzluk: Erikson, yetişkinliğin ileri yıllarında yaşanan gelişim krizini benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk olarak betimlemiştir. Erikson, ileri yetişkinlik veya olgunluk döneminde, yetişkinlerin bugüne kadar olan yaşamlarını gözden geçirerek bir değerlendirmesini yaptıkları ileri sürer. Bireyler, yaşamın son yıllarına ulaştığı zaman şunları kendi kendilerine sorarlar: “Yaşamımı iyi yaşayabildim mi?”, “Benim yaşamımın yaşamaya değer bir yanı var mı?”, “Gerçekten bu dünyada benim varlığım önemli mi?”. Bu gibi sorulara olumlu yönde yanıtlar verebilen ileri yetişkinler, yaşam hedeflerinin çoğuna ulaşmış, yaşamının önceki dönemlerini verimli olarak geçirmiş, bu yaşantılarından hoşnut ve yaşamlarını kabullenmiş olan kişilerdir. Böylece, ileri yetişkinlik yıllarında benlik bütünlüşmesi duygusu yaşarlar. Yukarıdaki sorulara olumsuz yanıtlar veren ileri yetişkinler ise büyük ölçüde yaşamlarını değerlendirdiklerinde yetersizlikler, yanlış kararlar, yaşanmamışlıklar, boşluklar buluyorlardır. Bu durumda, yetişkinler kendilerini pişmanlık, suçluluk, karamsarlık, değersizlik duyguları içerisinde bulacaktır. Yaşamının sonuna yaklaştığını hissederek yoğun bir umutsuzluk duygusu ve ölüm korkusu yaşayacaktır. (Bacanlı, 1997; Baron, 1998; Onur,1995; Dacey & Travers, 1996; Öztürk, 1988).

İleri yetişkinlik döneminde yaşanan son gelişim krizini çözümlenmede başarılı olan yetişkinler ölümün yaşamın doğal bir sonucu olduğunu kabullenecek ve bedeninde, sağlığında, gelirinde oluşan değişimleri ve kayıpları olumlu değerlendirebilecektir. Yaşamının bu son yıllarını geçmiş yeniden düşünerek ve her an ölüm korkusunu hissederek geçirmek yerine en iyi bir şekilde değerlendirmeye çalışacak ve şu an'ı yaşamaya çalışacaktır. Oysa gelişim krizini çözümlenmede başarısız olan ileri yetişkinlerde ise yoğun umutsuzluk, karamsarlık, geçmişe saplanma ve sürekli geçmişteki hataları düşünme, her an ölüm korkusu hakim olacaktır. Yaşamını kabullenmeyip, kendini kötü hissedecek ve yaşamının son yıllarını bu duygular ile meşgul olarak geçirecektir.

Erikson'un dönem yaklaşımı yetişkinlik yıllarına ilişkin önemli açıklamalar getirmekle birlikte, çeşitli eleştiriler de yapılır. Erikson'un yaklaşımının kuramsal olup araştırma bulgularına dayanmadığı, dönemler arasındaki geçişi yeterince açıklamadığı, toplum tarafından bireylerin sıkı sıkıya denetlendiği kültürlerde geçerli olmadığı gibi (Erden & Akman, 1998; Onur, 1995).

Erikson, kuramının Benlik bütünlüğüne karşı Umutsuzluk Evresinde yetişkinlerin ileri yetişkinlik veya olgunluk dönemlerinde, o güne kadar olan yaşamlarını gözden geçirdiklerini ve yaşamlarının bir değerlendirmesini yaptıkları belirtmiştir.

Erikson'a göre yetişkinlik yıllarında nasıl bir psikososyal gelişim yaşanmaktadır?

Yaşam Olayları Görüşü

Yetişkinlik yıllarını evrelere ayırarak inceleyenlerin tersine yaşam olayları yaklaşımı (life-event models) ise insanların yaşamındaki belirli olaylara ve bu olayların oluştuğu zamana yönelik tepkileri sonucu yaşamlarının değiştiğini ileri sürer. Bu yaklaşıma göre çocukluk ve ergenlik yıllarında gelişim büyük ölçüde büyüme ve olgunlaşma gibi içsel biyolojik bir saat yoluyla oluşurken, yetişkinlik yıllarındaki gelişim

Yaşam olayları görüşüne göre bireylerin yetişkinlik yılları süresince ortaya çıkan gelişimi önemli sosyal yaşam olaylarına sergilenen tepkiler çerçevesinde gerçekleşmektedir.

ise içsel biyolojik bir saatten ziyade daha çok sosyal bir saat yoluyla gerçekleşmektedir. *Sosyal saat* kavramına göre, bireylerin yetişkinlik yılları süresince ortaya çıkan gelişimi; üniversiteden mezun olma, meslekte yükselme ve emeklilik gibi önemli sosyal yaşam olaylarına sergilenen tepkiler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yetişkinlik yıllarında bir bireyin yaşam içerisinde üniversiteden mezun olması, bir iş sahibi olması, evlenmesi, anne baba olması, emekli olması gibi olmasını beklediği sosyal yaşam olayları vardır. Bununla birlikte, yetişkin bireylerin yaşam içerisinde eşinde ayrılma, deprem ve sel baskını gibi doğal afetler yaşama, trafik kazası geçirme, sevilen birini ani bir şekilde kaybetme, iflas etme, işini kaybetme ve başarısız olma gibi olmasını beklemediği sosyal yaşam olayları ile de karşılaşabilir. Yetişkinlerin gelişiminde genellikle, beklenmedik olumsuz yaşam olayları, beklenen yaşam olaylarından çok daha fazla engelleyici, yıkıcı ve örseleyici olmaktadır. Ayrıca, bu olayların oluştuğu zaman da önemlidir (Baron, 1998). Örneğin, henüz bir iş bulmuş olan bir kişi işyerinin ekonomik kriz nedeniyle kapanması ile beklenmedik bir biçimde işsiz kalabilir. Bir anne baba beklenmeyen bir biçimde ve zamanda tek çocuklarını kaybedebilir. Bir işadamı bir ekonomik dalgalanma ile beklenmeyen bir biçimde ve zamanda tüm servetini kaybedebilir. İşte, bu yetişkinlerin yaşadığı yaşam olayları onları çok yoğun bir biçimde olumsuz yönde etkileyecektir. Bireyler, bu olayların olumsuz etkilerinden belki de yaşam boyunca kurtulamayabilecek ve derinden yaşayabilecektir. Ancak, yaşam içerisinde beklenmedik bazı olumlu olaylar ise bireyin yaşamına olumlu katkılar sağlayacaktır. Örneğin, bir genç yaratıcılığını ve bilgisini kullanarak hobi olarak ilginç bir internet sayfası hazırlayabilir. Gencin hiç beklemediği bir biçimde internet sayfası oldukça yoğun bir ziyaretçi akınına uğrayabilir ve genç oldukça popüler bir kişi durumuna gelebilir. Bu popülerlik, gencin hayalini kurduğu olanakları ona sağlayabilir.

Yaşam içerisinde bazı yaşam olaylarının ise birey tarafından belirli zaman dilimlerinde gerçekleştirilmiş olması veya başarılması beklenir. Özellikle bazı toplumlarda bu yaşam olaylarının gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesine bağlı olarak bireylerin değerlendirildiği gözlenir. Bu yaşam olayları gerçekleştiği zaman toplumsal beklentiler ve istekler gerçekleştirilmiş ve toplumsal istenirlik sağlanmış olur. Ancak, bu yaşam olayları bu zaman diliminde gerçekleşmediği zaman toplumsal beklentiler karşılanmamış olur ve toplumsal baskı kurulmaya çalışılır. Örneğin; bir toplumda orta yaşlara gelmiş bir yetişkinin hâlâ bir iş bulup çalışmıyor olması, bir genç kızın yaşı ilerlemesine rağmen evlenmemesi veya uzun bir süredir evli olan bir çiftin hâlâ bir çocuk sahibi olmayı düşünmemesi, o toplumun bireyler üzerinde baskı oluşturmaya ve psikolojik bazı sıkıntıların yaşanmasına yol açabilir. Toplumlar tarafından genel olarak bireylerden beklenen yaşam olaylarını, daha önce yukarıda söz edilen gelişim görevleri kısmında da görebiliriz. Ünitinin başlarında açıklanan yetişkinlik yıllarında beklenen gelişim görevlerini inceleyerek, özellikle psikososyal içerikli olan gelişim görevlerinin o yetişkinlik döneminde başarılamamasının ve buna ilişkin çevrenin değerlendirmesinin birey üzerinde ne gibi olumsuz etkiler yaratabileceğini bir düşününüz.

Günümüzde hızlı teknolojik gelişmeler ve küreselleşme çerçevesinde toplumsal yaşam ve beklentiler gittikçe değişmektedir. Dolayısıyla yetişkinlerin yaşamlarının belirli zaman dilimlerinde ne yapmaları gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler ve yaşam olayları da gittikçe esnemektedir. Neugarten'nin belirttiği gibi günümüz toplumlarında yetişkinler için oldukça *saatsizlik* içeren bir çağ yaşanmaya başlamıştır

ve yetişkin yaşamı için çok farklı yaşantılar ortaya çıkmaktadır (Gray, 1991; Onur, 1995). Örneğin, günümüzde hiç evlenmeksizin veya hiç çocuk sahibi olmaksızın yaşamını sürdüren ve bu konuda toplumsal baskı hissetmeyen bireyler ile karşılaşılabilir. 18-20 yaşında üniversitede okumak olağan iken günümüzde 60 yaşında üniversitede okuyan veya bitiren yetişkinlerle karşılaşılabilir.

YETİŞKİNLİK YILLARINDA SOSYAL YAŞAM

Yetişkinlik yılları süresince bireylerin yaşamlarında sosyal yaşam olayları önemli bir yer tutar. Yetişkinlik yıllarında yaşanan başlıca sosyal yaşam olaylarını ise aile yaşamı ve çalışma yaşamı oluşturur. Aşağıda, yetişkinlik yıllarındaki sosyal yaşam olayları yetişkinlerin yakın çevresini oluşturan aile yaşamı ve çalışma yaşamı çerçevesinde açıklanmaktadır.

Bazı gelişim psikologları, yetişkin gelişiminin sevgi ve çalışma yönünde oluştuğunu belirtirler. Freud, duygusal olgunluğu sevmeye ve çalışma kapasitesi olarak tanımlamakta, Erikson ise, sevmeye ve çalışmanın genç ve orta yetişkinliğin temelini oluşturduğunu belirtmektedir (Gray, 1991). Yetişkinler için sevgi ve başkaları ile yakın ilişkiler geliştirme önemli oldukça önemlidir. Çünkü, yetişkinlerin çevresindeki diğer insanlarla kurdukları yakın ilişkiler sevgi içerir. Arkadaşlıklar, dostluklar, akrabalıklar, beraberlikler, evlilikler, çocuklar gibi. Yetişkinler için iş yaşamı ise zaman harcamanın çok daha fazlasını içerir. Beklentilerini gerçekleştirme, doyum elde etme, yaşamını daha rahat sürdürecektir gelir elde etme, statü kazanma gibi (Carlson & Buskist,1997).

Yetişkinlik Yıllarında Aile Yaşamı

Yetişkinliğin ilk yıllarını oluşturan genç yetişkinlik yıllarında bireyler karşı cinsle ile yakın ilişkiler geliştirmeye çabalar. Bu çerçevede, genç yetişkinlerin kendi özelliklerine uygun kişileri belirlemeye ve tanımaya çalıştıkları, arkadaşlıklar yaptıkları, eş seçmeyi düşündükleri ve evlilik planları yaptıkları görülür. Bu süreç içerisinde genç yetişkinler evlilik kararı verebildikleri gibi bu kararı erteleyebilirler, geciktirebilirler, seçimlerini gözden geçirerek ayrılıklar yaşayabilirler veya tercihlerini evlilik yönünde kullanabilirler. Böylece, genç yetişkinlik yıllarında karşı cinsiyet ile kurulan ilişkiler bireyin psikososyal gelişiminde önemli bir yer tutar. Erikson'un gelişim krizi çerçevesinde genç yetişkinin hem kendi hem karşı cinsiyet ile yakın ilişkiler kurması ve geliştirmesi sonucunda duygu ve düşüncelerini paylaşabilecek, kendini ifade edebilecek, sevmeye sevilme, kabul görme, değerli hissetme, ait olma gibi psikososyal ihtiyaçlarına da doyum sağlayabilecektir. Ancak, bu yıllarda yakın ilişkiler geliştirememeye veya yakın ilişkilerde geliştirme sürecinde yoğun olumsuz yaşantılar ile karşı karşıya kalma sonucunda çevresindekilerden uzaklaşarak yalnızlık duygusunu yoğun olarak yaşayabilecek ve kendine ilişkin değersizlik, karamsarlık gibi yoğun olumsuz duygular içerisinde olabilecektir.

Yetişkinlik yıllarında bireyler karşılıklı birbirlerine severek birlikte yaşama veya evlenme kararı vermeleri önemli bir sosyal yaşam olayıdır. Evlilik kararı bireyin yaşamında oldukça önemli bir karar olup bireyin evlilik ile birlikte yaşamında ve yaşam biçiminde oldukça önemli değişiklikler yapmasına yol açar. Çünkü birey artık sadece kendisine değil, birlikte yaşadığı kişiye karşı da sorumluluk duymak, paylaşımcı olmak ve onun duygu ve düşüncelerini de dikkate almak durumundadır. Nitekim, bu üniteye verilen Buğra Bey örneğini hatırlayalım. Buğra Bey'in Sevdâ Hanım ile tanışması, onunla evlenmesi ve çocuklarının olması onun yaşam biçimi-

Yetişkinlik yıllarında bireyin aile yaşamı onun özellikle duygusal ve sosyal yönden gelişiminde ve değişiminde önemli bir rol oynar.

Yetişkinlik yıllarında bireylerin evlenmesi onların yaşamlarında oldukça önemli bir yaşam olayıdır.

ni oldukça değiştiriyordu. Bu yaşantılar sonucunda Buğra Bey yaşamında oldukça sorumluluk sahibi olan, planlı yaşayan ve çevresi ile son derece paylaşımcı ve iş birlikçi bir insan hâline geliyor ve çevresi de bu duruma karşı şaşkınlığını ifade ediyordu. Ancak, çoğu zaman için evlilik olayının bireyin yaşamında olumlu katkılar sağlaması beklenmekle birlikte bu şekilde gerçekleşmeyebilir ve evlilik bireyin yaşamında oldukça olumsuz yaşantılara da yol açabilir. Örneğin, eşlerin birbirini yeterince tanımadan evlenmesi veya evlilik esnasında uyumun yeterince sağlanamaması, görüş ayrılıkları, iletişimsizlik, rol çatışması, ilgi ve saygı eksikliği, uzlaşmada yetersizlik gibi çok çeşitli olumsuzluklar beraberinde bireyin psikososyal yönden güçlükler ve sıkıntılar yaşamasına yol açabilir. Bu yaşantılar sonucunda bireyler pişmanlık, karamsarlık, umutsuzluk, gerginlik, kaygı, saldırganlık, değersizlik, yetersizlik gibi duygulanımlar yaşayabilirler. Bu tür olumsuz yaşantılar döngüsel bir biçimde bireyin yaşamında uzun yıllar sürebilir ve bireylerin yaşam biçiminde örneğin kavgalar, anlaşmazlıklar olağan bir durum hâline gelebilir. Ya da bireylerin ayrılması veya boşanmaları ile sonuçlanabilir.

Yetişkinlik yıllarında bireylerin evliliklerini bitirmesi veya boşanmaları onları fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönlerden olumsuz bir biçimde etkileyebilir.

Boşanmanın çok çeşitli sebepleri olmakla birlikte eşlerin birlikte yaşayamayacağını ve bu ilişkiyi sürdüremeyeceklerini anladıklarında ayrılmaları en uygun seçenektir. Eşlerin birlikte ayrılmaya karar vermesi ve temelde herhangi bir anlaşmazlık yaşamaksızın bu birlikteliği sona erdirmeleri en doğaldır. Ancak, bu ayrılma süreci her zaman sancısız gerçekleşmeyebilir. Eşlerin ayrılık konusunda birbirini suçlaması, geçmişini gündeme getirerek sorumluluğun diğerine yüklenmesi, sahip olunan malların ve eşyaların paylaşımı, varsa çocukların durumu gibi çeşitli durumlar şiddetli anlaşmazlıklara yol açabilir. Bunun sonucunda, eşler fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönden güçlükler ve sıkıntılar yaşayabilirler. Örneğin eşler; sağlık sorunları, maddi olarak yetersizlikler, sürekli zihnini meşgul etme ve düşünmekten kendini alıkoyamama, gerginlik, sinirlilik, duygusal çökkünlük, belirsizlikler yaşama, mevcut duruma uyum sağlama, çevresindekilere açıklama yapma ve baskılarına karşı koyma, varsa çocukların yaşadığı sıkıntıları paylaşma ve bu sıkıntıları giderme çabası gibi durumlar ile karşı karşıya gelebilirler. Dolayısıyla, boşanma veya ayrılıklar bireyler için oldukça travmatik bir yaşam olayı hâline dönüşebilir. Bazı bireyler çok kısa zamanda boşanmanın etkilerini üzerinden atabilirken bazı bireyler için çok uzun yıllar olumsuz etkileri, özellikle duygusal ve sosyal yönden sürebilir ve bireyin yaşam biçiminde önemli bir olay olarak varlığını koruyabilir.

Yetişkinlik yıllarında bireylerin çocuk sahibi olması da onların yaşam biçimlerinde önemli değişikliklere yol açar.

Evlilik yaşantısında eşlerin çocuk sahibi olmaya karar vermesi ve çocuk sahibi olmaları da önemli bir yaşam olayıdır. Eşlerin çocuk sahibi olmaları onların yoğun olumlu duygular yaşamalarını sağlar. Aileye yeni bir üyenin katılması ile ailenin yaşam biçiminde de önemli değişimler olduğu gözlenir. Örneğin, anne baba sigarayı bırakabilir veya evde içme sınırlanabilir. Çocuğun bakımının ve sorumluluğunun getirdiği görevler evdeki rollerde değişmelere yol açabilir. Çocuğa zaman ayırmak ve aile yaşamına ilişkin planlama yaparken çocuğu dikkate almak gerekir. Çocukla ilgili etkinliklere ilgi artar ve bu etkinliklere eşlik edilir. Çocuğu olan diğer aileler ile ilişkiler gelişir. Anne babanın çevresindeki diğer insanlar ile ilişkileri değişir. Anne babanın sıklıkla arkadaşlarına çocuklarından bahsettiği, kendi ana babası ile çocukları hakkında paylaşımında bulunduğu ve bazen de bu konuda tartışmaların yaşandığına da tanık olabiliriz. Bu gibi yaşantılar çerçevesinde çocuğu olan evli bireylerin yaşamlarında psikososyal yönden önemli değişmelerin yaşandığı görülmektedir. Ancak, her zaman çocuk sahibi olmak aile yaşamına olumlu yaşantılar katmayabilir. Örneğin, kendini hazır hissetmeden veya istemeden çocuk

sahibi olma, çocuğun sorumluluğunu almak ve paylaşmak istememe, çocuk bakımı ve yetiştirme konusunda yetersizlik yaşama, çocuk ile birlikte değişen mevcut aile yaşamını kabullenememe gibi durumlar ailedeki uyumu bozabilir ve eşler arasında huzursuzluklara, kavgalara, rol çatışmalarına ve böylece mutsuzluklara yol açabilir. Aynı zamanda bazı kültürlerde çocuk bakımının geleneksel olarak sadece anneye yüklenmesi, bunun yanı sıra değişen ekonomik koşullar gereği anneden çalışmasının da beklenmesi kadının sorumluluğunu ve yükünü artırmaktadır. Bu artan yükün eşlerden erkek tarafından paylaşılmaması ve geleneksel olarak kadından hem çalışması hem ev işleri ve çocuk bakımının beklenmesi aile yaşamında mutsuzluklara yol açabilmektedir. Bunun sonucunda ise fiziksel ve duygusal olarak tükenmişlik, doyum sağlayamama, anlaşmazlıklar yaşanabilir. Böylece, bireyler bu durum karşısında psikososyal yönden yıpranır, sıkıntılar ve mutsuzluklar yaşarlar.

Ailede çocukların büyümesi, kendi ihtiyaçlarını karşılama yeterliliğinin artması ailenin yükünü de azaltır ve eşlerin kendilerine harcayacağı zamanı da artırır. Bununla birlikte, çocukların büyümesi beraberinde çocukların buldukları yaşın özelliklerini ve sorunlarını da getirir (Carlson & Buskist, 1997). Örneğin, çocuğun büyümesi ve ergen olması, anne babaya yeni problem kaynakları yaratabilir. Ergenin yaşam biçimi ve düşünce yapısı anne babalar ile çatışmalara yol açabilir. Yine, büyüyen ergenin genç yetişkinlik yıllarında sergilediği bağımsız davranışlar, verdiği kararlar, seçimleri ve sergilediği yaşam biçimi anne babalar ile anlaşmazlıklar ortaya çıkarabilir. Bazen çocuklarına yönelik sorunlar ve çatışmalar ile karşılaşan anne babaların zaman zaman çaresizlik yaşayarak “çocuğun mu var, derdin var” diye olumsuz değerlendirmeler yapabildikleri görülebilir. Oysa, anne baba ve yetişkin olmanın sorumluluğu ve gelişim görevlerinden birisi her yaşta çocuklarına yardım etmek ve gerekli rehberliği yapmak olmalıdır.

Örneğin; Gülşad ve Fatih, ilk çocukları Arda'yı büyütürken bebeklik döneminde oldukça zorlanmışlardı. Çünkü, çocuk bakımını ve yetiştirmeyi bilmiyorlardı. Hatta zaman zaman kendi anne babaları onlar ile kavga bile etmişlerdi. Aradan geçen yıllar içerisinde Arda büyümüş ve liseye devam eden bir ergen olmuştu. Gülşad ve Fatih, Arda'nın fiziksel görünüşünde ve düşüncelerinde gittikçe farklılaşmalar olduğunu gözlemliyordu. Arda, yüzünde yoğunlaşan sivilceleri çok büyük sorun ediyor ve bundan dolayı arkadaşları tarafından pek sevilmediğini düşünüyordu. Gülşad ve Fatih, Arda'nın yaşına özgü bu sorunu ile karşı karşıya kalmışlar ve onun bu sorunlarının üstesinden gelmesi için gerekli rehberliği yapmaya çalışıyorlardı. Bir yandan da, “Arda, bir zaman bebektir ve nasıl yemek yedireceğiz, hasta etmeyeceğiz diye düşünürken, şimdi büyüdü de ergenliğe özgü sorunlarının nasıl üstesinden geleceğine yardım ediyoruz, zaman ne çabuk geçiyor” diye birbirleri ile konuşuyorlardı. Bu örnekte göstermektedir ki, anne baba her yaşam döneminde çocuklarının farklılaşan sorunları ve ihtiyaçları ile karşı karşıya kalabilmekte ve ona gerekli rehberliği yapmaya çalışmalıdırlar.

Yetişkinler, orta yetişkinlik yıllarında çoğu zaman yaşanan anne babalarına bakmak, onların bakımını üstlenmek durumunda da kalabilirler. Bu durum, yetişkin için maddi ve duygusal yükler, sorumluluklar getirebilir ve yetişkin yaşamının önemli bir krizi olarak yaşanabilir (Baron, 1998). Yetişkinler, özellikle yaşlı anne babaları ile birlikte yaşıyorlarsa onların sağlık problemleri, azalan zihinsel yetersizlikleri, duygusal ve sosyal güçlükleriyle ilgilenmek ve bunun yarattığı sıkıntılar ve güçlükler ile baş etmek durumundadırlar. Zaman zaman yaşlı anne babanın yetişkinlerin aile yaşamına müdahale etmesi, örneğin torunlarının yaşantılarını ve se-

çimlerini beğenmemesi, kendisinin istekleri doğrultusunda kararlar verilmesini arzu etmesi ve ilgi odağının kendisinin olması isteği aile yaşamında güçlüklerle ve sıkıntılara yol açabilir. Bu nedenle, aile yaşamında bireyler arasında çatışmalar, huzursuzluklar, kırgınlıklar, alınganlıklar veya kendini ifade edememe gözlenebilir.

Orta yetişkinlik yıllarında yetişkinler yaşlı anne babanın, eşin veya yakın bir birinin kaybı durumu ile de karşılaşabilirler. Sevilen kişinin kaybı yetişkin için oldukça güç bir yaşantı oluşturur ve bireyin yaşamında yas ve keder yoğun bir biçimde yaşanır. Örneğin, yetişkin, sevilen kişinin kaybı ile bir şok yaşar; daha sonra sevilen kişinin kaybına içerleyerek, öfkelenerek bu durumu protesto etme ve sevilen kişiye karşı özlem duygusu sergilenir. Bu tepkileri ise yaşamı değersiz bulmayı içeren yoğun bir umutsuzluk duygusu izler. Daha sonra ölen yakına ilişkin bağlanmanın çözülmesi ile kopma ve düzelme (toparlanma) durumuna gelirler. Böylece psikolojik olarak ayrılırlar ve yaşamlarını sürdürürler (Baron,1996). Dolayısıyla yetişkinin sevilen kişinin kaybı ile baş etmesi gerekir ve bu kayıplar yetişkinin ölümü daha yakından hissetmesine yol açar. Aynı zamanda yetişkinlik yıllarında bazı yetişkinler önemli sayılabilecek çeşitli hastalıklara da yakalanarak ölüm korkusunu yoğun bir biçimde yaşayabilirler.

Kübler-Ross ölüm ile karşı karşıya kalan yetişkinlerin inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul gibi aşamalardan geçerek ölüme yaklaştığını ileri sürmektedir.

Kübler-Ross, ölümcül hastalığa yakalan bireyler ile yaptığı görüşmeler çerçevesinde onların ölüme ilişkin yaşadıklarını veya ölme sürecini açıklamıştır. Kübler-Ross, ölüm aniden olmamış ve birey artık ölmekte olduğunun farkında ise ölme sürecinin beş aşamada gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede, ölümcül hasta durumunu öğrendiği zaman genellikle onu *inkar etmeye* (yadsıma) çalışır. Hastalığını kabullenmek istemez. Daha sonra inkar etme, *öfke* ile yer değiştirir ve “niçin ben” diye sorar. Üçüncü aşamada *pazarlık* yapılır. Hasta kişi, Tanrı veya doktor ile pazarlık yapabilir. “Bunu yaparsam biraz daha yaşayabilir miyim?” gibi. Pazarlık yaparken öleceği gerçeğini de kavrarlar. Bu gerçeği kavrama ve ölümlerle başa çıkamayacağını anlama sonucunda *depresyon* ortaya çıkar. Çaresizlik ve kaybetme duygusu hâkim olur. “her şeyi kaybettim” gibi. Daha sonra kabul aşamasına geçilir. Bu aşamada, yaşamının sona ereceğini kabul eder. Ölümün gerçeğine daha barışçıl biçimde yaklaşır. “ölüme hazırım” der. Yaşamlarındaki önemli kişiler ile vedalaşır. Genellikle duygusal, üzgün ve iletişimsizdir. Kübler-Ross’un önerdiği aşamalar bilimsel olarak kanıtlanmadığı için araştırmacılar tarafından bilimsel geçerliliği olmadığı belirtilmekle birlikte, bu görüşün ölüme yaklaşmış bireylerin tepkilerini anlamaya yardım ettiği de kabul edilmektedir. Bu aşamalardan sadece inkâr etmenin evrensel nitelik taşıdığı ve diğer yönlerden bireylerin aynı tepkilere sahip olamayabilecekleri ifade edilmektedir (Baron, 1998; Carlson & Buskist, 1997; Feldman,1990; Gray, 1991; Onur, 1995). Her bireyin ölüm sürecini farklı yaşayabileceği, herkesin aynı aşamaları yaşamayabileceği, birisi bu aşamaların bir veya birkaçını yaşarken bir diğersinin değişik sıralarda bu aşamaları yaşayabileceği; bireyin cinsiyet, kişilik, gelişim düzeyi ve yaşadığı ortam gibi bireysel farklılıklarına göre değişiklik gösterebileceği belirtilmektedir (Feldman, 1990; Gray, 1991; Onur, 1995).

İleri yetişkinlik yıllarında yetişkinler yaşlanmanın getirdiği bazı sıkıntıları yaşarlar. Fiziksel olarak yaşlanmanın getirdiği yaşama ilişkin sınırlılıklar onun psikososyal yaşamını da etkiler. Örneğin, çeşitli hastalıklara yakalanmak ve buna uyum sağlayamamak nedeniyle çevresi ile ilişkileri bozulabilir. Çevresine karşı daha sinirli, saldırgan olabilir veya karamsar, düşünceli ve içine kapanma gözlenebilir. Hastalığı nedeniyle istediklerini yapamamaktan dolayı kendini aciz, güçsüz, yetersiz, değersiz, bir işe yaramaz hissedebilir ve yaşama küsebilir. Geçmişte yapamadıklarını düşünerek pişmanlıklar yaşamında önemli bir yer tutmaya başlayabilir,

umutsuzluk ve ölüm korkusu hâkim olabilir. Çevresiyle ilişkilerinde aksi, kırıncı ve karamsar davranışlar sergilenir. Ayrıca, ileri yetişkinlik yıllarında sevilen eşin veya yakınların kaybını da yaşamak olasıdır. Yıllarca birlikte olduğu eşin veya yakının kaybına alışmak oldukça güç olabilir. Bu ayrılık bireyin yaşama sevincini azaltabilir. Sonuç olarak, ileri yetişkinlerden bazıları ölümün yaşamın kaçınılmaz doğal bir olduğunu kavrayarak yaşamlarının son yıllarını en iyi bir biçimde değerlendirirler. Ancak bazı ileri yetişkinler ise ölüm korkusu, çaresizlik ve umutsuzluk yoğun olur.

Örneğin, Şerafettin Bey ve Şükriye Hanım evliliklerinin 50. yılına giriyorlardı. Şerafettin Bey emekliliğin tadını çıkarıyor, bahçesi ile özenle ilgileniyor, çevresindekilerle uzun uzun sohbetler ediyor, mahalledeki gençlerle tecrübelerini paylaşıyor, torunlarına karşı yakın bir ilgi gösteriyor ve hoşgörülü yaklaşıyordu. Şerafettin Bey, gittikçe yaşlandığını hissediyor, ölümün kaçınılmaz bir son olduğunu kabulleniyor ve yaşamının son yıllarını huzur içinde geçirmeye, en iyi bir biçimde değerlendirmeye çaba gösteriyordu. Oysa, Şükriye Hanım eşi Şerafettin Bey'in tam tersine sürekli geçmişe ilişkin "keşke, şunu yapmasaydım" gibi pişmanlıklarını ifade ediyor, zamanının büyük çoğunluğunu evde geçiriyor, çevresindekilerle yakın ilişkiler kurmuyordu. Çoğu zaman yaşamının sonuna geldiğini vurguluyor, ölümden korktuğunu ifade ediyor ve Şerafettin Bey'i yaşamının son yıllarında "çok gezmek ve çok konuşmakla" suçluyordu. Torunlarıyla anlaşamıyor, onlara karşı hırçın ve aksi davranıyor, kendine saygısızca davrandıklarını belirterek "nerde, o büyüğe saygı" diye söyleniyordu.

Yetişkinlik Yıllarında Çalışma Yaşamı

Yetişkinlik yıllarında bireyin aile yaşamının yanı sıra çalışma yaşamı da önemli bir yaşam olayıdır. Çünkü genel olarak genç yetişkinlik yıllarının başlangıcında bir mesleğin eğitimini almaya başlarlar, bu meslekle ilgili çalışma yaşamına atılırlar ve ileri yetişkinlik yıllarına kadar bu mesleği yerine getirerek emekli olurlar. Dolayısıyla; çalışma yaşamı ve iş etkinlikleri yetişkinlik yaşamının en temel etkinliklerinden biri olarak belirtilebilir.

Genç yetişkinlik yılları bireyin bir mesleğin eğitimini aldığı üniversite yıllarına denk gelir. Genç yetişkin normal koşullarda kendi ilgi, yetenek ve değerlerine uygun bir mesleği seçerek bu mesleğe hazırlanmaktadır. Ancak genç yetişkinler her zaman için istediklerini gerçekleştiremeyebilirler. Örneğin, kendi özelliklerine uygun meslekleri seçemeyebilirler. Meslekler arasında kararsızlıklar yaşayabilirler. Yaptıkları seçimleri değiştirmek isteyebilirler. Üniversiteye giremediği için ya da kendi istekleri ile çalışma yaşamına daha kısa sürede katılabilirler. Bu çerçevede, bireyin istekleri ve beklentileri dışında gerçekleşen bu durumlar ile mücadele edebilmesi, başa çıkabilmesi ve gerektiğinde uzlaşabilmesi gerekir. Ayrıca, genç yetişkinin üniversite yıllarında ailesinden ayrı bir yaşam sürdürebilmesi, ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, yakın ilişkiler geliştirebilmesi, zamanını verimli kullanması ve etkili öğrenmeler gerçekleştirmesi de önemlidir. Bunlar gerçekleştirilemediği zaman birey duygusal ve sosyal olarak olumsuz yaşantılara sahip olabilir. Yine, üniversite yıllarında gencin yoğun bir gelecek kaygısı yaşaması da onun olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Üniversite eğitimi sonrasında bireylerin eğitimini aldıkları meslekle ilgili işler bularak çalışma yaşamında yer almaları beklenir. Ancak her zaman bireyin mesleğine uygun bir iş bulamayabilir, farklı bir işi yapmak durumunda kalabilir ve bu durum ile uzlaşabilir. Ancak, bireyin bu işi benimsememesi, kendini bu çalışma yaşamına ait hissetmemesi, yaptığı işi sevmemesi ve doyum elde etmemesi

Genç yetişkinlikten ileri yetişkinliğe kadar devam eden süreçte bireylerin psikososyal gelişimi ve değişiminde çalışma veya iş yaşamı önemli bir rol oynar.

Yetişkinlerin işsiz kalması onların ruh sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilir.

onu duygusal ve sosyal yönden olumsuz bir biçimde etkiler. Ayrıca, üniversite eğitimi sonrası bireyler kendine uygun bir iş bulmayarak işsiz kalabilirler.

İşsiz kalma, bireyin ruh sağlığını da olumsuz bir biçimde etkileyecektir. Örneğin, üniversiteden mezun olan bir kişi bir iş bulamadığı için kendini yeterince bağımsız hissedemeyecektir. Maddi olarak kendisini ailesine bağımlı hissedecek, kendini yetersiz ve değersiz hissedebilecektir. Çevrenin baskısını hissedebilecektir. Ailenin ve çevrenin herhangi bir olumsuz tepkisi olmasa bile gencin olumsuz algılamalara sahip olabilecektir. Bu durumda yoğun bir karamsarlık ve umutsuzluk hâkim olabilecek, bireyin sosyal ve duygusal yaşamı olumsuz bir biçimde etkileyecektir. Bu nedenle, günümüzde işsizliğin önemli sorun olduğu ve bazı toplumlarda oldukça yoğun bir biçimde yaşandığı dikkate alındığında işsizlik sorunu yaşayan genç yetişkinlere yönelik etkili yardımların verilmesi gerekmektedir. Özellikle ailenin ve yakın çevrenin gence destek olması, toplumsal kurumların gerekli desteği sağlaması gencin ruh sağlığı açısından önem taşımaktadır.

Genç yetişkinliğin sonlarına doğru veya daha önce çoğu birey bir iş bularak çalışma yaşamına katılırlar. Bu çalışma yaşamında bireylerin doyum sağlaması, işlerini severek yapması ve üreticiliğini sergilemesi beklenir. Erikson'un kuramında belirtildiği üzere çalışma yaşamında üretken olmak birey için oldukça önemlidir. Çünkü, çalışma yaşamında birey üretkenliğini ortaya koyarak kendini ifade eder, hem fiziksel hem psikososyal ihtiyaçlarına doyum sağlar. Ancak yetişkinler her zaman beklendiği gibi çalışma yaşamından doyum sağlamayabilirler. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Örneğin, işini veya çalışma ortamını sevmemesi, kendini ortama ait hissetmemesi, engellenmişlik duygusu, başarısız olma, koşulların yetersizliği, duygusal tükenmişlik ve iş ortamına ilişkin duyarsızlaşma, beklentilerin sağlanamaması, ücretin düşüklüğü, yoğun stress ve çalışma temposu gibi çok sayıda faktörden biri veya birkaçı bireyin çalışma ortamına ilişkin hoşnutsuzluk yaşamasına yol açabilir. Birey kendini gergin, sinirli, karamsar, sıkıntılı, çökkün, isteksiz, durgun, çaresiz hissedebilir. Bu gibi yaşanan olumsuz duygular, bireyin aile yaşamına, çalışma yaşamına, duygusal ve sosyal yaşantılarına aktarılabilir. Böylece, bireyin çalışma yaşamı onun tüm yaşam alanında olumsuzluklar yaratabilir. Bu nedenle, bireyin çalışma yaşamındaki güçlükler ile mücadele etmesi, problemlerini çözüme yönünde çabalar sergilemesi, seçeneklerini gerçekçi biçimde değerlendirmesi ve gerektiğinde çevresinden destek alabilmesi gerekir. Sonuç olarak, iş yaşamında başarılı olma ve doyum sağlamanın bireylerin kendilerini daha çok mutlu hissetmelerini, daha fazla benlik saygısına sahip olmalarını, çevresiyle daha uyumlu ilişkiler geliştirmelerini ve aile yaşantısının daha düzenli ve iyi olmasını da beraberinde getirdiği, tersine iş başarısızlıklarının depresyona ve psikolojik belirtilere yol açabildiği ve orta yetişkinlik yıllarında bireylerin işinde başarılı olmasının onların gelişimlerinin önemli bir parçası olduğu belirtilmektedir (Feldman, 1990).

Genç yetişkinlikte olduğu gibi, orta yetişkinlik yıllarında da bireyin işsizlik yaşamaması söz konusu olabilir. Günümüzde, hızlı nüfus artışı, ekonomik dalgalanmalar, teknolojik gelişmelerin sonucunda çalışma yaşamı bu durumdan olumsuz bir biçimde etkilenmektedir. Kurumların ve işletmelerin küçülmesi veya kapanması sonucunda bireyler de işsiz kalabilmektedirler. Böylece, işini kaybetme veya işini kaybetme olasılığı birey için oldukça stresli bir yaşam olayı hâline gelmektedir. Bu durumda, bireyler kaygı yaşamakta, geleceklerinden endişe edebilmekte, umutsuzluk, karamsarlık, gerginlikler, kendini suçlama bireyin yaşamına hâkim olmaktadır. Dolayısıyla, bireyin ruh sağlığı bozulabilmekte ve çevresi ile ilişkileri bozulabilmektedir (Baron, 1998; Gray, 1991).

Çalışma yaşamı açısından ileri yetişkinlik yıllarında yetişkinler düzenli çalışma yaşamı azaltarak sürdürebilmekte veya emekli olmayı tercih edebilmektedir. Emekli olan yetişkin ise düzenli olarak yıllarca sürdürdüğü işini bırakarak yaşamında oluşan bu değişikliğe uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bazı yetişkinler için emekli olmak onlara yaşamında fırsat bulamayıp da yapamadığı etkinlikleri yapabilmesine ve böylece üreticiliklerini sürdürmelerine katkı sağlamaktadır. Örnek olaydaki Ali Bey gibi. Ancak, bazı ileri yetişkinler için ise emeklilik yılları uyum sorunlarını da beraberinde getirebilmektedir. Yetişkinler, uzun çalışma hayatı sonunda ortaya çıkan serbest zamanlarını yeterince değerlendiremezler ve kendini yetersiz, değersiz, işe yaramaz hissedebilirler. Yaşamlarında umutsuzluk, karamsarlık ve çökkünlük duygularını yoğun olarak yaşarlar ve yaşamdan yeterince doyum sağlayamazlar.

Özet

Yetişkin kimdir? sorusunu açıklamak

Yetişkin kavramı bireyin takvim yaşı ve fiziksel özelliklerinin büyüklüğünün yanı sıra bireyin psikolojik ve toplumsal yönlerini de kastetmektedir. Bu nedenle, yetişkin kavramına farklı anlamlar yüklenebilmekte ve tanımlamak için biyolojik, yasal, toplumsal ve psikolojik ölçütler ve özellikler dikkate alınabilmektedir. Bunun sonucunda ise yetişkin kavramına ilişkin betimlemeler toplumdaki topluma, kurumdan kuruma, kişiden kişiye farklılıklar gösterebilmektedir. Gelişim süreci açısından yetişkin kavramı değerlendirildiğinde, bireyin fiziksel, bilişsel ve psikososyal özelliklerini birlikte dikkate almak gerekir. Bu çerçevede, yetişkin kavramı, genel olarak bireyin yaşının gereği olarak fiziksel olarak olgunlaştığını ve kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olarak kendi kararlarını verebildiğini, kendini yönetebildiğini ve böylece bilişsel ve toplumsal özellikler açısından da olgunlaşarak bağımsızlaştığını işaret eder.

Gelişim süreci açısından yetişkinlik yıllarındaki gelişim dönemlerini betimlemek

Bireylerin yaşamının yaklaşık üçte ikisinden fazlasını içeren yetişkinlik yılları, bireylerin sahip olduğu gelişimsel özellikler dikkate alınarak değişik biçimlerde dönemlere ayrılır. Genel olarak yetişkinlik yıllarının üç döneme ayrılarak açıklanır. Bu yetişkinlik gelişim dönemleri ise genç yetişkinlik, orta yetişkinlik ve ileri yetişkinliktir. Genç yetişkinlik dönemi, yaklaşık on dokuz-yirmi yaşlarından başlayarak otuzlu yılların ortalarına kadar devam eden yetişkinlik yıllarını içerir. Orta yetişkinlik dönemi, yaklaşık otuzlu yaşların ortalarından altmışlı yaşlara kadar devam eden yetişkinliğin orta yıllarını kapsar. Bu dönem, orta yaş olarak da ifade edilebilir. İleri yetişkinlik dönemi, yetişkinlik yıllarının yaklaşık altmışlı yaşlardan başlayarak yaşamın sonuna kadar devam eden dönemini içerir. Yaşlılık dönemi olarak da nitelendirilebilmektedir.

Yetişkinlik gelişim dönemlerindeki gelişim görevlerini özetlemek

Yetişkinler yetişkinlik yıllarında başarmak durumunda oldukları çeşitli gelişim görevleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu gelişim dönemlerinde karşılaşılan gelişim görevlerinin başarılması, bireyin mutluluğunu ve sonraki gelişim dönemi görevlerine ilişkin başarısını olumlu yönde etkileyebilmekte, başarılabilmesi ise bireyin mutsuzluk yaşamamasına ve sonraki gelişim dönemi görevlerine ilişkin başarısızlığa yol açabilmektedir. Yetişkinlik yıllarındaki karşılaşılan gelişim ödevlerine örnek olarak, bir mesleğe hazırlanma ve öğrenimini tamamlama (genç yetişkinlik dönemi için); bedeninde ve sağlık durumunda oluşmaya başlayan değişimleri kabullenme ve uyum sağlama (orta yetişkinlik dönemi için); yaşlanmanın getirdiği fiziksel yeterliliklerin azalmasını ve artan sağlık problemlerini kabullenme ve uyum sağlama (ileri yetişkinlik dönemi için) gelişim ödevleri belirtilebilir.

Yetişkinlik yıllarındaki fiziksel gelişimi açıklamak

Fiziksel büyüme, ilk veya genç yetişkinlik yıllarında fiziksel yeterlilikler doruk noktasına ulaşmıştır. İlk yetişkinlik yıllarının sonlarına doğru veya yaklaşık 25/30 yaşlardan itibaren yaşlanma süreci fiziksel yeterlilikler gittikçe azalmaya başlar. Orta yetişkinlik yıllarına ulaşıldığı zaman çoğunlukla bireyler, bedenlerindeki değişimlerin farkına varırlar. Yetişkinler arasında fiziksel değişim açısından bireysel farklılıklar gözlenebilir. Örneğin, yetişkinler yaşamlarında dengeli beslenmek, düzenli spor/egzersiz yapmak gibi etkinlikler ile fiziksel dinçliklerini uzun süre koruyabilirler. Fiziksel değişim açısından orta yetişkinlik yıllarında üreme kapasitelerinin fonksiyonlarında da önemli değişikliklerin ortaya çıktığı görülür. Örneğin, kadınlar ortalama olarak kırk yaşların sonu veya ellili yaşların başlarında adet döngüsünün durması sonucunda menapozu yaşarlar. Erkeklerin ise yaşın artışı ile birlikte gittikçe cinselliğe ilişkin fiziksel fonksiyonlarda azalmalar yaşanmaktadır. Yetişkinlik yıllarında beden yapısında, harekete ilişkin (motor) becerilerde, duyuusal yeterliliklerde zamanla azalmaların veya bozulmaların ortaya çıkar.

Yetişkinlik yıllarındaki bilişsel gelişimi açıklamak

Yetişkinlerin yaşla birlikte bilişsel becerilerinde de bazı farklılaşmalar oluşur. Yaşlanmanın etkileri bireysel farklılıklara bağlı olarak bilişsel fonksiyonların farklı yönlerini farklı biçimlerde etkileyebilmektedir. Araştırmalar, zihinsel yeterliliklerin 60,70 ve sonrası yıllara kadar oldukça az değişme gösterdiğine, hatta bazı yeterliliklerin arttığına işaret etmektedir. Bu çerçevede araştırmacılar akıcı zekânın ilk yetişkinlikten itibaren başlayarak, yaşla birlikte yaşam boyunca azaldığını gösterir iken buna karşılık kristalize zekânın azalmak yerine, yaşam boyunca genişlemeye devam ederek yaşla geliştiği belirtirler. İleri yetişkinlik yıllarında bellekte yoğun bir azalma sonucunda yaşlılık bunaması ortaya çıkabilmektedir. Bilişsel yeterliliklerde yaşlanmaya eşlik eden değişmelerden biri ise psikomotor becerilerdeki yavaşlamadır.

Yetişkinlik yıllarındaki psikososyal gelişimi değerlendirmek

Gelişim psikologları yetişkinlikte gerçekleşen psikososyal gelişimi çeşitli biçimlerde açıklamışlardır. Bunlardan Erikson, bireylerin yetişkinlik süresince üç temel gelişim krizinden geçtiğini belirtmiştir. İlk yetişkinlikte *yakınlık-yalıtılmışlık (uzaklık)*, orta yetişkinlikte *üretkenlik-durgunluk (kendini soyutlama)* ve ileri yetişkinlikte *benlik bütünlüğü-umutsuzluk* gibi gelişim krizleri yaşanmaktadır. Yetişkinlik yıllarında aile ve iş yaşamı ise yetişkinin sosyal gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır.

Kendimizi Sınavalım

1. Bireyin psikolojik özellikleri dikkate alındığında yetişkin kavramı temel olarak aşağıdakilerden hangi özelliği ifade eder?

- Başkalarının yazılı izni olmadan evlenebilme
- Bir işte çalışma
- Cinsel yönden olgunlaşma
- Ana baba olma
- Davranışlarında bağımsız olma

2. Yetişkin kavramı genel olarak neyi kasteder?

- Yetişkin, ailesinden uzakta yaşayan kişiyi ifade eder
- Yetişkin, kendi yaşamını yönetme sorumluluğuna sahip olmayı içerir
- Yetişkin evli, iş sahibi ve çocuğa sahip olan kişiyi ifade eder
- Yetişkin, sosyal yaşantılar geçirerek bilge bir kişi olmayı ifade eder
- Yetişkin, orta yaşa gelerek çalışma yaşamında başarılı olan kişiyi belirtir

3. Yetişkini ifade eden kavramlardan biri olarak aşağıdakilerden hangisi **düşünülemez**?

- Olgunluk
- Bağımsızlık
- Karar verme
- Sorumluluk
- Arkadaşlık

4. Yetişkinlik yaşam dönemlerine ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- Yetişkinlik yılları temelde orta yaş ve yaşlılık olarak ikiye ayrılır
- Yetişkinlik genç yetişkinlik sonu ile yaşlılık başlangıcı arasındaki yıllardır
- İleri yetişkinlik yaklaşık altmışlı yaşlardan sonrasını ifade eden yıllardır
- Yetişkinlik yılları ergenlik, gençlik, orta yaş ve yaşlılık olarak ayrılabilir
- Genç yetişkinlik ergenliği de içine alan genç ve orta yaş yıllarını ifade eder

5. Yetişkinlerin fiziksel gelişim özelliklerine ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi doğru **değildir**?

- Yetişkinlikte fiziksel değişimlerde bireysel farklılıklar görülebilir
- Menapoz, yetişkinde psikolojik etkilere de yol açabilen değişimlerdir
- Genç yetişkinlikte fiziksel yeterlilikler en üst düzeye ulaşır
- Fiziksel yeterliliklerdeki değişimler, orta yetişkinlik yıllarının sonunda başlar, yaşlılıkta belirginleşir
- Orta yetişkinlikte kadınlar için önemli bir biyolojik değişim olan menopoz yaşanır

6. Yetişkinlik yıllarında bir yetişkinin yaşadığı bilişsel değişimlerine ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- Yetişkinlik gençliğe oranla bireyin bilişsel olarak daha az üretken olduğu yıllardır
- Yetişkinlik yıllarında emeklilik bilişsel olarak yetersizliğin bir ifadesidir
- Yetişkinlikte yaşlanmanın etkilerini tüm bilişsel yeterliliklerde benzer biçimde gözlemek olasıdır
- Gençlerin kristalize zekâsı üstün olup ileri yetişkinlerin ise akıcı zekâsı üstündür
- İleri yetişkinlerin zihinsel etkinliklerde bulunması onların zihinsel süreçlerinin azalmasını yavaşlatır

7. Yetişkin bir bireyin yeni bir problemi çözerken kullandığı zihinsel kapasite hangisidir?

- Birikimli zekâ
- Akıcı zekâ
- Uzun süreli bellek
- Kısa süreli bellek
- Psikomotor davranış

8. Erikson'un yetişkinlik yıllarında yaşanan gelişim krizi yaklaşımına göre, orta yetişkinlikte yaşanan gelişim krizi aşağıdakilerden hangisidir?

- Yakınlık - Umutsuzluk
- Üretkenlik - Durgunluk
- Benlik Bütünlüğü - Yalıtılmışlık
- Yakınlık - Benlik Bütünlüğü
- Benlik Bütünlüğü - Umutsuzluk

9. Şaziye Hanım 65 yaşında emekli olup yaşamında yeterince istediklerini yerine getirememiş olarak kendini hissetmektedir. Hep geçmişte yaşamış olduklarını düşünüp, “ah, keşke” diye yakınmaktadır. Erikson’un psikososyal gelişim açıklaması çerçevesinde Şaziye Hanım şu anki durumu hakkında ne söylenebilir? Şaziye Hanım;

- a. Orta yaş krizi yaşamakta olup kendisini oyalamaktadır.
- b. Üretken olarak geçirdiği orta yaş yılları sonrası emekli olup emekliliğe alışmamıştır.
- c. Orta yetişkinlik yıllarında durgun geçirmiş olup emeklilik sonrası yaşamında umutsuzluk hakimdir.
- d. Yakınlık ve üretkenlik sonrası benlik bütünlüğü yaşamakta olup yeni yaşama alışmaktadır.
- e. Çocukları ile çatışma yaşamakta olup kendini değersiz hissetmektedir.

10. Orta yetişkinlik yıllarında beyinde ölümcül bir tümör olduğunu öğrenen bir yetişkinin ölüme yaklaşırken yaşayacağı ilk aşama genel olarak aşağıdakilerden hangisi olacaktır?

- a. Depresyon
- b. Pazarlık
- c. Kabul
- d. İnkâr
- e. Öfke

Yaşamın İçinden

“

Çiftlerin arasına teknoloji girdi!

Teknolojinin gelişmesi, bemen bemen her evde yer alan bilgisayar aracılığıyla oynanan oyunlar ve sanal sohbetlerin, özellikle genç evliliklerde boşanma nedenleri arasında yer almaya başladığı bildirildi.

Adana Adliyesi yetkililerinden alınan bilgiye göre, boşanma davalarında eşlerin “ekonomik sorunlar” ve “şiddetli geçimsizlik” gibi bilindik gerekçelerin yanında genç evliliklerdeki boşanma nedenleri arasında bilgisayar oyunları tutkusu ve sohbet sitelerinin de yer alması kaygı yaratıyor.

Önümüzdeki yıllarda teknoloji nedenli boşanmaların artacağını tahmin eden Adliye yetkilileri, bazı kişilerde neredeyse “bağımlılık” hâline gelen bilgisayarın, çiftlerden birinin saatlerce bilgisayar başında zaman geçirmesi, bu nedenle evini ve eşini ihmal etmesinin şiddetli tartışmalara zemin hazırladığına dikkati çekiyor.

Ayrıca, çiftlerin, eşinin “arkadaşlık sitelerinde tanıştığı kişilerle sohbet ettiği”, hatta bu kişilerle gönül ilişkileri kurduğu gerekçesiyle de davalar açılıyor. Teknolojinin sunduğu imkanları abartınca soluğu mahkeme kapısında alan çiftler, bilgisayardaki sohbet kayıtlarını, mahkemeye delil olarak sunuyorlar.

Bir örnek: Bu arada, Adana’da, bir kadın, malulen emekli olan kocasının bütün gün bilgisayar başında olduğunu, yemeğini bile bilgisayar başında yediğini, kendisi ve ailesiyle ilgilenmediğini, bu nedenle aile düzenlerinin ve ilişkilerinin bozulduğunu gerekçe göstererek boşanma davası açtı. Dava, teknolojiyi gerekçe gösteren kadının isteği ve eşinin de bunu kabul etmesi nedeniyle boşanmayla sonuçlandı.

Aile birliği zedelenir

Adana Barosu Başkanı İbrahim Gazioğlu, her geçen gün gelişen teknolojinin, insanların hayatını kolaylaştırmanın yanında, yanlış kullanımı sonucunda gerek eşler, gerekse diğer aile bireyleri arasındaki ilişkileri zedeleyebilen sonuçlar da ortaya çıkardığını söyledi.

Sürekli bilgisayar başında vakit geçirmenin, aile birliğini zedeleyen bir davranış olduğunu ifade eden Gazioğlu, “Bir ailede eşler, birbirlerine ilgi göstermeli ve paylaşımında bulunmalıdır. Eve geldiğinde bir eş diğeriyle ilgilenmezse, geçimsizlikler ortaya çıkar ve bu durum boşanmaya kadar gidebilir” dedi.

Bilgisayarda, yüz yüze tanışmamış da olsa bir kişiyle aşk sözcükleri kullanarak sohbet etmenin, eşler arasındaki güveni sarsan ve aldatma olarak nitelendirilebile-

cek bir davranış olduğunu vurgulayan Gazioğlu, bu durumun da hukuk açısından bir boşanma gerekçesi oluşturacağını kaydetti.

Kaynak: Çiftlerin arasına teknoloji girdi! (2008, 8 Şubat). 10.02.2008 tarihinde <http://teknoloji.milliyet.com.tr/detay.asp?prm=0,9619532&id=4033> adresinden alınmıştır.

”

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “Yetişkin kimdir?” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise “Yetişkin kimdir?” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
3. e Yanıtınız yanlış ise “Yetişkin kimdir?” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Yetişkinlik Gelişim Dönemleri” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Yetişkinlik Yıllarında Fiziksel Değişim” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise “Yetişkinlik Yıllarında Bilişsel Değişim” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Yetişkinlik Yıllarında Bilişsel Değişim” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Erikson’un Gelişim Krizi Görüşü” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
9. c Yanıtınız yanlış ise “Erikson’un Gelişim Krizi Görüşü” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise “Yetişkinlik Yıllarında Aile Yaşamı” başlıklı bölümünü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Yetişkin kavramı, farklı biçimlerde tanımlanabilmekte olup, anlamı da değişmektedir. Dolayısıyla, yetişkin kavramına ilişkin betimlemeler toplumdaki topluma, kurumdan kuruma, kişiden kişiye farklılıklar gösterebilmektedir. Yetişkin kavramına ilişkin yapılan farklı yüklemeler ve beklentiler nedeniyle tam olarak bir tanım yapmak oldukça zor olup kullanılan ölçüte göre farklı tanımlamalar yapmak olasıdır. Genel olarak yetişkin kavramının biyolojik, yasal, toplumsal ve psikolojik tanımlarının yapılabileceği ifade edilmektedir. *Biyolojik özellikler* dikkate alındığında yetişkin kavramı, bireyin cinsel yönden olgunlaşmasını ifade etmektedir. Yasal ölçütler dikkate alındığında yetişkin kavramı bireyin seçmen olabilme, sürücü belgesi alabilme, başkalarının izni olmaksızın evlenebilme, kararlar alabilme, herhangi bir yasal sorumlu kişinin izni gereksiz istediklerini hukuki olarak gerçekleştirebilme gibi davranışları yapabilecek yaşa geldiğini kastetmektedir. ifade eder. *Toplumsal roller ve beklentiler* dikkate alındığında yetişkin kavramı, bireyin askere gitmesi, bir işte çalışması, aynı bir evde yaşamaya başlaması, evlenmesi, anne baba olması gibi toplumsal rolleri gerçekleştirmesini ifade etmektedir. *Psikolojik özellikler* dikkate alındığında ise yetişkin kavramı bireyin kendi yaşamından kendisinin sorumlu olması, davranışlarında bağımsız olması, kendi kararlarını kendisinin vermesi, kendine özgü bir kimlik geliştirmesi gibi özellikleri içermektedir. Bu ölçütlere göre yetişkin kavramı değişik biçimlerde ifade edilebilmekle birlikte gelişim süreci açısından yetişkin kavramı değerlendirildiğinde bireyin fiziksel, bilişsel ve psikososyal özelliklerini birlikte dikkate almak gerekir. Bu çerçevede; yetişkin kavramı, genel olarak bireyin yaşının gereği olarak fiziksel olarak olgunlaştığını ve kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olarak kendi kararlarını verebildiğini, kendini yönetebildiğini ve böylece bilişsel ve toplumsal özellikler açısından da olgunlaşarak bağımsızlaştığını belirtir.

Sıra Sizde 2

İnsan gelişiminde belirli zaman aralıklarında belirli gelişimsel özellikler daha belirgin olur ve yaşam boyu gelişim çeşitli yaşam dönemlerine ayrılarak açıklanır. Yetişkinlik yılları da insan yaşamında oldukça uzun bir zaman içermekte olup bireylerin sahip olduğu gelişimsel özellikler dikkate alınarak üç döneme ayrılarak açıklanır. Bu yetişkinlik dönemleri; yaklaşık on dokuz-yirmi yaşlarından başlayarak otuzlu yılların ortalarına kadar devam eden yetişkinlik yıllarını içeren *genç yetişkinlik*,

yaklaşık otuzlu yaşların ortalarından altmışlı yaşlara kadar devam eden *orta yetişkinlik* ve yaklaşık altmışlı yaşlardan başlayarak yaşamın sonuna kadar devam eden dönemini içeren *ileri yetişkinlik* olarak belirtilebilir.

Sıra Sizde 3

Fiziksel yeterlilikler, ilk yetişkinlik yıllarında da en üst düzeyde iken ileri yetişkinlik veya yaşlılık yıllarına geldiğinde ise fiziksel yeterlilikler oldukça zayıflamış durumdadır. Yetişkinlik yıllarında genel olarak fiziksel yeterliliklerde azalma yönünde bir değişim yaşanmakta olduğu, bunun da zaman içerisinde ortaya çıktığı belirtilebilir. Ancak, yetişkinlik yıllarında fiziksel yeterliliklerde oluşan değişimlerde bireysel farklılıklar gözlenebilir. Yetişkinler arasında fiziksel açıdan bireysel farklılıkların gözlenmesinde genetik faktörlerin etkisi olmakla birlikte, çevresel faktörler veya yaşam biçimi oldukça belirleyici olabilmektedir. Örneğin, yetişkinler dengeli beslenerek, düzenli spor/egzersiz yaparak, sigara, içki, uyuşturucu gibi maddeler kullanmayarak, yoğun stresli yaşantılardan uzak durarak ve kendilerine gerekli özeni göstererek fiziksel dinçliklerini ve gençliklerini uzun yıllar iyi bir şekilde koruyabilirler. Ancak; dengeli beslenmeyen, hiç spor yapmayan, sigara ve içki gibi maddeler kullanan, sağlık sorunlarını ihmal eden, yoğun stres altında kalan, bu stres ile yeterince baş edemeyen ve kendi bakımı için gerekli özeni göstermeyen bireyler ise daha çabuk yıpranabilecek, daha çabuk yaşlanma belirtileri gösterecek ve fiziksel sağlığı daha erken bozulabilecektir. Bu durum bireyin yaşam süresini ve ileriki yıllarda hastalıklara yakalanma olasılığını da artıracaktır.

Sıra Sizde 4

65 yaşında olan Seda Hanım'ın bulunduğu yaş itibarı ile genel olarak zihinsel yeterliliklerinin biraz azalma yönünde değişme gösterme olasılığı bulunmakla birlikte, bazı zihinsel yeterliliklerinin arttığı ve bu artışın bir sonucu olarak oldukça üretken bir biçimde eserler yarattığı görülmektedir. Dolayısıyla, Seda Hanım'ın bilgiye ve yaşantıya bağlı yeterliliklerini içeren kristalize zekâsının yetişkinlik yıllarında gelişerek ileri yetişkinlik yıllarında onun oldukça üretici bir kişi olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, Seda Hanım'ın akıcı zekâsının ilk yetişkinlikten itibaren başlayarak, yaşla birlikte yaşam boyunca azalma gösterme olasılığı vardır. Bununla birlikte, bireysel farklılıkları da unutmamak gerekir. Ayrıca, Seda Hanım, sürekli faaliyetlerde bulunarak paylaşımlar gerçekleştirmekle zihinsel süreçlerini etkin bir şekilde kullanmakta olup, bilişsel yeterliliklerinin azalma olasılığını düşürmektedir.

Sıra Sizde 5

Erikson, yetişkinlik yıllarındaki gelişim dönemlerinin her birini bir gelişim krizi ya da gelişim karmaşası ile açıklamıştır. Gelişim krizlerinin her biri iki karşıt özellik arasındaki bir çatışmayı içermektedir olup bireyler her bir gelişim döneminde farklı bir gelişim krizi ya da çatışması ile karşı karşıya kalmaktadır. Erikson'a göre bireyler genç yetişkinlik yıllarında yakınlığa karşı yalıtılmışlık, orta yetişkinlik yıllarında üretkenliğe karşı durgunluk, ileri yetişkinlik yıllarında benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk gibi gelişim krizleri ile karşılaşmaktadır. Bu gelişim dönemlerinde bireyin o döneme özgü gelişimsel görevlerini yerine getirme derecesi, bireyin karşılaştığı gelişim krizini çözümlemesini ve dolayısıyla, bireyin kişiliğinin alacağı biçimi belirlemektedir. Böylece, belli bir dönemde karşılaşılan gelişim krizinin çözümlenmemesi ya da üstesinden gelinememesi, bireyin olumsuz kişilik özellikleri geliştirmesini sağlamakta ve sonraki dönemlerdeki başarısını engelleyebilmektedir.

- Gray, P. (1991). **Psychology**. New York: Worth.
- Hoffman, L., Paris, S., Hall, E. & Schell, R. (1988). **Developmental Psychology Today**. New York: Mc. Graw-Hill.
- Knowles, M. (1996). **Yetişkin Öğrenenler: Göz Ardı Edilen Bir Kesim**. (Çeviren: S.Ayhan). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kurt, İ. (2001). **Yetişkin Eğitimi**. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Onur, B. (1995). **Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm** (3.Baskı). Ankara: İmge Yayınları.
- Öztürk, M. O. (1988). **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları**. Ankara.
- Santrock, J. W. & Barlett, J.C. (1986). **A Life-Cycle Perspective**. Iowa: Wm. C.Brown.
- Westen, D. (1996). **Psychology: Mind,Brain and Culture**. New York: John Wiley Sons.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Bacanlı, H. (1997). **Eğitim Psikolojisi**. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Baron, R. A. (1996). **Essentials of Psychology**. Boston: Allyn and Bacon.
- Baron, R. A. (1998). **Psychology**. Boston: Allyn and Bacon.
- Baymur, F. (1994). **Genel Psikoloji** (11. Baskı). İnkilap Yayınevi.
- Bülbül, S. (1991). **Halk Eğitimine Giriş: Yetişkin Eğitimi, Türkiye'de Halk Eğitimi, Toplum Kalkınması**. H. Seçim. (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 475.
- Carlson, N. R. & Buskist, W. (1997). **Psychology The Science of Behavior**. Boston: Allyn and Bacon.
- Cüceloğlu, D. (1997). **İnsan ve Davranışı** (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dacey, J. S. & Travers, J. F. (1996). **Human Development: Across the Life-Span**. New York: Mc Graw Hill.
- Duman, A. (2000). **Yetişkinler Eğitimi**. Ankara: Ütopya Yayınları No:17.
- Erden, M. & Akman, Y. (1998). **Gelişim-Öğrenme-Öğretme, Eğitim Psikolojisi** (7.Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Feldman, R. S. (1990). **Understanding Psychology**. New York: Mc Graw Hill.

6

Yetişkin Eğitimi

İnsanlar yaşam boyunca gelişirler ve bu gelişimlerinde öğrenme yaşantıları önemli bir rol oynar. Yetişkinlik yıllarında da gerçekleştirilen çeşitli eğitim etkinlikleri veya programları ile bireyler öğrenme yaşantıları geçirilmekte ve yetişkinlerin bilgi birikimini genişletmeleri sağlanmaktadır. Yetişkinler için hazırlanan bir eğitim programının etkililiği, büyük ölçüde yetişkinlerin bu öğrenme yaşantısı sonucunda bilgi ve becerilerini ne ölçüde geliştirebileceklerinin planlanmasına ve tanıtımına dayanmaktadır.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Yetişkin eğitimi kavramını açıklayabilecek,
- 👁️ Yetişkin eğitiminin önemini açıklayabilecek,
- 👁️ Yetişkin eğitiminin kapsamını özetleyebilecek,
- 👁️ Yetişkin eğitiminin ilkelerini belirtebilecek,
- 👁️ Yetişkin eğitimi programı geliştirme sürecini değerlendirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacağız.

Örnek Olay

Şebrazat, çocukları çok seviyor ve onlarla birlikte olmaktan çok hoşlanıyordu. Gençlik yıllarından itibaren çevresindeki herkes onun çocuklara karşı olan düşkünlüğünü biliyor ve sen mutlaka öğretmen olmalısın, diyordu. Şebrazat da büyüünce okulöncesi öğretmeni olmaya karar vermiş, büyük bir istek ve gayretle başarılı bir şekilde okulöncesi öğretmenliği programını bitirmişti. Mezun olunca bir müddet atanamamış, daha sonra birkaç arkadaşı ile birlikte kendileri bir okulöncesi okul açmaya karar vermişlerdi. Bütün hazırlıkları yaptıktan sonra büyük bir heyecan ile yıllardır özlemini kurdukları kendi işyerlerinin açılışını yapmışlardı. Çocukların okula başlaması ile yoğun bir çalışma temposu içerisine girmişler ve gayet güzel etkinlikler gerçekleştirmeye başlamışlardı. Bir süre sonra okulda görev yapan öğretmenler olarak bir araya gelerek okuldaki faaliyetlerini ve gözlemlerini paylaşmaya başlamışlardı. Okulda görev yapan öğretmenlerden Şebnem, sınıflarda pek çok çocuğun ailelerinde tek çocuk olduğu ve paylaşma konusunda güçlük yaşadıklarını ifade etti. Sıla öğretmen ise bazı çocukların aşırı hareketli olduklarını ve arkadaşlarına zarar verebildiğini ifade etti. Şebrazat Öğretmen ise bazı çocukların anne babalarının ayrılmış olduğunu ve bu çocukların çok sessiz ve içine kapanık olduğunu, onları harekete geçirmekte zorlandığını ifade etti. Bu gözlemler çerçevesinde hep birlikte neler yapabilecekleri tartışmaya ve belirlemeye çalıştılar. Kendileri ne yapabilecekleri üzerinde konuşurken gündeme anne babalara yönelik de eğitici çalışmalar yapmaları gerektiğini görüşü ortaya çıktı. Bu çerçevede her ay en az bir defa olmak üzere anne babalara yönelik eğitici çalışmalar, eğitimler yapmayı kararlaştırdılar. Bunun içinde, öncelikle hangi konularda anne babaları eğitim verebilecekleri üzerinde düşünmeye başladılar. Sıla Öğretmen, kendilerinin belirledikleri konuları anne babalara ileterek, onların görüşlerini alabileceklerini, belki anne babaların öncelikle bilgilenmek istediklerini başka konuların da olabileceğini ve bunları dikkate almak gerektiğini ifade etti. Şebnem öğretmen de, ilave olarak, anne babaların bu eğitimlere katılabileceği zamanı da iyi belirlemek gerektiğini belirtti. Çünkü anne babaların çoğunun çalıştığını ve bu eğitimlere katılıp katılamayacaklarının, katılırlar ise ne zaman katılabileceklerinin belirlenmesinin önemli olduğunu ifade etti. Daha sonra, hep birlikte anne babalar ile okulda başlatılacak anne baba eğitimi konusunda görüşmeler yapmaya ve bu görüşmelerde, hazırlayacakları anketleri onların cevaplamasını sağlamaya karar verdiler. Böylece, anne babalardan elde edecekleri bilgiler çerçevesinde okulda verecekleri anne babalara yönelik "Eğitim Etkinlikleri Dizisi"ni planlayacaklardı.

Anahtar Kavramlar

- Yetişkin
- Yetişkin Eğitimi
- Halk Eğitimi
- Öğrenme
- Eğitim

İçindekiler

- GİRİŞ
- YETİŞKİN EĞİTİMİ KAVRAMI
- YETİŞKİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ VE AMACI
- YETİŞKİN EĞİTİMİNİN KAPSAMI
- YETİŞKİN EĞİTİMİNİN İLKELERİ
- YETİŞKİN EĞİTİMİNDE YETİŞKİNLERİN ÖZELLİKLERİ
- YETİŞKİN EĞİTİMİ PROGRAMLARININ GELİŞTİRİLMESİ

GİRİŞ

“İnsanlar nasıl gelişir?” diye sorulduğu zaman bazı insanlar “büyüyerek” ve bazı insanlarda “okula giderek” diye yanıtlar verebilmektedir. Bu yanıtlar ile bazı insanlar insan gelişiminde fizyolojik süreçleri vurgularken bazı insanlar ise bilişsel süreçleri vurgulamaktadır. Dolayısıyla, insan gelişiminin hem büyüme-olgunlaşma ile hem öğrenme yaşantıları çerçevesinde ortaya çıktığı belirtilebilir. Bu gelişim ise sadece bebeklik, çocukluk ve ergenlik gibi fiziksel süreçlerin gelişiminin gözle görülür bir biçimde hızlı olduğu ve insanların okula gittikleri yılları kapsamamaktadır. İnsanların tüm yaşamlarını içermekte olup insanların yaşam boyunca geliştiğini ifade etmektedir. Çünkü ergenlik sonrasında insanlar o kadar hızlı fiziksel büyümeler gerçekleştirmeseler ve üniversite sonrası aktif olarak bir okula devam etmiyor olsalar bile gelişimlerini sürdürürler. Nasıl mı? Bu sorunun yanıtı ise daha çoğunlukla öğrenme süreçlerini kullanarak gelişimlerini sürdürürler biçimindedir. Yaşamın her anında yeni bir öğrenme yaşantısı geçirebilirler ve böylece sahip oldukları bilgi birikimini ve becerilerini daha ileri düzeylere taşırlar. Örneğin, yolda çevresine bakarak yürürken, biri ile konuşurken, televizyon seyredirken, İnternette gezinirken, gazete, dergi veya kitap okurken, bir toplantıda konuşmacıyı dinlerken ve benzeri biçimde yetişkinler öğrenme yaşantısı geçirebilirler. Bu öğrenmelerini daha sonraki yaşantılarında kullanarak daha etkili davranışlar sergileyebilirler, hata yapmaktan uzaklaşabilirler veya daha az güçlükler yaşarlar. Bu durum, insanların gelişiminin yaşam boyunca sürdüğünü, yetişkinlik yıllarında insanların gelişiminin büyük ölçüde öğrenme süreçleri yoluyla gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Yetişkinlik yıllarını anlamaya çalışırken onların gelişimsel özelliklerini dikkate almak gerekir. Özellikle, yetişkin eğitiminde bu çok önemlidir. Yetişkinler yaşam içerisinde gelişimleri çerçevesinde öğrenme ihtiyacı duyarlar. Bunu gerçekleştirmeye yönelik yetişkin eğitimi programlarına katılırlar. Böylece, bireyler yaşam boyu gelişim ilkesi doğrultusunda gelişimlerini sürdürürler. Yetişkin eğitimi hem birey hem toplum açısından önemlidir. Çünkü bireylerin yaşam içerisinde ortaya çıkan gelişmeleri sürdürmeleri, buna uyum sağlanmaları ve daha nitelikli hâle gelmeleri, yetişkin eğitiminin ihtiyaca uygun programları ile olanaklıdır. Yine, toplumun gelişmesi ve kalkınması için nitelikli insan gücüne ihtiyaç vardır. Örneğin günümüzde çevre bilincinin oluşması hızlı nüfus artışının önlenmesi salgın hastalıklardan korunma, erozyonla mücadele, göçün yarattığı uyum sorunlarının çözülmesi gibi çok çeşitli konularda yetişkinlerin bilgilendirilmesi - bilinçlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bu amaçla, etkili yetişkin eğitimi programları planlanmalı, hazırlanmalı ve gerçekleştirilmelidir. Bu programlar yetişkinlerin ve toplumun öncelikli gereksinimlerine yönelik olduğu oranda başarılı olacaktır. Bu çerçevede, bu üniteye yetişkin eğitiminin anlamı, amacı ve önemi, kapsamı, ilkeleri, eğitim programı geliştirme sürecine yönelik açıklamalar yapılmaktadır.

YETİŞKİN EĞİTİMİ KAVRAMI

Yaşam boyu gelişim süreci çerçevesinde yetişkinlik yıllarında fiziksel, bilişsel ve psikososyal yönlerden değişme ve gelişme devam etmektedir. Yetişkinler, bir çocuk veya ergen gibi içinde buldukları çevre ile sürekli etkileşimde bulunmakta, bu etkileşim sürecinde öğrenme yaşantıları geçirmektedirler. Dolayısıyla, yetişkinler yaşamları boyunca öğrenme yaşantısı geçirmekte ve bu öğrenmeler sonucunda davranış değişiklikleri sergilemektedirler.

Yetişkinlerin gelişiminde öğrenme süreçleri yaşamın her anında rastlantısal olarak kullanılabilir veya gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte, insanlar yaşam içerisinde

Yetişkinlik yıllarında da bireylerin gelişimi sürmekte olup bireyin geçireceği öğrenme yaşantıları onun gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır.

de zaman zaman bazı konularda öğrenme ihtiyacı duyarak planlı ve programlı etkinliklere de girişebilmektedirler. İnsanlar bir konu hakkında bilgilenmek, eksikliğini duyduğu konularda bilgisini artırmak veya daha nitelikli bir birey, anne baba, çalışan olmak gibi çeşitli amaçlar ile radyo, televizyon, gazete gibi kitle iletişim araçlarının amaçlı yayınlarını takip edebilirler, bu programlara aktif olarak katılabilirler ya da çeşitli kurumların/örgütlerin toplantı, seminer, konferans gibi eğitim etkinliklerine katılabilmektedirler. Bu tür ihtiyaçlarına yönelik gerçekleştirilen öğrenme etkinlikleri onların gelişimlerini sürdürmelerine ve yaşam kalitelerinin artırmalarına katkı sağlamaktadır.

Örneğin, 55 yaşlarında bir esnaf olan Şerafettin Bey, gençliğinde ailesinin izin vermemesi ve babasının kendi yanında dükkanda çalışmasını istemesi nedeniyle ilköğretimden sonra okulu bırakmak zorunda kalmıştı. Gençliği çok yoğun bir iş hayatı ile geçmiş ve dükkanın işleri dışında başka işlere çok fazla zaman kalmamıştı. Şimdi ise işlerini düzenlemiş, yaşı nedeniyle sorumluluğu büyük ölçüde yanında çalışanlara devretmişti. Şerafettin Bey, artık geçmişte zaman bulamadığı yapamadığı işlere de zaman ayırmaya başlamıştı. İleride üniversiteye devam etmeyi bile düşünüyordu. Çünkü, yıllar geçmiş olmasına rağmen gençliğinde liseye ve üniversiteye gidememenin burukluğunu yaşıyor ve içinde sürekli bir öğrenme isteği duyuyordu. Ayrıca çevresindekilerle sürekli güncel olaylara ilişkin sohbetler ediyor, bazen hararetle tartışmalar yapıyor, sürekli gazetelerdeki bulmacaları takip ediyor ve bunları çözmekten büyük bir zevk alıyordu. Televizyonlardaki belgesel ve yarışma programlarını ise hiç kaçırmaz, mutlaka izlerdi. Yine, *yaşamboyu öğrenme* sloganı ile bir halk eğitim merkezi tarafından akşamları açılan bilgisayar ve İngilizce kursuna da gitmek için kaydolmuştu. Çevresindeki bazı kişilerin, Şerafettin Bey'in hiç bitmeyen bu öğrenme arzusuna anlam veremeyip, "bu yaştan sonra okuyup da ne olacan!" demelerine karşı Şerafettin Bey "akıl yaşta değil baştadır" atasözünü hatırlatarak yanıt veriyordu.

Şerafettin Bey gibi, her yaşta insanların ihtiyaçları doğrultusunda planlı ve programlı eğitim etkinliklerine katılarak öğrenme yaşantısı geçirmeleri ve böylece kendilerini geliştirmeleri gerekir. Çünkü yetişkin bireyler yetişkinliğe özgü gelişim ödevlerini başarmak, istedik davranış değişiklikleri gerçekleştirmek ve bu yolla çevresinde oluşan değişmelere uyum sağlamak, tüm yönleri ile gelişimini ve gerçekleştirmesini sağlamak durumundadır. Bunların başarılmasında ise yetişkinlerin günlük yaşamındaki rastlantısal yaşantılar kadar, yetişkinlerin eğitimi için düzenlenen planlı ve programlı eğitim etkinlikleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle, eğitim etkinlikleri sadece çocuk, ergen ve gençlere verilen zorunlu eğitim ve üniversite yaşantıları ile sınırlı olmayıp yaşam boyunca bireylerin eğitimlerini hedeflemekte ve böylece yetişkinlerin eğitim ihtiyaçlarını da karşılamayı amaçlamaktadır. Bunun için de, toplumda tüm yetişkinlerin öğrenme ihtiyaçlarını karşılamalarına ve daha nitelikli hâle gelebilmelerine yönelik eğitim programlarının geliştirilmesine ve eğitim etkinliklerinin gerçekleştirilmesine büyük ihtiyaç vardır.

Alanyazında, ilk, orta ve yüksek öğretimde gerçekleştirilen eğitimi kapsayan örgün eğitimin dışında yetişkinlere yönelik gerçekleştirilen eğitim etkinliklerini belirtmek için çok değişik kavramlar kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, alanyazın incelendiğinde *yetişkin eğitimi*, *yetişkinler eğitimi*, *halk eğitimi*, *yaygın eğitim*, *kitle eğitimi*, *toplum eğitimi*, *yaşam boyu eğitim* gibi çok çeşitli kavramlara rastlamak olasıdır (Ağaoğlu, 2000; Güler, 1990; Kurt, 2000; Okçabol, 1996). Bu kavramlardan bazıları bazı eğitimciler tarafından birbirine eşdeğer olarak kabul edilmekle birlikte bazı eğitimciler tarafından bu kavramların bazı küçük farklılıklar ifade ettiği ile-

ri sürdürülmektedir (Ağaoğlu, 2000). Örneğin, halk eğitimi, yetişkin eğitimi ve yaygın eğitim kavramlarının genel anlamda eşanlamlı kullanılabildiği ancak bu kavramların farklı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, yetişkin eğitimi ile halk eğitimi kavramları eşanlamlı kabul edilirken yaygın eğitim kavramı biraz farklı tanımlanabilmektedir. Bu kapsamda, yaygın eğitimin her yerde (okul içinde ve dışında) devam eden bir süreç olduğunu vurgulayan bir kavram olduğu, halk eğitimi kavramının ise Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren halka yönelik gerçekleştirilen okuma-yazma ve biçki-dikiş kursları açmak gibi eğitim çalışmalarını ifade etmek için kullanılan bir kavram olduğu ifade edilmektedir (Duman, 2000). Dolayısıyla, yetişkin eğitimi kavramının daha önce kullanılan adının halk eğitimi olduğu, ancak son yıllarda genel olarak yetişkin eğitimi kavramının daha çok kullanılmaya yönünde bir eğilim olduğu ifade edilmektedir (Kurt,2000). O zaman, yetişkin eğitimi nedir?

Yetişkin eğitimi; bu alanında çalışan eğitimciler ve kurumlar (OECD, UNESCO gibi) tarafından dikkate alınan ölçüte göre farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Yetişkin eğitiminin anlamını kavramak için temel olarak, Ekonomik ve Kültürel Kalkınma Örgütü (OECD) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun (UNESCO) tanımlamaları dikkate alınabilir.

- OECD tarafından *“yetişkin eğitimi, zorunlu öğrenim çağının dışına çıkmış ve asıl uğraşısı artık okula gitmek olmayan kimselerin hayatlarının herhangi bir aşamasında duyacakları öğrenme ihtiyacını veya ilgiyi tatmin etmek üzere özellikle düzenlenen faaliyetleri ya da programları kapsar. Bu faaliyet ve programların içerisine mesleki eğitim dışındaki eğitim, meslek eğitimi, genel eğitim, biçimsel nitelik taşıyan ve taşımayan öğrenme türleri girebildiği gibi ortak toplumsal amaçlara yönelik her türlü eğitim de girer”* biçiminde tanımlanmaktadır (Bülbül, 1991, s.33; Lowe, 1985, s.23; Duman, 2000, s.36).

- UNESCO'nun Uluslararası Eğitim Bürosu tarafından hazırlanan Yetişkin Eğitimi Terimleri Sözlüğü'nde, UNESCO tarafından *“yetişkin eğitiminin içeriği, düzeyi ve yöntemi ne olursa olsun ve ister okullarda, kolejlerde, üniversitelerde veya çıraklıkta uygulanan ilköğretimin uzantısı bir eğitim olarak düşünülün veya o eğitimin yerini tuttuğu varsayılın yetişkin olarak düşünülen kişilerin yeteneklerini geliştirmelerine, bilgilerini artırmalarına, teknik veya mesleki yeterliliklerini iyileştirmelerine veya bu yetenek, bilgi ve yeterliliklerine yeni bir yön vermelerine, tutum ve davranışlarını hem kişisel gelişme bakımından hem de dengeli ve bağımsız bir toplumsal ekonomik ve kültürel gelişmeye katılma bakımından değiştirmelerine imkan sağlayan düzenli eğitim süreçlerinin tümü”*nü içerecek biçimde kullanıldığı belirtilmektedir (Titmus, Buttedahl, Ironside, Lengrad, 1997, s.68).

Yukarıda belirtilen bu iki tanım ve bunun gibi çeşitli tanımlar çerçevesinde; yetişkin eğitiminin hedef kitlesinin örgün eğitim kurumuna devam etmeyen veya devam etmekte olup da o kurumun programında bulunmayan bir eğitim etkinliğine katılan bireyler olduğu, yetişkinlerin öğrenme ihtiyacını duyduğu her konuyu kapsadığı, yetişkinlerin özelliklerini ve koşullarını dikkate aldığı, kurallarının esnek olduğu, bir katılımcı-egitici ilişkisinin kurulduğu, düzenli ve planlı bir eğitim içerdiği sonucu çıkarılabilir (Bülbül, 1991; Geray, 1978).

Bu tanımlar çerçevesinde yetişkin eğitimi, yetişkin olarak kabul edilen bireylerin sahip oldukları özellikleri geliştirmelerini; bilgi ve becerilerini artırmalarını; değişen yaşam koşullarına ve toplumsal gelişmelere uyum sağlamalarını ve böylece kişisel gelişim ve gerçekleştirmelerini sürdürmelerini sağlamak üzere ihtiyaç duyacakları öğrenme yaşantılarını karşılamaya yönelik her türlü düzenli, planlı ve programlı eğitim etkinliklerinin tümünü ifade ettiği belirtilebilir. Buna göre; yetişkinle-

Yetişkin eğitimi, yetişkin bireylere yönelik çeşitli amaçlar ile gerçekleştirilen ve temelde bireyin gelişimini sağlamayı amaçlayan her türlü düzenli, planlı ve programlı eğitim etkinlikleridir.

rin özel yeteneklerini geliştirmelerini, çeşitli ilgi duyduğu alanda kendilerini geliştirmelerini; genel veya mesleki bazı bilgiler elde ederek gelişmelerini veya yaşama ilişkin yaşanan bazı güçlükler ile etkili bir biçimde başa çıkabilmelerine yönelik gerçekleştirilebilecek çeşitli eğitim etkinlikleri yetişkin eğitimi olarak değerlendirilebilir.

SIRA SİZDE

1

Sizce, yetişkin eğitimi nasıl ifade edilebilir?

Yetişkin eğitimi, gelişmeyi hedefleyen tüm çağdaş toplumlar için gerekli etkinliklerdir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişkin eğitime büyük bir önem verilmiştir. Örneğin, halk evleri ve halk odaları Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişkin eğitime verilen önemin en önemli göstergeleridir.

Tüm toplumlar, günümüzde yetişkin eğitimi etkinliklerine önem vermektedirler. Çünkü yetişkin bireysel olarak gelişirken toplumsal gelişmede beraberinde gerçekleşmektedir.

YETİŞKİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ VE AMACI

Yetişkin eğitime sadece az gelişmiş, gelişmekte olan toplumlar ihtiyaç duymakta, bunların yanı sıra gelişmiş toplumlarda ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir deyişle, yetişkin eğitimi tüm toplumlar tarafından ihtiyaç duyulan ve planlı ve programlı olarak yürütülen eğitim etkinlikleridir. Bununla birlikte, ülkelerin gelişmişlik ve sosyo-kültürel özelliklerine göre yetişkin eğitiminin amacı, öncelik sırası ve yetişkin eğitime duyulan ihtiyaçlar değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, az gelişmiş bir toplumda yetişkin eğitimi çoğunlukla resmî kurumlar tarafından organize edilir ve genellikle okuma-yazma ve bilinçlendirmenin bir aracı olarak görülür. Böylece, eğitim alamamış bireylere yönelik tamamlayıcı veya eksikliği giderici bir eğitim olarak düşünülür. Gelişmiş toplumlarda ise genellikle gönüllü kuruluşlar tarafından düzenlenir ve örgün eğitimi olanağı bulamayan ya da kendini geliştirmek isteyen bireylere yeni beceriler kazandırmak ve eğitsel olanaklar sunmak olarak algılanır (Duman, 2000).

Ülkemizde, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılâpların yerleşmesi ve gelişmesi, vatandaşlık eğitiminin verilmesi ve nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi için yetişkinlerin eğitime büyük önem verilmiş ve yaygın bir biçimde yetişkinlere yönelik eğitim etkinlikleri gerçekleştirilmiştir (Bülbül, 1991). Zaman içerisinde yetişkin eğitimi, örgün eğitimin eksikliğini tamamlama işlevinin yanı sıra yaşam boyu süren eğitsel sürecin önemli bir boyutunu oluşturmuştur (Geray,1978). Böylece, ekonomik ve sosyal yaşamın gelişmesi, örgün eğitimin yaygınlaşması ile birlikte yetişkin eğitimi etkinliklerinin çeşidi ve bu etkinlikleri veren kuruluşların sayısı da genişlemiştir. Günümüzde, ülkemizde yetişkinlere yönelik eğitim etkinlikleri düzenleyen çok sayıda resmî, özel ve gönüllü kuruluş vardır. Örneğin, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı il ve ilçelerde bulunan halk eğitim merkezleri. Bu merkezler, yetişkinlere yönelik çok sayıda eğitim etkinliği düzenlemektedir. Milli Eğitim Bakanlığının izniyle bilgisayar, yabancı dil, sürücü eğitimi ve kişisel gelişim eğitimleri gibi çok sayıda yetişkinlere yönelik eğitim veren özel sektör kuruluşuna rastlanabilmektedir. Ayrıca, bazı kamu kurumları veya gönüllü kuruluşlar tarafından ilkyardım, sigaranın ve uyuşturucunun zararları, anne baba eğitimi, aile planlaması, çocuk bakımı ve sağlığı gibi çok çeşitli eğitim etkinlikleri gerçekleştirilebilmektedir. Bu yetişkinlere yönelik eğitim etkinliklerinin tüm kurumlar tarafından yaygın bir biçimde gerçekleştirilmesi, yetişkinlerin kişisel gelişim ve gerçekleşim düzeylerini artıracaktır. Bu artış, dolayısıyla toplumsal bilinç düzeyinin artmasına, toplumsal yaşamda nitelikli bireylerin yer almasına ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişliğin yükselmesine de katkı sağlayacaktır.

Günümüzde nüfus artışı, yaşam süresinin yükselmesi, hızla artan teknolojik gelişmeler, sağlık ve çevresel problemler gibi çeşitli nedenler ile toplumsal yaşam çok hızlı bir biçimde değişmektedir. Bu nedenle, toplumlar eğitim etkinliklerini etkili bir biçimde verme ve tüm topluma bu eğitim etkinliklerini yaymaya çalışmaktadır. Örneğin, İnternetin gelişmesi ile pek çok resmî, özel ve gönüllü kuruluş tüm

toplumu bilgilendirmek ve bilinçlendirmek üzere İnternet sayfaları hazırlamakta ve kullanıcılarının öğrenme ihtiyacına yanıt vermeye çalışmaktadır. Bir anne adayını bebek bakımına ilişkin bilgi edinmek, bir yaşlı kişi sağlık problemleri hakkında bilgi elde etmek veya bir yetişkin deprem gibi doğal afetlerde nasıl davranması gerektiği konusunda bilgi almak üzere bu kurumların İnternet sayfalarından yararlanabilmektedir. Ayrıca, pek çok resmî halk eğitim merkezi yetişkinlere yönelik eğitim etkinliklerine ilişkin faaliyetlerini İnternet yoluyla duyurabilmektedir. Siz de, halk eğitim merkezlerinin ne gibi yetişkin eğitimi etkinlikleri düzenlediği konusunda bilgi edinmek için bu kurumların İnternet sayfalarını ziyaret edebilirsiniz. Bunun içinde, arama motorları kullanarak *halk eğitim merkezi* anahtar sözcüğü ile sorgulama yaparak pek çok yerdeki halk eğitim merkezini inceleyebilirsiniz.

Artık, günümüzde toplumsal gelişmişlik için sadece zorunlu ve örgün eğitim etkinliklerine yatırım yapılması ve sadece buna yönelik eğitim verilmesi yeterli gelmemektedir. Yaşam boyu eğitim kapsamında yetişkinlerin de eğitilmesine ve çeşitli öğrenme ihtiyaçlarının karşılanmasına büyük bir ihtiyaç vardır. Örneğin, yetişkinlerin sağlık ve çevreye duyarlılıkla ilgili konularda yetiştirilmesi toplumun sağlık ve çevre harcamalarının azalmasına, daha sağlıklı bireylerin ve çevrenin toplumda yer almasına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle yetişkin eğitimi, yetişkinlerin öğrenme ihtiyacını ve gelişimlerini sağlamaya yönelik eğitim etkinlikleri olmak kadar toplumun gelişimini de amaçlayan etkinlikler olarak da algılanmalıdır. Örneğin; bir toplumda yetişkinlerin daha nitelikli hâle gelmesi amacıyla düzenlenmiş çeşitli eğitim etkinlikleri aynı zamanda toplumun insan gücünün nitelikli hâle gelmesine, gelişmişlik düzeyinin yükselmesini de sağlayacaktır.

Alanyazında yetişkin eğitimine duyulan ihtiyacın nedenleri genel olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar kısaca şu şekilde açıklanabilir (Duman,2000; Geray, 1978; Okçabol, 1996).

1. *Örgün eğitim ile ilgili nedenler.* Bazı toplumlarda okulöncesi, ilk, orta ve yüksek öğretim tüm topluma yeterince yaygınlaştırılmamaktadır Ekonomik yetersizlikler, eğitim olanaklarının azlığı ve engelleri, fırsat eşitliğinin yeterince sağlanamaması, kültürel ve ailesel nedenler gibi etkenler örgün eğitimden yararlanılmasını veya örgün eğitime devam edilmesini engelleyebilmektedir (Duman, 2000; Kurt, 2000; Okçabol, 1996). Bu gibi çeşitli nedenler ile bireylerin örgün eğitime gidemeleri toplumdaki yetişkinlerin de gelişmişlik düzeyini düşürebilmekte, bunun bir sonucu olarak da yetişkinler toplumsal gelişime uyum sağlayamayabilmektedirler. Yetişkin eğitimi ise, bu yetişkinlerdeki gelişimi ve yetersizliklerini tamamlayabilmektedir. Ayrıca, bazı toplumlarda örgün eğitimin niteliğinin zayıf olması, anne babaların çocukların eğitimine yönelik tutumlarının olumsuz olması, yeterince ilgi gösterilmemesi ve rehberlik yapılmaması yetişkin eğitime duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Böylece, anne babalara yönelik eğitim programları verilerek onların çocuklarının gelişimine daha fazla katkı sağlaması ve gerekli rehberliği yapması sağlanabilmektedir. Örneğin, ünitenin başındaki örnek olayı hatırlayalım. Okulöncesi öğretmenler toplantı sonucunda okula devam eden anne babalara yönelik çeşitli eğitim etkinlikleri vermeyi planlıyorlardı. Çünkü örgün eğitim sadece okulda öğretmenlerin verdiği eğitim ile sınırlandırılmamalı, anne babanın da desteğini sağlamalıdır. Okuldaki yaşantılar ile ailedeki yaşantıların büyük farklılıklar göstermesi, diğer deyişle öğretmenin öğrettikleri ile anne babanın öğrettikleri arasında önemli ölçüde tutarsızlıkların olması, çocuğun örgün eğitimin gerektirdiği istendik davranışları kazanmasını ve sergilemesini engelleyecektir. Örgün eğitim ile verilen eğitimin zaman içerisinde, özellikle günümüzde hızlı ilerlemeler sonucunda geçer-

Yetişkinlere yönelik yetişkin eğitimi verilmesini gerektiren nedenler genel olarak örgün eğitim, ekonomik ve teknolojik gelişmeler ve toplumsal yaşamdaki değişimler başlıkları altında gruplanabilir.

liliğinin azalması veya eskimesi, ve nitelikli insan gücü yetiştirmede etkisiz kalabilmesi de yetişkin eğitimini önemli hâle getirmektedir (Duman, 2000; Kurt, 2000, Okçabol, 1996). Bununla birlikte, yetişkin eğitimi zorunlu eğitimin ve üniversite eğitiminin bir devamı veya onların bir alternatifi gibi de düşünmemek gerekir (Lowe, 1985).

2. *Ekonomik ve teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı nedenler.* Ekonomik ve teknolojik gelişmelerdeki hızlı değişimler insanların yaşamını da hızla değiştirmektedir. Örneğin, teknolojik gelişmeler nedeniyle pek çok insan mesleğinde ve yaşamında bu teknolojik gelişmeleri izlemek ve buna uygun davranışlar sergilemek durumunda kalabilmektedirler. Örneğin, eskiden bilgisayar teknolojisi yok iken mesleğini yapanlar zaman içerisinde mesleğinde bilgisayar kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu durum karşısında bazı çalışanlar bilgisayar kaygısı yaşayabilmişler ve bilgisayara yönelik olumsuz tutumlar sergileyebilmişlerdir. Bu nedenle, bazı kurumlar çalışanlarının bilgisayar teknolojisine geçebilmeleri ve uyum sağlamaları için ya da bilgisayar kaygıları ile baş etmeleri için çeşitli eğitim etkinlikleri düzenlemişlerdir. Ayrıca, ekonomik gelişmeler neticesinde insanların çok yönlü yetişmesi gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Artık, bir örgün programı bitirmek yetmeyebilmekte, bireylerin çok yönlü bir eğitim sürecinden geçip geçmediği de sorgulanmaktadır. Dolayısıyla, bireyler daha nitelikli olmak için ve kendilerini değişik yönlerden de geliştirmek için çeşitli eğitim etkinliklerine devam edebilmektedirler. Örneğin, stresle başa çıkabilme, etkili iletişim becerileri, öfke kontrolü, grup çalışması gibi kişisel gelişim etkinlikleri veren kuruluşlardan eğitim hizmeti alabilmektedirler.

Ekonomik ve teknolojik gelişmeler bireylerin yaşamına olumlu katkılar sağlayarak bireylerin daha nitelikli olmalarına yönelik eğitimi gerekli kılan bir şekilde, olumsuz katkılarda da bulunarak bireylerin eğitim ihtiyacını sürekli olarak artırmaktadır. Örneğin, işsizlik günümüzde en önemli bir toplumsal sorun olarak yer almaktadır. Bireyler örgün eğitim sonrası veya ekonomik krizler nedeniyle işsizlik yaşayabilmektedirler. Örneğin, günümüzde bilgisayar ve buna dayalı İnternetin günlük yaşamda daha çok yer alması bazı meslek alanlarında işsizliğin artmasına, çalışanların işsiz kalmasına yol açmış, ancak bazı meslek alanlarında nitelikli elemana olan ihtiyacı da artırmıştır. Dolayısıyla, bu bireylerin yukarıda da belirtildiği gibi bu ekonomik ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamaları ve çok yönlü kendilerini geliştirmeleri gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bunun içinde, yetişkin eğitimi programlarının uygulanması işsizlik gibi toplumsal sorunlarında azaltmasına katkıda bulunabilecektir.

3. *Toplumsal yaşama ilişkin nedenler.* Toplumsal yaşamdaki değişimler yetişkin eğitimi programlarına olan ihtiyacı artırmaktadır. Yukarıda belirtilen örgün eğitimi ile ilgili sorunlar ile ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yarattığı etkiler toplumsal yaşamı da etkilemektedir. Bu çerçevede, günümüzde hızlı nüfus artışı, yaşam süresinin artması, gelir dağılımının bozulması, kentlere göçün hızlanması, ailedeki rollerin değişmesi gibi çeşitli toplumsal sorunlar veya değişimler ortaya çıkmakta ve yetişkin eğitimini de gerekli kılmaktadır (Duman, 2000; Kurt, 2000; Okçabol, 1996). Örneğin, günümüzde çok yoğun çalışma temposu beraberinde çalışanların sosyal yaşamlarında yapabilecekleri etkinlikleri sınırlandırabilmekte ve insan ilişkilerinin niteliğinde değişimlere yol açabilmektedir. Bu nedenle, günümüzde bazı insanlar zaman yönetimi, sosyal beceri eğitimi gibi eğitimlere ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, yetişkinlerde, bir çocuk ve genç gibi yaşam içerisinde eğitim hizmeti alma ihtiyacı vardır. Çünkü yetişkinin de gerçekleştirmek ve başarmak du-

rumunda olduğu gelişim ödevleri, sorumlulukları, beklentileri ve rolleri vardır. *Örneğin, bir yetişkin çocuk sahibi olduğu zaman veya televizyonda bir trafik kazası görüntüleri izlediği zaman ilk yardım konusundaki bilgi ve becerilerinin ne kadar eksik olduğunu fark ederek, ilk yardım kursuna devam etme ihtiyacı duyabilir ve böyle bir eğitim alabilir.*

Yukarıda belirtilen örgün eğitim, ekonomik-teknolojik ve toplumsal değişmeler çerçevesinde yetişkin eğitimi başlıca şu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilebilir (Bülbül, 1991; Duman, 2000; Celep, 1995; Geray, 1978; Güler, 1990; Kurt, 2000.):

- Yetişkinlerin kendilerini geliştirmelerini sağlamak
- Kendilerini tanımalarını sağlamak
- Yetişkinlerin öğrenme ihtiyacını karşılamak
- Okuma-yazma oranını yükseltmek
- Nitelikli insan gücü yetiştirerek kalkınmaya yardım etmek
- Mesleki ilerleme ve gelişmeleri takip etmelerini sağlamak
- Demokratik yaşam biçimini geliştirmek
- Yaşam içerisinde ortaya çıkan ekonomik, teknolojik ve sosyal değişmelere yetişkinlerin uyumunu sağlamak
- Örgün eğitime devam etmemiş ya da herhangi bir aşamasında ayrılmış yetişkinlerin eğitim ihtiyacını karşılamak, temel eğitim vermek
- Serbest zamanların verimli bir biçimde değerlendirilmesini sağlamak
- Kişiler arası iletişim becerilerini geliştirmek
- İş gücünün verimliliğini arttırmak
- Yeterince eğitim fırsatı bulamamış bireylere mesleki ve teknik eğitimin yapılarak nitelikli hâle getirilmesi
- Yurttaşlık bilincini geliştirmek
- Toplumsal sorunlara ilgiyi arttırmak ve çözümüne katkılar getirmek.
- Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına yardım etmek
- Toplumsal sorumluluk ve dayanışmayı geliştirmek
- Sağlıklı, uyumlu ve üretken kuşakların yetiştirilmesi için yetişkinleri eğitmek
- Anne babaların eğitimine katkı getirmek
- Sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlamak
- Yaşın getirdiği değişmelere uyum sağlamak

Yukarıda belirtilen bu amaçları daha da arttırmak mümkündür. Tüm bu amaçlar çerçevesinde, yetişkin eğitiminin temel işlevlerini genel olarak şu şekilde gruplandırarak açıklanabilir (Geray, 1978, s.12):

- Örgün eğitime devam edemeyen veya devam etmiş olan yetişkinlerin eğitimindeki *eksiklikleri giderme ve tamamlayıcı olma.*
- Herhangi bir mesleği olmayan yetişkinleri meslek sahibi yaparak veya mesleği olanlara yeni gelişmeleri öğreterek *mesleki öğretim yapma.*
- Toplumsal sorunların çözümlenmesi, toplumsal yaşamın gelişmesi ve kalkınmanın sağlanması için *toplumun eğitimini sağlama.*
- Bireylerin kişisel gelişimini sağlamak üzere *genel kültür verme.*
- Bireylerin siyasal sürece katılımını kolaylaştırma ve bilinçlendirmeye yönelik siyasal *katılım eğitimi verme*

Böylece, yukarıda belirtilen amaçlar ve işlevler çerçevesinde gerçekleştirilecek eğitim etkinlikleri yetişkinlerin öğrenme ihtiyacını karşılamasına ve onların nitelikli hâle gelmelerine katkı sağlayacaktır. Bunun içinde, yetişkinlerin eğitiminde bilgi aktarmak yerine davranış değişikliği oluşturmaya sağlamak önemlidir (Lowe, 1985, Okçabol, 1996).

Yetişkin eğitiminin temel görevleri veya işlevleri eksiklikleri giderme ve tamamlayıcı olma, mesleki öğretim yapma, toplumun eğitimi sağlama, genel kültür verme ve siyasal katılım eğitimi verme olarak belirtilebilir.

Yetişkin eğitime yönelik yetişkin eğitim programları okuma yazma öğretimi ve temel eğitim, akademik eğitim, mesleki eğitim, aile eğitimi, genel kültür eğitimi, yurttaşlık eğitimi, toplumsal duyarlılık eğitimi ve özdeyüm eğitimi biçiminde sınıflanabilir

YETİŞKİN EĞİTİMİNİN KAPSAMI

Yetişkin eğitimi, yukarıda belirtilen yetişkin eğitiminin amaçları doğrultusunda istenilen amaca, ihtiyaca ve olanaklara bağlı olarak üniversiteler, belediyeler, bakanlıklar gibi devlet kurumları, özel kurumlar, endüstri kuruluşları, vakıflar, dernekler, sendikalar, sivil toplum örgütleri gibi kuruluşlar tarafından çok çeşitli biçimlerde düzenlenebilir veya düzenlenebilmektedir (Bülbül, 1991; Duman, 2000; Geray, 1978; Okçabol, 1996). Bu kurumlar tarafından yukarıda belirtilen amaçlar ve işlevler çerçevesinde yetişkin eğitimi programları genellikle şu alanlarda planlanarak gerçekleştirilebilmektedir (Bülbül, 1991; Geray, 1978; Lowe, 1985):

- *Okuma Yazma Öğretimi ve Temel Eğitim:* Çeşitli nedenlerle okula hiç gide-memiş bireylere okuma-yazma öğretimi gerçekleştirmek hedeflenir. Ayrıca, birey-lere okuma-yazmanın yanı sıra yaşam için gerekli bazı temel bilgi ve becerilerin ka-zandırılması amaçlanır. Örneğin, temel matematiksel hesaplamalar, fen, sağlık ve din bilgisi gibi konularda bilgiler verilir (Geray, 1978). Böylece, temel bilgi ve be-cerileri öğretmek üzere tamamlayıcı eğitim etkinlikleri gerçekleştirilmiş olur. Aynı zamanda, bu eğitim diğer yetişkin eğitim etkinlikleri için de bir ön koşul olup (Bül-bül, 1991; Lowe, 1985), bu eğitime sahip olmayanlara aşağıda belirtilen eğitimlerin verilmesi de olası değildir. Ülkemizde, bu alanda değişik zamanlarda yetişkin eği-timi gerçekleştirilmiştir. Örneğin, 1928'de Atatürk tarafından gerçekleştirilen Harf Devrimi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yoğun bir okuma yazma öğretimi ve temel eğitim etkinliği gerçekleştirilmiş, ülke insanının bilinçlilik, gelişmişlik düzeyi artırılarak toplumsal kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır. Yine, 1981'de okuma-yazma se-ferberliği düzenlenerek toplumdaki okur-yazar oranının artırılması amaçlanmıştır (Güler, 1990). Ayrıca; okula gidemeyen, özellikle okula gönderilmeyerek temel eğitim alması engellenen kız çocuklarına yönelik eğitim programları zaman zaman çeşitli kamu kuruluşları ve gönüllü kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Siz de, İnternette arama motorlarını kullanarak çeşitli kuruluşların okuma-yazma sefer-liğine yönelik yapılan çalışmaları hakkında daha detaylı bilgiler elde edebilirsiniz.

- *Akademik Eğitim:* Çeşitli nedenlerle örgün eğitime devam edemeyen yetiş-kinlere belli bir programın diplomasını kazandırmak amacıyla tamamlayıcı eğitim etkinlikleri düzenlenebilir. Bu kapsamda, yetişkinin ilk, orta ve yükseköğretimi ta-mamlama programları düşünülebilir (Bülbül, 1991; Celep, 1995; Geray, 1978). Üni-versiteler tarafından verilen çeşitli lisans tamamlama programları buna örnek gös-terilebilir. Yine, Şerafettin Bey'in halk eğitim merkezi tarafından akşamları açılan bilgisayar ve İngilizce kursuna gitmesi gibi.

- *Mesleki Eğitim:* Belirli bir mesleğe sahip olmayan yetişkinlere bir mesleki be-ceri kazandırmaya, meslek edindirmeye; işsiz kalan yetişkinlere yeni beceriler ka-zandırarak yeni bir işe hazırlamaya; bir meslek sahibi yetişkinleri mesleklerindeki yeni gelişmeleri öğrenmeleri (Lowe, 1985), bilgilenmeleri ve bu gelişmelere uyum sağlayarak uygulayabilir hâle getirmeye yönelik eğitim programları düzenlenebilir. Böylece, yetişkinler daha nitelikli hâle gelirler. Örneğin, bir yerleşim birimine do-ğalgazın gelmesini takiben buradaki halk eğitim merkezleri doğalgaz tesisatçılığı gibi çeşitli meslek kursları düzenleyebilmektedir. Ya da, muhasebe alanındaki ge-lişmeler sonucu bilgisayarlı muhasebe kursu gerçekleştirebilmektedir. Bu konuda da, İnternet yoluyla ilçe halk eğitim merkezleri tarafından çok sayıda mesleki kurs-ların düzenlenmekte olduğu görülebilir.

- *Aile Eğitimi*: Ailenin fonksiyonlarını, niteliklerini, geliştirmek ve aile üyelerinin (özellikle anne babaların) gelişimini sağlamak üzere eğitim programları düzenlenebilir. Bu aile veya anne baba eğitim programları; aile ilişkileri, ailede roller, sağlıklı beslenme, aile yönetimi, ailede çatışmaların çözülmesi, kişisel bakım, çocuk sahibi olma, çocuk bakımı, çocuk yetiştirme gibi konuları hedefleyebilir (Bülbül, 1991; Üstünoğlu, 1991, Lowe, 1985). Örneğin; çocuk yetiştirme ile ilgili olarak bebeklerinin bakımını nasıl yapabilecekleri, çocukları ile nasıl etkili iletişim kuracakları, cinsel eğitimi nasıl vermeleri gerektiği, çocuklarının saldırganlığına karşı nasıl tavır sergileyecekleri, başarısızlıklarına karşı nasıl yaklaşması gerektiği, kardeş kıskançlığı ile nasıl baş edecekleri, paylaşımcı olmayı, sorumluluk almayı nasıl kazandırabilecekleri gibi çok çeşitli amaçlarla anne babaların bilgilerini, becerilerini artırmak, olumlu tutumlara sahip olmalarını sağlamak, arttırmak ve onları geliştirmek amacıyla eğitim programları düzenlenebilir. Ünitenin başında yer alan örnek olayda da okulöncesi öğretmenleri okulda anne babalara yönelik *Eğitim Etkinlikleri Dizisi* biçiminde anne baba eğitimi programları gerçekleştirilmeyi planlıyorlardı.

- *Genel Kültür Eğitimi*: Yetişkinlerin edebiyat, ekonomi, sağlık, tarih, sanat gibi genel konularda bilgilerini arttırmak, geliştirmek ve aydınlatmak amacıyla eğitim programları düzenlenebilir (Geray, 1978). Bu amaçla, halk eğitimi programları; konferans, panel, açık oturum gibi eğitim etkinlikleri ve çeşitli yayınlar gerçekleştirilebilir (Celep, 1995). Örneğin, çeşitli kültürlerden insanların yaşamlarını, kültürel özelliklerini veya törenlerini göstermek; çeşitli sağlık sorunları hakkında yaşlıları bilgilendirmek üzere eğitim programları hazırlanabilir.

- *Yurttaşlık Eğitimi*: Yetişkinlerin yurttaşlık bilgisi, demokrasi, siyasal haklar, insan hakları, tüketici hakları, çeşitli kamu hizmetleri ve uluslararası hukuk gibi konularda aydınlatılmalarına, bilinçlendirilmelerine ve ilgilerinin artırılmasına yönelik yetişkin eğitimi etkinlikleri düzenlenebilir (Bülbül, 1991; Geray, 1978; Lowe, 1985). Örneğin, yurttaşların alışverişlerinde sahip oldukları tüketici haklarını öğretmek ve bilinçlendirmek amacıyla çeşitli tüketici örgütleri ve dernekleri tarafından eğitici çalışmalar gerçekleştirilebilir.

- *Toplumsal Duyarlılık Eğitimi*: Yetişkinlerin toplumsal duyarlılık geliştirmelerine yönelik çeşitli toplumsal sorunları kavramalarına, bilinçlenmelerine ve toplumsal yaşamı geliştirmelerine yönelik çeşitli eğitim etkinlikleri düzenlenebilir. Örneğin, kendi yaşam kalitesini artırmaya, engelli veya yaşlı bireylere yardım ve destek olmaya, çevre kirliliği ile mücadele etmeye, kadınlara yönelik şiddet ve zorbalığa karşı koymaya, sokak çocuklarına yardım etmeye, yaşamı tehdit eden kimyasallar ve biyolojik tehlikeler hakkında bilgilenebilir, bu konularda toplumsal bilinç düzeyini arttırmaya ve bu tür sorunların çözümüne katkı sağlamaya yönelik çeşitli programlar hazırlanabilir.

- *Özdoyum için eğitim*: Yetişkinlerin müzik, sinema, tiyatro, dans, el sanatları, resim, heykel gibi alanlardaki ilgi ve yeteneklerini geliştirmek veya kendilerini geliştirmeleri için ilgi duydukları konularda, öğrenmek istedikleri alanlarda gelişmelerini sağlamak üzere çeşitli eğitim programları gerçekleştirilebilir (Bülbül, 1991; Celep, 1995, Lowe, 1985). Örneğin, bir kurum çalışanlarının özdoyumuna yönelik olarak dans kursları, çeşitli el sanatları ve müzik kursları düzenleyebilir. Ayrıca, yetişkinlerin yukarıda belirtilen alanların dışında öğrenmek istediği ve kendini geliştirmek istediği çeşitli konularda da eğitim etkinlikleri düzenlenebilir (Bülbül, 1991, Lowe, 1985). Örneğin, yetişkinlerin iletişim becerilerini geliştirmek, güzel konuşmalarını sağlamak, hızlı okuma tekniklerini öğretmek gibi çeşitli konularda da eğitim etkinlikleri gerçekleştirilebilir.

Yukarıda belirtilen eğitim alanlarında çeşitli kuruluşlar tarafından yetişkin eğitimi programları düzenlenmekle birlikte bu kurumların yetişkinlerin öncelik durumunu ve ihtiyaçlarını dikkate alması gerekir. Örneğin, öncelikle yetişkin eğitimi etkinlikleri okuma yazma bilmeyenlere, kırsalda veya şehirlerde gecekondularında yaşayan yoksullara, örgün eğitimden ayrılmak durumunda kalmış kişilere, becerisi olmayan işsizlere, kadınlara, çiftçilere, engellilere veya özürllülere, göç edenlere ve yaşlılara öncelikle verilebilir (Bülbül, 1991; Okçabol, 1996).

SIRA SİZDE

3

Anne babalara yönelik ne tür yetişkin eğitimi programları düzenlenebilir.

YETİŞKİN EĞİTİMİNİN İLKELERİ

Yukarıda belirtilen alanlarda ve çeşitli amaçlar doğrultusunda hazırlanan ve gerçekleştirilen yetişkin eğitim programlarının istenilen amaca ulaşabilmesi için bazı ilkelerin dikkate alınması ve bu ilkelere uygun hareket edilmesi gerekir. Alanyazında yetişkin eğitiminde uyulması gerekli ilkeler çok farklı biçimlerde belirtilebilmektedir. Örneğin, MEB Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği'ne göre yaygın eğitim veya yetişkin eğitiminin ilkeleri herkese açıklık, ihtiyaca dönüklük, süreklilik, bilimsellik, planlılık ve sunu-istek, yenileme ve gelişme, gönüllülük, mali destek, her yerde eğitim, bütünlük, koordinasyon olarak belirtilmektedir (Güler, 1990; Kurt, 2000). Yetişkin eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin ifade edilen bazı temel ilkeler şu şekilde sınıflanarak açıklanabilir (Bülbül, 1991; Gedikoğlu, 1991'den aktaran Celep, 1995; Güler, 1990; Kurt, 2000):

İhtiyaca Dönüklük: Yetişkin eğitimi programları yetişkinlerin ihtiyaçlarına dönük olmalıdır. Bunun için de, öncelikle yetişkinlerin ihtiyaçları belirlenerek, programlar bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik planlanmalı ve amaç bu yönde oluşturulmalıdır. Yetişkinler ihtiyaç duydukları konulara daha çok ilgi duyacak, güdülenecek ve öğrenmeye istekli olacaktır. Ancak öğrenme ihtiyacı duymadığı, ilgisini çekmeyen bir programa katılmak ilgisini çekmeyecektir. Onun için, yetişkin eğitimi etkinliklerinin bireylerin ihtiyaç duyduğu konularda, sorunlarına çözüm getirecek ilgilerini çekecek biçimde hazırlanması hedeflenmelidir (Bülbül, 1991). Örneğin, yetişkin eğitimi zorunlu kılan ihtiyaçlar genel olarak öğrenme ve gelişme, topyekun gelişmeler, olgunlaşma, güven iş ve etkin rol isteği, değişiklik ve üreticilik isteği, statü ve saygı isteği, serbest zamanı değerlendirme ve dinlenme, ilgiler kazandırma, hızlı değişme ve gelişmelere uyum olarak belirtilmektedir (Kurt, 2000, s.22-23). Bu nedenle, eğitim etkinlikleri bireyin ve toplumun en çok ihtiyaç duyduğu, istekli olduğu ve ekonomik olan konulara öncelik vererek planlanmalıdır (Celep, 1995).

Yararlılık: Yetişkin eğitimi hem bireyin hem toplumun gelişmesine yönelik olmalıdır. Çünkü eğitim etkinliğinin başarılı olması, bu etkinliğin bireye katkı sağlamasına ve yararlı olmasına son derece bağlıdır. Bunun için de bireyin ilgisini çeken etkinlikler planlanmalıdır. Yetişkin yararlı olduğunu fark ettiği etkinliklere daha çok güdülenecek, sonraki planlanan etkinliklere katılmak için büyük bir istek duyabilecektir. Ancak, yetişkinlerin ilgisini çekmeyen, onlara bir katkı sağlamayan, günlük yaşam ile ilişkilendirilmeyen etkinlikler etkili ve verimli olmayacaktır (Bülbül, 1991; Celep, 1995).

Uygulamaya Dönüklük: Yetişkin eğitimi, sadece bilgi aktarımının yapıldığı etkinlikler olarak düşünülmemeli, yetişkinin yaşamında kullanabileceği, uygulayabileceği davranışların kazandırılmasını amaçlanmalıdır. Dolayısıyla; yetişkin eğitimi bilginin yanı sıra bireylere beceriler kazandırmaya, yaşamında bunlara yer vermeye dönük olmalıdır. Böylece, yetişkinin gelişimi sağlanmış olur (Celep, 1995).

Yetişkin eğitiminin ilkeleri genel olarak ihtiyaca dönüklük, yararlılık, uygulamaya dönüklük, kalıcılığın sağlanması, etkin katılımın sağlanması, serbestlik, amaç birliği, gönüllülük, uygun ortam ve değerlendirme yapma olarak belirtilebilir.

Kalıcılığın Sağlanması: Yetişkin eğitiminde öğrenilenlerin kalıcılığını artırmaya yönelik çaba harcanmalıdır. Yetişkinlerin güdülenmişliği sağlanmalı, eğitim teknolojilerinden yararlanarak sıkıcı olmayan, ilgi çekici materyaller hazırlanmalı, tekrarlar ve pekiştireçler kullanarak, uygulamalara yer verilerek öğrenme yaşantısı gerçekleştirilmelidir, zenginleştirilmelidir. Tekrar ve pekiştirme, öğrenmenin kalıcılığını artıracaktır (Bülbül, 1991).

Etkin Katılımın Sağlanması: Yetişkin eğitiminde yetişkinlerin etkinliğe etkin katılmaları sağlanmalıdır. Bunun içinde, yetişkinin eğitim etkinliklerinde edilgen, pasif dinleyici olmaktan uzak, aksine etkileşimlerde aktif olmalıdır. Çünkü etkinliklere aktif katılım pasif katılıma göre daha çok öğrenme sağlayacak, en etkili öğrenme yöntemi olan yaparak yaşayarak öğrenme gerçekleşebilecektir. Bu nedenle, yetişkinlerin katılımına olanak sağlanmalı ve bu katılım desteklenmelidir (Bülbül, 1991; Celep, 1995).

Serbestlik: Yetişkinler, eğitim etkinliğinde özgürce düşüncelerini ifade edebilmelidirler. Etkili bir iletişim içerisinde bireyler görüşlerini ifade etmekten çekinmemelidirler. Serbestçe iletişim kurabilmeli ve serbestçe davranabilmelidirler. Onun için; eğitim ortamı bireyleri yargılayıcı, değerlendirici olmak yerine geliştirici olmalıdır. Ayrıca, eğitim etkinlikleri süresince uyulması gereken kurallar başlangıçta birlikte belirlenmeli, yetişkinlerin bu kurallar doğrultusunda amaca ulaşmaları sağlanmalıdır. Kurallar, yetişkinlerin özgürlüğünü ve gelişimini engelleyici olmamalıdır (Bülbül, 1991).

Amaç Birliği: Yetişkin eğitimi programı uygulayıcıları ile programa katılanların amacı örtüşmeli, bağdaşmalıdır. Bu ortak amaç çerçevesinde eğitim etkinliği gerçekleştirilmelidir. Amaç birliğinin olmadığı etkinliklerde istenilen amaçlara ulaşılamayacak, etkinlik istenilen sonuçlara yol açmayacaktır. Onun için, etkinliğin başında amaç katılımcılarla birlikte kararlaştırılmalı, belirginleştirilmelidir (Bülbül, 1991).

Gönüllülük: Yetişkin eğitimi, öğrenme ihtiyacı duyan herkesin katılabileceği, herkese açık düzenlenmelidir. Etkinliğe katılacak yetişkin gönüllü, istekli olmalıdır (Kurt, 2000). Böylece, amaca ulaşılabilir. Yine; eğitimin başlangıcında yetişkinlerin ilk izlenimlerinin olumlu olmasına çalışılmalıdır. Çünkü, ilk izlenimlerin olumsuzluğu program boyunca öğrenmeyi olumsuz etkileyebilecek, engelleyici olabilecektir (Bülbül, 1991).

Uygun Ortam: Yetişkin eğitiminin gerçekleştirildiği ortamın yetişkinin özelliklerine uygun olması gerekir. Yetişkin yapılacağı ortamda kendini rahat hissedebilmelidir. Örneğin, gürültü, kalabalık sınıf, yetersiz ışık ve ses, sıcaklık yetişkinin öğrenmesini etkileyebilecektir. Ayrıca, ortamın düzenlenmesinde yetişkinin gelişimsel özellikleri dikkate alınmalıdır. Çünkü, yetişkinler çevresel koşullardan çocuklar ve gençlere göre daha fazla etkilenirler (Bülbül, 1991). Örneğin, yetişkinlerin işitme ve duyma gibi duyuşal özellikleri çocuk ve gençlerden farklıdır. Yaş arttıkça yetişkinin duyuşal özelliklerinde bir azalma söz konusu olup etkinliklerde yetişkinin bu gelişimsel özellikleri dikkate alınmalıdır.

Değerlendirme: Yetişkin eğitiminin sonunda eğitim programı değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme sonucunda programın amacına ulaşmış olup olmadığı belirlenmeli, öneriler getirilebilmelidir. Böylece, program daha sonraki uygulamalarda daha etkili planlanabilir (Celep, 1995). Bu değerlendirmede eğitici, bireylerin kendilerini değerlendirmelerine olanak tanımalıdır. Bu değerlendirmelerde bireyler kendi kendilerini değerlendirerek kendilerine ilişkin bir içgörü geliştirmeleri sağlanmalıdır. Ancak değerlendirme yapılırken bireyleri yargılayıcı, düşük düşürücü, eleştirici bir tutum sergilenmemelidir (Bülbül, 1991).

Yukarıda belirtilen yetişkin eğitimindeki ilkeleri daha farklı ve daha fazla bir biçimde ifade etmek olasıdır. Ancak, yetişkinlerin gelişimlerini sağlamak, ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda onların yaşam kalitesini yükseltmeye çalışmak temel olmalıdır. Çünkü, yetişkin eğitiminin nihai hedefi öğrenen toplum yaratmak ve böylece çocuklukta okulda başlayan eğitimin yetişkinlikte de sürmesini sağlamaktır (Lowe, 1985).

SIRA SİZDE

4

Yetişkin eğitiminde hangi ilkelere uygun davranışlar sergilemek gerekir?

YETİŞKİN EĞİTİMİNDE YETİŞKİNLERİN ÖZELLİKLERİ

İnsanlar yaşam boyunca öğrenme yaşantısı yoluyla gelişimlerini sürdürebilmektedirler. Ancak toplumda zaman zaman bazı insanların yetişkinlerin öğrenmesine ilişkin yanlış ve akılcı olmayan düşüncelere sahip olduğu görülebilmektedir. Nitekim yukarıdaki Şerafettin örneğini hatırlayalım. Şerafettin Bey'e çevresindeki bazı kişiler onun hiç bitmeyen öğrenme arzusuna anlam veremeyip, "Bu yaştan sonra okuyup da n'olacan!" demekte idiler. Hatta yakın bir esnaf arkadaşı: "Şerafettin! Ağaç yaşken eğilir. Bırak bu sevdayı." diyebilir. Böylece, çevresindekiler onun bu yaşta öğrenemeyeceğini veya öğrenmesinin de bir işe yaramayacağını ifade etmektedirler. Şerafettin Bey ise onlara karşı: "Akıl yaşta değil baştadır." Atasözünü hatırlatarak yanıt veriyordu. Dolayısıyla Şerafettin Bey, insanın her yaşta öğrenebileceğini ifade ediyordu.

Yetişkinlerde çocuk ve gençler gibi öğrenme yaşantısı geçirebilirler. Çünkü insan, her zaman bir çevre içerisinde bulunur ve bu çevre ile sürekli etkileşim içerisindedir. Bu etkileşim içerisinde yetişkinlerde rastlantısal olarak, kitle iletişim araçları yoluyla, kendisinin bireysel öğrenme yaşantıları veya örgün eğitim ve yetişkin eğitimi gibi eğitim etkinlikleri yoluyla öğrenme yaşantıları geçirirler. Böylece, yetişkinlerde örgün eğitim ve yetişkin eğitimi gibi planlı ve programlı eğitim etkinlikleri gerçekleştirilebilirler. Nitekim yaşça orta ve ileri yetişkinlik döneminde olup da örgün eğitim alan çok sayıda insana rastlanabilmektedir. Örneğin, 40-50 yaşında bir anne, bir üniversitenin çocuk gelişimi programına kaydolarak kendini geliştirmeye çalışabilmektedir. Yine, Şerafettin Bey 55 yaşında olup halk eğitim merkezinin akşamları gerçekleştirilen yetişkin eğitimi programlarına kaydolmuştu. Tabii ki yetişkinlerin gelişimsel özellikleri ve dolayısıyla öğrenmeye ilişkin özellikleri çocuk ve gençlerden farklıdır (Geray, 1978). Örneğin daha önce yetişkin psikolojisinde de belirtildiği üzere yetişkinlerin gelişim ödevleri, fiziksel özellikleri, sağlıkları, bellekleri, sorumlulukları, beklentileri, ihtiyaçları, hazır bulunuşlukları, güdülenmeleri, ilgileri, değerleri gibi çeşitli özellikleri örgün eğitime devam eden çocuk ve gençlerden farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle yetişkinler ile çocuk ve gençleri verilecek eğitim açısından aynı biçimde değerlendirmek uygun olmayabilir. Bu nedenle, yetişkinlere yönelik planlı ve programlı öğrenme etkinlikleri veya yetişkin eğitim programları düzenlerken yetişkinlerin gelişimsel özelliklerinin dikkate alınması gerekir.

Örneğin, yetişkin eğitime katılan yetişkinler, örgün eğitimdeki gibi öğrenme sürecine kasıtlı olarak öğrenmek için gelirler. Ancak; yetişkinler yetişkin eğitiminde öğrendiklerinin eksikliklerine, ihtiyaçlarına, sorunlarına doğrudan çözümler getirmesini beklerler. Kendilerinin çocuk, genç veya öğrenci değil yetişkin olduğunun bilinerek davranılmasını beklerler. Öğrenme yaşantısı içerisinde yapamayacağı, başaramayacağı, mahçup olacağı veya gülünç duruma düşeceği kaygısı yaşarlar. Bu nedenle çekingen ve alıngan davranabilirler. Öğrenme ortamında öğret-

İnsanlar her yaşta öğrenebilirler.

nin onları küçümsemesi, alay etmesi, öğrenci olarak onları görmesi, eleştirmesi onlarda rahatsızlık oluşturur. Kendilerine baskı yapılmasından, zorlayıcı, kuralcı yaklaşılmasından hoşnutluk duymazlar. Öğrenme sırasında konunun ilgisini çekmemesi, yeterince anlayamaması, güdülenememesi, ne işine yarayacağını kavrayamaması sonucunda yetişkinler çabuk sıkılabilirler. Öğrenmede aktif olmak isterler. Anlatılan konunun belli bir düzen ve sistematiklik içermemesi ve karmaşık olması öğrenmelerini güçleştirecektir. Bu durum ise isteksizlik oluşturur ve öğrenmelerini engeller. Zamanları sınırlı olup, çok fazla ayrıntıdan, uzatmalardan çabuk sıkılabilirler, pratik çözümler isterler. Anne baba olma, iş becerisi gibi toplumsal rolleri ile doğrudan ilgili olan konulara çok daha fazla ilgi duyarlar. (Bülbul, 1991, Kurt, 2000).

Yetişkinler geçmiş tecrübelerini aktarmak ve öğrenme yaşantısına katılmak isterler. Bu nedenle, yetişkin eğitiminde yetişkinlerin mevcut yaşantılarını yok sayarak düz anlatım ile salt bilgi aktarmak yerine yaparak yaşayarak öğrenmenin gerçekleşeceği ortamlar hazırlanmalıdır. Ayrıca, yetişkinler, ileriye yönelik bilgi depolamak yerine öğrendiklerini hemen kullanmak, uygulamak isterler. Bu nedenle, yetişkinlerin eğitim programlarının yaşantı odaklı ve uygulamalı olması onların güdülenmesini kolaylaştırır ve etkili öğrenmelerini sağlar. Yetişkin geçmişte yanlış öğrenmiş olabilir, yanlış yapıyor olabilir ve yeni öğrenmelere karşı dirençli olabilir. Ancak eğitim sürecinde bunları fark ederek ve yanlışlıklar yaparak doğruyu öğrenebileceğini bilmelidir (Duman, 2000). Sonuç olarak, yetişkin eğitiminde yetişkinlerin bireysel farklılıkları ve gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurulmalı, demokratik ve yaşantısal bir ortamda etkinlikler gerçekleştirilmelidir.

Yetişkinlere yönelik eğitim etkinliklerinde yetişkinlerin gelişimsel özellikleri mutlaka dikkate alınmalıdır.

Bir okulöncesi kurumda anne babalara yönelik bir eğitim programı hazırladığınızı varsayınız. Bu kapsamda yetişkinlerin ne gibi özelliklerini dikkate alırsınız?

SIRA SİZDE

5

YETİŞKİN EĞİTİMİ PROGRAMLARININ GELİŞTİRİLMESİ

Yetişkin eğitimi, eğitime katılan yetişkin (öğrenen) ve bu etkinliği düzenleyen uygulayıcının (öğreten) amaçlı, kasıtlı, planlı ve programlı bir biçimde katıldıkları eğitim etkinlikleridir. Bu nedenle, yetişkin eğitimi programları geliştirilirken program geliştirme sürecine uygun hareket edilmelidir. Program geliştirme, genel olarak eğitim programlarının planlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve değerlendirme sonucunda elde edilen verilere göre yeniden düzenlenmesini içerir. Bu çerçevede; program geliştirmenin *ihtiyaç saptama, planlama, uygulama ve değerlendirme* olmak üzere temel aşamaları vardır. Dolayısıyla, yetişkin eğitimi programı geliştirme süreci ihtiyaç saptama, planlama, uygulama ve değerlendirme gibi aşamaları içermeli ve bu geliştirilen program doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Bu aşamalar aşağıda açıklanmaktadır:

Bir yetişkin eğitimi programı ihtiyaç saptama, planlama, uygulama ve değerlendirme gibi aşamalar çerçevesinde geliştirilmeli ve gerçekleştirilmelidir.

İhtiyaç Saptama

Yetişkin eğitimi programının geliştirilmesinde ilk aşama ihtiyaçların saptanması veya gereksinimlerin belirlenmesidir. Bu kapsamda, yetişkin eğitimi programlarının hazırlanmasında öncelikle yetişkinlerin eğitim ihtiyaçlarının veya gereksinimlerinin belirlenmesi gerekir. Çünkü yetişkinler ihtiyaç duydukları öğrenmeleri gerçekleştirmek üzere eğitime katılırlar ve programın başarısı büyük ölçüde onların eğitim ihtiyaçlarının doğru olarak belirlenmesine bağlıdır. Bu nedenle, öncelikle program uygulayıcılarının eğitim ihtiyacının temeli olan yetişkinlerin beklentilerini, sorunla-

rını ve bu sorunların nedenlerini belirlemelidirler. Bu amaçla, yetişkinlerin kendisinden sorunları ve nedenleri hakkında anket, görüşme, gözlem gibi teknikler aracılığıyla bilgiler toplanabilir (Bülbul, 1991).

Örneğin; bir ilköğretim kurumu çocukların gelişiminde anne babaların daha etkin davranışlar göstermelerini, çocukların okul yaşantılarına daha etkin destek olmalarını ve çocuklardaki bazı davranışların gelişmesini sağlamak üzere veya anne babaların çocukları ile ilişkilerinde yaşadıkları sorunları gidermek için anne babalara eğitim vermek istiyor olsun. Ancak okulun bu amaçlar çerçevesinde belirli eğitim etkinlikleri düzenlemeden önce anne babaların bu etkinliklere ilişkin ihtiyaçlarını dikkate alması ve önceliği ona göre belirlemesi oldukça önemlidir. Çünkü okulun kendi belirlediği konular yerine anne babaların ihtiyacını duyduğu ve istediği konular doğrultusunda gerçekleştirilecek eğitim etkinlikleri daha geniş katılımlı ve daha başarılı gerçekleşebilecektir. Bu nedenle, okul personeli öncelikle bir anket, görüşme ve benzeri gibi bilgi toplama aracı kullanarak anne babaların ihtiyaçlarına veya karşılaştıkları sorunlara, bu sorunların nedenlerine, bilgilenmek istedikleri konulara ve önceliklerine ilişkin bilgiler toplayabilir. Sonra, bu bilgiler analiz edilerek olanaklara göre öncelikle hangi konularda eğitim programları düzenlenebileceğine karar verilir. Çünkü elde edilen bilgiler her zaman için bir eğitim etkinliği düzenlemesini gerektirmeyebilir. Nitekim örnek olayda okulöncesi öğretmenleri hep birlikte anne babalar ile okulda başlatılacak anne baba eğitimi konusunda görüşmeler yapmaya ve bu görüşmelerde, hazırlayacakları anketleri onların cevaplamasını sağlamaya karar vermişlerdi. Bu çerçevede, anket sonuçları anne babaların çocukları ile etkili iletişim kuramadıkları ve okul başarısızlığı karşısında nasıl bir tutum sergileyeceklerini bilemedikleri, bu konuda yeterince bilgileri ve becerileri bulunmadığı, bu konuda düzenlenecek bir etkinliğe öncelik tanıdıkları ve bu etkinliklerin genel olarak akşamüstü ve mümkün olduğunca kısa olmasını arzu ettikleri anlaşılmış olsun. Bu durumda, anne babalara etkili iletişim becerileri geliştirme ile çocuklarının saldırganlığı ile nasıl baş edecekleri ve nasıl bir tutum sergileyeceklerine ilişkin eğitim programları onların istekleri doğrultusunda düzenlenmesi yerinde olacaktır.

Planlama

Program geliştirme sürecinin ilk aşaması olan planlama aşaması öğretim öncesi etkinlikleri içermekte olup uygulayıcı veya öğretmenin öğretim etkinliklerini en akılcı ve düzenli bir biçimde nasıl gerçekleştireceğini önceden tasarlayıp sistemli bir biçimde ortaya koymasındır (Demirel, 1999, s.11-12). Planlama aşamasında çalışma gruplarının oluşturulması, çalışma planının hazırlanması ve eğitim programı tasarımının hazırlanması gerekir (Gürkan, 2001, s.24). Planlama çalışmalarında öncelikle eğitimi kimin vereceğinin belirlenmesi gerekir. Ya da program geliştirme sürecinde görev alacak bir çalışma grubunun oluşturulması gerekebilir. Çünkü geliştirilecek eğitim programı oldukça kapsamlı olabilir ve bir çalışma grubunun ortak bir biçimde bu programı gerçekleştirmesini gerektirebilir. Bu durumda, belki alan uzmanlarından danışmanlık da alınabilir. Örneğin, örnek olaydaki okulöncesi öğretmenleri birlikte bir çalışma grubu olarak eğitim programlarını hazırlayabilirler. Gerktiğinde program geliştirme gibi alan uzmanlarından yardımlar da alabilirler. Uygulayıcı veya çalışma grubu ilk olarak çalışmaların ne sürede gerçekleştirileceği ve hangi işlemlerin yapılacağı ile ilgili bir program geliştirme çalışma planı hazırlar (Gürkan, 2001). Bu hazırlanan plan çerçevesinde yapılacak işler bir takvime bağlanır ve bu takvim içerisinde program geliştirme çalışmaları yürütülür.

Programın geliştirilmesine yönelik çalışma planı (takvimi) yapıldıktan sonra ihtiyaçları saptama çalışmaları sonucunda elde edilen bilgiler kullanılarak bir eğitim programı tasarısı hazırlanır. Program tasarısı kapsamında eğitim programının yapısal boyutları tek tek ele alınarak programın nasıl düzenleneceğine karar verilir. Eğitim programının yapısal boyutlarını ise amaç, içerik, öğrenme ve öğretme süreci ve değerlendirme oluşturur. Bu çerçevede; “bireyleri niçin veya neden eğitiyoruz?” ya da “program sonunda ne tür yeterlikler kazanmaları öngörülmektedir?” sorusuna yanıt oluşturmak üzere eğitim programının amaçları belirlenir (Gürkan, 2001, s.24). Bu amaçlar doğrultusunda bireylerde gerçekleşmesi beklenen davranışlar/özellikler belirginleştirilir. Böylece, amaçlar davranışsal olarak ifade edilerek bireylerden beklenenler daha açık ve anlaşılır bir biçimde ifade edilmiş olur (Demirel, 1999). Programın amaçları belirlenirken belirlenen gereksinimlerden hareket edilmeli ve genel amaçlar yerine belirli, somut ve gerçekleştirilebilir amaçlar belirlenmelidir. Çünkü bu amaçlar programın kapsayacağı konuların saptanması, konu ve amaca uygun yöntemlerin seçilmesinde de önemli rol oynayacaktır (Geray, 1978; Kurt, 2000).

Planlama aşamasında öncelikle ihtiyaçların saptanması ve daha sonra bu ihtiyaçlara dayalı olarak program tasarısının hazırlanması gerekir.

Yetişkin eğitimi programı hazırlarken amaca nasıl karar verilmelidir?

Yetişkinlerin eğitim etkinliğine katılımını ve öğrenmesini çeşitli faktörler engelleyebilir.

Program tasarısı kapsamında; daha sonra belirlenen amaçlar ve davranışlar doğrultusunda programın içeriğine karar verilir. Bu çerçevede, “ne öğretelim” sorusuna yanıt aranır ve programın içeriği hazırlanır. İçerik belirlendikten sonra, öğretme-öğrenme sürecinde içeriğin bireylere hangi yollarla öğretileceğine karar verilir. Böylece, hangi yöntem ve tekniklerin uygulanacağı, ve hangi araç gereçlerden ve materyallerden yararlanılacağı belirlenir (Gürkan, 2001; Demirel, 1999).

İçerik özelliklerine ve içerik türüne de bağlı olmakla birlikte yetişkin eğitimi programlarında kullanılacak çeşitli öğretim yöntemleri ve teknikleri vardır. Uygulayıcı; bunlardan en uygun olanını veya olanları belirlemelidir. Bunun içinde; eğitimin amacını, içeriğini, olanakları, kendi becerilerini ve yetişkinlerin özellikleri gibi durumları dikkate alarak karar vermelidir (Bülbül, 1991; Geray, 1978). Çünkü yetişkin eğitim programının etkili olması uygun öğrenme-öğretim yönteminin seçilmesine bağlıdır. Bu çerçevede, uygulayıcı eğitim programının hedeflerine ulaşması için bazı yollar veya yöntem ve teknikler kullanabilir.

Yetişkin eğitiminde kullanılacak yöntemler, bireysel ve grup yöntemleri olmak üzere iki grupta toplanabilir. Öğrenmeye istekli bireyleri veya katılımcıları bir araya getirmenin olası olmadığı durumlarda uzaktan öğretim gibi bireysel eğitim yöntemleri kullanılabilir (Geray, 1978; Kurt, 2000). Nitekim, yetişkin eğitimi sisteminin gerçekleşebilmesi için uzaktan eğitim yöntemi kullanılabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yetişkin eğitiminde uzaktan eğitim oldukça önemlidir. Yetişkin eğitiminde uzaktan eğitim yöntemi kullanılırken öğretim sürecinde öğretici ve öğrenen bireyler fiziksel olarak birbirinden ayrılırlar. Bu yöntemde öğretici ve öğrenenler yüz yüze iletişimden daha çok kitle iletişim araçları ve teknolojik araç gereçler yoluyla bir araya gelmektedirler. Örneğin yetişkin eğitiminde radyo ve televizyon etkin bir biçimde kullanılabilir. Ayrıca radyo ve televizyonun yanı sıra son yıllarda iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile bilgisayar teknolojisi de yaygın olarak kullanılmaktadır (Kaymas, 1998). Günümüzde, uzaktan eğitimde, bilgisayar ve İnternet vazgeçilmez araçlar olup İnternet üzerinde gerçekleşen sanal eğitim yetişkin eğitiminde en önemli yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir. Yetişkinlerin yoğun iş ortamında yüz yüze eğitime çok

Yetişkin eğitimi programı çeşitli yöntem ve teknikler kullanılarak gerçekleştirilebilir.

fazla vakitleri olmadığı için artık yetişkin eğitimi de özellikle uzaktan eğitimle gerçekleştirilmelidir (Güçlü, 2006).

Yetişkin eğitiminde sıklıkla grup yöntemleri kullanılmakta ve bu kapsamda sınıf ortamlarında toplanan tüm katılımcılara değişik yöntem ve teknikler kullanılarak eğitim yapılmaktadır (Kurt, 2000). Yetişkin eğitiminde kullanılacak en yaygın yöntemlerden birkaçı kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Anlatım Yöntemi: Öğretmen merkezli geleneksel bir öğretme yöntemi olan anlatım yöntemi; öğreticinin önceden belirlenen amaç ve içerik çerçevesinde bilgiyi öğrenenlere sunması veya aktarmasına dayanır. Eğitime katılanlar pasif bir biçimde öğreticinin anlattıklarını dinleyerek notlar alırlar ve gerektiğinde birbirlerine sorular sorarlar. Dolayısıyla, bu yöntem sözlü anlatıma ağırlık vermekte olduğu için her türlü öğrenme etkinliğinde kullanılabilir. Ayrıca, anlatım tekniği yetişkin eğitiminde en çok kullanılan geleneksel bir teknik olup diğer teknikler ile birlikte kullanıma açık bir tekniktir (Bülbül, 1991; Demirel, 1999).

Tartışma Yöntemi: Yetişkin eğitiminde kullanılan diğer bir yöntem de tartışma yöntemidir. Bu yöntem bir konu üzerinde katılımcıların düşüncelerini sağlamak, anlaşılmayan yönleri açıklamak ve bilgileri pekiştirmek için kullanılır (Demirel, 1999). Genellikle bir probleme birlikte çözüm bulmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu yöntemde, bir tartışma konusu çerçevesinde uygulayıcının yönlendiriciliğinde katılımcılar görüşlerini ifade ederek paylaşımda bulunurlar. Böylece katılımcılar görüşlerini diğer katılımcılara ifade ederler (Bülbül, 1991; Kurt, 2000).

Gösterip-Yaptırma Yöntemi: Bu yöntem, bir becerinin nasıl gerçekleştirilebileceğini, belirli bir alana özgü bir tekniğin veya uygulamanın nasıl kullanılabileceğini, bir işlemin hangi aşamalardan geçilerek gerçekleştirileceğini katılımcılara sunu yoluyla göstermektir. Bu yöntemde önce uygulayıcı öğretilecek içeriği veya davranışı gösterir ve aynı zamanda anlatarak açıklar. Katılımcılar uygulayıcıyı dikkatle izlerler ve dinlerler. Daha sonra katılımcılar alıştırma ve uygulamalar yaparlar (Bülbül, 1991; Demirel, 1999). Örneğin; okulöncesi öğretmeni, anne babalara çocukları ile etkili iletişim kurabilme becerileri konusunda eğitim verirken bu teknik yoluyla becerileri sınıfta gösterebilir ve onların da bu becerileri tekrarlamalarını veya yapmalarını ister.

Örnek Olay Yöntemi: Bu yöntem, gerçek yaşamda karşılaşılan problemlerin eğitim ortamında çözülmesi yoluyla öğrenmenin sağlanmasını gerektirir (Demirel, 1999). Katılımcılar belli bir sorun içeren bir durumla veya olayla karşı karşıya getirilerek, bu sorunun çözümüne çalışırlar. Bu yöntemde, gerçek veya hayali bir örnek durum uygulayıcı tarafından yetişkinlere yazılı anlatım, sözlü anlatım, gösteri ve rol oynama gibi yollar kullanılarak sunulur. Bu durumun yetişkinler tarafından çözümlenmesine çalışılır. Sonuçta; yetişkinlerin çözüme ilişkin görüşleri ve önerileri bir araya getirilerek özetlenir. Böylece, yetişkinler uygulamalı bir biçimde problemlerle nasıl başa çıkabileceklerini kavrar, bu bilgileri ve becerileri başka durumlara transfer eder, farklı görüş ve düşünceleri fark ederek olaylara değişik açılardan bakabilmeyi öğrenir. Yetişkin eğitiminde, özellikle yetişkinlerin mevcut sorunlarına yönelik örnek olaylar belirlenebilir (Bülbül, 1991).

Problem Çözme Yöntemi: Bu yöntem, problem çözme basamaklarını izleyerek bir problemi çözmeyi içerir. Öğrenci merkezli olan bu yöntem katılımcıların daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştirilmesini sağlar ve ayrıca bilimsel yöntemi kullanmayı öğretir (Demirel, 1999).

Yukarıda açıklanan yöntemleri sınıfta veya öğretim ortamında uygulamaya koymak için çeşitli tekniklerden yararlanılabilir. Örneğin, beyin fırtınası, gösteri,

drama ve rol yapma, soru-cevap, grup çalışmaları, eğitsel oyunlar gibi grupla öğretim teknikleri ve bireyselleştirilmiş öğretim, bilgisayar destekli öğretim gibi bireysel öğretim teknikleri kullanılabilir (Demirel, 1999). Bu yöntem ve teknikler, düzenlenen programın amacına ulaşması için kullanılan birer araç olup her bir yöntem ve tekniğin üstün ve zayıf olduğu yönler bulunmaktadır. Bu nedenle, önemli olan belirlenen amaca ve içeriğe en uygun yöntem ve tekniğin kullanılmasıdır (Bülbül, 1991).

Öğretme-öğrenme sürecinde öğretim etkinliklerini planlarken daha etkili bir öğrenme ortamı sağlamak ve katılımcıların güdülenmelerini artırmak için çağdaş teknoloji olanaklarından yararlanmalı ve olabildiğince çok görsel ve işitsel araçların kullanımına yer verilmelidir. Örneğin, kitaplar, yazı tahtaları, akıllı yazı tahtaları, resimler, grafikler, tepegöz, projeksiyon araçları, teyp, televizyon, video ve İnternet gibi araç-gereçlerden uygun olanlar kullanılabilir. Ayrıca, uygulayıcının kendisi de katılımcıların ilgisini çekecek biçimde öğretim materyalleri hazırlayabilir. Böylece, eğitim için gerekli materyaller, görsel ve işitsel araçlar önceden hazırlanmalı ve bu araçların nerede ve nasıl kullanılacağı kararlaştırılmalıdır (Demirel, 1999).

Yetişkin eğitiminde kullanılacak yöntem ve teknikler belirlendikten sonra buna bağlı olarak eğitimin gerçekleştirileceği yerin, ortamın, koşulların, zamanın da planlanması gerekir. Bunun içinde belirlenen amaç doğrultusunda eğitim programının nerede, ne zaman, ne kadar süre yapılacağı gibi sorulara da yanıt aranır (Bülbül, 1991; Geray, 1978). Yetişkinlerin öğrenme ihtiyaçları çerçevesinde amaçlar belirlendikten sonra, bu amaca ulaşmayı engelleyebilecek olası etkenler ve bunların kaynaklarının neler olduğu da belirlenmelidir. Çünkü yetişkin eğitiminde yetişkinlerin katılımını etkileyebilecek çok çeşitli engeller bulunabilir. Örneğin, yetişkinlerin ev işlerinin aksaması, çocukların bakımını sağlayacak kişilerin olmaması gibi ev yaşamı ile ilgili engeller katılımını engelleyebilir. Yetişkinlerin eğitim ücretini karşılayamaması, zaman bulamaması, işlerinin yoğunluğu, izin alamaması, zamanın uygun olmaması, ulaşımın zorluğu gibi bireyin dışındaki etkenler de engelleyebilir. Ayrıca, yetişkinlerin geçmiş olumsuz eğitim yaşantıları, öğrenmeye ve değişmeye karşı direnç, gelişme isteğinin olmaması; başaramayacağı, küçük düşeceği, yetersiz kalacağı endişesi, kendine güvenememesi, değerlendirilme korkusu, alacağı eğitimin yararına inanmama, önemsememe gibi bireyin kendine ilişkin kişisel yaşantı ve düşünceleri onların eğitime katılımını engelleyebilir (Bülbül, 1991; Love, 1985). Dolayısıyla uygulayıcıların, yetişkinlerin programa katılımını engelleyebilecek etkenleri dikkate alarak hazırlığını, planlamasını yapmaları beklenir. Dolayısıyla, örnek olayda okulöncesi kurum, anne babaların aksamüstü katılabilecekleri bir program hazırlamalıdır.

Eğitim programı tasarısı çerçevesinde son olarak değerlendirme veya sınama durumlarının da kararlaştırılması gerekir. Bunun içinde; eğitim sonucunda katılımcıların davranışlarında oluşan davranış değişikliklerinin veya öğrenmelerin nasıl ölçüleceği ve değerlendireceği de belirlenir.

Uygulama

Yetişkin eğitim programı geliştirme sürecinde planlama aşamasından sonra ikinci aşama uygulama aşamasıdır ve öğretim anındaki etkinlikleri içerir (Gürkan, 2001; Demirel, 1999). Böylece, bu aşamada hazırlanan veya geliştirilen eğitim programı hedef kitle olan yetişkinlere uygulanır. Uygulama, belirlenen amaçlar doğrultusunda oluşturulan içerik ve seçilen öğretim yöntemi ve tekniği/teknikleri ile belirlenen

Yetişkin eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler bir araç olup amaç, bireylerin öğrenmesini veya davranış değişikliğini gerçekleştirmesini sağlamaktır.

Yetişkin eğitimi programlarında mutlaka bir değerlendirme yapılmalıdır. Bu değerlendirmede yetişkinlerin de değerlendirme yapmaları sağlanmalıdır.

zamanda ve ortamda gerçekleştirilir. Uygulamada yukarıda belirtilen yetişkin eğitiminin temel ilkelerine ve katılımcıların gelişimsel özelliklerine uygun hareket edilmelidir. Örneğin, yetişkin eğitimi veren veya öğrenmeyi kolaylaştıran uygulayıcılar, yetişkin eğitiminde yetkin olmalı, eğitim vereceği konuda yeterli olmalı, kendine güvenmeli, istekli olmalı, sabırlı ve esnek davranabilmeli, sınırlılıklarını kavramalı, demokratik bir ortam yaratabilmeli ve yetişkinleri anlayabilmeli; onları güdüleyebilmeli, onlara değer vermeli ve güvenmelidir (Duman, 2000). Öğretmenin rolünü öğrenmenin bir kolaylaştırıcısı olarak tanımlayan Rogers ise, öğretmen (kolaylaştırıcı) ve öğrenen arasında kurulan ilişkinin temel olduğunu ve bunun da öğretmenin doğruluk ve içtenlik, güven ve saygı, ve empatik anlayış özelliklerine sahip olmasına bağlı olduğunu belirtmektedir (Knowles, 1996).

Değerlendirme

Eğitim programı geliştirmenin son aşaması ise değerlendirme olup öğretim sonrası etkinlikleri içerir (Gürkan, 2001; Demirel, 1999). Uygulama gerçekleştirilirken süreç içerisinde ve süreç sonrasında daha önceden belirlenen ölçme ve değerlendirme işlemleri yapılarak programın ne derece amacına ulaşmış ve başarının belirlenmesine çalışılır. Bu çerçevede eğitimin sonunda katılımcıların değerlendirme yapmalarına fırsat vererek onların değerlendirmeleri alınabilir. Değerlendirmede yetişkinlerin görüş ve önerileri, onlar yargılanmaksızın, eleştirilmeksizin ve küçük düşürülmeksizin yapıcı ve geliştirici bir biçimde anket, görüşme gibi yollarla elde edilebilir. Böylece; belirlenen amaca ne kadar ulaşıldığı, yetişkinlerin doyum sağlayıp sağlamadıkları, doyum sağlamamışlar ise bunu nelerin engellediği belirlenebilir ve bu değerlendirmeler bir sonraki eğitim programı geliştirilirken ve düzenlenirken dikkate alınabilir (Bülbül, 1991; Celep, 1995; Duman, 2000; Kurt, 2000).

Özetle, yetişkin eğitimi programının hazırlanmasında veya geliştirilme sürecinde uygulayıcı; öncelikle yetişkinlerin ihtiyaçlarını tespit ederek amaçlarını belirginleştirmeli ve olası öğrenme engellerini dikkate almalıdır. Daha sonra belirlenen amaç ve içerik doğrultusunda kullanacağı yöntemi ve tekniği/teknikleri belirleyerek uygulama zamanı ve yerini planlanmalıdır. Bu planlama çerçevesinde uygulamanın ve değerlendirmenin nasıl yapılacağı kararlaştırılmalıdır. Böylece, hazırlanan eğitim programı belirlenen hedef gruba uygulanarak değerlendirilmelidir. Tabii ki bu süreç daha önce belirtilen yetişkin eğitimi ilkelerine uygun davranılarak, yetişkinlerin öğrenme ve gelişim özellikleri dikkate alınarak, temel amacın hem bireyin hem de toplumun gelişmesi olduğu unutulmayarak gerçekleştirilmelidir.

Özet

Yetişkin eğitimi kavramını açıklamak

Yetişkinlik yıllarında da bireylerin gelişimi sürmekte olup, bireyin geçireceği öğrenme yaşantıları onun gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır. Böylece, yetişkinler yaşam içerisinde gelişimleri çerçevesinde öğrenme ihtiyacı duyarlar. Bunu gerçekleştirmeye yönelik yetişkin eğitim programlarına katılırlar. Yetişkin eğitimi, yetişkinlere yönelik onların ihtiyaç duydukları öğrenme yaşantılarını karşılamak için düzenlenen her türlü amaçlı, planlı ve düzenli eğitim etkinliklerinin ve programlarının tümünü ifade eden bir kavramdır. Yetişkin eğitimi hem birey hem toplum açısından önemlidir. Çünkü bireyin ve toplumun gelişmesi için bireylerin daha nitelikli hâle gelmesine gereksinim vardır.

Yetişkin eğitiminin önemini açıklamak

Yetişkin eğitimi, gelişmeyi hedefleyen tüm çağdaş toplumlar için gerekli etkinliklerdir. Tüm toplumlar, günümüzde yetişkin eğitimi etkinliklerine önem vermektedirler. Çünkü yetişkin bireysel olarak gelişirken toplumsal gelişimde beraberinde gerçekleşmektedir. Yetişkinlere yönelik eğitim etkinliklerinin yaygın bir biçimde gerçekleştirilmesi yetişkinlerin kişisel gelişim ve gerçekleştirmeye olan arzularını artıracaktır. Bu artış, dolayısıyla toplumsal bilinçlilik düzeyinin artmasına, toplumsal yaşamda nitelikli bireylerin yer almasına ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişliğin yükselmesine de katkı sağlayacaktır. Günümüzde, toplumsal gelişmişlik için bireylerin sadece zorunlu ve örgün eğitim etkinliklerine yatırım yapılması ve sadece buna yönelik eğitim verilmesi yeterli gelmemektedir. Yaşam boyu eğitim kapsamında yetişkinlerin de eğitilmesine ve çeşitli öğrenme ihtiyaçlarının sağlanmasına büyük bir ihtiyaç vardır. Ayrıca, toplumların yetişkinlere eğitim hizmeti vermelerini gerektiren bazı nedenler ortaya çıkmış ve çıkmaya da devam etmektedir. Yetişkinlere yönelik yetişkin eğitimi verilmesini gerektiren nedenler genel olarak örgün eğitim, ekonomik ve teknolojik gelişmeler ve toplumsal yaşamdaki

değişmeler olarak gruplanabilir. Bu nedenler çerçevesinde yetişkin eğitimi çok değişik amaçlar ile planlanarak gerçekleştirilebilir.

Yetişkin eğitiminin kapsamını özetlemek

Yetişkin eğitimi, çeşitli resmî, özel, gönüllü kuruluşlar tarafından çok çeşitli biçimlerde düzenlenebilir veya düzenlenebilmektedir. Bu kurumlar tarafından belirli amaçlar ve işlevler çerçevesinde yetişkin eğitimi programları genellikle okuma yazma öğretimi ve temel eğitim, akademik eğitim, mesleki eğitim, aile eğitimi, genel kültür eğitimi, yurttaşlık eğitimi, toplumsal duyarlılık eğitimi ve özdeyüm eğitimi gibi alanlarda planlanarak öncelikli gruplardan başlayarak gerçekleştirilebilmektedir. Yetişkinlerde çocuk ve gençler gibi öğrenme yaşantısı geçirebilmektedirler. Ancak yetişkinler ile çocuk ve gençleri verecek eğitim açısından aynı biçimde değerlendirmek uygun olmayabilir. Bu nedenle, yetişkinlere yönelik planlı ve programlı öğrenme etkinlikleri veya yetişkin eğitim programları düzenlerken yetişkinlerin gelişimsel özellikleri mutlaka dikkate alınmalı, demokratik ve yaşantısal bir ortamda etkinlikler gerçekleştirilmelidir.

Yetişkin eğitiminin ilkelerini belirtmek

Yetişkin eğitim programlarının istenilen amaca ulaşabilmesi için bazı ilkelerin dikkate alınması ve bu ilkelere uygun hareket edilmesi gerekir. Alanyazında yetişkin eğitiminde uyulması gerekli ilkeler çok farklı biçimlerde belirtilebilmektedir. Yetişkin eğitiminin ilkeleri genel olarak ihtiyaca dönüklük, yararlılık, uygulamaya dönüklük, kalıcılığın sağlanması, etkin katılımın sağlanması, serbestlik, amaç birliği, gönüllülük, uygun ortam ve değerlendirme yapma olarak belirtilebilir. Yetişkin eğitimindeki ilkeler çerçevesinde yetişkinlerin gelişimlerini sağlamak, ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda onların yaşam kalitesini yükseltmeye çalışmak ve öğrenen toplum yaratmak temel olmalıdır.

Yetişkin eğitimi programı geliştirme sürecini değerlendirmek

Yetişkin eğitimi programlarının gerçekleştirilmesinde yetişkinlerin öğrenme özellikleri dikkate alınmalıdır. Yetişkin eğitimi programı geliştirme süreci; program geliştirme sürecinin ihtiyaç saptama, planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle yetişkinlerin ihtiyaçlarını saptar veya gereksinimlerini belirler. Planlama aşamasında uygulayıcı; eğitimi kimin vereceği belirler ya da çalışma grupları oluşturabilir ve program geliştirme planı yapar. Daha sonra program öğelerinin nasıl düzenleneceğine karar vermek üzere eğitim programı tasarısı hazırlar. Program tasarısı kapsamında programın yapısal boyutlarını oluşturan amaçları belirler, bu amaca uygun içeriği hazırlar, amaç ve içerik doğrultusunda öğretme-öğrenme sürecini düzenler ve böylece, kullanacağı yöntemi ve tekniği/teknikleri belirler. Bunun içinde çeşitli öğretim yöntem ve teknikle-

rinden yararlanabilir. Ayrıca program tasarısında değerlendirmenin nasıl yapılacağı, uygulama zamanı, yerini de planlanır. Uygulama aşamasında ise yapılan planlama ve program tasarısı kapsamında uygulama gerçekleştirilir. Son olarak ise değerlendirme aşamasında programın ne derece etkili olup olmadığı ve başarısı değerlendirilir. Dolayısıyla, bir okulöncesi öğretmeni anne babalara yönelik bir yetişkin eğitimi programını bu aşamalar çerçevesinde hazırlamak ve gerçekleştirmek durumundadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Yetişkin eğitimi kavramına ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- Yetişkinler, çocuk ve ergenler gibi yetişkinlik yıllarında öğrenme yaşantısı geçirmezler.
- Yetişkinlerin gelişimi için öğrenme yaşantılarının pek bir önemi yoktur.
- Yetişkinler öğrenme ihtiyacı duyarak planlı ve programlı etkinliklere katılabilirler.
- Yetişkinlikte öğrenmenin gerçekleştirilmesi oldukça zor olup yetişkinler için zaman kaybıdır.
- Yetişkin öğrenmesi yaşa bağlı olup yaşın artması öğrenmeyi ortadan kaldırır.

2. Yetişkin eğitimi kavramına ilişkin aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- Yetişkin eğitimi, örgün eğitimin bir parçası olup onun eşdeğeri olarak kabul etmek gerekir.
- Yetişkin eğitimi, zorunlu ve temel eğitimin önemli ve temel bir parçası olarak görülmelidir.
- Yetişkinlerin öğrenme ihtiyaçlarını karşılamalarında eğitim etkinliği mutlaka zorunlu olmalıdır.
- Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişkinlere yönelik gerçekleştirilen eğitim, halk eğitimi veya yetişkin eğitimidir.
- Yetişkin eğitimi sadece okuma-yazma ve biçimlendirme kurslarını içeren bir kavramdır.

3. "Yetişkin eğitimi, yetişkin bireylere yönelik çeşitli amaçlar ile gerçekleştirilen ve temelde bireyin gelişimini sağlamayı amaçlayan..." ifadesini doğru bir biçimde tamamlayan ifade aşağıdakilerden hangisidir?

- zorunlu bir eğitim etkinliğidir.
- ortaöğretim kurumlarındaki eğitimidir.
- yükseköğretimi kapsayan eğitim etkinliğidir.
- örgün eğitimden yarı bağımsız olan eğitim etkinliğidir.
- her türlü planlı ve programlı eğitim etkinliğidir.

4. Yetişkin eğitiminin toplumlar açısından önemine ilişkin aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Yetişkin eğitimi, gelişmeyi hedefleyen tüm çağdaş toplumlar için gerekli etkinliklerdir.
- Yetişkin eğitimine sadece az gelişmiş toplumların ihtiyaç duyduğu eğitim etkinlikleridir.
- Toplumların gelişmişlik özelliklerine göre yetişkin eğitimi ihtiyaçları, amacı ve öncelik sırası değişebilir.
- Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişkin eğitime büyük bir önem verilmiştir.
- Toplumlar artık yetişkin eğitimini yaşam boyu süren eğitsel sürecin önemli bir boyutu olarak görmektedir.

5. Yetişkin eğitimi verme amacıyla kurulan, il ve ilçelerde bulunan resmî eğitim kurumları aşağıdakilerden hangisidir?

- Belediyeler
- Özel Eğitim Kurumları
- Millî Eğitim Bakanlığı
- Hizmet-içi Eğitim Merkezleri
- Halk Eğitim Merkezleri

6. Aşağıdakilerden hangisi yetişkin eğitimini gerekli kılan ekonomik ve teknolojik nedenlerden biri olarak düşünülebilir?

- Yoğun iş temposu
- Zorunlu eğitimi tamamlamama
- Yetersiz iletişim
- Yaşam süresinin artması
- İşsiz kalma

7. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yoğun olarak gerçekleştirilen yetişkin eğitimi etkinlikleri ne tür yetişkin eğitim programları olarak düşünülebilir?

- Genel kültür eğitimi
- Özdeyüm eğitimi
- Toplumsal duyarlılık eğitimi
- Akademik eğitim
- Okuma yazma öğretimi ve temel eğitim

8. Aşağıdakilerden hangisi yetişkin eğitimi gerçekleştirirken dikkate alınması gerekli **temel** ilkelere biri **değildir**?

- Fiziksel görünüş
- Uygulamaya dönüklük
- Etkin katılımı sağlama
- İhtiyaca dönüklük
- Amaç birliği

9. Bir yetişkin eğitimi programı geliştirirken yetişkinlerin eğitim programı tasarımının hazırlanmasına ilişkin gerekli çalışmalar hangi aşamada yapılmalıdır?

- Uygulama
- Planlama
- Değerlendirme
- İhtiyaç Saptama
- Yöntem ve Teknik

10. Yetişkinlere yönelik bir mesleki eğitim etkinliğinde öğretici, yetişkinlere mesleklerinde kullanabilecekleri bilgisayar programlarını uygulamalı öğretmek istemektedir.

Bu kapsamda, öğreticinin kullanması gerekli **en uygun** öğretim yöntemi aşağıdakilerden hangisidir?

- Anlatım yöntemi
- Tartışma yöntemi
- Gösterip-Yaptırma yöntemi
- Uzaktan eğitim yöntemi
- Soru cevap yöntemi

Yaşamın İçinden

Yunus Emre
Yeni Nesil Öğrenme Portalı

15.02.2008

Yunus Emre projesi hayata geçirildi

Anadolu Üniversitesi web sitesi üzerinden ulaşılabilen Yunus Emre Yeni Nesil Öğrenme Portalı'nda, e-Alıştırma, e-Ders, e-Kitap, e-Televizyon, e-Sınav ve e-Sesli kitap gibi çeşitli çalışma grupları yer alıyor. Kullanıcılar ilgi duydukları konularla ilgili dersleri bu çalışma gruplarından herhangi biri aracılığıyla takip edebilecek.

Anadolu Üniversitesi'nin 50. Kuruluş yılı çerçevesindeki ilk proje olan Yunus Emre Yeni Nesil Eğitim Portalı yayına girdi. Portal ile herhangi bir koşul ve ücret aranmaksızın üniversitemizin uzaktan eğitim derslerine erişebilmek artık çok daha kolay hâle gelecek. Sistemin diğer bir özelliği ise, öğrenci ve öğretim elemanı dışındaki bireyler de ilgi duydukları konulardaki dersleri, kendi kendine öğrenme yöntemiyle çalışabilecekler.

Yunus Emre Yeni Eğitim Portalı konusunda bilgiler veren Rektör Prof. Dr. Fevzi Sürmeli, 2008 yılının kendileri için çok anlamlı bir yıl olduğunu belirterek, Anadolu Üniversitesi'nin tüm öğretim elemanları, öğrencileri, mezunları ve çalışanları olarak Türk Yükseköğretim Sisteminde ilkleri yaratan öncü bir kurum olmanın 50.yılına gururla ve sevinçle kutladıklarını söyledi.

Türkiye'nin eğitim sorunlarının uzaktan öğretimle farklı ve yenilikçi çözümler üretme misyonunun Anadolu Üniversitesi'ni dünyanın mega üniversiteleri arasında farklı bir yere taşıdığını ifade eden Rektör Prof. Dr. Sürmeli, bugün Türkiye'de ve dünyada uzaktan eğitimi en etkin kullanan üniversitelerden biri olarak kabul edildiklerini kaydetti.

Öğrenmede sınırlar kalkıyor

Yunus Emre Yeni Nesil Öğrenme Portalı ile son derece anlamlı bir aşamayı hayata geçirerek, ülkemizde bir ilki başlattıklarına dikkat çeken Rektör Prof. Dr. Fevzi Sürmeli sözlerine şöyle devam etti:

“Yunus Emre Yeni Nesil Öğrenme Portalı, dünyada son dönem en çok tartışılan açık ders uygulamasının boyutlarını genişletiyor, çağdaş eğitim teknolojilerinin sahip olduğu tüm olanakları kullanıyor. Bu portal aracılığıyla üniversitemizin uzaktan öğretim derslerinin önemli bir kısmı hiçbir önkoşul ve ücret istenmeden ilgili herkesin paylaşımına açılıyor. Sistem başlangıçta 20 ana kategoride toplanmış 149 dersi içeriyor. Zaman

içerisinde bu derslere yeni dersler eklenmeye devam edecek. Hedefimiz çok çeşitli alanlardan çok farklı dersleri sizlerle paylaşmaktır. Yunus Emre Yeni Nesil Öğrenme Portalı, canlı bir öğrenme platformudur. Derslerimizin en ayırt edici özelliği kendi kendine öğrenme ilkeleri açısından tasarlanmış olmasıdır. Bu bilgi paylaşımı platformu bu boyutlarıyla, dünya için de ilk uygulamalardan biri olacaktır.”

Üniversitemiz web sitesinde <http://yunusemre.anadolu.edu.tr/> adı altında hizmet veren Yunus Emre Yeni Nesil Öğrenme Portalı'nda, e-Alıştırma, e-Ders, e-Kitap, e-Televizyon, e-Sınav ve e-Sesli kitap gibi çeşitli çalışma grupları yer alıyor. Kullanıcılar ilgi duydukları konuları bu çalışma gruplarından herhangi biri aracılığıyla faydalanabilecekler.

Kaynak: Demircioğlu, M. (2008). **Yunus Emre projesi hayata geçirildi.** 15.02.2008 tarihinde <http://e-gazete.anadolu.edu.tr/ayrinti.php?no=5787&h=yunus+emre> adresinden alınmıştır.

Okuma Parçası

Yetişkinlerin eğitimi

Dünyada, özellikle de gelişmiş ülkelerde, ömür boyu eğitim giderek önem kazanıyor. Pek çok ülke, eğitime ayrılan kaynaklarının önemli bir bölümünü, çocuk ve gençlerden çok yetişkinlere ayırıyor. Çünkü yaşamın her anı gibi eğitimle kazanılan davranışlarda da çok önemli gelişmeler oluyor.

İnternet üzerinde gerçekleşen sanal eğitim, yetişkin eğitiminde en önemli argümanlardan biri. Uzaktan eğitimde, bilgisayar ve İnternet, vazgeçilmezler arasına girdi. Ama tüm bu gelişmeler, elbette okul içi eğitimi, ikinci plana atmıyor.

Kimileri, yetişkinlere yönelik uzaktan eğitimi, çocuk ve gençlere yönelik örgün eğitimin de yerine koymak istiyor. İşte bu çok yanlış!

Temel eğitimin kesinlikle okullarda yapılması gerekiyor. Çünkü ilköğretim çağı sadece bilgilenmenin değil, iyi bir yurttaş olmanın kazanıldığı bir dönem. Orta ve yükseköğretimde de öncelik yüz yüze eğitimde olmalıdır. Ama yetişkin eğitimi de özellikle uzaktan eğitimle gerçekleşmelidir. Çünkü, bugünkü yoğun iş ortamında yüz yüze eğitime çok fazla vakitleri olmayabiliyor.

Zaten teknoloji sayesinde, uzaktan eğitim de yakından eğitim haline dönüştü. Yıllar önce ABD ve İsrail'de İnternet ve kameralar sayesinde oluşturulan sanal sınıflar, şimdi hemen herkes için geçerli. Yakında bizim öğretim kurumlarımız da sınıflarına koydukları kameralarla, okullarında işlenen dersleri herkesle paylaşabilecekleri noktaya gelecekler. Ki bunu şimdiden başarılar da var.

Uzaktan eğitim, bizdeki açıköğretimin biraz daha ötesine geçip sanal teknolojiyle desteklendiğinde müthiş bir eğitim platformu oluşturacaktır. Arama motorlarıyla her türlü bilgiye ulaşmak mümkün. Biraz aidat ödendiğinde ise dünyanın en önemli kütüphanelerine girip milyonlarca, milyarlarca kaynağa ulaşmak, artık bir tuşa basmakla gerçekleşiyor.

Örgün eğitim, sanal eğitim, uzaktan eğitim, açıköğretim, yetişkin eğitimi, ömür boyu eğitim, bunlar bir kavram karmaşası yaratmamalı. Belki bunlardan bazıları bizim için yeni kavramlar. Ama dijital teknoloji gibi çok yakında hemen hepsi her yönüyle hayatımıza girecektir.

Batılı ülkelerin çoğunda alınan diplomaların geçerlik süresi, eğer kamusal bir meslek icra ediyorsa, 5 yıla sınırlı. Çünkü beş yılda özellikle teknolojik alanlarda çok büyük değişimler oluyor. İşte bu yüzden her ne ka-

dar ellerinde diplomaları olsa da yeniden sınava girip yeterliliklerini ispatlamak zorunda kalıyorlar.

Yetişkin eğitiminin gelişmesi ve giderek yaygınlaşması biraz da bu yüzden. Ama nedense bizde türlü gündeme gelmiyor. Oysa otuz yıl önce alınan mühendislik, tıp ya da öğretmenlik diplomalarının bugün kesinlikle takviyeye ihtiyacı var. Meslek içi eğitimle bu sorun çözümlüyor diyenler çıkabilir. Ama bu o kadar kolay değil.

Üniversitelerimiz, akşam saatlerinde ya da yaz aylarında kapılarını eğitim almak isteyen yetişkinlere açmalıdır. Seminer benzeri programlar, bu boşluğu doldurmaz. Planlı, programlı, kredili bir sertifika programı olmalı ve bu zorunlu hâle getirilmelidir.

Türkiye, hâlâ okuma çağındaki çocuk ve gençlerine sağlıklı ve düzenli bir eğitim veremediği için, yetişkinlerin eğitimine fantezi olarak bakıyor. Bakanlardan, birağın yetişkin eğitimi, biz daha çocuklara eğitim veremiyoruz yönünde yakınmalar çok duydum. Ama onlara inat bu konuları yılmadan gündeme getirmeye devam edeceğiz. Çünkü, yetişkin eğitimi de bir o kadar önemli.

Yeni bir eğitim, yeni bir meslek, yeni bilgiler, yetişkinlere yaşama sevinci vermekle kalmayıp onları daha da üretken ve topluma daha yararlı hâle getiriyor.

Özetin özeti: Ömür boyu eğitimi yaşama geçirirken geç kalanlar arasında olmayalım...

Kaynak: Güçlü, A. (2006). **Yetişkinlerin Eğitim. Milliyet Gazetesi**, 03 Şubat 2006. Erişim Adresi: Milli-yet.com.tr'den Arşiv Arama, Erişim tarihi: 20.02.2008

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitiminin Anlamı" bölümünü gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitiminin Anlamı" bölümünü gözden geçiriniz
3. e Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitiminin Anlamı" bölümünü gözden geçiriniz
4. b Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitiminin Önemi ve Amacı" bölümünü gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitiminin Önemi ve Amacı" bölümünü gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitiminin Önemi ve Amacı" bölümünü gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitiminin Kapsamı" bölümünü gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitiminin İlkeleri" bölümünü gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitimi Programı Geliştirme Süreci" bölümünü gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlış ise "Yetişkin Eğitimi Programı Geliştirme Süreci" bölümünü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Toplumda tüm yetişkinlerin öğrenme ihtiyaçlarını karşılamalarına ve daha nitelikli hâle gelebilmelerine yönelik eğitim programlarının geliştirilmesine ve eğitim etkinliklerinin gerçekleştirilmesine büyük ihtiyaç vardır. Yetişkin eğitimi; bu alanda çalışan eğitimciler ve kurumlar (OECD, UNESCO gibi) tarafından dikkate alınan ölçüde göre farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Çeşitli tanımlar çerçevesinde; yetişkin eğitiminin hedef kitlesinin örgün eğitim kurumuna devam edemeyen bireyler olduğu, yetişkinlerin öğrenme ihtiyacını duyduğu her konuyu kapsadığı, yetişkinlerin özelliklerini ve koşullarını dikkate aldığı, kurallarının esnek olduğu, bir katılımcı-eğitici ilişkisinin kurulduğu, düzenli ve planlı bir eğitim içerdiği sonucu çıkarılabilir. Böylece, yetişkin eğitimi, yetişkin olarak kabul edilen bireylerin sahip oldukları özellikleri geliştirmelerini; bilgi ve becerilerini arttırmalarını; değişen yaşam koşullarına ve toplumsal gelişmelere uyum sağlamalarını ve böylece kişisel gelişim ve gerçekleştirmelerini sürdürmelerini sağlamak üzere ihtiyaç duyacakları öğrenme yaşantılarını karşılamaya yönelik her türlü düzenli, planlı ve programlı eğitim etkinliklerinin tümünü ifade ettiği belirtilebilir.

Sıra Sizde 2

Yetişkinlerde, yaşam içerisinde eğitim hizmeti alma ihtiyacıdır. Çünkü yetişkininde gerçekleştirmek ve başarmak durumunda olduğu gelişim ödevleri, sorumluluklar, beklentileri ve ihtiyaçları vardır. Bu çerçevede, çok değişik amaçlar ile anne babalara yönelik yetişkin eğitimi düzenlenebilir. Öncelikle, anne babaların kendilerini geliştirmelerini, kendilerini tanımalarını sağlamak; öğrenme ihtiyacını karşılamak, demokratik yaşam biçimini geliştirmek, yetişkinlerin uyumunu sağlamak, kişiler arası iletişim becerilerini geliştirmek, nitelikli hâle getirmek, yurttaşlık bilincini geliştirmek, çocukları ile ilgili sorunlarının çözümüne katkı getirmek, sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlamak gibi çeşitli amaçlar ile gerçekleştirilebilir. Ayrıca, yetişkin eğitiminin temel görevleri veya işlevleri eksiklikleri giderme ve tamamlayıcı olma, mesleki öğretim yapma, toplumun eğitimi sağlama, genel kültür verme ve siyasal katılım eğitimi verme olarak belirtilebilir.

Sıra Sizde 3

Anne babalara yönelik yetişkin eğitimi programları amaca, ihtiyaca ve olanaklara bağlı olarak resmî, özel veya gönüllü kuruluşlar tarafından çok çeşitli biçimlerde düzenlenebilir. Bu kurumlar tarafından okuma yazma öğretimi ve temel eğitim, akademik eğitim, mesleki eğitim, aile eğitimi, genel kültür eğitimi, yurttaşlık eğitimi, toplumsal duyarlılık eğitimi ve özdoyum eğitimi gibi alanlarda gerçekleştirilebilir. Bu alanlardan aile eğitimi, toplumsal duyarlılık eğitimi, özdoyum eğitimi gibi alanlarda verilecek eğitimler anne babaların ilgisini daha çok çekebilecektir. Bununla birlikte, öncelikle yetişkinlerin ihtiyaçlarını dikkate almak gerekir.

Sıra Sizde 4

Yetişkin eğitim programlarının istenilen amaca ulaşabilmesi için bazı ilkelerin dikkate alınması ve bu ilkelere uygun hareket edilmesi gerekir. Yetişkin eğitiminde uyulması gerekli ilkeler çok farklı biçimlerde belirtilebilmekle birlikte *genel olarak ihtiyaca dönüklük, yararlılık, uygulamaya dönüklük, kalıcılığın sağlanması, etkin katılımın sağlanması, serbestlik, amaç birliği, gönüllülük, uygun ortam ve değerlendirme yapma olarak belirtilebilir*. Bu ilkelere göre hareket edilerek gerçekleştirilecek eğitimler sonucunda yetişkinler istenilen ve beklenen amaçlara ulaşırlar, gelişimlerini sağlayabilirler ve öğrenme ihtiyaçlarına doyum elde edebilirler. Daha sonraki yetişkin eğitim programlarına daha istekli katılabilirler.

Sıra Sizde 5

Anne babalarında çocuk ve gençler gibi öğrenme yaşantısı veya planlı ve programlı eğitim etkinlikleri geçirebileceğini kabul etmek gerekir. Ancak anne babaların gelişimsel özelliklerinin ve dolayısıyla öğrenmeye ilişkin özelliklerinin çocuk ve gençlerden farklı olacağını dikkate almak gerekir. Çünkü yetişkinlerin gelişim ödevleri, fiziksel özellikleri, sağlıkları, bellekleri, sorumlulukları, beklentileri, ihtiyaçları, hazır bulunuşlukları, güdülenmeleri, ilgileri, değerleri gibi çeşitli özellikleri örgün eğitime devam eden çocuk ve gençlerden farklılıklar gösterir. Bu nedenle anne babalara yönelik planlı ve programlı öğrenme etkinlikleri veya yetişkin eğitim programları düzenlerken yetişkinlerin gelişimsel özelliklerinin dikkate alınması gerekir. Örneğin, yetişkinler öğrendiklerinin eksikliklerine, ihtiyaçlarına, sorunlarına doğrudan çözümler getirmesini beklerler. Kendilerinin çocuk, genç veya öğrenci değil yetişkin olduğunun bilinerek davranılmasını beklerler. Öğrenme yaşantısı içerisinde yapamayacağı, başaramayacağı, mahçup olacağı veya gülünç duruma düşeceği kaygısı yaşayabilirler. Kendilerine baskı yapılmasından, zorlayıcı, kuralcı yaklaşılmasından hoşnutsuzluk duymazlar. Öğrenmede aktif olmak ve geçmiş tecrübelerini aktarmak isterler. Yeni öğrenmelere karşı dirençli olabilir. Bu gibi nedenlerle, yetişkinlerin eğitim programlarının yaşantı odaklı ve uygulamalı olması onların güdülenmesini kolaylaştırır ve etkili öğrenmelerini sağlar.

Sıra Sizde 6

Yetişkin eğitimi programının amacına karar verirken bireylerin gereksinimlerinden hareket edilmelidir. Belirlenen gereksinimler çerçevesinde belirli, somut ve gerçekleştirilebilir amaçlar kararlaştırılmalıdır. Eğitim programının amaçları “bireyleri niçin veya neden eğitiyoruz”, “programa katılanlar program sonunda ne gibi yetkililikler kazanacaklar” sorularına yanıt oluşturabilmelidir. Bu nedenle yetişkin eğitiminde amaçların belirlenmesi ve bu amaçların belirlenmesinde yetişkinlerin gereksinimlerinin dikkate alınması son derece önemlidir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Ağaoğlu, E. (2000). Yetişkinler Eğitiminde Öncelikler ve Özürlü Yetişkinler. **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi** 10 (1):21-30.
- Bülbül, S. (1991). **Halk Eğitimine Giriş, Yetişkin Eğitimi, Türkiye’de Halk Eğitimi, Toplum Kalkınması**. Editör: H. Seçim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Eğitim Ön lisans Programı, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 475, 476, 477,478.
- Celep, C. (1995). **Halk Eğitimi, Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Teknikler**. 2. Basım, Ankara: Pegem Yayınları.
- Demirel, Ö. (1999). **Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı**. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Duman, A. (2000). **Yetişkinler Eğitimi**. Ankara: Ütopya Yayınları No:17.
- Geray, C. (1978). **Halk Eğitimi**. 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:73.
- Güçlü, A. (2006). **Yetişkinlerin Eğitim**. **Milliyet Gazetesi**, 03 Şubat 2006. Erişim Adresi: Milliyet.com.tr’den Arşiv Arama, Erişim tarihi: 20.02.2008
- Güler, A. (1990). Türk Eğitim Tarihinde Yaygın Eğitimin Yeri. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(1): 103-131.
- Gürkan, T. (2001). Programın Yapısal Boyutları ve program Geliştirme Süreci. **Öğretimde Planlama ve Değerlendirme**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:716.
- Kurt, İ. (2001). **Yetişkin Eğitimi**. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kaymas, S. (1998). Uzaktan Eğitimde Yetişkinler ve Planlama. **Uzaktan Eğitim Dergisi**, Kış 1998: 26-40.
- Knowles, M. (1996). **Yetişkin Öğrenenler Göz Ardı Edilen Bir Kesim**. Çeviren: S. Ayhan, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Lowe, J. (1985). **Dünyada Yetişkin Eğitime Toplu Bakış**. Çeviren: T. Oğuzkan, Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu.
- Okçabol, R. (1996). **Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)**. Gözden Geçirilmiş 2. Basım, İstanbul: Der Yayınları.
- Üstünoğlu, Ü. (1991). Okulöncesi Dönemdeki Aile Eğitiminde Benimsenebilecek Farklı Yaklaşımlar. **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. 4 (1-2): 121-133.

- Titmus, C., Buttedahl, P., Ironside, D., Lengrad, P. (1997). **Yetişkin Eğitimi Terimleri Sözlüğü**. İkinci Basım, Çeviren: A. F. Oğuzkan, Ankara: UNESCO Uluslararası Eğitim Bürosu.

Eğitim Sürecinde Aile Katılımı ve Aile Rehberliği

7

Çocukların gelişimlerinde ve eğitimlerinde anne babaların oldukça belirleyici rolleri bulunmaktadır. Bu nedenle okullarda hedeflenen amaçlara ulaşmada anne babalarla iş birliği içerisinde çalışmak önem kazanmaktadır. Bu kapsamda anne babaları okul etkinliklerine katılmaları için cesaretlendirmek gerekmektedir. Aynı zamanda anne babalara çocuklarını sağlıklı bir biçimde yetiştirmelerini ve problem davranışlarla etkili bir biçimde başa çıkabilmelerini sağlayacak bilgiler ve psikolojik yardımlar verilmelidir. Yukarıdaki fotoğraf ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin ve ailelerinin ilk gününe ait. Çocukların yanı sıra anne ve babaların da heyecanları, tedirginlikleri göze çarpmaktadır. İlk günden başlayarak okul ile ailelerin işbirliği içerisinde çalışması ve bu süreçte ailelere sürekli rehberlik hizmetlerinin sunulması gerekmektedir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁 Anne babalara destek olma gereksinimini açıklayabilecek,
- 👁 Aile katılımını ve aile katılımı etkinliklerini sıralayabilecek,
- 👁 Anne babalara yönelik rehberlik hizmetlerini tanımlayabilecek,
- 👁 Anne babalara yönelik eğitim çalışmalarını açıklayabilecek,
- 👁 Anne babalarla konsültasyon çalışmalarını özetleyebilecek,
- 👁 Aile danışmasını açıklayabilecek,
- 👁 Aile katılımı ve aile rehberliğinde öğretmenlerin rolünü değerlendirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız

Örnek Olay

Yasemin Öğretmen, bir anaokulunda görev yapmaktaydı ve öğretmenliği çok sev-mekteydi. Sınıfındaki her çocuk ile tek tek ilgilenir ve etkinliklerini onların gelişim-sel ihtiyaçlarına göre çeşitlendirirdi. Öğrencilerinin bilişsel gelişimleri ile olduğu kadar psikososyal gelişimleri ile de yakından ilgilenirdi. Özellikle, çocukları serbest oyun saatlerinde gözlediğinde onlar hakkında müthiş bilgiler elde ediyordu. Zira, oyunun çocukların başka ortamlarda açıklayamadığı duygu ve düşüncelerini ko-laylıkla ortaya koymalarına olanak tanıdığına inanıyordu.

Bir gün sınıftaki Ali ile Fatma evcilik oyunu oynuyorlardı. Fatma, oyuncak bebeğini bir yandan burpalyor, bir yandan da “Sözümü tutmazsan seni sevmem annen olmam” diyordu. Ali ise “İkinizden de bıktım artık sesinizi kesin, ben gidi-yorum” deyip kapıyı çarpıyordu. Diğer köşede ise Murat, Suna’ya “O kamyonu bana vermezsen seni döverim” demekteydi. Ezgi ise “Bu evde kurallar var, bunla-ra istesen de istemesen de uymak zorundasın” diyerek elindeki oyuncak bebeği azarlamaktaydı.

Büyük bir dikkatle bulunduğu yerden öğrencilerini gözleyen Yasemin Öğret-men, bütün bu duyduklarından sonra, ailelerle birtakım çalışmalar yapılmadıkça çocukların bu tür davranışlarını düzeltmeyeceğini düşündü. Acaba, kendisi ne-ler yapabilirdi, kimlerden yardım alabilirdi? Anne-babalarla ne tür çalışmalar ya-pıldığı, bunları kimlerin nerelerde yaptığını bilmiyordu. Okulun psikolojik danış-manının ona bu konuda yardım edebileceğini düşünerek okul rehberlik servisine gitmeye karar verdi.

Anahtar Kavramlar

- Aile Rehberliği
- Anne Baba Eğitimi
- Konsültasyon
- Aile Danışması
- Aile Terapisi
- Aile Katılımı

İçindekiler

- GİRİŞ
- ANNE BABALARIN DESTEK ALMA GEREKSİNİMİ
- AİLE KATILIMI
- AİLE REHBERLİĞİ
 - Anne Baba Eğitimi
 - Anne Babalar İle Konsültasyon
 - Aile Danışması
- AİLE KATILIMI VE AİLE REHBERLİĞİNDE ÖĞRETMENLERİN ROLÜ

GİRİŞ

Gelişim, kalıtım ve çevrenin etkileşiminin bir ürünüdür. Bu kapsamda çocukların sağlıklı bir benlik algısı geliştirmeleri, çevrelerinden bağımsızlıklarını kazanabilmeleri, sosyalleşmeleri, girişimci ve başarılı olabilmeleri, sağlıklı bir kimlik geliştirebilmeleri, akademik alanda başarılı olmaları ve yaşadıkları çevreye etkin uyum sağlayan bireyler olabilmelerinde geçirdikleri yaşantılar oldukça belirleyici olabilmektedir. Bu yaşantılar okul ortamında olabildiği gibi aile ortamında da olabilmektedir. Zira çocuklar zamanlarının önemli bir kısmını okul ortamlarında geçirirken ve bu ortamlardaki öğretmenlerden, arkadaşlarından etkilenirken, zamanlarının büyük bir çoğunluğunu da ev ortamında geçirmekte ve ailelerinden etkilenmektedirler.

Aile, insan gelişimini etkileyen en önemli çevresel belirleyicilerden biridir. Çocuğun varolan potansiyelleri çerçevesinde gelişimini sürdürebilmesi, aile içerisindeki yetişkinlerin davranışları ile yakından ilişkilidir. Bir yetişkin olan anne babalar çocukların gelişmelerini sağlayıcı, destekleyici yönde davranışlar sergilemeye özen göstermelidirler. Anne babalar çocukları ile ne bağlantılarını kesmeli, ne de bir ağ gibi onları sarmalıdır. Anne babalar çocukları ile demokratik, açık, dürüst, saygılı ve samimi ilişkiler kurmalıdırlar. Ancak, anne babalar her zaman çocuklarına uygun davranışları sergileyemeyebilmektedirler. Bunun temel sebepleri olarak, anne babaların çocuklarına karşı nasıl davranacakları konusunda yeterince bilgi sahibi olmamaları ve bu konuda kendilerini nasıl geliştireceklerini bilememeleri sayılabilir. Dolayısıyla, anne babalar çocukları ile olan ilişkilerine yönelik rehberliğe gereksinim duyabilmektedirler. Diğer taraftan, çocukların okul ile ilgili problemler yaşamalarında ailenin etkisinin olduğu da açık bir şekilde gözlenmektedir. Bu nedenlerle okul ile ailenin iş birliği ve bu iş birliğine her iki tarafın da katılımı kaçınılmazdır.

Eğitim sürecinde aile ve okulun birlikte hareket etmesi çok önemlidir. Bu eş güdümü sağlamak amacıyla okullarda aileler ile birlikte bazı çalışmalar yapılabilmektedir. Ülkemizde aileler ile yapılan çalışmalar tanımlanırken farklı alanlarda farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir. Okulöncesi eğitimi alanında yaygınlıkla aile eğitimi/anne-baba eğitimi ve aile katılımı kavramlarının kullanıldığı gözlenmektedir. Özel eğitim alanında da bu kavramların yanı sıra aile rehberliği ve aile danışmanlığı/bilgi verici danışmanlık kavramları kullanılmaktadır. Psikolojik danışma ve rehberlik alanında ise anababa eğitimi, aile rehberliği, aile danışması ve aile terapisi kavramları tercih edilmektedir. Bu kavramların işlevler tanımları incelendiğinde ise aile katılımı ve aile rehberliği kavramlarının daha geniş kapsamlı olduğu görülmektedir. Bu ünite de ailelerle yapılan çalışmalar, aile katılımı ve aile rehberliği ana başlıkları altında ele alınmıştır. Aynı zamanda ailelerle yapılan çalışmalar anlatılmadan önce ailelerle çalışmalar yapılmasına neden gerek duyulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ANNE BABALARIN DESTEK ALMA GEREKSİNİMİ

Çocukların fiziksel, bilişsel ve psikososyal yönlerden bir bütünlük içinde gelişmelerinde içinde buldukları çevre oldukça belirleyici rollere sahiptir. Çocukların ilişkide buldukları kişi ve kurumlar ise onların çevresini oluşturan önemli faktörlerdir. Bu sebeple, okul ve aile ile bu kurumlarda bulunan anne babalar, öğretmenler ve yöneticiler çocukların gelişiminde önemli bir yer tutmaktadırlar. Anne-babalar; çocuklar için en yakın ve en uzun süreli ilişkide bulunan kişilerdir. Bu sebeple, ailedeki etkileşim örüntüleri önem kazanmaktadır. Aile içindeki söz

ve sözel olmayan iletişim biçimi, aile üyelerinin birbirine karşı davranış biçimleri, ailenin disiplin anlayışı, anne babanın çocuğa karşı tutumları, ailede olumlu ve olumsuz duyguların açıklanmasına izin verilip verilmediği çocuğun gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir (Walsh & Williams, 1997). Örneğin; aile ilgili kararlar alınırken çocukların görüşlerini dikkate alan anne babaların çocukları daha çok kendilerini değerli hissederek görüşleri alınmayan çocuklar ise kendilerini değersiz ve önemsiz olarak görebileceklerdir. Çocukları ile yakın ilişkiler geliştirebilen anne babalar, çocuklarının akademik ve davranışsal problemlerinin daha çabuk farkına varıp önlemler alabilecek ve çözümler getirebileceklerdir. Anne babalar tarafından aşırı kurallar ve yasakların konulduğu, bunlara uymadıklarında şiddetle cezalandırılan, kurallara uydukları ölçüde sevgi ve ilgi gören çocuklar çekingen, mutsuz ve saldırgan özellikler gösterebileceklerdir. Çocuğunun ihtiyaçlarına karşı duyarlılık sergileyebilen anne babalar, çocuklarının daha sağlıklı gelişmesine yardımcı olabileceklerdir.

Anne babalar çocuklarının gelişiminde önemli rollere sahip bulunmaktadır. Anne babalar, bu rolleri gerçekleştirirken yaşayabilecekleri zorlanmalar karşısında desteklenmeye ve yardıma gereksinimleri vardır. Anne babalar günlük yaşam içerisinde çocuklarının kardeş kıskançlığı, okul korkusu, ayrılık kaygısı, aşırı hareketliliği, saldırganlığı, içine kapanıklığı, başarısızlığı gibi durumları ile karşı karşıya kalabilirler ve bu gibi durumlarda çocuklarına nasıl davranacaklarını, neler yapmaları gerektiğini yeterince bilemeyebilirler, zorlanabilirler ve çevrelerinden desteğe ihtiyaç duyabilirler. Örneğin; Sıla, henüz altı yaşındadır ve okula yeni başlamıştır. Okul açılalı daha bir kaç hafta geçmemiştir ki Sıla okula gitmek istememekte, gitmemek için direnmekte ve bazen okula gittikten sonra okuldan kaçarak eve gelmektedir. Ailenin çabaları, Sıla'nın bu davranışını çözümlenmede yetersiz kalmaktadır. Baba, bu durum karşısında baskıcı ve otoriter davranışlar sergilemek gerektiğini düşünürken, anne sürekli çevresine dert yanarak ağlamaktadır. Ailenin yaşadığı bu zorlanma karşısında desteğe ve yardıma ihtiyacı vardır.

Günümüzde boşanmalar veya ayrı yaşamalar ve bunlara bağlı olarak tek ebeveynli aileler artmakta olup, bu durum ise ailedeki dinamikleri ve etkileşim örüntülerini değiştirmektedir. Bu durumlarda olan ebeveynler, çocuklarının gelişimlerini desteklemek için anne-babalık rollerinin yeniden düzenlenmesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak, çocuk yetiştirme becerilerini yeniden gözden geçirip geliştirmek için uygun ve yeterli zaman bulmakta sorunlar yaşayabilmektedirler. Zira günümüz koşullarında çoğu anne baba ya maddi olanaklarını daha iyi hale getirmek yada kendi mesleki kariyerleri için uzun süreler çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Böylece hem aşırı stres ve yük altında kalmakta hem de çocuklarına daha az zaman geçirmekte ve okul ile ilgili etkinliklere de daha az katılabilmektedirler. Sonuçta çocuklarını yetiştirmede ve eğitimlerine katkı getirmede problemler yaşayabilmektedirler. Aynı zamanda, anne babaların boşanmalarının veya ayrı yaşamalarının çocukların gelişimindeki örseleyici etkilerini de ortadan kaldırma sürecinde yardım ve desteğe fazlasıyla ihtiyaç duymaktadırlar (Dietz, 2005).

Bazı ailelerde ise boşanma olmamakla birlikte aile içi şiddet ve çatışmalar yaşanmaktadır. Çocukların bu olaylara tanık olmaları veya kendilerinin maruz kalmaları, güvenlikte olma duygularını tehdit etmektedir. Bu durum çocuklarda duygusal ve davranışsal problemlere yol açmaktadır. Ayrıca çocuk istismarı ve tecavüzlerin yaşandığı aileler de söz konusudur. Bu durum, çocukların ruh sağlıklarını tehdit etmektedir. Bu nedenle, bu tür ailelerin profesyonel yardıma ihtiyaçları vardır.

Tek ebeveynli aile, boşanma, ölüm, evlenmeme veya ayrı yaşama gibi nedenlerle çocuğun ebeveynlerinden biri ile sürekli yaşamaması sonucu oluşan aile tipidir.

Günümüzde çocuk ve ergenler arasında intihar, depresyon, okuldan kaçma, sigara, alkol, madde ve İnternet bağımlılıkları, yeme bozuklukları, saldırganlık erken cinsel deneyimler gibi davranış problemlerinin sayısı gittikçe artmaktadır. Aynı zamanda çocuk ve ergenler arasında akran zorbalığı da yaygınlaşmaktadır. Bu durum, çocuk ve ergenlerin sosyal ve akademik açılarından gelişmelerini engellemektedir. Çocukların yaşadıkları bu problemler doğal olarak anne ve babaları zorlamakta, bu problemlerle nasıl baş edecekleri yada kime nasıl başvurup nerelerden yardım alacakları konusunda çaresizlik yaşayabilmektedirler.

Anne babaların büyük bir çoğunluğu çocuk yetiştirme konusunda formal bir eğitim almamaktadırlar. Bu nedenle anne babalar, çocuklarını nasıl yetiştirecekleri, onlara nasıl davranacakları konusunda da sıklıkla yetersizlik, çaresizlik, kızgınlık, suçluluk, kaygı ve hayal kırıklıkları yaşayabilmektedirler. Diğer yandan anne ve babalar arasında çocuk yetiştirme konusunda görüş farklılıkları olabilmektedir. Bu durum hem anlaşmazlıkların yaşanmasına hem de çocuklarına karşı farklı tutum ve davranışlar sergilemelerine yol açabilmektedir. Anne babalara, uyguladıkları çocuk yetiştirme yöntemlerinin neden etkili olmadığını gösterilmesine bunun yerine uygun yöntemleri uygulayabilmeleri konusunda bilgilendirilmeye ihtiyaçları vardır. Ayrıca anne babalar hem kendilerinin hem de çocuklarının karşılaştıkları problemlerle baş edebilmeleri için problem çözme becerilerini geliştirmeye de ihtiyaç duyabilmektedirler.

Anne babalar, çocuklarının tüm gelişim alanlarında bir bütün olarak sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak ve onların çeşitli sorunlarına çözümler bulabilmek için çocuklarına yardım etmek durumundadırlar. Bu kapsamda anne-babaların çocuklarının gelişimine ve eğitimlerine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirdikleri etkinliklerin, okulda yapılan eğitim etkinlikleri ile tutarlı olmasını sağlamak amacıyla anne-babalarla okul ortamında bazı çalışmalar yapmak kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu çalışmaları eğitim sürecinde aile katılımı ve aile rehberliği çalışmaları olarak gruplandırılarak incelemek mümkündür.

Anne babalar, çocuklarının eğitim ve gelişimlerinde hangi durumlarda yardım ve desteğe ihtiyaç duymaktadırlar?

SIRA SİZDE

1

AİLE KATILIMI

Eğitim sürecinin niteliğinin artırılmasında, okul ve ev arasında ortak bir kültürün geliştirilmesi oldukça fayda sağlayacaktır (Akkök, 1999). Böylece, okul ve ev ortamı arasındaki farklılıkların en aza indirgenmesi ve benzerliklerin ise maksimum düzeye ulaştırılması, hedeflenen amaçlara ulaşmada, eğitimin bütünlüğü ve devamlılığını sağlamada oldukça önemlidir. Bu nedenle okul ile ailenin iş birliği içerisinde olması gerekmektedir. Ailelerle iş birliğini sağlayabilmek ise öncelikle aileleri, okulun birer üyesi hâline getirmekle mümkün olabilecektir. Diğer bir deyişle ailelerin kendilerini okulun doğal bir parçası olarak görmelerini sağlamak gerekmektedir. Böylece, anne ve babalar farklı amaçlarla, farklı sürelerle, farklı etkinlikleri gerçekleştirmek için okulda bulunacaklardır. Yani anne ve babalar okulun dışında değil, içinde yer alacaklardır. Bunu sağlamak amacıyla okullarda bazı etkinlikler yapılmaktadır. Bunlardan sistemli ve organize olmuş etkinliklere *aile katılımı programları* adı verilmektedir. Bu çerçevede aile katılımı, “anne babaların çocukların gelişimi ve eğitimlerine katkıda bulunmaları için organize edilmiş etkinlikler bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Tezel-Şahin & Ünver, 2005, s.23).

Eğitim sürecine aile katılımı ile anne babaların çocuklarının gelişimlerine ve eğitimlerine katkıda bulunmak üzere okul içi ve okul dışında gerçekleştirdikleri etkinlikler kastedilmektedir.

Aile katılımını sağlamak için öncelikle okuldaki tüm personelin bunun gerekliliğine inanmaları gerekmektedir. Bu nedenle aile katılımını sağlamak için sadece ailelerle değil başta yöneticiler ve öğretmenler olmak üzere okuldaki tüm personelle çalışmak gerekmektedir. Aile katılımının gerekliliği genellikle kabul görmekle birlikte bunu gerçekleştirmek her zaman mümkün olamamakta, bazı faktörler bu süreci engelleyebilmektedir. Örneğin ülkemizde Ensari ve Zembat(1999)'ın yaptıkları çalışmada; ailelere göre yöneticilerin olumsuz tutumlara sahip olmaları, yöneticilere göre ailelerin iş birliğine karşı ilgisiz olmaları, zaman yetersizliği, ekonomik şartlar, iletişim bozukluğu aile katılımını engelleyen faktörler olarak belirlenmiştir (Akt., Tezel-Şahin & Ünver, 2005). Diğer yandan ailelerin okul ortamında kendilerini rahat hissetmemeleri de ailelerin okul aktivitelerine katılmamalarına yol açabilmektedir. Bu durum, geçmişte kendi öğrencilik yıllarında okul ile ilgili olumsuz yaşantılara sahip olmalarından veya öğretmenlerle aralarında sosyo-ekonomik düzey veya kültürel özellikler açısından farklılıkların olmasından kaynaklanabilmektedir (Dietz, 2005).

Aile katılım etkinlikleri planlanırken aileler arasındaki kültürel farklılıklar ve bu farklılıklara dayalı olarak ailelerin okuldan farklı beklentilere sahip olmaları dikkate alınmalıdır. Zira kültürel özellikler ailelerin okul etkinliklerine neden katılmadıklarını anlamaya yardım etmektedir (Dietz, 2005). Kimi aileler “eti benim, kemiği benim” anlayışı ile çocuğun eğitimi ile ilgili tüm sorumluluğu öğretmene bırakmakta ve ne müdahale etmekte ne de destek vermektedirler. Kimi aileler ise “iyi öğretmen” tanımlarına ve kendi çocuk yetiştirme anlayışlarına göre okul ve öğretmenden farklı beklentiler geliştirebilmektedir. Bu nedenle aile katılım programları düzenlenirken ailelerin özellikleri dikkate alınmalıdır.

Aile katılımını gerçekleştirebilmek için anne baba ile öğretmen arasında iyi ilişkiler kurmak gerekmektedir. Bunun için öncelikle okul politikaları ve takvimi konusunda anne babalar bilgilendirilmelidir. Anne baba sorumluluklarının neler olduğunu, okulun aileye yapacağı yardımları ve okulun aileden beklentilerinin açık şekilde tanımlanması gerekmektedir. Ailelerle düzenli aralıklarla ve sıklıkla ilişki kurulmalıdır. Anne babalara güç bir role sahip oldukları için birey olarak saygı duyulduğunun iletilmesi önemlidir. Ailelerin kültürel, sosyal, etnik ve dinî özellikleri ne olursa olsun saygı duymak ve aileler arasında farklı tutumlar sergilememek gerekmektedir. Anne babaları yargılamadan dinlemeye ve onların bakış açılarından bakabilmeye çalışılmalıdır (Gordon & Browne, 2004).

Ailelerin okul etkinliklerine katılımında öğretmenlerin özellikleri de oldukça belirleyici olabilmektedir. Araştırmacılar aile ve öğretmenler arasında güçlü ilişkiler kurulabilmesini sağlayan öğretmen niteliklerini tanımlamışlardır. Genelde öğretmenlerin esneklik, güvenilirlik, duyarlılık, içtenlik, açıklık, ulaşılabilirlik özellikleri ilişkiyi etkileme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, olumlu tutumlara sahip olma, aile katılım programını planlamada aktif olmak, sürekli olarak mesleki gelişim eğitimlerine katılma ve kişisel yeterliliğe sahip olma, başarılı bir aile katılımı ile ilişkili olan öğretmen özellikleri olarak tanımlanmaktadır (Akt: Dietz, 2005).

Aile katılımı, hem çocuk hem de okul açısından eğitimin niteliğini artırmada oldukça önemlidir. Çünkü aile katılımı;

- Öğrencilerin akademik başarılarını artırır.
- Okulda çocuğun tutumlarını ve performansını geliştirir.
- Öğrenmek için motivasyon ve benlik saygısı üzerinde pozitif etkilere sahiptir.
- Problem davranışları azaltır ve okuldan ayrılma oranlarını düşürür.

Aile katılım programları hazırlanırken ailelerin sosyo-kültürel özellikleri ve okuldan beklentileri dikkate alınmalıdır.

- Anne babalara okulun veya kurumun programının içeriğini, politikalarını ve işleyiş biçimini daha iyi anlamalarına ve daha destekleyici olmalarına yardımcı eder.
- Okul-toplum ilişkilerinin sürekli olmasını sağlar.
- Öğretmenler aileleri tanıma ve endişelerini öğrenme ve ailelerin ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânları verir (Rockwell & Rockwell-Kniepkamp, 2003).

Aile katılım programlarının etkili olabilmesi için her okulun, bir aile katılım politikasına sahip olması gerekmektedir. Bu aile katılım politikası sistematik bir biçimde planlanarak ve organize edilerek bir doküman hâline getirilmeli ve ailelere ulaştırılmalıdır. Aynı zamanda aile katılım politikasının bir adı olmalıdır. Bu ad belirlenirken özellikle tüm çocukların aileleri ile birlikte yaşamadıkları ve tüm ailelerin de çift olmadıkları konusunda duyarlı olmak gerekmektedir. Politikada kullanılan dil, çocuğun bakımından sorumlu olan herkesi okul etkinliklerine katılmak için açık bir şekilde davet edici nitelikte olmalıdır ve anne baba olmayan kişiler için rahatsızlık verici nitelikte olmamalıdır. Zira günümüzde tek ebeveyne sahip ya da biyolojik anne ve babası ile yaşamayan çocuklar da bulunmaktadır. Hazırlanan dokümanda, okuldaki herkesin görev ve sorumlulukları ayrıntılı ve net bir şekilde tanımlanmalıdır (Dietz, 2005).

Ailelerin okul programlarına katılımı bir çok formal ve informal yollarla olabilmekte ve birçok aktivite ve stratejiler yoluyla gerçekleştirilebilmektedir. Etkili öğretmenler başarılı bir biçimde aile katılımını sağlamak için çok çeşitli yöntemler kullanabilirler. Her bir etkinlik anne babanın evde veya okul ortamında eğitimsel sürece katılmasını sağlamaktadır. Aile katılım programları, çocuk-yetişkin ve yetişkin-yetişkin etkileşimi felsefesi üzerine temellendirilmiştir ve hem anne babanın hem de eğitimcinin rollerini belirtmektedir (Seefeldt & Barbour, 1990; Rockwell & Rockwell-Kniepkamp, 2003).

Ülkemizde ve değişik ülkelerde aile katılım programlarında çok çeşitli ve farklı etkinliklerin olduğu görülmektedir. Aile katılım programlarında yer alan etkinlikler, genel olarak üç düzeyde gerçekleştirilmektedir (Akkök, 1999). Bunlar:

1. Düzey: Bu düzeydeki etkinliklerinin temel amacı, ailelerin okul ve sınıfa ilişkin genel bilgiler ile okul etkinlikleri hakkında bilgi sahibi olabilmelerini sağlamaktır. Bu etkinlikler; haftalık bültenler aileler belirli aralıklarla okula davet edilerek, etkileşim içerisinde okul ile ilgili bilgiler verilebildiği açık sınıf uygulamaları, okulun tiyatro, sempozyum, seminer, okuma bayramı, yıl sonu gösterisi gibi özel programlarına davet etme olarak sıralanabilir (Akkök, 1999).
2. Düzey: Bu düzeydeki etkinlikler sınıfta uygulanan eğitim programları hakkında ailelerin bilgilendirilmesini ve ailelerin de çocukları hakkındaki her türlü bilgiyi öğretmene iletebilmesini sağlayan etkinliklerdir. Bu etkinlikler; telefonla yada yüz yüze kurulan sözel iletişim, okulun politikalarını, uygulanan eğitim programının felsefesini ve amaçlarını içeren el kitapları, düzenli aralıklarla çıkarılan sınıf gazeteleri, bir yıl boyunca yapılacak etkinliklerin listelendiği takvimler, bültenler, ilan panoları, günlük yazılı mesajlar/iletişim defterleri, aile-öğretmen toplantıları, ev ziyaretleri olarak sıralanabilir (Akkök, 1999; Billman & Sherman, 2003)
3. Düzey: Bu düzeydeki etkinlikler ise anne babaların hem okul hem de sınıf içindeki uygulamalara aktif katılmasını sağlayan etkinliklerdir. Bu etkinlikler; anne babanın evde veya okulda kullanılan eğitim materyallerini hazırlamaları, çeşitli sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerinde öğretmene yardımcı ol-

maları biçiminde olabilmektedir. Aynı zamanda anne babalar sınıf içinde doğrudan öğretmen rolü üstlenerek kendi meslekleri yada özel yetenekleri ile ilgili konularda çeşitli etkinlikler de gerçekleştirebilmektedirler(Akkök, 1999; Ömeroğlu & Can-Yaşar, 2005)

Ülkemizde aile katılım programları henüz yaygınlaşmamıştır ve sınırlı sayıda program bulunmaktadır. Mevcut programlar da çoğunlukla okulöncesi ve ilköğretim düzeyinde öğrenim gören çocukların anne babalarına yönelik olarak hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Bununla birlikte ailelerin çocuklarının eğitim sürecinde yer almaları, hem çocukların hem de anne babaların gelişimlerinde önemli katkılar getirmektedir. Bu nedenle aile katılım programlarının ergenleri de içine alacak şekilde tüm eğitim kademelerinde yaygınlaştırılması ve ailelerin farklı özellikleri dikkate alınarak program içeriklerinin çeşitlendirilmesi, etkinliklerinin denemesi önem kazanmaktadır (Özeke-Kocabaş, 2006).

SIRA SİZDE

2

Eğitimin niteliğinin artırılmasında aile katılım programlarının etkisini açıklayınız.

AİLE REHBERLİĞİ

İnsanlar, yaşam boyunca gelişmektedirler. İnsanların gelişimi ise kalıtsal ve çevresel belirleyicilerin zaman içerisindeki etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bireyler yaşam boyunca kendilerine özgü bir biçimde gelişirken kendilerini geliştirme ve gerçekleştirme çabası içerisinde olmaktadır. Kendini gerçekleştirme çabası içindeki bireyler potansiyellerinin ve içinde buldukları koşulların farkında olup çevrelerindeki seçenekleri iyice tanır, kendilerine uygun ve gerçekçi kararlar alabilir ve çevresiyle sağlıklı ve uyumlu ilişkiler geliştirmeye çalışırlar. Bireylerin bu çabasında ise bireyin çevresinde bulunan kişiler, onlara gerekli ortamı düzenlemek, desteği vermek ve rehberlik hizmetleri sunmak durumundadır. Böylece, bireylerin gelişim ve kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanmasında rehberlik hizmetleri bireye yardım edebilir. O zaman, rehberlik nedir?

Rehberlik, “bireye kendisini anlaması, çevredeki olanakları tanınması ve doğru tercihler yaparak kendini gerçekleştirebilmesi için yapılan sistematik ve profesyonel bir yardım sürecidir” (Kuzgun, 2000, s.5). Bu tanım çerçevesinde, rehberlik hizmetleri ile bireylere yapılabilecek yardımların çeşitli biçimlerde gerçekleştirilebileceği belirtilebilir. Rehberlik hizmetleri ise; psikolojik danışma, bireyi tanıma, bilgi toplama ve yayma, yerleştirme, oryantasyon ve konsültasyon biçiminde verilebilir. Bu hizmetlerden de anlaşılabilir gibi, “bilgi verme” rehberlik hizmetlerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda, bireylerin elde ettikleri bilgileri kendilerinde var olan gizilgüçleri ortaya çıkarmada kullanabilmelerini sağlamak ya da bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları çeşitli sorunlarına, uyum güçlüklerine yine kendisinin çözüm bulmasına yardımcı olmak, içgörü kazandırmak amacıyla psikolojik yardım hizmetleri vermek de önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Bu ise rehberliğin diğer bir boyutu olan psikolojik danışmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla; rehberlik hizmetleri, bir yönü bilgi vermeden bir diğer yönü psikolojik danışmaya kadar uzanan bir boyut üzerinde bireylere yönelik değişik biçimlerde gerçekleştirilebilecek yardımları kapsamaktadır. Rehberlik hizmetleri farklı nitelikler taşıyan gruplara verilebilmektedir. Bu gruplardan biri de anne ve babalardır. Bu kapsamda verilen hizmetler de anne babalara rehberlik yada aile rehberliği olarak isimlendirilebilmektedir (Kuzgun, 2000; Hamamcı & Sevim, 2005)

Aile rehberliği, bilgi vermeden psikolojik danışmaya kadar uzanan bir boyut üzerinde profesyonel düzeyde gerçekleştirilen sistematik yardımları içermektedir

Aile rehberliği; anne baba eğitimi, anne babalarla konsültasyon çalışmaları ve aile danışması çalışmaları biçiminde rehberliğin tüm hizmet alanlarını içine alacak nitelikteki çalışmaları kapsamaktadır.

(Kuzgun, 2000). Bu yardımlar, daha çok anne-babaların çocuklarını nasıl yetiştirecekleri, karşılaştıkları problemlerle nasıl baş edecekleri konularında onlara destek olmaya ve yardım etmeye yöneliktir. Kuzgun (1994) aile rehberliğini daha çok bilgi verme ağırlıklı hizmetler olarak tanımladığından; aile rehberliği, anne baba eğitimi olarak da tanımlanabilmektedir (Aktaran: Hamamcı & Sevim, 2004). Bu duruma paralel olarak psikolojik danışma ve rehberlik alanında aile rehberliği kavramı ile anne baba eğitimi kavramı benzer anlamda kullanılabilir (Hamamcı & Sevim, 2004). Bununla birlikte bu ünite de aile rehberliği, bilgi vermeden psikolojik danışmaya kadar uzanan bir boyutta rehberlik alanının hizmet alanlarını içine alabilecek şekilde daha geniş kapsamda ele alınmıştır. Bu çerçevede aile rehberliği, anne-baba eğitimi, anne babalarla konsültasyon çalışmaları ve aile danışması çalışmaları başlıkları altında gruplandırılarak verilmiştir.

Aile rehberliği hangi hizmet alanlarını kapsamaktadır? Açıklayınız.

Anne Baba Eğitimi

Anne babalar çocuklarının varolan tüm potansiyellerini ortaya çıkarmalarını ve gelişmelerini sağlamada uygun ortam ve koşulları oluşturma sorumluluğuna sahiptirler. Böylece, çocuklar aile ortamında beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi yeteneklerini, zekâlarını, kişilik özelliklerini ve sosyal davranışlarını geliştirerek tüm gelişim alanlarında bir bütün olarak gelişebileceklerdir.

Bireyler, çocukların gelişimlerine katkıda bulunabilmek için yeterli bilgi ve becerilere sahip olup olmadıklarına bakmaksızın anne baba olmaya karar verebilmektedir. Sahip oldukları anne babalık becerilerini ise genellikle kendi çabalarıyla deneyimler kazanarak veya çevrelerindeki diğer anne babalardan öğrenmektedirler. Bu yüzden, bazı anne babalar kaçınılmaz bir biçimde deneme-yanılma yoluyla çocuklarını yetiştirmeye çalışabilmektedirler (Dietz, 2005). Oysa çocuk yetiştirme hem deneme-yanılma yoluyla öğrenilebilecek bir beceri değildir hem de deneme-yanılma çocuk üzerinde telafi edilemez sonuçlar doğurabilecektir. Bu nedenle, bireylerin anne babalığa ilişkin rollerinin neler olduğunu öğrenmelerinde, bu rollerini yerine getirebilmek için gerekli becerileri geliştirmelerinde ve çocuklarına ilişkin algı ve beklentilerini gerçekçi hâle getirmede eğitici çalışmalara ihtiyaçları bulunmaktadır.

Her ailede çocuklar, anne babalar için farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Anne babanın çocuklarına ilişkin duygu, düşünce, inanç ve beklentileri, çocuğun sahip olduğu nitelikler ile tutarlılık göstermeyebilmektedir. Örneğin; bazı anne babalar çocuklarının kapasitelerinin üstünde davranışlar göstermelerini hatta her yönden mükemmel olmalarını bekleyebilmektedir. Bu anne babalar çocuğun girdiği resim yarışmasında birinci olmasını ya da sınıfın en başarılı öğrencisi olmasını isteyebilmektedirler. Bazı anne babalar ise çocuklarının performansları doğrultusunda kendilerini değerli veya değersiz olarak niteleyebilmektedirler. Bu anne babalar ise resim yarışmasında birinci olan Berk'in annesi/babası olarak kendini değerli hissetmesi, veya bir babanın sınıfın en tembel öğrencisi olan Aykut'un babası olarak kendini değersiz hissetmesi gibi duygular yaşayabilmektedirler. Bazı anne babalar ise çocuklarının çeşitli davranışları karşısında "çocukları elden gitmiş" veya "dünyanın sonu gelmiş" gibi davranır. Bu anne babalar çocukları saçlarını maviye, kırmızı boyattıklarında, erkek çocukları kulaklarına küpe taktığında, yırtık pırtık kot pantolonlar giydiklerinde tuhaflarına gider, dehşet içerisinde kalırlar. Ayrıca, anne babalar çocuklarının davranışsal ve duygusal problemleri ile başa çıkmakta güç-

Anne baba eğitimi programları, anne babaların çocuklarının ilk ve sürekli öğretmenleri olduğu düşüncesi temel alınarak hazırlanmaktadır.

lükler yaşayabilmektedirler. Bu nedenlerle, anne babalara yönelik eğitici çalışmalar tüm anne babalar için çocuklarına karşı nasıl etkili bir şekilde davranacaklarını öğrenmelerinde oldukça büyük bir önem ve değer taşımaktadır (Hawes, 1999).

Anne babalara yönelik eğitici çalışmalar; “anne babaların çocukları için uygun birer yol gösterici olmalarını sağlamada önemli sorumluluklara ve etkileyici rollerle sahip oldukları” inancı üzerine temellendirilmiştir (Hawes, 1999). Bu kapsamda, anne babalara yönelik eğitim programları; anne babaların çocuklarını anlamaları, çocuk yetiştirmek için gerekli bilgi, yöntem ve becerileri kazanmaları ve bunları ne zaman ve hangi amaçlarla kullanacaklarını öğrenmeleri açısından yardım etmeyi içermektedir. Bu nedenle, anne babalara yönelik eğitici çalışmalar çare bulmadan (problem çözme) daha çok önleyici ve gelişimsel niteliktedir. Anne babalar daha etkili anne baba olmayı öğrenerek etkili olmayan anne babalığa ilişkin uygulamalarının yarattığı sorunları azaltmış veya önlemiş olurlar. Aynı zamanda, anne babalar çocukları ile nasıl daha etkili iletişim kuracaklarını öğrenmekte ve sağlıklı bir benlik geliştirmelerini sağlamak için uygun ortamlar hazırlayabilmektedirler (Holmgren, 1996; Hawes, 1999).

Öğretmen ve anne baba arasındaki bağlantıların büyük bir çoğunluğu anne baba eğitimi olarak algılanabilir. Örneğin; öğretmenler, anne babalara çocuklarının davranışlarını yorumlarlar, problemlerle başa çıkabilmelerinde alternatif yollar önerirler, çocuklar için uygun olan oyun ve oyuncakları gösterirler, anne babalık becerileri hakkında çalışma grupları oluştururlar, anne-babalarla ilgili kitap ve makaleler önerirler, anne-babaların çocuklarının eğitimlerine karşı olan ilgi ve dikkatlerini pekiştirirler. Bütün bu etkinlikler anne baba eğitimi olarak değerlendirilebilir. Bunlardan bazıları planlanarak bazıları da spontan olarak gerçekleştirilir. Anne-baba eğitimi sıklıkla, sınıfta disiplin yöntemleri üzerine olabildiği gibi araba koltuklarının güvenliği gibi bir konuda informal konuşma şeklinde de gerçekleştirilmektedir (Gordon & Browne, 2004).

Anne baba eğitimi programları; önleyici ve gelişimsel fonksiyonlarını yerine getirebilmek için aşağıda sıralanan amaçlar doğrultusunda hazırlanabilmektedir (Holmgren, 1996; Stone & Bradley, 1994):

- anne babalara çocuk gelişimi ve eğitimi hakkında bilgi vermek,
- çocuklarını içinde buldukları gelişim dönemi özellikleri çerçevesinde değerlendirmelerini sağlamak,
- anne baba ve çocuk arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasını sağlamak,
- çocuklarının davranışlarını nasıl biçimlendireceklerini öğrenmelerini sağlamak,
- problem çözme ve karar verme becerilerini geliştirmek,
- bugüne kadar çocuklarına ilişkin ortaya koydukları uygulamaların neden başarısız olduğunu anlamalarına yardım etmek gibi amaçlar doğrultusunda hazırlanabilmektedir.

Anne babalara yönelik eğitim programlarına ilişkin birbirinden farklı birçok yaklaşım bulunmaktadır. Farklı yaklaşımlara göre hazırlanan programların içerikleri farklı olduğu gibi programların amaçlara ulaşmak için kullandıkları davranışsal, bilişsel ve duygusal yöntemleri de birbirinden farklıdır. Bununla birlikte, tüm programların ortak olduğu nokta; anne babalara çocuklarının sağlıklı bir şekilde gelişebilmeleri için onlarla nasıl bir ilişki kuracaklarını öğrenmelerinde yardım etmektir. Aynı zamanda, programların her birinde anne babaların anne babalık rollerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik eğitim amaçlanmaktadır (Hawes, 1999).

Anne baba eğitimi programlarının ortak noktasını, anne babaların çocukları ile nasıl sağlıklı ilişkiler kurulabileceğini öğrenmelerine yardım etmek oluşturmaktadır.

Powell, anne baba eğitim programlarının etkili olabilmeleri için gerekli olan dört koşul tanımlamaktadır. Bunlar:

- eğitim programlarının içeriği, anne babaların ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmalıdır.
- eğitim programları, ne sadece öğrencilerin, ne de sadece anne-babaların ihtiyaçları üzerinde odaklanmalıdır. Öğrenci ve anne baba ihtiyaçlarının dengelenmesine dikkat edilmelidir.
- eğitim programları hedef kitlenin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine uygun olmalıdır.
- eğitim programlarında aile odaklı tartışmalar olmalıdır. Böylece bu tartışma süreci anne-babalara, aynı durum karşısında diğer anne babaların düşüncelerini öğrenme ve kendi aileleri ile ilgili bilgileri daha iyi anlama fırsatları sağlamaktadır (Akt.: Dietz, 2005).

Anne babalara yönelik eğitici çalışmalarda hazır programlar kullanılabilmektedir. Örneğin, Thomas Gordon'un *Etkili Anne-Baba Eğitimi*, Dinkmeyer ve McKay'ın *Etkili Anne Babalık İçin Sistemik Eğitim*, Micheal Popkin'in *Aktif Anne Babalık* gibi yapılandırılmış programlar ve bu programların uygulama kılavuzları bulunmaktadır. Bu yüzden, hedef grubun belli başlı ihtiyaçları, özellikleri, ilgileri, kültürel değerleri ve çocuklarının gelişimsel ihtiyaçları dikkate alınarak daha etkili anne baba olmaya yönelik eğitim programları da hazırlanabilmektedir (Hawes, 1999) Ülkemizde de aile eğitim programları 1980'li yıllardan itibaren geliştirilmeye başlanmıştır. Ana-Baba Okulu, Anne Çocuk Eğitimi (Erken Destek Projesi) ve Aile Çocuk Eğitim Programları yaygın ve sistemik olarak uygulanan programlardır (Hamamcı & Sevim, 2004) (Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler, 4. ünite de verilmektedir)

Anne babalara yönelik eğitici çalışmalar genellikle gruplar hâlinde yapılmaktadır. Grup yapısının kullanılmasının bir çok avantajı bulunmaktadır. Öncelikle grup ortamı kısa zamanda birçok anne babaya ulaşma imkânı sağlamaktadır. Aynı zamanda, eğitim programlarına katılan anne babalar çocukları ile sorunlar yaşamada yalnız olmadıklarını, diğer anne babalarla benzer endişelere sahip olduklarını görebilmektedirler (Hawes, 1999). Örneğin; üstün yetenekli, öğrenme yetersizlikleri, yeme bozuklukları, depresyon, dikkat eksikliği, hiperaktivite olan çocuklara sahip anne babaların ihtiyaçları doğrultusunda programlar hazırlanabilir. Yine okul öncesinde ayrılık kaygısı ile başetmeye, ilköğretimdeki çocuklar için yaşıt ilişkilerini geliştirmeye, ergenler için duygu ve düşünce biçimlerini anlamaya yönelik programlar geliştirilebilir.

Anne babalara yönelik eğitici çalışmalar, çeşitli kurumlarda verilebilmektedir. Örneğin; okullarda, halk eğitim merkezlerinde, sağlık ve sosyal yardım kuruluşlarında, özel vakıf ve derneklerde verilebilmektedir. Bu eğitici çalışmalar; öğretmen, psikolojik danışman, psikolog veya sosyal çalışmacılar tarafından gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte anne baba eğitimi verecek kişilerin bazı özelliklere sahip olmaları gereklidir. Jacobs, Mason ve Harvill (1998'den aktaran Hawes, 1999) tarafından bu özellikler aşağıda sıralanmıştır:

- aktif dinleme, soru sorma, yansıtma, açıklama ve özetlemeyi içeren iletişim becerilerine sahip olmak,
- anne babaları destekleyici ve cesaretlendirici grup atmosferi yaratabilmek,
- grup üyelerinin hepsinde ait olma duygusunu oluşturabilmek,
- anne babalara başkaları ile etkileşimde etkili davranış örnekleri sağlayarak model olabilmek,

Anne baba eğitimi; yeterli bilgi ve becerilere sahip öğretmen, psikolojik danışman, psikolog veya sosyal çalışmacılar tarafından gerçekleştirilebilmektedir.

Aktif Dinleme: İletişim sürecinde alıcının, kaynağın sadece ne söylediği değil nasıl söylediğiyle de ilgilenmesidir.

Yansıtma: İletişim sürecinde alıcının, kaynaktan gelen mesajı kendi sözcükleri ve cümle kurma biçimleriyle yeniden düzenleyip kaynağa iletmesi sürecidir.

- duygu ve düşüncelerini paylaşabilecekleri güvenli, rahat ve yargılayıcı olmayan ortamları yaratabilmek,
- farklı, ilginç materyaller kullanarak bilgiler vermek,
- grup yöneticisi olarak tartışmayı nasıl yöneteceğini bilmek olarak sıralanabilir.

SIRA SİZDE

4

Bir öğretmenin sınıfındaki öğrencilerin anne babalarına çocuklarının davranışlarını biçimlendirmede ödül ve cezanın nasıl kullanılacağına ilişkin bir eğitim vermek istediğini düşünün. Bunu gerçekleştirebilmek için öğretmenin kimlerden, ne gibi yardımlar alabileceğinizi açıklayınız?

Anne Babalar ile Konsültasyon

Anne babalar çocuklarını yetiştirme sürecinde birçok problemle karşılaşmakta ve bunlarla nasıl başa çıkacaklarını bilememekte, çaresizlik ve hayal kırıklıkları yaşayabilmektedirler. Anne babalara çocukları ile ilgili belirli problemlerle başa çıkma-larında verilen yardımlar konsültasyon hizmetleri olarak isimlendirilmektedir (Hawes, 1999; Holmgren, 1996).

Konsültasyon; belirli bir problem veya konu üzerinde iki veya daha fazla kişinin tartışması ve çözüm için bir plan yapmasıdır (Holmgren, 1996). Konsültasyonun doğası hem potansiyel problemleri önleyici hem de problem çözücü niteliktedir (Stone & Bradley, 1994). Bu nedenle, konsültasyon hem rehabilite edici hem de eğitici bir faaliyettir (Gibson & Mitchel, 1995).

Konsültasyon, ne tamamen bir *öğüt verme* ve *öğretme* ne de *psikolojik danışma* etkinliğidir. Bunların her birinde yardım edici (uzman), bireylerde (öğrenci veya danışan) belirli değişimleri ortaya çıkarmak için doğrudan yardım sağlamaya çalışır. Konsültasyon ise yardım edici ve bir bireyin birlikte üçüncü bir kişide istenilen değişiklikleri yaratmak için çalıştığı üçlü bir problem çözüme sürecidir (Muro & Kottman, 1995). Bu bağlamda; anne babalarla yapılan konsültasyon bir uzman ve anne babanın çocuklarda davranış değişiklikleri yapmak için birlikte çalıştıkları problem çözüme sürecini ifade etmektedir (Hawes, 1999). Örneğin; bir okulöncesi eğitim kurumuna devam eden çocuğunun yalan söyleme davranışından şikâyet eden bir anne baba, bu durumu ortadan kaldırmak için okuldaki psikolojik danışmandan/rehber öğretmenden yardım isteyebilir. Çocuğun yalan söyleme davranışını değiştirmek amacıyla anne baba ve psikolojik danışman birlikte bir plan yapıp uygulamaya koyabilirler.

Anne babalarla yapılan konsültasyon hizmetlerinin iki temel amacı vardır. Bunlardan birisi, çocukların ve anne babaların fonksiyonlarını ve davranışlarını değiştirmek, diğeri ise gelecekte ortaya çıkabilecek benzer problemlerle başa çıkabilmek için anne babaların problem çözüme becerilerini geliştirmektir (Stone & Bradley, 1994). Bu amaçlar çerçevesinde anne babalarla yapılan konsültasyon süreci; anne babaların çocuklarının özelliklerini ve onlarla olan ilişkilerini anlayabilmeleri için bilgi sağlamak, problem olan davranışın olası nedenlerini açıklamak, anne babaların çocuklarına karşı gösterdikleri geçersiz uygulamaları belirlemek, bunları azaltmak veya ortadan kaldırmak üzerinde odaklaşmaktadır (Holmgren, 1996).

Anne babalar çeşitli durumlarda konsültasyon hizmetine ihtiyaç duymaktadırlar. Anne babalar aile sistemini bozucu bir problemle karşılaştıklarında, çocuklarının bazı güçlükler yaşadıklarını fark ederek önlemler almak istediklerinde, ya

Anne babalar ile konsültasyon; bir uzman ile anne/babanın çocukta istenilen değişiklikleri yaratmak için birlikte çalıştıkları yardım sürecidir. Konsültasyon hizmetleri problem çözücü, önleyici ve gelişimsel nitelikte olabilmektedir.

Danışan, psikolojik danışma hizmetini alan kişiler için kullanılan bir ifadedir. Bu hizmeti veren de psikolojik danışman unvanına sahiptir.

da çocuklarında olumlu davranışları geliştirmek istediklerinde ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan konsültasyon hizmetleri problem çözücü, önleyici ve gelişimsel niteliktedir (Holmgren, 1996). Örneğin yeni bir kardeş doğduğunda ortaya çıkabilecek sorunları önceden önleyebilmek için daha bebek doğmadan önce anne babanın bir uzmanla birlikte çalıştığı konsültasyon süreci önleyici niteliktedir. Bebek doğduktan sonra büyük çocukta kardeşi ile ilgili istenen davranışları geliştirmek için yapılan konsültasyon süreci ise gelişimsel niteliktedir. Büyük çocukta yeni doğan bebekle birlikte başlayan kardeş kıskançlığı gibi sorunlarla nasıl başa çıkılacağı ile ilgili konsültasyon süreci ise problem çözücü nitelik taşımaktadır.

Anne babalar, çocuklarının yaşlarıyla ilişkileri, akademik başarıları, akademik planları, kardeş kıskançlığı, yalan söyleme, hırsızlık, tuvalet kontrolü, aşırı tepkiselik, karşı gelme, kurallara uymama, karşılık verme, her şeyden çabuk bıkmaya gibi konularda endişelerini paylaşmak ve bu problemlerle başa çıkabilmede yardım almak için bir uzmanla ilişkiye geçmek istediklerinde aradıkları hizmet konsültasyon hizmetidir (Hawes, 1999).

Konsültasyon hizmetini vermek uzmanlık gerektirmektedir. Bu hizmet, yeterli bilgi birikimine ve deneyime sahip okullarda veya il ve ilçelerdeki Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde görevli psikolojik danışmanlar ve sağlık kuruluşlarında görevli psikiyatrist, psikolog, psikolojik danışman, sosyal çalışmacılar tarafından verilebilir. Bununla birlikte; konsültasyon süreci oldukça kompleks olduğundan gerekli becerileri geliştirmek yoğun bir uygulama ve eğitim gerektirmektedir. Konsültasyon hizmeti verecek kişilerin davranış müdahaleleri, kişiler arası ilişkiler, sistem yaklaşımı, problem çözme yöntemleri gibi bazı temel alanlarda yeterli bilgilere sahip olmaları gereklidir. Aynı zamanda, konsültasyon modelleri ve teknikleri konusunda da eğitime ihtiyaçları vardır (Gibson & Mitchell, 1995). Konsültasyon hizmeti verecek kişi, mutlaka empatik beceriye sahip olmalı, karşılıklı saygı ve güven ilişkisini kurabilmeli, yaratıcı, spontan, samimi, saydam, yargılayıcı olmayan, esnek ve destekleyici davranışlar sergileyebilmeli (Holmgren, 1996) ve aynı zamanda, etkili bir konsültasyon için dikkat etme, dinleme, soru sorma, geri dönüt verme gibi iletişim becerilerine sahip olmalıdır (Gibson & Mitchell, 1995).

Literatürde çeşitli konsültasyon modellerinin geliştirildiği ve kullanıldığı görülmektedir. Bu modellerde genel olarak konsültasyon süreci problem çözme aşamalarından oluşmaktadır. Myrick'a (Akt. Holmgren, 1996) göre bu aşamalar şunlardır:

1. Problemin tanımlanması: Konsültasyon sürecinin ilk aşamasında öncelikle problemin tanımlanmasına ihtiyaç vardır.
2. Beklenen sonuçların ve amaçların tanımlanması: Ulaşılabilir nitelikte olan amaçlara birlikte karar verilir.
3. Bir plan geliştirmek: Karşılıklı olarak fikir birliğine ulaşılmış olan bir faaliyet planı geliştirilir. Problem çözme stratejileri araştırılarak hangilerinin kullanılacağına karar verilir.
4. Planı uygulamaya koymak: Faaliyet planının uygulanması sürecinde sürekli destek ve cesaret verilir.
5. Değerlendirme: Elde edilen sonuçların amaca uygunluğu, stratejiler ve süreç gözden geçirilir.
6. İzleme: Ulaşılan amaçların kalıcılığı belirli aralıklarla izlenilerek değerlendirilir ve faaliyet planının değişikliğe ihtiyacı olup olmadığı belirlenir.

Konsültasyon hizmetleri; yeterli bilgi birikimine ve deneyime sahip psikiyatrist, psikolog, psikolojik danışman, sosyal çalışmacılar tarafından verilebilir.

ÖRNEK

Bu problem çözme aşamaları çerçevesinde, anne babalarla yapılan konsültasyon sürecini bir örnekle açıklamaya çalışalım.

Selda Hanım, eşini trafik kazasında kaybettiğinde kızı Damla beş yaşındaydı. Anneannesi Damla'ya babasının bir iş seyahatine gittiğini söylemişti. Bu nedenle, Damla cenaze törenine götürülmemiştir ve evdeki olaylara tanık olmaması içinde aynı şehirde yaşayan anneannesinin evinde kalmaktaydı. Annesi de akşamları oraya geliyordu. Aradan bir hafta geçtikten sonra evlerine, eski yaşamlarına dönmüşlerdi. Günler geçtikçe Damla'nın babasının neden hâlâ gelmediğine ilişkin soruları artmaktaydı. Bu arada Damla babasının her an geleceği beklentisiyle anaokuluna gitmemekte ve bitkin düşene kadar da uyumamaktaydı. Aradan bir ay geçtiğinde Damla artık babasının ne zaman geleceği ile ilgili soru sormamaya başlamıştı. Bütün gün evde odasında bebekleri ile oynamakta, annesinin zorlamasıyla çok az yemek yemekte ve eve gelenlerle sınırlı iletişime girmeye başlamıştı. Selda bir yandan artık kızı babasını sormadığı için rabatlamış, diğer yandan Damla'nın içine kapanması, çevresiyle ilişkisini asgariye indirmesi karşısında da ne yapacağını şaşırılmıştı.

Selda Hanım, Damla'nın babasının öldükten sonra içine kapanması sorunu ile başa çıkabilmek için neler yapması gerektiğini bilmiyordu. Selda bu amaçla bir psikolog/psikolojik danışmana başvurarak konsültasyon hizmeti alabilir. Konsültasyon sürecinde psikolog/psikolojik danışmana Selda Hanım ile birlikte problemi yeniden tanımladıktan sonra, ulaşılmak istenilen amaçları belirler. Bu amaçlar, Damla'ya babasının öldüğünün anlatılması, anaokuluna tekrar başlaması ve çevreyle iletişim kurması olarak kararlaştırılabilir. Bu aşamadan sonra bu amaçlara nasıl ulaşılacağına ilişkin olarak birlikte bir faaliyet planı hazırlanır. Bu aşamada Selda Hanımın neler yapması gerektiği konusunda stratejiler geliştirmesi için yardım edilir. Daha sonra, Selda Hanımın bu stratejileri uygulaması için destek ve cesaret verilerek, uygulama sonuçları tartışılır ve süreç yeniden gözden geçirilerek değişikliklere ihtiyaç olup olmadığına bakılır. Selda Hanım, tamamen sorunun kalmadığına karar verene kadar süreç devam eder.

Çocuklarının problem davranışları karşısında ne yapacakları konusunda endişelenen fakat psikolojik danışma veya psikolojik yardım gerektirmeyen durumlarda anne babalar ile konsültasyon yapılmaktadır. Bazı durumlarda ise problemin kaynağının bulunması gerekmektedir. Bu durumda, psikolojik yardım ihtiyacı ortaya çıkmakta ve böylece, aile danışması hizmeti verilebilmektedir (Holmgren, 1996).

SIRA SİZDE

5

Sena bir okulöncesi kuruma devam eden 5 yaşında bir çocuktur. Annesi yakında eşinden boşanacağını ve kızına bu durumu nasıl açıklayacakları, nasıl davranacakları konusunda kimlerden, ne tür yardımlar alabileceğini sorduğunda ona neler söylersiniz ?

Aile Danışması

Aile üyelerinden birinin veya ailenin ortak bir problemi olduğunda ve bu problemler aile düzenini, ilişkilerini bozacak düzeye ulaştığında, bunları çözmeye yardımcı olmak amacıyla psikolojik danışma veya terapi hizmetine ihtiyaç duyulmaktadır. Ailelere yönelik verilen bu psikolojik yardıma *aile danışması* veya *aile terapisi* adı verilmektedir. Aile danışması ve aile terapisi kavramlarının literatürde benzer teknik ve yöntemleri kullandıklarından ve davranış değişikliğini amaçladıklarından

Aile Danışması: Aile üyeleri arasında işlevsel olmayan ilişki ve etkileşimleri değiştirme üzerine odaklanan bir yardım etme sürecidir.

dolayı birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte psikoterapi ve psikolojik danışma için geçerli olan temel farklılıkların aile terapisi ve aile danışması içinde geçerli olduğu söylenebilir. Bu kapsamda aile terapisinin daha çoğunlukla sağlık kuruluşlarında ve *hasta* olarak nitelendirilebilecek derecede yoğun psikolojik rahatsızlıklar ve bozulmalar gösteren kişilerle; aile danışmasının ise çoğunlukla eğitim kurumları ile danışma merkezlerinde ve *danışan* olarak nitelenen ciddi psikolojik bozulmalar göstermemekle birlikte yaşamlarında bazı güçlükler ve sıkıntılar yaşayan kişilerle yapıldığı belirtilebilir. Bu ünite de genellikle eğitim ortamlarındaki anne babalar hedef kitlesini oluşturduğundan aile danışması kavramı kullanılmaktadır.

Aile danışmasının tek bir tanımı bulunmamaktadır. Zira, bu alan gelişmekte olup; kuram, yöntem ve görüş çeşitliliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, aile danışması kuramları aileyi sistem perspektifine göre ele almaktadırlar. Sistem perspektifine göre, ailenin bir üyesi bir şey yaptığında diğer aile üyelerinin tüm davranışları ve faaliyetleri bundan etkilenmektedir ve aile çok yönlü ilişkilerin olduğu bir bütündür. Bu durum, döngüsel nedenselliğe karşılık gelmektedir. Yani, ailedeki üyelerin davranışları, aile ilişkilerinin bir fonksiyonu olduğundan problemin kesin nedeni belirlenememektedir. Problem, aile ilişkilerinde yatmaktadır (Holmgren, 1996). Bu kapsamda aile danışması aile üyeleri arasındaki ilişki ve etkileşimleri değiştirme üzerine odaklanan bir yardım etme süreci olarak tanımlanabilmektedir (Gibson & Mitchell, 1995). Aile danışmasında ailede işlevsel olmayan ilişki örüntüleri değiştirilmeye ve iletişimin işlevsel yollarının oluşturulmasına yardım edilmektedir (Carlson, Buskist & Martin, 2000)

Aile içindeki kişiler arası ilişkilerin doğası, ailedeki problemleri yaratmaktadır. Örneğin, ailede annenin büyük oğluna çok fazla bağlı olması, babanın kız çocuğu ile iletişim kuramaması, küçük kız kardeşin ablasından bağımsız hareket edememesi veya anne ve babanın tek çocukları olan oğullarını kendi yanlarına çekmeye çalıştıkları bir çatışma durumunda olmaları gibi ilişki örüntüleri söz konusu olabilir. Aile içindeki bu ilişki örüntüleri aile üyelerinde içe kapanma, depresyon, alkol ve ilaç bağımlılığı, saldırganlık, okul başarısızlığı gibi problemlere yol açabilir. Bu problemleri ortadan kaldırmak için aile üyeleri arasındaki ilişki biçimlerini değiştirmek gereklidir. Ancak aile üyelerinin davranış değiştirme konusunda yeterli bilgileri bulunmamaktadır. Bu nedenle, aile danışmanı tıpkı bir öğretmen veya bir takım koçu gibi aile üyelerini eğitmektedir (Corey, 2005). Aile üyelerinin probleme neden olan aile içi iletişim sistemini anlamalarına çalışmakta ve daha etkili bir şekilde nasıl iletişim kuracakları konusunda onlara bilgiler ve örnekler sağlamaktadır. Aile üyelerine verilen eğitim çocukları kontrol etmenin yolları üzerinde değil, tutum ve davranışları değiştirmek amacıyla yapılmaktadır. Bu nedenle, aile danışması hem önleyici hem de rehabilite edici niteliktedir (Sherman, 1999).

Aile danışmanı, sadece aile içindeki bireysel değişimleri değil, aile yapısını ve aile üyelerinin davranış örüntülerini de değiştirmeye çalışır. Bu amaçla, aile danışmasında, aile üyelerinin kendilerinin ve birbirlerinin davranışlarını anlamayı öğrenmelerine yardım etmeye, hatalarını düzeltmek için cesaretlendirmeye, istenen yönde ve yapıcı bir şekilde davranışta bulunmayı öğrenmelerine çalışılır (Sherman, 1999).

Ailedeki problemleri çözmek için aile yapısını ve aile üyeleri arasındaki ilişkileri değiştirmek amacıyla farklı aile danışması kuramları ve bunlara dayalı çeşitli strateji ve teknikler geliştirilmiştir. Psikanalitik aile danışması, yaşantısal aile danışması, yapısal aile danışması, stratejik aile danışması, davranışsal aile danışma-

Aile danışmasında, sadece bir aile üyesi ile değil aile sistemi ile çalışmakta ve aile yapısı ile aile üyeleri arasındaki ilişkiler değiştirilmeye çalışılmaktadır.

sı, çözüme yönelik kısa aile danışması gibi çeşitli kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır (Gladding, 1997).

Aile danışma kuramlarının birbirinden farklı yönleri olduğu kadar benzer yönleri de bulunmaktadır. Bu kuramların büyük bir çoğunluğunda problem olarak ailenin bir üyesi görülmemekte, aile sistemi ile çalışılmakta ve ailelerin yeniden yapılandırılması amaçlanmaktadır. Yani, odak noktası bir aile üyesi değil, aile sistemidir. Çok az olmakla birlikte bireysel perspektiften yapılan aile danışmaları da bulunmaktadır (Gladding, 1997). Aile danışması kuramlarının büyük çoğunluğunda problemlerin aile üyeleri arasındaki fonksiyonel olmayan bozuk iletişim örüntülerinden kaynaklandığı kabul edilmekte, sözel ve sözel olmayan iletişim vurgulanmaktadır. Aile danışma kuramlarının çoğunluğu problem odaklı, kısa zamanlı ve eylem yönelimlidir. Bazıları aile sistemindeki *şimdi ve burada* olan ilişkilerle ilgilenirler. Bazı kuramlar ise ailedeki geçmiş yaşantıların şimdiki davranışları anlamada önemli olduğunu kabul eder. Bu nedenle *orada ve o zamanla* ilgilidirler. Bazı kuramlar ise fonksiyonel olmayan duygu ve düşünceler üzerinde odaklanmaktadır (Corey, 2005). (Aile danışma kuramları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için kitabınızın 3. ünitesine bakınız.)

Aile danışma kuramlarının ortak olduğu bazı temel alanlar bulunmaktadır. Bunlardan biri aile danışmasında kullanılan beceriler alanıdır. Bu beceriler; aileye katılma, uyumlu bir ilişkinin kurulması, aile sistemi içinde güçlü hiyerarşileri değerlendirmek, aile üyeleri arasındaki koalisyonları yeniden yapılandırmak, çözülebilir nitelikte problemleri yeniden tanımlamak, problemleri çözmede tüm aile üyelerini sürecin içine almak olarak ifade edilmektedir. Aile danışması kuramlarının bir diğer ortak yönü ise sosyal sistemleri temel almalarıdır. Problemlere “baba çocuğun saldırgan davranışlar göstermesine neden oluyor” gibi basit neden sonuç ilişkisine dayalı olarak bakılmamaktadır. Problemlere döngüsel nedenselliğe dayalı olarak yaklaşmaktadır. Yani; çocuğun davranışları, her bir aile üyesini etkilemekte ve aile üyeleri de çocuğu etkilemektedir. Bu nedenle, problemin kesin nedenini bulmak mümkün değildir. Kuramlar arasındaki bir diğer ortak nokta ise aile danışmanlarının diğer tedavi modellerinin uygulayıcılarından daha esnek, daha aktif ve daha yönlendirici olmalarıdır. Öğretici ve bilgi verici fonksiyonları bulunmaktadır (Kottler, 2000).

Aile danışması sonucunda aile üyeleri aralarındaki işlevsel olmayan ilişki örüntülerinin problemlere nasıl yol açtığını gözleyerek bunları çözmeyi öğrenirler. Aynı zamanda ailelerinde kuşaktan kuşağa geçen ilişki örüntülerinin farkına varabilirler (Sherman, 1999). Günümüzde aile danışması; eşlerin her ikisinin de bir mesleğe sahip olması ve her ikisinin de çalışması sonucu evdeki rolleri ve sorumlulukları ile ilgili yaşanan problemlerde, eşler arasında çatışmalar yaşandığında, boşanma, ölüm gibi nedenlerle tek başlarına kalan ebeveynlerin yaşadıkları problemlerde; aile üyelerini birinin ilaç, alkol gibi bağımlılıkları olduğunda, çocukların okulla ilgili yaşadıkları problemlerde, ergen depresyonu ve intiharlarında ve/veya evden bir üyenin ayrılmasında yaşanan problemlerde uygulanmaktadır (Nazlı, 2000).

Aile danışması uygulaması yapabilmek; psikoloji ve psikolojik danışma alan bilgisinin yanı sıra, aile danışması alanına özgü bilgi, yöntem ve beceriler alanında da eğitim almayı gerekli kılmaktadır (Özguven, 2000). Bu nedenle, aile danışması, bu alanda eğitim almış psikolog, psikiyatrist, psikolojik danışman ve sosyal çalışmacılar tarafından daha çok sağlık kuruluşlarında ve özel kurumlarda yapılmaktadır.

ÖRNEK

Şimdi, aile danışma sürecini bir örnekle aşağıda açıklamaya çalışalım.

Yeliz Hanım, kızı Hande'nin okulda sürekli kötü notlar alması nedeniyle onun üzerinde baskı kurmaya ve sınırluluklar getirmeye başlamıştır. Yeliz Hanım köyde oturduklarından dolayı okuyamadığı ve bir meslek, bir iş sahibi olamadığı için sürekli yakınan bir ev hanımıydı. Sürekli kızına “gözünün önüne bak, okuyup bir meslek sabibi olamazsan benim gibi evde kapalı kalırsın” demektedir. Hande ise annesi tarafından sürekli baskı görmekten ve yaşamına sınırluluklar getirilmesinden sıkılmakta, baş kaldırmakta ve annesiyle sürekli savaştıkça, mücadele etmekteydi. Baba Aydoğın Bey ise kızının okulda başarılı olup olmadığını o kadar önemli olmadığına inanmaktadır. Zira, kızının eğitim görmesini gerekli görmemektedir. Bu nedenle, eşinin kızı üzerinde baskı kurarak başarılı olmasına yönelik baskılarını ve çabalarını da desteklememektedir. Yeliz Hanım ise bu durum karşısında yalnız kaldığı için kızmakta ve öfkelenmektedir. Kendisi ilköğretim mezunu olan baba kızının kendisinden daha yüksek bir eğitim almasını istemekte ve aynı zamanda da eşinin kızına gösterdiği ilgiyi de kıskanmaktadır. Bu arada Hande'nin okul başarısızlığı artarak sürmekte ve buna paralel olarak da annesinin baskısı ve kızgınlığı da giderek artmaktadır. Sonuçta, Yeliz Hanım kızının başarısızlık problemini bir tanıdığına anlatırken evde olup bitenlerden de bahsetmek durumunda kalır. Yeliz Hanım'ın tanıdığı kişi, bu konuda ona yardım edebilecek bir psikolojik danışmandan söz eder. Yeliz Hanım, ondan yardım almaya karar verir.

Bir aile danışmanı, Hande'nin başarısızlığına yol açan faktörlerin aile içindeki fonksiyonel olmayan ilişki örüntülerinden kaynaklanabileceğini düşünür. Zira, aile danışmanı kesin bir nedenin olmadığı döngüsel bir nedenselliğin olduğuna inanır. Problemin kaynağı aile içi dinamiklerde yatmaktadır. Ailedeki tüm üyeler, diğerlerini karmaşık ilişkiler ağında etkilemektedirler. Bu nedenle, aile danışmanı tüm aile üyeleri ile görüşerek, bireylerin birbirleri ile olan etkileşimlerini analiz eder. Aile danışmanı bireyin diğer aile üyeleri ile ilişkilerinde nasıl olduğu konusunda bilgiler toplamada ve aile içindeki kişilerarası ilişkilerin doğasını anlamaya çalışır. Problem davranışlar karşısında aile üyelerinin nasıl davrandıklarını inceler. Aile içi iletişim örüntülerini anladıktan sonra danışman, fonksiyonel olmayan iletişim örüntülerinin yerine daha etkili iletişim örüntüleri koymayı öğretmek yoluyla aile içi ilişkileri yeniden düzenler ve problem davranışları ortadan kaldırmaya çalışır.

Aile danışmasına hangi durumlarda ihtiyaç duyulmaktadır? Açıklayınız.

SIRA SİZDE

6

AİLE KATILIMI VE AİLE REHBERLİĞİNDE ÖĞRETMENLERİN ROLÜ

Bireylerin gelişiminde çevrenin önemli bir rolü vardır. Bu çevre içerisinde aile ve okul önemli bir yer tutmaktadır. Aile ve okulda bireylerin tüm yönleri ile gelişimlerini sağlamalarına yardımcı olan en önemli kişiler ise anne babalar ve öğretmenlerdir. Dolayısıyla, öğretmenler, çocukların gelişiminde anne babalar kadar önemli sorumluluklara sahip bulunmaktadır. Çağdaş eğitim süreci açısından bakıldığında, okulun ve okuldaki personelin amacı, çocukların ya da öğrencilerin tüm yönleri ile gelişimlerini sağlamaktır. Bu çerçevede, öğretmenin görev ve sorumluluğu öğretim hizmetleri kadar öğrencilerin kişilik gelişimlerini sağlayıcı anlayış ve

davranışları sergileyebilmektir. Öğretmen, bu gelişimi sağlayıcı etkinlikleri sunarken öğrencinin gelişimi açısından gerektiğinde çevreyle ve öğrencinin anne babaları ile yakın bir diyalog ve iş birliği geliştirmek durumundadır. Böylece, öğretmen çocukların tüm yönleri ile gelişimini sağlamaya çalışırken, bu amaçla çocuklara öğretim hizmeti kadar kişilik gelişimlerini sağlayıcı etkinliklere yer verirken, aynı zamanda çocukların anne babaları ile iş birliği geliştirerek onlara da gerekli rehberliği yapabilmektedir. Çünkü aile içindeki dinamiklerinin ve etkileşim örüntülerinin çocukların akademik ve davranışsal problemlerindeki rollerini en yakından izleme pozisyonunda olan kişiler öğretmenlerdir. Bu nedenlerle eğitim sürecine ailenin katılımını sağlamada öğretmenlerin önemli rolleri bulunmaktadır. Bu kapsamda okul yöneticileri ile birlikte ailelerin özelliklerini dikkate alarak aile katılım programlarının ve etkinliklerinin hazırlanmasında ve uygulanmasında aktif rol alabilirler.

Öğretmenler, çocukları uzun süreli ve farklı etkinlikler içerisinde gözleyebildiklerinden oldukça fazla bilgiye sahiptirler. Aynı zamanda, anne babalar karşılaştıkları problemlerde ilk olarak öğretmenlere danışmaktadırlar. Bununla birlikte, öğretmenler bu tür problemlerle ilgilenmek için uzman değildirler. Öğretmenler anne babaları nerelerden ne tür yardımlar alabilecekleri konusunda bilgilendirebilir, bu tür yardımlardan neler bekleyebileceklerini açıklayabilir ve bu tür yardımları almaları için cesaretlendirebilirler. Aynı zamanda, anne babalara yönelik rehberlik hizmetlerinde öğretmenler, gerekli bilgi ve becerilere sahip oldukları ölçüde anne babalara yönelik eğitici çalışmaları organize ederek gerçekleştirebilirler. Anne babalar ile konsültasyon ve aile danışması ise uzmanlık gerektiren ve profesyonel düzeyde verilen hizmetler olduğu için öğretmenler bu hizmetleri gerçekleştiremezler. Bununla birlikte, anne babaları bu hizmetleri tanıtmaya yönelik gerekli açıklamaları yapabilirler (Stone & Bradley, 1994).

Özet

Anne babaların destek alma gereksinimini açıklamak

Anne babalar çocukların sağlıklı bir şekilde gelişebilmelerinde önemli rolleri ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bununla birlikte, bazı anne babalar çocuklarını yetiştirme sürecinde yeterli bilgiye sahip olmadıklarından desteklenmeye ve yardıma ihtiyaçları bulunmaktadır. Günümüzde boşanmalar veya ayrı yaşamalar ve bunlara bağlı olarak tek ebeveynli aileler artmakta olup bu durum ise ailedeki dinamikleri ve etkileşim örüntülerini değiştirmektedir. Bu durumlarda olan ebeveynler, çocuklarının gelişimlerini desteklemek için anne babalık rollerinin yeniden düzenlenmesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bazı ailelerde ise aile içi şiddet ve çatışmalar yaşanmaktadır. Bu durum çocuklarda duygusal ve davranışsal problemlere yol açmaktadır. Anne babaların büyük bir çoğunluğu çocuk yetiştirme konusunda formal bir eğitim almamaktadır. Bu nedenle anne babalar, çocuklarını nasıl yetiştirecekleri, onlara nasıl davranacakları konusunda da sıklıkla yetersizlik, çaresizlik, kırgınlık, suçluluk, kaygı ve hayal kırıklıkları yaşayabilmektedirler. Anne babalara, uyguladıkları çocuk yetiştirme yöntemlerinin neden etkili olmadığının gösterilmesine bunun yerine uygun yöntemleri uygulayabilmeleri konusunda bilgilendirilmeye ihtiyaçları vardır. Ayrıca anne babalar hem kendilerinin hem de çocuklarının karşılaştıkları problemlerle baş edebilmeleri için problem çözme becerilerini geliştirmeye de ihtiyaç duyabilmektedirler.

Aile katılımını ve aile katılımı etkinliklerini sıralamak

Aile katılımı, “anne babaların çocukların gelişimi ve eğitimlerine katkıda bulunmaları için organize edilmiş etkinlikler bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Aile katılımını sağlamak için öncelikle okuldaki tüm personelin bunun gerekliliğine inanmaları gerekmektedir. Aile katılımı etkinlikleri planlanırken aileler arasındaki kültürel farklılıklar ve bu farklılıklara dayalı olarak ailelerin okuldan farklı beklentilere sahip olmaları dikkate alınmalıdır. Aile katılımını gerçekleştirebilmek için anne-baba ile öğretmen arasında iyi ilişkiler kurmak gerekmektedir. Bunun için öncelikle okul politikaları ve takvimi konusunda anne-babalar bilgilendirilmelidir. Anne baba sorumluluklarının neler olduğunu, okulun aileye yapacağı yardımları ve okulun aileden beklentilerinin açık şekilde tanımlanması gerekmektedir. Ailelerle düzenli aralıklarla ve sıklıkla ilişki kurulmalıdır.

Ailelerin okul aktivitelerine katılımında öğretmenlerin özellikleri de oldukça belirleyici olabilmektedir. Ailelerin okul programlarına katılımı birçok formal ve informal yollarla olabilmekte ve birçok aktivite ve strateji yolla gerçekleştirilebilmektedir. Ülkemizde ve değişik ülkelerde aile katılım programlarında çok çeşitli ve farklı etkinliklerin olduğu görülmektedir. Aile katılım programlarında yer alan etkinlikler, genel olarak üç düzeyde gerçekleştirilmektedir. Bunlar: 1.Düzye: Bu düzeydeki etkinliklerinin temel amacı, ailelerin okul ve sınıfa ilişkin genel bilgiler ile okul etkinlikleri hakkında bilgi sahibi olabilmelerini sağlamaktır. 2.Düzye: Bu düzeydeki etkinlikler sınıfta uygulanan eğitim programları hakkında ailelerin bilgilendirilmesini ve ailelerin de çocukları hakkındaki her türlü bilgiyi öğretmene iletebilmesini sağlayan etkinliklerdir. 3.Düzye: Bu düzeydeki etkinlikler ise anne babaların hem okul hem de sınıf içindeki uygulamalara aktif katılımasını sağlayan etkinliklerdir.

Anne babalara yönelik rehberlik hizmetlerini tanımlamak

Anne babalara yönelik rehberlik hizmetleri bilgi vermeden psikolojik danışmaya kadar uzanan bir boyut üzerinde profesyonel düzeyde gerçekleştirilen sistematik yardımları içermektedir. Bu kapsamda, anne babalara verilen rehberlik hizmetleri; anne baba eğitimi, anne babalarla konsültasyon çalışmaları ve aile danışması çalışmalarını başlıkları altında gruplandırılabilir.

Anne babalara yönelik eğitim çalışmalarını açıklamak

Anne babalara yönelik eğitici çalışmalar, anne babaların daha etkili anne baba olmayı öğrenmelerini amaçlamaktadır. Bu kapsamda, anne babaların çocuklarını anlamaları, çocuk yetiştirmek için gerekli bilgi, yöntem ve becerileri kazanmaları ve bunları ne zaman hangi amaçlarla kullanacaklarını öğrenmeleri amacıyla yardım etme çalışmaları yapılmaktadır. Bu nedenle, anne babalara yönelik eğitici çalışmalar önleyici ve gelişimsel niteliktedir. Anne babalara yönelik eğitim programlarına ilişkin birbirinden farklı birçok yaklaşım bulunmaktadır. Farklı yaklaşımlara göre hazırlanan programların içerikleri farklı olduğu gibi programların amaçlara ulaşmak için kullandıkları davranışsal, bilişsel ve duygusal yöntemleri de birbirinden farklıdır. Bununla birlikte, tüm programların ortak olduğu nokta; anne babalara çocuklarının sağlıklı bir şekilde geli-

şebilmeleri için onlarla nasıl bir ilişki kuracaklarını öğrenmelerinde yardım etmektir. Anne babalara yönelik eğitici çalışmalarda hazır programlar kullanılabilir. Örneğin, Thomas Gordon'un *Etkili Anne-Baba Eğitimi*, Dinkmeyer ve McKay'ın *Etkili Anne-Babalık İçin Sistemik Eğitim*, Micheal Popkin'in *Aktif Anne-Babalık* gibi yapılandırılmış programlar ve bu programların uygulama kılavuzları bulunmaktadır. Ülkemizde de aile eğitim programları 1980'li yıllardan itibaren geliştirilmeye başlanmıştır. Ana-Baba Okulu, Anne Çocuk Eğitimi (Erken Destek Projesi) ve Aile Çocuk Eğitim Programları yaygın ve sistematik olarak uygulanan programlardır.

Anne babalarla yapılacak konsültasyon çalışmalarını özetlemek

Anne babalarla konsültasyon çalışmaları, bir uzman ve anne babanın çocuklarda davranış değişiklikleri yaratabilmek için birlikte çalıştıkları bir problem çözme sürecini içermektedir. Anne babalar, aile sistemini bozucu bir problemle karşılaştıklarında, çocuklarının bazı güçlükler yaşadıklarını fark ederek önlemler almak istediklerinde ya da çocuklarında olumlu davranışlar geliştirmek istediklerinde konsültasyon hizmetine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle, konsültasyon hizmetleri, problem çözücü, önleyici ve gelişimsel niteliktedir. Konsültasyon hizmetini vermek uzmanlık gerektirmektedir. Bu hizmet, psikiyatrist, psikolog, psikolojik danışman, sosyal çalışmacılar tarafından verilebilir. Bununla birlikte; konsültasyon süreci oldukça kompleks olduğundan gerekli becerileri geliştirmek yoğun bir uygulama ve eğitim gerektirmektedir. Konsültasyon hizmeti verecek kişilerin davranış müdahaleleri, kişiler arası ilişkiler, sistem yaklaşımı, problem çözme yöntemleri gibi bazı temel alanlarda yeterli bilgilere sahip olmaları gereklidir. Aynı zamanda, konsültasyon modelleri ve teknikleri konusunda da eğitime ihtiyaçları vardır. Konsültasyon hizmeti verecek kişi, mutlaka empatik beceriye sahip olmalı, karşılıklı saygı ve güven ilişkisini kurabilmeli, yaratıcı, spontan, samimi, saydam, yargılayıcı olmayan, esnek ve destekleyici davranışlar sergileyebilmeli ve aynı zamanda, etkili bir konsültasyon için dikkat etme, dinleme, soru sorma, geri dönüt verme gibi iletişim becerilerine sahip olmalıdır.

Aile danışmasını açıklamak

Aile danışması, aile üyeleri arasındaki ilişki ve etkileşimleri değiştirme üzerinde odaklanan bir yardım etme sürecidir. Bu süreçte, ailede işlevsel olmayan ilişki örüntüleri değiştirilmeye ve iletişimi-

min işlevsel yollarının oluşturulmasına yardım edilmektedir. Aile danışmanı tıpkı bir öğretmen gibi aile üyelerini bu konularda eğitir. Aile danışması sonucunda aile üyeleri aralarındaki işlevsel olmayan ilişki örüntülerinin problemlere nasıl yol açtığını anlayarak bunları çözmeyi öğrenirler. Bu nedenle, aile danışması önleyici ve rehabilite edici niteliktedir. Ailedeki problemleri çözmek için aile yapısını ve aile üyeleri arasındaki ilişkileri değiştirmek amacıyla farklı aile danışması kuramları ve bunlara dayalı çeşitli strateji ve teknikler geliştirilmiştir. Psikanalitik aile danışması, yaşantısal aile danışması, yapısal aile danışması, stratejik aile danışması, davranışsal aile danışması, çözüme yönelik kısa aile danışması gibi çeşitli kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu kuramların büyük bir çoğunluğunda problem olarak ailenin bir üyesi görülmemekte, aile sistemi ile çalışılmakta ve ailelerin yeniden yapılandırılması amaçlanmaktadır. Yani, odak noktası bir aile üyesi değil, aile sistemidir. Aile danışması kuramlarının büyük çoğunluğunda problemlerin aile üyeleri arasındaki fonksiyonel olmayan bozuk iletişim örüntülerinden kaynaklandığı kabul edilmekte, sözel ve sözel olmayan iletişim vurgulanmaktadır. Aile danışma kuramlarının çoğunluğu problem odaklı, kısa zamanlı ve eylem yönelimlidir. Bazıları aile sistemindeki şimdiki ve burada olan ilişkilerle ilgilenirler. Bazı kuramlar ise ailedeki geçmiş yaşantıların şimdiki davranışları anlamada önemli olduğunu kabul eder. Bu nedenle orada ve o zamanla ilgilidirler. Bazı kuramlar ise fonksiyonel olmayan duygu ve düşünceler üzerinde odaklanmaktadır.

Aile katılımı ve aile rehberliğinde öğretmenlerin rolünü değerlendirmek

Öğretmenler eğitim sürecine aile katılımını sağlamada önemli rollere sahiptirler. Okulun aile katılım programlarının ve etkinliklerinin düzenlenmesi ve uygulanmasında aktif bir rol oynamalıdır. Aile rehberliği hizmetlerinde ise öğretmenler, gerekli bilgi ve becerilere sahip oldukları ölçüde anne babalara yönelik eğitici çalışmaları organize edip gerçekleştirebilirler. Anne babalarla konsültasyon ve aile danışması ise uzmanlık gerektiren ve profesyonel düzeyde verilen hizmetler oldukları için öğretmenler bu hizmetleri gerçekleştiremezler. Bununla birlikte, öğretmenler, anne babaları nerelerden ne tür yardımlar alabilecekleri konusunda bilgilendirebilirler, bu tür yardımlardan neler bekleyebileceklerini açıklayabilirler ve bu yardımları almak için cesaretlendirebilirler.

Kendimizi Sınayalım

1. Eğitim sürecine aile katılımı ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Eğitimin bütünlüğü ve devamlılığını sağlamaya katkı sağlamaktadır.
 - b. Eğitim sürecinin niteliğinin artırılmasına katkı sağlamaktadır.
 - c. Okul ve ev arasında ortak bir kültürün geliştirilmesini sağlamaktadır.
 - d. Aile ve okul arasında iş birliği ve eşgüdümü sağlamaktadır.
 - e. Aile katılımının başarısı, anne babaların tutumlarına bağlıdır.
2. Aile katılımının aileler ve çocuklar açısından sonuçları ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Öğrencilerin akademik başarılarını artırır.
 - b. Öğrencilerin benlik saygısını artırır.
 - c. Anne babaların anlaşmazlıklarını azaltır.
 - d. Öğrencilerin problem davranışlarını azaltır.
 - e. Anne babaların okula olan destekleri artırır.
3. Anne baba eğitim programlarına ilişkini olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Eğitim programlarının içeriği, anne babaların ihtiyaçları üzerinde odaklanmalıdır.
 - b. Eğitim programlarının içeriği, öğrencilerin ihtiyaçları üzerinde odaklanmalıdır.
 - c. Eğitim programları tek yönlü bilgi aktarımı şeklinde olmalıdır.
 - d. Eğitim programları hedef kitlenin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine uygun olmalıdır.
 - e. Eğitim programları, öğretmenlerin belirledikleri konularda olmalıdır.
4. Mesleki kariyeri için 3 ay yurtdışında eğitim alma fırsatı yakalayan bir annenin, 9 aylık bebeğini bırakıp gitme konusunda bazı endişeleri bulunmaktadır. Bu durumun çocukta oluşturabileceği **olumsuz** sonuçları önlemek için neler yapması konusunda annenin ihtiyacı olan yardım nedir?
 - a. Eğitici çalışmalar
 - b. Aile terapisi
 - c. Aile danışması
 - d. Konsültasyon
 - e. Psikolojik danışma
5. Eşinden boşanmış bir annenin, çocuğunun davranışlarına karşı nasıl bir yaklaşım içerisinde olacağını öğrenmesi için ne tür hizmetlere ihtiyacı vardır?
 - a. Sağlık hizmetleri
 - b. Güvenlik hizmetleri
 - c. Rehberlik hizmetleri
 - d. Sigorta hizmetleri
 - e. Yardım hizmetleri
6. Bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları çeşitli sorunlarına yine kendisinin çözümler bulmasına yardım etmeyi amaçlayan rehberlik hizmetleri nedir?
 - a. Psikolojik danışma
 - b. Eğitici çalışmalar
 - c. Oryantasyon
 - d. Bilgi verme
 - e. Bilgi toplama
7. Anne babalara çocuklarına karşı nasıl etkili bir şekilde davranacakları konusunda verilen rehberlik hizmeti aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Konsültasyon çalışmaları
 - b. Eğitici çalışmalar
 - c. Aile danışması hizmeti
 - d. Psikolojik danışma hizmeti
 - e. Oryantasyon çalışmaları
8. Aşağıdaki anne babalara yönelik rehberlik hizmetlerinden hangisinde problem çözme amacı güdülmektedir?
 - a. Konsültasyon
 - b. Eğitici çalışmalar
 - c. Aile danışması
 - d. Aile terapisi
 - e. Psikolojik danışma
9. Aşağıdaki durumlardan hangisi aile danışmasını **da ha çok** gerektirmektedir?
 - a. Anne babanın ayrı yaşaması
 - b. Çocuğun yalan söylemesi
 - c. Kardeşler arasında kıskançlığın yaşanması
 - d. Çocuğun ayrılık kaygısını yaşaması
 - e. Ailede işlevsel olmayan iletişim örüntülerinin olması
10. Aile rehberliği hizmetlerinde öğretmenin rolü ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
 - a. Öğretmenler anne babalara konsültasyon hizmeti verebilirler.
 - b. Öğretmenler tecrübeli ise psikolojik danışma yapabilirler.
 - c. Öğretmenler gerekli bilgi ve becerileri varsa eğitici çalışmalar yapabilirler.
 - d. Aile danışması öğretmenler tarafından gerçekleştirilmektedir.
 - e. Öğretmenler gerekli eğitimi alarak aile terapisi yapabilirler.

Yaşamın İçinden

15.03.2008

Okul Başarısı İçin Ebeveynler İş Başına

Ebeveynler, okul hayatında başarılı olması için çocuklarına destek olmalıdır. İşte çocuklarının eğitim hayatına destek olmak isteyen anne babalara altı pratik öneri. Okulda başarısız öğrenciler için ilk akla gelen neden, başarılı olmak için zekalarının yeterli olup olmadığıdır. Oysa ilkokulu normal koşullarda başarılı bir şekilde bitirmeye yeten zeka; orta öğrenim, hatta yüksek öğrenim için bile yeterlidir. Okulda başarısızlık, zeka faktöründen çok, çocuğun sosyal ve çevresel etkileşimleriyle eğitimsel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Zekanın hammaddesine işlerlik kazandıracak olan, çevredeki etkileşimlerdir. İleri derecede eğitim eksikliği, ekonomik ve coğrafi nedenler, zeka potansiyelinin gelişmesini engelleyerek, zekaya yeterli düzeyin altında bir görünüm verebilir.

Güçlü aile ilişkileri

Çocuğun okul başarısında zeka ve yetenek önemli rol oynar. Elbette zeki olmayan ve yeterli bir zeka potansiyeline sahip olmayan çocuğun başarılı olabilmesi çok güç olacaktır. Fakat yeterli zeka potansiyeline ve yeteneklere sahip olan birçok çocuk da okulda başarılı olmayabilir. Bu konuda farklı bir faktör ortaya çıkıyor; aile ilişkileri. Çocuk öğrenme ve başarıya isteğini önce aile ortamında edinir. Anne babadan gördüğü sevgi, ilgi ve uyarılma sonucu, doğal öğrenme dürtüsü artar. Anne babasıyla iyi ilişkiler içinde olan çocuk, onlar gibi bilgili, güçlü ve becerikli olmaya özenir. Başka bir deyişle çocuk anne babasını model alır. Soruları yanıtlanan, merakı giderilen çocuk daha çok öğrenme isteği duyar. Tersine ilgi ve destekten yoksun, soruları geçiştirilen çocukta öğrenme isteği körelir.

Olumsuz faktörler

Ailelerin çocuklarıyla yeterince, ilgilenememeleri, aile içinde yaşanan huzursuzluklar öğrencinin zekasını olumsuz yönde etkileyerek geçici bir süre için de olsa zekaya işlerliğini kaybettirebilir. Çevreyle uyum içinde olmaksızın zekayı daha verimli hale getirebilir. Öğrencinin duygusal olarak dengeli ve uyumlu bir kişiliğe sahip olması, zeka özelliklerini olumlu bir şekilde

yönlendirir. Bu nedenle daha önce çok iyi uyum ve belirli bir potansiyel gösteren öğrencilerin birdenbire başarısız, dikkatsiz hale gelmelerinde altında yatan duygusal nedenler araştırılmalıdır.

Anne babalara öneriler:

- Güveninizi gösterin. Çocuğunuz, onun başarılı olacağına inandığınızı bilmelidir. Eğer siz çocuğunuzun başarılı olamayacağını düşünüyorsanız çocuğunuz da hemen bu fikre kapılabilir ve başarısız olabilir.
- Çocuğunuzun övün. Eğer çocuğunuzun başarılı olmasını istiyorsanız, ona sürekli olumlu mesajlar vermelisiniz. "Sen bunu yapamazsın", "Sen beceremezsin", "Aklın ermez" gibi olumsuz mesajlar yerine; "Sen bu işi yapabilirsin", "Bunu anlayabilirsin", "Bu işin üstesinden gelebilirsin" gibi motive edici mesajlar vermeyi deneyin.
- Öğretmeniyle iyi bir ilişki kurun. Anne, baba, çocuk üçgeni; okul ortamıyla birlikte genişleyecek ve bu üçgene öğretmen de katılacaktır. Bu bakımdan öğretmen önemli bir konuma sahiptir. Öğretmenle geliştirilecek sıcak ilişkiler ve samimi bir bağ çocuğun başarısını arttıracaktır.
- Okul aile toplantılarını kaçırmayın. Bu tür toplantılar aile ile öğretmenlerin rahatça konuşabilecekleri ve çocuk hakkında görüşebilecekleri uygun ortamı sağlar. Bu toplantılar çocuğunuzun okul ortamındaki durumunu gözler önüne sermektedir.
- Sorularına cevap verin. Çocuklar bitmek bilmeyen bir soru sorma potansiyeline sahiptirler. Sürekli soru üretirler.
- Çocuğun yanında yüksek sesle kavga etmekten kaçının. Yanında kavga edilmeyen ve huzurlu bir çocuğun tüm dikkatini öğrenmeye yoğunlaştırması kolaylaşacaktır. Aksi durumda çocuk derse ve öğrenmeye karşı bir ilgisizlik yaşayacaktır. Çocuğun kafası, aile içi problemlerle doluyken öğrenmeyi düşünmesi beklenemez.

Kaynak: Okul Başarısı İçin Ebeveynler İş Başına.

(2008). 15.03.2008 tarihinde <http://bebekvecocuk.milliyet.com.tr/Bebek/Default.aspx?aType=ArticleDetail&ARTICLEID=1392&parCATID=113> adresinden alınmıştır.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “Aile Katılımı” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Aile Katılımı” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Anne Baba Eğitimi” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise “Anne Babalar İle Konsültasyon” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlış ise “Aile Rehberliği” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Aile Rehberliği” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Anne Baba Eğitimi” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Anne Baba Eğitimi” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise “Aile Danışması “ bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlış ise “Aile katılımı ve Aile Rehberliğinde Öğretmenlerin Rolü” bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Anne babaların büyük bir çoğunluğu çocuk yetiştirme konusunda formal bir eğitim almamaktadır. Bu nedenle anne babalar, çocuklarını nasıl yetiştirecekleri, onlara nasıl davranacakları konusunda da sıklıkla yetersizlik, çaresizlik yaşayabilmektedirler. Bu durum boşanmış veya ayrı yaşayan tek ebeveynli ailelerde daha yoğunlukla yaşanabilmektedir. Diğer yandan bazı ailelerde aile içi şiddet ve çatışmalar yaşanmaktadır. Bu durum çocuklarda duygusal ve davranışsal problemlere yol açmaktadır. Aynı zamanda intihar, depresyon, okuldan kaçma, sigara, alkol, madde ve İnternet bağımlılıkları, yeme bozuklukları, saldırganlık, erken cinsel deneyimler gibi davranış problemleri gösteren çocuklarla aileler baş etmekte zorlanmakta ve kime nasıl başvurup, nerelerden yardım alacakları konusunda sorunlar yaşayabilmektedirler.

Sıra Sizde 2

Eğitim sürecinin niteliğinin artırılmasında, okul ve ev arasında ortak bir kültürün geliştirilmesi oldukça fayda sağlayacaktır. Böylece, eğitimin bütünlüğü ve devamlılığını sağlanabilecektir. Bu nedenle okul ile aile-

nin iş birliği içerisinde olması gerekmektedir. Ailelerle iş birliğini sağlayabilmek ise öncelikle aileleri, okulun birer üyeleri haline getirmekle mümkün olabilecektir. Yani anne ve babalar okulun dışında değil, içinde yer alacaklardır. Bu durum ise sistemli ve organize olmuş etkinlikleri içeren aile katılımı programları ile sağlanabilecektir.

Sıra Sizde 3

Aile rehberliği, bilgi vermeden psikolojik danışmaya kadar uzanan bir boyut üzerinde profesyonel düzeyde gerçekleştirilen sistematik yardımları içermektedir. Bu çerçevede aile rehberliği, anne baba eğitimi, anne babalarla konsültasyon çalışmaları ve aile danışması hizmet alanlarını kapsamaktadır.

Sıra Sizde 4

Öğretmenler gerekli bilgilere sahip olduklarında bu eğitimi kendileri verebilirler. Bununla birlikte bir psikolog, psikolojik danışman veya sosyal çalışmacılardan da yardım isteyebilirler. Ancak anne baba eğitimleri verecek olan profesyonellerin bazı özelliklere sahip olmaları beklenmektedir. Bu özellikler, aktif dinleme, soru sorma, yansıtma, açıklama ve özetlemeyi içeren iletişim becerilerine sahip olma, anne babaları destekleyici ve cesaretlendirici grup atmosferi yaratabilme, grup üyelerinin hepsinde ait olma duygusunu oluşturabilme, anne babalara başkaları ile etkileşimde etkili davranış örnekleri sağlayarak model olabilme, duygu ve düşüncelerini paylaşabilecekleri güvenli, rahat ve yargılayıcı olmayan ortamları yaratabilme, farklı, ilginç materyaller kullanılarak bilgiler verme, grup yöneticisi olarak tartışmayı nasıl yöneteceğini bilme olarak sıralanabilir.

Sıra Sizde 5

Boşanmak üzere olan bir anne babanın bu durumu çocuğuna nasıl anlatacağı ve nasıl davranacağı konusunda konsültasyon hizmetine ihtiyacı vardır. Konsültasyon hizmeti uzmanlık gerektirmektedir. Bu hizmet, yeterli bilgi birikimine ve deneyime sahip okullarda veya il ve ilçelerdeki Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde görevli psikolojik danışmanlar ve sağlık kuruluşlarında görevli psikiyatrist, psikolog, psikolojik danışman, sosyal çalışmacılar tarafından verilebilir. Bununla birlikte; konsültasyon süreci oldukça kompleks olduğundan gerekli becerileri geliştirmek yoğun bir uygulama ve eğitim gerektirmektedir. Konsültasyon hizmeti verecek ki-

şilerin davranış müdahaleleri, kişiler arası ilişkiler, sistem yaklaşımı, problem çözme yöntemleri gibi bazı temel alanlarda yeterli bilgilere sahip olmaları gereklidir. Aynı zamanda, konsültasyon modelleri ve teknikleri konusunda da eğitime ihtiyaçları vardır. Konsültasyon hizmeti verecek kişi, mutlaka empatik beceriye sahip olmalı, karşılıklı saygı ve güven ilişkisini kurabilmeli, yaratıcı, spontan, samimi, saydam, yargılayıcı olmayan, esnek ve destekleyici davranışlar sergileyebilmeli ve aynı zamanda, etkili bir konsültasyon için dikkat etme, dinleme, soru sorma, geri dönüt verme gibi iletişim becerilerine sahip olmalıdır.

Sıra Sizde 6

Aile üyelerinden birinin veya ailenin ortak bir problemi olduğunda ve bu problemler aile düzenini, ilişkilerini bozacak düzeye ulaştığında, bunları çözmeye yardımcı olmak amacıyla aile danışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sistem perspektifine göre, ailenin bir üyesi bir şey yaptığında diğer aile üyelerinin tüm davranışları ve faaliyetleri bundan etkilenmektedir ve aile çok yönlü ilişkilerin olduğu bir bütündür. Bu durum, döngüsel nedenselliğe karşılık gelmektedir. Yani problem, aile ilişkilerinde yatmaktadır. Ailelerdeki bağımlı, zayıf, güçlü ve çatışmalı olan ilişki örüntülerinin yol açtığı problemleri ortadan kaldırmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda aile danışması aile üyeleri arasındaki ilişki ve etkileşimleri değiştirme üzerine odaklanmaktadır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Akkök, F. (1999) Ailelerin Eğitim Sürecine Katılımı. İçinde Yıldız Kuzgun (Ed.). **İlköğretimde Rehberlik**. Ankara: Nobel.
- Billman, J. & Sherman, J. (2003). **Obsevation and Participation in Early Childhood Setting**. Boston: Allyn And Bacon.
- Carlson, N.R. & Buskist, W. (1997). **Psychology: The Science Behavior** (5th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Corey, G. (2005). **Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları** (Çev: Tuncay Ergene) Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Dietz, M.J. (2005). **School, Family, and Community: Techniques and Models for Successful Collaboration**. ABD: Jones and Bartlett Publishers.
- Gibson, R.L. & Mitchell, M.H.(1995). **Introduction To Counseling and Guidance**. ABD: Prentice-Hall Inc.
- Gordon, T. (1997). **E.A.E. Etkili Ana Baba Eğitimi**. (Çev: Emel Aksoy). İstanbul: Sistem.
- Gordon, A.M. & Browne, K.W. (2004). **Beginnings and Beyond: Foundations in Early Childhood Education**. ABD: Thomson-Delmar Learning.
- Hamamcı, Z. & Sevim, S.S.(2004). Türkiye'de Aile Rehberliği Çalışmaları. **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 3(22), 77-85.
- Hawes, D. (1996). Working With Parent. In Ann Vernon (Ed.). **Counseling Children and Adolescent**. ABD: Love Publishing Com.
- Holmgren, V.S.(1996). **Elementary School Counseling: An Expanding Role**. ABD: Allyn and Bacon.
- Kottler, J.A.(2000). **Introduction to Therapeutic Counseling**. ABD: Robert W.Brown Brooks/Cole.
- Kuzgun, Y. (2000). **Rehberlik ve Psikolojik Danışma**. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Muro, J. & Kottman, T. (1995). **Guidance And Counseling in The Elementary and Middle Schools: A Practical Approach**. ABD: Brown/Benchmark Pub.
- Nazlı, S. (2000). **Aile Danışması**. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ömeroğlu, E. & Can Yaşar, M. (2005). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Ailenin Eğitime Katılımı. **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, 6, 62.
- Özeke-Kocabaş, E. (2006). Eğitim Sürecinde Aile katılımı: Dünyada ve Türkiye'deki Çalışmalar. **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 3(26), 143-153.
- Özgüven, İ.E. (2000). **Evlilik ve Aile Terapisi**. Ankara: PDREM Yayanları.
- Rockwell, B. & Rockwell-Kniepkamp, J. (2003). **Partnering with Parents**. Beltsville:Gryphon House.
- Seefeldt, C. & Barbour, N. (1990). **Early Childhood Education**. New York: Macmillan Publishing.
- Stone, L.A. & Bradley, F.O. (1994). **Foundations of Elementary and Middle School Counseling**. ABD: Longman Publisher.
- Tezel-Şahin, F. & Ünver, N. (2005). Okulöncesi Eğitim Programlarına Aile katılımı. **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 13(1), 23-30.

8

Aile İçi İletişim

Piyale Madra'nın izni ile yayımlanmıştır.

Aile içi iletişimde, diğer iletişimlerde olduğu gibi denenle yapılanın tutarlılığı önemlidir. Bunun yanı sıra ana babaların farklı durumlardaki tepkilerinin çocuklara model olma özelliği de vardır. Türkçedeki "hocanın dediğinin değil yaptığının yapılması" deyişi bu durumu çok iyi açıklamaktadır.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁 Etkili kişiler arası iletişimin ne anlama geldiğini açıklayabilecek,
- 👁 İletişimin etkili olabilmesi için gerekli olan ilkelerin neler olduğunu ve nasıl uygulanabileceklerini tartışabilecek,
- 👁 Etkili iletişimi sağlayacak iletişim becerileri açıklayabilecek,
- 👁 İletişimde etkili dinlemenin nasıl gerçekleştiğini tartışabilecek,
- 👁 İletişimde etkili tepki vermenin türlerini açıklayabilecek,
- 👁 İletişimde engel oluşturabilecek tepki türlerini açıklayabilecek,
- 👁 Çatışma çözmede etkili çatışma çözme yollarını değerlendirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Örnek Olay

Aslı Hanım, eşi Ömer Bey ve iki çocuklarıyla arabalarıyla tatile gidiyorlardı. Arabanın arkasındaki gürültü dayanılmaz bir hâl almıştı. Ayşe Hanım ve eşi bu gürültüye istemeyerek katlanıyorlardı ancak sonunda arabası kullanan Ömer Bey dayanamadı. Arabayı aniden durdurdu, yolun kıyısına çekerek “ben bu arkadaşları zıplamalara ve sese artık dayanamayacağım. Tatilimde eğlenmek ve araba kullanırken zevk almak istiyorum. Arkada bu gürültü varken sinirleniyorum ve araba kullanmaktan nefret ediyorum.

Kaynak: Gordon, T. (1989). *Etkili Ebeveyn Olma Eğitimi* (Çev: S.Cider). İstanbul: Özal Basımevi, s.167’den değiştirilerek alınmıştır.

Anahtar Kavramlar

- İletişim
- Enformasyon
- Çatışma
- Çatışma Çözme
- Uzlaşma

İçindekiler

- GİRİŞ
- İLETİŞİM VE KİŞİLER ARASI İLETİŞİM
 - İletişim Modelleri
 - Sağlıklı İletişimin İlkeleri
- İLETİŞİMDE MESAJ VERME YOLLARI
- İLETİŞİMİN GELİŞTİRİLMESİNE YARAYACAK BAZI BECERİLER
 - Etkili Dinlemek
 - Etkili Tepki Vermek
- İLETİŞİMİ ENGELLEYEN BAZI TEPKİ TÜRLERİ
- İLİŞKİLERDE SIK YAŞANAN BİR OLGU OLARAK ÇATIŞMA
 - Çatışma Çözme
 - Çatışma Durumlarıyla Başa Çıkma Kullanılan Yollar
- OKULÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ ROL VE SORUMLULUKLARI

GİRİŞ

Pek çok duygusal sorunun kişiler arası iletişim sorunlarından kaynaklandığı, özellikle Freud'dan sonraki psikiyatristler tarafından daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır. İnsanların sadece tek düzeyde iletişim kurmaları, ayrıca kurdukları iletişimle ilgili konuşmamaları anlaşmazlık ve tutarsızlıklara neden olmaktadır (Haley, 1988; Özer, 1995). Ayrıca, insanların yakın ilişkilerinde yaşadıkları sorunların çoğunun etkili olmayan iletişimden kaynaklandığının (Johnson, 1996) düşünülmesi hâlinde bu tip becerilerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Sağlıklı ilişkilerin kurulmaması kişilerde anlaşılma, yalnızlık duygularına hatta daha derin duygusal sorunlara yol açabilmektedir. Yapılan araştırmalar zayıf iletişim becerilerine sahip olmanın, yeme bozukluklarına (Massey & Marilyn, 2001), şiddet ve saldırganlık eğilimine (Paterson, Capaldi & Bank, 1991; Wehby, Symons & Shares, 1995), madde kullanımına (McWhirter, McWhirter & Gat, 1996) zemin hazırlaması nedeniyle bir risk etmeni olarak göstermektedir. Kişinin sahip olduğu iletişim becerilerinin artması, kişiler arası ilişkilerdeki etkililiğinde de artış yaratmaktadır. Bunun yanında, kişiler arası ilişkilerdeki becerilerle, psikolojik uyum arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu gösteren araştırmalarla birlikte kişiler arası becerileri, bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerinin kaynağı olarak ele alanlar da vardır.

Günümüz toplumlarında iletişim sürecini anlamak ve etkili iletişim koşullarını kazandırmak son derece önemli hâle gelmiştir. Bunun nedenlerinden biri etkili iletişimin insanların yaşamlarını daha anlamlı ve etkili hâle getirmedeki rolüdür. Bütün insanlar bir biçimde iletişim kurarlar. Ancak her zaman etkili, sağlıklı iletişim kuramayabilirler. Sağlıklı ya da sağlıksız iletişim becerilerinin öğrenildiği (Verdener, 1999) göz önüne alındığında bu becerilerin ilk örneklerinin aile ortamında görülmesi nedeniyle aile içi iletişim önemli olduğu görülmektedir.

Bu bölümde aile içindeki ilişkilerden örnekler vererek etkili iletişimin ilkeleri, öğeleri, becerileri, çatışmalar ve çözüm yolları konuları sunulmaktadır. Amaç, iletişim kurma yollarını gözden geçirip daha etkili olması için yapılabilecekleri gözden geçirmektir. Aile içi iletişimlerde temel öğelerden biri ana babalardır. Anne ve babalar da farklı kaynaklardan anne baba olmayı öğrenirler. Ancak sıklıkla bu öğrenmeler, her zaman etkili ana baba olmayı öğretecek türden olmayabilir. Bazıları geleneksel, öteden beri uygulanan, etkisiz yanları görülse de yerine yenilerini konmadığı için sürdürülen, ana babaları da sıklıkla çıkmaza götüren öğrenmeler olabilir. Aslında etkili iletişim kurabilmek ve etkili ana baba olmak için, kısaca etkili aile içi iletişim için gerekli olan bazı bilgiler vardır. Bunlar, etkili iletişim kurma ve çatışma çözme yollarını bilmek; etkili davranış kazandırma ve değiştirme araçlarını geliştirmek ve gelişim ile ilgili bazı temel bilgilere sahip olmak biçiminde özetlenebilir. Bu bölümde sadece etkili iletişim ve çatışma çözme üzerinde odaklanmıştır.

İletişim yaşamımızın her alanında yer alır.

İletişimin yaşamımızdaki önemini nasıl özetlersiniz? İletişimi nasıl ve nerede öğreniyorsünüz?

SIRA SİZDE

İLETİŞİM VE KİŞİLER ARASI İLETİŞİM

Kavram olarak **iletişim** farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim (TDK, 2007) biçiminde tanımlanan iletişim, Cüceloğlu (1997) tarafından iki birim arasında birbiriyle ilişkili mesaj

İletişim: Kaynak ve alıcı arasında bir kanal aracılığıyla mesajın yollanması ve bu mesaja ilişkin geribildirim verilmesini içeren bir süreçtir.

Enformasyon: Tek yönlü bilgi iletimidir, dolayısıyla enformasyon bilgilendirme anlamındadır.

alışverişi olarak tanımlanmaktadır. Bu birimler insan da olmanın yanı sıra, iki hayvan, iki makine ya da bir insan ile bir makine, insan ile bir nesne (kitap, bilgisayar vb) biçiminde de olabilir. İletişim ile **enformasyon** (bilgi) kavramlarını birbirleriyle karıştırmamak gerekir. İletişimde karşılıklı bilgi alış verişi söz konusu iken enformasyonda tek yönlü bilgi iletimi vardır ve dolayısıyla enformasyon bilgilendirme anlamında kullanılmaktadır (Toy, 2007).

Kişiler arası iletişim ise bir kişinin bir başkası ya da başkalarına niyetli ya da niyetsiz olarak sözel ya da sözel olmayan mesajlarını iletmesi ve onun ya da onların mesajlarını alması süreci biçiminde tanımlanabilir. Pearson ve Nelson (1997) ise kişiler arası iletişimi en az iki kişi arasında anlamları anlama ve paylaşma süreci olarak tanımlanmaktadır. Metin içindeki iletişim kavramı kişiler arası iletişim yerine kullanılacaktır. Toy'a (2007) göre, incelenen bir dizi iletişim tanımlarının en önemli farkının mesajın, mesajı alana aktarıldıktan sonra mesaj verene geri dönmelerinin tanıma dahil edilip edilmemesinde ortaya çıkmaktadır. Başka deyişle tek ve çift yönlü iletişim kavramı devreye girmektedir.

İletişim Modelleri

Kuramcılar, kişiler arası iletişimin nasıl gerçekleştiğini anlamaya çalışmaktadırlar. Bu anlamda da farklı açıklamalar yapmışlardır. Süreç olarak ele alındığında, iletişimde bir dizi farklı modeller olsa da (Çubukcu, 2006), daha çok doğrusal (tek yönlü) ve etkileşimsel iletişim (çift yönlü) modellerinden söz edilmektedir.

Doğrusal iletişim modeli, 5 ögeden oluşur. Mesajı verenin, mesajı vermesi ve karşısındaki almasıyla ilgili olan bu modelde karşılıklı etkileşim yoktur. Radyo dinlemek, TV izlemek, bir konferans izlemek, bir kitap okumak, karşısındaki tepki vermesine izin vermeden konuşma yapmak bu modele giren iletişimlerdir.

- Mesajı veren, istenen bir amacı gerçekleştirmek için mesajının ne olacağına ve nasıl vereceğine karar verir.
- Bu amaçla kişi, mesajın içeriğine ilişkin kodlamalar yapar. Bunu, söylemek istediklerini en uygun nasıl iletebileceğine ilişkin geçmiş deneyimlerinden, gözlemlerinden yararlanarak, anlamları verebilecek sözcük örüntülerini bularak gerçekleştirir.
- Mesajı aktarmak için kişi mesajını sözel ya da sözel olmayan mesajlara dönüştürür.
- Alıcı, mesajı anlamaya çalışır.
- Ardından mesajı kendi belleğindeki yaşantılarla ve gözlemlerle karşılaştırarak kendine en uygun görünen sonucu bulana dek yorumlar

Etkileşimsel iletişim modeline göre kişiler arası iletişim, iletişim kuran kişiler, mesaj(lar), bağlam, kanallar, gürültünün varlığı ya da yokluğu ve geribildirim içeren bir süreçtir (DeFleur, Kearney & Plax 1998; Verdener, 1999). Kişiler arası iletişimdeki bu öğeler, Johnson ve Johnson (1997) tarafından da kabul edilmektedir.

Buna göre:

- Öncelikle söyleyecek sözü, iletilecek duygusu olan ve kısaca mesajı olan bir kaynak kişi vardır.
- Bu kişi mesajlarını sözel ya da sözel olmayan yollarla verebilir.
- Verdiği mesajın bir içeriği vardır ve içeriğini tam olarak aktaramayabilir.
- İletişimde ayrıca mesajı alan kişi ya da kişiler olur. Bu alıcılar da mesajı veren doğru biçimde sunsa da tam olarak anlayamayabilirler. Mesajı veren, mesajı alanın tepkisi sonucu aynı zamanda mesaj alan kişi yerine de geçer.

Böylece iletişim içinde taraflar hem mesajı alan hem de veren rollerinde olurlar.

- Elbette bu mesaj alışverişi bir ortamda gerçekleşir. Bu ortam fiziksel ya da psikolojik olarak ele alınabilir. Psikolojik ortam daha çok duygusal ton ile ilgilidir.
- Tarafların birbirlerini anlayıp anlamadıklarına ilişkin geribildirimler vermele-ri de bu tanımın içinde yer almaktadır.

Verdener (1999) özellikle çift yönlü iletişimlerin en az altı ilke tarafından yönlendirildiğini savunmaktadır: Buna göre; iletişimler amaçlıdır, devamlıdır. İletişimdeki mesajlar, bilinçli kodlama derecesine göre değişir. Bu mesajlar, kendiliğinden, senaryolaştırılmış ya da yapılandırılmış olabilir. İletişimler ilişkiseldir, insanlar arasındaki güç ve sevgiyi tanımlarlar. İletişimlerin bazı etik doğurguları vardır. En önemlisi, iletişim öğrenilir ve geliştirilebilir. İletişim kurarken, örneğin yazarken ya da konuşurken, birilerini ikna etmeye çalışırken, birilerine açıklama yaparken, birilerini eğitirken Stanton'a (1990) göre, daima dört temel konu vardır. Bunlar mesajı verenin karşısında alıcının olması, anlamaya çalışması, kabul etmesi ve tepki vermesidir. Herhangi birinin eksik olması iletişimde eksikliğe yol açmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi etkili iletişim becerilerinin kullanılması ile olasıdır. İletişimin en az iki kişi arasında olmasından dolayı iki tarafın da benzer becerilere sahip olmaları ve kullanmaları ile iletişim daha etkili olabilmektedir. Egan'a (1994) göre kişiler arası ilişkilerde etkili ve yeterli olmaya yarayacak becerilere sahip olmak günlük yaşam için kritik bir öneme sahiptir.

İletişimin bu iki modeli de yeri geldiğinde etkili olabilecek modellerse de duygusal mesajların da verildiği kişiler arası iletişimlerde iki yönlü etkileşim modeli daha etkili görünmektedir. Bir uzmanın bir konuda bilgi aktarması sırasındaki iletişim tek yönlüdür ve dinledikleri, dinleyenin çok işine de yarayabilir. Öte yandan bu uzmanla yüz yüze olunması hâlinde iletişim iki yönlü bir boyut da taşıyabilir. Konumuzun aile içi iletişim olduğunu dikkate aldığımızda, aile içinde daha çok iki yönlü olan iletişime ağırlık vermenin daha etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Sağlıklı İletişimin İlkeleri

Etkili iletişim, iletişim kuranların bir birlerini anladıkları ve anlaşıldıklarını hissettikleri zaman gerçekleştiği için bu durum aynı zamanda sağlıklı iletişim olarak da ele alınabilir. Bunu başarmak çok kolay görünse de bazı noktalara uymak gerekmektedir. Başka deyişle iletişimin etkili olması için uyulması gereken bazı ilkeler vardır. Bu ilkeler, insan ilişkilerinde tarafların kendilerini iyi hissettikleri koşullara bakarak oluşturulmuştur. İnsanlara ne tür ilişkiler kurmak istedikleri sorulduğunda, çoğu bu ilkelere göre davranılan ilişkileri tanımlar. Bu *ilkelerden* bazıları, *bi-reysel ayrılıkların* varlığını kabul etme, *insanın değerli ve önemli* olduğunu kabul etme, insana saygı duyma, herkesin kendisi ile ilgili *kararlar alabilme hakkı ve gücü* olduğuna inanma, zorlamada bulunmama (*gönüllüğe önem verme*), insanları değiştirmeden oldukları gibi *kabul etme* ve *gizliliğe saygı* duymadır. Gerçek yaşam ortamlarında bütün insanların her zaman bu ilkelere dayanarak davranmaları beklenemez. O nedenle, hiç olmazsa özen gösterilen ilişkilerde bu yaygınlaştırabilir. Psikiyatrist, psikolog, psikolojik danışman ve sosyal hizmet uzmanı gibi duygusal, düşünsel ve davranışsal sağlık alanında çalışanlar, bu tip iletişim ortamları yaratarak işlerini yaparlar. İlkeler gözden geçirildiğinde uygulanmaları kolaymış gibi görülür. Oysa, bu ilkeler ancak içselleştirildiklerinde davranışlara yansımakta ve ilişkileri sağlıklı ve doyurucu hâle getirebilmektedirler (Korkut, 1997).

Kişilerarası iletişim sadece bir kaynağın mesajı vermesi biçiminde ya da iki tarafın da mesajları alması ve vermesi biçiminde gerçekleşebilir.

Etkili iletişim, mesaj ve alıcı arasında gönderilen mesajın ve geribildirim sağlığı biçiminde aktarıldığı durumdur.

Etkili, sağlıklı iletişim kişilerin birbirlerini doğru olarak anlayıp bunu birbirlerine iletmeleri, birbirlerine saygı ile davranmaları, anladıklarını ve anlaşdıklarını hissetmeleri ile olasıdır. İletişimlerin ilk örnekleri ailede yaşandığı için iletişim yollarını öğrenmede aile içi iletişim son derece önemlidir. Aile içindeki kişilerle, arkadaşlarıyla sağlıklı, doyurucu ilişkiler kurabilen kişiler kendilerinden ve yaşamdan daha fazla memnun olurlar. Aslında kişiler arası ilişkiler kimler arasında olursa olsun etkili olduğunda insanı mutlu edicidir ve ilkeleri de aynıdır. İster çocukla, ister yaşlıyla, ister yaşıtla, ister üst kademedeki ya da alt kademedeki ile olsun etkili iletişimin ilkeleri ve becerileri aynıdır. Sadece konuşulan konular farklılaşır. Ana baba ilişkisinde yetişkinlerle çocuk arasındaki ilişkide yemek, uyku, oyun gibi konular temelken, anne ile baba arasındaki ilişkide özel ilişkileri, parasal konular, güncel olaylar vb. daha temel hâle gelmektedir.

İletişimin etkililiğini etkileyen unsurlar arasında iletişimdeki kişilerin pek çok niteliği de yer almaktadır. İletişimde bulunan kişilerin birbirleriyle önceki iletişimlerinin niteliği, birbirleri için önemleri, tarafların o anki fiziksel ve duygusal durumları, beklentileri, korkuları, değer yargıları, gereksinimleri, korkuları, geçmiş deneyimleri, yaşları, sosyal statüleri, kendilerine olan güvenleri gibi özellikleri iletişimin niteliğini büyük oranda etkilemektedir. Ayrıca, mesajın, başka bir deyişle konuşulan konunun içeriği, önemi ve ciddiyeti; ortamın gürültülü/sessiz, sıcak/soğuk, kalabalık/tenha, aydınlık/karanlık oluşu gibi bir dizi etmen iletişimi etkilemektedir.

SIRA SİZDE

2

Kişiler arası iletişimin kalitesi nelerden etkilenir?

Kızı Demet'i akşam üzeri markete süt almaya yollamak isteyen Cemre Hanım, kızının hemen değil de bir süre sonra "Evet, giderim" demesinden markete gitmeyi fazla istemediği biçiminde yorumladı.

İLETİŞİMDE MESAJ VERME YOLLARI

İletişimde mesajlar, sözler ya da yazılarla ve sözel olmayan ipuçları ile verilmektedir. Etkili bir iletişimde bu iki ögeye de gerek vardır. Bu mesajlar sıklıkla birbirlerini tamamlasalar da sözel olmayan mesajlar ana mesaj olarak alınabilir ya da bazen sözel mesajla çelişebilir (Verdener, 1999). Son yıllardaki bazı çalışmaların sonuçları, sözel olmayan mesajların iletişimdeki öneminin oldukça fazla olduğunu göstermektedir. Farklı araştırmalar, iletişimde sözel olmayan mesajlarının oranı konusunda farklı değerler belirtir. Bu oranın %93 olduğunu belirten araştırma sonuçları vardır (İzğören, 1999).

İletişimlerde, karşıdakinin ne dediğine dikkat edildiği kadar, nasıl dediğine de bakılır. Bazı durumlarda karşıdakinin nasıl dediği daha da önemli hâle gelebilmektedir. Birisi konuşurken sözleri kadar sesi de dinlenir. Konuşanın sesindeki iniş çıkışlara, duraksamalara, duygusal tona da kulak verilir. Bunun yanında biri dinlenirken yüzünün, bedeninin tepkileri de pek çok ipucu barındırdığı için dikkate alınır. Sözler ile sözel olmayan mesajlar çalıştığında ise sözel olmayan mesajlara önem verilir.

Sözel mesajlar, konuşurken, yazarken kullanılan sözcüklerden oluşur. Dil, iletişim sırasında kullandığımız semboller sistemidir. Bu semboller sistemi öğrenilir, yaratıcı olarak kullanılabilir ve algıyla yakından ilgilidir (Verdener, 1999). Kültürel etmenler kullanılan dili, anlamları farklılaştırır (Egan, 2002). Özellikle, akılcı mesajlar ağırlıklı olarak sözel mesajlarla verilir. Kişilerin beden hareketleri ve ses aracı-

İletişim hâlindeyken sadece söyleneni değil nasıl söylendiğini de dikkat ederiz.

lığı ile, kendini sunma ipuçları ve fiziksel çevreyi kullanımı aracılığı ile mesajlar vermeleri ve bu yolla iletişim kurmaları *sözel olmayan mesajlar* kullanarak iletişimidir (Verdener, 1999). Egan (2002) özellikle etkili iletişimlerde önemli olan ve dikkate alınması gereken sözel olmayan mesajları şu şekilde gruplamaktadır:

- Beden duruşu, beden hareketleri ve jestler gibi bedensel davranışlar,
- Göz iletişimi, bakma ve göz hareketleri gibi göz hareketleri,
- Gülümseme, kaş çatma, kaş kaldırma, dudak bükme gibi yüz ifadeleri,
- Sesin tonu, sesin yüksekliği, yoğunluğu, sözcükler arasındaki boşluklar, ses tonundaki değişimler, vurgulamalar, duraklamalar, sessizlikler ve acıcılık gibi sesle ilgili davranışlar,
- Nefesin artması, kızarma, solma, göz bebeklerinin boyutlarının değişmesi gibi gözlenebilir otonomik fizyolojik tepkiler,
- Boy, kilo, ten ve sağlıkla ilgili görünüm gibi fiziksel özellikler,
- Konuşma boyunca kişinin tercih ettiği mesafe,
- Kıyafet ve üzerine çeki düzen verilmesi gibi genel görünüş.

Bazen, saç, kalem vb. ile oynama, ayak ve /veya el hareketleri, çiklet çiğneme, sigara içme gibi rahatsız edici alışkanlıklar da mesajı alan ve verenle ilgili bazı ipuçları sunabilir (Danish, D'Augelli & Hauer, 1994). Verdener (1999) insanların kendilerini sunma biçimlerinin kıyafet, dokunma biçimi, zamanı kullanma, kişinin kendisi ya da başkaları hakkında konuşması gibi sözel olmayan mesajlar aracılığı ile olduğunu belirtmektedir.

Birkaç gün sonraki bir önemli sınavı hazırlanan Yavuz, rahat görünüyordu. Annesi ona sınavın ne zaman başlayacağını sorduğunda hafifçe iç çekerek "saat 10'da başlayacak" diye yanıtladı. Annesi hafif iç çekişinden ve ses tonundan, oğlunun sınav nedeniyle kaygılandığını anladı.

İletişimlerde karşıdaki kişinin dikkatle dinleyip dinlemediğini, gözlerini kaçırması, elindeki bir peçete parçasıyla oynaması, konuyla ilgisiz sözel tepkiler vermesi, beden yönelimini farklı yöne çevirmesi, esnemesi gibi sözel olmayan mesajlardan yola çıkarak anlamak olasıdır. Öte yandan dinleyenle önceki yaşantıların da önemi vardır. Sessiz ve utangaç birinin bu tepkilerden ilk ikisini vermesi tamamen kişilik özelliklerinden olabilir.

İletişim anında birini dinlerken sözel olan mesajlar kadar sözel olmayanlara da dikkat edildiğinde, onu daha sağlıklı ve daha doğruya yakın anlama şansı artmaktadır. Kuşkusuz yukarıda da sözü edilen ve iletişimde bulunan kişilerden kaynaklanan iletişimi etkileyen etmenler, bazen sözel olmayan mesajların yanlış ve çarpıtılarak yorumlanmasına yol açabilir. Yine de iletişimin niteliği, bu iki unsur da dikkate alınarak mesajlar yorumlandığında artabilir. Bu nedenle iletişim becerileri eğitimlerinde bu konudaki beceriler üzerinde mutlaka durulur.

Birinin, sizin bir önerinize evet demiş olmasına rağmen çok da istekli olmadığını hangi sözel olmayan mesajlardan anlarsınız?

SIRA SİZDE

3

İLETİŞİMİN GELİŞTİRİLMESİNE YARAYAN BAZI BECERİLER

Temel iletişim becerileri, pek çok beceri için temel oluşturmaları nedeni ile daha geniş olarak ele alınmıştır. Diğer becerilerden söz edilirken sıklıkla iletişim becerilerine yapılan vurgulamalarla karşılaşılacaktır. İletişim becerileri sözel olan ve ol-

mayan mesajlara duyarlılık, etkili olarak dinleme ve etkili olarak tepki verme biçiminde özetlenebilmektedir (Baker & Shaw, 1987). Gibson ve Mitchell (1995), pek çok kuramcı gibi iletişim becerilerinden söz ederlerken sözel olmayan mesajlara duyarlılık ve etkili dinleme üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Bu beceriler bir dizi özellikten etkilendiği gibi, kültür tarafından da etkilenir ve istenirse bazı ilişki örüntüleri değiştirilebilir (Corey, 2002). İletişim becerilerinin doğuştan ve sezgi yoluyla gerçekleştiğini düşünenler olsa da pek çok çalışma, iletişim tekniklerinin çoğu ögesinin öğrenilebilir ve öğretilebilir özelliklere sahip olduğunu göstermektedir (Buckman, 2001; Verdener, 1999).

İletişim becerilerinin neleri içerdiğine ilişkin görüşler farklılıklar gösterebilmektedir. Bunlardan birisinde iletişim becerilerinin sözel, sese dayalı, bedensel, dokunsal, hareket içeren mesajları ve bu mesajların çeşitli karışımlarını içerdiği (Nelson-Jones, 2002) belirtilmektedir. İletişim becerileri en temel olarak etkili dinleme ve etkili (sözel ya da sözel olmayan) tepki verme biçiminde özetlenebilir (Egan, 1994). Her birinin içinde bir dizi beceri vardır.

Elif Hanım, arkadaşı Ayça Hanım'la ilk kez gittikleri çok büyük markette dolaşırken kalabalıktan, satılan ürünlerin, renklerin, seslerin fazlalığından söz ederek yorulduğunu dile getirdi. Ayça Hanım "evet uyarıcı bolluğundan" dediğinde ise duruma açıklama gelmiş olmasına rağmen kendini anlaşılmış hissetmedi.

Etkili Dinlemek

Dinlemek en önemli iletişim becerilerindedir. Çok kolay görünse de anlaşmazlıkların çoğu iyi dinlemekten kaynaklanır (Korkut, 1997). Dinlemenin fiziksel ve psikolojik dinleme olarak iki boyutu vardır. Dinlemenin fiziksel boyutunda konuşanın yüzüne doğrudan bakmak, beden olarak ona yönelik olmak, gözle iyi bir ilişki kurmak, konuşana doğru eğik durmak, bu durumda rahat olabilmek özellikleridir. Sadece duymak değil, söylenenlerin altında yatanları da anlamak gerekir ki bu da dinlemenin psikolojik boyutunu oluşturur. İyi bir dinleme eyleminin koşulları ise şunlardır: Karşıdakinin sözünü kesmeden, müdahale etmeden sessizce dinlemek; anlatılmak istenenin ne olduğunu anlamaya çalışmak; anlatılanın altında yatan duyguyu anlamaya çalışmak; değiştirmeye kalkmadan, yargılamadan daha açık deyişle koşulsuz kabulde dürüst olarak dinlemek (Egan, 1994).

Etkili bir dinleyici; söz kesmez, bunu karşıdakinin hatalarını düzeltmek ya da bir hataya dikkat çekmek için yapmaz, yargılamaz, karşılık vermeden önce düşünür, sözel olmayan mesajları gözler, işittiklerini farklı yorumlamasına yol açabilecek yanlışlıklarını bilir, ne dendiğine odaklanır, dinlerken ne diyeceğinin provalarını yapmaz, son sözü söyleme çabasına girmez. Öte yandan günlük yaşamda bu kurallara uyulmadığına sıklıkla şahit olunabilir. Ancak etkili bir dinlemenin sayesinde etkili biçimde sözel ya da sözel olmayan tepkiler verilebilir.

Dinlemek kolay görünse de zor olan bir beceridir ve işitmekten öte bir anlam taşır.

Etkili dinleme; karşıdakini sözünü kesmeden, müdahale etmeden sessizce dinlemeyi, anlatılmak istenenin ne olduğunu anlamaya çalışmayı, anlatılanın altında yatan duyguyu anlamaya çalışmayı değiştirmeye kalkmadan ve onu yargılamadan daha açık deyişle koşulsuz kabulde dürüst olarak dinlemeyi gerektirir.

SIRA SİZDE

4

Etkili dinlemenin koşulları nelerdir?

Etkili Tepki Vermek

Etkili tepki verebilme iletişimin sağlıklı olmasında önemli olan becerilerdendir. İçinde bir dizi beceriyi barındırır. Konuşmaya teşvik edici tepkiler vermek, soru sormak, duyguları kişiselleştirecek tepkiler vermek, etkin dinleme tepkileri vermek, özetlemek, ben dili kullanmak ve geri bildirim vermek bunlardan bazılarıdır (Coursen & Thomas, 1989; DeFleur, Kearney & Plax, 1997; Egan, 2002; Gordon,

1992). Bazı becerilerin birbirleriyle örtüşen yanları vardır. Konuşanı asgari düzeyde teşvik ederken de kısa soruların sorulabilmesi ile ayrıca soru sorma becerisinin olması buna örnek olarak verilebilir (Korkut, 2002).

1. Asgari düzeyde teşvik: Dinlerken ve dinledikten sonra çok az başka deyişle asgari düzeyde teşvik edici sözcükler kullanılarak da etkili sözel tepki verilebilir. Bu teşvik, konuşanın anlattıklarında yer alan anahtar sözcüklerin tekrarlanması ile (..dün,..gördün.), tek sözcüklü devam ettiricilerle, (hıhı, eee, sonra, başka), konuşmanın sürdürülecek kısa soruların sorulması ile (nasıl oldu?) gerçekleştirilebilir.

O gün yuvada yeni öğrendikleri bir oyunu anlatan Ceren'e annesi "Hu bu.", ".. önce grup oldunuz." biçiminde tepkiler vererek daha da ayrıntılı anlatmasını sağlıyordu.

2. Soru sormak: Soru sormak uygun biçimde kullanıldığında etkili olan bir iletişim becerisidir. Soru sormanın farklı amaçları olabilir. Bu amaçlardan biri konuşan kişinin daha önce söz etmediği bir bilgiyi almaya yöneliktir. Diğerleri bilgi vermek, anlayıp anlamadığını sınamak, karara ulaşmak, konuya dikkat çekmek için olabilir. İlişkiyi zenginleştirmesi için soru sorulurken bazı noktalara dikkat etmek gerekir. Çok özenle, fazla olmayacak biçimde, yargılayıcı, hesap sorucu izlenim bıraktığı için "neden, niçin, niye" soru sözcüklerinin kullanılmasından kaçınacak türden, "ne" ve "nasıl" soru sözcükleri kullanarak konuşmayı sürdürececek biçimde açık uçlu soru sorulmalıdır (Hunsaker & Alessandra, 1980).

Soru sormanın tipleri vardır. Bunları açık ve kapalı uçlu sorular biçiminde özetleyebiliriz. **Açık uçlu soru**, yönlendirici olmayan, konuşmanın devam etmesine yarayan soru tipidir. Daha fazla bilgi almayı sağlar, konuşanın keşif yapmasına yarar, dinleyenin dikkatli dinlediğini gösterir. Nasıl, ne, hangi gibi soru sözcükleri uzun açıklamalar yapmayı sağlayabilir.

Sorular; açık uçlu ve kapalı uçlu sorular olarak çeşitlenmektedir.

"Sana aldığım kazağı nasıl buldun?", "Bu akşam hangi öyküyü okumamı istersin?",

"Bu olayda canını sıkkan ne oldu?"

Kapalı uçlu sorular ise; evet ya da hayır, sevdim ya da sevmedim gibi kısaca yanıtlanır. Soru soranın belli gerçekleri elde etmesine yarar ve konuşmayı istenen belli bir alana yönlendirir. Bu durumda yanıtlayıcı az düşünür.

"Aldığım kazağı beğendin mi?", "Sana bu öyküyü okuyayım mı?", "Canını Ahmet mi

sıktı?"

3. Duyguların kişiselleştirilmesi: Duyguların kişiselleştirilmesi de bir diğer tepki verme yoludur. Dinlenen kişinin hangi durum nedeniyle ne hissedebileceğinin söylenmesine dayalı bir tepkidir. Kişiselleştirmenin yapılması, önce duygunun söylenerek ardından hangi nedenle onun hissedildiğini belirten ya da önce durum, ardından da duygunun söylendiği bir cümle biçiminde formüle edilebilir. Amaç, karşıdakinin duygularının adının konması ve uygun biçimde iletilmesidir. Sınav öncesi kaygılandığı davranışlarından anlaşılan gence, 'sanırım sınav nedeniyle kaygılısın' denmesi bu tepki türüne bir örnektir.

4. Etkin dinlemeyle tepki verme: Dinleme ve ona göre tepki verme türlerinden biri olarak etkin dinleme, anlatılanların basit bir tekrarı, anlatılanların duyulduğuna ilişkin bir mesaj, anlatılanların özeti ya da duyguları dile getirmek biçiminde olabilir. Amaç karşıdakini anlamaya dayalı, yargılamayan bir tepki vermektir. Etkin

dinlenen kişi yargılama olmadığı için kendini gerçekten dinleyen kişiye yakın hisseder. Sorununu ilk baştaki kadar önemli görmeyebilir. Rahatlıkla dile getirdiği için çözüm yollarını da daha rahat düşünebilir (Cüceloğlu, 1994; Gordon, 1992).

Beş yaşındaki Ege çaydanlığa elini değdirerek yaktı. Ağlayarak “Ay parmağımı yaktım. acıyor, çok acıyor. Ab ab” demeye başladı. Annesi “Ooo sabiden acıyor.” deyince Ege “Evet bak ne kadar fazla yaktım diye devam etti. Bunun üzerine annesi “ Çok yanmış hissediyorsun. Bayağı acıyor” diye devam etti. Ege, ağlamayı keserek “üstüne bir şey sürsek mi?” diye sordu. Annesi de “üzerine biraz buz koyalım da acını alsın” diyerek tepki verdi. Bu gibi durumlarda bazen anneler “Bu kadar bebek olma.. O kadar da acımamıştır” ya da “Birazdan iyi olur.. O kadar da kötü değil canım” deme eğilimi gösterebilmektedirler (Gordon, 1989, s.105-106 örnekten uyarlanmıştır).

5. *Ben dilinin kullanılması:* Ben dilinin kullanılması da etkili sözel tepki vermede son derece önemlidir. Burada sözü edilen, ben zamiri ile başlayan cümleler kullanmak değildir. **Ben dili**, olaydan kişinin nasıl etkilendiğini anlatmaya dayalı bir dil iken yaygın olarak kullanılan **sen dili** olaydaki diğer kişiye yöneliktir. Randevunuza zamanında gelemeyen birisine ben dili ile “Seni beklerken etraftakilerin bakışlarından hoşlanmadım. O nedenle sana biraz kızdım.” denebilirken aynı durum için sen dili ile söylenebilecek cümle “Seni beklerken sinir oldum. Bir kere de vaktinde gelsene. Hep böyle gecikiyorsun.” biçiminde olabilir: Ben dili, özellikle olumsuz duyguların yaşandığı durumlarda, olumsuz duyguların yaşandığı kişiye önce davranış ya da durum tanımlanarak, bu davranış veya durumdan nasıl etkilendiğini belirtildikten sonra, ne hissedildiğinin söylenmesine dayalıdır. Başka bir biçimde de kullanılabilir. Burada önce etkilenilen davranış, sonra yaşanan duygu ve ardından bunun nedeni açıklanır. Önemli olan ne hissettiğimizi yargılamadan iletme. Bu formüle edilmiş yapı öğrenmeyi kolaylaştırmak amaçlıdır. Dolayısı ile ben dilindeki ifadelerin tamamen böyle olmaları gerekmez (Cüceloğlu, 1994; Gordon, 1989).

Ben diline örnekler: “Salon çok dağınık olduğunda (davranışın yargılanmadan tanımlanması) toplamaya nereden başlayacağımı bilemiyorum (davranışın bizdeki somut etkisi). Bu da beni telaşlandırıyor.”(duygumuz).

“Okuldan sonra telefon etmeden, geciktiğinde (etkilenilen davranış) sana bir şey oldu diye kaygılanıyorum (duygu). Çünkü nerede olduğumu bilmiyorum” (duygunun nedeni).

“Siz yüksek sesle konuştuğunuzda, babanızla konuşamıyorum. Bu durumdan rahatsız oluyorum.”

“Anlaşmalara uymadığımızda kendimi baksızlığa uğramış gibi hissediyorum, çünkü bütün işleri ben yapmak zorunda kalıyorum”

Ben dilini kullanmanın bazı yararları şu şekilde özetlenebilir: Bu dilin kullanılması hâlinde birey, olaydan nasıl etkilendiğini ifade ettiği için karşıdakini suçlu hissettirmez, böylece karşıdaki kişiler savunmaya geçmezler. Ben dilini kullanan kişinin neden o duyguyu yaşadığı anlaşıldığı için iletişim daha sağlıklı olur. Ayrıca ben mesajı alan kişi başkalarını düşünmeyi de öğrenir. Dolayısıyla yakınlığı artırıcı ve anlaşmazlıkları azaltıcıdır. Konuşan kişiyi duygularını biriktirmede ve etkili olarak dile getirdiği için rahatlatır. Oysa, *sen dili* karşıdaki kişiyi suçlayıcıdır ve davranıştan çok kişiliğe yöneliktir. Karşıdaki kişi kendini suçlanmış ve anlaşılma-

Ben Dili: Özellikle olumsuz duygular yaşandığımız durumlarda, bu duyguları hissettiğimiz kişiye onun davranışını veya var olan durum hakkında bilgi verdiğimiz, bu davranış veya durumdan nasıl etkilendiğimizi, neler hissettiğimizi içeren mesajlardan oluşur.

Sen Dili: Özellikle olumsuz duygular yaşandığımız durumlarda, bu duyguları hissettiğimiz kişiyi suçlayıcı, yargılayıcı hatta çatışmaya davet edici mesajlardan oluşur.

miş hissettiği için yeniden konuşmayı istemeyebilir. Neye kızıldığının anlaşılmasınca neden olarak kişiyi gücendirebilir ve direnmesine neden olabilir (Cüceloğlu, 1994; Dinkmeyer & McKay, 1994; Gordon, 1992; Korkut, 2002).

*Sen diline örnekler: Ne bu salonun hâli?! Bir türlü düzenli olmayı öğrenemediniz.
Kesin sesinizi! Yeter be kafamız şişti. Şurada iki laf edemeyecek miyiz?
Ne zaman sorumlu olmayı öğrenip eve geç geleceğin zaman haber vereceksin?*

6. Etkili geribildirim vermek: Etkili geribildirim vermek de etkili sözel tepki verme becerilerinden biridir. Bu beceri konuşulanların anlaşılıp anlaşılmadığından emin olmak ve izlenimleri dile getirmek istendiğinde kullanılır. *Başkalarının yaptıklarıyla, becerileriyle, performansları ile ilgili bilgi verme süreci olan geribildirim yapıcı olduğunda son derece geliştirici bir tepki verme biçimidir.* Öğrenilen bir beceri olan yapıcı geribildirim, karşıdaki kişinin daha az etkili olan davranışını değiştirmesinde büyük katkı sağlayıcıdır. Yapıcı olabilmesi için o kişiye bunun iletilmesi gerekmektedir (Danish, D’Augelli & Hauer, 1994).

Etkili geri bildirim bazı ilkeleri vardır. Bunlar;

- Gözlenen davranışın hemen arkasından verilmesi,
- Teknik olmayan bir dilin kullanılması,
- Kısa ve öz olması; fazla ayrıntıya inilmemesi,
- Kişiliğe değil gözlenen davranışa yönelik olması,
- Değer yargılarından kaçınarak, kişisel ama tehdit edici ve alay edici olmayan tarzda verilmesi,
- Kişinin kontrol edebileceği, değiştirebileceği bir davranış ile ilgili olması,
- Kişinin zayıf yanları kadar güçlü yanlarına da yönelik olması,
- Alan ile veren birbirini anlayana dek sürmesidir (Danish, D’Augelli & Hauer, 1994).

İlişkide bulunan kişiyi eleştirmek gerektiği düşünüldüğünde etkili ve yapıcı olması isteniyorsa bu noktalara dikkat etmekte yarar vardır. Bu beceriler de diğer iletişim becerileri gibi öğrenilirler ve pratikle daha etkili hâle gelebilir.

Etkisiz ve etkili geribildirim örnekleri aşağıda sunulmuştur:

Etkisiz: Anne: “Geçen günde benzer davranışı göstermiştin ve o zaman sana kızmıştım.”

Abla: “Yaptığım resmi hiç beğenmedim, çok karmaşık.”

Baba: “Ay, sen mi doktor olacaksın?”

Etkili: Baba: “Kardeşin düştüğünde koşup yardım etmeden çok etkilendim.”

Anne: “Anneannenleyken sürekli turnaklarla oynadığını görünce sıkıldığım düşüncesine kapıldım”

Abla: “Bana baktığını görünce benim bir şey söylememi beklediğini sandım.”

Yukarıda verilen etkisiz geribildirim örneklerinde hangi ilkelerin çiğnendiğini bulmaya çalışınız.

İLETİŞİMİ ENGELLEYEBİLECEK TEPKİ TÜRLERİ

İletişim becerileri aile ortamında da büyük önem taşır. Anne, baba ve çocukların birbirleri ile ilişkilerinde bu becerilere sahip olma oranlarına göre aile içi ilişkileri de değişiklik gösterir. Bu becerilerin başında *güven oluşturabilecek* davranışlar göstermek gelir. İletişimde güvenin oluşmasını azaltabilecek tepkiler şunlardır: Ko-

Sözel ya da sözel olmayan tepkilerimizi verirken farkında olmadan iletişimi engelleyici olabiliriz.

nuyu hiçbir açıklama yapmadan değiştirmek, değiştirilemeyecek türden konulara odaklaşmak, gereksiz ve yıkıcı eleştirilerde bulunmak, öğüt vermek ve ikna etmeye çalışmak, şiddetle karşı çıkmak ya da belirsiz biçimde hemfikirmiş gibi görünmek, yorum yapmak, koşullarınıza uymaları için başkalarını onaylar görünmek.

İletişim engelleri, bir mesajın verilmesini ve anlaşılmasını olumsuz yönde etkileyen bütün etmenlerdir. İletişim engeli oluşturan etmenler: iletişimdeki taraflardan birinin iletişime girme amacını tam olarak algılayamaması, bedensel ya da psikolojik bir engele sahip olması, temel gereksinimlerinin giderilmemiş olması, sevgi ve saygı görmemesi ya da öyle hissetmesi, geleceğini güvenli bulamamasının yanı sıra tarafların ortak yaşam alanlarının azlığı, birbirlerine güvenememeleri biçiminde sıralanabilir. Bazen de kalabalık olma da bir etmenddir.

Sözel tepki aracılığı ile oluşan iletişim engelleri aşağıda sunulmuştur. Bu tür tepkiler, kişiler arası ilişkilerde sorun yaratıcı olabilirler. Ancak, hepsinin her koşulda engelleyici olmadığını unutmamak gerekir. Sık ve yoğun kullanımları iletişimi istenmedik sonuçlara götürebilmektedir. İletişim engelleri, kişiye yardımcı olmadığı, ilerde sorunlarını anlatmamasına neden olduğu, sorunlarını içine atmasına yol açtığı, ilişkinin gelişmemesine neden olduğu için azaltılmalıdır. Bu engellerin ilk 12 tanesi Gordon (1989) tarafından, sonuncusu Korkut (2002) tarafından önerilmektedir.

1. *Emir vermek, yönlendirmek*: Yakınmayı bırak o hazırladıklarımı giy!
2. *Uyarmak, gözdağı vermek*: Eğer dayak istemiyorsan oyuncaklarını toplasan iyi edersin.
3. *Ahlak dersi vermek*: O seninle oynamıyorsa tek başına oynamalısın.
4. *Öğüt vermek, çözüm ya da öneri getirmek*: Öğretmenine bütün bildiklerini söylemelisin. Ancak ondan sonra seni akıllı biri olarak görür.
5. *Öğretmek, nutuk çekmek, mantıklı düşünceler üretmek*: Yemeğini bitirmen için çok az zamanının kaldığını hatırlasan iyi olur.
6. *Yargulamak, eleştirmek, suçlamak*: Doğrusu bunu senden beklemezdim Mert, İnsan hiç oyuncuğunu annesine sormadan arkadaşına ödünç verir mi? Hiç malının kıymetini bilmiyorsun.
7. *Ad takmak, alay etmek*: Bebek gibi davranıyorsun. Sen artık anaokuluna giden koca bir çocuksun.
8. *Yorumlamak, analiz etmek*: Bana kalırsa sen yuvada bunları iyi öğrenememişsin. Sen apaçık şımarıklık ediyorsun.
9. *Övmek, aynı düşüncede olmak, olumlu değerlendirmeler yapmak*: Gerçekten çok yeteneklisin. Yatağını benden bile iyi toplayacağına eminim.
10. *Güven vermek, desteklemek, avutmak*: Böyle hisseden tek çocuk değilsin. Arkadaş edinmenin hiç de zor olmadığını göreceksin. Zamanla bunu da aşacaksın.
11. *Soru sormak, sınamak, sorguya çekmek, çapraz sorgulamak*: Neden bu kadar geç geldin? Aslının annesi size ne yapmış? Egelerde neler yediniz? Hangi oyuncaklarla oynadınız?
12. *Sözünden dönmek, oyalamak, alay etmek, şakaya boğmak, konuyu saptırmak*: Galiba yatağın tersinden kalkmışsın bu sabah. Ne var alırım deyip o çikolatayı almamışsam! Hem sen bunu bırak Ceren Hanımın kızının başına gelenleri duydun mu?
13. *Kıyaslamak*: Kardeşine bak ne güzel yemeğini yiyor. Ağabeyin gibi kibar olmayı öğrenemedin gitti.

Yukarıda da belirtildiği gibi bu tepkiler sık ve yoğun kullanıldıklarında iletişim engeli olabilmektedirler. Bunların içinde en dikkat çekici olanlar, dokuzuncu ve onuncu tepkilerdir. Bu tepkiler içtenlikle ve abartmadan kullanıldığında etkili tepkiler olabileceken abartılı ve sık kullanımı inandırıcı olmadığı için engelleyici olabilmektedir. Sonuç olarak, iletişimin niteliğini artırmak için dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır:

- Karşıdaki kişiyi değerlendirmek yerine dediklerini anlamaya çalışmak,
- Durumu kontrol etmek yerine sorunu çözmeye yönelik olmak,
- Belli taktikler izlemek yerine doğal olmak,
- Tepkisiz olmak yerine konuşanın durumunu kavramaya çalışmak,
- Ast-üst ilişkisi yerine eşit insanlar ilişkisi biçiminde davranmak,
- Katı olmak yerine yeni bakış açılarına ve farklı görüşlere açıklıkla yaklaşmak, vb.

Bu tip ortamlarda yetişen çocuklar kendilerine güvenen, kendilerini değerli bulan, başkalarının hissettiklerine duyarlı bireyler olma yolundadırlar.

Ana babaların çocuklarıyla kurdukları ilişkilerin onların kişiliklerinin oluşmasında çok önemli olduğu bir dizi kuramcı (Freud, Adler, Fromm gibi) tarafından vurgulanmıştır (Pervin, Lawrence & John, 2005). Ana babaların sevgilerini gösterme, ödüllendirme ve cezalandırma yöntemlerinin kullanmalarında iletişim becerilerinin büyük payı vardır. Ana baba tutumlarından kastedilen de ana babaların iletişim becerileri ile kullandıkları davranış kazandırma ve değiştirme teknikleridir. Sözcükler özellikle anne babalardan geliyorsa incitici olabilir. Pek çok ana baba sözlerinin ve davranışlarının çocuklar için ne kadar yıkıcı olabileceğinin farkında değildirler (Ginott & Goddard, 2003). Bunun yanı sıra pek çok anlamda model olmaları nedeniyle, ana babaların sıklıkla kullandıkları sözcükler, yaptıkları davranışlar, olaylar karşısında verdikleri tepkiler çocuklarınca da kullanılabilir. Kernis, Brown ve Brody (2000) tarafından bir araştırmada ana baba çocuk iletişiminin çocuklardaki kendilik değerinin kolayca değişmesi ya da kolayca değişmeden sağlıklı düzeyde kalmasını etkilediğini gösteren bulgular elde edilmiştir. Kendilik değeri değişken olanların ana babalarının daha eleştirel davrandıkları, psikolojik olarak fazla kontrol edici oldukları ve daha az onaylayıcı cümleler kullandıkları bulunmuştur. Dolayısıyla, ana babaların çocukları üzerindeki etkileri oldukça fazladır.

İletişimin etkililiği ile doğrudan ilişkili olan bir diğer beceri de etkili çatışma çözme becerileridir. Günlük yaşam içinde yaşanılması kaçınılmaz olan çatışmaların farklı çözüm yolları olsa da önemli olan etkili biçimde çözebilme.

Anne babaların sıklıkla ve yoğun olarak kullandıklarında çocuklarıyla iletişimlerini engelleyebilecek tepki biçimleri nelerdir?

SIRA SİZDE

5

İLİŞKİLERDE SIK YAŞANAN BİR OLGU OLARAK ÇATIŞMA

Çocukları 3 ve 8 yaşında olan Solmaz ailesi, o akşam yürüyüş yapmayı düşünüyordular. Ancak yemekten sonra Ömer Bey evde kalıp aboneliği olduğu Atlas dergisinin son sayısını okumak isteğinin ağır bastığını fark etti. Ayrıca ilkokula giden Mert de bilgisayardaki bir oyunu oynamayı daha keyifli bulduğunu doğrudan söylemese de yürüyüşe çıkmaya pek niyetli görünmüyordu. Aslında biraz da park yerinde kardeşi Aslı ile ilgilenmesinin isteneceğini düşünerek isteksiz davranıyordu. Bu arada Meral

Hanım ailece bir şeyler yapmak istediği için eşi ile oğlunun evde kalma istekleri karşısında gerginleşti. Sinirli biçimde bir şeyler söyledikten sonra Ash'ı alarak yürüyüşe çıktı.

Kişiler, kendi içlerinde istekleri, düşünceleri arasındaki uyumsuzluklar nedeniyle çatışmalar yaşadıkları gibi kişiler arası ilişkilerinde de sürekli bir çatışma ve uyumsuzluk yaşarlar. Bu çatışmaların varlığı ise olağan ve kaçınılmazdır. Açık olmayan iletişimler kişiler arası çatışmalara neden olmaktadır. Yanlış anlamalar ya da yanlış algılamalar, başkalarının bakış açılarına göre davranıp davranmamalar kişiler arası çatışmaların oluşmasına neden olabilmektedir (McFarland, 1992).

Çatışma Çözme

Çatışma aynı fikirde olmama, tartışma, görüş olarak ayrılma, anlaşmazlık, gerilim, tutarsızlık, çelişme, mücadele, birbirine uymama sözcükleri ile eş anlamlı olarak kullanılır. (Leseho, 2001). Çatışmalar daha önce de belirtildiği gibi, normal yaşamın bir parçasıdır ve bireyin büyümesine yardım eden bir yanı vardır. **Çatışma çözme** ise tarafların başarılı bir sonuç elde edilinceye dek aynı fikirde olmadıkları, konu ya da durum üzerinde çalışması süreci olarak tanımlanmaktadır (Sweeney & Carruthers, 1996). Önceleri kişiler arası çatışmalar yıkıcı olarak ele alınırken daha sonra bu duruma olumlu bir bakış açısı oluşmuştur. Çünkü çatışmalar, bağlılığı artırma, taraflar arasında güç dengesini sürdürme, probleme yaratıcı çözüm yolu bulma gibi bazı olanaklar sağlar (McFarland, 1992). Bu yanı ile çatışmalar, geliştirici olarak da ele alınmaya başlamıştır.

Çatışma çözme, aşağıda özetlenen basit ve temel iletişim becerilerine iyice hakim olmanın ve uygulayabilmenin üzerine inşa olan karmaşık becerileri gerektirmektedir:

- Başkalarının farkında olma,
- Kendi ve başkalarının ayrımının farkında olma,
- Dinleme becerilerini kullanma,
- Kişinin duygu ve düşüncelerinin farkında olması,
- Başkalarının duygu ve düşüncelerine tepki verebilme becerisi.

Bunlara ek olarak çatışma çözme becerileri kişinin duygu ve düşüncelerini ifade etmesini de içermektedir (Nattiv, Render, Lemire & Render 1990; Akt: Shulman, 1996). Başka yazarlara göre de çatışma çözümünde açık iletişim, duyguların keşfi ve ifadesi ve karşılıklı güven oluşturma becerileri kritik öneme sahiptir (McFarland, 1992). Bu becerilere sahip ve hakim olmak çatışma çözme süreçlerinin etkili olmasını sağlamaktadır. Çatışma çözmenin felsefesini oluşturan bazı temel görüşler vardır. Bunlardan ilki, çatışmaların doğal, kaçınılmaz ve yaşamın her alanına yayılmış durumda olmasıdır. Diğer ise çatışma çözme süreçlerinin farklı formlarının farklı sonuçlara götürmesidir (Carruthers & Carruthers, 1996).

Çatışmalar ortaya çıktıkları zaman çeşitli yollarla çözülmeye çalışılır. Çatışmaların çözülebilmesinde iki tarafın da büyük bir rolü vardır. Çünkü çatışmalar ancak iki taraf da olaya sağlıklı bakabildiğinde etkili olarak çözümlenebilir. Yaşamımızda çatışmaların sağlıklı olarak, başka bir deyişle iki tarafın da ikna olduğu, taviz de vermediği biçimde çözümlenebilme olasılığı oldukça düşüktür. Daha çok çatışmalardan kaçınma ya da bir tarafın kazanıp bir yanın kaybettiği çözümlenme yolları kullanılmaktadır. Sonuç olarak, çatışmaların ortaya çıkmasını engellemek olanaksız olsa da ortaya çıktıkları zaman etkili olarak çözülebilirler. Bu konudaki beceriler öğrenilir. Ancak, bazen çatışma çözmek için kullanılan yollar etkisiz, sorunu

Çatışma Çözme: Tarafların başarılı bir sonuç elde edilinceye dek aynı fikirde olmadıkları, konu ya da durum üzerinde çalışması süreci olarak tanımlanmaktadır.

büyüten, yeni sorunlara yol açan türden olabilir. O nedenle etkili olan yolların öğrenilmesinde yarar vardır. Bu yollardan biri etkili çatışma ya da problem çözme aşamalarını bilmek ve kullanabilmektir. Bir diğeri, pasif ve etkisiz değil, etkili olarak tepki vermeyi öğrenmektir.

Aile içinde de diğer ilişkilerde olduğu gibi gün içinde pek çok farklı konuda ve farklı önem derecelerinde pek çok çatışma yaşanır. Bu bazen anne ile baba arasında örneğin çocuklarına karşı tutumlarının uymaması biçiminde olabileceği gibi ana baba ile çocuk arasında da bir yemeği yeme konusunda isteklerin tutmaması biçiminde olabilir. Çatışmaların olmasının olağan olduğu yukarıda söylenmişti. Ancak bu çatışmaları çözümlenmede kullanılan yollar her zaman tarafları mutlu edecek biçimde olmayabilir. Özellikle ana baba çocuk, ast üst ilişkilerinde olduğu gibi taraflardan birinin kendini daha haklı görmesi sonucu çatışmanın çözümü onların istediği ve mutlu oldukları biçimde gerçekleşmektedir. Bazen iki tarafında kötü hissettiği hâller de oluşur. Oysa amaç iki tarafın da kendini iyi hissettiği, etkili bir çözüm bulmaktır. Eğer farklı bir bakış açısından değerlendirirsek çatışmalarda tarafların çatışmayı kazanmak ya da kaybetmeleri ile ilgili üç durum oluşmaktadır.

- Tarafların ikisinin de kaybettiği, dolayısıyla ikisinin de mutsuz hissettiği (kaybet-kaybet) durum.
- Taraflardan birinin kazanıp diğersinin kaybettiği kaybedenin mutsuz olduğu (kazan-kaybet) durum
- Tarafların ikisinin de kazandığı dolayısıyla mutlu hissettiği (kazan- kazan) durum.

Çatışmalarla nasıl başa çıkacağımızı da öğreniriz. Ancak her zaman etkili yolları öğrenemeyebiliriz.

İletişimlerde ne zaman çatışmalar yaşanır? Sizce çatışma yaşamak neyin göstergesidir?

SIRA SİZDE

Çatışma Durumlarıyla Başa Çıkmada Kullanılan Yollar

Çatışmalarda kullanılan yollar çatışma yaşayan tarafların yaşantılar karşısında aldıkları tavırlarıyla çok ilgilidir. Çatışma çözümlenmede kullanılan yolları Johnson ve Johnson (1997) beş grupta ele almaktadırlar: Geri çekilme, zorlama, alttan alma, uzlaşma ve yüzleşme. Her bir yol bir hayvan adıyla sembolleştirilmiştir. Geri çekilme kaplumbağa ile, zorlama köpek balığı ile, alttan alma ayıcıkla, uzlaşma tilki ile ve yüzleşme baykuşla ile eşleştirilmiştir. Söz konusu modelde bu yollar, ilişki ve amaca verilen öneme bağlı olarak oluşmaktadır. Geri çekilme, isteklerimizden ve ilişkimizden vazgeçme ile ilgilidir. Çatışma ve ilişki adeta yok sayılır. İki taraf da böylece çatışmada kaybetmiş olur (kaybet-kaybet taktiği).

Zorlama, ilişki yerine amaçların, isteklerin önemli sayılarak çatışmanın çözülmeye çalışılması hâlinde karşısındaki bulunan çözümü kabul etmesi için zorlamaya dayalı olan bir yoldur. İş adamları, politikacılar, yöneticiler bu yolu daha fazla kullanırlar. Taraflardan birisi zorla kazanan durumunda iken diğers taraf kaybetmektedir (kazan-kaybet taktiği).

O akşam sinemaya gitmeye karar veren Esra ile Mert farklı filmleri görmek istemektedirler. İkisi de birbirini çok sever öte yandan ikisinin film zevkleri farklıdır. Mert o gün iş yerinde canı çok sıkıldığı için onun rahatlamaya daha fazla gereksinimi olduğunu, o nedenle komedi filmine gitmek istediğini, aksi takdirde evde oturmayı yeğleyeceğini söyler. Komedi filmine giderler ve Mert dediği olduğu için kendinden memnundur.

Alttan alma, amaçtan vazgeçip ilişkiyi korumaya yönelik olarak davranmaya, karşıdakinin yapmak istediğine izin vermeye dayalı bir taktiktir. Memurlar, astlar daha çok bu taktiği kullanmak durumunda kalabilirler. Bu yolda da kazan kaybet taktiğinin kullanılmaktadır.

Küçük kıızı ile arasında bir oyuncak alımıyla ilgili anlaşmazlık yaşayan Vildan Hanım, o sırada gözüne ilişen ve kızının da sevdiğini bildiği meyvelerin olduğu reyona dikkat çekerek çatışmayı azaltmıştır.

Uzlaşma yolunda amaç ve ilişki orta derecede önemli bulunur ve biraz ilişki-den biraz amaçtan vazgeçerek ortak yol bulmaya çalışılır. Psikoloji ile ilgili alanlar-da çalışanların diğer insanlara kazandırmaya çalıştıkları yollardan biridir. Bu yolda taraflardan ikisi de sonuçtan memnundur (kazan-kazan taktiği).

Kıyafet alışverişinde öncelikli alınması gerekenler konusunda annesinden farklı düşünen Ayten, annesiyle yaptığı konuşma sonrasında bu sefer annesinin öngördüklerini alıp gelecek sefer kendi istediklerinin alınması konusundaki anlaşmayı kabul eder.

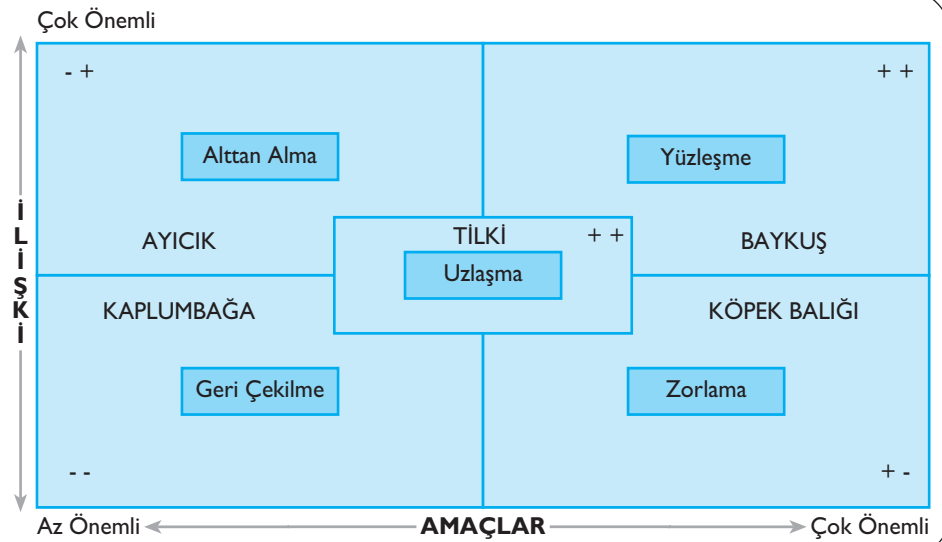
Çatışmalarda iki tarafından memnun olduğu bir çözümün bulunabilmesi istenen bir durumdur.

Yüzleşme, amaç ve ilişkinin çok önemli olduğu, iki tarafında taviz vermeden gereksinimlerini tam olarak karşılayabildikleri yoldur. Büyük bir olgunluk istemesi nedeni ile uygulaması zor yollardan biridir. Bu yolla çatışma çözüldüğünde de kazan-kazan taktiği kullanılmış olmaktadır. Dolayısı ile uzlaşma ve yüzleşme taktikleri kullanıldığında taraflar sonuçtan memnun olarak ayrılmaktadırlar

O yıl tatilde nereye gidileceği konusunda farklı seçimleri olan Korkmaz çifti, neler yapabilecekleri ile ilgili seçenekleri gözden geçirip ikisinin de isteyebileceği bir kararda anlaştilar. Ayça Hanım da Nami Bey de koşullarına en uygun olan seçenekte anlaştiları için, içleri rahat biçimde hazırlıklara başladılar.

Şekil 8.1

Çatışma Çözme Yolları (Johnson & Johnson, 1997, s.342)

Bu taktiklerin hepsini yeri geldikçe kullanılmaktadır. Hepsinin anlamlı işlevleri vardır. Sadece uzlaşma ve yüzleşmenin daha sağlıklı yollar olduğu uzmanlarca dile getirilir. Bireyler bu yollardan biri ya da bir kaçını daha sık kullanma eğilimindedir. Karşı taraftaki kişinin kullanmayı yeğlediği yolun önemi de unutulmamalıdır. Kullanırken bireyler kendilerini korumayı, az zarar görmeyi ve çıkarlarını korumayı dikkate alırlar (Johnson & Johnson, 1997). Modelde her taktiğin yanında yer alan +,- işaretler, tarafların kendilerini bu çözüm yolu ile ilgili olarak nasıl hissetmelerini simgelemektedir. Ayrıca, kazanma ve kaybetme durumunu da belirtmektedir.

Bir başka çalışmada çatışma çözme yolları yönlendirme, problem çözme, uzlaşma, yumuşatma, kaçınma ve üçüncü bir kişiye başvurma olarak özetlenmektedir (UNICEF, 1997). *Üçüncü kişiye başvurma* yolu yardım edebilecek, aracı olabilecek birini bulmaya çalışmak anlamındadır. Tarafların bir çözüm bulamadıklarına inanmalarıyla ilgili bir taktiktir. Ana tema, problemi çözebilecek becerilere sahip birini bulmaktır. Bu, bazen yaşça büyük birisi ya da deneyimli birisine danışmak bazen de bir profesyonele gitmek biçiminde olabilir. Çatışmayı yaşayanlar, çözümü kendileri bulamadıkları için bu durumdan biraz tedirginlik duyarlar.

Anne ve baba, kardeşi doğduktan sonra, kızları 5 yaşındaki Ayten'in turnaklarını yemeğe başladığını görünce önce ne yapabileceklerini bilemediler ve bir uzmana danışmaya karar verdiler. Bu sorunu çözmek için en uygun yolun bu olduğunun farkındaydılar. Yine de biraz çocuk psikolojisi bilmemenin sıkıntısını yaşadılar.

Sonuç olarak çatışmaların ortaya çıkmasını engellemek olanaksızdır, ancak ortaya çıktıkları zaman etkili olarak çözülebilir. Bu konudaki beceriler öğrenilir. Ancak bazen çatışma çözmek için kullanılan yollar etkisiz, sorunu büyüten, yeni sorunlara yol açan, kişileri mutsuz eden türden olabilir. O nedenle etkili olan yolları öğrenmemizde yarar vardır. Bu yollardan biri çatışma çözme aşamalarını bilmek ve kullanabilmektir.

OKULÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ ROL VE SINIRLILIKLARI

Aile içi iletişimlerin niteliğinin artmasında okulöncesi dönem öğretmenlerinin sınıf içinde yapabilecekleri bazı dolaylı ya da doğrudan etkinlikler vardır. Doğrudan yapabileceklerinin başında sınıf içi etkileşimlerde etkili iletişimin ilkelerini ve becerilerini yansıtan örnek davranışlar gösterebilmeleri gelmektedir. Sözü edilen davranışlar aşağıda sıralanmıştır: Çocuklardaki bireysel ayrılıkların farkında olmak ve hepsinden aynı davranışları beklememek, çocukları etkili biçimde anlamaya çalışarak dinlemek, beden dillerine ve sesleriyle verdikleri tepkilere dikkat etmek, suçlayıcı, yargılayıcı, eleştirici olmayan bir dil kullanmak, çatışmaları tanımlamalarında ve çözmelerinde çocuklara yardımcı olmak. Öğretmenler öğrencilere yönelik olarak yukarıda sıralanan etkinliklerin yanında, ana babalara, aile içi iletişimlerin niteliğinin artmasına katkıda bulunması için yararlanabilecekleri kaynakları da önerebilirler. Ancak bu konuda ana babalara yararlı olabilmeleri için kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Öğretmenler, gerektiğinde aile içi iletişim konusunda seminerler verebilecek profesyonellerin davet edildikleri toplantılar düzenleyebilirler.

Özet

Etkili kişiler arası iletişimin ne anlama geldiğini açıklamak

Etkili, sağlıklı iletişim, iletişim hâlindeki kişilerin birbirlerini doğru olarak anlayıp bunu birbirlerine iletmeleri, birbirlerine saygı ile davranmaları, anladıklarını ve anlaşıldıklarını hissetmeleri ile olasıdır

İletişimin etkili olabilmesi için gerekli olan ilkelere neler olduğunu ve nasıl uygulanabileceklerini tartışmak

İletişimin etkili olması için uyulması gereken ilkelere bazıları, bireysel ayrılıkların varlığını kabul etme, insanın değerli ve önemli olduğunu kabul etme, insana saygı duyma, herkesin kendisi ile ilgili kararlar alabilme hakkı ve gücü olduğuna inanma, zorlamada bulunmama (gönüllüğe önem verme), insanları değiştirmeden oldukları gibi kabul etme ve gizliliğe saygı duymadır. Bu ilkelere dikkat edilerek kurulan ilişkiler, iletişimde fark yaratıcı niteliktedir.

Etkili iletişimi sağlayacak iletişim becerileri açıklamak

İletişim becerileri en temel olarak etkili dinleme ve etkili (sözel ya da sözel olmayan) tepki verme biçiminde özetlenebilir. Her birinin içinde bir dizi beceri vardır.

İletişimde etkili dinlemenin nasıl gerçekleştiğini tartışmak

Etkili dinlemenin olabilmesi için bazı koşullara gerek vardır: Karşıdakini sözünü kesmeden, müdahale etmeden sessizce dinlemek; anlatılmak istenenin ne olduğunu anlamaya çalışmak; anlatılanın altında yatan duyguyu anlamaya çalışmak; değiştirmeye kalkmadan, yargılamadan daha açık deyişle koşulsuz kabulle dürüst olarak dinlemek

İletişimde etkili tepki vermenin türlerini açıklamak

Etkili tepki verebilme iletişimin sağlıklı olmasında önemli olan becerilerdendir. İçinde bir dizi beceriyi barındırır. Konuşmaya teşvik edici tepkiler vermek, soru sormak, duyguları kişiselleştirecek tepkiler vermek, etkin dinleme tepkileri vermek, özetlemek, ben dili kullanmak ve geri bildirim vermek bunlardan bazılarıdır

İletişimde engel oluşturabilecek tepki türlerini açıklamak

İletişim engelleri, bir mesajın verilmesini ve anlaşılmasını olumsuz yönde etkileyen bütün etmenlerdir. Sözel tepki aracılığı ile de iletişim engelleri oluşabilir. Aşağıda adları geçen tepkiler sık ve yoğun olarak kullanıldığında iletişimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Emir vermek, yönlendirmek; uyarmak, gözdağı vermek; ahlak dersi vermek; öğüt vermek, çözüm ya da öneri getirmek; öğretmek, nutuk çekmek, mantıklı düşünceler üretmek; yargılamak, eleştirmek, suçlamak; ad takmak, alay etmek; yorumlamak, analiz etmek; övmek, aynı düşüncede olmak, olumlu değerlendirmeler yapmak; güven vermek, desteklemek, avutmak; soru sormak, sınamak, sorguya çekmek, çapraz sorgulamak; sözünden dönmek, oyalamak, alay etmek, şakaya boğmak, konuyu saptırmak; kıyaslamak.

Çatışma çözmeye etkili çatışma çözme yollarını değerlendirmek

Farklı yaklaşımlar farklı yollar önerse de genel olarak iki tarafın kazandığı ya da iki tarafında kazanmadığı, sadece taraflardan birinin kazandığı çözüm yolları vardır. Bir model göre çatışma çözme yolları geri çekilme, zorlama, alttan alma, uzlaşma ve yüzleşme olarak belirtilir. Her bir yol bir hayvan adıyla sembolleştirilmiştir. Geri çekilme kaplumbağa ile, zorlama köpek balığı ile, alttan alma ayıcıkla, uzlaşma tilki ile ve yüzleşme baykuşla ile eşleştirilmiştir. Bir başka yol da üçüncü bir kişiden destek aramaktır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi iletişim ilkelerine uyarak davranmaya örnektir?
 - a. Arkadaşının anlattıklarını kimseye söylememek
 - b. Farklı siyasi görüşü nedeniyle arkadaşını dışlamak
 - c. Kardeşinin gitmek istediği resim kursuna karşı çıkıp dikiş kursuna gitmesini önermek
 - d. Abisini kendisiyle maça gelmeye zorlamak
 - e. Eşinin davranışlarını değiştirmeye çalışmak
2. Aşağıdakilerden hangisi etkili dinlemenin boyutlarından biri **değildir**?
 - a. Sadece söylenenlerin duyulmasının dinlemeye yetmezliği
 - b. Söylenenlerin nasıl söylendiğine de bakmak gerekliliği
 - c. Söylenenlerin duygu tonuna dikkat etmenin önemli olduğu
 - d. Neler konuşulduğunun duyulmasının dinlemeye yeterliği
 - e. Dinlerken konuşan kişiye yönelik olmanın etkili olduğu
3. Aşağıdakilerden hangisi iletişimde engel oluşturmak için kaçınılması gereken tepkilerden biridir?
 - a. Durumu kontrol etmeye çalışmak
 - b. Karşıdakinin dediklerini anlamaya çalışmak
 - c. Sorun çözmeye yönelik olmak
 - d. Doğal olmak
 - e. Eşit insan ilişkisi biçiminde davranmak
4. Etkili iletişim için uygun **olmayan** öge hangisidir?
 - a. Konuşurken karşıdakinin yüzüne bakmak
 - b. Vücudun konuşulana yönelik olması
 - c. Konuyla ilgisiz sözel tepkiler vermek
 - d. Söylenilenin altındaki duyguyu yakalamak
 - e. Söylenilenin nasıl söylendiğine dikkat etmek
5. İletişimde mesajları verme konusunda aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
 - a. Sözel mesajlar aracılığı ile her duygu ifade edilebilir.
 - b. Sözel olan mesajlarla beraber olmayanları da dikkate almak iletişimde daha sağlıklıdır.
 - c. Sözel olmayan mesajlara dikkat etmesek de olur.
 - d. Sözel olmayan mesajlar yerine daha çok sözel olanlara dikkat ederiz.
 - e. İletişimde mesaj vermenin sözel ve olmayandan başka yolları da vardır.
6. Aşağılardan hangisi ben diline örnek olabilir?
 - a. Gidip arkadaşlarıyla oynasana!
 - b. Yine dersini yapmamışsın.
 - c. Her zamanki gibi yemeğini yememişsin.
 - d. Hemen şu ödevlerini tamamla.
 - e. Ödevlerini yapmış olmana çok sevindim.
7. Aşağıdakilerden hangisi açık uçlu soruya örnektir?
 - a. Size kızdığımı söylemedim mi?
 - b. Ağabeyini eve çağırdın mı?
 - c. Okulda neler oldu bugün?
 - d. Biraz daha çorba ister misin?
 - e. Öğretmenine bu mektubu verir misin?
8. Aşağıdakilerden hangisi çatışmanın **olmaması** hâlini tanımlamaktadır?
 - a. Çıkarlar konusunda farklılıkların yaşanması
 - b. Değer yargılarında uyumsuzlukların olması
 - c. İki kişinin aynı durum için aynı isteklerde olması
 - d. Kişilerin farklı görüşlere sahip olması
 - e. Tarafların uzlaşamayacakları bir durumla karşılaşmaları
9. Çatışmayı çözüme yollarından hangisi kazan kazan taktiğine girmektedir?
 - a. Üçüncü kişiye başvurma
 - b. Uzlaşma
 - c. Geri çekilme
 - d. Zorlama
 - e. Altan alma
10. Aşağıdakilerden hangisi okulöncesi öğretmenlerinin iletişimle ilgili yapabileceklerinden biri **değildir**?
 - a. Çocuklara davranışlarıyla etkili dinleme konusunda model olmak
 - b. Ana babalara iletişimle ilgili seminer vermek
 - c. Etkili iletişimi öğretme işinde ana babalarla işbirliği yapmak
 - d. Çocukların bireysel ayrılıklarını dikkate almak
 - e. Ailelerdeki çatışmaları çözmek

Yaşamın İçinden

12.04.2006

“

Suçlu Bulundu: Anne-Babalar!

30 yaş altındaki gençler arasında yapılan araştırmaya göre İngiliz aileler çocuklarına zaman ayırmıyor. Araştırmayı yapan Direct Line şirketi yetkilisi Carmel Mc - Carthy , '30 yaş altı yaklaşık 2 bin 500 genç arasında araştırma yaptık. Genel olarak ailelerin çocuklarıyla ilgilenmediklerini gördük. Ne de olsa yaşam koşulları ağırlaşıyor ve çalışma saatleri uzuyor. Ayrıca, anne-babalar çocuklarına daha az ilgi gösteriyor. Gençlere göre anne ve babaların bu ilgisizliği yüksek düzeyde. Gençler, çocukluklarında hep kendi başlarına çalıştıklarını söylüyor. Ancak, gençlerin tek sıkıntısı derslere yardım edilmemesi değil. Bütün konularda yardım almadıklarını söylüyorlar. Anne-baba ve çocuklar arasındaki iletişim o kadar kopuk ki; aileler, çocuklarına musluk tamir etmeyi veya söküklüklerini dikmeyi öğretmiyor. Çocuklar derslerinin haricinde bildiklerini, kendileri öğreniyor. En çok ilgi gösterilen konu ise teknoloji. Bu konudaki bilmediklerini de genelde arkadaşlarından öğreniyorlar' dedi.

”

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise "İletişimin İlkeleri" başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlış ise "Etkili Dinleme" başlıklı bölümü gözden geçiriniz..
3. a Yanıtınız yanlış ise "İletişim Engelleri" başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise "İletişimin Geliştirilmesine Yarayan Bazı Beceriler" başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
5. b Yanıtınız yanlış ise "İletişimde Mesaj Verme Yolları" başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise "Etkili Tepki Verme" başlıklı bölümde ben diliyle ilgili açıklamaları gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise "Etkili Tepki Verme" başlıklı bölümde soru sormayla ilgili açıklamaları gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise "İlişkilerde Sık Yaşanan Bir Olgular Olarak Çatışma " başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise "Çatışma Durumlarıyla Başa Çıkımda Kullanılan Yollar" başlıklı bölümü gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise "Okulöncesi Öğretmenlerinin Mesleki Rol ve Sınırlılıkları" başlıklı bölümü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bu sorudaki amaç iletişimin yaşamın her anında önemli olduğunu fark ettirmektir. Etkili ve sağlıklı iletişimin insanları mutlu ve doyumsuz hâle getirme gücü hem özel hem de iş yaşamda etkisini göstermektedir. İletişim kurma biçimlerimizi ailemizden ve etrafta gördüğümüz modellerden öğreniriz. Ancak her zaman sağlıklı modellerle karşılaşamayabiliriz.

Sıra Sizde 2

Kişiler arası iletişim kalitesini, iki tarafın sözel ve sözel olmayan mesajlara duyarlılıkları, kişisel özellikleri, duyguları, düşünme biçimleri, geçmişleri gibi bir dizi etmen etkilemektedir.

Sıra Sizde 3

Bu soru sözel olmayan mesajların iletişimin çok büyük bir kısmını kapladığını göstermeyi hedeflemektedir. Karşınızdakinin evet derken kullandığı sesteki duygusal tondan, kısa sürelik duraksamasından, yüzündeki ifadeden istek ya da isteksizliği anlayabiliriz.

Sıra Sizde 4

Etkili dinleme, dinleyicinin bazı ilkeleri yaşama geçirmesini gerektirir. Dinleyici (alıcı) konuşanın sözünü kesmez, bunu karşıdakinin hatalarını düzeltmek ya da bir hataya dikkat çekmek için yapmaz, yargılamaz, karşılık vermeden önce düşünür, sözel olmayan mesajları gözler, işittiklerini farklı yorumlamasına yol açabilecek yanlışlıklarını bilir, ne dendiğine odaklaşır, dinlerken ne diyeceğinin provalarını yapmaz, son sözü söyleme çabasına girmez. Ancak etkili bir dinlemenin sayesinde etkili biçimde sözel ya da sözel olmayan tepkiler verilebilir.

Sıra Sizde 5

Anne babaların kuşkusuz çocuklarını yönlendirmek ve geliştirmekle yükümlüdür. Ama şu tür tepki biçimlerini sıklıkla ve yoğun olarak kullandıklarında çocuklarıyla iletişimlerini engelleyebilecektir: Emir vermek, yönlendirmek, uyarmak, gözdağı vermek, ahlak dersi vermek, öğüt vermek, çözüm ya da öneri getirmek, öğretmek, nutuk çekmek, mantıklı düşünceler üretmek, yargılamak, eleştirmek, suçlamak, ad takmak, alay etmek, yorumlamak, analiz etmek, övmek, aynı düşüncece olmak, olumlu değerlendirmeler yapmak, güven vermek, desteklemek, avutmak, soru sormak, sınamak, sorguya çekmek, çapraz sorgulamak, sözünden dönmek, oyalamak, alay etmek, şakaya boğmak, konuyu saptırmak, ve kıyaslamak gibi...

Sıra Sizde 6

İletişimlerde çatışma iki kişi arasında istek, düşünce, değer gibi konulardaki farklılıklardan dolayı yaşanan doğal bir durumdur. Çatışmalar olumsuz gibi algılanırlar da yaşamın ayrılmaz parçasıdır ve bireyin büyümesine yardım eden bir yana sahiptir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Carruthers, W.L. & Carruthers, J.B. (1996). Conflict resolution as curriculum: A definition, description, and process for integration in core curricula. **School Counselor**, 43(5), 345-374.
- Coursen, D. & Thomas, J. (1989). Communating. In S.C. Smith, P.K. Piele, E.M. Bridges. (Eds.). **School Leadership** (pp.252-271). Hardwork for Excellence Eric.
- Cüceloğlu D. (1999). **Yeniden İnsan İnsana** (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çubukçu, H. (2006). Kişilerarası iletişimde devingenlik: Yeni bir iletişim modeline doğru. **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 23(1), 75-87
- Danish S.J., D'Augelli A.R. & Hauer A.L. (1994). **Yardım Becerileri: Temel Eğitim Programı** (Çev. F.Akkoyun). Ankara: Form Ofset.
- DeFleur, M.L., Kearney, P. & Plax, T.G. (1997). **Fundamentals of Human Communication** (2nd ed.). Mayfield Published Company
- Dinkmeyer, D. & McKay, G.D. (1994). **Biz Bir Aileyiz** (2.Baskı). (Çev: G.Önet). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Egan, G. (1994). **Psikolojik Danışmaya Giriş** (Çev. F.Akkoyun). Ankara: Form Ofset.
- Egan, G. (2002). **The Skilled Helper: A Problem-Management and Opportunity-Development Approach To Helping** (7th ed.) Pasific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Ginott, H.G. & Goddard H.W. (2003). **Between Parent and Child**. New York: Three Rivers Press.
- Gordon, T. (1989). **Etkili Ebeveyn Olma Eğitimi** (Çev: S.Cider). İstanbul: Özal Basımevi.
- Gordon, T. (1992). **Etkili Öğretmen Eğitimi** (Çev: E.Aksoy & B.Özkan). İstanbul:YA-PA Yayınları.
- Haley, J. (1988). **İletişim: Psikolojik Sorunlar ve Psikoterapi** (Çev: A.Uzunöz). Ankara: Çark Kitabevi Yayınları.
- Hunsaker, P.L. & Alessandra, A.J. (1980). **The Art of Managing People**. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- İzğören, A.Ş. (1999). **Dikkat Vücudunuz Konuşuyor** (2.Baskı). Ankara: Academy International.
- Johnson, D.W. (1996). **Reaching out Interpersonal Effectiveness and Self-Actualization** (6th ed.). Necedham Heights, MA: Allyn and Bacon.

- Johnson, D.W. & Johnson, F.P. (1997). **Joining Together Group Theory and Group Skills** (6th ed.). Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Kernis, H.M., Brown, A.C. & Brody, G.H. (2000). Fragile self-esteem in children and its associations with perceived patterns of parent-child communication. **Journal of Personality**, **68**(2), 225-252.
- Korkut, F. (2002). Aile-İçi İletişim. İçinde A.S. Türküm. (Ed.). **Anne Baba Eğitimi** (s.53-74). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1367, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No: 734.
- Leseho, J. (2001). Bearding the lion: Resolving conflict and manging anger through metaphorical exploitation, **Guidance and Counseling**, **16**(2), 62-67.
- Massey, S. & Marilyn, S. (2001). Communication, expressing feelings and creative problem solving. In J.J. Robert-McComb. (Ed.). **Eating Disorder in Women and Children: Prevention, Stress Management and Treatment** (pp.291-315).
- McWhirter, J. & Voltan Acar, N. (1985). **Çocukla İletişim**. Ankara: Nüve Matbaası.
- McFarland, W.P. (1992). Counselors teaching peaceful conflict resolution. **Journal of Counseling and Development**, **71**(1), 18-22.
- McWhirter, B.T, McWhirter, J.J. & Gat, I. (1996). Depression in childhood and adolescence: Working to prevent despair. In D. Capuzzi & D.R. Gross. (Eds.) **Youth Risk: A Prevention Resource for counselors, teachers and Parents** (pp.105-128) (2nd ed).Alexandria, VA: APA Press.
- Özer, A.K. (1995). **İletişimsizlik Becerisi**. Varlık Yayınları, Özel dizi: 4.
- Paterson, G.R., Capaldi, D. & Bank, L. (1991). An early starter model for predicting delinquency. In D.J. Pepler & K.H. Rubin (Eds.). **The Development and Treatment of Childhood Aggression** (pp. 139-168). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum
- Pearson, J.C. & Nelson, P.E. (1997). **An Introduction to Human Communication: Understanding and Sharing** (7th ed.). Mc Graw Hill.
- Pervin, L.A., Daniel, C. & Oliver, J. (2005). **Personality: Theory and Research** (9th ed.). London: John Wiley and Sons Limited.
- Shulman, H.A. (1996). Using developmental principles in violence prevention. **Elementary School Guidance and Counseling**, **30**(3), 170-180.
- Stanton, N. (1990). **Communication**. MacMillan Educational Ltd.
- Sweeney, N. & Carruthers, W.L. (1996). Conflict resolution: History, theory, and educational applications. **The School Counselor**, **43**, 326-344.
- Toy, S. (2007). Mühendislik ve Hukuk Fakülteleri Öğrencilerinin İletişim Becerileri Açısından Karşılaştırılması ve İletişim Becerileriyle Bazı Değişkenler Arasındaki İlişkiler. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu. (2007). <http://www.tdk.gov.tr> adresinden 24 aralık 2007 tarihinde alınmıştır.
- UNICEF. (1997). **Education for conflict resolution: A training for trainers manual**. Education for Development.
- Wehby, J.H., Symons, F.J. & Shares, R.E. (1995). A descriptive analysis of aggressive behavior in classroom for children with emotional and behavioral disorders. **Behavioral Disorders**, **20**, 87-105.
- Yavuzer, H. (1996). **Çocuk Eğitimi El Kitabı**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aile İçi Demokrasi, Çocuk Hakları, İstismar ve İhmal

9

Piyale Madra'nın izni ile yayımlanmıştır.

Ünlü çizerimiz Piyale Madra kadın işini evde yapmak durumunda olsa bile çocuğunun yaşadıklarına ilişkin suçluluk duygusunu (nedense bu sadece anne tarafından yaşanmakta!) ne güzel ifade etmektedir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Demokrasi, insan hakları ve çocuk haklarını sıralayabilecek,
- 👁️ Demokrasi, insan hakları ve çocuk haklarının aralarındaki ilişkiyi açıklayabilecek,
- 👁️ Çocuk haklarının hukuk sistemimizde nasıl yer aldığını açıklayabilecek,
- 👁️ Aile içinde demokrasinin nasıl sağlanabileceğini tartışabilecek,
- 👁️ Çocuk istismarı ile ihmalinin ne olduğunu ve ortaya çıkış şekillerini açıklayabilecek,
- 👁️ Ana babalara ve öğretmenlere düşen görevleri özetleyebilecek,
- 👁️ Öğretmenlerin rehberlik işlevlerinin sınırlarını tartışabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız

Örnek Olay

Sayın Çocuk Hakları Koruma Kurulu Üyeleri,
On yıllık evliliği olan, yaşamını doğru ve nitelikli insan olma ve tek varlığımız olan oğlumuzu doğru şekilde yetiştirme adına sürdüren bir çiftiz. Oğlumuzun okula başlamasıyla birlikte yaşadığı sorunları ve bizim çaresizliğimizi, mümkün olduğunca özetlemeye çalışacağız.

...Oğlumuz çok sakin ve huzurlu bir bebeklik dönemi geçirdi... On aylıkken kelimeleri, bir yaşını doldurunca çok düzgün kelimeleri kurabiliyordu. Uzlaşmacı ve oldukça meraklı, sorgulayan bir çocuktur.

...İlkokula anneannesinin yanında başlayan çocuğumuzun olumsuz etkilenmesi için annesi istifa edip'a geri döndü. Oğlumuzu evimize en yakın olan okula yazdırdık. Birinci sınıfın ilk ayı henüz dolmamıştı. Ancak öyle şeylerle karşılaştık ki aklımız almadı. **Kulak çekme, kafasına vurma ve benzeri cezalara son hamle olarak bir de tüm sınıfa, oğlumuzu yuh çektirildi** (bu satırları yazarken kendi ilkokul öğretmenimin bana ve diğer çocuklara uyguladığı şiddeti titreyerek anımsadım-y.n.). Bir gece ağlayarak uyandı, bir şeyler anlatmaya çalışıyordu. Ama bir türlü sesini çıkaramıyordu. Bir süre sonra güçlkle "bana yuh çektiler" diyebildi. Ve **oğlumuz o gecedan beri kekeliyor**. Öğretmeni yaptığı yanlış çeşitli manevralarla gerekçelendirmeye çalıştı. Yanlışını anlamayacağı ve geri adım atmayacağına emin olduğumuz noktada Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne başvurup olan biteni anlattık.....Onlarla birlikte bu bölgede en iyi denilebilecek okulu seçtik. Ve oğlumuz okul değiştirdi. Yeni öğretmeni bize yardımcı ve duyarlı olma sözünü verdi. ...

Anahtar Kavramlar

- Demokrasi
- Aile İçi Demokrasi
- Çocuk Hakları
- Çocuk İstismarı
- Çocuk İhmali

İçindekiler

- GİRİŞ
- AİLE İÇİ DEMOKRASİ
- ÇOCUK HAKLARI
 - Çocuk Haklarının Dünyadaki Gelişimi
 - Çocuk Haklarının Ülkemizdeki Gelişimi
 - Türk Hukuk Sisteminde Çocuk Hakları
 - Çocuk Haklarının Günümüzdeki Durumu
 - Türkiye'den Manzaralar
- ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ
 - Çocukların İstismar ve İhmal Edilme Nedenleri
 - Çocukların İstismar ve İhmal Edilme Biçimleri
 - 2-5 Yaşlarındaki Çocuklarda İstismarın Yol Açabileceği Ciddi Ruhsal Bozuklukların İşaretleri ve Nedenleri
 - Çocuk İstismarı ve İhmali Durumunda Öğretmenlere Düşen Görevler

GİRİŞ

Demokrasi, bir siyasal rejim ya da yönetim biçimi olarak insan haklarının gerçekleştirildiği ve güvence altına alındığı düzeni temsil eder. Grekçe *demos* (halk) ve *kratos* (kural) sözcüklerinin birleştirilmesinden oluşan demokrasi çoğunlukta olanların, azınlıkta kalanların da hak ve özgürlüklerine saygı göstererek ülkeyi yönettikleri rejimin adıdır. Genel olarak *halkın yönetimi* olarak ifade edilen demokrasi tanımında ön plana çıkarılması gereken öge insandır. Çünkü demokrasinin temelinde insan düşüncesi ve insan hakları anlayışı yatmaktadır.

İnsanların temel hakları, daha açık bir ifadeyle bir şeyleri yapabilme yetkileri vardır; o şeyi yapıp yapmama konusunda hak sahibi serbesttir, hakkını kullanmaya zorlanamaz. Bunlar yaşama, düşünce ve inanç, haberleşme, bilim ve sanat, örgütlenme, çalışma özgürlüğü, kişi ve konut dokunulmazlığı gibi haklardır. İnsanlığın sürekli ilerlemesi, toplumsal yapıların ve insan gereksinimlerinin gelişmesi ve değişmesi insan hakları taleplerinin çeşitlenmesi ve zenginleşmesini beraberinde getirmiştir.

Başlangıç noktasından bugüne doğru insan hakları tarihine bir göz atılırsa; insan hakları kavramının ilk belgesi sayılan *Hürriyetlerin Büyük Beratı* (Magna Charta Libertatum) 15 Haziran 1215'te baronlar ve lordlar tarafından İngiltere kralına kabul ettirilmiştir. Magna Charta'nın en önemli özelliği, yasanın kraldan üstün olduğu düşüncesini getirmesi ve bunu dünyaya yaymasıdır. 63 maddeden oluşan bu belge 1689'da elde edilen yeni haklarla daha da güçlenmiş ve İngiliz Anayasası'nın temelini oluşturmuştur.

İnsan hakları konusunda ikinci önemli aşama, 1776'da Amerika'nın İngiltere'ye karşı *Bağımsızlık Bildirisini* yayınlamasıdır. Bu bildiriyle insanların eşit oldukları ve yaratılıştan bazı haklara sahip oldukları kabul edilmiştir.

Fransız Devrimi'nden (1789) sonra yayımlanan *İnsan Hakları Bildirisi* de önemli bir belgedir. Bildiride yer alan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri insan hakları kavramını iyice güçlendirmiştir.

Bütün bu belgelere rağmen insan haklarının kazanımı konusunda yüzyıllarca sürdürülen mücadelenin sonucu ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra alınabilmıştır. *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi* 2. Dünya Savaşı'na katılan devletler, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin insanlara tanınan hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, eğer bu hak ve özgürlüklerden gereği gibi yararlanılmazsa karışıklığın sürüp gideceği gerçeği üzerinde birleşmesinden doğmuştur. Bildiri Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü içinde, iki yıllık bir çalışmadan sonra hazırlanmış ve 10 Aralık 1948'te kabul edilmiştir. Türkiye de bu bildiriye benimseyen ülkelerdendir. Bildirinin birçok ilkesi, 1961 ve 1982 Anayasaları'nda yer almıştır (Aras, 2000; Gülmez, 1994).

Bu ünite de öncelikle aile içi demokrasi, çocuk hakları konusunda dünyada ve ülkemizde yaşanan gelişmeler, Türk hukuk sisteminde çocuk hakları, çocuk haklarının günümüzdeki durumu ve ülkemizden manzaralar yer almıştır. Daha sonra çocuk istismarı ve ihmaline yer verilmiştir. İstismar ve ihmalin nedenleri, çeşitleri (fiziksel, cinsel, duygusal, siyasal-dinsel) ve sonuçları ortaya konduktan sonra çocuk istismarı ve ihmaliinde öğretmenlere düşen görevlerden söz edilmiştir.

AİLE İÇİ DEMOKRASİ

Aile, toplumun temel birimidir ve sosyal bir kurumdur. Aile içindeki demokrasiye göz atmadan önce demokrasiyi bir kez daha anımsayalım:

Demokrasi, insanın kendisi için iyiyi ve kötüyü ayırt edebilecek bir yaratık olduğu, insana saygıya dayalı, insan haklarına ve özgürlüğüne önem veren bir dün-

ya görüşünü yansıtır. Temel gereksinimler karşılandıkça özgürlüğe olan gereksinim artar.

Her insanın doğuştan beş temel özgürlüğü olduğu ileri sürülebilir:

- Şimdi ve burada olanı duyma ve görme (algılama) özgürlüğü,
- Kendi düşündüğünü olduğu gibi ifade edebilme özgürlüğü,
- Kendi duygularını olduğu gibi ifade edebilme özgürlüğü,
- Kendi arzularına göre bir şeyi isteme ya da reddetme özgürlüğü,
- Olmak istediği yönde gelişerek kendi özünü gerçekleştirme özgürlüğü.

Demokratik aile ise şu şekilde tanımlanabilir:

Demokratik aile, birbirine güven ve saygı duyan; birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayan ve birbirlerinin gelişmesini engellemeyen bireylerden oluşur. Temel koşullar; karşılıklı sevgi ve saygı göstermek, birbirlerinin haklarını önemsemek ve haklarına özen göstermek, hoşgörülü olmaktır.

Toplum ile kişi arasındaki bağı ilk planda sağlama görevini yerine getiren ve toplumun devamını sağlayan sosyal bir kurum olan ailenin işlevlerinden bazıları; nesli devam ettirme, çocuk bakımı, eğitimi ve çocuğun toplumsallaştırılmasıdır. Bunların yanında koruyuculuk, çocuğa güven duygusu kazandırma ve topluma uyumlu bir kişilik geliştirmelerine yardımcı olma görevleri de ön plandadır. Ancak bu görevler farkında olarak veya olmayarak ihlal edilebilmektedir.

I. İstanbul Çocuk Kurultayı Çocuk Görüşü Kitabı'ndan (2000) alınan örneklere göre; "Büyüklerin seni ilgilendiren konularda açıklamada bulunup, seni dinleyip görüşlerini alırlar mı?" sorusuna çocuklar şu yanıtları vermişler:

"Nerdeee?"

"Alırlar. Bir şey kayb olduğunda görüşlerimi alırlar."

"Hayır, almazlar. Benim küçük olup düşüncesiz olduğumu söylerler."

"Evet, ders ve gençlik sorunları hakkında her zaman beni dinlerler."

Görüldüğü gibi sonuçta ya çocuğa katılım hakkı tanınmakta ya da bu hak elinden alınmaktadır. Sağlıklı aileler; sorunlarını bir araya gelerek çözebilen, birbirine duygusal olarak bağlı ve özgürlüklerini önlemeyecek şekilde ilgili, herkesin kendisinden beklenen rolü etkili bir biçimde yerine getirebildiği, birbirlerinin davranışlarını aşırıya kaçmayacak şekilde kontrol edebilen ve aralarında açık, rahat ve dolaysız bir iletişim bulunan üyelerden oluşmaktadır. Aile ilişkileri bu özellikleri taşıdığı anda işlevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getirebilecektir. İşlevsel ailenin seviz önemli özelliği şöyle sıralanabilir (Bulut, 1993):

- Aile üyeleri birlikte olmaktan zevk alırlar, birbirlerini destekler ve cesaret verirler.
- Kendilerinin ve diğerlerinin kişisel görüşlerine saygı duyarlar.
- Birbirleriyle açık bir iletişim içindedirler.
- Genellikle aile üyeleri iş bitiricidir, iş yapmaktan kaçınmazlar.
- Ana baba için evlilik birinci derecede, ebeveynlik ise ikinci derecede doyum kaynağıdır.
- Aile üyeleri birbirine yakın olmakla beraber, kişisel farklılıklara saygı duyarlar.
- Kişiler arasında kendiliğinden oluşan bir etkileşim vardır. Katı kurallar koymaktan çok, yeni deneyimlere açıktırlar.
- Davranışlar ve araçların kontrolünden çok, her konuda fikir alışverişi vardır. Otorite, aşırı kontrol ve üstünlük yoktur.

Toplumun temel birimi ve aynı zamanda sosyal bir kurum olan ailenin işlevlerinden biri de; yukarıda söz edildiği gibi, çocuk yetiştirmektir. Ebeveyn çocuk ye-

Demokratik aile; birbirlerini seven ve sayan, birbirlerinin haklarını önemseyen ve haklarına özen gösteren, hoşgörülü bireylerden oluşur.

tiştirirken çeşitli tutumlar içine girmektedir. Çocuk yetiştirme sürecinde çocuğun biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimini engelleyecek ya da duraklatacak davranışlar görülebilmektedir. Anne ve babaların olumsuz çocuk yetiştirme tutumları; şiddet, yıldırma, dikkate almama, özen göstermeme bir başka deyişle, ihmal etme davranışları içerir. Üstelik bu tür davranışlar yalnızca anne ve baba değil, çocuk üzerinde etki ve söz sahibi olan diğer kişiler tarafından da çocuğa yöneltilebilir. Çocuk için zararlı olabilecek davranışlar çok çeşitli olup ona atılan dayaktan, çocuğun kardeşleri ya da komşu çocukları ile kıyaslanmasına kadar uzayabilmektedir.

“Şiddet, bireyin bedensel ve ruhsal açıdan zarar görmesine, yaralanmasına ve sakat kalmasına neden olan bireysel ve toplu hareketlerin tamamıdır. Aile içi şiddet ise, bu davranış ve eylemlerin aile içinde gerçekleşmesidir. Aile içi şiddet, büyük oranda kadın ve çocuklara nadiren de yaşlılara yönelik olmaktadır (Mavili Aktaş, 2006, s.13).”

İşlevsel ailenin tipik özelliklerini sıralayınız.

ÇOCUK HAKLARI

Genel olarak insan hakları mücadelesi ve bu alanda uygulanmaya çalışılan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) son derece önemlidir. Bu noktada bir araştırmanın sonuçlarından söz etmek gerekir. İHEB hakkındaki toplumsal farkındalık düzeyi Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) tarafından araştırılmıştır. Altmışınca yıl projesi olarak 2007 yılında yapılan araştırmaya 18 yaş üstü 2017 kişi katılmıştır. Araştırmanın çarpıcı sonuçlarından ikisi aşağıdadır.

*Araştırmaya katılan bireylerin %63.6'sı İHEB'i hiç duymamış!
Araştırmaya katılan bireylerin %81.4'ü İHEB'i hiç okumamış!
(www.amnesty.org.tr)*

İHEB'in maddeleri bazı insanların özürsüzlük gibi özel durumları ya da kadın, çocuk olma gibi özellikleri nedeniyle yeterli olamamıştır. Kişisel ve siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel hakların yanı sıra dayanışma hakları başlığı altında da incelenebilen bu haklardan bazıları aşağıdadır.

*Özürsüzlük nedeniyle; Zibinsel Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme,
Mülteci olmak nedeniyle; Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme,
Kadın olmak nedeniyle; Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*

Aynı şekilde özellikle 1. Dünya Savaşı sonunda Avrupa'da çocukların korunması sorunu önem kazanınca çocuk hakları ile ilgili çalışmaların başlatılması gerektiği doğmuştur.

Çocuk Haklarının Dünyadaki Gelişimi

Çocuk hakları konusunda yaşanan ilk gelişme, 1920'de Cenevre'de *Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği* adında özel bir örgütün kurulmasıdır. Bu örgüt, 1923 yılında *Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesini* yayımlamıştır. Bildirge, Dünyadaki bütün çocuklara asgari özen gösterilmelidir ilkesini esas almıştır.

Daha sonra, Balkan ülkelerinin çocukları koruma kuruluşlarının iş birliği sonucunda 5-9 Nisan 1936 tarihleri arasında Birinci, 1-7 Ekim tarihleri arasında da İkinci Balkan Kongresi toplanmıştır. Balkan Kongreleri, çocukların korunmasına ilişkin olarak Türkiye'nin de katıldığı ilk uluslararası çalışmalardandır ve bu alanda gerçekleştirilen evrensel çalışmalara öncülük etmişlerdir.

BM Örgütü kurulduktan sonra ise Cenevre Bildirgesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki esaslara göre yeniden düzenlenerek 20 Kasım 1959 tarihinde BM Genel Kurulu'nun 1386 sayılı kararı ile *BM Çocuk Hakları Bildirgesi* adı altında kabul edilmiştir. Bu bildirme çocukların yaşama, korunma ve gelişme haklarını güvence altına alan 10 temel ilkedен oluşmuştur.

Daha sonra 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne dayanan *Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi* 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenmiştir.

Üç bölüm ve 54 maddeden oluşan sözleşmede yer alan çocuk hakları, esas olarak 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi'ndeki kavramlara dayalıdır. Ancak bu haklar, devletin konuya ilişkin yükümlülüklerinin belirlenmesi amacıyla geliştirilmiş ve genişletilmiştir. Bu nedenle sözleşme, Çocuk Hakları Bildirgesi'ni ortadan kaldırmamakta; fakat onu tamamlamaktadır.

Bu sözleşme, dünya çocuklarının *İnsan Hakları Yasası* sayılmaktadır. Sözleşmenin dayandığı temel fikir şudur: Tek tek her çocuk, içinde bulunduğu durumun geliştirilmesi, toplumun aktif ve sorumlu bir üyesi durumuna gelebilmesi için ayrılan kaynaklardan yararlanma hakkına sahiptir.

Sözleşmenin amacı; çocukların korunması için evrensel ilkeler belirlemek, onları her türlü ihmal, istismar ve kötü muamelelere karşı korumaktır. Bunun yanında sözleşme, çocukların potansiyellerinin ve yeteneklerinin gelişmesini sağlayacak programlar için bir çerçeve oluşturmak amacını da gütmektedir.

Sözleşmede yer alan çocuk hakları; yaşamsal haklar, gelişme hakları, korunma hakları ve katılma hakları olmak üzere dört grupta toplanabilir. Bu haklar medeni hukuk ve anayasa hukuku açısından kişisel haklar (medeni haklar), ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar ile katılım hakları olarak sınıflandırılabilir. Böylece insan haklarıyla bağlantılı bütün haklar çocuklara tanınmıştır.

Çocuk Haklarının Ülkemizdeki Gelişimi

Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği'nin yayımladığı Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi 1931 yılında Gazi Mustafa Kemal tarafından imzalanınca Türkiye de bunu benimseyen ülkeler arasında yerini almıştır.

Bu gelişmeden sonra atılan diğer bir adım ise Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 25 Mayıs 1946'da kabul edilen bir yasa ile kurulan UNESCO (BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) Türkiye Milli Komisyonu'nun bir metin hazırlaması ve bu önerinin *Türk Çocuk Hakları Beyannamesi olarak kabul edilmesidir*. Bu bildirgenin gerekçesi çocuklara ve çocuk haklarına yönelik yasaların çıkarılmasıdır.

Türkiye Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni 29-30 Eylül 1990 tarihleri arasında BM Genel Merkezi'nde toplanan Çocuklar için Dünya Zirvesinde imzalamıştır. Sözleşme 1994'te 17, 29. ve 30. maddelerini TC Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun yorumlama hakkına ilişkin çekince konarak, 4958 sayılı kanunla onaylanmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından 1994'te 94/6423 sayılı kararla onaylanan sözleşme, 27 Ocak 1995 gün ve 22184 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türk Hukuk Sisteminde Çocuk Hakları

Türk hukukunda çocukların korunmasına ilişkin çerçeve 1982 Anayasası ile oluşturulmuştur. Anayasanın 41, 42, 50, 56, 58, 60, 61 ve 62. maddelerinde çocuk ve çocuk haklarını özel olarak koruyan hükümler bulunmaktadır. Bu maddelerin dışında, Anayasanın kişinin hakları ve ödevleri bölümünde yer alan kişi haklarından "herkes" kavramı içerisinde, çocuklar da yararlanmaktadır.

Medeni Kanun ve Ceza Kanununun çocuklarla ilgili hükümlerinin uygulanmasını sağlamak üzere, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu, Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun, Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu gibi birçok özel kanun çıkarılmıştır.

Aşağıda ülkemiz için son derece umut verici bir gelişme olarak kabul edilebilecek olan ve 15.07.2005 gün ve 25876 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na yer verilmiştir.

Çocuk Koruma Kanunu’nun amacı, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir. Koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir (Resmî Gazete Tarihi : 15/07/2005, Sayı: 25876).

Çocuk haklarına ilişkin mevzuatı oluşturan diğer kanunlardan bazıları ise şunlardır: İlk Öğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, İcra ve İflas Kanunu, İş Kanunu, Nüfus Hakkındaki Kanun, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, Soyadı Kanunu gibi. Bunların dışında pek çok kanun, tüzük ve yönetmelikte, çocuğun ve çocuk haklarının korunmasına ilişkin kurallar bulunmaktadır.

“Adana Seyhan’da 3 yaşındaki H.B. portakal bahçesine girdiği için ‘suç üstü’ yapılarak, ağabeyleri ile birlikte, jandarma tarafından göz altına alındı.”

Çocuklar suçun ne olduğunu bilmezler. Suç işleyen çocukların yeniden topluma kazandırılması için özel yasalar çıkarılır, özel kuruluşlar oluşturulur.

(Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 40’nin özeti)

Aşağıda çocuk hakları ile ilgili kanunlardan örnek maddelere yer verilmiştir.

Türk Medeni Kanunu’nun 272 ile 275. maddelerinde ana baba tarafından bedensel, zihinsel, saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmale, istismar ve kötü muameleyle maruz kalan çocukları koruyucu hükümler yer almaktadır. Bunlar her türlü hafif tedbirden, çocuğun aile yanından alınıp kuruma yerleştirilmesine ve velayetin nezline kadar giden ağır tedbirlere uzanır.

Türk Ceza Kanunu’nun 235. maddesi memurun görevi nedeni ile öğrendiği suçu ilgili mercilere bildirmemesini suç olarak nitelemektedir. Ceza Kanununun 477-478. maddeleri doğrudan çocuğa kötü muamele yapan ana ve baba için cezai hükümleri içermektedir. 479. madde de bu suçları işleyenlerin velayet ve vesayetlerinin kaldırılmasını öngörmektedir. 473. madde her kim muhafazası kendine ait olan on iki yaşından aşağı bir çocuğu kasten kendi başına terk ederse ceza öngörmekte, bu suç meşru evlat aleyhine işlenirse failin cezası artırılmaktadır. Bunun gibi 414-417, 435, 437. maddeler de çocukların korunmasına dair hükümleri içermektedir.

Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunun 14. maddesi veli, vasi, bakmakla mükellef olan kimse veya Cumhuriyet savcılığının talebi üzerine beden, ruh ve ahlaki gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olan yahut ebeveynine karşı vahim bir itaatsizlikte bulunan küçükler hakkında 10. maddede yazılı tedbirlerden biri uygulanır demektedir. Diğer kanunlara göre de küçükler hakkında koruma tedbiri alınması çocuk mahkemelerine aittir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 3. maddesi korunmaya muhtaç çocuk tanımı içine ailede istismar edilen çocukları dolaylı olarak

sokmaktadır. Bu çocuklarla ilgili düzenlemeler korunmaya muhtaç çocukların tespiti, inceleme-korunma kararının alınması ve kaldırılmasına ilişkin yönetmelikte yer almaktadır.

İş Kanunu'na göre çocukların 15 yaşından önce çalıştırılması yasaktır. Ancak 13 yaşını doldurmuş çocuklar sağlıklarına zarar vermeyecek, gelişimlerini ve eğitimlerini engellemeyecek hafif işlerde çalıştırılabilirler.

Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'na göre yasanın kapsamına giren işlerde 13 yaşından küçük çocukların çırak olarak çalıştırılmaları yasaktır.

Umumi Hıfzısıbha Kanunu'na göre 12 yaşından küçük çocuklar fabrika, imalathane gibi iş yerlerinde ve maden işlerinde işçi veya çırak olarak çalıştırılmazlar. 18 yaşından küçük çocukların bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda çalıştırılmaları yasaktır.

Ailenin Korunmasına Dair Kanunun 1. maddesine göre eşlerden biri, diğeri-ne ve çocuklarına karşı şiddet kullandığında kusurlu eşe çeşitli tedbirler uygulanmasını, 2.madde de bu tedbirlere riayet edilmediği takdirde kusurlu eşin 3 aydan 6 aya kadar hapis cezası ile cezalandırılmasını öngörmektedir.

Görüldüğü gibi çocuk haklarını güvence altına alan kanunlar vardır. Öncelikle bireylerin bunlara ilişkin farkındalık düzeylerini yükseltmek gerekmektedir.

Çocuk Haklarının Günümüzdeki Durumu

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ilkeleri, dünyaya 21. yüzyılın getirebileceklerine ilişkin bir vizyon sunmaktadır. Bu, çocukların ve gençlerin istikrarlı ve sevecen bir ortamda yaşadıkları, yetişkinlerin yol göstericiliği ve koruması altında güçlerini ve yeteneklerini eksiksiz olarak geliştirebildikleri ve insan olarak sahip oldukları hakların saygı gördüğü bir dünya vizyonudur.

Peki bu vizyonun hayata geçirilmesinde dünyada yaşanan engeller nelerdir?

Dünyada yoksulluk içinde yaşayan insanların ezici bir çoğunluğunu çocuklar ve kadınlar oluşturmaktadır.

Çatışmalarda ölen ve sakat kalan siviller arasında da çocuklar ve kadınlar çoğunluktadır. Sözleşmenin imzalanmasından bu yana geçen on yıl içinde silahlı çatışmalar yüzünden 2 milyondan fazla çocuk ölmüş, 6 milyonu aşkın çocuk da yaralanmış ya da sakat kalmıştır.

HIV/AIDS enfeksiyonu en çok çocukları ve gençleri tehdit etmektedir. Bu salgının durdurulması için gereken kapsamlı kampanyanın ertelendiği her ay karşılığında 250 bin çocuk ve genç bu ölümcül virüsü kapmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşları 5 ile 14 arasında olan 250 milyon çocuk işçi vardır ve yaşları 5 ile 11 arasında 50-60 milyon kadar çocuk da tehlikeli koşullar altında çalışmaktadır.

Gerek sanayileşmiş gerekse geliştirmekte olan ülkelere, aileler ve topluluklar, kitle iletişim araçları ve eğlence sektörü aracılığıyla kadınların ve çocukların yaşamlarına nüfuz eden bir şiddet olgusu görülmektedir. Aile içi şiddet, toplumun gözlerinden uzak olsa ve istatistiklere yansımaya bile, hiç kuşkusuz şiddetin en direngen ve istisnasız her topluma ve kültüre damgasını vuran bir türüdür. Şiddet ortamlarında yetiştirilen çocukların şiddet uygulayan yetişkinler hâline dönüşmeleriyle bu olgu kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

Türkiye'den Manzaralar

Milyonlarca çocuk kimliksiz ve bu yüzden okula gidemiyor, vatandaşlık hakkı kazanamıyor, dolayısıyla ihlal edilen hakları da sağlanamıyor.

2253 sayılı Çocuk Mahkemeleri Yasası 11-15 yaşları arasında suç işleyen bireyleri çocuk sayıyor, 15-18 yaş grubu bu yasadan yararlanamıyor. Dolayısıyla bu karar Çocuk Hakları Sözleşmesinin 18 yaşına kadar bireyin çocuk sayılacağı maddesi ile çelişiyor.

Özellikle son on yılda Türkiye’de eğitim hakları kız çocukları aleyhine Doğu ve Güneydoğuda yoğun olmak üzere bozuluyor, kız çocukları okutulmuyor, çocuk yaşta imam nikahı ile ve başlık parası alınarak evlendiriliyorlar, genel olarak da Doğu ve Güneydoğudaki birçok okul kapalı, öğretmensiz, araç ve gereç yok. *Haydi Kızlar Okula ve Kardelenler* gibi kampanyalar umut verse de yukarıda sıralanan sorunlar hâlâ yaşanıyor.

Ülkemiz genç nüfusunun 3/4’üne yakın kısmı çalışıyor. 1997-1998 öğretim yılında 4306 sayılı yasa ile sekiz yıllık kesintisiz ilk öğretime geçildiği hâlde bu çalışanların büyük bölümü küçük yaşlardaki çocuklardan oluşuyor. Sözleşmeye, İş Yasasına, Çıraklık Yasasına aykırı, sağlık koşullarına uygun olmayan işlerde çalışıyorlar, sosyal güvenlik haklarından ve sağlık sigortasından yararlanamıyorlar.

Sokaklarda korunmasız, evinden kaçmış, başı boş çocukların sayısı giderek artıyor, bunlar zamanla kötü alışkanlıklar ediniyorlar, her yıl sayıları artarak suçlu çocuklar arasına katılıyorlar, bu çocuklara yönelik yeterli eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri verilemiyor.

Birçok çocuğun korunduğu ve barındığı yatılı merkezlere kız çocukları alınırken bekâret kontrolünden geçiriliyorlar, kurum veya okul böylelikle kendisini garantiye alırken bu arada çocukların özel yaşamlarının korunması hakları ihlal ediyor ve duygusal istismara uğruyorlar.

UNICEF’in (2000) raporlarına göre engelli çocukların eğitimi konusunda Türkiye de dünya ile birlikte özürsüz. Türkiye’de eğitim harcamalarının ancak binde 97’si özel eğitime gidiyor. Bu da Türkiye’de özel ilgi ve eğitime muhtaç çocukların sadece % 3’ünün eğitim hakkından yararlanabildiği anlamına geliyor.

Çocuklar “Haklarının olduğunu biliyor musun? Sence ne tür hakların var? Hangileri elinden alınırsa üzülürsün? sorularına şu yanıtları vermişler:

“Çok haklarım var ama bepsini kullanınca alerji oluyorum.

Biliyorum ama hiçbir hakkımı kullanamıyorum.

Hepsi elimden alınırsa üzülürüm ama en çok da çocukluk bakım elimden alınırsa çok üzülürüm.

Evet benim ailem hiç bir hakkı bana vermiyor, onların bana verdiği hak, okuldan sonra hiç ama hiç dışarı çıkmamak.”

Dünya’daki ve Türkiye’deki hukuksal düzenlemeleri dikkate alarak, ülkemizde çocuk haklarının durumunu tartışınız.

SIRA SİZDE

2

ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ

Çocuk istismarı ve ihmali ana ve babaların veya çocuktan sorumlu kişilerin giriştiği veya girişmeyi ihmal ettiği eylemler sonucunda, çocukların bazı kaza dışı hasarlar almalarıdır. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’nun (UNICEF) 14 Mart 1986 tarihli raporunda çocuk istismarı şu şekilde yer almaktadır:

Çocuk istismarı çocuğa yakın kişilerin yasaklanmış ve önlenemez bir hareketinden ya da hareketsizliğinden (harekete geçmemesinden) kaynaklanan zarardır. Şu özellikler çocuk istismarını belirler;

- Kasıtlı olarak çocuğa zarar verilmesi,
- Sosyal açıdan yasaklanmış bir hareket olması,

Çocuk İstismarı: 18 yaşın altında bulunan çocuğun ana babası veya bakmakla yükümlü diğer kişiler tarafından fiziksel, duygusal, zihinsel veya cinsel gelişimlerini engelleyen veya beden veya ruh sağlığına zarar veren, kaza sonucu olmayan durumlarda karşı karşıya bırakılması olarak tanımlanabilmektedir.

- Hareketin istismar olduğu konusunda uluslararası düzeyde ne kadar çok görüş birliği olduğu,
- Yalnızca bir veya daha çok çocuğa zarar verilmesi.

Genel olarak 18 yaşın altında bulunan çocuklara karşı aktif olarak girilen ve onların fiziksel, duygusal, zihinsel ve toplumsal gelişimlerini zedeleyen her türde eylem **çocuk istismarı**, onların beslenme, bakım, gözetim, eğitim gibi ihtiyaçlarının karşılanmaması durumları da çocuk ihmali olarak ele alınmaktadır (Zeytinoglu, 2001).

Çocuk istismarı birçok kaynağın ışığı altında, 18 yaşın altında bulunan çocuğun ana babası veya bakmakla yükümlü diğer kişiler tarafından fiziksel, duygusal, zihinsel veya cinsel gelişimlerini engelleyen veya beden veya ruh sağlığına zarar veren, kaza sonucu olmayan durumlarda karşı karşıya bırakılması olarak tanımlanabilmektedir (Bilge, 2002). **Çocuk ihmali** ise yine 18 yaşın altında bulunan çocuğun beslenme, giyinme, eğitim, sağlık ve sevgi gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasında, çocuktan sorumlu kişilerin ilgisiz ve kayıtsız kalması sonucunda onun beden veya ruh sağlığının veya fiziksel, duygusal, cinsel, toplumsal gelişiminin engellenmesidir (Bilge, 2002). Görüldüğü gibi istismar ve ihmali, ebeveynlerle sınırlı kalmayarak, 18 yaşın altında bulunan çocuğun üzerinde kim söz ve yetki sahibi ise o kişi ya da kişiler tarafından da uygulanmakta ve çocuğa birçok açıdan zarar vermektedir.

SIRA SİZDE

3

İstismar ve ihmali kavramları arasındaki farkı açıklayınız.

İhmale ilişkin davranışlar çocuğa gereken özen ve dikkati göstermemek, sürekli kusur bulmak, oyuncak almamak, harçlık vermemek, başkaları ile kıyaslamak, doktor, öğretmen ya da diğer yetişkinlerle iş birliğini kabul etmemek, çocuğu susturmak ya da başından atmak için bir dediğini iki etmeyerek her istediğini yapmak olarak sayılabilir.

Yukarıda yer alan örneklerden anlaşılacağı gibi istismar aktif bir olgu iken ihmali pasiftir. Ancak her ikisinin de birlikte görüldüğü durumlar, sadece istismar ya da ihmalin görülme durumuna göre daha sıklıkla yaşanmaktadır.

Çocukların İstismar ve İhmali Edilme Nedenleri

Çocuk istismarı ve ihmaliyi açıklayan kuramlar; psikiyatrik, sosyolojik, sosyal-psikolojik, sosyal öğrenme ve sosyal etkileşim modeli olmak üzere beş grupta toplanabilmektedir. Bu modellerin ortak noktası, istismar ve ihmalde çocukların birlikte oldukları kişilerin (ana, baba ve diğer aile bireyleri) özelliklerinin ele alınması gerektiği şeklindedir. Farklılaştıkları noktalar ise; sosyolojik modelin içinde yaşanan kültüre, sosyal- psikolojik modelin toplumsal durumların yanı sıra, istismar edilen çocuğun fiziksel özellikleri, kişilik ve davranışlarına ağırlık vermesidir. Sosyal öğrenme modeli istismar ve ihmali davranışlarında bulunan ana ve babaların kendilerinin de bu tür davranışlara maruz kaldıkları konusuna önem verirken, sosyal etkileşimsel model ebeveynlerin birbirleri ve çocuklarıyla geliştirdikleri etkileşimin önemini vurgulamaktadır.

Çocuk istismarı ve ihmaliye yol açan etkenler; sosyo-ekonomik etkenler, ebeveynlerde gözlenen özellikler ve çocuklarda gözlenen özellikler olmak üzere üç grup altında incelenebilir:

Sosyo-Ekonomik Etkenler: Ekonomik açıdan güçlük içerisinde olan aileler, yaşadıkları sıkıntıyı birbirleri ile olan ilişkilerine yansıtabilirler. Çocuk ihmali ve istismarının alt sosyo-ekonomik düzeyde çok görüldüğü yaygın bir görüştür. Kimi

Çocuk İhmali: 18 yaşın altında bulunan çocuğun beslenme, giyinme, eğitim, sağlık ve sevgi gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasında, çocuktan sorumlu kişilerin ilgisiz ve kayıtsız kalması sonucunda onun beden veya ruh sağlığının veya fiziksel, duygusal, cinsel, toplumsal gelişiminin engellenmesidir.

araştırmacılar alt sosyo-ekonomik düzeyde olduğu kadar üst düzeyde de bu olaylara rastlanıldığını, fakat onların bu tür olayları daha kolay gizlediklerini öne sürmektedirler (Tercan, 1995).

Ayrıca düşük geliri aileler, çocuklarını ek gelir sağlamak amacıyla küçük yaşta çalışmaya teşvik etmekte hatta zorlamaktadırlar. Böylece çocuklar dilencilik, fuhuş ve hırsızlık gibi suçları işlemeye yönelmekte ya da yaşlarına ve bedenlerine uygun olmayan ağır işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Sosyal ve çevresel stres yapıcı faktörler ailenin ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ana ve babanın çevre ile ilişkilerinin biçimi (çevreden kopmuş olmaları vb.) aile işlevlerinin yerine getirilmesinde önemli farklılıklar oluşturmaktadır. Aile çevresinde diğer sosyal içerikli sorunlar ailenin iç yapısını etkilemekte, ana ve babanın dayanıklılığı ve sabrı üzerinde olumsuz etkiler yaratarak çocuk istismarı ve ihmaline yol açabilmektedir.

İstismar ve İhmal Eden Ebeveynlerde Gözlenen Özellikler: Ebeveynlerin eğitim düzeyinin düşüklüğü, çocuk gelişimi ve yetiştirilmesiyle ilgili bilgi yetersizliği, ailedeki çocuk sayısının fazla olması, ana ve babanın yaşlarının küçük olması, ana ve babanın çocukluklarında istismar ve ihmale maruz kalmış olmaları, kısıtlı bir sosyal çevrenin olması, aile içi ilişkilerin olumsuzluğu, çocuklardan gerçek dışı beklentilerin olması, ana ve babanın saldırgan oluşu, alkol, uyuşturucu veya ilaç bağımlısı olması, ana ve babaların sorumluluk ve adalet duygularının yeterince gelişmemiş olması, ana ve babaların olgunlaşmamış bir kişiliğe sahip olmaları ve kişiliklerinin bozuk olması gibi özellikler çocuk istismarı ve ihmaline yol açabilir.

Çocuklarına karşı şiddet uygulayan ebeveynlerin saldırgan davranışları birbirleriyle ilişkili üç temel faktöre bağlı olarak ortaya çıkmaktadır:

Bunlardan birincisi, aşırı duyarlılığa ve öfkenin bastırılmamasına bağlı olarak kendini kontrol edememe ya da kontrol etme yetersizliğidir. Çocuklarını istismar eden ebeveynlerin çoğunlukla (diğer ebeveynlere göre) psikolojik çalkantı içinde oldukları ve olumsuz duygusal tepkiler verdikleri gözlenmiştir. Bu kişiler çocuklarıyla iletişimden kaçmakta eğer kaçamazlarsa şiddete başvurumaktadırlar.

İkinci faktör, yetersiz iletişim ve problem çözme becerisidir. Ebeveynlerin söz konusu yetersizlikleri, onların genel çocuk yetiştirme yaklaşımlarında da bozulma ve sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Üçüncü faktör ise, ikinciye bağlı olarak ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili olarak empati yetersizliği yaşamaları ve olumsuz bakış açısına sahip olmalarıdır. İstismar eden ebeveynler özellikle stres ve kriz durumlarında kendi bireysel ihtiyaçlarına öncelik vermekte; çocukların duygusal ihtiyaçlarını göz ardı etmektedirler. Bu arada ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili beklenti düzeylerinin yüksekliği de (onların yaşlarıyla bağlantılı olmayan aşırı olgunluk beklentisi gibi) ebeveynleri saldırgan davranmaya yöneltebilmektedir.

İstismar eden ebeveynlerin genel özelliklerinden bir diğeri ise çocuklarının hatalı olmadığı durumlarda da onlara ilişkin genelleştirilmiş olumsuz duygulara sahip olmalarıdır. Bu ebeveynler kolaylıkla kontrollerini kaybedip öfkeyle çocuklarına saldırabilirler. Bu yöndeki bakış açısıyla hareket eden ebeveynin çocuğunun bakış açısını anlaması ve onun gibi hissetmeye çalışması (empati kurması) mümkün olmamaktadır.

Dikkat edilirse buraya kadar anlatılanlar ebeveynlerin yetiştirilme tarzları, psikolojik sorunları ve eğitimsizliklerine ilişkin nedenlerdir. Türkiye’de şiddetin bir *terbiye* biçimi olarak algılanması, bunun aile içinde ve kamusal yaşamda meşru olarak görülmesi şiddetin hem yeniden üretilmesine hem de gizlenmesine yol aç-

maktadır. Ayrıca bütün bunlara eklenen ekonomik yetersizlikler de şiddetin yoğunlaşmasını beraberinde getirmektedir.

SIRA SİZDE

4

Çocuklarını istismar ve ihmal eden ebeveynlerde gözlenen tipik özellikler nelerdir?

İstismar ve İhmal Edilen Çocuklarda Gözlenen Özellikler: Çocuğun fiziksel ve zihinsel özürülü olması, istenmedik bir zamanda doğması veya gayri meşru olması, doğum sırası, yaşı gibi özellikler istismar ve ihmale yol açabilmektedir. Fiziksel veya zihinsel özürülü çocuklar, özellikle güç eğitilebilir olanlar, ölümcül ya da kronik hastalığı olanlar, hiperaktifler, prematüreler, normal doğum kilosundan çok daha düşük ağırlıkta doğmuş olanlar daha fazla istismara maruz kalmaktadırlar (Browne & Herbert, 1999).

İstenmeyen ya da gayri meşru doğan çocuklara karşı tutum ve davranışlar genellikle olumsuz olmakta, çocuklar her türlü hak ve statüden yoksun bırakılmaktadırlar. İlk doğan çocuklardan ana ve babaların beklentileri daha yüksek olmaktadır. Bu çocuklardan yaşına uygun olmayan davranışlar beklenmektedir. Dolayısıyla çocuklar başarılı olma yönünde baskı duymaktadırlar. Bu bilgilere yaş arttıkça istismarın azaldığı da eklenebilir. Bebeklerde ve okul öncesi çağı çocuklarda istismar daha fazla görülmektedir. Cinsiyet açısından ele alındığında ise kız çocukların istismarının erkek çocuklarınkine göre daha fazla olduğu ifade edilmektedir (Bilir & ark., 1991; Browne, 1991; Tercan, 1995).

Çocukların İstismar ve İhmal Edilme Biçimleri

Çocuk istismarı ve ihmali kavramı çocuğa yöneltilen eylemin türü, bu eylemlerin nedenleri ve çocuk üzerindeki etkileri açısından farklılaşmaktadır. Buna göre üç boyutta incelenmektedir. Bunlar fiziksel, cinsel, duygusal ve siyasal-dinsel istismardır. İhmal fiziksel, cinsel ve duygusal olarak yaşanmaktadır. Bunların yanı sıra çocuk iş gücü, toplumsal, kamusal-kurumsal, iş yeri, eğitimsel istismar ve ihmalden de söz edilmesi gerekir.

Fiziksel İstismar: Bu tür istismar, bir çocuğun gelişiminde ve işlevselliğinde sürekli bozukluklar ve yaralanmalara neden olan, ona acı veren ve kaza dışı meydana gelen, insanın çocuğa yönelttiği şiddettir. Nesnel sonuçları açısından daha kolay belirlenebilen fiziksel şiddet sonucunda yumuşak doku zedelenmeleri, ödemler ve yara izleri, yanıklar, kaynar su ile haşlanmalar, kemik, eklem, beyin ve göz hasarları, iç organlara ait hasarlar, zehirlenmeler, gelişim gerilikleri ve hatta ölümler görülmektedir.

Ülkemizde çocuklara dayak atmak çocuk terbiyesinin doğal bir parçası olarak kabul edilmektedir. Aşağıda yer alan sözler, dayağın terbiye aracı olarak kültürümüzdeki yerini belirlemektedir:

“Kızını dövmeyen dizini döver.”,

“Öğretmenin vurduğu yerden gül biter.”,

“Dayak cennetten çıkmadır.”

Dayak; çocukların utanç zeminli insanlar olarak yetişmesinde en etkili yoldur. Dayak yiyen çocuk önce gururunu ve öz benliğini korumak için çabalar; ne var ki kendisi ufaktır ve ana babası, yaşamını sürdürebilmesi için dayanmak zorunda olduğu yegâne kişilerdir. Zamanla onurunu, değerini, yaşama zevkini kaybeden çocuk, ana-babasından ilgi ve onay görebilmek için, onların Sen değersizsin, sen dövülecek bir nesnesin mesajını kabul eder ve kendine ana ve babasının gözleriyle

Fiziksel İstismar: Bir çocuğun gelişiminde ve işlevselliğinde sürekli bozukluklar ve yaralanmalara neden olan, ona acı veren ve kaza dışı meydana gelen, insanın çocuğa yönelttiği şiddettir.

bakmaya başlar. Kendisi yemese bile, anasının babası tarafından dövüldüğünü gören çocuk bedensel kötüye kullanma davranışı ile karşılaşmaktadır (Cüceloğlu, 1993).

Ablasının sürekli olarak babasından dayak yediğini gören çocuk, karnesinde zayıf notları olduğu için evden kaçmıştır. Bu çocuğun yaşadıklarını düşününüz.

Yukarıda verilenlerin dışında hamilelik sırasında annenin aşırı alkol ve uyuşturucu kullanması ve çocukların kasdi olarak öldürülmeleri, yakılmaları ve zehirlenmeleri gibi olaylar da bu konu çerçevesinde ele alınmaktadır (Kars, 1996). Ayrıca para kazanmaları amacıyla fiziksel, psikolojik ve kültürel gelişimlerine ket vurularak çeşitli işlerde çalıştırılan, başka bir anlatımla da ekonomik istismara uğrayan çocukların durumu da fiziksel istismar içinde ele alınmaktadır (Karaman, 1993).

Anne, baba ya da bakmakla yükümlü kişiler maddi olanakları elverdiği hâlde çocuğun beslenme, barınma, sağlık, giyinme, eğitim gibi temel gereksinmelerini karşılamıyorlarsa fiziksel ihmalden söz edilebilir. Bu tür bir ilgisizlik ve kayıtsızlık çocuğun gelişiminde son derece önemli aksaklıklara yol açabilmektedir.

Fiziksel ihmale örnek olarak verilebilecek davranışlar arasında çocuğun terk edilmesi, gereğince beslenip giydirilmemesi, denetlenmemesi, sağlık kontrolünün yapılmaması, okula gönderilmemesi veya okula gönderildiği hâlde okuldaki durumu ile ilgilenilmemesi yer almaktadır. Görüldüğü gibi fiziksel ihmalin belirlenmesi diğer ihmal türlerine göre daha kolaydır (Koşar, 1989; Roscoe, 1990).

İhmal, varlıklı batılı ülkelerde yoksul azınlık sınıfın bir sorunu, yoksul ve gelişmekte olan ülkelerde ise önlenmesi daha karmaşık toplumsal sorunların (işsizlik, kötü ev koşulları, çok çocukluluk, kısıtlı sağlık ve eğitim kurumları) çözümüne bağlı bir problem olarak algılandığından henüz yeterince ilgi çekmemektedir. Bu nedenlere bağlı olarak çocuk ihmalinin oldukça "ihmal" edilmiş bir konu olduğu söylenebilir (Kozcu, 1990).

Fiziksel istismar ve ihmal Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede nasıl yer almaktadır?

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zibinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkar muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri ahrlar (Madde 19-1).

Cinsel İstismar: Cinsel istismar bağımlı ve gelişimsel olarak olgunlaşmamış çocuk ve ergenlerin tam olarak anlayamadıkları, bilerek onaylamadıkları, güç kullanılarak, tehdit ederek zorla sosyal tabuları ve aile kurallarını çiğneyen cinsel eylemlere karıştırılmalarıdır.

Cinsel istismar çok geniş bir yelpazede ele alınmalıdır. İstismar okşama içeren uygunsuz fiziksel temas ve çıplakla genel cinsel uyarımda bulunmadan, ebeveyn veya diğer aile bireylerinin başlattığı cinsel aktivitelere kadar uzanır. Genellikle istismarcılar yetişkin, kurbanlar çocuktur. İstismarcının genç erişkin (adolesan), kurbanın daha küçük bir çocuk olması da mümkündür (Polat, 2006).

Cinsel istismarın dört türü vardır (Cüceloğlu, 1993). Bunlar: Cinsellikte bedensel kötü davranış, görülebilen cinsel kötü davranış, örtük cinsel davranış ve duygusal cinsel kötüye kullanmadır.

Cinsellikte bedensel kötü davranış: Bu türde çocuğa cinsel olarak dokunma, kucaklama, öpme, okşama, oral ya da anal cinsel ilişki, mastürbasyona zorla-

Cinsel istismar; cinsellikte bedensel kötü davranış, görülebilen cinsel kötü davranış, örtük cinsel davranış ve duygusal cinsel kötüye kullanma gibi dört grupta incelenebilir.

Örtük cinsel davranış; sözel cinsel davranış ve sınırların ihlali gibi iki alt grupta incelenebilir.

ma ya da zorla mastürbasyonu seyrettirme ve normal pozisyonda cinsel ilişki bu tür davranış örnekleridir.

Görülebilir cinsel kötü davranış: Cinsel haz amacıyla başkasını gizlice gözleme, kendini teşhir etme, cinsel kötü davranışların en sık rastlanılanıdır.

Bir babanın duş almakta olan kızını görebilmek amacıyla kapıyı aralık bırakması ya da kızı giyinirken “yanlışlıkla!” odaya girivermesi.

Bir annenin oğlunun göreceğini bile bile, iç çamaşırlarıyla yatak odasından mutfığa gidip bir bardak su alması bu tür davranışlara örnek olarak verilebilir.

Örtük cinsel davranış: Bu, sözel ve sınırların ihlali olmak üzere kendi arasında iki alt gruba ayrılır.

Sözel cinsel davranış: Uygun olmayan türden cinsel konuşmalar bu gruba girer.

Baba, kadınlardan bahsederken “namussuzlar”, “kalleşler” gibi sözler eder ya da anne erkeklerden söz ederken onları aşağılayıcı ve onur kırıcı sözler sarf ederse sözel türden örtük cinsel kötü davranışa söz konusudur. Bazı anne-babalar çocuklarının özel yaşamlarıyla ilgili her ayrıntıyı bilmek isterler, çocuklara kendilerine ait hiçbir özel alan bırakmazlar. Gizlice günlüklerini, mektuplarını okumak gibi. Bu davranış da örtük cinsel kötü davranışa örnektir.

Çocuğa cinsel yönden bilgi vermeyen, onları eğitmeyen anne babalar da, çocuklarının önünde onların cinsel organlarının büyüklüğü ya da küçüklüğü üzerine konuşan ve hatta alay konusu eden anne babaların davranışları aynı grup içerisinde değerlendirilebilir.

Sınırların ihlali: Cinsellikte açıkça belirtilmeyen ancak dikkat edilmesi gerekli bazı sınırlar söz konusudur. Anne baba kendi cinsel faaliyetlerini gizlilik içinde yapmıyor ve çocuklar sık sık onları uygunsuz durumda yakalıyor burda sınırların ihlali vardır. İlişkiye tanık olan çocuk korkabilir ve bunun izleri uzun zaman silinmeyebilir. Çocuğun ilerdeki yaşamında önemli cinsel sorunla ortaya çıkabilir. Ayrıca, anne baba çocukların mahremiyet içinde üzerlerini değiştirebilecekleri, banyo yapacakları bir yer olanağı sağlayamıyorsa yine sınırların ihlalinden söz edilir.

Anne ve baba kendi çıplaklıklarını çocuklara göstermemelidirler; uygun çıplaklık, uygun giyiniş farklı ortamlarda değişir; anne baba bu konuda çocuklara model olmalıdır.

Duygusal cinsel kötüye kullanma: Sık sık görülen sağlıksız durumlardan biri, anne ya da babanın, birbiriyle kuramadıkları sağlıklı ilişkiyi, kendi çocuklarıyla kurmaya çalışmalarıdır.

Karısı sürekli hasta olan, şikayet eden, hiçbir şeyi beğenmeyen adam duygusal yalnızlığını büyük kızıyla yakın duygusal arkadaşlık kurarak gidermeye çalışır. Büyük kız duygusal anlamda babasının “eşi” olmuştur ve bu nedenle kendi çocukluğunu yaşayamaz; çünkü duygusal gereksinmesini karşılamaya çalıştığı bir yetişkin yani babası vardır.

Aynı örnek, kocası alkolik olan kadın için de verilebilir. Kocası alkolik olan kadın, kocasının bırakmış olduğu duygusal boşluğu, oğullarından birini kendisine yakın arkadaş seçerek doldurur; ona içini açar, derdini döker ve “Sen benim güvenebileceğim erkeğimsin.” der. Erkek çocuk, annesine yardım etme amacıyla, kendisinden çok annesinin gereksinimleri üzerinde durur; kendi çocukluğunu ve gençliğini yaşayamaz. Böylelikle eşler arasındaki ilişki ikinci plana düşmekte ve dolayısıyla ailede duygusal-cinsel istismar söz konusu olmaktadır.

Kötüye kullanma sadece anne-erkek evlat veya baba-kız arasında olmamaktadır. Baba oğlunu, anne kızını en yakın arkadaş olarak seçebilir. Bazı zamanlar ağa-

bey ve ablalar kendinden küçük kardeşlerini duygusal ve cinsel yönden kötüye kullanabilmektedir. Görüldüğü gibi bu türde cinsiyet rolleri nedeniyle de seçimler yapılabilmekte, o zaman da istismar daha çok duygusal anlamda yaşanmaktadır.

Cinsel istismarın Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de nasıl yer aldığına bakılacak olursa Madde 34’ten söz etmek gerekir;

Taraf Devletler, çocuğu, her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle:

- Çocuğun yasa dışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanması,
- Çocukların, fuhuş ya da diğer yasa dışı cinsel faaliyette bulundurulması ve sömürülmesini;
- Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini;

önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar.

Yukarıdaki sınıflamaya ek olarak **ensest**, müstehcenlik ve fuhuş gibi cinsel istismar çeşitlerinden de söz edilmelidir.

Ensest olarak tanımlanan yakın akrabalar arası cinsel ilişki önemli bir istismar durumudur. Ensest kelimesinin Latince aslı *incestus* olup, sıfat olarak *pis, kirlenmiş, temiz olmayan* anlamına gelmektedir. Fransızca *inceste*, İngilizce *incest*, Almanca *blutschande* kelimeleri kullanılmaktadır. Dilimizde karşılığı olmayan bu kelime, Arapçada *fücurla* nitelenmektedir (Polat, 2006).

Polat (2006) ensesti; aileyi oluşturan bireyler tarafından çocuğa ve gence yönelik yapılan her türlü cinsel eylem olarak açıklamaktadır. Ancak Polat’a göre, ensest ilişkide temel kavramın kan bağından ziyade çocuğun karşısındaki erişkini nasıl algıladığı ve onu hangi konuma koyarak değerlendirdiğidir. Yani eğer çocuk annesinin erkek arkadaşını kendisine baba olarak kabul etmiş ve öyle kabullenmişse bu kişinin yapacağı cinsel saldırı sonucunda çocukta oluşacak ruhsal yıkım ensest-tekiyle aynı olacaktır.

Aile içinde ensesti yaşayan kişi sorununu açıkladığında, istismara uğrayan ayıplanmakta, yalancılıkla suçlanmakta ve aşağılanmaktadır. Bazen de aşağıda yer alan gazete haberinde olduğu gibi aile ona inanmakta ancak son derece olumsuz sonuçlanabilmektedir.

...Soruşturma sonunda Cesim Y.’nin bir ay önce öz kızı 14 yaşındaki S.’ye cinsel tacizde bulunduğu iddiasıyla eşi tarafından şikayet edilince gözaltına alındığı, mahkemece tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldığı anlaşıldı. Anne Zöbre Y. “Tacize devam edince pikniğe götürdük ve onu öldürüp yaktık.” dedi. Anne ile iki oğlu tutuklanırken kızı serbest bırakıldı.

Bazen de Polat’ın (2006) aktardığı vakada olduğu gibi tesadüfe (!) bağlı ortaya çıkabilmektedir.

“Kan hastalığı nedeniyle tedavi gören Asiye öğleden sonrayı diğer çocuklarla birlikte oyun odasında geçiriyordu. Televizyon seyredirken bir öpüşme sahnesi sırasında bembşireye dönmüş ve;

-A bak, biz de amcamla bundan oynuyoruz.” demişti.”

Ensest ilişkilerde kız çocukların hamile kalması, olayların ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biridir. Yapılan çalışmalarda ensest ilişki kurbanlarının % 20’si-

Cinsel istismar; ensest, müstehcenlik ve fuhuş gibi çeşitleri içermektedir.

Ensest: Aileyi oluşturan bireyler tarafından çocuğa ve gence yönelik yapılan her türlü cinsel eylemdir.

nin hamile kaldığı, her 5 ilişkinin birinde hamileliğin söz konusu olduğu görülmektedir (Polat, 2006).

Müstehcenlik ve fuhuş da bir cinsel istismar çeşididir. Bu grup içerisinde çocuğu fuhuşa itmek, müstehcen resim ve yayınlara konu ederek para kazanmak gibi olgular yer almaktadır. Polat (2006) çocuk pornografisi ve çocuk fuhuşundan cinsel sömürü başlığı altında söz etmektedir. Çocuk pornografisi çocukları fotoğraflar, filmler veya videolar aracılığıyla görüntülemeyi içerir. Cinsel doyum diğer cinsel istismar türlerinden farklı olarak cinsel bir aktivitede bulunmak yerine, çocuklarla ilgili materyale bakmak veya izlemekle sağlanır. Günümüzde İnternet aracılığıyla çocuk pornosu yayımlayan siteler bulunmaktadır. Yakalananların hemen hepsinin erkek hatta büyük bir çoğunluğunun da iş gücü sahibi insanlar olduğu görülmektedir. Hem erkek hem de kız çocukların kullanıldığı fuhuşta, müşteriler hemen her zaman erkektir. Olguların çoğunda kurbanlar ergenlik döneminindedir. Daha küçük yaşlardaki çocuklara da rastlanır. Fuhuşta yakalananların çoğu evden kaçmış çocuklardır. Dayanılmaz olarak gördükleri ev ortamlarından kaçarlar ve geçinebilmek için fuhuşa yönelirler (Polat, 2006).

Cinsel yönden istismara uğramış olan çocukta hem cinsel duygular hem de cinsel tutumlar normal gelişimlerinden sapar ve uygun olmayan biçimler alabilir. Çocuğu cinsel yönden istismar eden kişilerin genellikle, çocuğun iyi tanıdığı ve hatta sevdiği kişiler olması nedeniyle çocuk kendisini ihanete uğramış hissedebilir. Kendisini aciz ve çaresiz biri olarak görebilir. Çocuk cinsel istismara uğramış olması nedeniyle damgalanma durumu ile de karşı karşıyadır (Koşar, 1989).

Cinsel istismar ile karşılaşan çocuk fiziksel hasarların yanı sıra duygusal sorunlar yaşamaktadır. Bu nedendir ki cinsel istismar diğer istismar türlerine göre daha karmaşık, teşhisi daha kolay ancak ortaya çıkarılması, doğrulanması zor bir istismar türüdür.

Çocuğa cinsellik hakkında gerekli bilgiler verilmediğinde cinsel ihmal söz konusu olmaktadır. Ülkemizde cinselliğin rahatlıkla konuşulabildiği söylenemez. Dolayısıyla kişiler eksik ya da yanlış bilgilerden dolayı birçok sorun yaşamaktadırlar. Bunun ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle yetişkinlerin bilgilendirilmesi ve eğitimi gerekmektedir. Çocuklar da gerek aile içinde gerekse okulda cinselliği sağlıklı ve doğru bir şekilde öğrenerek cinselliğe karşı olumlu bir tutum geliştirebilirler.

Nasıl doğduğunu öğrenmek isteyen küçük kızın annesinden labanadan çıktığını, babasından ise bu tür şeyleri konuşmanın ayıp olduğunu işittiğinde yaşayacaklarını düşününüz.

Cinsel istismarın önlenmesi için çocuğun kendisini nasıl koruyabileceğini ve nasıl hayır diyebileceğini öğrenmesi gerekmektedir. Bunun için anne ve babalar, öğretmenler, bu durumlarda hizmet veren meslek elemanları eğitilmelidirler. Cinsel istismarın sağaltımı içinse çocuğun uzun süreli psikolojik yardıma gereksinimi söz konusudur.

Duygusal istismar: Diğer tüm kötü muamele biçimlerini şemsiye gibi altında toplayan bir olgudur. Tek başına var olduğu gibi fiziksel ve cinsel istismar ile birlikte de bulunabilir. Fiziksel ve cinsel istismarla karşılaştırıldığında duygusal istismar toplumlarda daha yaygın ve ortaya konması güç bir istismar türüdür.

Brassard, Germain ve Hart'a (1987) göre duygusal istismar, çocuğun eğitimi ve bakımıyla yükümlü kişilerin, çocuğun duygusal gelişimine ve benlik saygısına zarar verici davranışlarda bulunmaları ya da duygusal gelişimini ve benlik saygısını destekleyici davranışlarda bulunmaktan kaçınmalarıdır (Akt., Arıcıoğlu, 2003). Erkman (1991) ise ileri sürdüğü duygusal istismar tanımında, yapılan veya yapılması

Duygusal İstismar: Diğer tüm kötü muamele biçimlerini şemsiye gibi altında toplayan bir olgudur.

gerekip de yapılmayan, ihmal edilen, toplumsal ve bilimsel standartlara göre psikolojik yönden hasar verici oldukları saptanan davranışlardan söz etmektedir.

Bu istismar türü, bireyin niteliklerinin değerine, kendisinin önem verdiği kişiler tarafından kabul edilme ve değer verilme, çevrenin iyi ve yordanabilir olarak algılanmasına yönelik bir saldırdır. Birçok kaynağın ışığı altında duygusal istismar sekiz boyutta incelenebilir. Aşağıda bunlar ve davranış örnekleri verilmiştir.

Reddetmek: Çocuğu başarısız olarak tanımlamak, çocuğa ilgi göstermeyi reddetmek, çocuğun başarılarının değerini reddetmek gibi.

Tek Başına Bırakmak: Çocuğun akranlarıyla normal ilişkiler kurmasına izin vermemek, çocuğun normal aile rutinine katılmasına izin vermemek, çocuğu bir odaya ya da tavan arasına kilitlemek gibi.

Yıldırımak: Çocuğu silah, bıçak ve kırbaçla tehdit etmek ve korkutmak gibi.

Görmezden Gelmek ya da Duygusal Tepki Vermeyi Reddetmek: Çocuğu sorumluluklardan ve gerekli teşviklerden yoksun bırakmak, çocuğu ismiyle çağırılmak, ilgi göstermemek, uygun durumda çocuğu teşvik edici davranışlarda bulunmada başarısızlık gibi.

Suçta Yönelmek: Yıkıcı anti-sosyal davranışlarda bulunmak için çocuğu teşvik etmek, iyinin kötü ve kötünün iyi olduğunu öğretmek gibi.

Sözel Saldırıda Bulunmak ya da Aşağılamak: Çocuğa değersiz olduğunu söylemek, çocuğu küçük düşürücü, alaylı yorumlar yapmak, çocuğa takma isimlerle seslenmek gibi.

Aşırı Baskı Yapmak ya da Zamanından Önce Yetişkin Rolü Vermek: Çocuktan, ileri düzeyde, aşırı beklentiler içine girmek, eleştirmek, yaşına uygun davranışları yetersiz bulup cezalandırmak, çocuğu ondan çok ileri düzeyde olanlarla karşılaştırmak gibi.

Kendi Çıkarları Doğrultusunda Kullanmak: Çocuğun ya da ergenin para kazanmak ya da ebeveynin görevlerini üstlenmek için okuldan alınması veya okul başarısını etkileyecek ölçüde bunların istenmesi, gencin evde hizmetçi gibi kullanılması.

Görüldüğü gibi bu tür davranışlarda çocuğa sevgi ve şefkatin gösterilmemesi, ilgisizlik ve kayıtsızlık olduğu için duygusal ihmal de söz konusu olmaktadır.

Çocukların kızgınlık, hüzün, korku, suçluluk, utanma, huzur ve neşe gibi duygularını ve heyecanlarını alay konusu etmek, ciddiye almamak ya da bu duygularını ifade etmelerine izin vermemek, onların bu tür duygularında bir bozukluk olduğu izlenimini verir. Çocukların yetişkinler gibi düşünüp duygulanmaları beklenir. O kültüre ve topluma uygun olan duygu ve heyecanların ifadesine izin verilir, diğerleri kınanır ve sindirilir (Cüceloğlu, 1993).

Ana ve baba duygu ve heyecanlarını tanıyan ve ifade eden kişilerse bunu çocuklarına da öğretebilirler. Aksi durumda ise çocukların duygu ve heyecanları reddedilir ve onlar da normal olmadıklarını düşünerek hem duygularından hem de kendi öz benliklerinden uzaklaşırlar.

Ana babaların çocuklarıyla iletişimlerinde, aşağıdaki davranışları sergilemeleri çocukların duygusal istismara uğramalarına neden olur (Cüceloğlu, 1993):

- Ana baba çocuğu reddediyorsa,
- Ana baba çocuğu küçük düşürüyor ve sertçe eleştiriyorsa,
- Ana baba çocuğun sosyal yaşamla bağlarını kopararak onu toplumdan yalıtıyorsa,
- Ana baba çocuğu diğer kardeşlerin içinde, uygulanacak cezalarda hedef hâline getiriyorsa bir başka ifadeyle çocuk günah keçisi hâline getirilmişse,

- Ana baba çocukla alay ediyor ya da onu küçük düşürücü isimlerle çağırıyorsa,
- Ana baba çocuğun kontrolü dışında gelişen olaylardan dolayı onu suçluyorsa,
- Ana baba sürekli olarak, ailenin diğer üyelerinden ayırarak yemek yemeye zorlamak gibi tuhaf davranışlarla çocuğa acı çektiriyorsa,
- Ana baba çocuktan yaşına ve rolüne uymayan isteklerde bulunuyorsa,
- Ana ya da baba çocuğun velayetine sahip olan diğer ebeveyni çocuğun görmesine izin vermiyorsa,
- Ana baba çocuğun olumlu davranışlarını görmeyerek yalnızca olumsuz davranışları üzerinde duruyorsa,
- Ana baba gülümsemek, çevreyi keşfetmeye çalışmak gibi normal davranışlarında çocuğu cezalandırıyorsa,
- Ana baba çocuğa topluma ters düşen, ahlak veya hukuk kurallarını ihlal eden davranışlar öğretiyorsa duygusal istismara yol açan davranışlarda bulunuyor demektir.

Kültürümüzde ana baba ve çocuk ilişkilerinde sevgi ve bağımlılığa dikkat çeken Kağıtçıbaşı anne ve babaların çocuklarına attıkları değerler arasında psikolojik ve ekonomik değerlerin öne çıktığını dolayısıyla çocuğa karşı yararcı bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir. İtaat en çok değer verilen, bağımsızlık ve kendine güven ise en az değer verilen özelliklerdir (Yeşilyaprak, 2007). Kültürel yapının etkisinde kalan anne ve babalar çocuklarına duygusal istismarda bulunmaktadır.

Çalışan anne ve babaların sayılarının giderek artması günümüz toplumlarının önemli bir özelliğidir. Bu durum kadının ev içinde çalışmasının yanı sıra ekonomik yaşama üretken olarak katılmasını beraberinde getirmektedir. İleri ülkeler, çalışan annelere alternatif kariyer yolları, esnek zaman, iş paylaşımı, evde çalışma, tele çalışma, çocuk bakımı ve eğitimi, kreş, yuva hizmetlerinin sağlanması gibi uygulamalarla kadının çalışmasını desteklemektedir. Ancak unutmamak gerekir ki bu politikaları benimseyip yaşama geçirecek kadrolarda erkekler bulunmakta ve kadının kaderi erkeğin insafına kalmaktadır! (Yeşilyaprak, 2007).

Oysa Yeşilyaprak (2007) kitabında çalışan annelerin çocukları ile ilgili çok önemli bulgulardan söz etmektedir: Çalışan anneler diğerlerine oranla çocuklarını bağımsız olmaya daha çok teşvik etmekte ve çocuklarıyla daha sıcak ve duygusal ilişkiler kurmakta, babalar çocukların bakımı ve sorumluluklarını kısmen de olsa almakta, çocukların okul başarısı diğerlerinininkine oranla daha yüksek çıkmaktadır. Bütün bunlara kadının çalışmasının kendi psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu da eklenmektedir.

Yalnızca aile içinde görülmeyen aynı zamanda okul/eğitim ortamlarında da karşılaşılan duygusal istismar davranışlarına örnek olarak şunlar verilebilir (Erkman, 1991):

- Çocukla alay etmek, alaycı davranmak,
- Aşağılayıcı ses tonu ile konuşmak,
- Ders dışı faaliyetlerden menetmek,
- Düşük performansı, başarısızlığı eleştirmek,
- İsim takmak,
- Okul sonrası ceza olarak ders yaptırmak,
- Diğer öğrencilerin çocuğu aşağılamalarına göz yummak,
- Vurmak, çimdiklemek, kulak çekmek vb.
- Öğrenciye bir şeyler fırlatmak.

Ne gibi yetişkin davranışları çocukların duygusal olarak istismar etme özelliği içermektedir?

5

SIRA SİZDE

Siyasal-Dinsel İstismar: Büyüklerin çocukları siyasi-dinsel amaçlarını gerçekleştirme yolunda kullanmalarıdır. Parti, tarikat, vakıf, kurs, dernek gibi örgütlü çalışmalarda, çocukların militan gibi yer almaları ve bu kuruluşlar adına çalışmaları, kuruluşların sembollerini taşımaları (giyim-kuşam, saç traş, baş örtüsü gibi), işaretlerini bir iletişim aracı olarak kullanmaları siyasi-dinsel istismarın kanıtlarıdır.

İstismar türleri nelerdir? Bunların içinden hangisi daha yaygın olarak görülmektedir?

6

SIRA SİZDE

2-5 Yaşlarındaki Çocuklarda İstismarın Yol Açabileceği Ciddi Ruhsal Bozuklukların İşaretleri ve Nedenleri

Ekşi'nin (1999) 2-5 yaş arasındaki çocukların yaşayabilecekleri ağır ruhsal bozuklukların işaretleri ve nedenlerine ilişkin sınıflaması kısaltılarak aşağıda sunulmuştur:

Ciddi Ruhsal Bozukluk İşaretleri: Aşırı ilgisiz, ilişki kurmama, iletişim ve göz teması yok, aşırı içe kapanma, aşırı saldırgan, hiç yalnız kalamama, aşırı bağımlılık, anneye aşırı yapışma, yaşına uygun konuşmama, becerileri öğrenememe, tekrarlanan davranışlar nedeniyle işlevlerde aksama, aşırı mastürbasyon, hiperaktivite, ciddi korkular.

Nedenler: Tümüyle iten, kabul etmeyen, ilgisiz, aşırı sevgisiz veya çocuğuna aşırı düşkün, aşırı bağımlı, aşırı özdeşleşen, ve/veya aşırı baskılı, aşırı cezalandırıcı aile tutumu. Ailede veya anne babada ruhsal hastalıklar, problemler veya zekâ geriliği. Çocukta yaygın gelişimsel bozukluklar.

Çocuk İstismarı ve İhmali Durumunda Öğretmenlere Düşen Görevler

Polat (2007) ülkemizdeki çocukların durumunu ve çocuk istismarının temellerini belirleyen bazı etkenleri şu şekilde sıralamıştır:

- Yüksek doğurganlık ve özellikle son 10 yılda yaşanan hızlı göç;
- Yaşam kalitesindeki düşüklük, sağlıksız kentleşme, kent kültürünün oluşturulup paylaştırılmaması;
- Sağlık hizmetleri örgütlenmesinin yetersizliği;
- Ülkenin genel olarak yaşadığı ekonomik, siyasi ve toplumsal sıkıntılar;
- Toplumsal kültürde ve aile içinde şiddet kullanımının yaygınlığı, olağanlaşmış olması;
- Şiddetin devletten ve toplumdan bireye, anne babadan ve öğretmenden çocuğa, çocuk büyüdükçe çocuktan anne baba, toplum ve devlete doğru geri dönerek bir kısır döngü biçiminde toplumsal yapıyı tahrip etmesi ve bu kısır döngünün kırılmamasıdır.

Yukarıdaki etkenlerden son ikisi şiddetle ilgili yapılması gerekenler konusunda koruyucu, önleyici ve sağaltıcı hizmetlerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Çocuk istismarı ve ihmali olaylarının belirlenmesinde, önlenmesinde ve gerekli yardımın verilmesinde tıp, psikoloji, sosyal hizmetler, sosyoloji, hukuk gibi bir çok disiplinin iş birliğine gereksinim duyulmaktadır. Bunlar kadar önemli olan diğer bir alan ise eğitimidir. Bu alanda öğretmenlerin ve rehberlik servislerindeki psikolojik danışmanların rolü çok önemlidir.

Türkiye’de devlet memuru statüsünde olan uzmanlar görevlerini yaptıkları sırada Ceza Yasası (Madde 235)’na göre suç sayılan istismar olaylarına rastlarsa bunu ihbar etmek zorundadırlar (Akyüz, 2000). Dolayısıyla öğretmenlerin de istismar ve ihmale uğradığından kuşkulandığı durumları sosyal hizmetler kurumlarına ve gereğinde adli makamlara bildirmeleri gereklidir. Bu bildirim hem öğrencinin istismardan kurtulmasını, hem de istismarcının cezalandırılmasını ve olabiliyorsa tedavi edilmesini sağlar.

Nereye başvurabiliriz?

- En yakın karakola veya Cumhuriyet Savcılıklarına,
- Baro’nun Kadın ve Çocuk Hakları Komisyonuna,
- SHÇEK Genel Müdürlüğü’ne bağlı İl Sosyal Hizmetler Müdürlüklerine, üniversite veya hastanelerin Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Bölümlerine başvurulmalıdır.
- Ayrıca 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile hizmet veren Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne bağlı olarak merkezi Ankara’da olan ve Türkiye’deki tüm illerden gelen başvuruları almak üzere 183 *Alo Kadın Çocuk ve Sosyal Hizmet Danışma* Hattı kurulmuştur.

Okul çocukların her türlü istismardan, şiddetten, kazalardan korunabilecekleri güvenli bir yer olmalıdır. Bunun için de öncelikle öğretmenlerin çocukların koruyucuları olarak davranmaları ve onların haklarını okul içinde güvenceye almaları söz konusudur. Ayrıca engelli çocuklar gibi özel gereksinimi olanlar için destekleyici ve sıcak ortamlar oluşturulmalıdır.

Öğretmenler çocukların kendilerine güvendikleri ortam içerisinde, onların temel haklarını öğrenmelerine yardımcı olmalıdır.

Öğretmenler çocukların kendilerini ilgilendiren işlemler sırasında görüşlerini almaya bir başka ifadeyle katılım haklarını kullanmalarına özen göstermelidir.

Dolayısıyla öğretmenlerin çocukları istismar etmemeleri konunun diğer bir boyutudur. Aşağıda verilen örnekler öğretmenlerin konuya ilişkin algılarının ve tutumlarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Çocuğu İstismardan Koruma ve Rehabilitasyon Derneğinin bir çalışmasında, 6-12 yaş ilkokul öğrencilerinde cezalandırma yöntemi olarak dayanın kullanıldığı olguların görülme oranı %85’e ulaşmaktadır. Öğretmenlerin “bir tokat atma” veya “saç çekme”nin dayak olmadığı şeklindeki yorumları, ancak vücuda zarar veren davranışların bu kapsamda ele alındığını göstermektedir (Polat, 2007).

Okulda öğrenciye cinsel tacizde bulunan öğretmen 1702 sayılı yasanın 27.maddesi gereğince meslekten çıkarılma ile cezalandırılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliği’nde de öğrencilerin bir başkasının iffet ve namusuna tecavüz etmeleri, kişilere eziyet etmeleri ve işkence yapmaları örgün eğitim dışına çıkmayı gerektiren davranışlardan biri olarak belirtilmektedir. Türk Ceza Kanunu’nun 414-417. maddeleri de çocukların namusuna saldırı olması durumundaki ağır hapis cezalarını tanımlamaktadır (<http://www.turkischweb.com/Egitim/seite66.htm>).

Öğretmenler çocukların kendilerini koruma becerilerini geliştirmelerine yardım etmelidir. Çocukların temel haklarını öğrenmelerinin yanı sıra kendilerine zarar verebilecek davranışların neler olduğunu bilmelerine ve bu bilgileri birbirleriyle iletişimlerinde de kullanmalarına dikkat etmelidirler. Bunun için de öncelikle kendi davranışlarına özen göstermeli, şiddete ve fiziksel cezalara yer vermeden, öğrencilerdeki istenmeyen davranışların ortadan kalkmasını sağlamalıdır.

Yukarıda özetlendiği şekilde davranmaları beklenen öğretmenler, sınıflarında bulunan bir çocuğun istismar edilip edilmediğini aşağıdaki şekillerde anlayabilirler:

- Çocuğun kendisinin durumu hakkında öğretmeni ile konuşmasıyla,
- Çocuğun bir yakını ya da bir arkadaşının, çocuğun öğretmeni ile konuşmasıyla,
- Öğretmenin çocuğun davranışlarındaki değişikliği gözlemesi ile,
- Öğretmenin çocuktaki morluk, şişlik, kırık, çıkık, yanık gibi fiziksel belirtileri görmesi ile.

Fiziksel istismar sonucunda morarma, şişme, kırık, çıkık, yanık gibi yaralanmalar, ihmal sonucunda kronik hastalıklar ve çocukların bakımsız bir şekilde kirli, eski, mevsim şartlarına uymayan giysilerle okula gelmesi söz konusu olmaktadır.

Ayrıca aileleri tarafından istismar ve ihmale uğrayan çocuklarda, sinirlilik, çabuk öfkelenmek, arkadaşlarına, öğretmenlerine ve çevresinde bulunan diğer insanlara karşı sözle ya da davranışla saldırılarda bulunmak, çevresinde bulunan eşyalara zarar vermek, aşırı davranışlarda bulunarak dikkat çekmeye çalışmak gibi aşırı dışa dönük ve saldırganca davranışlar ya da aşırı çekingen ve utangaç olmak, arkadaş edinmemek, yetişkinlere güvenmemek, onlarla ilişki kurmaktan kaçınmak, onların isteklerine boyun eğmek ve yetişkinlerin kendisine dokunmasından ürkmek, neşesizlik ve sürekli tedirgin olmak gibi pasif davranışlar gözlenebilir.

Bu çocuklarda, kendine güvensizlik, kendini yeterli, değerli ve başarılı bulmamak (düşük benlik saygısı), derslerde başarısızlık ya da başaramamaktan korkmak, okula geç gelmek, okuldan kaçmak ya da inandırıcı olmayan nedenlerle derslere devamsızlık, okulda uyumak, okula çok erken gelmek ve çok geç ayrılmak (ev ortamından uzak olmayı tercih etmek), sınavlar sırasında aşırı heyecanlı olmak, ödevlerini yapmamak ya da gereken özeni göstermemek, okulda düzenlenen etkinliklere katılmamak gibi belirtiler gözlenebilir. Bu çocukların durumu, okulda rehberlik servisleri tarafından uygulanan test ve test dışı teknikler aracılığıyla da ortaya çıkabilmektedir.

İstismar ve ihmal edilen çocuklarda görülen diğer belirtiler ise, konuşma güçlüğü ve kekemelik, tırnak yemek, parmak emmek, tikler, altını ıslatmak, nedensiz ağlamalar, fobiler, yalan söylemek, hırsızlık yapmak, uyku bozuklukları, iştah kaybı ya da aşırı yemek yemek, sallanmak, mide bulantısı, karın ağrısı ve baş ağrısıdır.

Çocuklarını istismar eden ana ve babaların, öğretmenlerce gözlenebilecek davranışları ise şunlardır:

- Çocuğa karşı ilgisizdirler. Okul tarafından düzenlenen toplantılara ve diğer etkinliklere ya çok az katılım gösterirler ya da hiç katılmazlar.
- Çocuğu bir yük ya da değersiz bir varlık olarak görürler.
- Öğretmene, eğer çocuğu sınıfta yaramazlık yaparsa onu sert bir şekilde cezalandırabileceğini söylerler.
- Öğretmenin çocuk istismarı ve ihmali olaylarında ana ve babalarla konuşması gerekmektedir. Ailelere karşı açık ve dürüst olunmalı, alınan her karar onlara açıklanmalıdır. Bütün bunlar yapılırken uzman yardımı mutlaka alınmalıdır.

Cinsel ihmal konusunda ise çocuklara cinsellikle ilgili bilgilerin öğretmenler tarafından verilmesi, verilen bilgilerin anneye paylaşılması ve sorulabilecek soruları aynı şekilde karşılması için annenin donanımlı olmasını sağlamak gerekmektedir. Öğretmenler konuyu bilseler bile bunları öğretme yöntemleri hakkındaki bilgileri sınırlı olduğu için rehberlik servislerindeki uzmanların yardımını almalıdırlar.

Çocuk istismarı ve ihmali durumlarıyla karşılaştıklarında öğretmenlerin yapabilecekleri ve özellikle kaçınmaları gereken davranışlar nelerdir?

SIRA SİZDE

7

Özet

Demokrasi, insan hakları ve çocuk haklarını sıralamak

Demokrasi, bir siyasal rejim ya da yönetim biçimi olarak insan haklarının gerçekleştirildiği ve güvence altına alındığı düzeni temsil etmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü içinde, iki yıllık bir çalışmadan sonra hazırlanmış ve 10 Aralık 1948'te kabul edilmiştir. Türkiye de bu bildiriye benimseyen ülkelerdendir. Bildiri bazı insanların özürsüzlük gibi özel durumları ya da kadın, çocuk olma gibi özellikleri nedeniyle yeterli olamadığı için bunu destekleyici haklar söz konusu olmuştur. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme de bunlardan biridir. Bilindiği gibi bir toplumun geleceği olan çocukların demokratik ortamlarda, yaşamsal, gelişme, korunma ve katılma hakları gözetilerek fiziksel ve psikolojik sağlıkları korunarak gelişimlerini sürdürmeleri son derece önemlidir. Bunun için de hukuk sistemimizde doğrudan çocuklara yönelik ya da genel çerçevede yer alan kanunlar söz konusudur. Çocuk Koruma Kanunu, Ailenin Korunmasına Dair Kanun bunlara örnek olarak verilebilir.

Demokrasi, insan hakları ve çocuk haklarının aralarındaki ilişkiyi açıklamak

İnsan haklarında olduğu gibi ne yazık ki çocuk hakları ile ilgili olumsuzluklar, bazı yasal düzenlemelere ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye rağmen, yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Sosyo-ekonomik etkenler, ebeveynlerin özellikleri ve çocukların özellikleri nedeniyle çocuklar ana-babaları, bakıcıları ya da diğer yetişkinler tarafından direkt şiddeti ifade eden istismar ile ilgisizliğe işaret eden ihmale uğramakta ve böylece fiziksel, duygusal, zihinsel veya cinsel gelişimleri engellenmektedir.

Çocuk haklarının hukuk sistemimizde nasıl yer aldığı açıklamak

Türkiye, Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği'nin yayınladığı Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ni 1931 yılında imzalayarak, bu Bildirge'yi benimseyen ülkeler arasında yerini almıştır. Daha sonra, TBMM tarafından 25 Mayıs 1946'da kabul edilen bir yasa ile kurulan UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nun bir metin hazırlanmış ve bu öneri Türk Çocuk Hakları Beyannamesi olarak kabul edilmiştir. Bu bildirgenin gerekçesi çocuklara ve çocuk haklarına yönelik yasaların çıkarılmasıdır. 1990 yılında Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni imzalamış ve 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasasında ilgili 41, 42, maddelerle çocuk ve çocuk haklarını özel olarak koruyan hükümler bulunmaktadır. Medeni Kanun ve Ceza Kanununun çocuklarla ilgili hükümlerinin uygulanmasını sağlamak üzere, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu, Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun, Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu gibi birçok özel kanun çıkarılmıştır. Çocuk Koruma Kanunu'nun yanı sıra, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, İlk Öğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, İcra ve İflas Kanunu, İş Kanunu, Nüfus Hakkındaki Kanun, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Ailenin Korunmasına Dair Kanunu, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu ve Soyadı Kanunu gibi kanunlar bulunmaktadır. Çocuk haklarına dayanak olacak çok sayıda kanun çıkartılmış olmasına karşın, bu konuda ülkemizde hala çocukların korunmakta oldukları söylenemez.

Aile içinde demokrasinin nasıl sağlanabileceğini tartışmak

Toplumun temel birimi ve aynı zamanda sosyal bir kurum olan ailenin işlevlerinden biri çocuk yetiştirmektir. Ebeveyn çocuk yetiştirirken çeşitli tutumlar içine girmektedir. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde çocuğun biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimini destekleyecek davranışlar sergilemeleri çok önemlidir. Anne ve babaların şiddet, yıldırma, dikkate almama, özen göstermemeyi içeren ihmal etme gibi davranışlardan kaçınarak, olumlu çocuk yetiştirme tutumları geliştirmiş olmaları çok önemlidir. Bu tutumun yalnızca anne ve babalar tarafından değil, çocuk üzerinde etki ve söz sahibi olan diğer kişiler tarafından da benimsenmiş olması gerekir.

Çocuk istismarı ile ihmalinin ne olduğunu ve ortaya çıkış şekillerini açıklamak

Çocuk istismarı ve ihmali fiziksel, cinsel, duygusal ve siyasal-dinsel olarak yaşanmaktadır. Çocuğa karşı girişilen ve kaza sonucu olamayan yaralanmalar, dayak, yakma gibi davranışlar sonucu fiziksel, çocuğun büyükler tarafından cinsel doyum sağlamak amacıyla kullanılması sonucu cinsel, çocuğun kişiliğini zedeleyici, duygusal gelişimini engelleyici davranışlar sonucu duygusal, yetişkinlerin çocuğu siyasal-dinsel amaçlarını gerçekleştirme yolunda kullanmaları sonucu siyasal-dinsel istismar söz konusu olmaktadır. Çocuktan sorumlu kişilerin ilgisiz ve kayıtsız kalmaları sonucunda ise fiziksel, duygusal ve cinsel ihmalden söz edilmekte ve yine çocuğun gelişimi engellenmiş olmaktadır.

Ana babalara ve öğretmenlere düşen görevleri özetlemek

Çocuk istismarı ve ihmalinin önlenmesi için okul ortamlarında ana ve babalara, öğretmenlere, rehberlik servislerine ve yöneticilere düşen önemli görevler bulunmaktadır. Bunun temel koşulu çocukların kendilerini ifade edebildikleri, sevildikleri, ilgi gördükleri, değerli buldukları, korkuya yer verilmeyen ortamların oluşturulmasıdır. Öğretmenler konuyu bilseler bile bunları öğretme yöntemleri hakkındaki bilgileri sınırlı olduğu için rehberlik servislerindeki uzmanların yardımını almalıdırlar.

Öğretmenlerin rehberlik işlevlerinin sınırlarını tartışmak

Öğretmenin çocuk istismarı ve ihmali olaylarında ana ve babalara yönelik rehberlik etkinliklerinden biri onlarla bu durumu konuşmaktır. Bu konuşma sırasında ailelere karşı açık ve dürüst olunmalı, alınan her karar onlara açıklanmalıdır. Bütün bunlar yapılırken uzman yardımı mutlaka alınmalıdır. Cinsel ihmal konusunda ise çocuklara cinsellikle ilgili bilgilerin öğretmenler tarafından verilmesi, verilen bilgilerin anneye paylaşılması ve sorulabilecek soruları aynı şekilde karşılaması için annenin donanımlı olmasını sağlamak gerekmektedir. Öğretmenler konuyu bilseler bile bunları öğretme yöntemleri hakkındaki bilgileri sınırlı olduğu için rehberlik servislerindeki uzmanların yardımını almalıdırlar.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi işlevsel ailenin özelliklerinden biri **değildir**?

- Kişisel görüşlere ve farklılıklara saygı duyma
- Yeni deneyimlere açık olma
- Birbirlerini destekleme ve cesaret verme
- Ana-baba olarak evliliği ikinci derecede önemseme
- Birbirleriyle açık bir iletişim içinde olma

2. Çocuk Hakları açısından Dünya'daki **ilk** yasal gelişme aşağıdakilerden hangisidir?

- Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi
- Çocuk Hakları Sözleşmesi
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi
- Çocuk Koruma Kanunu
- İnsan Hakları Yasası

3. Çocuk Hakları açısından ülkemizdeki **ilk** yasal gelişme aşağıdakilerden hangisidir?

- Türk Çocuk Hakları Beyannamesi
- Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi
- Çocuk Hakları Sözleşmesi
- Çocuk Koruma Kanunu
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi

4. Aşağıdakilerden hangisi çocuk istismarına örnektir?

- Çocuğun terk edilmesi
- Çocuğun gereğince beslenip giydirilmemesi
- Çocuğun sağlık kontrolünün yapılmaması
- Çocuğa cinsellik hakkında gerekli bilginin verilmemesi
- Çocuğun suça yöneltilmesi

5. Aşağıda yer alan çocuğa yönelik davranışlardan hangisi ihmale örnektir?

- Çocuğun fuhuşa itilmesi
- Çocuğun sokakta çalıştırılması
- Çocuğa isim takılması
- Çocuğun okul durumu ile ilgilenilmemesi
- Çocuğun dövülmesi

6. Aşağıdakilerden hangisi çocukların istismar ve ihmal edilmelerini etkileyen etmenlerden biri **değildir**?

- Ana ve babanın çalışması
- Ailedeki eğitim düzeyinin düşüklüğü
- Ailedeki çocuk sayısının fazla olması
- Ana ve babanın yaşlarının küçüklüğü
- Ana ve babanın istismara maruz kalmış olmaları

7. Cinsel istismarla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- İstismarcılar genellikle ergendir.
- Fuhuşta yakalananların çoğu evden kaçmış çocuklardır.
- Çocuğu cinsel yönden istismar eden kişiler genellikle yabancıdır.
- Cinsel istismarcılar yalnızca ebeveyn veya diğer aile bireyleridir.
- Çocuk pornosu olayında yakalananların çoğu işsizdir.

8. Aşağıdakilerden hangisi 2-5 yaşlarındaki çocuklarda istismarın yol açabileceği ruhsal bozukluk işaretlerinden biri **değildir**?

- Yaşına uygun konuşmama
- Hiperaktivite
- Yetişkinle ilişki kurma
- Aşırı masturbasyon
- Anneye aşırı yapışma

9. Aşağıdakilerden hangisi çocukların istismarı ve/veya ihmalinin gözleendiği durumlarda, yetişkinlerin yapması gereken müdahalelerden biridir?

- Çocuğa inanmamak
- Çocuğa üst üste sorular sormak
- Çocuğa bağırıp çağırarak
- Uzman yardımı almak
- Çocuğun durumunu herkese anlatmak

10. Aşağıdakilerden hangisi bir öğretmenin sınıf ortamında öğrencilerindeki istismar ve/veya ihmal belirtilerini anlama yollarından biri **değildir**?

- Çocuğun kendisinin durumu hakkında öğretmeni ile konuşması
- Çocuğun bir yakını ya da bir arkadaşının, çocuğun öğretmeni ile konuşmasıyla
- Öğretmenin çocuğun davranışlarındaki değişikliği gözlemesi
- Öğretmenin çocuktaki morluk, şişlik gibi fiziksel belirtileri görmesi
- Öğretmenin çocuğu sorgulaması

Yaşamın İçinden

Hürriyet

Ankara Eki
11.04.2007

“ Alo 183, Aile, kadın, Çocuk ve Özürlü Sosyal Hizmet Danışma Hattı'nı, 2007 Mart ayında arayan 859 kişi yardım istedi.....Çocuk ve gençleri ilgilendiren konularda Türkiye genelinde Mart ayı içerisinde 59 müracaat kaydedildi. Başvuruların 6'sı ihmal ve istismar, 6'sı aynı nakdi yardım, 4'ü korunmaya muhtaç çocuk, 3'ü sokakta yaşayan/çalışan çocuk, 1'i madde bağımlılığı ve 39'u diğer konularda yapıldı.

”

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Aile İçi Demokrasi” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise “Çocuk Hakları” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız yanlış ise “Çocuk Hakları” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. e Yanıtınız yanlış ise “Çocuk İstismarı ve İhmali” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Çocuk İstismarı ve İhmali” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Çocuk İstismarı ve İhmali” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Cinsel İstismar” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “2-5 Yaşlarındaki Çocuklarda İstismarın Yol Açabileceği Ciddi Ruhsal Bozuklukların İşaretleri ve Nedenleri” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlış ise “Çocuk İstismarı ve İhmali Durumunda Öğretmenlere Düşen Görevler” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
- 10.e Yanıtınız yanlış ise “Çocuk İstismarı ve İhmali Durumunda Öğretmenlere Düşen Görevler” başlıklı bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İşlevsel ailenin tipik özellikleri; birbirini destekleme, saygı duyma, açık ve içten bir iletişim kurma, hoşgörü, fikir alışverişi, önce evlilik sonra ebeveynliğe ilişkin deneyim sağlamadır.

Sıra Sizde 2

Dünya'daki ve Türkiye'deki hukuksal düzenlemeleri dikkate alarak, ülkemizde çocuk haklarının durumuna baktığımızda; Türkiye'de, ilk kez 1931 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ni imzalayarak başlatılan yasal girişimlere pek çok kanun çıkartarak devam ettirmiş olmasına karşın, çocukların korunması açısından günümüzdeki durumun beklenenin çok gerisinde olduğunu görmekteyiz.

Sıra Sizde 3

İstismar aktif bir olgu iken ihmal pasiftir.

Sıra Sizde 4

Çocuklarını istismar ve ihmal eden ebeveynlerde eğitim düzeyleri düşük, çocuk gelişimi ve yetiştirilmesiyle ilgili bilgileri yetersiz, ailedeki çocuk sayısı fazla, ana ve babanın yaşları küçük, kendilerinin de geçmişte istismar ve ihmale maruz kalmış oldukları, kısıtlı bir sosyal çevreye sahip, aile içi ilişkileri olumsuz, çocuklardan gerçek dışı beklentilere sahip, saldırgan, alkol, uyuşturucu veya ilaç bağımlısı oldukları, sorumluluk ve adalet duyguları yeterince gelişmemiş, olgunlaşmamış bir kişiliğe sahip oldukları ve kişiliklerinin bozuk olduğu yönünde tipik özellikler gözlenmiştir.

Sıra Sizde 5

Yetişkinlerin reddetmek, tek başına bırakmak, yıldırma, görmezden gelmek yada duygusal tepki vermeyi reddetmek, suça yöneltmek, sözel saldırıda bulunmak yada aşağılamak, aşırı baskı yapmak ya da zamanından önce yetişkin rolü vermek, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak gibi davranışları çocukları duygusal olarak istismar etme özelliği içermektedir.

Sıra Sizde 6

İstismarın fiziksel, cinsel, duygusal, siyasal-dinsel istismar gibi türleri bulunmaktadır. Duygusal istismar toplumlarda daha yaygın ve ortaya konması güç bir istismar türüdür.

Sıra Sizde 7

Türkiye’de devlet memuru statüsünde olan uzmanlar görevlerini yaptıkları sırada Ceza Yasası’na (Madde 235) göre suç sayılan istismar olaylarına rastlarsa bunu ihbar etmek zorundadırlar. Öğretmenler sosyal hizmetler kurumlarına ve gereğinde adli makamlara istismar durumunu bildirmelidirler. Bu bildirim hem öğrencinin istismardan kurtulmasını hem de istismarcının cezalandırılmasını ve olabiliyorsa tedavi edilmesini sağlar. Öğretmenin çocuk istismarı ve ihmali olaylarında ana ve babalarla konuşması gerekmektedir. Ailelere karşı açık ve dürüst olunmalı, alınan her karar onlara açıklanmalıdır. Bütün bunlar yapılırken uzman yardımı mutlaka alınmalıdır. Cinsel ihmal konusunda ise çocuklara cinsellikle ilgili bilgilerin öğretmenler tarafından verilmesi, verilen bilgilerin anneye paylaşılması ve sorulabilecek soruları aynı şekilde karşılması için annenin donanımlı olmasını sağlamak gerekmektedir. Öğretmenler konuyu bilseler bile bunları öğretme yöntemleri hakkındaki bilgileri sınırlı olduğu için rehberlik servislerindeki uzmanların yardımını almalıdırlar.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Akyüz, E. (2000). **Ulusal ve Uluslar Arası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**. İnsan Hakları Eğitimi Dizisi: 2. Ankara: M.E. Basımevi.
- Aras, H. (2000). **Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrencilere İnsan Hakları İle İlgili Tutumların Kazandırılması**. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Arıcioglu, A. (2003). **Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Duygusal İstismarın Yordanması**. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bildik, T. (1998). **Çalışan Ergenlerin Sorun Alanları ve Etkili Olan Psiko-Sosyal Faktörler**. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bilge, F. (2002). Çocuk istismarı ve ihmali. **Dergimiz**. Çankaya Rehberlik ve Araştırma Merkezi. Ankara: Evos Basım Yayın Dağıtım.
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N.B. & Güneysu, S. (1991). 4-12 Yaşları Arasında 16.100 Çocukta Örselenme Durumları ile İlgili Bir İnceleme. İçinde E.Konanç, İ.Gürkaynak & A.Egemen. (Eds.) **Çocuk İstismarı ve İhmali**. Ankara: Gözde Repro Ofset.
- Browne, K. (1991). Çocuk İstismarını Önceden Kestirme. İçinde E. Konanç, İ. Gürkaynak & A. Egemen. (Eds.) **Çocuk İstismarı ve İhmali**. Ankara: Gözde Repro Ofset.
- Browne, K. & Herbert, M. (1999). **Preventing Family Violence**. England: John Wiley and Sons Publications.
- Bulut, I. (1993). **Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi**. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.
- Cüceloğlu, D. (1993). **İçimizdeki Çocuk**. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Çelik, Y. (2001). **Çocuk İhmali ve İstismarı (Dönem Projesi)**. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çocuk İstismarı ve İhmali. (1991). **Çocukların Kötü Muameleden Korunması I**. Ulusal Kongresi (12-14 Haziran 1989). E. Konanç, İ. Gürkaynak & A. Egemen. (Der.). Ankara: Gözde Repro Ofset.
- Ekşi, A. (1999). Çocuğun Ruhsal ve Bilişsel Gelişim Dönemleri ve Dönemlere Özgü Sorunlar. İçinde A.Ekşi. (Ed.). **Ben Hasta Değilim**. İstanbul: Nobel.

- Erkman, F. (1991). Çocukların Duygusal Ezimi. İçinde E.Konanç, İ.Gürkaynak & A.Egemen. (Eds.) **Çocuk İstismarı ve İhmal**. Ankara: Gözde Repro Ofset.
- Eroğlu, Ç.Y. (2002). **Ana Sınıfı Öğrencilerime ve Velilerine Nasıl Yardım Edebilirim?** Öğretmen El Kitabı. Ankara: MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Eroğlu, Ç.Y. (2002). **Ana Sınıfındaki Çocuğuma Nasıl Yardım Edebilirim?** Anne Baba El Kitabı. Ankara: MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Gülmez, M. (1994). **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**. TODAİE Yayınları, No: 256. Ankara: İksan Matbaası.
- İstanbul Çocukları Vakfı.(2000). **I. İstanbul Çocuk Kurultayı Çocuk Görüşü Kitabı. Lütfen Bizi Dinleyin!** Yayın No: 5.
- Karaman, Y. (1993). **İlkokul Öğretmenlerinin Gözlemlerine Göre Çocukların Aileleri Tarafından İstismarı ve İhmal**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. 1993.
- Kars, Ö. (1996). **Çocuk İstismarı: Nedenleri ve Sonuçları**. Ankara.
- Kılıççı, Y. (1992). **Okulda Ruh Sağlığı**. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Koşar, N. (1989). **Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı**. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.
- Kozcu, Ş. (1990). Çocuk İstismarı ve İhmal. **Aile Yazıları 3., Birey Kişilik ve Toplum**. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi: 5/3, Ankara: Devran Matbaası.
- Mavili Aktaş, A. (1997). **Aile İçi Şiddet ve Önleme Yolları**. Ankara: Feryal Matbaası.
- Mavili Aktaş, A. (2006). **Aile İçi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması**. Kişisel Gelişim Serisi 11, Ankara: Elma Yayınevi.
- McWhirter, J. & Acar, N.V. (2000). **Ergen ve Çocukla İletişim**. Ankara: US-A Yayıncılık.
- National Institute of Mental Health. (1978). **Child Abuse and Neglect Programs: Practice and Theory**. U.S. Department of Health Education and Welfare.
- Polat, O. (2006). Ensest: **Aile İçi Cinsel Tecavüz**. İstanbul: Nokta Kitap.
- Polat, O. (2007). **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı Tanımlar I**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Roscoe, B. (1990). **Defining child maltreatment rating of parental behaviours. Adolescence**, 25(99), 363-373.
- Savi, F. (1999). **Ergenlerde Duygusal İstismar ile Benlik Algısı ve Genel Kaygı Düzeyi Arasındaki İlişki**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (1995). **Aile Kurultayı: Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler**. 16-18 Kasım 1994. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (2000). **Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları**. Aralık 1993-Aralık 1994. Ankara.
- T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Üst Kurulu. (1999). **İnsan Hakları Açısından Çocukların Sorunları ve Çözüm Önerileri** (Rapor).
- Tercan, M. (1995). **Çocuğun Ana Babası Tarafından Fiziksel İstismarı ve İhmal**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Umut Vakfı. (1998). **Yurttaş Olmak İçin... Öğretmen El Kitabı** İ. Gürkaynak & Arkadaşları. İstanbul: Umut Vakfı.
- UNICEF. (2000). **Dünya Çocuklarının Durumu 2000**. (Basın Özeti).
- Yavuzer, H. (1988). **Çocuk Psikolojisi**. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Yeşilyaprak, B. (2007). **Çalışan Anne ve Çocuk: Siz Başrolü Seçtiniz** (7.baskı). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Zeytinoğlu, S. (2001). **Çalışan Çocukların İstismarı ve İhmal**. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Ailede Cinsel Eğitim

10

Çocuklar, çevrelerinde hamile bir kadın ile veya yeni doğmuş bir bebek ile karşılaşmaları zaman bu bebeklerin anne karına nasıl girdiği veya bu bebeklerin dünyaya nasıl geldiği, kendisinin de dünyaya nasıl geldiği gibi sorular yönelterek bu sorularına tatmin edici yanıtlar almak isterler. Dolayısıyla, çocukların bu tür soruları karşısında biz yetişkinlerin onların yaşına uygun doyurucu yanıtları verebilmeleri gerekir. Bu sağlandığı zaman çocuklara gerekli cinsel eğitimde verildiği belirtilebilir. Çocuklara cinsel eğitim verilmesi onların sağlıklı bir biçimde gelişmelerini sürdürmelerini açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle anne babaların, eğitimcilerin ve hatta tüm toplumun çocuklara gerekli ve yeterli bir cinsel eğitim vermeleri ve bu konuda bilinçli ve bilgili davranmaları temel bir sorumluluk olarak algılanmalıdır. Yukarıdaki ilk fotoğraf, 3 yaşında olan Sıla'nın birkaç aylık kuzeni Sinem ile ilk karşılaştığı anı resmetmektedir. İkinci fotoğraf ise 6 yaşında olan Sıla'nın birkaç aylık diğer bir kuzeni Nazlı ile olan ilk karşılaşmasını içermektedir.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Cinsel gelişimin doğasını açıklayabilecek,
- 👁️ Cinsel eğitimin gerekliliğini açıklayabilecek,
- 👁️ Gelişim sürecinde cinsel gelişimi açıklayabilecek,
- 👁️ Cinsel eğitimde dikkat edilmesi gerekli ilkeleri özetleyebilecek,
- 👁️ Anne babalara yönelik bir cinsel eğitim programı geliştirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Örnek Olay

Okulöncesi öğretmenliği programına devam eden Çiğdem, çocuklar ile birlikte olmaktan hoşlanıyordu. Bu nedenle, okulöncesi öğretmeni olmaya karar vermiş ve nihayet son sınıfa gelmişti. Bu son dönemde öğretmenlik uygulaması kapsamında bir okulöncesi kurumunda uygulamalarda bulunmak ve öğretmenlik için son hazırlıklarını yapmak üzere gidiyordu. Bu anaokulunda hemen dikkatini çeken ise çocuklara yönelik etkinliklerin dışında okulda anne babalara yönelik etkinliklerin yoğun bir biçimde gerçekleştirilmesi idi. Anne babalar büyük bir istekle kendilerine yönelik eğitim etkinliklerine katılıyorlar, sorular soruyorlar, yaşadıkları güçlükleri paylaşıyorlar ve eğitim sonrasında mutlu bir biçimde ayrılıyorlardı. Bu etkinliklerde anne babaların soruları ve yaşadıkları güçlükler ile eğitimi veren kişilerin açıklamalarını ve izlettikleri görüntüleri dikkate aldığımda okulöncesi eğitimde anne babalara yönelik eğitimin ne kadar önemli olduğunu daha çok kavramıştı...

Mezun olduktan sonra bir okulöncesi okula öğretmen olarak atanan Çiğdem Öğretmen heyecan ile görevine başlamıştı. Anaokulu şehrin merkezinin biraz dışındaydı ve çoğunlukla eğitim ve sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerinin çocuklarının devam ettiği bir okuldu. Çiğdem Öğretmen büyük bir heyecan ile sınıfındaki çocuklara yönelik eğitime ve etkinliklere başlamış ve bunları sürdürüyordu. Aradan geçen birkaç hafta içerisinde Çiğdem Öğretmen çocuklara bazı davranışları kazandırmada oldukça güçlük çektiğini fark etmeye başlamıştı. Örneğin, çocukların cinsel konular ile ilgili sorularına onların yaşına uygun gerekli açıklamaları yapıyordu; ancak bazı çocuklar bu açıklamalar yerine anne babasının yaptığı uygun olmayan davranışları belirtiyor ve anlatılanları kavramada güçlük çekiyordu. Çünkü çocukların çoğunluğuna cinsel konular ile ilgili anne babaları tarafından çok uygun olmayan açıklamalar yapılmıştı. Çocuklara "günah, ayıp, büyü-yünce öğrenirsin, şimdi sırası değil, leylekler getirdi" gibi sözler söylenmişti. Bu durum karşısında oldukça şaşkın olan Çiğdem Öğretmen sadece kendi açıklamaları ile çocuklarda istedik davranışları kazandıramayacağını düşünüyordu. Aklına son dönem uygulama yaptığı okuldaki anne babalara yönelik yoğun eğitimler ve onların etkililiği gelmişti ve kendi okulunda anne babalara yönelik eğitim ne kadar gerekli ve önemli olduğunu kavramıştı. Kendisi ile anne babaların davranışları tutarlı olmalı idi. Anne babalar, çocuklarına uygun cinsel eğitimi verebilmeliydiler. Bunun içinde, öncelikle kendisinin anne babaları çocuklarına nasıl bir cinsel eğitim verecekleri konusunda bilgilendirmesi gerektiğini düşündü. Bu düşüncesini okul yöneticisine açtı. Okul yöneticisi, pek çok konuda anne babaların yetersiz ve hatalı bilgilere sahip olduğunu, bu konuda geçen yıllarda bir iki girişimde bulduklarını; ancak yeterince anne babanın katılımını sağlayamadıklarını, aslında anne babalara yönelik eğitimler verme konusunda kendilerinin de yetersiz olduğunu ve bu konunun oldukça önemli olduğunu ifade etti. Daha sonra Çiğdem Öğretmenin bu konudaki heyecanını gören ve onun görüşlerini ve önerilerini dikkatle dinleyen yönetici kendisine bu konuda her türlü desteği ve yardımını yapmayı ve işbirliği içerisinde bu etkinlikleri başlatmayı kabul etti.

Anahtar Kavramlar

- Cinsel Gelişim
- Cinsel Eğitim
- Halk Eğitimi
- Aile
- Çocuk
- Ergen
- Eğitim Programı

İçindekiler

- GİRİŞ
- CİNSEL GELİŞİMİN DOĞASI
- CİNSEL EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ
- GELİŞİM SÜRECİNDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM
- CİNSEL EĞİTİMDE DİKKAT EDİLECEK İLKELER
- CİNSEL EĞİTİM PROGRAMI GELİŞTİRME SÜRECİ

GİRİŞ

İnsanlar yaşamın başlangıcını oluşturan döllenmeden yaşamın sonunu ifade eden ölüme kadar gelişimlerini sürdürürler. Bu gelişimleri süresince insanlar bedensel, zihinsel, dil, sosyal, ahlaki, duygusal, cinsel gibi çok çeşitli yönlerden bir bütün olarak gelişirler. Dolayısıyla, insanların gelişimlerini sürdürdüğü yönlerden biri de cinsel gelişimdir. Cinsel gelişim büyüme ve olgunlaşma ile öğrenme süreçleri yoluyla insan yaşamında ortaya çıkmaktadır. Böylece cinsel gelişimde fiziksel süreçler kadar öğrenme süreçlerinin de önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu durum ise bireylerin cinsel gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi ve bireyin cinsel kimliğine uygun davranışları sergileyebilmesinde içinde bulunduğu çevrenin belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin, çocukların sağlıklı bir cinsel gelişim gerçekleştirmelerinde çevrenin özellikle anne babanın davranışları, yapacakları açıklamalar ve verecekleri eğitim büyük bir önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, anne babanın, öğretmen ve çevrenin çocuğun cinsel gelişimi ve eğitimi konusunda yeterli bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekir. Ayrıca, cinsel eğitim çocuğun gelişim özelliklerine uygun bir biçimde yapılmalıdır. Böylece, çocuğun cinsel gelişimini sağlıklı bir biçimde gerçekleştirmesi sağlanabilir.

Bu ünite, bireylerin cinsel gelişim ve belirleyicileri, cinsel gelişim süreci, cinsel eğitim ve önemi, ilkeleri ve anne babalara yönelik cinsel eğitim programlarının hazırlanması gibi konular açıklanmaktadır.

CİNSEL GELİŞİMİN DOĞASI

Cinsel gelişim ve belirleyicileri ile cinsel gelişimi açıklayan bazı görüşler kısaca aşağıda açıklanmaktadır.

Cinsel Gelişim ve Belirleyicileri

Bireylerin cinsel yönden gelişimi yaşamın başlangıcından itibaren ortaya çıkmaya başlar. Böylece, cinsel gelişim kendileri de iki farklı kategorinin veya cinsiyetin (kadın ve erkek gibi) üyesi olan anne ve babanın çocuk sahibi olmaya karar vermesi sonucunda, döllenme anında doğacak bebeğin cinsiyetinin belirlenmesi ile biyolojik anlamda başlamaktadır. Bebeğin cinsiyeti, döllenme sırasında anne ve babanın cinsiyet kromozomları tarafından rastlantısal olarak belirlenir. Doğacak çocuk döllenme sırasında annesinden X kromozomu alır ve babasından ya X kromozomu ya da Y kromozomu alır. Döllenme sırasında anne ve babanın X kromozomları birleşirse doğacak çocuğun cinsiyeti kız (XX); annenin X ve babanın Y kromozomları birleşirse doğacak çocuğun cinsiyeti erkek (XY) olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, doğacak çocuğun cinsiyetinde babaya ilişkin kromozomun türü (X veya Y) belirleyici olmaktadır. Ancak, bu bilimsel bilgiye ulaşmak kolay olmamıştır. Çünkü zaman içerisinde çocuğun cinsiyetini belirleyen faktörlere ilişkin çeşitli gerçek olmayan inanışlar olmuştur. Örneğin, çocuğun cinsiyetini belirlemede babanın rolünün tersine, bir dönem doğacak çocuğun cinsiyetini annenin belirlediğine inanılmıştır. Bu nedenle zaman zaman anneden, eşi veya çevresi tarafından istenen cinsiyette, özellikle erkek bebek dünyaya getirmesi beklenmiştir. Bu gerçekleşmediği zaman ise bunun sorumlusu olarak anne suçlanabilmiştir.

Döllenmiş yumurta hücresi olan zigotun hücre bölünmeleri nedeniyle büyümesi ile birlikte anne karnında cinsiyete ilişkin cinsel farklılaşmalar da ortaya çıkmaya başlamaktadır. Örneğin, doğum öncesi gelişimin embriyo evresinde organların biçimlenmeye başlaması ile erkek ve kız cinsiyetleri arasındaki temel anatomik

Cinsel gelişim, yaşamın başlangıcı olan döllenme sırasında doğacak bebeğin cinsiyetinin belirlenmesi ile başlamaktadır. Bebeğin cinsiyeti ise anne ve babanın cinsiyet kromozomlarının birleşmesi sonucu belirlenmektedir.

farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Böylece doğacak çocuğun cinsel üreme organları, hormonların da etkisiyle gelişmeye başlamakta ve bu süreçte anne babalar sabırsızlıkla bebeğin cinsiyetini merak etmektedirler. Genellikle doğum öncesinin yaklaşık üçüncü ayından itibaren de bebeğin cinsiyetini öğrenebilmekte ve böylece kız veya erkek olarak ifade edebilmektedirler. Bu çerçevede anne baba ve yakın çevresi doğacak kız ya da erkek bebeği büyük bir heyecan ile beklemekte ve bebeğin cinsiyetini de dikkate alarak hazırlıklar yapabilmektedirler. Örneğin, doğacak bebek için hazırlanan kıyafetlerin rengi, türü, ismi, oyuncak seçimi ve odasının hazırlanmasında bebeğin cinsiyeti dikkate alınabilmektedir. Bu durum, bebeğin cinsel gelişiminin annenin hamileliği süresince biyolojik faktörler çerçevesinde gerçekleşmekle birlikte bebeğin doğumunu takiben, hatta doğum öncesinden başlayarak çevresel süreçlerin de önemli bir rol oynamaya başladığını göstermektedir. Böylece, gelişim sürecinde ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarını tek başına ne biyolojik ne de çevresel faktörler açıklayabilir. Cinsel gelişim ve cinsiyet farklılıkları biyolojik ve çevresel faktörlerin etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve cinsiyet farklılıklarının anlaşılmasını sağlar (Feldman,1997).

Cinsel gelişimi biyolojik ve çevresel faktörlerin etkileşimi belirlemektedir.

Biyolojik anlamda doğum öncesinde başlayan cinsel gelişim; doğum sonrasında da devam etmektedir. Doğum sonrasında, büyüme ve olgunlaşma süreçleri yoluyla bireyin cinsel özellikleri ve organları gelişmekte, yetişkin düzeyine ulaşmaktadır. Örneğin; ergenliğin ilk yıllarında bireyler, cinsiyetlerine özgü hızlı bedensel değişimler göstermekte ve ilk üreme hücresinin üretilmesiyle cinsel yönden olgunlaşmaktadırlar. Bu olgunlaşma çerçevesinde yetişkin düzeyinde cinsel gelişim düzeyine ulaşmakta ve üreyebilme özelliğine sahip olmaktadır. Böylece, bireyler diğer canlılar gibi kendi türünün devamını sağlayacak ve kalıtsal özelliklerini aktaracak üreme işlevine sahip olurlar. Ancak cinsel gelişim sadece bireyin kız veya erkek olarak cinsiyetinin nitelendirilmesi sonucunda genetik ve anatomik farklılıklara dayalı bir biyolojik kategorileşmeyi ve fiziksel süreçlere dayalı değişmeyi içermemektedir. Çünkü bir erkek veya bir kız olarak fiziksel süreçlerle ortaya çıkan bedensel gelişme ve değişimler cinsel gelişimin sadece bir yönü olup cinsel gelişimde çevresel faktörler de temel belirleyicilerdir (Westen,1996; Carlson & Buskist,1997). Bu nedenle, cinsel gelişimde psikososyal süreçlerde önemli bir rol oynamaktadır.

Cinsel gelişim sürecinde bir bireyin erkek veya kız olarak büyümesine dayanan fiziksel gelişim cinsel gelişimin sadece bir yönüdür. Oysa fiziksel süreçler kadar psikososyal süreçler de cinsel gelişimin önemli bir yönünü oluşturur ve bireyin gelişimini belirler.

Bireyin psikososyal gelişimi, cinsel kimlik gelişimini de içerir. Cinsel kimlik, bireyin kendini ya erkek ya da kadın olarak kategorize etmesi, içsel olarak erkek veya kadın olma hissi duymasındır (Carlson & Buskist,1997; Gleitman, 1995). Diğer bir ifadeyle, cinsel kimlik bireyin kendisinin erkek veya kadın cinsiyetinden hangisine ait olduğunu kavramasını ve diğer bireylerin cinsiyetlerinin de ne olduğunu tanıma yeterliliğine ulaşmasını ifade eder (Freedman, Sears & Carlsmith, 1989). Örneğin, çocuklar yaklaşık iki yaşından itibaren farklı iki cinsiyetin var olduğunu kavrarlar ve kendi cinsiyetlerinin de farkındadırlar. Ancak bu cinsiyetin normal olarak gerçekte değişmeyeceğini bilemezler. Çocuklar, cinsiyetin değişmediğini 5-6 yaşlarından itibaren tam olarak kavrayabilirler. Böylece, cinsel kimlik gelişimi, yaşamın ilk yıllarından itibaren gelişmeye başlamakta ve yaşamın ilerleyen yıllarında her iki cinsiyete ilişkin davranışların öğrenilmesi, inanç ve tutumların gelişmesi ile devam etmektedir (Freedman & diğ., 1989, Özgüven, 1997; 2000). Örneğin, ergenlik döneminde birey kendi cinsiyetine ilişkin yeterlik ve gücünü sınamakta, başkaları ile karşılaştırmakta ve sonuçta kendi cinsel yapısını gerçekçi bir biçimde kabul lenerek cinsel kimlik duygusunu geliştirmekte, olgunlaştırmaktadır (Öztürk, 1988)

Bireyin cinsel kimliğinin gelişmesinde ilk aylardan itibaren bireyin çevresi ve özellikle anne babası önemli bir rol oynar. Doğum öncesinden başlayarak anne baba, çocuklarının cinsiyetini öğrendikleri zaman, bu cinsiyete göre hazırlıklara başlarlar. Örneğin, doğacak bebeğin cinsiyetine göre isimler aranır, giyecekler ona göre seçilir ve ortam ona göre düzenlenir. Çoğu zaman anne babalar, her iki cinsiyet için farklı çevreler oluşturur. Erkek ve kız için farklılaşan oyuncaklar seçilir. Böylece, bebeğin toplumsal anlamda cinsiyetini kazanma süreci de başlar. Yeni bir bebek doğduğu zaman bebeğin çevresi bebeği kız veya erkek olarak nitelendirir ve bu nitelirmede anatomik farklılıklar kadar bebeğe ilişkin cinsiyete özgü rol beklentileri de ifade edilir. Cinsiyete özgü rol; kadın ve erkeğin düşünme ve davranma biçimlerine ilişkin kültürel beklentilerdir. Bireylerden biyolojik cinsiyetine uygun olarak, sosyal ve kültürel açıdan kabul edilen, düşünülen kişilik özelliklerini, duygusal tepkileri, davranışları edinmeleri istenir. Böylece, birey çevresi tarafından kadın ve erkeğin düşünme ve davranma biçimlerine ilişkin beklentiler çerçevesinde yetiştirilir ve biçimlendirilir. Örneğin; içinde yaşanılan çevre tarafından erkek ve kız çocuğundan beklenen davranışlar farklılaşır. Erkek çocuğunun arabalarla, kız çocuğunun oyuncak bebeklerle oynaması istenir. Erkek çocuğun daha atletik, atılgan ve saldırgan olması, ev dışı yaşamı daha çok benimsemesi istenirken, kız çocuklarının daha sessiz, pasif, narin olmaları ve ev ile ilgili işleri benimsemesi, yerine getirmesi istenir (Carlson & Buskist, 1997; Gleitman, 1995; Özgüven, 2000; Westen, 1996). Böylece; içinde yaşadığı çevre tarafından bireylere cinsiyetine ilişkin beklenen cinsiyet rolleri öğretilir. Birey, cinsiyetine uygun davranışlar sergilediğinde anne babası veya çevresi tarafından pekiştirilir, uygun davranışlar sergilemediğinde uygun bulunmaz, hoş karşılanmaz, hatta cezalandırılabilir ve sonuçta, kendi cinsiyetinden beklenen davranışları bir öğrenme süreci içerisinde kazanır ve yaşamında sergiler (Özgüven, 1997; 2000).

Bireylerin toplumun beklediği cinsiyete ilişkin uygun davranışları öğrenmeleri, sosyalleşme süreci ile gerçekleşir. Çocukların sosyalleşmesini sağlayan en önemli kişiler anne ve babalardır. Aynı zamanda toplum da çocuklar büyürken onlara farklı sosyalleşme yaşantıları oluşturur ve mesajlar verir. Örneğin, eğitim sistemi ve televizyon çocukların cinsiyet rollerini kazanmasında güçlü birer sosyalleşme kaynağıdır. Dolayısıyla bireyler, sosyalleşme süreci içerisinde cinsel kimliklerini kazanmakta, toplumun farklı cinsiyetteki bireylerden beklediği cinsiyet rollerini öğrenmekte ve onların cinsiyetini anlamasını organize eden, onlara rehberlik eden bir bilişsel yapı veya toplumsal cinsiyet şeması oluşmaktadır (Feldman, 1997). Örneğin, küçük çocuk anne baba, öğretmen gibi yakın çevresindeki önemli kişilerin özelliklerini model almakta ve onların davranışlarını taklit etmekte, onlara benzemeye çalışmaktadır (Özgüven, 2000). Böylece, çocuklar kendi cinsiyetinden anne babayla özdeşim kurarak, erkeksi ve kadınsı özellikleri öğrenmekte, cinsiyetine uygun rolleri kazanmaktadır.

Sonuç olarak, cinsel gelişim doğum öncesinde bireyin cinsiyetinin belli olmasından başlayarak yaşam içerisinde devam eden bir süreç içermekte olup fiziksel olduğu kadar bilişsel ve psikososyal yönlerinin de bulunması nedeniyle insan yaşamını biçimlendirmekte önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla cinsel gelişimi biyolojik ve çevresel faktörler birlikte açıklayabilmektedir (Feldman, 1997). Örneğin, cinsiyet farklılıklarına temelde yol açan faktör hormonlar olup biyolojik temeldir. Ancak hormonlar, cinsiyet farklılıklarının kültürden kültüre niçin farklılık gösterdiğini ise açıklayamamaktadır (Gray, 1991). Bu nedenle; cinsel gelişim ve cinsi-

Toplumsal cinsiyet rolü, bireylerin içinde yaşadığı toplumun cinsiyetinden beklediği düşünme ve davranma biçimlerini göstermesidir.

yet farklılıkları, biyolojik ve çevresel faktörlerin birbiriyle zaman içerisinde etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

SIRA SİZDE

1

Cinsel gelişimin belirleyicileri nelerdir?

Cinsel Gelişimi Açıklayan Görüşler

Cinsel gelişimi psikanalitik yaklaşım, sosyal öğrenme yaklaşımı ve bilişsel yaklaşım değişik biçimlerde açıklayabilmektedirler.

Bireylerin cinsel gelişimine yönelik çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerin başlıcaları psikanalitik yaklaşım, sosyal öğrenme yaklaşımı ve bilişsel yaklaşım olarak belirtilebilir. Bu görüşler, bireylerin cinsel rolleri nasıl öğrendiklerini belirlemeye, bireylerin davranışlarını biçimlendiren sosyal faktörlerin onların kadın veya erkek olma hissini içeren cinsel kimliği üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu açıklamaya ve anne babanın cinsiyet rolü ile ilgili davranışının çocuğun gelişen cinsel kimliği üzerindeki etkisini yordamaya çalışırlar. Dolayısıyla, bu görüşlerin her biri cinsel rol gelişimini ve uygun cinsel kimlik kazanma sürecini farklı biçimlerde ifade ederler (Dwartzky,1990). Bu görüşler kısaca aşağıda açıklanmaktadır.

Psikanalitik Yaklaşım

Freud'un ileri sürdüğü psikanalitik yaklaşım, psikoseksüel gelişim dönemleri çerçevesinde cinsel gelişimi açıklamıştır. Bu yaklaşım, bireyin doğumdan itibaren *oral, anal, fallik, gizil ve genital* olarak belirtilen psikoseksüel gelişim dönemlerinden geçtiğini belirtir. Bu gelişim dönemlerinde, bireyin temel ihtiyaçlarına doyum bulmasının onun gelişimini belirleyici olduğunu, özellikle yaşamın ilk üç döneminde geçirilen yaşantıların temeli oluşturduğunu ileri sürmüştür. Birey, psikoseksüel gelişim dönemlerinden geçerek cinsiyetine ilişkin rolleri öğrenmekte ve kendi cinsel kimliğini kazanmaktadır (Erden & Akman, 1998; Özgüven, 1997). Bu gelişim dönemlerinde birey temel gereksinimlerine yeterince doyum sağlayamaz ya da bağımlılık ölçüsünde sağlarsa o döneme saplanmaktadır. Bu durumda bireyin kişilik gelişimi olumsuz bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Birey, cinsiyet rolü çatışmaları yaşayabilmekte ve cinsiyetine ilişkin role uygun cinsel kimlik geliştiremeye-bilmektedir. (Ceyhan, 2001; Öztürk, 1994)

Psikanalitik yaklaşıma göre, psikoseksüel gelişim dönemlerinde anne baba ve yakın çevrenin çocukla olan ilişkilerinin niteliğinin belirleyici olması nedeniyle cinsel kimliği belirleyen temel mekanizma, özdeşim kurmadır. Çocuğun özdeşim kurması, aynı cinsiyetten anne babası gibi olma çabası içerisinde aynı cinsiyetten anne babasının değerlerini düşünce ve davranış biçimlerini benimsemesi, onları model almasıdır. Böylece, çocuklar kendi cinsiyetinden anne babayla özdeşim kurarak onu benimser, onun gibi hareket eder ve kendi cinsel kimliklerini geliştirirler. Freud'a göre, özdeşim kurma, fallik dönem içerisinde yaşanan çatışma ve bu çatışmanın çözümlenmesine bağlı olarak ortaya çıkar. Karmaşa olarak betimlenen ve özetle, çocukların karşıt cinsiyetten anne babasına karşı bilinçsizce duygusal, cinsel bir yakınlık duyması, kendi cinsiyetinden anne babasının yerini almak istemesi ancak bu istek ve arzusu nedeniyle kendi cinsiyetinden anne babası tarafından cezalandırılacağı beklentisi, onlarda kaygılara ve dolayısıyla çatışmalara yol açar. Fallik dönemde çocuklar yaşadıkları bu çatışmaları çözümlyerek kendi cinsiyetinden anne baba ile özdeşim kurarlar. Dolayısıyla, özdeşim kurma, çocuğun cinsel rol ediniminde ve cinsel kimliğini kazanmasında belirleyici olmaktadır (Faw & Belkin, 1989; Feldman, 1997; Gleitman, 1995; Öztürk, 1988).

Psikanalitik yaklaşım, çocuğun aynı cinsiyetten anne babası gibi olma çabası içerisinde aynı cinsiyetten anne babasının değerlerini düşünce ve davranış biçimlerini benimsemesi, onları model almasını içeren özdeşim kurmanın cinsel kimliği belirleyen temel faktör olduğunu ileri sürer.

Sosyal Öğrenme Yaklaşımı

Sosyal öğrenme yaklaşımı, bireylerin cinsiyetine ilişkin davranışları, ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla kazandıklarını ileri sürer. Çocukların cinsiyetlerine uygun biçimlerde davranmalarını sağlayan temel neden, çocukların cinsiyetlerine ve toplumun beklentilerine, değerlerine uygun davranışları sergilediklerinde anne babaları ve toplum tarafından pekiştirilerek ödüllendirilmeleri veya uygun olmayan davranışları sergilediklerinde cezalandırılmalarıdır. Sosyal öğrenme yaklaşımında; *model alma ve gözlemsel öğrenme*, cinsiyete ilişkin davranışları öğrenmede önemlidir. Çocuklar kendi cinsiyetlerinden bir model seçmeleri gerektiğini keşfederler ve kendi cinsiyetlerine uygun model seçerek bu modelin davranışlarını taklit ederler. Böylece, kendi cinsiyetinin davranışlarını öğrenirler. Erkek çocuk, babayı veya erkekleri gözleyerek, kız çocuk anneyi veya kadınları gözleyerek cinsiyetlerine uygun davranışları kazanır. Örneğin erkek çocuklar, evde babasını ağabeylerini, televizyondaki programlarda yer alan erkek karakterlerini gözleyerek onların davranışları model olarak, taklit ederler ve bu davranışları pekiştirilir (Dworetzky, 1990; Özgüven, 2000). Yine, bir kız çocuğu annesini taklit ettiği, bebeklerle oynadığı, ev işlerine merak duyduğu için ödüllendirilir ve teşvik edilir. Ancak bebeklerle oynamak gibi anneliğe ilişkin davranışları taklit eden erkek çocuk ise cezalandırılabilir, onunla alay edilebilecek ve davranışları sosyal açıdan kabul edilmez bulunmayacaktır. Tersisi durumda ise kız çocuk babaya özgü olduğu kabul edilen davranışları taklit ettiğinde benzer davranışla karşılaşabilecektir. Dolayısıyla, anne babalar, belirli bir cinsiyet kimliğini kazanmaya yönelik olarak çocukların eylemlerini çeşitli pekiştiricilerle biçimlendireceklerdir (Gleitman, 1995; Faw & Belkin; Freedman & Ark., 1989)

Sosyal öğrenme yaklaşımını, özdeşim kurmanın gözlemsel öğrenmenin özel bir biçimi olduğunu belirterek, özdeşim kurmanın ilk yıllardan başlayarak yaşam boyunca sürdüğünü ifade ederler. Çocuklar yaşamlarındaki önemli kişilerin davranışlarını taklit etmektedirler. Çocuğun yaşamında önemli bir kişi olmak ise bireyin çocuğa sağladığı bakım ve sevgi miktarıyla, çocuğa ödül ve ceza verme derecesine, biçimine bağlıdır. Bu nedenle çocuklar en yakınlarındaki anne babalarının davranışlarını taklit ederler ve onlarla özdeşleşirler (Faw & Belkin, 1989). Ayrıca, anne babaların yanı sıra çocuğun çevresindeki yakın kişiler ve radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları da çocuğun toplumsal cinsel rolleri öğrenmelerinde ve cinsel kimlik gelişimlerinde önemli bir rol oynar.

Bilişsel Yaklaşım

Bilişsel yaklaşım ise psikanalitik ve sosyal öğrenme yaklaşımının tersine çocuğun cinsel kimliğini kazanmasında ve özdeşim kurma sürecinde bilişsel gelişimin rolünü ifade eder ve cinsel gelişimi bilişsel gelişim boyutu çerçevesinde açıklar. Çocuğun kadın veya erkek olma hissini oluşturan cinsel kimliğin ortaya çıkmasında çocuğun farkındalığının gelişimi önemli olmaktadır. Çocuğun kendi cinsiyetinin gerektirdiği role uygun davranmayı öğrenmesini belirten sosyal öğrenme yaklaşımının tersine, bilişsel yaklaşım çocuğun erkek veya kadın kategorisine ait olduğunu kabul etmesi, tanıması için erkeklerin ve kızların kim olduğunu anlaması gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla bilişsel yaklaşımda, çocuğun cinsiyetinin farkında olması önemli bir düşünce olarak kabul edilir ve çocuklar, belirli bir bilişsel gelişim düzeyine ulaştıktan sonra cinsel rolleri kazandıkları belirtilir. Çocuklar ilk olarak cinsiyete dayalı olarak insanları kategorize eder ve kategorilerden birine kendini koyar.

Sosyal öğrenme yaklaşımı, çocukların cinsiyetine özgü davranışları ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla öğrendiklerini ve bu öğrenme sürecinde model alma ve gözlem yoluyla öğrenmenin önemli olduğunu ileri sürer.

Bilişsel yaklaşım çocuğun cinsel kimlik ediniminde ve özdeşim kurmasında bilişsel gelişimin rolü üzerinde durarak, cinsel gelişimi bilişsel gelişim çerçevesinde açıklar.

Bu düşünce, özdeşim kurmanın ilk adımıdır. Çocuklar, belirli bir cinsiyet kategorisinin üyesi olarak aynı cinsiyette anne baba ile özdeşim kurduktan sonra cinsel kimliğine uygun davranmaya çabalayarak cinsel kimliğini içeren benlik kavramı çerçevesinde davranışlarda bulunurlar. Kendi cinsiyetinden uygun modelleri dik-kate alarak onları taklit ederler. Bu modeller ise çerçevesindeki en yakın kişi olan anne babalardır (Dworetzky, 1990; Faw & Belkin, 1989; Gleitman, 1995).

Bilişsel yaklaşım gelişimsel süreç açısından çocukların cinsiyetini anlamasının üç aşamalı bir öğrenme sürecinden oluştuğunu belirtir. Bu aşamalar şu şekildedir: İlk olarak cinsel kimlik. Yaklaşık 2 yaşından itibaren çocuklar, kız veya erkek olarak kendilerini doğru bir biçimde etiketler ve aynı cinsiyetten diğer çocukları belirleyebilirler. İkinci olarak, cinsiyetin aynı kaldığıdır. Çocuklar, cinsiyetlerini zaman içinde aynı, sabit kaldığını anlamaya başlarlar. Ancak çocuklar biyolojik cinsiyetlerinin yaşam içerisinde aynı kalacağını anladıktan sonra dahi diğer insanların da bu özelliğe sahip olacağından tam anlamıyla emin değildir. Örneğin, yaklaşık 6 yaşından küçük bazı çocuklar, elbise giyen erkek çocukların böylece kız olduklarına ve kızların da erkek çocuklar gibi yaparlarsa erkek çocuklarına dönüşeceğine inanırlar. Bu çerçevede, yaklaşık 4 yaşındaki Ayşe, babasını annesinin elbisesini giymiş olarak gördüğü zaman *diğer/ikinci anne* diye belirtebilecektir. Üçüncü aşama ise *cinsiyetin değişmeyeceğidir*. Çocuklar, bir kişinin cinsiyetinin görünüşteki veya davranışlardaki değişikliklerle değişmeyeceğini öğrenirler. Böylece, cinsiyete ilişkin temel bir bilişsel başarı kazanılır (Westen, 1996).

SIRA SİZDE

2

Cinsel gelişimi açıklayan görüşler, temelde cinsel gelişimi nasıl açıklamaktadırlar?

CİNSEL EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ

İnsanların cinsel gelişimleri büyüme ve olgunlaşma ile öğrenme süreçleri çerçevesinde ortaya çıkmakta olup fiziksel yönleri kadar bilişsel ve psikososyal yönleri de bulunmaktadır. Bu nedenle, bireylerin sağlıklı bir şekilde gelişimlerini sürdürebilmeleri için cinsel gelişim sürecinde onlara yardım edilmesi oldukça önemlidir. Özellikle çocukların, ergenlerin ve gençlerin cinsel gelişimleri hakkında anne babası, yakınları, öğretmenleri gibi içinde yaşadığı çevre ve kitle iletişim araçları tarafından uygun ve sağlıklı bir biçimde bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi, geçireceği gelişimsel değişimlere hazırlanması ve gelişimsel görevlerini başarmaları için yeterli desteğin sağlanması gerekir. Örneğin, çocukların kendi cinsiyetini benimsemesi, karşı cinsiyeti tanınması, sağlıklı bir biçimde özdeşim kurabilmesi, cinsel kimliğini oluşturabilmesi ve toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmesinde çevresinin yardımına ve rehberliğine ihtiyacı vardır. Yine, ergenlerin ve gençlerin cinsiyetine uygun bir biçimde cinsel kimlik geliştirmelerinde, değişen bedenlerine sağlıklı bir biçimde uyum sağlamalarında, doğru ve gerçek bilgilere sahip olmalarında, karşı cinsiyetten bireyler ile sağlıklı ve olumlu ilişkiler geliştirmelerinde çevresindeki kişi ve kurumların desteğine ve rehberliğine gereksinimleri vardır. Bunun içinde, bireylerin yaşamın ilk yıllarından başlayarak cinsel gelişim açısından eğitilmesi, bireylere cinsel eğitim verilmesi gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

Cinsel eğitim, bebeklikten başlayarak vermeye başlanmalıdır. Bu nedenle, öncelikle ailelerin cinsel gelişim konusunda yeterli ve gerekli bilgilere sahip olmaları, bu gelişim boyutunda çocuklarına uygun eğitimi verme konusunda gerekli istek ve çabaları göstermeleri beklenir. Ancak bu beklenti geçmişten günümüze her zaman istendiği gibi gerçekleşmemiştir. Geçmişte uzun yıllar cinsel gelişim süreci ve bireyin cinselliği bazı aileler, hatta toplumlar için konuşulması pek arzu edilme-

Cinsel eğitim ne zaman başlamalıdır? Tabii ki cinsel eğitimin bebeklikten başlayarak cinsel gelişim süresince verilmesi gerekir.

yen, istenmeyen bir yasak bölge veya bir özellik olarak algılanmış, bu düşünce çocukluktan başlayarak bireylere ifade edilmiş, cinsel gelişimleri konusunda yeterince bilgi verilmemiş, hatta onların cinsel gelişim özelliklerine uzak kalmaları sağlanmak istenmiştir. Günümüzde, eğitimin öneminin farkında olunması, eğitim hizmetlerinin artması, bireylerin bilinçlenmesi, teknolojik gelişmelerin artması, demokratik yaşam biçiminin gelişmesi gibi etkenler ailelerin cinsel eğitim konusunda belirtilen anlayış ve tutumlarının büyük ölçüde değişmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, zaman zaman toplumda cinsel gelişim süreci hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan, bu gelişim boyutu hakkında konuşulmasını hoş karşılamayan ve doğru bulmayan, cinsel eğitimi gerekli görmeyen ailelere veya kişilere rastlanabilmektedir. Tabii ki, bu kişilerin yetersiz bilgiye sahip olmaları veya uygun bulmamaları eğitim verme sorumluluğu taşıdıkları bireylerin sağlıklı bir biçimde gelişimleri engelleyebilmekte, onların kendi ve karşı cinsiyete ilişkin olumsuz tutum ve düşüncelere sahip olmalarını sağlayabilmekte ve dolayısıyla bireysel ve toplumsal gelişmişlik düzeyi yeterince sağlanamamaktadır.

Bir çocuk anne veya babasına bebeklerin dünyaya nasıl geldiğini, kendisinin niye kız veya erkek olarak doğduğunu, kız ve erkeklerin ne gibi farklılıkları olduğunu doğal bir biçimde sorabilir ve yanıtlanmasını isteyebilir. Bu gibi sorular karşısında cinselliğin konuşulmaması gereken bir konu olduğunu düşünen bazı anne babalar veya yetişkinler çocuğu azarlayabilir, kızabilir “Böyle şeyler sormak çok ayıp! Bir daha bunları sorma.”, “Sus bakalım! Ayıp böyle şeyler sormak”, “Senin daha anlayamazsın bunları. Bir daha duymayacağım” gibi sözler edebilir. Ya da bu anne babalar “Bebekleri leylekler getirir”, “Senin erkek olmanı çok istedim, ancak sen kız oldun!”, “kız ve erkeklerin tek farkı saçları ve giysileri, başka bir farkı yok” gibi yanlış cevaplar verebilir. Ya da hiç dikkate almayabilir ve duymamazlığa gelebilir. Bu gibi ana baba ve yetişkin davranışları sağlıklı bir gelişimin ve eğitimin doğası açısından uygun ve doğru olmayıp çocuğun cinsel gelişimin olumsuz bir biçimde etkileyebilecektir. Çünkü bu tür davranışlara sahip anne babalar çocukların yanlış, sağlıksız, eksik bilgilere sahip olmasını sağlamaktadır. Ya da meraklarını artırmakta ve cinsel bilgiyi rastgele yollardan edinmelerine yol açabilmektedir. Ya da bu tür konuların ilgilenmemesi gereken kötü konular olduğu düşüncesi geliştirebilmektedir. Böylece çocuk istenmeyen ve uygun olmayan bir cinsel gelişim süreci yaşayabilmekte, yetişkinlikte de sağlıksız bir cinsel yaşam sürdürülebilmektedir (Yavuzer, 1995).

Örneğin, cinsel konuları çocukları ile konuşmaktan kaçınan bir anne baba 4-5 yaşındaki çocuklarının kendisinin nereden geldiğini sorduğu zaman “seni çaydan tuttuk” demişlerdir. Çocuk, evlerinin yakınındaki çayı düşünmüş, köprüden her geçtiğinde çaydan akan suya bakarak ansızın bir bebeğin bağırarak çıkabileceği aklına gelmiş ve korkmuştur. Artık çayın aktığı köprüden geçmek istememiş, geçerken annesine iyice sokularak tedirgin bir biçimde geçmiştir. Geceleri kâbuslar görmeye başlamıştır. Nitekim, çocuğun korkuları iyice artmış ve anne baba ise çocuğun bu kabuslarına bir türlü anlam verememişlerdir. Dolayısıyla, bu durumun çocuğun gelişimi açısından uygun bir açıklama olmadığı, çocuğun şu anki ve gelecekteki gelişimini ve davranışlarını olumsuz etkileyen bir yaklaşım olduğu görülmektedir.

Örneğin, 12 yaşında erinlik yıllarında cinsel konularda yeterince bilgilendirilmeyen ve hazırlanmayan bir kız, ilk âdetini yaşadığı zaman çok korkmuş, hiç kimseye bir şey sormamış ve ne olduğunu anlayamayarak bunalıma girmiştir. Çünkü kafasında “bana ne oldu” düşüncesi ile dolaşmaya başlamıştır. Çocukluğundan be-

Çocuğun cinsel konularda ve cinsellik ile ilgili sorularına anne babaların yaşına uygun ve yeterli yanıtlar vermemesi çocuğun gelişimini, cinsel kimlik kazanımını olumsuz yönde etkileyebilir.

ri anne babasından korktuğu ve çekindiği için onlara bir şey soramamış ve kendisindeki bu değişimi ifade edememiştir. Dolayısıyla, sürekli kafasından bu düşünceleri atamamış ve bu durum onun derslerini ve çevresi ile ilişkilerini etkilemeye başlamıştır. Bu ergenin ailesinin de yeterince çocuğuna cinsel eğitim vermeyerek onun gelişimini olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, anne babaların, öğretmenlerin ve tüm çevrenin, çocuğun cinsellikle ilgili soruları ve ilgileri karşısında gösterdikleri tepkiler ve davranışlar çocuğun cinsel gelişimi üzerinde önemli etkilere sahiptir ve çocukların cinsel eğitime ihtiyaçları vardır.

Cinsel eğitim, yaşamın ilk yıllarından itibaren verilmelidir. Bu eğitim ne çok erken ne de çok geç olmamalı, çocuğun sorularına yanıt vermenin gerekliliğine inanılmalı ve çocuğun gelişim düzeyi dikkate alınarak onun gelişim düzeyine uygun basit, sade, kısa, öz bilgiler ve açıklamalar yapılmalıdır (Yavuzer, 1993, 1995). Bu çerçevede, cinsel eğitim, anne babaların çocukların cinsel özelliklerine ve cinselliğe ilişkin konularda sorularına cevap verirken çocuğun yaşının üstünde ve herhangi bir denetim yapmaksızın sınırsız bir biçimde davranmaları anlamına da gelmemelidir. Ayrıca, cinsel eğitim sadece anne babaların veya ailelerin vermesi gereken bir eğitim olarak da algılanmamalıdır. Cinsel eğitim konusunda öğretmenlerin veya okulun da önemli görev ve sorumlulukları vardır. Okulöncesinden yükseköğretime kadar olan tüm öğretim kademelerinde ders içi ve ders dışı etkinlikler yoluyla öğrencilere cinsel eğitim verilmelidir.

Cinsellik ve cinsel konular çocukların ve öğrencilerin merakını çeken bir konu olup çocuğun bu merakının bir eğitim kurumunda doğru ve gerçek bilgiler ile verilmesi gerekir. Oysa çocuğun merakını gidereceği bilgiler ve açıklamalar aile ve okul ortamında yeterince ve doğru bir biçimde verilmediği zaman öğrenci veya çocuklar bu merakını başka kaynaklardan gidermeye çalışacaktır. Bu amaçla, uygun olmayan bir biçimde sezgileri ile açıklamaya çalışabilir, yaşlılarından eksik ve yetersiz bilgiler edinebilir veya yaşlıları tarafından alay konusu olabilir, bilimsel bilgiler içermeyen yayınlara ulaşabilir. Bu nedenle, çocuk veya öğrencilere aile ve okul ortamında cinsel gelişime ve cinselliğe ilişkin yeterli ve doğru bilimsel bilgiler verilmeli ve bu gelişim sürecine ilişkin olumlu tutum geliştirmeleri sağlanmalıdır (Başaran, 1996). Ayrıca, aile ve okulun yanı sıra toplumdaki diğer yetişkinlerin ve tüm kurumların, kitle iletişim araçlarını da kullanarak bilimsel bilgiler doğrultusunda çocuk, ergen ve yetişkinlerin bilgilendirilmelerini ve bilinçlenmelerini sağlamaya çalışmalı ve bu konuda gerekli sorumluluğu taşımalarıdır. Örneğin, çocuğuna nasıl bir cinsel eğitim verecekleri konusunda anne babalara çeşitli kurumlar etkinlikler düzenleyebilmektedir. Yine, çeşitli kurumlar genç yetişkinleri veya yetişkinleri bilgilendirici ve bilinçlendirici cinsel eğitim etkinlikleri gerçekleştirebilmektedirler.

Günümüzde hızlı bir teknolojik gelişme vardır ve bu teknolojik gelişmeler çerçevesinde gazete, dergi, televizyon ve bilgisayar gibi kitle iletişim araçlarının günlük yaşamdaki etkisi gittikçe artmıştır. Bu kapsamda kitle iletişim araçları yoluyla bilimsel bilgiler ışığında eğitici çalışmalar yapılması gerekir. Ancak her zaman teknolojik gelişmeler ve kitle iletişim araçları istendiği gibi bilimsel eğitici bilgiler vermek yerine cinsellikle ilgili yanlış, eksik, gerçekçi olmayan bilgilere yer verebilmektedirler. Bu durumun yeterince farkında olamayan çocuk, ergen veya yetişkinler için sağlıklı bir gelişim ve eğitim gerçekleştirememekte, bireylerin cinsel kimlik gelişiminde saplantılar ve olumsuz yaşantılar ortaya çıkabilmektedir. Günümüzde özellikle İnternet sayesinde insanlar herhangi bir bilgiye herhangi bir sınırlama olmaksızın rahatlıkla ulaşabilmektedirler. Dolayısıyla, çocuk ve ergenlerin İnternet gibi teknolojik araç gereçler yoluyla herhangi bir sınırlama olmaksızın yaşamın üze-

Cinsel eğitimin, bebeklikten itibaren ailede başlaması, okulun, kitle iletişim araçlarının ve çevrenin de katkıları ve desteği ile yaşam içerisinde verilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, anne babalar kadar okul ve kitle iletişim araçları da gerekli ilgiyi göstererek çocukların sağlıklı bir cinsel gelişim gerçekleştirmelerine yardımcı olmalıdırlar.

rinde ve doğruluk içermeyen yetersiz ve eksik bilgilere ulaşabilme olasılığı oldukça yüksektir. Bunu önlemek için de, anne babaların ve öğretmenlerin çocuğun cinsellikle ilgili sorularına açıklama yapmak gerektiğine inanmaları, çocuğu dış çevrenin yanlış, eksik ve yetersiz bilgilerinden korumaları, aile ve okul gibi sağlıklı ortamlarda gerekli cinsel eğitimi vermeleri oldukça büyük önem taşımaktadır.

Cinsel eğitimin aile ve okulda sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilebilmesi ise ancak bu konuda yeterli, doğru bilgi ve becerilere sahip anne babalar, öğretmenler, yetişkinler ve bilimsel yayınlar ile olanaklıdır. Bunun içinde çocuğun cinsel eğitiminde en önemli görev ve sorumluluğa sahip olan ve çocuğa cinsel eğitim verecek anne babaların, öğretmenlerin ve tüm yetişkinlerin yeterli anlayışa ve bilgilere sahip olmaları için yetişkin eğitimi programları ile çocuklara hangi düzeyde nasıl bir cinsel eğitim verecekleri konusunda eğitilmeleri gerekir (Yavuzer, 1993; 1995).

Çocuklara neden cinsel eğitim vermek gerekir?

GELİŞİM SÜRECİNDE CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM

Cinsel gelişim, döllenme sırasında bebeğin cinsiyetinin belirlenmesinden başlayarak ortaya çıkmakta ve yaşam içerisinde gelişen ve değişen bir süreç içermektedir. Bireyler, cinsel gelişim süreci içerisinde sağlıklı bir gelişimin gerçekleşmesi için cinsel eğitim almak durumundadırlar. Bu çerçevede, bireyin doğumundan itibaren ortaya çıkan bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemindeki cinsel gelişim önemli olmaktadır. Aşağıda, bebeklik döneminden başlayarak ergenlik döneminin sonuna kadar olan cinsel gelişim süreci ve bu süreç içerisinde bireylere verilebilecek temel eğitimin niteliği açıklanmaktadır.

Bebeklik Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim

Bebeklik döneminde ortaya çıkan cinsel gelişim, psikanalitik yaklaşımın psikoseksüel gelişim dönemlerinden oral döneme ilişkin açıklama çerçevesinde bebeğe haz veren ve doyum sağlayan haz bölgelerine dayalı olarak açıklanabilir. Bebeklik döneminde, bebeğin haz merkezi ağız bölgesidir. Bebek, beslenmek için anneyi emerek ve kendi parmağını emerek ağız bölgesinden uyarılmakta ve daha sonra bu uyarılma bölgesi bedeninin diğer yerlerine doğru genişlemektedir. Psikanalitik görüş, bu uyarılmaların neticesinde elde edilen haz duygusunu, cinsel bir doyum olarak nitelendirmekte ve yaşamın daha sonraki yıllarında elde edilen cinsel doyumların başlangıcı olarak kabul etmektedir. Ayrıca, bebeklik döneminde bebek tuvaletini yaptığı ve altının değiştirildiği zaman da haz sağlamakta, el-kol hareketlerinin artması ile rastlantısal olarak cinsel organlarına dokunabilmekte ve bundan da haz sağlamaktadır. Böylece, bebek cinsel organlarının farkına varmaya başlamakta ve onlara ilgi duymaktadır. Bebeğin bu cinsel ilgisi gayet doğal ve normal olup anne babanın bundan rahatsızlık duyarak, bebeğe karşı şiddetli bir tepki göstermemesi gerekir. Çünkü anne babanın bu tür olumsuz tepkileri cinsel eğitim açısından bebeğin duygusal gelişimini engelleyici olur. Nitekim, Freud bebeğin cinsel bölgelerinden haz elde etmesini yetişkinlikteki cinsel doyumun bir başlangıcı olarak kabul etmekte ve bebeğe verilecek tepkilerin kişiliği etkileyeceğini ifade etmektedir (Özgül, 2000; Yavuzer, 1993; 1995).

Örneğin, bebeğin cinsel organlarına dokunmasından, ilgilenmesinden ve cinsel organlarını keşfetmesinden rahatsızlık duyan ve ayıp olarak nitelendiren bir anne, bu rahatsızlığını bebeği itekleyerek, bağırarak cezalandırabilecek ve bebeğin gelişimine zarar verebilecektir. Ayrıca, bebeklik döneminde bebek bakım ve beslen-

Bebeklik döneminde bebeğin cinsel bölgelerinden haz elde etmesine yönelik ilgisine karşı olumsuz tepkiler göstermek yerine cinsel eğitim gereği bu cinsel ilgi doğal ve normal olarak karşılanmalıdır.

me bakımından anneye bağımlıdır. Dolayısıyla, annenin bebeğin bu tür ihtiyaçlarına zamanında yeterli doyumunu sağlaması ve bunun yanı sıra ilgisini, sıcaklığını ve sevgisini de bebeğe iletmesi gerekir. Böylece, bebek duygusal doyum da sağlayacak ve bebekte temel güven duygusunun gelişmesi sağlanabilecektir. Bu başarılmadığı zaman ise temel güvensizlik gelişebilecek ve bebeğin çeşitli gelişimsel sorunlar geliştirmesine yol açabilecektir (Özgüven, 2000).

İlk Çocukluk Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim

İlk çocukluk döneminin başlangıcında çocukların yaklaşık iki yaşından itibaren cinsiyetin kazanılmasına ilişkin farklılıklar göstermeye başladıkları gözlenebilir. Örneğin, 2 yaşından itibaren çocuk cinsiyet farklılıklarına ilişkin sorular yöneltebilir, size bir kız veya erkek olduğunu söyleyebilir. Ancak başka kimin, kimlerin erkek veya kız olduğunu, niçin kendini kız veya erkek olarak çağırdığını bilemez; anlamakta güçlük çeker. Bununla birlikte, çocukların cinsiyetlerini anlamaları, kız ve erkek olduğunu kavramaları, cinsiyetlerinin bilincinde olmaları yaklaşık 3 yaş civarında gerçekleşir ve genellikle 3 yaşındaki çocuk kimin erkek, kimin kız olduğunu değerlendirebilir. Dolayısıyla, çocuklar 2-3 yaş aralığında cinsiyet farklılıklarını tanıyabilmektedirler. Tabi ki çocukların kendi cinsiyetlerini anlamaları ve bilincine varmaları arasında bireysel farklılıklar gözlenebilir. Örneğin, bazı çocuklar 2 yaş bazılarını ise 4 yaş civarında cinsiyetini keşfedebilirler. Genellikle, 3 yaş civarındaki çocuk ya erkek ya kız olarak kendini kategorize edebilir ve aynı cinsiyetten diğer çocukları belirleyebilir. Bununla birlikte, 3 yaş çocuğunun bilişsel gelişiminin işlem öncesi düzeyde olması nedeniyle cinsiyetin değişmediğini bilemez (Dworetzky, 1990; Faw & Belkin, 1989; Kartal, 2008; Özgüven, 2000; Yörükoğlu, 1989).

Cinsiyet değişmezliği, çocuğun kendi cinsiyetinin sürekli olduğunu, değişmediğini anlamasıdır. Yani bir çocuk erkek olarak doğmuşsa daima bir erkektir gibi. Çocuklarda cinsiyet değişmezliği, Piaget'in bilişsel gelişim açıklamasındaki korunum yeterliliğinin kazanılması görüşü ile tutarlı olarak yaklaşık 5-6 yaştan itibaren kavranmaya başlamaktadır (Dworetzky, 1990). Bu yaşa kadar çocuk bir kişinin sahip olduğu cinsiyetin değişmez olduğunu düşünememekte, bireylerin cinsiyetini belirlemede biyolojik yapı yerine bireylerin giyimini, yaptıkları davranışları ve rolleri dikkate almakta ve cinsiyetin yaşamın daha sonrasında değişebildiğini düşünebilmektedir. Örneğin, okulöncesi çocuklarına erkek veya kadın üreme organlarına sahip olan ve saç uzunlukları değişen oyuncak bebekler verildiğinde ve onlara hangilerinin kız veya erkek olduğu sorulduğunda genellikle saç uzunluğuna dayalı olarak karar vereceklerdir. Yine, 4 yaşındaki bir erkek çocuk sınıfındaki diğer bir çocuğun kulağına küpe taktığını gördüğünde sadece kızların küpe takacağını ve onun bir kız olduğunu düşünebilecek, ifade edebilecektir. Yine, 4 yaşındaki bir okulöncesi kız çocuğu, bir erkek çocuğu gibi saçını kestirdiğinde, erkeklerin giydiği bazı giysileri giydiğinde kendisinin de bir erkek çocuğu olabileceğini belirtebilecektir. Böylece, yaklaşık 4 yaşındaki okulöncesi çağıdaki çocuklar, cinsiyetin benliğin değişmez ve sürekli niteliklerinden biri olduğu gerçeğini anlamadıkları gözlenecektir (Gleitman, 1995; Faw & Belkin, 1989). Yaklaşık 7 yaş civarında ise çocukların hemen hemen tümünde cinsiyetin değişmeyeceği kavranmaktadır. Bu da göstermektedir ki çocuklar cinsiyetin değişmeyeceğinin farkında olmadan önce cinsel rollere ilişkin davranışlara sahiptirler (Dworetzky, 1990).

Çocuklar, bebeklikten itibaren aileleri ve çevreleri tarafından giysileri, saç biçimleri, oyuncakları gibi özelliklerinin ve davranış biçimlerinin nasıl olması gerektiği, kız ve erkek cinsiyeti için hangilerinin uygun olduğu konusunda bilgilendiril-

2-3 yaşlarında çocuklar cinsiyet farklılıklarını anlayabilmekte ve tanıyabilmektedirler.

5-6 yaşlarından itibaren çocuklar cinsiyetin değişmeyeceğini kavramaya başlarlar ve yaklaşık 7 yaş civarında ise çocukların hemen hemen tümünün cinsiyetin değişmeyeceğini kavradığı gözlenir.

Çocukların cinsiyete özgü toplumsal rollerin ne olduğunu öğrenmelerinde çevrenin, özellikle anne babanın sergilediği tutumlar, davranışlar ve çocuğun oynadığı oyuncaklar önemli olur.

mekte ve yetiştirilmektedirler. Çocuklar da yetişkinlerin onlardan beklediği gibi davranırlar. Çocukların kız veya erkek olmakla ne kastedildiğini ve cinsiyete özgü rolünün ne olduğunu öğrenmelerinde; çevrenin sergilediği tutumlar, davranışlar ve çocuğun oynadığı oyuncaklar önemli olur. Anne babalar kız ve erkek çocuklarına farklı giysiler, oyuncaklar alırlar. Sosyal öğrenme yaklaşımçıları da, cinsel rol edinimi açısından çocukların cinsiyetine uygun oyuncaklarla çok küçük yaşlardan itibaren oynamaları gerektiğine işaret ederek, anne babaların çocukların oyuncak seçimini biçimlendirmesi ve pekiştirmesini ileri sürerler. Araştırmalarda, anne babaların kız ve erkek çocuklarına, karşıt cinsiyetin oyuncaklarından daha çok kendi cinsiyetine uygun oyuncaklar aldıklarını göstermektedir. Örneğin, anne babalar kız çocuklarına daha çok, oyuncak bebek, mutfakla ilgili oyuncak araçlar alırken ve bunlarla oynamalarını beklerken, erkek çocuklarına daha çok kamyon gibi oyuncak taşıtlar, oyuncak silahlar, toplar almakta ve bunlarla oynamalarını istemektedirler. Dolayısıyla, çoğu kültürde yaklaşık 2-3 yaşından itibaren çocukların cinsiyetine uygun oyuncaklarla oynaması istenir. Çocuklar, yaklaşık 3 yaşından itibaren kendi cinsiyet rolü ile ilişkili toplumun belirlediği oyuncakları tercih ederler ve kendi cinsiyetinden akranları ile oynamak isterler. Bu durum, anne babalar ve çevre tarafından pekiştirilir ve çocuklar uygun bulunmayan oyuncaklarla oynadıkları zaman (erkek çocuğun oyuncak bebeklerle oynaması gibi) bunun hoş karşılanmadığı ifade edilir. Örneğin, yetişkinler, cinsiyete uygun biçimde gerçekleşen çocuk davranışlarını daha kabul edici, onaylayıcı iken cinsiyete uygun olmayan biçimde gerçekleşen çocuk davranışlarını daha çok beğenmeme, uygun bulmama biçiminde ifade ederler. Yaklaşık 3-4 yaşında çocuklar kendi cinsiyetinden diğerleri ile oynamayı tercih ederler. Bu cinsiyet tercihi, çocukların oyunlarında gözlemlenebilir ve kızlar kızlarla erkekler erkeklerle daha çok etkileşirler (Carlson & Buskist, 1997; Dworetzky, 1990; Faw & Belkin, 1989; Gleitman, 1995).

Anne babalar ve çevre, küçük yaşlardan itibaren oyuncak seçimlerinin yanı sıra, çocukların cinsiyetlerine göre farklı davranırlar ve onları farklı yetiştirmeye çalışırlar. Örneğin, kız çocukları çoğunlukla daha narin, duyarlı, bağımlı, sessiz, yumuşak, çekingen, nazik gibi özelliklere sahip olacak ve ev işleri ile daha ilgili olacak biçimde yetiştirilirken, erkek çocukları daha atılgan, duygularını kontrol eden, koruyucu, kuvvetli, girişken gibi özelliklere sahip olacak ve ev dışındaki yaşamla daha ilgili olacak biçimde yetiştirilirler (Yörükoğlu, 1989). Bununla birlikte, çocukların cinsel roller konusunda çok kesin ayrımlarla yetiştirilmeleri onların gelişimini sınırlandırır ve ileriki yıllarda sorunlar yaşamalarına yol açabilir.

İlk çocukluk dönemi veya okulöncesi dönem, Freud'un psikoseksüel gelişim dönemlerinden anal ve fallik dönemlerine denk gelir. Anal dönemde (2-3 yaşta), temel haz merkezi ağızdan anal bölgeye doğru değişir ve çocuklar, anüsle ilişkili dışkıyı tutma ve bırakma gibi eylemlerinden oldukça haz duyarlar. Bu dönemde çocukların tuvalet alışkanlığını kazanmaları ve bedenlerini kontrol etmeleri beklenir. Bu çerçevede, çocukların cinsel organlarına ilgisi ve duyarlılığı artar. Onun için de, ana babaların çocuklarının tuvalet eğitimine yönelik yaklaşımları ve davranışları önem kazanır. Örneğin, çocuğa tuvalet eğitimi verirken çocuğun cinsel organlarına karşı ilgisi, onlarla oynaması ve incelemesi durumunda, anne babaların çocuğu ayıplaması, kızması, suçlaması ve hemen giydirmeye zorlaması çocuğun kafasını karıştıracak, suçlanmasını sağlayacak ve cinsel gelişimi olumsuz etkilenecektir. Anal dönemde, çocuğun ana babasından katı, baskıcı, hoşgörüsüz, utandırıcı ve cezalandırıcı bir tuvalet eğitimi alması onun benlik saygısının zedelenmesine, kuşku ve utanç duygularının yerleşmesine sebep olabilecektir. Yine tu-

Çocukların tuvalet eğitiminin önem kazandığı anal dönemde çocukların cinsel organlarına ilgisi ve duyarlılığı artar. Bu nedenle, anne babanın çocuğa karşı davranışları oldukça önemlidir.

Psikanalitik görüşe göre, fallik dönemde çocuklar cinsiyetlerine özgü çatışmalar yaşarlar. Çocukların yaşadığı bu çatışmalar onların cinsel kimlik gelişiminde önemli bir rol oynar.

valet eğitimi verirken çocuğa dar giysiler giydirmek, sık sık çocuğun cinsel organlarına dokunmak gibi davranışlarda bulunmak çocuğun uyarılmasına neden olabilir ve ana babaların bu tür davranışlardan kaçınmaları gerekir (Erden & Akman, 1998; Özgüven, 2000; Öztürk, 1988).

Fallik dönemde (3-6 yaş) haz merkezi cinsel organlardır. Çocuk ilgisini iyice cinsel organları üzerinde odaklaştırır, cinsel organlarından haz aldığını fark eder ve kız- erkek anatomileri arasındaki farklılıklar dikkatini çeker. Psikanalitik görüşe göre, fallik dönemde çocuklar cinsiyetlerine özgü çatışmalar yaşarlar. Erkek çocuklarında *Oedipus karmaşası* ve kız çocuklarında *Elektra karmaşası* olarak betimlenen bu çatışmada, çocuklar karşı cinsiyetten anne babaya karşı bilinçli olmayan duygusal bir yakınlık, ilgi ve aynı cinsiyetten anne babanın yerini alma isteği duyarlar. Çocuklar, bu isteklerinden dolayı kendi cinsiyetindeki ana babası tarafından cezalandırılacağı endişesi duyarlar. Ayrıca, fallik dönemde erkek çocuklar, kızların kendisi gibi cinsel organa sahip olmadığını fark ettikleri zaman kendi organlarının da kızlarınkı gibi yok edileceği, kesileceği gibi bir korku oluşur. Bu korku, cinsel organını kaybetme korkusu olarak (kastasyon korkusu) olarak adlandırılır. Örneğin; okulöncesi çağda bulunan bir erkek çocuğa gece altına kaçırması, cinsel organı ile oynaması, cinsellikle ilgili sorular sorması, yaramazlıklar yapması gibi durumlar karşısında anne babanın veya çevrenin çocuğa cinsel organını kesmek veya sünet etmekle tehdit etmesi, uyarması veya şaka yapması doğru bir davranış olmayacaktır. Çünkü bu tür davranışlar çocuğun cinsel organını kaybedeceği korkusu yaşatacaktır. (Özgüven, 2000; Öztürk, 1988; Selçuk, 1996).

Fallik dönem içerisinde, çocuklar yaşadıkları bu çatışmaları çözümler ve kendi cinsiyetlerinden anne babayı model alarak onlarla özdeşim kurarlar ve cinsel kimliklerini geliştirirler. Dolayısıyla, fallik dönemde çocuğun yaşadığı çatışmaları çözümlenmesi önemlidir. Bu dönemde; özdeşim kurmada olumsuzluklar veya özdeşim olanağının olmayışı; anne babanın çocuğun cinsel merakını suçlayıcı, korkutucu, cezalandırıcı olmaları, çocuğun girişimciliğini engellemeleri; çevrenin cinsel konularda çocuğu baskı altında tutucu, yasaklayıcı, ayıplayıcı, utandırıcı yaklaşımı, karşı cinsle ve diğer çocuklarla iletişimin engellenmesi gibi güçlükler ve çatışmalar yaşanabilir. Bu yaşanan güçlüklerin ve çatışmaların çözümlenememesi sonucunda çocukta fallik döneme saplanma ortaya çıkabilir. Bu saplanma sonucunda; çocuk cinsel korkular, güçsüzlükler, kaçınmalar, suçluluk duyguları geliştirebilir, karşı cinsle olumsuz tutumlar sergileyebilir, girişimci olmayabilir, cinsel kimlikte sapmalar ve uygun olmayan davranışlar gibi sorunlar ortaya çıkabilir (Öztürk, 1988).

Erikson ise psikososyal gelişim açısından yaşanan karmaşayı girişimciliğe karşı suçluluk olarak belirtmektedir. Bu dönemde çocuk, bağımsız bir biçimde etkinliklere girişme arzusu, isteği ile böyle etkinliklerin istenmeyen ve beklenmeyen sonuçları karşısında ortaya çıkan suçluluk arasında çatışma yaşar. Okulöncesi dönemde çocuklar çevreleri ile daha çok ilgilenirler ve merak ederler. Bunun sonucunda da sürekli sorular sorar ve girişimlerde bulunurlar. Çocukların bu davranışlarının anne babaları ve çevresi tarafından engellenmesi çocuklarda suçluluk duygularını ortaya çıkaracaktır (Faw & Belkin, 1989; Feldman, 1997). Böylece; okulöncesi dönemde çocukların cinsiyet farklılıklarını keşfetmeye başlamaları, cinsellikle ilgili konuları merak etmeleri nedeniyle çocuklar cinsellikle ilgili sorular sorabilecekler ve bu sorular yüzünden azarlandıkları, korkutuldukları, ayıplandıkları zaman bunun suç olduğunu düşünerek suçluluk duyguları geliştirebileceklerdir (Er-

Erikson fallik dönemde çocukların yaşadığı karmaşayı girişimciliğe karşı suçluluk olarak belirtir.

den & Akman, 1988, Öztürk, 1988, Yavuzer, 1995). Örneğin; okulöncesi dönemde çocuğun çevresindeki konuşmalar, anne babanın birbirine karşı davranışları, resimler, filmler, yeni bir bebeğin doğması, cinsel organına karşı ilgisi, karşı cinsin farklı olduğunu keşfetmesi gibi durumlar çocuğun cinselliğe ilişkin ilgisini ve merakını ortaya çıkaracaktır. Böylece, çocuk çevresine bunlara ilişkin sorular sorabilecektir. Çocuğun bu sorulara inandırıcı, tatmin edici yanıtlar alamaması ve sert bir üslupla engellenmesi, cezalandırılması sonucunda da çocukta cinselliğe ilişkin olumsuz tutumlar ve suçluluk duygusunun temelleri gelişecektir. Oysa, çocukların bağımsız davranışlarına ve girişimlerine olanak tanıyan, çocuğun cinselliğine ilişkin sorularına dikkatini veren ve gerekli açıklamaları yapan sevecen ve ilgili anne baba tutumları çocukların girişimciliğini destekleyecek, psikososyal ve cinsel gelişimini olumlu etkileyecektir (Başaran, 1996; Ceyhan, 2001; Özgüven, 1997; 2000).

Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü gibi, okulöncesi dönem, çocuğun cinsel gelişimi açısından kritik ve önemli bir dönemdir. Çünkü bu dönemde çocuğun cinsel ilgisi çok yoğundur ve cinsellikle ilgili sorularına anne babaların onların anlayabileceği doğal, basit ve sade bir açıklama getirerek cevaplandırmaları ve onların merakını gidermeleri gerekir. Örneğin; okulöncesi dönemde, kız çocuklar erkek çocuklardan farklı olduklarını veya annelerinin babalarından farklı olduklarını keşfederler ve bunun nedenini öğrenmek isteyebilirler. Bu durumda; çocuğa kendilerinin kız veya erkek olarak doğdukları, erkeklerin pipisi olduğu kızların olmadığı, çünkü sadece kızların ileride büyüdükleri zaman anne olabildikleri ve bebek doğurabildikleri ve bunun içinde böyle olmaları gerektiği ifade edilerek çocuğun kendi cinsiyetini doğru ve gerçekçi bir biçimde kabul etmesi sağlanabilir. Okulöncesi dönemde çocuklar doğumu ve kendilerinin nereden geldiklerini de merak ederek anne babasına veya öğretmenlere sorabilirler. Bu durumda, çocuklara kendilerinin veya bebeklerin anne karnında bir yuvada büyüdükleri belirtilebilir. Çocuğun annesi hamile ise annesinin veya çevredeki hamile bir kadının karnına dokunması, bebeği hissetmesi sağlanabilir. Bununla birlikte; çocuğun sorularına "leyleklerin getirdiği, çarşıdan alındığı, çaydan veya nehirde tutulduğu, hastahanedeki doktordan alındığı gibi kaçamak açıklamalar yapmak veya ayıp, günah gibi cezalandırıcı yaklaşımlar, ya da susarak duymazlıktan gelmek gibi davranışlar sergilemek uygun ve sağlıklı olmayacaktır. Çocuklar kendilerinin veya bebeklerin nereden ve nasıl doğduklarını da merak ederler ve sorarlar. Bu durumda ise çocuklara bebeğin veya kendisinin bir süre anne karnında büyüdükten sonra annenin karnından aşağı bölgesinde yer alan bir açıklıktan doktor yardımı ile doğdukları belirtilebilir. Annenin acı duyup duymadığına ilişkin gelebilecek bir soruya ise doğumun biraz acı verebileceği, ancak annenin bir bebek dünyaya getirdiği için çok mutlu olacağından bu acıyı unutacağı ve annenin çok kısa bir sürede sağlığına kavuşacağı ifade edilebilir. Çocuklar, kendilerinin veya bebeklerin nasıl olduklarını da merak edebilir ve anne babalarına sorabilirler. Bu durumda, çocuklara, babaların küçük tohumlarının annelerin yumurtaları ile birleşmesi sonucunda kendilerinin veya bebeklerin oluştuğu gibi bir açıklama yapmak uygun olabilecektir (Özgüven, 2000; Yavuzer, 1993; 1995, Yörükoğlu, 1989).

Anne babalar çocukların sorularına ve davranışlarına karşı, daha öncede belirtildiği gibi yasaklayıcı, baskı yapıcı, azarlayıcı, cezalandırıcı davranabilirler. Bu ise doğru bir yaklaşım olmayıp anne babaların çocuğun sorularına ve davranışlarına karşı gereksiz biçimde çocuğun yaşına uygun olmayan çok detaylı açıklamalar yapabilirler ve çocukların karşısında çok özgür ve serbest davranabilirler. Bu tür tutumlarda çocuğun cinsel gelişimini olumsuz etkiler. Örneğin, anne babanın cinsel

İlk çocukluk veya okulöncesi dönemde çocuk yoğun cinsel ilgiye sahip olup, bu konuda çevresine, özellikle anne babasına sorular yönelir. Çocuğun bu soruları karşısında anne babaların paniklemeyip; gerçekçi, sade, basit ve doğal bir biçimde yanıtlar vermesi sağlıklıdır. Böylece çocuğun girişim gücü engellenmemiş ve merakı giderilmiş olur.

İlk çocukluk döneminde çocuğun cinsellikle ilgili sorularına ve davranışlarına karşı anne babanın takındığı tavır, getirdiği açıklamalar ve tutumlar çocuğun cinsel gelişiminde çok önemlidir.

eğitim vermek üzere çocuğun yanında çıplak dolaşması, çocukla banyo yapması, çocukların hala anne babanın odasında yatması gibi durumlar çocuğun merakını artıracak, gereksiz ve erken uyarılmalarına sebep olacak, çocuğun şaşırmasına yol açacak ve çocuğun cinsel gelişimi olumsuz etkilenecektir. Böylece, okulöncesi dönemde çocukların cinsel konularda sorduğu sorular anne veya baba tarafından çocuğun yaşına uygun bir açıklama ile yanıtlanmalı, çocuğa güven verilmelidir. Ancak; anne baba güven vermeyen biçimde geçitirici ve kaçınan cevaplar verdiğinde, çocuğun anne babasına güveni sarsılabilecek ve çocuk sorularının yanıtlarını çevresindeki kaynaklarda arayarak, uygun olmayan açıklamalar ve bilgiler elde edebilecektir. Ayrıca, okulöncesi dönemde çocuklar, oyunlar yoluyla cinsiyet farklılıklarını benzerlikleri doğal bir biçimde keşfederler. Oyunlar yoluyla çocuklar birbirlerini tanırlar. Anne babaların ve öğretmenlerin ise çocukların birbirleriyle oyun oynamalarını desteklemeleri gerekir. (Özgül, 2000; Yavuzer, 1993; 1995, Yörükoğlu, 1989).

Okulöncesi dönemde çocukların sağlıklı bir cinsel kimlik geliştirmelerinde kendi cinsiyetinden anne ya da babası ile özdeşim kurması gerekir. Özdeşim kurmanın sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi için anne babanın sergilediği davranışlar oldukça önemli olup, anne babalar çocuklara uygun model olmalıdırlar.

Okulöncesi dönemde çocuğun cinsel kimlik kazanımında özdeşim kurması önemlidir. Özdeşim kurma, çocuğun kendi cinsiyetinden anne babasının niteliklerini benimsemesi, örnek alması ve özümsemesini içerir. Okulöncesi dönemde, kız çocukların annenin, erkek çocukların babanın davranışlarını benimsediği, taklit ettiği ve onlar gibi davranmaya özen gösterdiği gözlenir. Dolayısıyla, çocuğun cinsel kimlik gelişimi anne babasından etkilenir. Ayrıca, ailesindeki diğer yakınardan, kardeşlerden ve arkadaşlarından da etkilenir. Bu nedenle, çocuğun cinsel kimlik gelişiminin sağlıklı oluşması için anne babanın uygun örnekler ve modeller olması gerekir. Örneğin, annenin kadınsı özellikler yerine erkeksi özellikler taşıdığı veya babanın erkeksi özellikler yerine kadınsı özellikler taşıdığı durumlarda çocuklar için kendi cinsiyetinden anne veya baba uygun model olamayacaklar ve çocukların cinsel kimlik gelişimi olumsuz yönde etkilenecektir. Çocuk, toplumun beklentilerine uygun cinsel kimlik davranışlarını sergileyemeyebilecektir. Babanın abartılı erkeksi özelliklere sahip olması ve annenin güçsüz bir kişilik sergilemesi de çocukların kendi cinsiyetinden uygun olmayan anne veya baba davranışlarını kazanmalarına sebep olabilir. Yine, anne babanın yokluğu, çocuğun çevresinde kendi cinsiyetinden uygun bir yetişkin modelin olmaması da çocukların cinsel kimlik gelişimini güçleştirecek, olumsuz etkileyebilecek ve cinsel kimlik sapmalarına yol açabilecektir. Böylece, çocuk kendi cinsiyetine uygun olmayan davranışlar göstererek, bu yönde kişilik geliştirebilecektir. Anne babaların çocuklarını kendi cinsiyetleri yerine diğer cinsiyete uygun davranışlarla yetiştirmeye çalışmaları da cinsel kimlik sapmalarına yol açabilecektir. Örneğin, 4-5 yaşındaki okulöncesi dönem çocuğunun, anne babası tarafından kız ise erkek gibi, erkek ise kız gibi giydirilmesi, saçlarının ona göre biçimlendirilmesi ve bu cinsiyetlere özgü özellikler ve davranışlarla yetiştirilmeye gayret edilmesi sonucunda çocuğun cinsel kimliğini kazanması güçleşecek, cinsel kimlik sapması ortaya çıkabilecektir (Faw & Belkin, 1989; Yörükoğlu, 1989).

SIRA SİZDE

4

Okulöncesi yıllarda çocuğa nasıl bir cinsel eğitim vermek gerekir?

İkinci Çocukluk Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim

İkinci çocukluk dönemi başlangıcı çocuğun okula başladığı yıllara denk gelir ve ilköğretimin birinci kademesini kapsar. Okulöncesi dönemde yanıtını aradığı ve merak ettiği sorular çocuğun yaşına uygun bir biçimde giderilmemiş ise okul yıllarında çocuğun cinsel ilgi ve merakı devam eder. Ancak okul öncesinde çocuğun

Okulöncesinde çocukta yoğun olarak gözlenen cinsel ilgi ve merak okul yıllarında genel olarak azalır ve ilgiler başka alanlara yönelir.

cinsel ilgi ve merakı karşısında gerekli açıklamalar sağlanmışsa okul yıllarında genel olarak cinsel ilgi ve merak azalır. Cinsel yönden bir uyuklama çağına girilir. Bununla birlikte anne babanın yanı sıra başka kişiler ile özdeşim önem kazanır, yapılan özdeşimler pekiştirilir ve çocuk cinsel ilginin yerine okul, oyun gibi başka konular ile ilgilenmeye yönelir. Bu çerçevede, çocuklar kendi cinsiyetinden çocuklarla daha çok yakınlaşırlar ve kendi cinsiyetinden çocuklarla oynamaya daha çok ilgi gösterirler. Bu akran grupları içerisinde çocuklar cinsel konularda da konuşurlar ve cinselliğe ilişkin edindiği bilgileri zevkle arkadaşlarına anlatırlar. Artık, çocuk okuma yazmayı öğrenmesi sonucunda yazılı materyallerden yararlanarak televizyon programları seyrederek, çevresini gözleyerek cinselliğe ilişkin bilgilerini artırır, genişletir. Çocuklar, cinsel içerikli fıkralara, esprilere merak salırlar ve birbirlerine anlatarak eğlenirler. Bu dönemde, çocukların cinsellikle ilgili bilgileri uygun olmayan kaynaklardan elde etmemelerine çalışmak, onların cinsellikle ilgili sorularına hoşgörülü ve bilgilendirici bir yaklaşım ve tutum sergilemek önem taşır. Böylece, çocuklar kendi cinsiyetlerine uygun toplumun beklediği cinsiyet rollerini geliştirmeyi sürdürürler (Başaran, 1996; Kılıççı, 1989; Özgüven, 2000; Öztürk, 1988; Yörükoğlu, 1988).

Ergenlik Döneminde Cinsel Gelişim ve Eğitim

Ergenlik döneminde, bireyler yoğun bir fiziksel gelişim yaşarlar. Özellikle, ergenliğin ilk yıllarını oluşturan erinlik yıllarında hızlı bir bedensel büyüme gerçekleştirilir. Erinlik yıllarında iç salgı bezlerinin işleyişinde gerçekleşen artışlar sonucunda ergenlerin cinsel gelişimleri açısından fiziksel ilerlemeler meydana gelir.

Erinliğin bir belirtisi olarak ergenin cinsiyetine özgü özellikler içeren fiziksel değişimler görülmeye başlar. Ergenin üreme fonksiyonu ile doğrudan ilişkili olmayan, ancak bedeninin dışından görülebilen ve cinsiyeti farklılaştıran özellikler ortaya çıkar ve bunlar ikincil cinsiyet özellikleri; her iki cinsiyetten ergenin koltuk altları ve kasık bölgesinde kılların oluşması, erkeklerde belirgin olarak yüzde kılların oluşması, sesin kalınlaşması ve kızlarda göğüslerin büyümesi gibi özellikleri içerir. Daha sonra, erinlikte üreme organlarını içeren *birincil cinsiyet özellikleri* ortaya çıkar ve üreme organları olgunlaşarak üretici duruma gelirler. Böylece, genel olarak 12-13 yaşlarında kızların ilk âdetini görmesini izleyen olgun yumurtanın üretilmesiyle ve 13-14 yaşlarında erkeklerinde olgun sperm hücreleri üretmeye başlamasıyla cinsel olgunlaşma gerçekleştirilmiş olur. Erinlikte ortaya çıkan bedensel özelliklerin ve cinsel özelliklerin gelişiminde bireysel farklılıklar bulunmakta olup kızlar erkeklerden erinliğe daha önce girmektedirler (Berk, 2000; Faw & Belkin, 1989; Gander & Gardiner, 1993; Selçuk, 1996).

Ergenler erinlik yıllarında bedensel büyüme ve cinsel özelliklerin gelişimi açısından büyük farklılıklar gösterebilirler. Bazı ergenler, yaşlılarından daha önce erinlik belirtileri göstererek hızlı bir bedensel değişim gösterirler ve erken olgunlaşırlar. Bazı ergenler ise yaşlılarından geri kalarak, erinlik belirtilerini daha sonra gösterir ve geç olgunlaşır. Bu durumlar, ergenlerin sağlıklı gelişimi için güçlükler yaratabilir, çevresindeki yetişkinler ve akranları ile ilişkilerini etkileyebilir. Örneğin geç olgunlaşan ergenler, yaşlılarından farklı olduğunu düşünerek, eksiklik duyarak, kendisinin hiç büyümeyeceğinin korku ve kaygısını yaşayarak kendilerine ilişkin olumsuz duygular geliştirebilirler. Erken olgunlaşan ergenler ise hızlı değişen ve gelişen bedenlerine yeterli uyumu sağlayamayabilir ve bocalayabilirler. Geç ve erken olgunlaşan ergenlerin yaşadığı bu tür güçlüklerin aşılmasında anne babaların, öğretmenlerin, akranların tutumları ve kültürün beklentileri belirleyicidir. Onun

Erinlik yıllarında ikincil ve birincil cinsiyet özellikleri ortaya çıkar.

Ergenlerin olgun üreme hücresi üreterek üretici duruma gelmesi sonucu cinsel olgunlaşma sağlanmış olur.

Erinlik yıllarında ergenler bedensel büyüme ve cinsel özelliklerin gelişimi açısından farklılıklar gösterebilirler. Bazı ergenler yaşlılarına göre çok daha hızlı bir biçimde gelişerek erken olgunlaşırlar, bazıları ise yaşlılarına göre geri kalarak geç olgunlaşırlar. Bu durumlar ergenlerin gelişimleri üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Erinlikte cinsiyet özelliklerinin ortaya çıkmaya başlaması ve cinsel olgunlaşmanın gerçekleşmesi nedeniyle, bu zaman diliminde ergenlerin yakın çevresi, özellikle anne babaları tarafından bedeninde ortaya çıkan değişimler ve cinsiyet özellikleri konusunda yeterli bir biçimde bilgilendirilmelidirler.

için, anne babaların öğretmenlerin ve çevredeki tüm yetişkinlerin ergenlerle yakın bir iletişim kurmaları, gerekli bilinci kazandırmaları, ilgilenmeleri gerekmektedir (Erden & Akman, 1998; Ceyhan, 2001; Gander & Gardiner, 1993; Selçuk, 1996; Türküm, 2000).

Ergenler yakın çevresinden gerçek ve doğru bilgiler elde ettikleri zaman değişen bedenlerine daha kolaylıkla uyum sağlayabilecek ve cinsiyetlerine özgü özellikleri rahatlıkla benimseyebileceklerdir. Oysa erinlikte cinsiyet özelliklerine özgü değişimler konusunda yeterince bilgilendirilmeyen ergenler yanlış ve eksik bilgilere sahip olabilirler, bedeninde ortaya çıkan değişimleri anlamakta ve benimsemekte güçlük çekebilirler, yanlış algılamalar içerisinde olabilirler. Örneğin, bir genç kız erinlik yıllarında hiç kimse tarafından bilgilendirilmediğini, ilk âdetini (ayhâlini) yaşadığı zaman çok korktuğunu, bunu hiç kimseye söyleyemediğini, uzun bir zaman kafasında sürekli bana ne oldu diye düşündüğünü ve daha sonra arkadaşına bahsettiği zaman ne olup bittiğini anladığını ancak annesine bundan söz etmekten çekindiğini ve utandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, erinlik yıllarında yeterince bu döneme özgü değişimler hakkında yeterince bilgilendirilmeyen ve hazırlanmayan ergenlerin yukarıda bahsedilen biçimde utanç, suçluluk ve kendini kötü hissetme gibi olumsuz duygular yaşayabilmeleri ve kendi cinsiyete özgü özellikleri hakkında olumsuz düşünceler geliştirebilmeleri olasıdır. Bu nedenle, ergenlerin bedenlerinde ortaya çıkacak cinsiyet özellikleri hakkında önceden bilgilendirilmeleri, kendisinde ortaya çıkan değişimler konusunda yakın çevresinin desteğini hissedebilmeleri ve çekinmeden rahatlıkla sorularını yöneltebilmeleri gerekir. Bu tür bir bilgilendirme ve uygun bir ortam sağlamak ergenin cinsel kimlik gelişimini de olumlu katkılar sağlayacaktır.

Ergenlik döneminde ergenlerin cinsel olgunlaşmasının gerçekleşmesi ile birlikte karşı cinse ilgisi de artar. Ergenler karşı cinsi tanımak, onlarla konuşmak ve yakın arkadaşlık ilişkileri geliştirmek isterler. Ayrıca, kendisi hakkında karşı cinsin düşüncelerini merak ederler, bu düşünceleri öğrenmek isterler. Karşı cins tarafından beğenilmek ve onaylamak hoşlarına gider. Böylece, karşı cins ile kurulan arkadaşlık ilişkileri ergenlerin cinsel kimlik gelişimine de katkı sağlar. Bu nedenle, ergenlik döneminde ergenlerin karşı cinse karşı ilgisi ve onların karşı cins ile arkadaşlık ilişkileri geliştirmeleri doğal karşılanmalıdır.

Ergenlik döneminde, ergen cinsiyet rolüne uygun davranışları edinirken ve cinsel kimliğini olgunlaştırırken bir bocalama da yaşayabilmesi olasıdır. Çünkü günümüzde hızlı ekonomik, teknolojik ve toplumsal değişimlerin yaşanması sonucunda cinsel rollerde değişimler oluşmakta ve bu değişim toplumun değerleri ile çatışabilmektedir. Örneğin, günümüzde kızlar geçmişte kadın için belirtilen geleneksel ev kadını rolünü artık kabul etmemekte ve benimsememektedirler. Dolayısıyla, kızlar daha çok eğitim alarak çalışma yaşamına katılmak ve böylece kendilerini geliştirmek ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak istemektedirler. Bu nedenle, kadınlar için biçilen geleneksel ev hanımı kalıp yargısı son yıllarda iyice değişmiş ve bunun sonucunda kadının çalışma yaşamında yer alması ile her iki cinsiyete özgü cinsiyet rolleri arasındaki farklılıklar da azalmıştır veya gittikçe ortadan kalkmaktadır (Özgüven, 2000). Örneğin, her ikisi de çalışan eşler ev işlerini de birlikte yapmaktadır. Bu durumda gerektiğinde erkek evde temizlik veya yemek yapabilir, bebeğin bakımını üstlenebilir iken kadın evde tamirat yapabilmekte, alışveriş yapabilmekte ve iş gezilerine çıkabilmektedir. Böylece, değişen toplumsal yaşam içerisinde bireylerin toplumsal cinsiyet rol çatışmaları yaşamaksızın, kendi cinsiyetine özgü cinsel kimliğe sahip olarak gerektiğinde hem kadınsı hem erkek-

si cinsiyet rolleri sergileyebilmeleri gerekir. Bu nedenle, ergenlik yıllarında ergenler kendi mevcut cinsiyetlerini, kimliklerini inkâr etmeksizin her iki cinsiyete özgü davranışlara da sahip olabilecekleri konusunda desteklenmelidirler. Örneğin, bir erkeğin kendi cinsiyetini yitirmeksizin ev işlerinde, çocuk bakımında sorumluluklar alabileceği, eşine yardım edebileceğini kabul etmelidirler. Bir kadının kendi cinsiyetini yitirmeksizin iş yaşamında yer alabileceği ve çoğunlukla erkekler için düşünülen meslekleri veya işleri de rahatlıkla yapabileceğini kabul etmelidirler. Böylece; ergenler cinsel kimliklerine ilişkin bir rahatsızlık oluşturmaksızın her iki cinsiyete özgü davranışları da gerçekleştirebilirler. Dolayısıyla; toplumdaki belirli cinsiyetlere özgü oluşturulan cinsiyet rolleri ile ilgili kalıp yargıların etkilerinin ortadan kaldırılması için, çocuk ve ergenlerin kendi cinsiyetlerini reddetmeksizin gerektiğinde her iki cinsiyete ilişkin davranışları yerine getirmeleri anne babalar ve öğretmenler tarafından desteklenmeli, cesaretlendirilmelidir (Erden & Akman, 1998).

Ergenlik döneminde cinsel eğitim neden önemlidir?

SIRA SİZDE

5

CİNSEL EĞİTİMDE DİKKAT EDİLECEK İLKELER

Anne babalar, öğretmenler ve tüm yetişkinlerin bebeklikten ergenliğe kadar olan zaman diliminde bireylere cinsel eğitim verirken dikkat etmek durumunda oldukları bazı temel ilkeler vardır. Bu temel ilkeler çerçevesinde cinsel eğitimin verilmesi bireyin cinsel gelişiminin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacaktır. Aşağıda bu temel ilkeler genel olarak kısaca betimlenmektedir:

Anne babalar ve öğretmenler,

- cinsel gelişimin doğal bir süreç olduğunu, cinsel eğitim vermenin önemi ve gerekliliğini kavramalıdır.
- çocukların cinsel gelişimine, cinselliğini keşfetmesine ve cinselliğe ilişkin ilgisine merakına karşı bilgilendirici, aydınlatıcı, hoşgörülü ve tutarlı bir tutum ve anlayış sergilemelidir.
- çocukların cinsellikle ilgili sorularını yok saymamalı, susarak karşılamamalı baskılayıcı, yasaklayıcı, cezalandırıcı bir tutum sergilememeli, ayıp ve utanılacak bir konu olarak görmemelidir.
- çocukların cinselliğe ilişkin ilgi ve merakı sonucunda sorduğu sorulara kaçamak, geçiştiren, gerçekçi olmayan ve uzun, ayrıntılı yanıtlar vermemelidir (Kartal, 2008; Özgüven, 2000).
- çocuğun sorularına onların gelişim düzeylerine uygun, anlayabilecekleri kadar sade, basit, öz, tutarlı, gerçekçi, kararlı yanıtlar ve açıklamalar vermeye çalışmalıdır.
- cinsel konulara ilişkin çocuğun ilgisini, merakını ve sorularını beklemezsiniz çocuğa açıklamalar yapmamalı, aceleci davranarak çocuğa her şeyi anlatmak zorunda kendini hissetmemeli, onları gereksiz ve erken bir zamanda uyarmamalıdır.
- çocuğun merakını engelleyici, alay edici, önemsemeyen, çekinen, kaygılanan, ses tonu farklılaşan bir tavır göstermemeli, doğal bir biçimde davranmalıdır
- çocuğun yanıtlarını aradığı sorular karşısında yapılan açıklamalar ile gerçekleştirilen uygulamalar, çocuğun yaptığı davranışlara karşı tepkiler her zaman her yerde birbiriyle tutarlı olmalı, çelişkili algılanabilecek bir yaklaşım sergilememelidir (Kartal, 2008).

- Çocuğa çok sıkı ve dar giysiler giydirerek cinsel organlarına dokunarak uyarılmalarına sebep olmamalıdır (Özgüven, 2000)
- Kendi cinsiyetine ilişkin kimliğini kazanmaya yönelik davranışlarına engel olmamalıdır. Kız çocuğunun kızlara veya annelere özgü makyaj malzemeleri ile oynama, topuklu ayakkabılar giyme, toka takma, bilezik takmak, etek giyme gibi davranışlarını engellememeli, erkek çocuğunun erkeklere veya babalara özgü tıraş malzemeleri ile oynama, kravat takma, gibi davranışlarını engellememeli, gerektiğinde kısa da olsa bu tür davranışların gerçekleşmesine izin vererek, çocuğun merakını gidermesine yardım etmelidir (Kartal, 2008).
- Çocuğun kendi cinsiyetine uygun cinsel kimlik gelişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için özellikle küçük yaşlardan itibaren çocukların kendi cinsiyetine özgü davranışları sergilemelerine çaba göstermeli, kız çocuklarına erkek, erkek çocuklarına kız gibi davranmaya, giydirmeye, özendirme çalışmamalıdır (Özgüven, 2000).
- Çocuğun cinsel merakını ve ilgisini çeken konularda bilgilendirmekten kaçınarak, çocuğun dış dünyada ne gibi bilgilerle ve tehlikelerle karşılaşabileceğini dikkate almaksızın çocuğu kendi hâline bırakmamalıdır. Çocuğun dış çevreden eksik, yetersiz, yanlış ve gelişim düzeyinin üzerinde bilgiler edinmesine fırsat verilmemelidir (Kartal, 2008).
- Çocukların oyunlar yoluyla cinsiyet farklılıklarını anlamalarına izin vermeli, çocuğun kendi cinsiyetine özgü rolleri kazanması teşvik edilmelidir.
- Çocukların cinselliğe ilişkin merakını gidermek için çocuğun yanında çıplak dolaşmak, beraber banyo yapmak ve aynı odada yatmak gibi davranışlar uygun olmayıp, çocuğun erken uyarılmasına ve aklının karışmasına yol açabilir. Bu nedenle, çocuktan hiçbir şeyin gizlenmemesi gerektiği biçiminde bir cinsel eğitim anlayışını benimsememelidir (Kartal, 2008; Yörükoğlu, 1989).
- Çocuklara kendi cinsiyetlerine uygun davranışlar sergileyerek, onlara uygun modeller olarak, onların sağlıklı özdeşim kurmalarını sağlamalıdır. Çünkü kız çocuklar anneye benzemeye çalışarak onun niteliklerini özümserler, erkek çocuklar babaya benzemeye çalışarak onun niteliklerini özümserler ve böylece cinsel özdeşim kurarlar. Bu nedenle, çocuklarla güvenli sıcak ve yakın ilişkiler geliştirilmelidir (Yörükoğlu, 1989).
- Çocukların cinsellik üzerinde odaklanmasını, yoğunlaşmasını ortadan kaldırmak için onlar çeşitli eğitici, geliştirici oyunlara, sosyo-kültürel ve sportif etkinliklere yönlendirilmeli, katılmaları sağlanmalıdır (Özgüven, 2000).
- Çocuğun cinselliğini keşfetmeye yönelik girişimleri engellenmemeli, suçluluk ve utanç duyguları geliştirmesine yol açmamalıdır (Kartal, 2008).
- Çocuğun karşı cinsle iyi ilişkiler geliştirmesine yardım etmeli ve bu amaçla oyunlardan yararlanmalıdır.
- Erinlik yıllarında birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerine ilişkin oluşan bedensel değişimler hakkında bilgiler verilmeli ve ergenler hazırlanmalıdırlar.
- Ergenlerin değişen bedensel özelliklerine uyum sağlamalarına, geç ve erken olgunlaşma sonucu ortaya çıkabilecek sorunlarla baş edebilmelerine yardımcı olmalıdırlar.
- Ergenlerin kendilerine ilişkin olumlu bir beden imgesi geliştirmelerine yardım etmeli, beğenilme ihtiyaçlarına duyarlı olmalı, karşı cinsle olan duygusal yakınlıkların engellemekten kaçınarak destek olmalı, her iki cinsiyetle de sağlıklı dengeli ve uyumlu ilişkiler geliştirmelerine çalışmalıdırlar.

- Bireylere hangi gelişim düzeyinde nasıl bir cinsel eğitim vermesi gerektiği konusunda yeterli bir bilgiye sahip olması, bu konuda sorumluluk hissetmeli ve gerektiğinde eksikliklerini, öğrenme ihtiyacını çeşitli yayınları okuyarak, takip ederek, programlara katılarak gidermeye çalışmalıdır.

CİNSEL EĞİTİM PROGRAMI GELİŞTİRME SÜRECİ

Cinsel gelişim, bebeklikten başlayarak devam eden bir süreç içermekte ve cinsel eğitim de bu süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, anne babaların ve öğretmenlerin çocuklara ve ergenlere verecekleri cinsel eğitimin gelişim süreci içerisinde her zaman ve sürekli bir biçimde verilmesi gerekir. Çünkü yukarıda açıklandığı üzere bebeklik, çocukluk ve ergenlik gelişim dönemlerinin her birinde bireylerin cinsel yönden gelişimlerinde çeşitli değişimler ortaya çıkmaktadır. Sağlıklı bir cinsel kimlik edinimi içinde bireylerin bu değişimlere yönelik hazırlanmaları ve eğitilmeleri gerekmektedir. Bunun için de sorun tanımından anlaşılacağı üzere, anne babaların ve öğretmenlerin çocuğun cinsel gelişimi konusunda yeterli bilgilere, becerilere ve tutumlara sahip olmaları gerekir.

Çocuğun cinsel ilgisinin, merakının ve cinsellikle ilgili sorularının yoğunlaştığı zaman dilimi, okulöncesi dönemi oluşturan 3-6 yaş aralığını oluşturmaktadır. Bu yaş aralığında çocuklara sahip anne babalar çoğunlukla çocukların cinselliğe ilişkin çeşitli soruları ile karşılaşabilmekte, yeterli bilgilere ve anlayışa sahip olmadıklarında çocuklarını engellemekte, gelişimlerini olumsuz etkilemekte ve büyük güçlükler, sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu nedenle, anne babaların yaşadıkları bu sorunların ve güçlüklerin üstesinden gelmeleri, çocuklarının sağlıklı bir cinsel gelişim sürdürmelerinde gerekli yardımları yapabilmeleri ve nitelikli bir yetişkin hâline gelebilmeleri için onlara yönelik eğitici çalışmalara ve programlara gereksinim vardır. Bu amaçla, çeşitli ilgili kurumlar, yayın organları ve eğitim kurumları anne babalara, yetişkinlere yönelik cinsel eğitim programları, etkinlikleri düzenleyebilirler. Aşağıda, Çiğdem Öğretmen gibi bir okulöncesi öğretmenin çocukların anne babalarına yönelik bir cinsel eğitim programını nasıl geliştirerek uygulamaya koyabileceğine ilişkin kısa bir açıklama verilmektedir:

Okulöncesi öğretmenin anne babalara yönelik çocuklarına nasıl bir eğitim vermeleri gerektiğine ilişkin bir program hazırlayabilmesi için öncelikle öğretmenin yetişkinlerin gelişim özelliklerini, yetişkin eğitimi programlarının geliştirilme sürecini ve cinsel gelişimin nasıl gerçekleştiğini bilmesi gerekir. Bu konularda yetkin olan ve sınıfındaki çocukların cinsellikle ilgili bilgilerinde eksiklikler gözleyen bir öğretmen, anne babalara yönelik bir yetişkin eğitimi programı hazırlayabilir.

Öğretmen, anne babalara yönelik programı yetişkin eğitimi programı geliştirme sürecinin aşamaları çerçevesinde hazırlayarak gerçekleştirebilir. Bu aşamalar; *ihtiyaç saptama*, *planlama*, *uygulama* ve *değerlendirme* biçimindedir. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için kitabınızın yetişkin eğitimi ünitesine bakınız.)

İhtiyaç Saptama

Ailelere veya anne babalara yönelik yetişkin eğitimi programının geliştirilmesinde ilk aşama ihtiyaçların saptanmasıdır. Bu aşamada öğretmenin öncelikle programa katılacak anne babaların ihtiyaçlarını saptaması gerekir. Öğretmen, sınıfındaki çocukların davranışlarını gözleyerek, çocukların soruları ve davranışları karşısında anne babaların yeterli, gerçekçi ve doğru bilgileri vermediği, anne babaların cinsel gelişime ilişkin eksik ve yetersiz bilgilere sahip oldukları sonucunu çıkarıyorsa bunu daha net öğrenmek ve nedenlerini ortaya koymak için bazı çalışmalar başlata-

bilir. Bu amaçla, anne babalara ne gibi sorunlar yaşadıkları, çocuğun cinselliğine karşı nasıl yaklaştıkları, ne gibi bir tutum sergiledikleri, sorularına nasıl cevap verdikleri, kendilerini yetersiz hissedip hissetmedikleri, ne gibi bilgilere ihtiyaçları olduğu konularında bilgiler elde etmek üzere anketler hazırlayabilir, anne babalarla görüşmeler planlayabilir. Öğretmen bu bilgi toplama yolları ile elde ettiği bilgileri analiz ederek düzenlenecek eğitim programına anne babaların görüşleri doğrultusunda karar verir.

Planlama

Planlama aşamasında öğretmen anne babalara yönelik gerçekleştireceği cinsel eğitim programını en akılcı ve düzenli bir biçimde nasıl gerçekleştireceğini sistemli bir biçimde önceden tasarlar. Planlama çalışmalarında öncelikle eğitimi kimin vereceğinin belirlenmesi gerekir. Öğretmen eğer kendini bu konuda yetkin ve hazır hissediyorsa kendisi veya bu konuda uzman bir kişiyi eğitim vermek üzere belirleyebilir. Ayrıca, öğretmenin kendisi de çevresindeki bir uzmandan yardım alarak bu eğitim programını hazırlayabilir. Öğretmenin kendisinin gerçekleştireceği bir program çerçevesinde ilk önce çalışmaların ne kadar sürede gerçekleştirileceği ve hangi işlemlerin yapılacağı ile ilgili bir program geliştirme çalışma planı hazırlar. Bu plan çerçevesinde yapılacak işler bir takvime bağlanır ve bu takvim içerisinde program geliştirme çalışmaları yürütülür. Öğretmen çalışma planı (takvimi) yaptıktan sonra ihtiyaçları saptama çalışmaları sonucunda elde ettiği bilgileri kullanarak kendisi veya uzman ile birlikte bir eğitim programı tasarısı hazırlar. Bu çerçevede eğitim programının amaç, içerik, öğrenme ve öğretme süreci ve değerlendirme boyutlarına karar verilir.

Öğretmen, anne babaların ihtiyaçları doğrultusunda öncelikle cinsel eğitim programının amaçlarını belirler. Daha sonra öğretmen anne babaların özelliklerine ve programın amacına uygun içeriği oluşturur. Buna göre, anne babaların çocukların cinsellikle ilgili soruları karşısında ne yapacakları, nasıl davranacakları, ne yanıt vermeleri gerektiği, tutumlarının nasıl olması gerektiği konusunda ilgili içerik düzenlenir. İçerik hazırlandıktan sonra bu içeriğe uygun öğretim yöntemi ve tekniklerini, kullanacağı araç gereci belirler, uygulama zamanını ve yerini, uygulama ilkelerini ve değerlendirme ölçütlerini kararlaştırır. Öğretim yöntemi olarak anlatım, tartışma, gösterip-yaptırma, örnek olay tekniklerinden birini veya bir kaçını bir arada kullanabilir. Örneğin, çocukların cinsellikle ilgili soruları karşısında anne babaların ne yapmaları gerektiği konusunda bilgiler verebilir, gerektiğinde tartışmalar açabilir, örnek olaylar ortama getirilebilir, rol oynamadan yararlanarak canlandırılmalar yapılabilir, nasıl yapacakları, davranacakları uygulamalı gösterilebilir. Bu amaçla ilgili kısa filmler, slaytlar gösterilebilir. Bunun için teknolojik araç gereçlerden faydalanılabilir.

Öğretmen anne babalara yönelik cinsel eğitim programında kullanılacak öğretim yöntem ve teknikleri belirlendikten sonra buna bağlı olarak eğitimin gerçekleştirileceği yer, ortam, koşullar ve zamanı da planlamalıdır. Ayrıca, öğretmen eğitim programının amacına ulaşmasını engelleyebilecek olası etkenleri dikkate almalıdır. Çünkü örnek olayda hatırlanacağı gibi okulda daha önce yapılan bu tür etkinliklere yeterince katılımın sağlanamadığı belirtiliyordu. Onun için anne babaların katılımını engelleyebilecek faktörler belirlenmeli ve bunlar dikkate alınarak program planlanmalıdır. Bunun içinde öğretmen ihtiyaç saptamadaki gibi önceden anne babaların görüşlerini alarak bu görüşler doğrultusunda planlama gerçekleştirebilir.

Son olarak öğretmen eğitim programı tasarısı çerçevesinde değerlendirme veya sınav durumlarını da belirlemelidir. Böylece eğitim sonucunda katılımcıların davranışlarında oluşan davranış değişikliklerinin veya öğrenmelerin nasıl ölçüleceğine ve değerlendirileceğine karar verir. Örneğin, program içerisinde ve program sonrasında anketler veya görüşmeler yaparak programın etkililiğini belirlemeyi planlayabilir.

Uygulama

Öğretmen yaptığı planlama çerçevesinde belirtilen gün, zaman ve yerde ilk önce anne babalara programa ilişkin bilgiler vererek onları programa hazırlar, güdüler. Daha sonra yetişkin eğitimi ilkeleri doğrultusunda planladığı eğitim programının uygulamasını gerçekleştirir.

Değerlendirme

Öğretmen, programı uyguladıktan sonra anne babalarla birlikte programın ne derece amacına ulaşmış olup olmadığını ve başarısını değerlendirir. Anne babaların çocukların sorularına gerekli cevapları oluşturup oluşturamayacakları, yeterli bir anlayışın gelişip gelişmediği, varsa eksikliklerin, engellerin neler olduğu üzerinde hep birlikte değerlendirmeler yapılır. Bu amaçla, öğretmen anket gibi ölçme araçlarını da bilgi toplamak üzere kullanabilir. Böylece, öğretmen anne babaların çocuklarına nasıl bir cinsel eğitim vermeleri gerektiği konusunda onları bilgilendirmiş, gerekli becerileri kazandırmış ve uygun, sağlıklı bir anlayış kazandırmış olur. Böyle bir eğitim programı uygulamakla Çiğdem Öğretmen, kendi verdiği eğitim ile anne babaların vereceği eğitim arasındaki tutarlığı sağlayabilir.

Anne babaların çocuklarına uygun bir cinsel eğitim verebilmeleri için bir okulöncesi öğretmeni anne babalara yönelik bir cinsel eğitim programını nasıl gerçekleştirebilir?

6

SIRA SIZDE

Özet

Cinsel gelişimin doğasını açıklamak

İnsanlar, cinsel yönden gelişir ve değişirler. Cinsel gelişim, biyolojik ve çevresel faktörlerin bir-biriyle zaman içerisinde etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Cinsel gelişim sadece bireyin “kız” veya “erkek” olarak cinsiyetinin nitelendirilmesi sonucunda genetik ve anatomik farklılıklara dayalı bir biyolojik kategorilemeyi ve fiziksel süreçlere dayalı değişmeyi içermemektedir. Cinsel gelişimde, psikososyal süreçlerde önemli bir rol oynamaktadır. Böylece, cinsel gelişim, doğum öncesinde bireyin cinsiyetinin belli olmasından başlayarak yaşam içerisinde devam eden bir süreç içermekte, fiziksel olduğu kadar bilişsel ve psikososyal yönleri de bulunmaktadır. Bireylerin cinsel gelişimine yönelik çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerin başlıcaları psikanalitik yaklaşım, sosyal öğrenme yaklaşımı ve bilişsel yaklaşımdır. Bu yaklaşımların her biri cinsel rol gelişimini ve uygun cinsel kimlik kazanma sürecini farklı biçimlerde ifade eder.

Cinsel eğitimin gerekliliğini açıklamak

Bireyin cinsel gelişim süreci içerisinde çevresi tarafından bilgilendirilmesi, aydınlatılması, hazırlanması, bilinçlendirilmesi ve sağlıklı, uyumlu bir gelişim sürdürmesinin desteklenmesi gerekmektedir. Böylece, bireyin cinsel gelişimi açısından eğitilmesi, bireye cinsel eğitim verilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Birey, yaşamın her döneminde cinsel gelişimine ilişkin bilmesi, öğrenmesi gerekli bilgilerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle, bebeklikten yetişkinliğe kadar olan gelişim diliminde öğrenmesi gerekli bilgiler yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede, çocukların ve gençlerin sağlıklı bir cinsel gelişim gerçekleştirebilmelerinde ve cinselliğe ilişkin olumlu bir tutum geliştirebilmelerinde toplumun, özellikle anne babaların ve öğretmenlerin önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Cinsel eğitim, yaşamın ilk yıllarından itibaren çok önemli olmaktadır. Çünkü çocuk cinsel kimliğini kazanmaya, cinsiyetine ilişkin rolleri benimsemeye ve cinsellikle ilgili sorulara büyük bir merakla cevaplar bulmaya bebeklikten itibaren başlamaktadır. Dolayısıyla, çocuğa cinsel eğitim verilmeye çalışılmalı ve çocuğun gelişim düzeyi dikkate alınarak gerektiğinde gelişim düzeyine uygun basit, sade, kısa, öz bilgiler ve açıklamalar yapılmalıdır.

Gelişim sürecinde cinsel gelişimi açıklamak

Bebeklik döneminde ortaya çıkan cinsel gelişim, psikanalitik yaklaşımın psikoseksüel gelişim dönemlerinden oral döneme ilişkin açıklama çerçevesinde bebeğe haz veren ve doyum sağlayan haz bölgelerine dayalı olarak açıklanabilir. Bebeğin cinsel bölgelerinden haz elde etmesini yetişkinlikteki cinsel doyumun bir başlangıcı olarak kabul edilir ve bebeğe verilecek tepkilerin kişiliği etkileyeceği ifade edilir. İlk çocukluk döneminin başlangıcında çocuklar 2-3 yaş aralığında cinsiyet farklılıklarını tanıyabilmektedirler. Genellikle, 3 yaş civarındaki çocuk ya erkek ya kız olarak kendini kategorize edebilir ve aynı cinsiyetten diğer çocukları belirleyebilir. 5-6 yaşlarından itibaren çocuklar cinsiyetin değişmeyeceğini kavramaya başlarlar ve yaklaşık 7 yaş civarında ise çocukların hemen hemen tümünün cinsiyetin değişmeyeceği kavradığı gözlenir. İlk çocukluk dönemi veya okulöncesi dönem, Freud'un psikoseksüel gelişim dönemlerinden anal ve fallik dönemlerine denk gelir. Psikanalitik görüşe göre, fallik dönemde çocuklar cinsiyetlerine özgü çatışmalar yaşarlar. Çocukların yaşadığı bu çatışmalar onların cinsel kimlik gelişiminde önemli bir rol oynar. Fallik dönemde çocuğun yaşadığı çatışmaları çözülmesi önemlidir.

Erikson, fallik dönemde çocukların yaşadığı karmaşayı girişimcilğe karşı suçluluk olarak belirtir. İlk çocukluk veya okulöncesi dönemde çocuğun cinsel gelişimi açısından kritik ve önemli bir dönemdir. Bu dönemde çocuk yoğun cinsel ilgiye sahip olup bu konuda çevresine, özellikle anne babasına sorular yöneltir. Çocuğun bu soruları karşısında anne babaların paniklemeyip gerçekçi, sade, basit ve doğal bir biçimde yanıtlar vermesi sağlıklı olmalıdır. Böylece çocuğun girişim gücü engellenmemiş ve merakı giderilmiş olur. Okulöncesi dönemde çocukların sağlıklı bir cinsel kimlik geliştirmelerinde kendi cinsiyetinden anne ya da babası ile özdeşim kurması gerekir. Okulöncesi çağıdaki çocukta yoğun olarak gözlenen cinsel ilgi ve merak okul yıllarında genel olarak azalır ve ilgiler başka alanlara yönelir. Okul yıllarında genel olarak cinsel ilgi ve merak azalır. Cinsel yönden bir uyuklama çağına girilir.

Çocuk cinsel ilginin yerine okul, oyun gibi başka konular ile ilgilenmeye yönelir. Ergenlik döneminde, bireyler yoğun bir fiziksel gelişim yaşarlar. Özellikle, ergenliğin ilk yıllarını oluşturan erinlik yıllarında hızlı bir bedensel büyüme gerçekleştirilir. Erinliğin bir belirtisi olarak ergenin cinsiyetine özgü özellikler içeren fiziksel değişimler görülmeye başlar. İkincil cinsiyet özellikleri ve birincil cinsiyet özellikleri ortaya çıkar. Genel olarak 12-13 yaşlarında kızların ilk âdetini görmesini izleyen olgun yumurtanın üretilmesiyle ve 13-14 yaşlarında erkeklerinde olgun sperm hücreleri üretmeye başlamasıyla cinsel olgunlaşma gerçekleştirilmiş olur. Kızlar erkeklerden erinliğe daha önce girmektedirler. Ergenler erinlik yıllarında bedensel büyüme ve cinsel özelliklerin gelişimi açısından büyük farklılıklar gösterebilirler. Geç veya erken olgunlaşma gibi. Erinlikte cinsiyet özelliklerinin ortaya çıkmaya başlaması ve cinsel olgunlaşmanın gerçekleşmesi nedeniyle, bu zaman diliminde ergenlerin yakın çevresi, özellikle anne babaları tarafından bedeninde ortaya çıkan değişimler ve cinsiyet özellikleri konusunda yeterli bir biçimde bilgilendirilmelidirler. Ergenlik döneminde ergenlerin cinsel olgunlaşmasının gerçekleşmesi ile birlikte karşı cinsle ilgisi de artar.

Cinsel eğitiminde dikkat edilmesi gerekli ilkeleri özetlemek

Anne babalar, öğretmenler ve tüm yetişkinlerin bebeklikten itibaren bireylere cinsel eğitim verirken dikkat etmek durumunda oldukları temel ilkeler vardır. Bu temel ilkeler çerçevesinde cinsel eğitimin verilmesi bireyin cinsel gelişiminin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bu temel ilkeler genel olarak anne babalar ve öğretmenlerin; cinsel gelişimin doğal bir süreç olduğunu, cinsel eğitim vermenin önemi ve gerekliliğini kavramaları, çocukların cinsel gelişimine olumlu bir tutum ve anlayış sergilemeleri, çocukların cinselliğe ilişkin ilgi ve merakına uygun yanıtları vermeleri, doğal bir biçimde davranmaları, kendi cinsiyetine ilişkin kimliğini kazanmaya yönelik davranışlarına engel olmamalı, çocuğun kendi cinsiyetine özgü rolleri kazanması teşvik etmeleri, çocuklara uygun modeller olarak, onların sağlıklı özdeşim kurmalarını sağlamaları, erinlik yıllarına ergenler hazırlanmalı, ergenlerin

değişen bedensel özelliklerine uyum sağlamalarına, geç ve erken olgunlaşma sonucu ortaya çıkabilecek sorunlarla baş edebilmelerine yardımcı olmalı, bireylere hangi gelişim düzeyinde nasıl bir cinsel eğitim vermesi gerektiği konusunda yeterli bir bilgiye sahip olmalı, bu konuda sorumluluk hissetmeli ve gerektiğinde eksikliklerini, öğrenme ihtiyacını gidermeye çalışmalı gibi ilkeleri içerir.

Anne babalara yönelik bir cinsel eğitim programını geliştirebilmek

Çocuğun cinsel eğitiminde en önemli görev ve sorumluluğa sahip olan ve çocuğa cinsel eğitim verecek anne babaların, öğretmenlerin ve tüm yetişkinlerin yeterli anlayışa ve bilgilere sahip olması gerekmektedir. Bu amaçla, anne babalar ve öğretmenler öncelikle yetişkin eğitimi programları ile çocuklara hangi düzeyde nasıl bir cinsel eğitim verecekleri konusunda eğitilmelidirler. Anne babaların çocuklarının sağlıklı bir cinsel gelişim sürdürmelerinde gerekli yardımları yapabilmeleri ve nitelikli bir yetişkin hâline gelebilmeleri için onlara yönelik eğitici çalışmalara ve programlara gereksinim vardır. Bu amaçla, çeşitli ilgili kurumlar, yayın organları ve eğitim kurumları anne babalara, yetişkinlere yönelik cinsel eğitim programları, etkinlikleri düzenleyebilirler. Bu ünite içerisinde bir okulöncesi öğretmenin çocukların anne babalarına yönelik bir cinsel eğitim programını nasıl geliştirerek uygulamaya koyabileceğine ilişkin kısa bir açıklamaya yer verilmektedir. Kısaca, öğretmen, anne babalara yönelik programı yetişkin eğitimi programı geliştirme sürecinin aşamaları çerçevesinde hazırlayarak gerçekleştirebilir. Bu aşamalar; ihtiyaç saptama, planlama, uygulama ve değerlendirme biçimindedir.

Kendimizi Sınavalım

1. Cinsel gelişimin doğası ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- Öğrenme süreçleri yoluyla bireyin cinsel organları gelişmekte ve yetişkin düzeyine ulaşmaktadır.
- Cinsel gelişim cinsiyeti belirleyen genetik ve anatomik farklılıktır.
- Cinsiyete özgü rol, kadın ve erkeğin düşünme ve davranma biçimlerine ilişkin kültürel beklentilerdir.
- Bireylere çevresi tarafından cinsiyetine ilişkin beklenen cinsiyet rolleri öğretmek gerekmez.
- Cinsel gelişimde psikososyal süreçler fiziksel süreçlerden çok daha önemlidir.

2. Cinsel gelişim süreci ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Doğacak bebeğin cinsiyetini babanın kromozomunun türü belirleyici olmaktadır.
- Cinsel kimliğin gelişmesinde anne baba önemli bir role sahiptir.
- Cinsel gelişim sadece fiziksel süreçlere dayalı değişimleri içermez.
- Cinsel gelişim doğumdan itibaren başlayan bir süreç içermektedir.
- Cinsel gelişim, biyolojik ve çevresel faktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkar.

3. Cinsel gelişimi, psikoseksüel gelişim dönemleri çerçevesinde açıklayan yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?

- Bilişsel yaklaşım
- Sosyal öğrenme yaklaşımı
- Erikson'un psikososyal gelişim yaklaşımı
- Psikanalitik yaklaşım
- Fizyolojik yaklaşım

4. Sosyal öğrenme yaklaşımı çocukların cinsel gelişimini nasıl açıklamaktadır?

- Çocukların cinsiyetine özgü davranışları ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla öğrendiklerini ileri sürer.
- Çocuğun cinsel kimlik ediniminde ve özdeşim kurmasında bilişsel gelişimin rolü üzerinde durur.
- Çocuğun cinsel kimliğini belirleyen temel mekanizmanın, özdeşim kurma olduğunu ileri sürer.
- Çocukların cinsiyetini anlamasının cinsel kimlik, cinsiyetin aynı kaldığı ve cinsiyetin değişmeyeceği gibi bir öğrenme sürecinden oluştuğunu belirtir.
- Özdeşim kurma, çocuğun cinsel rol ediniminde ve cinsel kimliğini kazanmasında belirleyicidir.

5. Bebeklik döneminde ortaya çıkan cinsel gelişim, psikanalitik yaklaşımın hangi psikoseksüel gelişim dönemi ve temel özelliği ile açıklanmaktadır?

- Oral dönem: Haz bölgeleri
- Anal dönem: Tuvalet eğitimi
- Fallik dönem: Özdeşim kurma
- Gizil dönem: Sosyal beceri ve oyun
- Erinlik dönemi: Cinsel olgunlaşma

6. Çocuk tarafından cinsiyetin değişmeyeceğinin kavranması yaklaşık kaç yaşlarında gerçekleşmektedir?

- 0-1 yaş
- 1-2 yaş
- 2-4 yaş
- 3-5 yaş
- 5-6 yaş

7. Çocuğun kendi cinsiyetinden anne babasının niteliklerini benimsemesi, örnek alması ve özümsemesi nedir?

- Cinsiyetin değişmeyeceğini anlamadır
- Cinsel olgunlaşmadır
- Özdeşim kurmadır
- Birincil cinsiyet özelliğidir
- İkincil cinsiyet özelliğidir

8. Erikson'un psikososyal gelişim açıklamasında fallik dönemde çocukların yaşadığı karmaşa aşağıdakilerden hangisidir?

- Haz alma ve doyum sağlama
- Girişimciliğe karşı suçluluk
- Özdeşim kurma veya kuramama
- Birincil cinsiyet ve ikincil cinsiyet özelliği
- Özerkliğe karşı utanç, kuşku

9. Cinsel olgunlaşma nedir?

- Üreme fonksiyonu ile doğrudan ilişkili olmayan, ancak beden dışından görülebilen ve cinsiyeti farklılaştıran özelliklerdir.
- Cinsiyete özgü özellikler içeren fiziksel değişimlerin görülmeye başlamasıdır.
- İkincil cinsiyet özelliklerinin ortaya çıkmasıdır.
- Üreme hücrelerinin üretilmesidir.
- Ergenlikte yoğun bir fiziksel gelişimin yaşanmasıdır.

10. Anne babalar çocuklarına cinsel eğitim verirken aşağıdaki ifadelerden hangisini uygulamaları değildir?

- Çocukların cinselliğine ilişkin ilgisine ve merakına karşı bilgilendirici ve hoşgörülü olmalıdır.
- Çocukların cinsellikle ilgili soruları yok sayılarak veya susularak geçiştirilmemelidir.
- Çocukların cinsellik üzerinde odaklanmasını ortadan kaldırmak için onları eğitici, geliştirici etkinliklere yönlendirmelidir.
- Çocuğun cinsel kimlik gelişimi açısından erkek çocuklarına kız, kız çocuklarına erkek gibi davranmaya, özendirmeye çalışmamalıdır.
- Çocukların cinselliğe ilişkin merakını gidermek için çocuktan hiç bir şey gizlenmemesi gerektiği biçiminde bir eğitim anlayışı benimsemelidir.

Yaşamın İçinden

04.03.2008

Askere Cinsel Eğitim

80 bin ere cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimi verildi.

Türkiye Üreme Sağlığı Programı kapsamında 80 bin ere cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimi verildiği bildirildi. Avrupa Birliği ve Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen program kapsamında Yükseliş İktisadi ve Stratejik Araştırmalar Vakfında (YİSAV) erlere yönelik cinsel sağlık ve üreme sağlığı programı uygulandı.

Gülhane Askeri Tıp Akademisi ve Uluslararası Çocuklar Merkezi'nin de destek olduğu 1 milyon avroluk proje kapsamında, 15 ayda 80 bin ere eğitim verildi.

Projede, 1. Ordu Komutanlığı bünyesinde askerlik yapan 40 bin er ile 2. Ordu Komutanlığı bünyesinde askerlik yapan 40 bin ere, 20'şer kişilik gruplar hâlinde, cinsel sağlık ve üreme sağlığı konusunda eğitim verildi. Erlere, erkek ve kadın üreme sistemi, âdet döngüsü, gebeliğin oluşumu, kısırlık ve çözüm yolları, aile planlamasının önemi, erkeğin ve kadının kullanabileceği güvenilir korunma yöntemleri, gebeliği önleyici yöntemlerle ilgili yanlış inançlar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve korunma yolları, doğum öncesi ve sonrası bakımın önemi, genetik hastalıklar, akraba evliliklerinin yaratabileceği sorunlar, güvenli doğum, emzirme ve aşılanmanın önemi, kadına yönelik şiddetin engellenmesi gibi konular anlatıldı.

Maketler Kullanıldı

Antalya'nın Belek beldesinde devam eden Üreme Sağlığı Hizmetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rollerini Kongresi'nde projeye ilişkin bilgi veren YİSAV Başkanı Doç.Dr. Ferit Saraçoğlu, eğitim verilmek üzere 64 dersane kurulduğunu, dersanelerin her birinde televizyon, bilgisayar, yazıcı, DVD oynatıcı, tepegöz, beyaz tahta, LCD projektör, erkek ve kadın üreme sistemi maketleri, kondom uygulama maketleri bulunduğunu söyledi. Saraçoğlu, uygulamalarda kullanılmak üzere 80 bin kondom satın alındığını vurguladı.

Ayrıca cep kitapçıklarının da erlere dağıtıldığını anlatan Doç.Dr. Saraçoğlu, her ere kurs öncesi, kurs sonrası ve eğitimden 6 ay sonra test uygulanarak eğitimin etkinliğini ölçüldüğünü de belirtti.

Her grupta başarı düzeyinde belirgin bir yükselme görüldüğünü söyleyen Doç.Dr. Saraçoğlu, "Erlere verilen üreme ve cinsel sağlık eğitimi başarılı oldu, mesajlar anlaşıldı. Terhis sonrası erlerin, öğrendiklerini kardeşlerine, eşlerine, arkadaşlarına aktaracağını da düşünüyor, toplumsal bilincin yükseleceğine inanıyoruz" diye konuştu.

Kaynak: Askere Cinsel Eğitim. (2008). 04.03.2008 tarihinde <http://www.haberturk.com/haber.asp?id=53468&cat=220&dt=2008/01/30> adresinden alınmıştır.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise “Cinsel Gelişim ve Belirleyicileri” bölümünü gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlış ise “Cinsel Gelişim ve Belirleyicileri” bölümünü gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Cinsel Gelişimi Açıklayan Görüşler” bölümünü gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise “Cinsel Gelişimi Açıklayan Görüşler” bölümünü gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Gelişim Sürecinde Cinsel Gelişim ve Eğitim” bölümünü gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise “Gelişim Sürecinde Cinsel Gelişim ve Eğitim” bölümünü gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise “Gelişim Sürecinde Cinsel Gelişim ve Eğitim” bölümünü gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Gelişim Sürecinde Cinsel Gelişim ve Eğitim” bölümünü gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlış ise “Gelişim Sürecinde Cinsel Gelişim ve Eğitim” bölümünü gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Cinsel Eğitimde Dikkat Edilecek İlkeler” bölümünü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Cinsel gelişim, yaşamın başlangıcı olan döllenme sırasında, doğacak bebeğin cinsiyetinin belirlenmesi ile başlamaktadır. Döllenmiş yumurta hücresi olan zigotun hücre bölünmeleri nedeniyle büyümesi ile birlikte anne karnında cinsiyete ilişkin cinsel farklılaşmalar da ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bebeğin doğumunu takiben, hatta doğum öncesinden başlayarak, cinsel gelişimde çevresel süreçler de önemli bir rol oynamaya başlar. Böylece, gelişim sürecinde ortaya çıkan cinsel gelişim ve cinsiyet farklılıklarını biyolojik ve çevresel faktörlerin etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Örneğin biyolojik anlamda doğum öncesinde başlayan cinsel gelişimde; doğum sonrasında büyüme ve olgunlaşma süreçleri yoluyla bireyin cinsel özellikleri ve organları gelişmekte, yetişkin düzeyine ulaşmaktadır. Ancak, fiziksel süreçlerle ortaya çıkan bedensel gelişim ve değişimler cinsel gelişimin sadece bir yönü olup, cinsel gelişimde çevresel faktörler de temel belirleyicilerdir. Bu nedenle, psikososyal süreçlerde cinsel gelişimin önemli bir yönünü oluşturur ve bireyin gelişimini belirler. Dolayısıyla cinsel gelişim ve cinsiyet farklılıkları, biyolojik ve çevresel faktörlerin birbiriyle zaman içerisinde etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Sıra Sizde 2

Cinsel gelişimi psikanalitik yaklaşım, sosyal öğrenme yaklaşımı ve bilişsel yaklaşım değişik biçimlerde açıklayabilmektedirler. Freud'un ileri sürdüğü psikanalitik yaklaşım oral, anal, fallik, gizil ve genital olarak belirtilen psikoseksüel gelişim dönemleri çerçevesinde cinsel gelişimi açıklar. Bu gelişim dönemlerinde, bireyin temel ihtiyaçlarına doyum bulmasının onun gelişimini belirleyici olduğunu ileri sürer. Ayrıca, psikanalitik yaklaşım, özdeşim kurmanın cinsel kimliği belirleyen temel faktör olduğunu ileri sürer. Sosyal öğrenme yaklaşımı, çocukların cinsiyetine özgü davranışları ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla öğrendiklerini ve bu öğrenme sürecinde model alma ve gözlemsel öğrenmenin önemli olduğunu ileri sürer. Bilişsel yaklaşım çocuğun cinsel kimlik ediniminde ve özdeşim kurmasında bilişsel gelişimin rolü üzerinde durarak, cinsel gelişimi bilişsel gelişim çerçevesinde açıklar. Bilişsel yaklaşımda, çocuğun cinsiyetinin farkında olması önemli bir düşünce olarak kabul edilir. Çocukların cinsiyetini anlamasının bazı aşamalardan geçilen bir öğrenme süreci içerdiğini belirtir.

Sıra Sizde 3

Cinsel gelişimin fiziksel yönleri kadar bilişsel ve psiko-sosyal yönleri de bulunmaktadır. Bu nedenle, bireylerin sağlıklı bir şekilde gelişimlerini sürdürebilmeleri için cinsel gelişim sürecinde onlara yardım edilmesi gerekir. Özellikle çocukların, ergenlerin ve gençlerin cinsel gelişimleri hakkında öncelikle anne babası, yakınları, öğretmenleri gibi çevresi tarafından uygun ve sağlıklı bir biçimde eğitilmesi gerekir. Ayrıca, kitle iletişim araçlarının uygun ve doğru bilgilendirmeler yaparak bireylerin sağlıklı bir biçimde cinsel gelişimlerini sürdürmelerine katkı sağlamalıdır. Bunun içinde, cinsel eğitim, bebeklikten başlayarak verilmeye başlanmalıdır. Çocuğun cinsel konularda ve cinsellik ile ilgili sorularına anne babalar yaşına uygun ve yeterli yanıtlar vermelidir. Aksi durumda çocuğun gelişimini, cinsel kimlik kazanımını olumsuz yönde etkileyebilir. Ayrıca, çocuk dışarıdan cinsellikle ilgili yanlış, eksik, gerçekçi olmayan bilgilere edinebilirler. Böylece, sağlıklı bir gelişim ve eğitim gerçekleşmeyebilmekte, bireylerin cinsel kimlik gelişiminde saplantılar ve olumsuz yaşantılar ortaya çıkabilmektedir. Bunu önlemek için de anne babaların ve öğretmenlerin çocuğun cinsellikle ilgili sorularına açıklama yapmak gerektiğine inanmaları, çocuğu dış çevrenin yanlış, eksik ve yetersiz bilgilerinden korumaları, aile ve okul gibi sağlıklı ortamlarda gerekli cinsel eğitimi vermeleri gerekir.

Sıra Sizde 4

Çocuklar, bebeklikten itibaren çevreleri tarafından cinsiyet özelliklerinin ve davranış biçimlerinin nasıl olması gerektiği, kız ve erkek cinsiyeti için hangilerinin uygun olduğu konusunda yetiştirilirler. Bu yetiştirmede özellikle anne babanın sergilediği tutumlar, davranışlar ve çocuğun oynadığı oyuncaklar önemli olur. Çocukların tuvalet eğitiminin önem kazandığı anal dönemde çocukların cinsel organlarına ilgisi ve duyarlılığı artar. Bu nedenle, anne babanın çocuğa karşı davranışları oldukça önemlidir. Fallik dönemde ise çocuklar cinsiyetlerine özgü çatışmalar yaşarlar. Çocukların yaşadığı bu çatışmalar onların cinsel kimlik gelişiminde önemli bir rol oynar. Dolayısıyla, fallik dönemde çocuğun yaşadığı çatışmaları çözülmesi önemlidir. Ayrıca okul öncesi dönemde çocuklar çevreleri ile daha çok ilgilenirler ve çevrelerini merak ederler. Bunun sonucunda da sürekli sorular sorar ve girişimlerde bulunurlar. Çocukların bu davranışlarının anne babaları ve çevresi tarafından engellenmesi çocuklarda suçluluk duygularını ortaya çıkarır. Bu nedenle çocuğun bu soruları karşısında

anne babaların paniklemeyip; gerçekçi, sade, basit ve doğal bir biçimde yanıtlar vermeleri ve onların merakını gidermeleri gerekir. Yine, anne babalar çocuklara uygun model olmalı ve özdeşim kurmanın sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesini sağlamalıdır.

Sıra Sizde 5

Ergenlik döneminde, ergenliğin ilk yıllarını oluşturan erinlik yıllarında hızlı bir bedensel büyüme gerçekleşir. Erinlik yıllarında ikincil ve birincil cinsiyet özellikleri ortaya çıkar., Ergenler olgun üreme hücreleri üreterek üretici duruma gelirler ve böylece cinsel olgunlaşma sağlanmış olur. Bu konularda ergenlerin yakın çevresi, özellikle anne babaları tarafından yeterli bir biçimde bilgilendirilmelidirler. Erinlik yıllarında ergenler bedensel büyüme ve cinsel özelliklerin gelişimi açısından farklılıklar gösterebilirler. Geç ve erken olgunlaşan ergenlerin yaşadığı bu tür güçlüklerin aşılmasında da anne babaların, öğretmenlerin, akranların tutumları ve kültürün beklentileri belirleyicidir. Onun için, anne babaların öğretmenlerin ve çevredeki tüm yetişkinlerin ergenlerle yakın bir iletişim kurmaları, gerekli bilinci kazandırmaları, ilgilenmeleri gerekir. Bu tür bir bilgilendirme ve onlara uygun bir ortam sağlamak ergenin cinsel kimlik gelişimini de olumlu katkılar sağlar. Ayrıca ergenlik döneminde ergenlerin karşı cinse karşı ilgisi ve onların karşı cins ile arkadaşlık ilişkileri geliştirmeleri doğal karşılanmalıdır. Yine, toplumdaki belirli cinsiyetlere özgü oluşturulan cinsiyet rolleri ile ilgili kalıp yargıların etkilerinin ortadan kaldırılması için, çocuk ve ergenlerin kendi cinsiyetlerini reddetmeksizin gerektiğinde her iki cinsiyete ilişkin davranışları yerine getirmeleri anne babalar ve öğretmenler tarafından desteklenmeli, cesaretlendirilmelidir.

Sıra Sizde 6

Bir okulöncesi öğretmeni anne babaların çocuklarının sağlıklı bir cinsel gelişim sürdürmelerinde gerekli yardımları yapabilmeleri için onlara yönelik cinsel eğitim programları veya etkinlikleri düzenleyebilir. Bunun içinde öncelikle öğretmenin yetişkinlerin gelişim özelliklerini, yetişkin eğitimi programlarının geliştirilme sürecini ve cinsel gelişimin nasıl gerçekleştiğini bilmeleri, yeterli bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekir. Bu konularda yetkin olan bir öğretmen, anne babalara yönelik bir yetişkin eğitimi programı hazırlayabilir. Bu programı, yetişkin eğitimi programı ihtiyaç saptama, planlama, uygulama ve değerlendirme geliştirme sürecinin aşamaları çerçevesinde hazırlayarak gerçekleştirebilir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Başaran, İ.E. (1996). **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Gül Yayınevi.
- Berk, L.E. (2000). **Child Development** (5th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Carlson, N.R. & Buskist, W. (1997). **Psychology. The Science of Behavior**. Boston: Allyn and Bacon.
- Ceyhan, A.A. (2001). Fiziksel Gelişim. İçinde Gürhan Can (Ed.). **Gelişim ve Öğrenme**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, 712.
- Ceyhan, E. (2001). Kişilik Gelişimi. İçinde Gürhan Can (Ed.). **Gelişim ve Öğrenme**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları 712.,
- Dworetzky, J.P. (1990). **Introduction to Child Development**. LA: West Pub. Com.
- Erden. M. & Akman, Y. (1998). **Gelişim-Öğrenme-Öğretme Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Faw, T. & Beklin, G.S. (1989). **Child Psychology**. NY: McGraw Hill Pub.
- Feldman, R.S. (1997). **Essentials of Understanding Psychology**. New York: McGraw Hill.
- Freedman, J.J., Sears, D.O. & Carlsmith, J.M. (1989). Cinsiyet Rollerini (Çev.: Ali Dönmez). **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 22(2), 687-723.
- Gander, M. W. & Gardiner, H. W. (1993). **Çocuk ve Ergen Psikolojisi** (Çev.: A.Dönmez, N. Çelen, B.Onur). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gleitman, H. (1995). **Psychology**. NY: W.W.Norton Company.
- Gray, P. (1991). **Psychology**. New York: Worth Publisher.
- Kartal, Ş. (2008). Çocukta Cinselliğe İlgili. 20.03.2008 tarihinde <http://eski.annecocuk.com/cocuk/psikoloji/cinsellik.htm> adresinden alınmıştır.
- Kılıçcı, Y. (1989). **Okulda Ruh Sağlığı**. Ankara.
- Öztürk, O. (1988). **Ruh Sağlığı ve Bozuklukları**. Ankara: Nuro Mat.
- Özgüven, İ.E. (2000). Cinsel Gelişim ve Eğitimi. İçinde Esra Ceyhan (Ed.). **Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, 698.
- Özgüven, İ.E. (1997). **Cinsellik ve Cinsel Yaşam**. Ankara: PDREM Yayınları.
- Selçuk, Z. (1996). **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Pegem.
- Türküm, S. (2000). Ergenlik Döneminde Gelişim. İçinde Esra Ceyhan (Ed.). **Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi** (s.163-182). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1218.
- Vander Z.J.W. (1997). **Human Development**. NY McGraw-Hill Company.
- Westen, D. (1996). **Psychology: Mind, Brain and Culture**. NY: John Wiley and Sons.
- Yavuzer, H. (1988). **Çocuk Psikolojisi** (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1993). **Ana-Baba ve Çocuk** (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (1989). **Çocuk Ruh Sağlığı** (15. Baskı). İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.

Travmatik Yaşantı Geçiren Çocuklarla Çalışma

Marmara depremi sonrası, MEB ve UNICEF tarafından yürütülen psikososyal destek programına katılan çocuklar, travmanın etkilerini azaltmak ve yaşamlarını normalleştirmek amacıyla çizim ve resim ile duygu ve düşüncelerini ifade etmekte. Fotoğraf: Yakut Temiroğlu Sundur, UNICEF, Turkey, 2000.

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Travmatik olayları tanımlayabilecek,
 - 👁️ Travmatik yaşantı geçiren öğrencilerin özelliklerini tanımlayabilecek,
 - 👁️ Çocukların yaşı nasıl yaşadıklarını açıklayabilecek,
 - 👁️ Travmatik yaşantılara sahip öğrenciler için uygun bir okul ortamının özelliklerini açıklayabilecek
 - 👁️ Travmatik yaşantı geçiren öğrencilerin anne ve babaları ile çalışmada öncelikleri açıklayabilecek
 - 👁️ Travmatik yaşantı geçirmiş çocuklarla çalışmada diğer meslek elemanlarıyla nasıl işbirliği yapabileceğini açıklayabilecek
 - 👁️ Travma konusunda öğretmenlerin rollerinin ve sorumluluklarının nereden başlayıp, nerede bittiğini tartışabilecek
- bilgi ve becerilerine sahip olacaksınız.

Örnek Olay

Otomobil Kamyonla Çarpıştı: 9 Yaralı

SİVAS'ta kamyonet ile otomobilin çarpışması sonucu meydana gelen kazada 4'ü çocuk 9 kişi yaralandı. Yaralılar hastanede tedavi altına alındı.

Fatih Mahallesi'nde sabah saatlerinde kimliği belirlenemeyen bir şoför yönetimi-
mindeki 58 FN 617 plakalı otomobil, aşırı hız ve dikkatsizlik nedeniyle karşı yön-
den gelen Ramazan İnal yönetimindeki 58 NN 429 plakalı kamyonetle çarpıştı.
Kazada otomobilde bulunan Hayri Yazarlı (30), Hatice Torun (19), Fatma Torun
(6), Memduba Torun (28), Burhan Torun (7) ve 1.5 aylık Bedirhan Torun ile
kamyonette bulunan Mehmet Şafak (31), Mahmut Şafak (4), Ramazan İnal (30)
yaralandı.

Yaralılar olay yerine gelen ambulanslarla Numune Hastanesi ve Cumhuriyet
Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesine sevk edilerek tedavi altına alındı. Yaralıların
sağlık durumlarının iyi olduğu belirtilirken, kazayla ilgili soruşturma başlatıldı.

Kaynak: <http://hurriyet.com.tr> Hürriyet, 8 Mayıs 2008

Anahtar Kavramlar

- Travma
- Travma Sonrası Stres Belirtileri
- Yas

İçindekiler

- GİRİŞ
- TRAVMA VE ÇOCUK
- ÇOCUKLAR VE ÖLÜM
- TRAVMATİK YAŞANTI GEÇİREN ÇOCUKLAR VE ÖĞRETMENLER

GİRİŞ

Yaşam sürprizlerle doludur. Her şey yolunda iken, hiç beklenmedik bir anda o güne değin hiç aklımıza gelmeyen bir durumun içinde bulabiliriz kendimizi. Bu beklenmedik olaylar sonuçları açısından hoş, heyecan ve mutluluk verici olabildiği gibi şaşkınlık, hayal kırıklığı, üzüntü, keder duygularının da ortaya çıkmasına ortam yaratacak olumsuz öğeleri de içerebilir.

Olumsuz yaşam olayları içeriklerine, sonuçlarına, şiddetlerine ve en önemlisi de kişiler için anlamlarına dayalı olarak her bir birey üzerinde farklı düzeyde etkiye sahiptir. Örneğin bir ailenin yaşamakta olduğu kentte farklı bir semte taşınmaları, ebeveynler için daha istendik özelliklere sahip bir yaşam alanına kavuşma v.b nedenlerle sevindirici, rahatlatıcı etkileri olan bir gelişme iken, ailenin 2. sınıf öğrencisi olan çocuğu için yeni okul, yeni öğretmen, yeni arkadaşlar, eski arkadaşlarıyla çok daha az beraber olabilmek gibi özellikleri kaygı, hüznün hatta öfke gibi duygular yaşamasına neden olabilir. Yaşanan bu olumsuz duygular ve yaşam yansımaları kısa süreli olabildiği gibi, bazı durumlarda da uzun yıllar devam edebilmekte, bu nedenle profesyonel yardım alınması gerekebilmektedir. Bu etkilerden bahsederken travmatik yaşantı terimi sıklıkla kullanılır.

Bazı ülkelerin ve dolayısıyla o ülkelerde yaşayan insanların travmatik yaşantılar geçirme olasılığı görece daha yüksek görünmektedir. Ülkenin jeopolitik durumu savaşların ve terör olaylarının, jeolojik durumu deprem, sel, heyelan, kasırga v.b doğal felaketlerin, gelişmişlik düzeyi ise trafik ve ev kazalarının daha çok yaşanmasına ortam yaratabilmektedir. Ülkemiz de bu sıralanan özellikleri büyük ölçüde taşıyan bir ülke görünümündedir. Kuşkusuz çocuklar travmatik olaylardan en çok etkilene potansiyeline sahip gruptur. Çocukların böylesi durumlarda ne gibi tepkiler gösterebilecekleri, sergilenen davranışların nasıl birer ipucu olarak değerlendirilebileceği, öğretmenlerin böylesi durumlardaki rol ve sorumlulukları, kendi ruhsal sağlıklarını nasıl koruyabileceklerine ilişkin bilgiler bu ünitenin içeriğini oluşturmuştur.

TRAVMA VE ÇOCUK

Çocukların travmatik yaşantılar yaratabilen durumlara karşı korunması, olaylara maruz kalmışlarsa başa çıkma becerilerinin geliştirilerek en kısa sürede iyilik hâllerine kavuşturulmalarında eğitimcilerin de önemli rolleri vardır. Sınıflarda travmatik yaşantı geçirmiş öğrencilerle karşılaşılabilir. Temel görevleri eğitim ve öğretim olmasına karşın, bu gibi durumlarda öğretmenler, ek rol ve sorumluluklar da almak durumunda olabilirler. Sınıfta travmatik yaşantı geçirmiş çocukların varlığı, böylesi yaşantı geçirmemiş çocukları da etkiler. Öğretmenlerin bu durumlara hazırlıklı olmaları, öğrencileri ve yeri geldiğinde ebeveynleri yönlendirmeleri gerekmektedir.

Travma

En genel anlamıyla travma bireyin varlığını doğrudan tehdit eden, ani olarak ortaya çıkan ve korku veren bir yaşantı olarak nitelendirilebilir (Türksoy, 2003; s. 9-19). Şiddetli bir deprem, travmatik olayın tipik bir örneğidir. Depremi yaşayan herkes bu olayın ne kadar korkutucu olduğu hakkında hemfikirdir. Normal zamanlarda da trafik kazası geçirmek, herhangi bir kazaya tanık olmak, bir yakının ölümünü görmek, yaralanmak, veya yaşamı tehdit eden ev kazaları, rehin alınma, kaçırılma gibi olaylara maruz kalmak travmatik yaşantılar olarak nitelendirilebilir. Travmatik yaşantı çoğunlukla yoğun korku, dehşet, çaresizlik gibi duygusal tepkiler ve hızlı kalp çarpıntısı, irkilmeler, mide salgılarında artış, sakarlık gibi fiziksel stres

Travma, korku verici, aniden ortaya çıkan, ve bireyin varlığını doğrudan tehdit eden uyarıcıdır.

Travmatik olay: Bireyin varlığını doğrudan tehdit eden, ani olarak ortaya çıkan ve korku veren bir yaşantıdır.

tepkilerinin ortaya çıkmasına neden olur (APA, 1994). Bu tür olayların etkileri, olayların sona ermesiyle birlikte ortadan kalkmaz. Her yaşta ve gelişim döneminde olan bireyler üzerinde birtakım olumsuz etkilere sahip olan bu olayların özellikle çocuklar üzerinde önemli etkileri vardır.

Travmatik olaylar çocukların kendilerine ve çevrelerine bakış biçimlerini değiştiren derin etkileri olan deneyimlerdir. Uslu ve Kılıç (2001) yürüttükleri bir çalışmada Kırıkkale Silah Fabrikasındaki patlamaların yaşanmasından 10 ay sonra çocuklarda travma sonrası stres bozukluğu tepkilerini incelemişlerdir. Olay sırasında çocukların yaşantıları, düşünceleri ve duyguları, yarı yapılandırılmış kompozisyon yönergesine verilen yanıtlar şeklinde gruplanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre veri toplanılan çocukların % 80'i olaylara maruz kalmıştır. Şehrin boşaltılmasını, çevre köylere ve dağlara kaçıışı ve yaşanan sıkıntıları anlatabilenlerin oranı araştırmaya katılan çocuklar arasında % 24'tür. Çocuklardan % 69'u patlama anında ölümü, yakınlarının başına kötü bir şey geleceğini, evlerinin ya da şehrin yıkılacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Çocukların % 46'sı olaydan "çok kötü" etkilendiğini, % 47'si ruhsal etkilerin sürdüğünü, % 44'ü hâlâ aklına geldiğini, % 24'ü ise patlama olayını rüyalarında gördüğünü belirtmiştir. Çocuklardan bu olaydan hiç etkilenmediğini ve aklına gelmediğini belirtenlerin oranı % 15'tir. Çocuklar olaydan on ay geçmesine karşın hâlâ olaydan etkilenme bildirmiş ve ruhsal belirtiler göstermişlerdir.

Ülkemizde yaşanan bir diğer travmatik olay ise Düzce depremidir. Bu olayı yaşayan çocuklar bundan ciddi biçimde etkilenmişlerdir. Örneğin Pınar yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir:

"Kardeşlerim ve babam komşuya gitmişlerdi. Evde annemle ben kalmıştım. Ben de gitmek için anneme yalvardım. Kabul etmedi. Ona küsmüştüm. Annem balkona çıktı. Ben de oyuncaklarımla oynuyordum. Aniden lamba söndü ve deprem başladı. Duvardan duvara savruluyordum. Odadaki eşyalar uçuyordu. Tabaklar, camlar, çerçeveler kırılıyordu. Ben bunları duydukça daha çok korkmaya başladım. Vücudum titriyordu. Kötü bir durumdaydım. Her taraf karanlık olduğundan çok korkmuştum. Annem yoktu. Deprem başladığında kendimi kaybetmişim. Bayılmışım. Daha sonra komşular beni evimizin enkazının altından çıkarmışlar. Sabah hastaneye götürüldüğümde çöken evlerin altından çıkarılan ölümler ve diğer yaralıları gördükten sonra çok üzülüm. O görüntüler hâlâ gözümün önünden gitmiyor. Bazen rüyama giriyor..."

Travma sonrasında çocuklarda gözlemlenebilecek birçok farklı tepki bulunmaktadır. Travmatik bir yaşantıyla karşılaştıklarında çocuklar ileri derecede kontrol, emniyet ve güven yitimi duygularıyla başa çıkabilmek için, kendilerini daha güvende hissedebilecekleri daha önceki bir gelişimsel basamağa gerileyebilirler. Travmatik olaylar sonrasında çocuklarda yaygın olarak görülen iki tür tepki vardır (Ağaoğlu ve Coşkun, 2000). Birincisi, doğrudan doğruya travmaya maruz kalmaktan kaynaklanır ve çocukların kendilerini tehlikede hissetmeleri, dramatik olaylara tanık olmaları gibi yaşantıları içerir. Bu tip yaşantılar travma tepkileri olarak adlandırılan tepkileri ortaya çıkarır. Tamamen normal kabul edilmekle birlikte bu tepkiler çocuklar için çok şiddetli ve korkutucudur. Çocukların ortaya koydukları tepkiler yetişkinlerin tepkileriyle benzerlikler gösterebilir. Bu tepkiler travmatik olay sonrasında koşulların düzelmesine bağlı olarak zamanla azalır; ancak bazı çocuklar uzun süre bu tepkileri göstermeye devam edebilir.

İkinci grup tepkiler ise travmatik olay süresince ve sonrasında oluşan anne-baba, diğer aile üyeleri, arkadaş, yakınların kaybı veya ev ya da ailenin mal varlığı gi-

bi diğer kayıplarla bağlantılıdır. Bu tür kayıplar sonrası şiddetli üzüntü duymak ve kaygı yaşamak normaldir. Bazı çocuklarda bu tepkiler uzun sürebilir ve depresyon, kaygı gibi duygulanım bozukluklarına yol açabilir. Yetişkin ve çocuklar günlük yaşamlarında da çok çeşitli travmatik durumlarla karşılaşabilirler. Bu durumlara karşı çocukların verdikleri tepkilerde farklılıklar olabilmektedir. Çocukların travma sonrasında bu tür tepkiler göstermeleri doğal kabul edilmektedir. Burada önemli olan çocukların bunlarla baş edebilmelerine yardımcı olmak ve bu tepkilerin kalıcılık kazanmasını engellemektir. Bu noktada da özellikle okullara ve okullarda çalışan uzmanlara önemli görevler düşmektedir.

Çocuklar travmatik olaylara ne gibi tepkiler verirler?

Doğal Afetler ve İnsan Eliyle Gerçekleşen Travmalar

Sel, deprem, toprak kayması, orman yangını gibi doğal afetler, trafik kazaları, savaşlar, işkence, tecavüz ve terör gibi yaygın olarak karşılaşılan olaylar birçok kişi üzerinde travmatik etkiler yaratmaktadır. Travmatik yaşantı tek bir bireyin, ailenin veya birden fazla kişinin maruz kalabileceği gibi bu büyük bir grubun veya toplumun yaşadığı bir travma da olabilir.

Travma kendi içlerinde *insan eliyle oluşturulanlar* ve *doğal yolla oluşanlar* biçiminde iki grupta ele alınabilir. İnsan eliyle oluşturulan travmatik yaşantılar bileşik ve amaçlı olarak veya makine ve sistemlerin hatası sonucunda kaza ile oluşan felaketlerdir. Kazayla oluşan travmalara örnek olarak, trafik, tren ve uçak kazaları, yangınlar, tüp ve doğal gaz patlamaları, grizu patlamaları, göçükler, nükleer kazalar verilebilir. Buna karşın savaşlar, soykırımlar, kitle katliamları, işkence, tecavüz ve terör eylemleri gibi olaylar ise insan eliyle bilerek ve amaçlı bir biçimde oluşturulan, geniş anlamda travmaya yol açan örneklerdir. Deprem, sel, kasırga, toprak kayması, orman yangınları gibi afetler ise doğal yolla oluşan felaketlerdir. Travmatik yaşantıya yol açabilecek olaylar Tablo 11.1'de özetlenmiştir.

İnsan Eliyle Oluşan Travmatik Yaşantılar	Doğal Yolla Oluşan Travmatik Yaşantılar
<ul style="list-style-type: none"> - Trafik kazaları - Toplumsal şiddet olayları - Ev yangınları - Aile içi şiddet - Terör eylemleri ve bombalamalar - Ameliyatlar (uzun süre hastanede kalma) - Ev kazaları (sobada yanma, kaynar su, yemek dökülmesi) - Hırsızlığa maruz kalma, kaçırılma - Cinsel istismar - İşkence görme - Deniz kazaları (boğulmaktan kurtulma, birinin boğulmasına şahit olma) - Aileden bir yakının ani ölümü ve ölüme şahit olma - İntihara şahit olma - Bina veya bahçe duvarı çökmesi, göçük altında kalma - Çatı uçması 	<ul style="list-style-type: none"> - Deprem - Sel - Orman yangınları - Toprak kayması - Volkanik patlamalar - Yıldırım düşmesi - Şiddetli fırtına ve tayfunlar - Dev dalgalar (tusunamiler)

Tablo 11.1
Travmatik Yaşantıya
Yol Açabilen Olaylar

Öğretmenin normal yaşamında travmatik olaylar ile yüzleşmesi ve öğretmen olarak travmatik yaşantı geçiren öğrenciler ile çalışma olasılığı yüksektir. Her yetişkin ve çocuğun bu yaşantılardan etkilenme düzeyi ve süreci farklı bir seyir izler. Bu yüzden bireyin, çocuğun yaşadıkları, hissettikleri hakkında ayrıntılı bilgi edinilmesi çocuğa yönelik düzenlenecek yardımların ve hizmetlerin temelinde ilk hareket noktasıdır. Bireylerin ortaya koydukları travma tepkilerinde ortak özellikler vardır. Bu konuda ruh sağlığı uzmanları tarafından ruh sağlığı değerlendirmesi, tanı sistemleri ve psikometrik ölçme araçları, psikolojik testler kullanılmaktadır. Bu ortak özelliklerin yanı sıra, bu tepkilerde bireysel ayrılıkların olduğu, her çocuğun aynı travmatik olaya aynı tepkiyi vermediği de literatürde sık sık vurgulanmaktadır (Öztaş, Aydın, Eroğlu ve Stuvland, 2000).

Çocukların Travmatik Olaylardan Etkilenmelerini Belirleyen Faktörler

Çocukların travmatik bir olaydan ne ölçüde etkileneceklerini belirleyen bazı faktörler vardır. Bu faktörlerin kişiden kişiye değişmesi nedeni ile çocuklar, yaşanan travmatik olaylardan farklı düzeylerde etkilenirler.

Beni enkazın altından çıkardıklarında, aradan bir gün geçmişti. Ayağa kalkıp yere basabilir miyim? diye tereddüt ettim. Yere düşeceğim sandım. O an, bizim komşuların ve akrabalarımızın parlayan gözlerini fark ettim. Kurtulmuştum. Ama dedem ölmüştü. Benden sadece bir iki adım uzaktaydı. Hemen su istedim. Kurtulmakla şanslıydım ama dedemi çok özleyeceğim.

- 1. Travmatik olaylara doğrudan maruz kalma:** Örneğin, bir trafik kazası sonucu araçta yakınlarının ölümüne şahit olmak veya araç içerisinde sıkışarak bir süre kurtarılmayı beklemek çocuğun travmatik olaydan daha olumsuz etkilenmesine yol açabilir.
- 2. Travmatik olaya maruz kalma süresi:** Örneğin, deprem sonrası uzun bir süre enkaz altında kalma veya deprem sonrası olayları çok yakından izleme ciddi etkilenmelere neden olabilir.
- 3. Yaşamın tehlikede olduğunu düşünme:** Çocuğun öleceğini düşünmüş olması, ben ölüyorum diyerek ağlaması ve kendisini yalnız, çaresiz hissetmesi durumunda travmatik olaydan daha olumsuz etkilenir.
- 4. Çocuğun var olan stresle başa çıkma gücü:** Eğer çocuk travmatik olay öncesinde stres verici olaylarla başa çıkma gücüne sahipse afet sırasında bu başa çıkma gücünü kullanabilmekte ve travmatik olaylardan daha az etkilenmektedir.
- 5. Travmatik yaşantıdan sonra çocuğun sahip olduğu sosyal desteğin niteliği ve derecesi:** Travmatik olaydan hemen sonra çocuğun çevresinde ona yardım edebilecek aile bireyleri ve arkadaşları gibi kişilerin bulunması, çocuğun kişinin bu desteği almaya hazır olması, travmatik olaydan olumsuz olarak etkilenmesini önemli ölçüde azaltmaktadır.
- 6. Anne ve babanın travmatik yaşantıdan ne ölçüde olumsuz olarak etkilendiği:** Anne ve babaları olaydan çok fazla etkilenmiş olan çocuklar da bu travmatik olaylardan daha fazla etkileneceklerdir. Okulöncesi dönemdeki çocuklar anne ve babalarının tepkilerini taklit ederler. Korku tepkilerini öğrenirler.

Öğretmen olarak çocuklarla ve çocukların ana babaları ile çocuğun olaydan önce, olay sırasında ve olaydan sonra neler yaşadığını belirlemeye çalışın. Bu öğretmen, etki altındaki çocuğun travma öncesi davranışsal tabanını belirlemesini sağlar. Olay öncesindeki davranış tabanının bilinmesi öğretmene, çocuğun normale ve olay öncesi işleyişine dönüp dönmediğini tespit etme, gözlemleme olanağı sağlar. Olay sırasında çocuğa tam olarak ne olduğunun belirlenmesi ve bu bilgiyi olay öncesine dair bilginizle birleştirmek çocuğun, olay sonrasında nasıl uyum sağlayarak başa çıkacağı konusunda bir fikir edinmenizi sağlar. Buna göre çocuğun risk altında olup olmadığına, kimlerden yardım isteyebileceğine ve çocuğun velisi ile nasıl konuşacağınıza karar verebilirsiniz.

Çocukların travmatik olaylardan etkilenmelerini belirleyen faktörler nelerdir?

SIRA SİZDE

2

Travma Sonrası Stres Tepkileri

Travmatik olaylar sonrasında çok şiddetli travma tepkilerinin ortaya çıkması normal kabul edilmelidir. Travma sonrası tepkilerin en sık rastlananları aşağıda ele alınmıştır. Kişilerin yaşantılarıyla doğrudan bağlantılı olan travma sonrası stres tepkileri dört ana grupta ele alınabilir (Öztan, Aydın, Eroğlu ve Stuvland, 2000): İstenmeden akla gelen düşünce ya da görüntüler, kaçınma tepkileri, aşırı uyarılma tepkileri ve travmatik hatırlatıcılar.

1. İstenmeden akla gelen düşünce ya da görüntüler

Bu düşünce ya da görüntüler, çocuğun hatırlamayı isteyip istememesinden bağımsız olarak, travmatik olay sırasında olup bitenler hakkında aklına gelen anılardan oluşur. Genellikle akla travmatik olayların en acı ve sıkıntı verici bölümleri gelir. Hatta çocuklar her şey yeniden oluyormuş gibi travmatik olayı yeniden yaşarlar. Travmatik yaşantıya bağlı olarak her şeyi yeniden gördüklerini söyleyebilirler. Bazı çocuklar kafalarında sanki bir kamera varmış ve filmi geriye sarmış gibi hissettiklerini ve travmatik olayın görüntülerinin yanı sıra olaya ilişkin ses ve koku da duyduklarını hatta hareketleri hissettiklerini belirtirler.

2. Kaçınma tepkileri

Bu tepki, çocuğun travmatik olayla ilgili olan düşüncelerden, duygulardan, etkinliklerden ve mekanlardan kaçınmasına işaret eder. Çocuk açısından olup bitenler o kadar acı vericidir ki çocuk, kendisine travmatik olayı hatırlatıcı olan her şeyden örneğin otomobilden, sestan, sarsıntıdan, sobadan, belirli giyimli kişilerden uzak durarak âdeta olup bitenleri tümüyle unutmaya çalışmaktadır. Bu yaşantılar çok acı verici olduğu için çocuk, bu anılardan ve bunlara yol açan her uyarıcıdan kaçınmaya çalışır. Bu durum yaşamla ilgili etkinliklere ilgi duymamaya, kendini başkalarından uzak hissetmeye, duygusal küntlüğe veya duyguların sınırlanmasına yol açabilir.

3. Aşırı uyarılma tepkileri

Anılar, görüntüler, sesler, kokular ve kaçınma tepkileri gibi travmatik bir olaydan sonra ortaya çıkan belirtilerin çok güçlü bir fizyolojik temeli vardır. Travmatik olaylar insan bedeni ve zihni açısından bir şoktur ve aşırı bir fizyolojik uyarılmaya yol açar. Bu aşırı uyarılma sonucunda hızlı kalp atışı, avuç içi terlemesi, konsantrasyon sorunları ve uyku güçlükleri gibi belirtiler ortaya çıkar. Afet sonrasında afet anını hatırlatan her hangi bir uyarıcı ile karşılaşıldığında veya hatırlandığında, beden otomatik olarak tekrar aşırı bir fizyolojik uyarılma durumuna geçer. Bu fizyolojik tepkiler, çocuklarda kas ağrıları, sırt ağrısı veya karın ağrısı gibi belirtilere neden olabilir.

Duygusal küntlük, gelişen olaylara duygusal olarak tepki geliştirememedir.

4. Travmatik hatırlatıcılar

Travmatik olaylara bağlı olarak bir görüntü, ses, koku veya herhangi bir düşünce travmatik olayı hatırlatıcı nitelikte olabilir. Travma tepkilerinin ortaya çıkmasında hatırlatıcıların etkilerinin bilinmesi, hem çocuklar hem de yetişkinler açısından büyük önem taşır ve onların travma tepkileriyle daha kolay başa çıkmalarına yardımcı olur.

Burada tanımlamış olduğumuz bütün bu farklı tepkiler, travmatik bir olay ve travmatik olaya bağlı kayıp yaşamış çocuklarda sıklıkla görülür. Öğretmenler çocukların, yaşamış oldukları örselleyici olayı yansıtan farklı davranışlar gösterdiklerini okulda kolayca gözleyebilirler. Çocukların çoğunda travma tepkileri zamanla azalır ancak bazı çocuklar travmatik olaydan sonra altı ay gibi uzun bir süre geçmesine rağmen bu tepkilerden bazılarını göstermeye devam edebilirler.

Travmadan Çocukların Etkilenme Süreci

Kişinin travmaya neden olan bir olayla karşılaşmasından, travma yaşamasından ya da duymasından sonra ortaya çıkan belirtiler kümesi stres bozukluğu olarak tanımlanır. Kişi bu yaşantı karşısında korku ve çaresizlik şeklinde tepki verir, aynı olayı sürekli olarak yeniden yaşar ve travmayı hatırlamaktan kaçınmaya çalışır. Travma sonrası stres bozukluğu belirtileri biyolojik ve psikolojik etkenlerin bir bileşkesidir. Hiperaktivite, kalp hızında ve solunum sayısında artma, terleme, kaslarda gerilme, dikkat artımı ve kaygı oluşumu stres sabitleşirse kalıcı hale gelebilir. Bireylerde kabus, uyku bozuklukları, orijinal travmayı hatırlatan olaylara fizyolojik olarak aşırı duyarlılık, kaçınma tepkileri, suçluluk, rahatsız edici hatırlatıcı görüntüler görülebilir (APA, 1994). Beyin yapıları iç ve dış çevreden gelen bilgileri süzme işlemi için geniş bir sistem meydana getirirler. Bu sistemler herhangi bir uyarın alındığında bu uyarınla ilgili bireyin karar vermesi için uyum içinde çalışmak zorundadır.

Çocuklar tahrip edici ve engelleyici olaylarla karşılaştıklarında, beklenildiği gibi bedensel olarak da buna tepki verirler. Çocuk, kendini tehlike altında hissettiğinde, bedenin vereceği en temel tepki donakalmak, kaçmak veya savaşmaktır. Bu üç temel tepki, bütünüyle ortaya koyabileceği diğer fizyolojik tepkiler dolaylı olarak veya daha az rahatsız edici bir şekilde ortaya çıkabilir. Çocuklar karın ağrısı, kusma, uyku ve yeme güçlükleri gibi fizyolojik tepkiler de ortaya koyabilirler (Akdemir ve Önder, 2000).

Travma Sonrası Çocukların Tepkileri

Travmatik deneyimler çocukların, kendileriyle ya da dünya ile ilgili duygularını oluşturan temel inançlarını etkileyebilir. Güvende olma, özsaygı, kontrol, güven duyma ve samimiyeti içeren temel gereksinimler, çocuğun kendi kimliği, organize olma ve etkili bir şekilde değerlendirme yeteneği, dünyanın güvenli bir yer olduğu konusundaki görüşlerinin oluşturulmasını sağlayan dayanak noktaları sarsılır (Bass ve Yep, 2002; s.85). Bunlara ek olarak, çocuk vücudunun fonksiyonlarına yönelik bir takım aksaklıklar da yaşayabilir. Çocuğun hafıza sistemi doğrudan etkilenir. Örneğin, çocuk unutkan olabilir, konsantre olma güçlükleri yaşayabilir, hafıza kayıpları gözlenebilir. Çocuklar bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde bazı temel inançlara sahiptirler ve bunları da iç konuşmalar şeklinde yaşayabilirler (Öztaş, Aydın, Eroğlu ve Stuvland, 2000). Bu inançlar şöyle sıralanabilir;

- Annem ve babam her zaman benim güvenliğimi sağlarlar, ihtiyacım olduğunda yanımda olurlar, bana destek olurlar.
- Annem ve babam benim başıma kötü şeyler gelmesine asla izin vermezler.

Travma sonrası stres bozukluğu; Bireyin travmatik yaşantıyı istenmediği durumlarda bile hatırlanmasına bağlı olarak ruh sağlığının bozulması durumudur.

- Ben değerliyim ve özelim.
- Evim en güvenli yerdir, evimde olunca bana bir şey olmaz.
- Dünya güvenlidir.
- Dünya adildir.
- Kötü olaylar benim başıma gelmez, başkalarının başına gelir.

Travma sonrasında çocuklarda bu inançlar sarsılabilir. Sahip oldukları bu temel inançları sarsıldığında çocuklarda aşağıda sıralanan düşünce biçimleri ortaya çıkabilir;

- Güvende değilim
- Bir daha asla güvende olamayacağım
- Kendi evim veya başka bir ev, hiçbir ev benim için güvenli bir yer değil.
- Benim dünyam acımasız bir dünya ve bu dünyada neler olacağını önceden bilmek imkansız.
- Kimse benimle gerçekten ilgilenemez, artık yalnızım.
- Tehlikelerden korunmam mümkün değil.
- İyi bir insan olmadığım için, kendimi böyle güvensiz ve çaresiz hissetmeyi hak ediyorum.
- Ben iyi bir çocuk olmadığım için bunlar benim başıma geldi.
- Ben annemin, babamın sözünü dinlemediğim için bu benim başıma geldi.

Travmatik olaylar sonrasında iç dengesinin bozulmasına bağlı olarak çocuklar travmatik yaşantılara karşı tepkilerde bulunurlar. Bu durum gerçekte normal olmayan bir duruma karşı verilen normal tepkilerdir. Çocukların travmatik yaşantılara karşı gösterdikleri tepkilerde benzerlikler vardır.

Travmatik olay veya felaket esnasında ve olaydan sonraki süre içinde, çocuklar kendi vücutlarının dışında olma, gerçek olmama veya “başka bir dünyadaymış” hissi yaşayabilirler. Bu durum, hayati tehdit taşıyan bir olaya, şiddet ve ölüme şahit olma durumlarında geliştirilen doğal bir tepki olmakla birlikte, çocuk için çok korkutucu ve kafa karıştırıcı bir durum olabilir. Genel olarak çocukların travmatik olay sırasında ve sonrasında ortaya koydukları tepkiler şöyle sıralanabilir;

- Çeşitli şekillerde ağlama, sızlanma, bağırma, ve açık bir şekilde yardım isteme, titreme ve korkulu bir yüz ifadesiyle birlikte hareketsiz kalma
- Yetişkine doğru ve amaçsız bir şekilde koşma, annenin ya da yanında bulunan yetişkinin yanından ayrılmama
- Daha önceki bir gelişimsel evreye dönen davranışlar gösterme
- Parmak emme
- Altına kaçırma
- Yatak ıslatma
- Hayvanlardan ve karanlıktan korkma
- Yalnız kalmaktan veya yabancıardan oluşan kalabalıklardan korkma
- Giydirilmeyi ve yemek yemeyi reddetme
- Çığlık atarak uyanma ve kabus görme
- Uyku düzeninde bozulma
- Yüksek seslere ve aşırı uyarıcılara karşı bir hassasiyet gösterme
- Şimşek, yağmur, güçlü rüzgâr gibi hava koşullarından korkma
- Sürekli bir huzursuz olma
- Hüzünlü ve üzgün olma, özellikle kaybedilen kişi, değer verilen eşya, oyuncak veya ev hayvanı ardından yas tutma (Parry, 1990; s. 143).

Burada sıralanan genel tepkilere ek olarak sıfır-iki yaş arasındaki çocuklarda görülen travma sonrası tepkiler şöyle sıralanabilir;

- Ağlama, ısırma, nesnelere fırlatma, parmak emme ve heyecanlı davranışlarla dışavurulan yüksek endişe düzeyi.
- Çocukta, travmaya ilişkin güçlü bir zihinsel anının kalması olası görülmemekle beraber, fiziksel pozisyonuna ilişkin bir anı kalabilir.

Genel tepkilere ek olarak travmaya karşı özellikle iki altı yaş arasındaki çocuklarda görülen tepkiler ise şöyle sıralanabilir (Macy, Macy, Gross, Rozelle ve Brighton, 2000);

- Çocuklar yetişkinlerle aynı derecede yadsıma göstermeyebilir ve bu nedenle travmatik olayları daha çabuk kabullenebilirler.
- Travmatik olay hakkında oyunlar oynar ve yeniden canlandırmalar yaparlar. Bu durum bazen yetişkinlerde ve anne babalarda rahatsızlık yaratabilir.
- Anne babalarına karşı kaygılı bir şekilde bağlanma davranışı sergilerler. Bu davranışlar, fiziksel olarak yetişkinlere tutunma, yalnız uyumak istememe, birinin kendisine sarılmasını isteme gibi davranışları kapsayabilir.
- Sessiz, kabuğuna çekilmiş ve hareketsiz bir hale gelebilirler.
- Tekrarlayan ve kısa sayılabilecek üzüntü devreleri yaşarlar.
- Fiziksel bağımlılıkta gerileme-çocuk kendi kendine giyinmeyi, yemek yemeyi, beslenmeyi veya yıkanmayı reddedebilir-tuvalet eğitimini unutabilir.
- Uyku bozuklukları, çok uyuma veya hiç uyumama isteği ortaya çıkabilir.

Travmatik Yaşantı Geçiren Bir Çocuğun Normalleşme Süreci

Travmaya özgü müdahaleler, çocukların travma öncesi işlev görme düzeyine ulaşmak ve bunu sağlamlaştırmak üzere düzenlenmiş bir dizi müdahaleyi içerir. Müdahale aşamaları belirli bir sıra izler. Bir sonraki aşamaya geçilirken daha önceki bütün aşamalar tekrar gözden geçirilir ve böylece daha sonraki aşamaların tam olarak bütünleştirilmesi sağlanır. Travma tedavisinin ilk aşamasında, öncelikle öğrencilerin emniyet, güven ve denge sağlama konusundaki ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenir (Herbert, 1999).

- 1. Emniyet:** Çocukların psikolojik ve fizyolojik olarak emniyet içinde olma ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenir.
- 2. Güven:** Güvenli, tutarlı ve sağlam sosyal ilişkilerin yeniden kurulmasının önemi vurgulanır.
- 3. Denge Sağlama:** Dengeyi ile istikrarı koruma ihtiyacına ve öğrencilerin fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal işlevlerindeki çeşitli bozuklukların iyileşmeye başladığını görme ihtiyacının karşılanması amaçlanır.

ÇOCUKLAR VE ÖLÜM

Çocuk ve ölüm kavramları insan zihninde birbirinden çok uzak kavramlar olarak görünmektedir. Ancak çok küçük yaşta çocuklar bile bazen aile üyelerinden birinin, bazen okul arkadaşlarının, bazen beslemekte olduğu evcil hayvanın, bazen de savaş, doğal afetler gibi durumlarla çok fazla sayıda insanın ölümüne şahit olmaktadır. Böylesi durumlarda sergiledikleri davranışlar, onların gelişim dönemlerine paralel olarak ortaya çıkmaktadır.

Çocuklarda Ölüm Kavramı

Ölüm ve ölüm sürecini yorumlamada her çocuğun kendine özgü bir bakış açısı bulunmaktadır. Çocukların ölümü kavramsallaştırmaları, gelişim düzeylerine, bilişsel becerilerine, kişilik özelliklerine, dinî değerlendirmelere, çevresindeki yetişkin-

lerden duyduklarına, medya ve önceki yaşantıların değerlendirmelerine bağlı olarak değişebilir. Her çocuğun kendine özgü olduğu olmakta birlikte, ölüm konusunda tepkilerde bazı ortak yönler de bulunmaktadır. Örneğin, dört yaş altında bulunan çocuklar anne ve babalarının, çevresindekilerin üzgün ve gergin olduklarını algılayabilirler fakat ölümün gerçek anlamı konusunda bir anlayışları yoktur. Okulöncesi dönemde bulunan çocuklar ölümü bir olay olarak yok sayabilir ve tersine döndürülebilir bir olay olarak değerlendirebilir. Ölümü kalıcı bir durum olmaktan çok geçici bir ayrılık olarak değerlendirebilirler. Çocuklar bazen ölüm ile ölüm nedeni arasında sihirli bir ilişki olduğunu da düşünebilir (Bass ve Yep, 2002; s. 127).

Çocuklarla ölüm hakkında konuşmak, birçok yetişkin için çok zordur. Yetişkinler bu kavram ile ilgili olarak bütün soruları yanıtlamaları gerektiğini; ancak bu arada da çocukları üzmemeleri gerektiğini düşünürler. Öte yandan, ölüm çocukların çok küçük yaşlardan itibaren tanıştıkları bir durumdur. Evdeki bir çiçek ölür, yolda ölmüş bir kuş görürler. Çocukların ölüm hakkında neler düşündükleri yaşlarına ve konumlarına göre değişir.

Eğer çocuk bir yakını kaybetmişse bu bilgi onunla paylaşılmalıdır; ancak neler anlatılacağı çocuğun yaşına ve bu kaybın öncesinde ne kadar bilgi sahibi olduğuna bağlıdır. Kaybı olan çocuğa neler söylenebilir? Olayın ne olduğu kısa, ama doğru bir şekilde iletilebilir. Çocuğa, bu konu ile ilgili geçici öyküler anlatmak yerine, çocuğun gelişim dönemine uygun olarak gerçek öykünün anlatılması çok önemlidir. Kaybı yaşayan kişilerin duygularını göstermeleri gerekir. Sürekli mantıklı olmak ve hiçbir şey olmamış gibi davranmak, çocuğun kendi içinde birçok duygusunu bastırmasına neden olur ve iç huzursuzluğuna yol açar.

Duyguların ifade edilebileceğini görmek çocuğu rahatlatır. Çocuğa, bir kaybı olduğu, ona tanıdığı, sevdiği biri tarafından söylenmelidir. Çocuğun hayatında ilk kez gördüğü ve tanımadığı bir profesyonel, böyle bir bilgi vermek için uygun olmayabilir. Çocuğun, olay yerinden uzaklaştırılması, çocuğun daha sonra uyum sağlamasını güçleştirir. Çocuğun, mümkünse alışık olduğu yerde kalması; ancak yaşam şartlarının bir an önce normale döndürülmesi çok önemlidir. Çocuğa, konu ile ilgili soru sorması için fırsat verilmeli, sorduğu sorulara da elden geldiğince doğru cevaplar verilmelidir.

Çocuğun, bir kayıp yaşadktan sonra manevi desteğe gereksinimi vardır. Onu sarılıp öpmek, ona sevildiğini söylemek, çocuğun güven duygusunu güçlendirecektir. Çocuk, özellikle 9 yaşından büyükse, cenaze törenine katılabilir. Bunun için çocuğun fikrinin alınması çok önemlidir. Eğer çocuk katılmaya karar verirse tören ile ilgili ayrıntılar da kendisine anlatılmalıdır.

Çocuklar Yası Nasıl Yaşarlar?

Çocuklar, sevdikleri bir yakınlarını ya da tanıdıklarını kaybettiklerinde çoğu zaman dışarıdan etkilenmiyorlarmış gibi görünseler de içlerinde büyük bir karmaşa yaşarlar. Çocuklar da tıpkı yetişkinler gibi kaybettikleri kişiye bir “güle güle” deme şansının kendilerine verilmesini isterler. Bu nedenle evde, aile arasında yapılacak bir “uğurlama töreni” ya da çocuğun yaşı ve konumu uygunsa cenaze törenine katılması çok önemlidir. Çocuklar, öncelikle olayın doğru olduğuna inanmak istemezler ve gerçekçi olmayan çabalar içine girerler; kaybettikleri kişiyi ararlar, rüyalarında kaybettikleri yakınlarını görürler, kaybettikleri kişiyle tekrar karşılaştıkları oyunlar oynarlar. Bu çabaların amacı, kaybettikleri kişi ile yeniden bir araya gelebilmektir. Çocuklar kaybettikleri kişiyi daha çok tanıdık yerlerde veya en son gördük-

leri yerde ararlar. Fotoğraflar, birlikte gidilmiş yerleri ziyaret etmek çocukların kayıplarını içlerine sindirmelerine yardımcı olur.

Çocuklarda genellikle gözlenen yas tepkileri yetişkin yas tepkileriyle benzerlikler gösterir.

- **Reddetmek:** Çocuk, kaybettiği yakınına bir daha göremeyeceğini aklına getirmek istemez; o kişi ile yeniden bir araya geleceğinin hayalini kurar ve bu yönde oyunlar oynar ya da öyküler anlatır.
- **Öfke:** Çocuk, yaşadığı olayın geriye dönüşü olmadığını ve hayatının farklı bir şekilde yapılanmaya başladığını fark ettikten sonra hem duruma hem de kaybettiği kişiye karşı öfke duymaya başlar.
- **Hüzün:** Çocuk, kaybı için büyük bir üzüntü duymaya başlar. Bu üzüntü hem kaybettiği kişi için hem de kendinde yaşadığı eksiklik içindir.
- **Alışma ve ileriye yönelme:** Çocuk, kaybını artık içine sindirmiş ve hayatını o kişi olmadan yapılandırmaya başlamıştır. Düşünceleri daha çok geleceğe yöneliktir.

Çocukların, bu aşamalardan belli bir süre ve sıra içinde geçeceklerini düşünmek pek doğru değildir. Bazı çocuklar, bu aşamaları çok kısa bir süre içinde geçebilirken, bazıları belli bir aşamada daha uzun bir süre kalabilirler, hatta zaman zaman geriye dönüşler yaşayabilirler (Macy, Macy, Gross, Rozelle ve Brighton, 2000). Bazı çocuklar da, bir süre hiçbir tepki göstermeyip daha sonra yas tepkileri göstermeye başlayabilirler. Yetişkinlere düşen, çocuklarını yakından izlemek ve onlara gereksinim duydukları desteği verebilmektir.

SIRA SİZDE

3

Çocukların yas tepkileri nasıl bir süreç izler?

TRAVMATİK YAŞANTI GEÇİREN ÇOCUKLAR VE ÖĞRETMENLER

Travmatik yaşantı geçiren çocuklar, kimi zaman bir sağlık kurumunda yatarak tedavi olmaları gerektiği için geçici bir süre için okula gidemezler. Bazıları için de okula devam etmeleri gündelik yaşama devam ederek iyileşmeleri programının önemli bir parçasıdır. Bu durumda okul, öğretmenler ve akranlar birer destek kuvveti olarak kullanılabilirler birer kaynaktır.

Travmatik Bir Olaydan Sonra Çocukların Normal Yaşama Dönmelerinde Okulların Rolü

Çocukların günlük yaşamlarının büyük bir çoğunluğunu geçirdikleri anaokulları, onların zihinsel ve sosyal becerilerinin gelişiminde önemli rol oynayan ortamlardır. Okullar aynı zamanda, ana babaların, çocuklarının gelişimi hakkında bilgi ve destek aldıkları en önemli birimlerdir. Bir travma ya da afet sonrasında, ana babaların yanı sıra okullardaki personel, özellikle de öğretmenler, çocukların yaşamlarında çok önemli yer tutmaktadır (Stevenson, 1994, p. 87). Bunun nedenleri aşağıda sıralanmıştır;

- Öğretmenler, sadece çocukları eğitmek, onlara belirli bilgi ve beceriler öğretmekle kalmazlar, aynı zamanda onların fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı bir biçimde gelişmelerine yardımcı olacak ortamlar da yaratırlar.
- Öğretmenler çocuklarla daha fazla zaman geçirdiklerinden, onların ihtiyaçlarını herkesten daha iyi bilir ve çocuklara yardım edebilirler.

- Okulda bulunmak ve etkinliklere katılmak çocukların ihtiyaçlarını daha kolaylıkla iletmelerine yardımcı olurlar ve bu gereksinimleri ilk fark eden kişiler öğretmenlerdir.
- Öğretmenler çocukların oyun ve diğer okul etkinliklerine katılması, özellikle travma sonrasında ve büyük afetler sonrasında çok ihtiyaç duydukları, süreklilik, değişmezlik ve normallik hissinin oluşmasına yardımcı olurlar.
- Öğretmenlerin yardımıyla daha farklı düzeyde psikolojik yardıma ihtiyacı olan çocuklar belirlenerek çocuğun anne ve babasına yardım kaynakları hakkında bilgi verilebilirler.

Yukarıda sıralanan bu nedenlerden dolayı, öğretmenler, travmatik yaşantıların normalleştirilmesinde ve okulların hem ana babalara hem de çocuklara destek sağlayan kurumlar hâline gelmesinde önemli görevler üstlenebilirler. Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar (Wolmer, Laor ve Yazgan, 2003; Wolmer, Laor, Dedeoğlu, Siev ve Yazgan, 2005), öğretmenler ile olan ilişkinin, travmatik bir yaşantının ardından çocukların yaşamlarının normalleştirilmesinde daha da önemli hâle geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda özellikle öğretmenler çocukların travma sonrasında yaşadıkları olumsuzluklarla baş etmeleri için okullarda uygun ortamların sağlanmasında anahtar konumunda yer alan kişilerdir.

Travmatik Yaşantı Geçirmiş Çocuklarla Çalışmada Öğretmenlerin Rolü

Öğretmenler, felaketlerden etkilenmiş olan toplumlarda ve travmatik yaşantı geçirmiş olan çocuklarla çalışmada önemli bir rol oynarlar. Okullar normalliği temsil eden ve eğitim yoluyla normal yaşama geri dönmeyi kolaylaştıran kurumlardır. Bu nedenle öğretmenler, doğal afetlerin, travmatik yaşantıların ardından çocukların yaşamlarında güven bağı kurabilecekleri kişiler hâline gelirler. Öğretmenlerin, katkı alanları şöyle sıralanabilir (Öztan, Aydın, Eroğlu & Stuvland, 2000);

- Çocukların travmatik olayların ve özellikle de doğal afetlerin neden olduğunu anlamalarına açıklamaları ile yardım edebilirler.
- Travmatik olaylar sonrasında insanların verdiği normal tepkiler hakkında çocukları önceden bilgilendirebilirler.
- Öğretim etkinliklerini çocukların ihtiyaçlarına göre düzenleyebilirler.
- Çocuklarla çalışmada özel iletişim teknikleri kullanarak tüm çocuklara ulaşmaya çalışabilirler.
- Sınıfta sıcak ve destekleyici bir ortam yaratabilirler.
- Çocukların kayıplarla, acı veren anılarla ve duygularla başa çıkmalarına yardımcı olacak etkinlikler düzenleyebilirler.
- Çocukların iyileşme sürecini kolaylaştırmak için okul ve aile arasındaki iş birliğini güçlendirebilirler.

Öğretmenler travmatik yaşantı geçiren çocuklar için neler yapabilir?

SIRA SİZDE

4

Öğretmen Olarak Travmatik Yaşantı Geçirmiş Olan Öğrencilerle İletişim

Öğretmen olarak zaman zaman travmatik yaşantı geçiren çocuklarla çalışmak durumunda kalabilirsiniz. Bu çocukların yaşadıkları tepkiler açık veya gizli olabilir. Okulöncesi dönem öğretmeninin bu konuya özel bir önem göstermeleri gerekir. Öğrencinin ailesi size çocuğun bir trafik kazası geçirdiğini veya bir yakının ölümüne şahit olduğunu ve bu durumun da çocuğu etkilediğini söyleyebilir. Bu durum-

Müşavirlik (konsültasyon) hizmeti; psikolojik yardım hizmeti sağlayan bir uzman ile kendi meslek çalışmalarında yardıma gereksinimi olan kişi, grup, aile, ebeveyn ya da kurum arasında gönüllü bir yardım ilişkisidir. Bu ilişkide müşavir (consultant), yardım isteyenlerin mevcut ya da olası problemlerinin çözümüne yardım sağlamaktadır. Müşavir, değişikliği içeren yardım ilişkisine girerken; kendi değerleri, bilgi, beceri ve ihtiyaçları hakkında bilinçlidir ve ilişkisinde kişi ya da kişilerden çok, çözülecek sorunun üzerinde odaklanır.

Akut; geçici, kısa süreli olandır.

Kronik; kalıcı, süregelen olandır.

Gecikmeli başlangıç; travma sonrası stres belirtilerinin olayın gerçekleşmesinden en az altı ay geçtikten sonra ortaya çıkmasıdır.

da siz travmatik bir yaşantı geçiren çocukla çalıştığınızı bilirsiniz. Bazı durumlarda da çocuk aile içi şiddete veya cinsel istismara uğramış olabilir. Çocuğun davranışlarındaki değişikliklerden siz bu durumu ortaya çıkarabilirsiniz. Bu koşullarda çocuklarla çalışmak eğitsel, psikolojik, yasal, etik ve idari bir çok soruyu ve sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu tür konular ile karşılaşıldığında mutlaka okul psikolojik danışma ve rehberlik servisinden, okul yönetiminden, ilgili meslek elemanlarından müşavirlik (konsültasyon) hizmeti almak gerekir. Öğretmen olarak çocuğu tanıma ve gözlemlene sürecinde “çocuğun hangi davranışlarına bakılmalıdır?” sorusu akla gelebilir. Travmatik yaşantı geçiren çocuklarla çalışırken çocukla ilgili olarak şu durumlara bakabiliriz:

Çocukların sürekli olarak yaşadıkları dikkate alındığında; küçük çocuklar travmatik olayın kendisi ya da değişik yönlerini konu alan oyunları tekrar tekrar oynarlar. İçerğini tam anlamaksızın korku veren rüyalar görürler. Çocuklar travmatik olayın bir yönünü çağrıştıran veya andıran iç ya da dış olaylarla karşılaşma sonunda yoğun bir iç psikolojik sıkıntı duyar veya fizyolojik tepkiler gösterirler.

Ayrıca çocuklar uykuya dalma ve uykuyu sürdürmede güçlüklerle karşılaşır, sürekli bir huzursuzluk, okul içindeki etkinliklerde dikkatini toplama güçlüğü, kapı çarpması, odanın lambalarının yakılması, bir hayvan sesi, bardak kırılması gibi seslere karşı korkuyla karışık aşırı irkilme tepkileri verirler.

Çocukların travma sonrası ortaya koydukları bu tür belirtiler travmatik olaydan sonraki dört hafta içinde ortaya çıkar. Bu belirtiler olaydan hemen sonra dört haftadan kısa sürecek şekilde ortaya çıkarsa **akut**; dört haftadan daha fazla sürdüğü durumlarda da **kronik** bir hâl alabilir. Bu durum travma sonrası stres bozukluğu olarak isimlendirilebilir. Bazı durumlarda da travmatik olaydan hemen sonra çocuk herhangi bir tepki göstermeyip olayın üzerinden en az altı ay geçtikten sonra travmatik olaya bağlı belirtiler göstermeye başlayabilir bu duruma **gecikmeli başlangıç** denir (APA, 1994).

Travmatik yaşantı sonrası bir ay geçmesine karşın çocuğun bu davranışlarında bir azalma gözlemlenmiyorsa bu çocuğun bir ruh sağlığı uzmanının kontrolünden geçmesi çocuğun velisine önerilmelidir. Çocuğun bu konuda bir yardım almaması durumunda yaşadıkları travmanın türüne, şiddetine ve çocuk ile ebeveynlerin özelliklerine göre travma sonrası stres bozuklukları, kaygı tepkileri, şiddetli üzüntü, yas, depresyon ve diğer duygu durum bozuklukları gibi rahatsızlıklara sahip olabilir.

Okulöncesi Dönemde Travmatik Yaşantı Geçiren Çocuklarla Çalışma

Travma sonrası çocuklar her zamankinden daha farklı davranabilirler. Bazı çocuklar daha hareketli, saldırgan ve talepkar olabilirler, sınıfta ve evde davranış problemleri gösterebilirler. Sınıf arkadaşlarına saldırabilir, konsantrasyon problemleri nedeniyle âdeta sınıf içinde yerlerinde duramayabilirler. Bazı çocuklar ise sessiz, mesafeli ve psikolojik çöküntü hâlinde olabilir. Sınıf arkadaşlarından ayrı durabilirler, oyun faaliyetlerine çok az ilgi gösterebilir veya hiç ilgi göstermezler. Kısaca daha önceki gelişimsel dönemlere gerileyebilir, kendi yaşlarından daha düşük davranışlar ortaya koyabilirler (Thompson & Rudolph, 1996; s. 217). Okulda öğretmenlerinin evde de annelerinin peşlerinden ayrılmadan sürekli ilgi bekleyebilirler. Evden ayrılmaktan korktukları için okula gitmeyi reddedebilirler. Bu konumdaki çocukların ailelerini ya da evlerini anımsatan bir nesneyi geçici olarak okula beraberlerinde getirmelerini isteyebilirsiniz.

Öğretmenler ve anne babalar bütün bu davranışların, çocukların güvenleri, ve yaşamları üzerindeki kontrol duygularını kaybettiklerine inandıkları zaman gösterdikleri normal tepkiler olduğunu bilmelidirler. Bu gibi durumlarda öğretmenlerin yapabilecekleri şöyle sıralanabilir;

Öğretmenin atacağı ilk adım, çocuğun yaşantıları ve bu yaşantılara ait duyguları hakkında bilgi toplamaktır. Bu bilgiler anne ve babalardan, akrabalarından, diğer öğretmenlerden ve çocuğun kendisinden alınabilir. Bu bilgilerle öğretmen çocukları tüm yönleri ile tanımayı hedeflemektedir.

Saldırgan ve grubun huzurunu bozan çocukların olumlu davranışlarını ödüllendirirken, olumsuz davranışlar konusunda da tedbir alabilir, örneğin bir süre bir başka öğretmenin nezaretinde çocuk dışarıya çıkarılabilir. Tek bir öğretmen tek bu çocukla ilgilenemez. Ceza adı altında çocuk tek başına sınıfın bir köşesinde yalnız bırakılmamalı veya tek başına sınıftan çıkarılmamalıdır. Kendine güveni az olan çocuklar daha fazla ilgi görmek isteyebilirler. Bu çocukların konuşmaya ve rahatlamaya ihtiyaçları vardır. Ancak çocuk konuşmak istemiyorsa da konuşmaya zorlanmamalıdır.

Travmaya uğramış çocuğa kendisini ifade etme şansı tanınmalıdır. Bunun için ve resim çizme, yazı yazma gibi etkinliklerle sınıfta sıcak ve kabul edici bir ortam hazırlayarak çocukların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini sağlamak gerekir. Bu tür etkinlikler çocukların kendilerine olan güvenlerini yeniden kazanmalarına ve yaşamlarını normalleştirmelerine yardımcı olacaktır.

Duyguların çok yoğunlaştığı anlarda, örneğin, çocuklar ağladığında, öğretmen, dokunma, sarılma, omuza el koyma, başını okşama gibi davranışlarıyla onları anladığını hissettirmelidir. Ancak bazı çocuklar bu tür davranışlardan rahatsızlık da duyabilirler. Bu konudaki bireysel ayrılıklar dikkate alınmalıdır. Böyle bir duygusal paylaşım sonunda çocukların içinde buldukları duruma daha kolay uyum sağlamaları kolaylaştırılmış olur.

Çocuklar, çeşitli etkinlikler sırasında ailenin diğer üyelerinden ya da öğretmenlerinden ayrı düşme nedeniyle daha fazla endişeye kapılabilirler. Öğretmenlerinin üzerine daha fazla düşebilirler, çalışmalarındaki bağımsızlıkları azalabilir ve zaman zaman da okula gelmekte güçlük çekebilirler. Ailedeki büyükler de çocukların üzerine aşırı düşerek bu tür tepkileri körükleyebilirler.

Çocuklarda parmak emme, altını ıslatma ya da rahatlamak için oyuncaklara sarılma gibi kendi kendine oyalanmanın küçük yaştaki çocuklara özgü biçimleri ortaya çıkabilir. Çocuklar tuvalet alışkanlıklarında daha önceki aşamalara dönebilirler.

Şiddetli travma geçiren çocuklara, sınırlı bir süre için, onlardan daha az şey bekleyen değişik bir hafifletilmiş eğitim programı uygulanması yararlı olabilir. Böyle bir yaklaşımın en fazla yarar sağlayacağı öğrenciler, fiziksel yaralanmalar nedeniyle rehabilitasyon dönemi yaşayan ya da öğrenme ve okul uyumunu ciddi biçimde etkileyen güncel güçlüklerle karşılaşan çocuklardır. Bu tür öğrencilerle çalışırken, öğrencilerin, sınıf içi etkinlik dolayısıyla, örneğin doğum günü nedeniyle, kendilerini özel bir konumda hissetmelerine fırsat verilmelidir. Bu tür özel günlerde, bir yandan sınıfça kutlama yaparken, çocuğun uğradığı kayıplara ve yitirdikleri aile üyelerine duydukları özleme duyarlı davranmak önem taşır. Burada amaç okulu çekici hale getirerek çocuğun normalleşmesine katkıda bulunmaktır (Ağaoğlu ve Coşkun, 2000).

Travma geçiren çocuklardan çoğu, dinlenmeleri için rahat uyku uyuyamaz. Genellikle en küçük bir gürültüde bile uyanıp yeniden uyumakta güçlük çekerler. Uykuları genellikle rahatsız ve kısa sürelidir, bu konumdaki çocuklar uyandıklarının-

da kendilerini dinlenmiş hissetmezler. Bu anlamda yorgunluğunu atamamış bir çocuk genellikle dikkatini toplayamaz, iyi öğrenemez, arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle gerilimli ilişkiler içine girer. Bu nedenle çalıştığımız kurumda çocukların uyarılmasını azaltacak şekilde uyku odalarını düzenlemek gerekir.

SIRA SİZDE

5

Travmatik yaşantı geçiren, okulöncesi dönemdeki çocuklarla çalışırken nelere dikkat edilmelidir?

Travmatik Yaşantı Geçiren Çocuklar İçin Okulu Nasıl Çekici Bir Ortam Hâline Getirebilirsiniz: Oyunun Rolü Nedir?

Okulöncesi dönemin özellikle ilk yıllarında çocuklar travmatik ve acı verici yaşantılara bilişsel olarak ulaşmamışlardır. Oyunun çocukların kendilerini ifade etmelerinin doğal bir yolu olması nedeniyle, öğretmenler bu çocuklarla oyun aracılığıyla iletişim kurabilirler ve çocukların kendilerini ifade etmelerini sağlayabilirler. Oyunlar aracılığı ile çocuk kendisini zor duruma sokmuş olan dış dünyaya karşı yeniden güven duygusu kazanmaya başlayabilir; kendi yaşatlarından oluşmuş uygun grubuyla kurduğu olumlu bağları arttırarak ve güçlendirerek yalıtılmışlık ve yalnızlık duygularını azaltabilir. Dayanıklılık, direnç ve oto-kontrol duygularını güçlendirebilir.

Çocuklar oyunlarında ve sınıf içi aktivitelerinde davul çalma, el çarpma gibi müzik ve ritim ile birlikte anaokulu sınıfı içinde, birbirlerinin görsel ve işitsel anlamda farkında olarak, ve birbirlerine çarpmamaya özen göstererek karşısındaki kişiye sevgi, uzlaşma ve özen göstererek hareket etmeye yönelebilirler. Burada müzik ve ritim aletleri davranışları düzenleyici, çocukların travma öncesi sahip oldukları yaşam ritmini tekrar kazandırıcı birer araç olarak kullanılabilir.

Öğretmen Olarak Travmatik Yaşantı Geçiren Çocukların Anne Babalarına Nasıl Yaklaşabilirsiniz? Onlara Nasıl Destek Olabilirsiniz?

Anne ve babaların travmanın çocuklar üzerindeki etkileri konusunda bilgilendirilmeleri, onların konuyla ilgili anlayış geliştirmelerini sağlama ve paylaşımlarını arttırmak önemlidir. Okulöncesi dönemde çocuğun yaşamında en önemli kişiler anne ve babadır. Öğretmenin anne ve baba ile iş birliği çocuğa ulaşmayı kolaylaştıracak ve çocuğun normalleşme sürecini de hızlandıracaktır.

Travmaya uğramış olan çocukların kendi sıkıntıları düşünce ve duyguları hakkında anne ve babaları ile iletişim kurabildikleri zaman çocukların kendilerini daha iyi hissettikleri bilinmektedir. Bir çocuk, travma sonrası yoğun tepkiler gösteriyorsa, davranış problemleri sergiliyorsa bu, bir bütün olarak ailenin de kendisini iyi hissetmediğinin ya da ailede herşeyin yolunda gitmediğinin işareti olabilir. Travmaya uğramış bir çocuğun normalleşmesinde anne ve babalar aracılığı ile çocuğa ulaşılabilir. Aileler de zamanlarının büyük bir bölümünü çocukları ile geçirdikleri için çocuğu rahatsız eden şeylerin daha iyi anlaşılmasında yardımcı olabilirler. Travmatik bir yaşantı sonrasında pek çok anne ve baba kendisini çaresiz ve olaylar üzerinde kontrolünü kaybetmiş hissetmektedir. Onlara, çocuklarının yaşamındaki rollerinin önemi hatırlatılarak ve ebeveyn olarak daha etkili olmalarına yardımcı olacak bazı bilgi ve beceriler kazandırarak, onlar güçlendirebilir ve genel olarak çocukların yaşamlarının iyileşmesine ve normalleşmesine yardımcı olabilirsiniz.

Öğretmenin Görevi Nerede Başlıyor ve Nerede Bitiyor? Destek Alınabilecek Diğer Meslek Elemanları Kimlerdir?

Özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenler travmatik yaşantı geçiren çocuklarla çalışırken aşırı bir sorumluluk duygusuyla hareket ederek, kendilerini bu çocuğun tüm sorunlarını çözecek bir kişi olarak görebilirler. Öğretmen olarak sizin rolünüz çocuğun eğitim ihtiyacını karşılamak, onun gelişimini destekleyici bir ortam hazırlamak olmalıdır. Bunun dışında bir psikolojik danışman, psikolog veya psikiyatrist rolü üstlenerek psikolojik danışma, terapi yapma, çocuğu tedavi etme şeklinde bir rol üstlenmemelidir.

Öğretmen olarak bu çocukların normalleşme sürecine katkıda bulunabilir, eğitim ihtiyaçlarını giderebilirsiniz. Travma sonucu her çocuğun etkilenme düzeyi birbirlerinden farklıdır. Bazı çocuklar travma etkileri ile kolayca başa çıkarken bazıları bir süre güçlük yaşayabilirler. Okulöncesi dönemde bulunan bu çocuk hakkında her tür konu öncelikle çocuğun velisi ile konuşulmalıdır. Velinin izni alınmaksızın çocukla çalışılmayacağına hem etik hem de yasal olarak uygun olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kimi çocuklar, özellikle travmatik olaya karşı genel tepkilerle baş edemeyen veya kendilerine baş etme fırsatı verilmeyen çocuklar, olaydan etkilenebilirler ya da sanki olay onlar için hala devam ediyormuşçasına olaya verdikleri tepkilerinde takılıp kalabilirler. Bu çocuklar sürekli artan şekilde olay sırasında yaşadıkları travma stres tepkilerini tekrar tekrar yaşayabilirler. Böyle durumlarda çocuklar, sürekli olarak sarsılmış olan inançlarıyla başbaşa kalırlar. Bu çocuklarla sınıfınızda karşılaştığınızda kendinizi çaresiz ve ne yapacağını bilemez hissedebilirsiniz. Bazen de çocuğun velisi çocuklarındaki değişimi size anlatarak sizden yardım isteyebilir, çaresiz kaldığını, nereye gidebileceğini, kiminle nasıl konuşabileceğini bilemediğini söyleyebilir. Bu durumdaki çocukların bölgenizde bulunan sağlık ocağı, poliklinik, hastane, ruh sağlığı merkezi veya özel muayenehane gibi yerlerde görev yapan hekim, çocuk hekimi, özellikle de çocuk ruh sağlığı konusunda uzman çocuk psikiyatristinden destek alması önerilmelidir.

Travmatik yaşantı geçiren çocuklarla çalışan öğretmenler kendi ruh sağlıklarını nasıl koruyabilirler?

SIRA SİZDE

6

Çocuklarla Çalışırken Kendi Psikolojik Hijyeninizi Nasıl Koruyabilirsiniz?

Öğretmenler, duygularını dışa vurma ya da gösterme konusunda farklı özellikler taşırlar. En önemlisi, olduğu gibi görünmektir. Bir öğretmenin üzüntülerini dile getirmesi normaldir; fakat öğrencileriniz gözünde siz bir öğretmen olarak özel ilgi ve bakıma muhtaç bir kişi durumuna da düşmemelisiniz.

En başta, çocuklar açısından büyük önem taşıyan bir kişi olarak öğretmen, kendine dikkat etmelidir. Öğretmenlik yapılan sınıftaki çocuklar hangi travmatik deneyimleri yaşamış, hangi kayıplara uğramış ve ne tür güçlüklerle karşılaşmışlarsa özellikle doğal afetler sonrasında siz de bunları yaşamış olabilirsiniz. Sınıftaki çocuklarla ders yapmak, öğretmene kendi deneyimlerini ya da ailesiyle arkadaşlarıyla deneyimlerini hatırlatabilir. Dolayısıyla, öğretmenin kendisini, çocuklara destek olabilecek biçimde hazırlaması gerekir.

Öğretmenler, bir grup olarak hep birlikte konuşup birbirlerine destek verebilecekleri sürekli toplantılar düzenleyebilirler. Beslenme, uyku ve gerekli tıbbi bakım dahil kendilerine fiziksel açıdan dikkat etmelidirler. Kendi ailelerinin de yardım gerektiren sıkıntıları varken öğretmenlik yapmak zaman zaman güç bir iş olabilir. Dolayısıyla öğretmenler kendi ailelerinin özel gereksinimleri için zaman ayırmalıdır. Tüm öğretmenler ve yöneticiler bir araya gelerek birbirlerinin psikolojik sağlıklarını korumada iş birliği yapabilirler ve etkilenen arkadaşlarının daha fazla dinlenebilmesi için bir karara varabilirler. Öğretmenler sınıflarındaki çocuklara büyük bir bağlılık duygusu içinde olsalar bile, kendi ailelerine ve dostlarına mutlaka zaman ayırmalıdır. Öğretmenler okullarında veya buldukları bölgede bulunan psikolojik danışman, psikolog veya psikiyatrinden hem çalışmaları hem de kendileri ile ilgili olarak müşavirlik hizmeti alabilirler.

Özet

Travmatik olayları tanımlamak

Travma kendi içlerinde insan eliyle oluşturulanlar ve doğal yolla oluşanlar biçiminde iki grupta ele alınabilir. İnsan eliyle oluşturulan travmatik yaşantılar bilerek ve amaçlı olarak veya makine ve sistemlerin hatası sonucunda kaza ile oluşan felaketlerdir. Kazayla oluşan travmalara örnek olarak, trafik, tren ve uçak kazaları, yangınlar, tüp ve doğal gaz patlamaları, grizu patlamaları, göçükler, nükleer kazalar verilebilir. Buna karşın savaşlar, soykırımlar, kitle katliamları, işkence, tecavüz ve terör eylemleri gibi olaylar ise insan eliyle bilerek ve amaçlı bir biçimde oluşturulan, geniş anlamda travmaya yol açan örneklerdir. Deprem, sel, kasırga, toprak kayması, orman yangınları gibi afetler ise doğal yolla oluşan felaketlerdir.

Travmatik yaşantı geçiren öğrencilerin özelliklerini tanımlamak

En genel anlamıyla travma bireyin varlığını doğrudan tehdit eden, ani olarak ortaya çıkan ve korku veren bir yaşantı olarak tanımlanabilir. Trafik kazası geçirmek, herhangi bir kazaya tanık olmak, bir yakının ölümünü görmek, yaralanmak, veya yaşamı tehdit eden ev kazaları, rehlin alınma, kaçırılma gibi olaylara maruz kalmak travmatik yaşantılar olarak nitelendirilebilir. Travmatik yaşantı çoğunlukla yoğun korku, dehşet, çaresizlik gibi duygusal tepkiler ve hızlı kalp çarpıntısı, irkilmeler, mide salgılarında artış, sarkılık gibi tepkiler gözlenebilir. Bu tür olayların etkileri, olayların sona ermesiyle birlikte ortadan kalkmayabilir.

Çocukların yası nasıl yaşadıklarını açıklamak

Çocuklar, öncelikle olayın doğru olduğuna inanmak istemezler ve gerçekçi olmayan çabalar içine girerler; kaybettikleri kişiyi ararlar, rüyalarında kaybettikleri yakınlarını görürler, kaybettikleri kişiyle tekrar karşılaştıkları oyunlar oynarlar. Bu çabaların amacı, kaybettikleri kişi ile yeniden bir araya gelebilmektir. Çocuklar kaybettikleri kişiyi daha çok tanıdık yerlerde veya en son gördükleri yerde ararlar. Çocuklarda genellikle gözlenen yas tepkileri yetişkin yas tepkileriyle benzerlikler gösterir ölümü reddetmek, çevreye kar-

şı duyulan öfke, hüzünlü bir tavır, alışma ve geleceğe yönelik davranışlar gözlenebilir. Çocukların, bu aşamalardan belli bir süre ve sıra içinde geçeceklerini düşünmek pek doğru değildir. Bazı çocuklar da, bir süre hiçbir tepki göstermeyip daha sonra yas tepkileri göstermeye başlayabilirler. Yetişkinlere düşen, çocuklarını yakından izlemek ve onlara gereksinim duydukları desteği verebilmektir.

Travmatik yaşantılara sebep öğrenciler için uygun bir okul ortamının özelliklerini açıklamak

Çocukların günlük yaşamlarının büyük bir çoğunluğunu geçirdikleri anaokulları, onların zihinsel ve sosyal becerilerinin gelişiminde önemli rol oynayan ortamlardır. Okullar aynı zamanda, ana babaların, çocuklarının gelişimi hakkında bilgi ve destek aldıkları en önemli birimlerdir. Öğretmenler, sadece çocukları eğitmek, onlara belirli bilgi ve beceriler öğretmekle kalmazlar, aynı zamanda onların fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı bir biçimde gelişmelerine yardımcı olacak ortamlar da yaratırlar. Öğretmenler çocukların oyun ve diğer okul etkinliklerine katılması, özellikle travma sonrasında ve büyük afetler sonrasında çok ihtiyaç duydukları, süreklilik, değişmezlik ve normallik hissini oluşmasına yardımcı olurlar. Öğretmenler, travmatik yaşantıların normalleştirilmesinde ve okulların hem ana-babalara hem de çocuklara destek sağlayan kurumlar haline gelmesinde önemli görevler üstlenebilirler.

Travmatik yaşantı geçiren öğrencilerin anne ve babaları ile çalışmada öncelikleri açıklamak

Öğretmenler ve anne babalar bütün bu davranışların, çocukların güvenleri, ve yaşamları üzerindeki kontrol duygularını kaybettiklerine inandıkları zaman gösterdikleri normal tepkiler olduğunu bilmelidirler. Öğretmenin atacağı ilk adım, çocuğun yaşantıları ve bu yaşantılara ait duygularını hakkında bilgi toplamaktır. Bu bilgiler anne ve babalardan, akrabalarından, diğer öğretmenlerden ve çocuğun kendisinden alınabilir. Bu bilgilerle öğretmen çocukları tüm yönleri ile tanımayı hedeflemektedir. Saldırgan ve grubun huzurunu bozan çocukların olumlu davranışlarını ödül-

lendirirken, olumsuz davranışlar konusunda da tedbir alabilir, örneğin bir süre bir başka öğretmenle nezaretinde çocuk dışarıya çıkarılabilir. Travmaya uğramış olan çocuğa kendisini ifade etme şansı tanınmalıdır. Duyguların çok yoğunlaştığı anlarda, örneğin, çocuklar ağladığında, öğretmen, dokunma, sarılma, omuza el koyma, başını okşama gibi davranışlarıyla onları anladığını hissettirmelidir. Çocuklarda parmak emme, altını ıslatma ya da rahatlamak için oyuncaklara sarılma gibi kendi kendine oyalanmanın küçük yaşta çocuklara özgü biçimleri ortaya çıkabilir. Çocuklar tuvalet alışkanlıklarında daha önceki aşamalara dönebilirler. Şiddetli travma geçiren çocuklara, sınırlı bir süre için, onlardan daha az şey bekleyen değişik bir hafifletilmiş eğitim programı uygulanması yararlı olabilir.

Travmatik yaşantı geçirmiş çocuklarla çalışmada diğer meslek elemanlarıyla nasıl iş birliği yapabileceğinizi açıklamak

Öğretmen olarak sizin rolünüz çocuğun eğitim ihtiyacını karşılamak, onun gelişimini destekleyici bir ortam hazırlamak olmalıdır. Bunun dışında bir psikolojik danışman, psikolog veya psikiyatrist rolü üstlenerek psikolojik danışma, terapi yapma, çocuğu tedavi etme şeklinde bir rol üstlenmemelidir. Okulöncesi dönemde bulunan bu çocuk hakkında her tür konu öncelikle çocuğun velisi ile konuşulmalıdır. Velinin izni alınmaksızın çocukla çalışılmayacağı hem etik hem de yasal olarak uygun olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumdaki çocukların bölgenizde bulunan sağlık ocağı, poliklinik, hastane, ruh sağlığı merkezi veya özel muayenehane gibi yerlerde görev yapan hekim, çocuk hekimi, özellikle de çocuk ruh sağlığı konusunda uzman çocuk psikiyatristinden destek alması önerilmelidir.

Travma konusunda öğretmenlerin rollerinin ve sorumluluklarının nereden başlayıp nerede bittiğini tartışmak

Özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenler travmatik yaşantı geçiren çocuklarla çalışırken aşırı bir sorumluluk duygusuyla hareket ederek kendilerini bu çocuğun tüm sorunlarını çözecek bir kişi olarak görebilmektedirler. Oysa öğretmenlerin rolü; çocuğun eğitim ihtiyacını karşılamak, onun gelişimini destekleyici bir ortam ha-

zırlamak olmalıdır. Bunun dışında bir psikolojik danışman, psikolog veya psikiyatrist rolü üstlenerek psikolojik danışma, terapi yapma, çocuğu tedavi etme şeklinde bir rol üstlenmemelidir. Öğretmenler, bu çocukların normalleşme sürecine katkıda bulunabilir, eğitim ihtiyaçlarını giderebilirler. Travma sonucu her çocuğun etkilenme düzeyi birbirlerinden farklıdır. Bazı çocuklar travma etkileri ile kolayca başa çıkarken, bazıları bir süre güçlük yaşayabilir. Okulöncesi dönemde bulunan bu çocuk hakkında her tür konu öncelikle çocuğun velisi ile konuşulmalıdır. Velinin izni alınmaksızın çocukla çalışılmayacağı hem etik hem de yasal olarak uygun olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Kimi çocuklar, özellikle travmatik olaya karşı genel tepkilerle baş edemeyen veya kendilerine baş etme fırsatı verilmeyen çocuklar, olaydan etkilenebilirler ya da sanki olay onlar için hala devam ediyormuşçasına olaya verdikleri tepkilerinde takılıp kalabilir. Bu çocuklar sürekli artan şekilde olay sırasında yaşadıkları travma stres tepkilerini tekrar tekrar yaşayabilirler. Böyle durumlarda çocuklar, sürekli olarak sarsılmış olan inançlarıyla başbaşa kalırlar. Öğretmenler bu çocuklarla sınıflarında karşılaştıklarında kendilerini çaresiz ve ne yapacağını bilemez hissedebilirler. Bazen de çocuğun velisi çocuklarındaki değişimini öğretmenlerine anlatarak onlardan yardım isteyebilir, çaresiz kaldığını, nereye gidebileceğini, kiminle nasıl konuşabileceğini bilemediğini söyleyebilir. Bu durumdaki çocukların o bölgede bulunan sağlık ocağı, poliklinik, hastane, ruh sağlığı merkezi veya özel muayenehane gibi yerlerde görev yapan hekim, çocuk hekimi, özellikle de çocuk ruh sağlığı konusunda uzman çocuk psikiyatristinden destek alması önerilmelidir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi doğal yolla oluşan travmatik yaşantılardan biridir?

- Terör eylemleri
- İşkence
- İntihar eden birini görmek
- Deprem
- Ev yangınları

2. Aşağıdaki ifadelerden hangisi travmatik yaşantı geçiren çocuklarla çalışmada öğretmenin rolünü **en iyi** vurgulamaktadır?

- Okul ortamında travmatik yaşantı sonucu çocukların normalleşmelerine katkıda bulunurlar.
- Çocukları tedavi ederler
- Çocuklarla terapi yaparlar
- Hiç bir şey olmamış gibi davranarak çocukların eğitimlerini tamamlamalarını sağlarlar.
- Çocukların travmatik yaşantılarını unutmalarını sağlarlar.

3. Aşağıdakilerden hangisi travmatik yaşantı geçiren çocukların anne ve babaları ile çalışmada öğretmenin rolünü **en iyi** vurgulamaktadır?

- Çocukların sorunlarını unutmalarını sağlar
- Travmanın çocuklar üzerindeki etkileri konusunda bilgilendirme ve onların konuya ilişkin anlayış geliştirmelerini sağlar.
- Velilerle sohbet ederek onları rahatlatır
- Okulda çocuklara iyi bakıldığını söyleyerek anne ve babalarının endişelerini ortadan kaldırır.
- Anne ve babalara psikolojik danışmanlık yapar

4. Travmatik yaşantı geçiren bir öğrenci ile çalışmada okulöncesi dönem öğretmenin görevi aşağıdakilerden hangisidir?

- Çocuğun gelişimini kolaylaştırıcı bir eğitim öğretim ortamı yaratmak
- Çocuğu tedavi etmek
- Çocuğa terapi hizmeti sunmak
- Hiç bir değişikliğe gitmeksizin müfredatı uygulamak
- Önce çocuğun ailesinin sosyal ihtiyaçlarını gidermek

5. Aşağıdakilerden hangisi insan eliyle oluşan travmatik yaşantılardan biridir?

- Deprem
- Sel
- Vulkanik patlama
- İşkence
- Yıldırım düşmesi

6. Aşağıdaki ifadelerden hangisi doğru **değildir**?

- Çocukların travma sonrası tuvalet alışkanlıkları bozulabilir.
- Çocuklar travma sonrası okula gitmek istemeyebilir.
- Çocuklar travma sonrası uyku bozukluğu gösterebilirler.
- Her çocuk travma sonrası parmak emebilir.
- Her çocuk travmadan aynı şekilde etkilenebilir.

7. Aşağıdakilerden hangisi travma sonrası okulun rolünü **en iyi** vurgulamaktadır?

- Çocukların gelecekte karşılaşabilecekleri eğitsel sorunları önler
- Çocukların yaşamlarını normalleştirir
- Çocukların disipline edilmesini sağlar
- Ailenin güvenini sağlar
- Çocukların yarışarak benlik saygılarını artırmayı sağlar

8. Bir öğretmen, travma sonrası çalışmalarda öncelikli olarak hangi birim ile işbirliğinde bulunmalıdır?

- Okul kantini
- Eğitim zümresi
- Okul aile birliği
- Okul psikolojik danışma ve rehberlik servisi
- Sivil toplum kuruluşları

9. Aşağıdakilerden hangisi travma sonrası stres tepkileri arasında **yer almaz**?

- İstenmeden akla gelen düşünce ya da görüntüler
- Kaçınma tepkileri
- Aşırı uyarılma tepkileri
- Travmatik hatırlatıcılar
- Akademik motivasyon artışı

10. Ölümün kalıcı olduğunu çocuklar genellikle hangi yaşlardan sonra kavrayabilirler?

- Bir
- Üç
- Beş
- Yedi
- Dokuz

Yaşamın İçinden

“

Hürriyet

25.04.2008

Afacan çocuklar kamyonla Dicle'ye uçtu

Batman'ın Hasankeyf İlçesi'nde sürücüsünün park ettiği kamyon, çocukların vitesle oynaması sonucu hareket etti. Kamyon, park halindeki bir otomobile çarparak Dicle Nehri'ne uçtu, 7'si çocuk 8 kişi yaralandı, 30'a yakın küçükbaş hayvan da telef oldu.

Kaza, bugün saatlerinde Hasankeyf'in Köprübaşı Mevkii'nde meydana geldi. Mardin'in Midyat İlçesi'nden Siirt'e giden Nabi Şenyüz, yönetimindeki 56 AH 994 plakalı kamyonu durdurdu, kontağı kapatıp su almak için indi. Şoför mahallinde bulunan Şenyüz'ün çocukları vites koluna boş duruma getirence kamyon birden hareket etti. Yokuş aşağı ilerleyen kamyon, park halindeki bir otomobile çarptıktan sonra 150 metre mefsafede bulunan Dicle Nehri'ne uçtu. Kazada, kamyonda bulunan 38 yaşındaki Mutezzim Şenyüz, çocukları 10 yaşındaki Nezir, 7 yaşındaki Zekiye, 5 yaşındaki Züleyha, 4 yaşındaki Süreyya, 3 yaşındaki Özlem ile isimleri konulmayan biri 3 diğeri 5 günlük iki bebek yaralandı. Kamyon kasasındaki yaklaşık 30 küçükbaş hayvan da telef oldu. Çevredekiler tarafından kurtarılan yaralılar, kaldırıldıkları Batman Devlet Hastanesi'nde tedavi altına alındı. Şenyüz ailesinin Siirt'e yaylalara gittikleri belirtilirken, yaralıların sağlık durumlarının iyi olduğu öğrenildi.

Kaynak: (<http://www.hurriyet.com.tr> Hürriyet, 25 Nisan 2008.

”

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Doğal Afetler ve İnsan Eliyle Gerçekleşen Travmalar” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise “Öğretmen olarak travmatik yaşantı geçiren çocukların anne babalarına nasıl yaklaşabilirsiniz? Onlara nasıl destek olabilirsiniz?” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız yanlış ise “Öğretmenin görevi nerede başlıyor ve nerede bitiyor? Destek alınabilecek diğer meslek elemanları kimlerdir?” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise “Öğretmenin görevi nerede başlıyor ve nerede bitiyor?” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Doğal Afetler ve İnsan Eliyle Gerçekleşen Travmalar” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise “Travma Sonrası Stres Tepkileri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Travmatik Bir Olaydan Sonra Çocukların Normal Yaşama Dönemlerinde Okulların Rolü” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “Travmatik Yaşantı Geçirmiş Çocuklarla Çalışmada Öğretmenlerin Rolü” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise “Travma Sonrası Stres Tepkileri” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Çocuklar ve Ölüm” başlıklı bölümü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Travma sonrasında çocuklarda gözlemlenebilecek birçok farklı tepki bulunmaktadır. Travmatik bir yaşantıyla karşılaştıklarında çocuklar ileri derecede kontrol, emniyet ve güven yitimi duygularıyla başa çıkabilmek için, kendilerini daha güvende hissedebilecekleri daha önceki bir gelişimsel basamağa gerileyebilirler. Travmatik olaylar sonrasında çocuklarda yaygın olarak görülen iki tür tepki vardır Birincisi, doğrudan doğruya travmaya maruz kalmaktan kaynaklanır ve çocukların kendilerini tehlikede hissetmeleri, dramatik olaylara tanık olmaları gibi yaşantıları içerir. Bu tip yaşantılar travma tepkileri

olarak adlandırılan tepkileri ortaya çıkarır. Tamamen normal kabul edilmekle birlikte bu tepkiler çocuklar için çok şiddetli ve korkutucudur. İkinci grup tepkiler ise travmatik olay süresince ve sonrasında oluşan anne-baba, diğer aile üyeleri, arkadaş, yakınların kaybı veya ev ya da ailenin malvarlığı gibi diğer kayıplarla bağlantılıdır. Bu tür kayıplar sonrası şiddetli üzüntü duymak ve kaygı yaşamak normaldir. Bazı çocuklarda bu tepkiler uzun sürebilir ve depresyon, kaygı gibi duygulanım bozukluklarına yol açabilir.

Sıra Sizde 2

Çocukların travmatik olaylardan etkilenmelerini belirleyen faktörler; travmatik olaylara doğrudan maruz kalma, travmatik olaya maruz kalma süresi, yaşamın tehlikede olduğunu düşünme, çocuğun var olan stresle başa çıkma gücü, travmatik yaşantıdan sonra çocuğun sahip olduğu sosyal desteğin niteliği ve derecesi ve anne ve babanın travmatik yaşantıdan ne ölçüde olumsuz olarak etkilendiğidir.

Sıra Sizde 3

Çocukların yas tepkileri nasıl bir süreç izler? Çocukların yas tepkileri yetişkin yas tepkileriyle benzerlikler gösterir. Genellikle süreç; reddetmek, öfke, hüznün, alışma ve ileriye yönelme aşamalarından oluşur.

Sıra Sizde 4

Öğretmenler travmatik yaşantı geçiren çocukların travmatik olayların ve özellikle de doğal afetlerin neden olduğunu anlamalarına yardım edebilirler. Travmatik olaylar sonrasında insanların verdiği normal tepkiler hakkında çocukları önceden bilgilendirebilirler. Öğretim etkinliklerini çocukların ihtiyaçlarına göre düzenleyebilirler. Çocuklarla çalışmada özel iletişim teknikleri kullanarak tüm çocuklara ulaşmaya çalışabilirler. Sınıfta sıcak ve destekleyici bir ortam yaratabilirler. Çocukların kayıplarla, acı veren anılarla ve duygularla başa çıkmalarına yardımcı olacak etkinlikler düzenleyebilirler. Çocukların iyileşme sürecini kolaylaştırmak için okul ve aile arasındaki işbirliğini güçlendirebilirler.

Sıra Sizde 5

Travma sonrası çocuklar her zamankinden daha farklı davranabilirler; daha hareketli, daha saldırgan ve daha talepkar olabilirler, sınıfta ve evde davranış problemleri gösterebilirler. Konsantrasyon problemleri olabilir. Daha sessiz, mesafeli ve psikolojik çöküntü hâlinde de olabilirler. Sınıf arkadaşlarından ayrı durabilirler, oyun

faaliyetlerine çok az ilgi gösterebilir veya hiç ilgi göstermezler. Kısaca daha önceki gelişimsel dönemlere geri-leyebilirler. Okulda öğretmenlerinin peşlerinden ayrılmadan sürekli ilgi bekleyebilirler. Okula gelmeyi reddedebilirler. Bu konumdaki çocukların ailelerini ya da evlerini anımsatan bir nesneyi geçici olarak okula beraberlerinde getirmelerini isteyebilirsiniz.

Öğretmen, çocuğun yaşantıları ve bu yaşantılara ait duyguları hakkında bilgi toplamalı, bu bilgilerle öğretmen çocukları tüm yönleri ile tanımayı hedeflemektedir. Saldırgan ve grubun huzurunu bozan çocukların olumlu davranışlarını ödüllendirirken, olumsuz davranışlar konusunda da tedbir almalıdır. Kendine güveni az olan çocuklar daha fazla ilgi görmek isteyebilirler. Bu çocukların konuşmaya ve rahatlamaya ihtiyaçları vardır. Ancak çocuk konuşmak istemiyorsa da konuşmaya zorlanmamalıdır. Travmaya uğramış olan çocuğa resim çizme, yazı yazma gibi etkinliklerle kendisini ifade etme şansı tanınmalıdır. Duygularının çok yoğunlaştığı anlarda, örneğin, çocuklar ağladığında, öğretmen, dokunma, sarılma, omuza el koyma, başını okşama gibi davranışlarıyla onları anladığını hissettirmelidir. Ancak bazı çocuklar bu tür davranışlardan rahatsızlık da duyabilirler. Bu konudaki bireysel ayrılıklar dikkate alınmalıdır. Çocuklarda parmak emme, altını ıslatma ya da rahatlamak için oyuncaklara sarılma gibi kendi kendine oyalanmanın küçük yaştaki çocuklara özgü biçimleri ortaya çıkabilir. Çocuklar tuvalet alışkanlıklarında daha önceki aşamalara dönebilirler. Travma geçiren çocukların çoğunun, uykuları genellikle rahatsız ve kısa sürelidir, bu konumdaki çocuklar uyandıklarında kendilerini dinlenmiş hissetmezler. Bu anlamda yorgunluğunu atamamış bir çocuk genellikle dikkatini toplamaz, iyi öğrenemez, arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle gerilimli ilişkiler içine girer. Bu nedenle çalıştığınız kurumda çocukların uyarılmasını azaltacak şekilde uyku odalarını düzenlemek gerekir.

Sıra Sizde 6

Öğretmenler, duygularını dışa vurma ya da gösterme konusunda farklı özellikler taşırlar. En önemlisi, olduğu gibi görünmektir. Bir öğretmenin üzüntülerini dile getirmesi normaldir; fakat öğrencileriniz gözünde siz bir öğretmen olarak özel ilgi ve bakıma muhtaç bir kişi durumuna da düşmemelisiniz.

En başta, çocuklar açısından büyük önem taşıyan bir kişi olarak öğretmen, kendine dikkat etmelidir. Öğretmenlik yapılan sınıftaki çocuklar hangi travmatik deneyimleri yaşamış, hangi kayıplara uğramış ve ne tür güç-

lüklerle karşılaşmışlarsa özellikle doğal afetler sonrasında siz de bunları yaşamış olabilirsiniz. Sınıftaki çocuklarla ders yapmak, öğretmene kendi deneyimlerini ya da ailesiyle arkadaşlarıyla deneyimlerini hatırlatabilir. Dolayısıyla, öğretmenin kendisini, çocuklara destek olabilecek biçimde hazırlaması gerekir.

Öğretmenler, bir grup olarak, hep birlikte konuşup birbirlerine destek verebilecekleri sürekli toplantılar düzenleyebilirler. Beslenme, uyku ve gerekli tıbbi bakım dahil kendilerine fiziksel açıdan dikkat etmelidirler. Kendi ailelerinin de yardım gerektiren sıkıntıları varken öğretmenlik yapmak zaman zaman güç bir iş olabilir. Dolayısıyla öğretmenler kendi ailelerinin özel gereksinimleri için zaman ayırmalıdır. Tüm öğretmenler ve yöneticiler bir araya gelerek birbirlerinin psikolojik sağlıklarını korumada işbirliği yapabilirler ve etkilenen arkadaşlarının daha fazla dinlenebilmesi için bir karara varabilirler. Öğretmenler sınıflarındaki çocuklara büyük bir bağlılık duygusu içinde olsalar bile, kendi ailelerine ve dostlarına mutlaka zaman ayırmalıdır. Öğretmenler okullarında veya buldukları bölgede bulunan psikolojik danışman, psikolog veya psikiyatrinden hem çalışmalarını hem de kendileri ile ilgili olarak müşavirlik hizmeti alabilirler.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Ağaoğlu, B. & Coşkun, A. (2000). Deprem ve çocuk ruh sağlığı. **3P Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi 8**, Ek Sayı 1, 53-56.
- Akdemir, A. & Önder M. E. (2000). Travmanın biyolojisi. **3P Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi 8**, Ek Sayı 1, 5-9.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) (1994). **Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Dördüncü Baskı (DSM-IV)**, Amerikan Psikiyatri Birliği, Washington DC: Çev. Köroğlu E., Hekimler Yayın Birliği, Ankara.
- Bass, D. D. & Yep R., (2002). **Terrorism trauma and tragedies: A counselor's guide to preparing and responding**. American Counseling Association Foundation. Alexandria, Virginia.
- Herbert C. (1999). **Deprem sonrası ortaya çıkan psikolojik tepkiler ve kendi kendine yardım yöntemleri**. Özel Baskı. (Türkçe yayına hazırlayan M. Z. Sungur.) Ankara.

- Macy, R., Macy, D. J., Gross, S., Rozelle, D. & Brighton, P. (2000). **Depremde öğrencilere yönelik 15 oturumluk sınıf temelli psikososyal müdahale programı için ileri düzey eğitim el kitabı**. Ankara. UNICEF / MEB.
- Özkürkçügil, A. Ç. (2000). Travma sonrası stres bozukluğu **3P Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi 8**, Ek Sayı 1, 13-21.
- Öztan, N., Aydın, G., Eroğlu Ç. & Stuvland R. (2000). **Afet sonrası normal tepkiler: Psikoeğitim el kitabı**. Ankara: MEB/UNICEF Psikososyal Okul Projesi.
- Parry, G. (1990). **Coping with crises**. London. British Psychological Society.
- Stevenson, R. G., (1994). **What will we do: preparing a school community to cope with crises**. New York: Baywood Publishing Company, Inc.
- Thompson, C. L. & Rudolph, L. B. (1996). **Counseling Children**. 4th edition. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Türksoy, N. (2003). **Psikolojik travma ve tanım sorunları. Psikolojik Travma ve Sonuçları** (Ed. Aker, T., Önder, M. E.). 5 US Yayınları: İstanbul.
- Uslu, E. & Kılıç E. Ö. (2002). Çocukların Travmatik bir olaya ilişkin yaşantıları: betimleyici bir çalışma. *Kriz Dergisi*, 8, 1 - 16.
- Wolmer, L., Laor, N., Dedeoğlu, C., Siev, J. & Yazgan, Y. (2005). Teacher-mediated intervention after disaster: a controlled three-year follow-up of children's functioning. **Journal of Child Psychology and Psychiatry**, 46, 1161-1168.
- Wolmer, L., Laor, N. & Yazgan, Y. (2003). School reactivation programs after disaster: Could teachers serve as clinical mediators? **Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America**, 12, 363 - 381.
- Yorbik, Ö., Akbıyık, D. I., Kırmızıgül, P. & Söhmen, T. (2004). Post-traumatic stress disorder symptoms in children after the 1999 marmara earthquake in Turkey. **International Journal of Mental Health**, 33, 46-58.

Sözlük

A

Açık sistem: Çevreden girdiler alan, aldığı girdileri işleyerek tekrar dışarıya veren sistematik işleyiş.

Aile danışması: Aile üyeleri arasında işlevsel olmayan ilişki ve etkileşimleri değiştirme üzerine odaklaşan bir yardım etme süreci.

Aile katılımı: Anne-babaların çocuklarının gelişimlerine ve eğitimlerine katkıda bulunmak üzere okul-ıçi ve okul dışında gerçekleştirdikleri etkinlikler.

Ailenin psikolojik işlevleri: Rol örüntüleri, bu rol örüntülerinin oluşturduğu sosyal grup, merkezde yer alan çocuk ve ailenin onunla ilgili psikolojik işlevleri, ailede anne ve babanın roller, birinci kuşak, ailedeki psikolojik örüntüler ve çocuk yetiştirmede kuşak çatışması gibi.

Aile rehberliği: Anne babalara ana-baba olmaya ilişkin konularda bilgi, farkındalık ya da beceri kazandırmayı amaçlayan sistemli programlar.

Ahlak ilkesine göre hareket etmek: İhtiyaçların karşılanabilmesinde ya da herhangi bir davranışın gerçekleştirilebilmesinde toplumun ahlaki değerlerini ölçüt almak.

Aktif dinleme: İletişim sürecinde alıcının, kaynağın sadece ne söylediği değil, nasıl söylediğiyle de ilgilenmesi.

Akut: Kısa süreli etkiye sahip olan belirtilerin iki-üç aylık bir süre sonrası ortadan kalkması.

Algı: Duyu organlarını uyaran nesnelere, niteliklerin veya olayların farkında olunması.

Alışkı: Görenek.

Anaerkil (matriarkal) aile: Ailede en yaşlı kadının otoriteyi elinde tuttuğu, aile-ıçi karar alma süreçlerinin de en güçlü belirleyicisi olduğu aile yapısı.

Anal dönem: Freud'un Psikanalitik Kuramına göre, yaklaşık 2-3 yaşlarında temel haz merkezinin anal bölge olduğu, çocukların anüsle ilişkili dışkıyı tutma ve bırakma gibi eylemlerinden oldukça haz duydukları, tuvalet alışkanlığının kazanılmasının beklenildiği, çocukların cinsel organlarına ilgisi ve duyarlılığının arttığı, ana babaların tuvalet eğitimine yönelik yaklaşımları ve davranışları önem kazandığı dönem.

Anne baba eğitimi: Yeterli bilgi ve becerilere sahip öğretmen, psikolojik danışman, psikolog veya sosyal çalışmacılar tarafından gerçekleştirilen etkinlikler.

Anne babalara rehberlik: Anne ve babaların çocuklarını nasıl yetiştirecekleri, karşılaştıkları problemlerle nasıl baş edecekleri konularında onlara destek olmaya ve yardım etmeye yönelik, profesyonel düzeyde gerçekleştirilen sistematik yardımlar.

Anne babalarla konsültasyon: Bir uzman ile anne/babanın çocukta istenilen değişiklikleri yaratmak için birlikte çalıştıkları yardım süreci.

Anormal davranış: Sosyal olarak kabul edilmeyen, uyumsuzluğa götürücü ve kişide stres yaratan davranışlar veya algı bozuklukları sonucu ortaya çıkan davranışlar.

B

Babaerkil (patriarkal) aile: Ailede en yaşlı erkeğin otoriteyi elinde tuttuğu, aile-ıçi karar alma süreçlerinin de en güçlü belirleyicisi olduğu, kadınların etkinlik alanının evle sınırlı olduğu aile yapısı.

Baskı grupları: Bir işin yapılmasında gerçekleştirilmesinde veya tamamlanmasında baskı oluşturan güçler.

Ben dili: Bireyi rahatsız eden davranışın somut olarak tanımını ve o davranışın birey üzerindeki etkisi içeren, yaşanılan duygu ve düşünceleri ortaya koyan bir dil.

Benlik kavramı: Bireyin algıladığı benlik.

Benlik tasarımı: Bireyin kendisi hakkında geliştirmiş olduğu değerlendirmeler.

Benmerkezci düşünce: Başkalarının düşüncelerini, görüşlerini v.b. dikkate almayan ve tek doğru olarak kendi düşüncesini esas alan bir düşünce biçimi.

Birincil ilişki: Aile gibi birincil gruptaki yüzyüze olan içten ve samimi ilişkiler.

C-Ç

Cinsel ihmal: Çocuğa, insanların geçirdiği cinsel gelişim evreleri hakkında gerekli bilgilerin verilmemesi.

Cinsel istismar: Çocuğun bir yetişkin tarafından cinsel haz almak amacıyla kullanılması.

Cinsel gelişim: Yaşamın başlangıcı olan döllenme sırasında doğacak bebeğin cinsiyetinin belirlenmesi ile başlayan süreç.

Cinsiyet değişmezliği: Çocuğun kendi cinsiyetinin sürekli olduğunu, değişmediğini anlaması.

Çatışma: Aynı fikirde olmama, tartışma, görüş olarak ayrılma, anlaşmazlık, gerilim, tutarsızlık, çelişme, mücadele, birbirine uymama sözcükleri ile eş anlamlı olarak kullanılır.

Çatışma çözme: Tarafların başarılı bir sonuç elde edilinceye dek aynı fikirde olmadıkları, konu ya da durum üzerinde çalışması süreci.

Çekirdek aile: Anne, baba ve çocuklardan oluşan ve büyük ölçüde kentsel alanlarda gözlenen bir aile yapısı.

Çocuk ihmali: Çocuğun beslenme, giyinme, barınma, eğitim, sağlık ve sevgi gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasında, çocuktan sorumlu kişilerin ilgisiz ve kayıtsız kalması sonucunda çocuğun beden veya ruh sağlığının veya fiziksel, duygusal, cinsel, toplumsal gelişiminin engellenmesi.

Çocuk istismarı: 18 yaşın altında bulunan çocukların, ana-babaları veya bakmakla yükümlü diğer kişiler tarafından, fiziksel, duygusal, zihinsel veya cinsel gelişimlerini engelleyen veya beden veya ruh sağlığına zarar veren, kaza sonucu olmayan durumlarla karşı karşıya bırakılması.

Çok eşlilik (poligamy): Eş sayısının ikiden fazla olmasıdır. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi (polijini) ve bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi (poliandry)

D

Demokratik aile: Birbirlerini seven ve sayan, birbirlerinin haklarını önemseyen ve özen gösteren, hoşgörülü üyelerden oluşan topluluk.

Duygusal ihmal: Çocuğun gereksinim duyduğu sevgiyi, ilgiyi, yakınlığı göstermeme, çocuğa yaşamının her evresinde yardımcı olacak gerekli rehberliği yapmama ve başarılarından dolayı onu ödüllendirmeme.

Duygusal istismar: Çocuğun çevresindeki yetişkinlerin, onun kişiliğini zedeleyici, duygusal gelişimini engelleyici eylemleri ya da eylemsizlikleri.

Duygusal küntlük: Gelişen olaylara duygusal olarak tepki geliştirememe.

E

Emek: Bir şeyin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü.

Enformasyon: Enformasyonda tek yönlü bilgi iletimi vardır ve dolayısıyla enformasyon bilgilendirme anlamındadır.

Enest: Aileyi oluşturan bireyler tarafından çocuğa ve gence yönelik yapılan her türlü cinsel eylem.

Estetik: Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi.

Eşitlikçi (egaliter) aile: Günümüz modern endüstriyel toplumlarında yaygın olarak görülen, kadın ve erkek karar alma süreçlerine eşit biçimde katıldıkları, otoritenin aile içinde eşler arasında eşit bir biçimde paylaşıldığı aile yapısı.

Etkili dinleme: Karşıdakini sözünü kesmeden, müdahale etmeden sessizce dinleme, anlatılmak istenenin ne olduğunu anlamaya çalışma, anlatılanın altında yatan duyguyu anlamaya çalışmayı değiştirmeye kalkmadan ve onu yargılamadan daha açık deyişle koşulsuz kabulle dürüst olarak dinleme.

Etkili iletişim: Mesaj ve alıcı arasında gönderilen mesajın ve geribildirim sağlığı biçimde aktarıldığı durum.

F

Fallik dönem: Freud'un Psikanalitik Kuramına göre, yaklaşık 3-6 yaşlarında, erkek çocuklarında "Oedipus karmaşası" ve kız çocuklarında ise "Electra karmaşası" olarak betimlenen çocukların cinsiyetlerine özgü çatışmalar yaşadıkları, karşı cinsiyetten anne-babaya karşı bilinçli olmayan duygusal bir yakınlık, ilgi ve aynı cinsiyetten anne-babanın yerini alma isteği duydukları, kendi cinsiyetinden anne-babayla özdeşim kurarak, onu benimseyerek, kendi cinsel kimliklerini geliştirdikleri dönem.

Fiziksel ihmal: Çocuğun beslenme, barınma, sağlık, giyinme, eğitim gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasında ilgisiz ve kayıtsız kalınması durumu.

Fiziksel istismar: Çocuğa karşı girilen ve kaza sonucu olmayan yaralanmalar, şiddetli dayak, yakma, ısırma, boğma gibi davranışlar sonucu çocuğun sağlığının zarar görmesi.

G

Gecikmeli başlangıç: Travma sonrası stres belirtilerinin olmanın gerçekleşmesinden en az altı ay geçtikten sonra ortaya çıkması.

H

Haz ilkesine göre hareket etmek: Beklemeye tahammül edemeyip, arzu ve isteklerini derhal karşılamak için harekete geçmek.

Homeostaz: Aile dengesinin ve devamlılığının sağlanmasıdır.

İ

İletişim: Kaynak ve alıcı arasında bir kanal aracılığıyla mesajın yollanması ve bu mesaja ilişkin geribildirim verilmesini içeren bir süreç.

İşlevsel aile: Aile üyelerinin birlikte olmaktan zevk aldıkları, birbirlerini destekledikleri, cesaret verdikleri, birbirine yakın olmakla beraber, kişisel farklılıklara saygı duydukları, kendilerinin ve diğerlerinin kişisel görüşlerine saygı duydukları, birbirleriyle açık bir iletişim içinde oldukları, davranışların kontrolünden çok, her konuda fikir alışverişinin olduğu, otorite, aşırı kontrol ve üstünlüğün olmadığı aile yapısı.

K

Kastrasyon korkusu: Cinsel organını kaybetme korkusu.

Katılım hakkı: Kişinin kendisini ilgilendiren kararlarda görüşlerini ortaya koyabilmesi.

Kaygı: İstenmeyen bir durum karşısında veya uyarılma durumunda endişe ve gerginlik olarak yaşanan olumsuz duyguların eşlik ettiği hoş olmayan bir duygu durumu.

Kibbutz aile yapısı: Kibbutz'larda yaşayan ailelerin çocuklarının, tek bir ailenin çocukları gibi günün sınırlı bir bölümünde kendi anne-babalarının yanına gidip, diğer saatlerde özel eğitimcilerin denetiminde toplu halde eğitildikleri ve toplu bakım evlerinde uydukları, topluluktaki tüm kadınların ve erkeklerin çocukların tümünden sorumlu oldukları bir yapı.

Konsültasyon: Yeterli bilgi birikimine ve deneyime sahip psikiyatrist, psikolog, psikolojik danışman, sosyal çalışmacılar tarafından verilebilen profesyonel hizmet.

Kronik: Uzun süreli etkiye sahip belirtilerin üç-dört aydan daha fazla bir süre içinde tekrarlayan bir şekilde ortaya çıkması.

Kültür: Bir toplumun ya da grubun yaşam biçimi, eski kuşakların yeni kuşaklara devretmiş oldukları maddi ve manevi olan her şey.

M

Mastürbasyon: Bireyin kendi kendine cinsel haz veya doyum ulaşması.

Matrilineal aile tipi: ana soyuna göre belirlenen aile.

Matrilokal aile : Evli çiftin oluşturduğu ailenin, kadının ailesinin evine yerleşmesi ve onlarla beraber yaşaması.

Menapoz: Orta yetişkinlik yıllarında genel olarak 45-50 yaş dolaylarında kadının içine girdiği dönem.

Modernizm: 19. yüzyılın sonlarında 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan batı merkezli sosyal, kültürel ve siyasal bir düşünce hareketi.

Moral: Ahlak, ahlak ile ilgili.

Müşavirlik (konsültasyon) hizmeti: Psikolojik yardım hizmeti sağlayan bir uzman ile kendi meslek çalışmalarında yardıma gereksinimi olan kişi, grup, aile, ebeveyn ya da kurum arasında gönüllü bir yardım ilişkisi.

N

Neolineal aile tipi: ana-baba soyunun her ikisine göre belirlenen aile.

Neolokal aile: evli çiftin oluşturduğu ailenin, bağımsız bir çevreye yerleşmesi.

Ö

Örtük cinsel davranış: Sözel cinsel davranış ve sınırların ihlali.

P

Paradigma: Sistemlerin üzerine kurulduğu düşünce sistemi.

Psikolojik tedavi: Davranış bozuklukları veya hafif şiddetteki uyum bozukluklarının psikolojik tekniklerle tedavisi.

Psikolojik danışma: Psikolojik danışma alanında en az lisans düzeyinde eğitim almış kişilerin sunabileceği, ruh sağlığı yerinde ancak uyum güçlükleri yaşayan kişilere yönelik olarak yürütülebilecek profesyonel bir yardım türü.

Patrilineal aile tipi: baba soyuna göre belirlenen aile.

Patrilokal aile: Evli çiftin oluşturduğu ailenin, erkeğin ailesinin evine yerleşmesi ve onlarla beraber yaşaması.

R

Rehberlik: Bireye kendisini anlaması, çevredeki olanakları tanıması ve doğru tercihler yaparak kendini gerçekleştirebilmesi için yapılan sistematik ve profesyonel bir yardım süreci.

Ritüel: Ayin, adet haline gelmiş olan.

S

Sembol değişimi: Herhangi bir davranışa, o davranışın altında bulunan niyeti algılayarak tepkide bulunma.

Sen dili: Özellikle olumsuz duygular yaşadığımız durumlarda, bu duyguları hissettiğimiz kişiyi suçlayıcı, yargılayıcı hatta çatışmaya davet edici mesajlar.

Sermaye: Bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken anapara ve paraya çevrilebilir malların tamamı, ana-mal, kapital.

Siyasal-dinsel istismar: Büyüklerin çocukları siyasal-dinsel amaçlarını gerçekleştirme yolunda kullanmaları.

Stres sonrası davranış bozukluğu: Kişinin yaşadığı bir olay sonrası gerçek bir ölüm yada ölüm tehdit, ağır bir yaralanma ya da kendisinin ya da başkalarının fizik bütünlüğüne bir tehdit yaşaması, böyle bir olaya tanık olması ya da böyle bir olaya karşılaşması sonucu kişinin aşırı korkmuş çaresizlik ya da dehşete düşmüş şekilde özellikle çocuklarda aşırı huzursuzluk şeklinde ortaya çıkan bir durumu.

T

Travma: Bireyin yaşamını, fizyolojik ve psikolojik bütünlüğünü, sevdiklerini, yaşamını ve değer sistemini ciddi bir biçimde tehdit olarak algıladığı olağandışı olaylarla karşılaşması.

Travma türleri: Travmatik yaşantıyı tek bir bireyin veya çok sayıda kişinin yaşaması, doğa olayları sonucu veya insan eliyle oluşması, kısa ve daha yüzeysel etkilere sahip olabildiği gibi ağır ve çok ciddi sonuçları olması.

Travmatik hatırlatıcılar: Travmatik yaşantıya eşlik eden, yaşantı öncesinde, yaşantı sırasında veya sonrasında ışık, ses, titreşim gibi uyarıcıları anımsatan uyarıcılar.

Travmatik olay: Bireyin varlığını doğrudan tehdit eden, ani olarak ortaya çıkan ve korku veren bir yaşantı.

Travmatik yaşantı: Bireyin varlığını doğrudan tehdit eden, ani olarak ortaya çıkan ve korku veren bir yaşantı.

Travma sonrası stres bozukluğu: Bireyin travmatik yaşantıyı istenmediği durumlarda bile hatırlanmasına bağlı olarak ruh sağlığının bozulması durumu.

Tek eşlilik (monogamy): Bir kadının bir erkekle evlenmesi.

Tek ebeveynli aile: Boşanma, ölüm, evlenmeme veya ayrı yaşama gibi nedenlerle çocuğun ebeveynlerinden biri ile sürekli yaşaması sonucu oluşan aile tipi.

Toplum totalitesi: Toplum bütünü, toplumsal yapıyı oluşturan ögeler topluluğu.

Toplumsal cinsiyet rolü: Bireylerin içinde yaşadığı toplumun cinsiyetinden beklediği düşünme ve davranma biçimlerini göstermesi.

Toplumsal küme: Toplumda benzer özellikleri ve amaçları olan bireylerden oluşan grup.

U- Ü

Uyum: Bireyin kendi istekleri ile içinde yaşadığı toplumun beklentileri arasında dengeli bir ilişki kurması ve bunu sürdürmesi.

Uyum bozukluğu: Kişinin uyum güçlüğü yaşadığı koşullarda veya ağır ruhsal bozukluklarda işlevsel olmayan davranışlar sergilemesine neden olan duyu durumu.

Uzlaşma: Bu çatışma çözme tarzında taraflar için amaçları ve ilişkileri orta derecede önemli bulunur ve taraflar, biraz ilişkiden biraz amaçtan vazgeçerek ortak yol bulmaya çalışırlar.

Y

Yansıtma: İletişim sürecinde alıcının, kaynaktan gelen mesajı kendi sözcükleri ve cümle kurma biçimleriyle yeniden düzenleyip kaynağa iletmesi süreci.

Yasama: Yasa yapma, yasa koyma.

Yetişkin: Bireyin psikolojik ve toplumsal yönlerinin yanı sıra, sahip olduğu takvim yaşı ve fiziksel özelliklerinin bütünü.

Yetişkin eğitimi: Yetişkin bireylere yönelik çeşitli amaçlar ile gerçekleştirilen ve temelde bireyin gelişimini sağlamayı amaçlayan her türlü düzenli, planlı ve programlı eğitim etkinlikleri.

Yetişkin eğitimi programları: Okuma-yazma öğretimi ve temel eğitim, akademik eğitim, mesleki eğitim, aile eğitimi, genel kültür eğitimi, yurttaşlık eğitimi, toplumsal duyarlılık eğitimi ve özdeyüm eğitimi.